

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК:

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES:

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

ВИПУСК 71. ТОМ 2
ISSUE 71. VOLUME 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 2 від 29.02.2024 р.)*

Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомя]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. – Вип. 71. Том 2. – 336 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.І.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Волошин С.М.** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології; **Гриценко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гжесяк Ян** – доктор габлітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Заєць В.М.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомя І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Кекош О.М.** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка; **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет); **Лазурко Л.М.** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Маршалек-Кава Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Степик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стреначікова Марія** – доктор наук (дос. ССс., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музеєзнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» Серія КВ № 19906-9706Р від 14.05.2013 р.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомя І.М.
Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2024

© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомя І.М., 2024

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 2 from 29.02.2024)

Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica”, 2024. – Issue 71. Volume 2. – 336 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushnyi** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andrieiev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bermes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **S. Voloshyn** – candidate of pedagogical sciences, associate professor of Psychology Department; **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomrya** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Kekosh** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Department of Social Pedagogy of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University; **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **L. Lazurko** – Doctor of History, Professor; **Marszalek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiiv** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhytska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Ph.D. in History, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Stashevska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskiy** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., Ph.D.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustyomenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as Index Copernicus International.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 № 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 30.11.2021 № 1290 (annex 3), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on historical sciences (032 – History and Archeology).

Print media registration certificate «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers» series KV № 19906-9706P dd. 14.05.2013.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.aphn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2024
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2024

ІСТОРІЯ

УДК 821(47+57+477).09:94(477):930.1Мордовець Д.
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-1>

Валерій КАПЕЛЮШНИЙ,
orcid.org/0000-0002-3552-3675

доктор історичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії педагогічних наук України,
завідувач кафедри етнології та краєзнавства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) v.kapelyushniy@knu.ua

Ростислав КОНТА,
orcid.org/0000-0002-6803-3242

доктор історичних наук,
професор кафедри етнології та краєзнавства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) konta_rostyslav@knu.ua

ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ ДАНИЛА МОРДОВЦЯ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС

Сучасна українська історіографія, відновлюючи традиції національної історії і культури, утверджує модерні теоретико-методологічні принципи, приділяючи особливу увагу цивілізаційним, соціокультурним та антропологічним підходам до вивчення спадку українських вчених, письменників, громадських діячів. Вивчення персоналій необхідне для проникнення в суть історичних явищ та подій, для всебічної оцінки ролі та місця особи у нагромадженні знань, для з'ясування його внеску в процес динаміки розвитку історичної науки. У цьому контексті розглянуто історіографію дослідження творчості письменника, літературознавця, етнографа, публіциста та громадського діяча Данила Мордовця (1830–1905). Його науковий та літературний доробок, що налічує 60-ти томне видання творів і досі не отримав належної уваги і обґрунтованої оцінки, проте сукупна літературна спадщина письменника, громадська, науково-просвітницька та етнографічна діяльність зробили вагомий внесок у розвиток української культури. Метою статті є репрезентація досліджень українських істориків і літературознавців, у яких представлено аналіз текстів письменника, визначена їхня проблематика, прикметні риси та місце у світлих різних культурницьких епох XIX–XXI ст. Із цієї перспективи сприймається та потрактовується мовознавчий, стильовий, жанровий діапазон творчості письменника інакше, ніж у попередні часи. Зазначається, що попри наявність чималої кількості різнопланових розвідок, де об'єктом досліджень є життя історія та творчість Д. Мордовця, її оцінка безпосередньо залежала від часу написання праці, політичної, ідеологічної та суспільної ситуації. Донині не відслідковано процес становлення світогляду письменника, перепрочитання його розмаїтого текстового матеріалу, що вимагає мисленнєвої републікації праць істориків дорадянської і радянської доби, виявлення низки перекручень, недомовок, ідеологічних реверансів а, інколи, свідомого замовчування.

Лише за незалежності України в працях історіографів творчості Д. Мордовця сформовані нові підходи, використані сучасні методики задля оцінки місця письменника у вітчизняній культурі.

Ключові слова: Д. Мордовець, українська історіографія, публіцистика, етнографія, літературний наратив, історія України, культура.

Valerii KAPELIUSHNYI,
orcid.org/0000-0002-3552-3675

Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member
of National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Head of the Department of Ethnology and Local Lore
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) v.kapelyushniy@knu.ua

Rostyslav KONTA,
orcid.org/0000-0002-6803-3242

Doctor of Historical Sciences, Professor of Department of Ethnology and Local
History, Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) konta_rostyslav@knu.ua

LITERARY WORKS OF DANYLO MORDOVETS: HISTORIOGRAPHICAL DISCOURSE

Contemporary Ukrainian historiography, while restoring the traditions of national history and culture, asserts modern theoretical and methodological principles, placing special emphasis on civilization, socio-cultural, and anthropological approaches to studying the legacy of Ukrainian scholars, writers, and public figures. The study of personalities is essential for delving into the essence of historical phenomena and events, for a comprehensive assessment of the role and place of

an individual in the accumulation of knowledge, and for clarifying their contribution to the dynamics of historical science development. In this context, the historiography of research is considered of the study of the works of the writer, literary critic, ethnographer, publicist, and public figure Danylo Mordovets (1830–1905). His scientific and literary heritage, which includes a 60-volume edition of his works, has not yet received due attention and reasonable assessment, but the total literary heritage of the writer, his social, scientific, educational, and ethnographic activities have made a significant contribution to the development of Ukrainian culture. The purpose of the article is to present the research of Ukrainian historians and literary critics, which analyzes the writer's texts, identifies their issues, distinctive features and place in the light of different cultural epochs of the nineteenth and twenty-first centuries. From this perspective, the linguistic, stylistic, genre range of the writer's work is perceived and interpreted differently than in previous times. It is noted that despite the existence of a considerable number of analytical studies, where the object of research is the life story and work of D. Mordovets, and, consequently, its assessment directly depended on the time of writing, political and social situation. To this day, the process of formation of the writer's worldview, re-reading of his diverse textual material has not been traced, which requires a mental republication of the works of historians of the pre-Soviet and Soviet era, revealing a number of distortions, omissions, ideological curtsies, and sometimes deliberate silence.

Only after Ukraine's independence did historians of D. Mordovets's work form new approaches and use modern methods to assess the writer's place in national culture.

Key words: *D. Mordovets, Ukrainian historiography, journalism, ethnography, literary narrative, history of Ukraine, culture.*

Постановка проблеми. Українська історіографія налічує чимало досліджень, присвячених творчості Д. Мордовця. Історики, філологи, літературознавці від середини XIX ст. у своїх розвідках давали різні означення постаті Д. Мордовця, називаючи його «руським», «малоросом», а то й просто «хохлом». Судячи з численних джерел/епістолярій, двоїстість національної належності письменника одночасно до двох різних культур, не дисонувала в інтелектуальній біографії Д. Мордовця як літератора та історика-аматора. Навпаки, з'ясування цього питання проливало світло на його козацьке походження, ностальгічні інтенції, що проступають при описанні української природи, використання елементів національного фольклору, традицій та етнографічних замальовок, що ідентифікує Д. Мордовця в український соціокультурний простір. Зазначено, що в дорядянський та радянський періоди творчість Д. Мордовця зазнавала цензурних фільтрацій, перекручень та надмірної політизації, що домінувало над об'єктивним аналізом творів митця. Наразі, із трансформацією наукового мислення, оновлених методологічних підходів і принципів уможливилось створення повноцінного просопографічного портрету Данила Мордовця як дослідника української історії та носія української ментальності.

Мета дослідження. Проаналізувати сукупну історіографію життя та творчості Д. Мордовця, оцінити місце та роль літературного наративу письменника у сучасній соціогуманітаристиці.

Виклад основного матеріалу. Початок вивчення творчості Данила Мордовця сягає ще за життя письменника, коли з'являються перші критичні студії на його твори. Зокрема, П. Щербальський (Щербальський, 1871: 750-754), Н. Суботін (Суботін, 1881: 149-216), Н. Соколов (Соколов, 1968: 254) досить негативно оцінювали творчість Д. Мордовця, підкреслювали незнання ним істо-

ричних подій та невмілу оцінку ситуацій. М. Шелгунов, аналізуючи роман «Соловецьке сидіння», наголошує на тому, що він став новим віянням у висвітленні історичних процесів у художньому романі (Шелгунов, 1881: 887-892). Натомість, І. Франко високо оцінював україномовні твори Д. Мордовця та набагато нижче – романи та повісті, написані російською мовою (Франко, 1885: 85-98).

Історик та літературний критик О. Скабічевський вважав Д. Мордовця талановитим письменником: «Не можна відмовити Мордовцю в таланті, в ґрунтовному знанні історії та сумлінному ставленні до історичних фактів» (Скабічевський, 1897: 366). Однак, він вказує і на низку недоліків в його історичних романах: відсутність простоти, манірність, пристрасть бути оригінальним, балагурити (Скабічевський, 1897: 368).

Два біографічні нариси П. Бикова (Биков, 1900: 1555-1557) та Б. Глинського (Глинський, 1914: 234-267), присвячених Д. Мордовцю носили, переважно, довідково-біографічний характер; їх автори не ставили собі за мету завдання наукового та художнього аналізу його текстів. Проте, вони вперше розкрили особистість письменника, висвітлили окремі моменти його життя та творчості. У передмові до повного зібрання творів Д. Мордовця, П. Биков вказував на те, що письменник «спритно вмів маскувати яку-небудь потаємну думку»; «часто, як художник, він приносить себе в жертву історіку-публіцисту». П. Биков стверджує, що в своїх романах і повістях Д. Мордовець «не створює штучно героїв, а його герої – цілий народ, «чернь неосвічена»» (Биков, 1900: 1555). Критик пише: «По розвитку, по освіті, по видатній культурності Мордовець був яскравою особистістю, цікавився і наукою, і літературою, і мистецтвом, у ньому гармонійно поєднувалися риси поета, романіста й історика, багата романтична фантазія, високий злет думки, благородна душа.

Як представник українського козацтва, він завжди вмів постояти за рідну матір Україну, захищаючи українську народність та літературу» (Биков, 1900: 1556-1557).

Стислу статтю про Д. Мордовця, в якій окреслено головні віхи його біографії та перелічено найважливіші публікації, у 1896 р. було вміщено в «Енциклопедичному словнику» Ф. Брокгауза та І. Єфрона. (Енциклопедичний словник: 1896: 842). У контексті регіональної історіографії доробок Д. Мордовця у загальних рисах схарактеризував відомий краєзнавець М. Краснянський у нарисі «Уродженець Дону письменник Данило Лукич Мордовцев (1830–1905)». Автор розкриває етнографічну складову робіт Д. Мордовця, особлива увага прикута до творів «Із пережитого», «Козаки і море», «Під небом України» (Краснянський, 1914: 149).

«Іскру щирого відчуття образів героїв та безпосереднього ліризму» у творчості Д. Мордовця відзначає і С. Єфремов, водночас, вважаючи, що автор нічого не тямить в історії. (Єфремов, 1919: 86). Безперечно, були й позитивні оцінки, серед яких можна відзначити відгук І. Замотіна, який охарактеризував письменника як «знаного представника історичного роману 60–70-х рр.», твори якого написані «живо, нерідко художньо» (Замотін, 1910: 135). У 1914 р. до 85-річчя з дня народження Д. Мордовця і 60-річчя його літературної діяльності було підготовлено 50-томне видання його творів у видавництві П. Сойкіна.

Загалом, дорадянська історіографія характеризується появою перших праць присвячених постаті Д. Мордовця та його літературній та громадсько-просвітницькій діяльності, серед яких домінують критичні оцінки його творчості.

За радянської доби творчість Д. Мордовця ґрунтовно не вивчалася. А. Мартинов у передмові до роману «Знамення часу», виданому в 1923 р., бездоказово стверджує: «Як історик Мордовець не був самостійним дослідником, а як белетрист був далеко не першокласним письменником» (Мартинов, 1923: 3-10).

На поч. 30-х рр. ХХ ст. літературознавець Г. Дорошкевич опублікував статтю, у якій зробив спробу визначити роль Д. Мордовця в історії української літератури та культури. Зокрема, автор зазначив, що третина наукового та літературного доробку письменника присвячена тематиці історії України (Дорошкевич, 1930: 41-69). Так, у 1951 р. було видано рецензію І. Рябова на книгу Г. Башкирцева «Честь». Рецензія не викликала б уваги, якби І. Рябов не згадав у ній статтю Д. Мордовця «Друк у провінції» (1875) і не вибухнув нападами

на адресу її автора, беззастережно зарахувавши його до реакціонерів. «У сімдесятих роках минулого століття, – пише І. Рябов, – на сторінках часописів «Дело», «Отечественные записки» та «Неделя» розгорнулася полеміка про долю друку та літератури в провінції. Початок цієї полеміки поклав автор реакційних романів Мордовцев». Фактично, І. Рябов звинувачував Д. Мордовця у популізмі на теми науки та літератури у провінціях, зауважуючи, що таким чином автор руйнує усталений принцип існування редакторської культури (Рябов, 1951: 28). Подібні ідеї можемо зустріти й аналізуючи роботи Н. Соколова (Соколов, 1958: 254), М. Горячкіної (Горячкіна, 1971: 448), С. Петрова (Петров, 1964: 434-436), Г. Аржаної (Аржана, 1957: 3-19). Письменник С. Сергеев коротко висвітлює моменти з біографії Д. Мордовця та дає оцінку окремим його публіцистичним та історичним творам, дорожнім нотаткам. С. Сергеев зазначає, що «історичні дослідження письменника помітно виділялися на тлі тодішньої офіційної історичної літератури, вони були написані жваво та загальнодоступно і цим привертали до себе увагу читачів» (Сергеев, 1946: 159).

У 1958 р. було перевидано роман «Знамення часу», вступну статтю до якого написав В. Беляєв (Беляєв, 1958: 259). Він вибрав справді найкращі українські твори Д. Мордовця, проте, здається, що видання ще більше виграло б, якби укладач помістив у двотомнику ще й історичні роботи письменника. Зокрема, В. Беляєв позиціонував постать Д. Мордовця як прогресивного літератора. Критик позитивно оцінив творчість письменника, акцентуючи увагу на значній кількості використаних документальних матеріалів при написанні робіт, що може свідчити про їх автентичність. У 1960–1980-х рр. окремі критики звертаються до творів Д. Мордовця з метою з'ясування його ідейних позицій та суспільних поглядів. Слід зазначити, що підхід був досить суб'єктивним і обмежений радянським мисленням. Так, історик С. Петров проаналізував роман «Господин Великий Новгород», який назвав недопрацьованим та таким, що підлягає удосконаленню, зокрема стиль написання та виклад матеріалу (Петров, 1964: 44).

На межі радянської та пострадянської доби з'являються публікації С. Панова (Панов: 1990: 420), Ю. Сенчура (Сенчуров, 1990: 3-8), останній з яких зазначив, що «Д. Мордовець у своїх роботах виправдано називає Київ спадкоємцем Київської Русі, а от Росія може заслуговувати лише на звання «молодшого брата»» (Сенчуров, 1990: 5).

З отриманням Україною незалежності виходять друком праці, у яких наявне об'єктивне трактування творчості Д. Мордовця, по-новому переосмислені його наративи, про що свідчать роботи Ф. Кейди (Кейда, 2001: 23), К. Миц (Миц, 2009: 186-191). З'являються статті присвячені епістолярній спадщині письменника. Виходить друком публікація Ю. Музики «Листи академіка Д. І. Яворницького до Данила Лукича Мордовця» (Музика, 2014: 82-91), у якій автор розкриває зміст листування Д. Мордовця з Д. Яворницьким, зосереджуючи увагу на обговоренні теми козацтва, яка була близькою обом. Українська історикня Л. Буряк проаналізувала взаємозв'язок П. Стебницького та Д. Мордовця через призму схожості національних та творчих інтересів митців, залучивши для дослідження матеріали архівних та музейних колекцій (Буряк, 2013: 135-149). Протягом 2013-2016 рр. виходить ряд публікацій, присвячених дослідженням питань етнографії та фольклору у творах Д. Мордовця. Дослідники Ю. Гринь (Гринь, 2016: 51-60), О. Кирильчук (Кирильчук, 2013: 254-263) та Ю. Кривченко (Кривченко, 2013: 38-42) звернули увагу на використання українських народних дум та козацьких пісень у творах письменника. У двох статтях Т. Саррій (Саррій, 2015: 109-116; Саррій, 2016: 103-105) частково проаналізовано творчість Д. Мордовця та його світогляд.

Протягом 2020–2022 рр. були опубліковані статті Т. Криницької присвячені формуванню публіцистичного стилю Д. Мордовця (Криницька, 2020: 28-33), характерним особливостям текстового літературного наративу письменника (Криницька, 2022a: 34-40), аналізу його праці «Гайдамаччина» (Криницька, 2022b: 52-58). Зокрема, у статті «Творчість Д. Мордовця в художній критиці другої половини XIX ст.» авторка проаналізувала творчість письменника в контексті художньої критики другої пол. XIX ст., зазначила, що постать Д. Мордовця піддавалась критиці з боку колеґ-сучасників (Криницька, 2022c: 80-84).

Сучасна українська історіографія презентує постать Д. Мордовця через призму його походження: а саме глибоше розкривається тема історії України та українського народу у творах автора, висвітлюються етнографічні розвідки письменника, які раніше ґрунтовно не досліджувалися.

Висновки. Аналіз історіографії життя та творчості Д. Мордовця характеризується багатьма суперечностями: від неприйняття доробку письменника до високої його оцінки. Тим не менш, не викликає сумніву, що сучасникам були добре відомі його літературні твори, а така письменницька плодovitість, що найменше драгувала багатьох тогочасних літературознавців та критиків. Це й викликало повсякчас численні дискусії навколо його творів. Проте, перше зібрання творів Д. Мордовця у 50-ти томах(!) почало друкуватися ще за життя автора, що свідчить про їх актуальність і суспільну затребуваність.

Дорадянська історіографія характеризується критичними статтями, автори яких будучи знайомими з митцем, зберегли цінні згадки про письменника, його стосунки з інтелектуальною елітою, стильові та мовні особливості його творів. За радянської доби постать Д. Мордовця вивчалась однобічно і будувалася на використанні радянського ідеологічного наративу. Твори з української тематики не вивчалися ґрунтовно, а лише побічно згадувалися у деяких дослідженнях. І лише історіографія незалежної України позначилась різноплановими дослідженнями творчого життя Д. Мордовця, аналізом його праць, визначенням пріоритетної проблематики, переосмисленням багатьох оцінок, подій і фактів.

Вважаємо, що на порядку денному постає питання не лише створення класичного історіографічного образу творчості Д. Мордовця, а й пошуки інноваційних підходів у потрактуванні та переосмисленні образної палітри його героїв, їхньої «цивілізаційної ідентичності», що тяжіє до українського культурництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аржаная Г. Предисловие. *Мордовцев Д. Л. Знамения времени*. М., 1957. С. 3–19.
2. Беляев В. Життя і творчість Данила Мордовця. К., 1958. Т. 1. С. 259.
3. Буряк Л. П. Стебницький і Д. Л. Мордовець: на перехресті національних інтересів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вип. 21. 2013. С. 20–26.
4. Быков П. Д. Л. Мордовцев. Биографический очерк. *Север*. 1900. № 49. С. 1555-1557.
5. Глинский Б. Среди литераторов и ученых. СПб, 1914. С. 234-267.
6. Горячкина М. Д. Л. Мордовець. *Русские писатели. Библиографический словарь*. М.: Издво Просвещение, 1971. С. 448.
7. Гринь Ю. Думи про море як інтертекст роману Д. Мордовцева «Сагайдачний». *Вісник Запорізького університету*. 2016. № 2. С. 51–60.
8. Дорошкевич Г. Д. Мордовець як літературна і громадська постать. *Україна*. 1930. № 42. С. 41-69.
9. Сфремов С. Історія українського письменства. Київ, 1919. Т. 2. С. 86.

10. Замотин И. Тенденциозная беллетристика 60-70-х годов. *История русской литературы XIX века: В 5 т.* 1910. Т. 4. С. 129–159.
11. Кейда Ф. Художня інтерпретація гайдамаччини в українській літературі XIX – XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філолог, наук. 10.01.01 «Українська література». К. 2001.39 с.
12. Кирильчук О. Російськомовна історична романістика Данила Мордовця у постколоніальній перспективі. *Житомирські літературознавчі студії.* 2013. № 7. С. 254-263.
13. Краснянский М. Уроженец Дона писатель Даниил Лукич Мордовцев (1830 – 1905). Ростов-на-Дону, 1914. Т. II., 149 с.
14. Кривченко Ю. Життя та творчість Д. Мордовця. *Історичний вісник.* 2013. № 5. С. 38–42.
15. Криницька Т. Особливості формування публіцистичного стилю Данила Мордовця. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Історія.* Вип. 3(146). 2020. С. 28–33.
16. Криницька Т. Стильові особливості літературного нарративу Данила Мордовця. *Етнічна історія народів Європи.* Вип. 66. 2022. С. 34–40. (а)
17. Криницька Т. Творчість Д. Мордовця в художній критиці другої половини XIX ст. *Актуальні питання гуманітарних наук.* Вип. 57. Том 2. 2022. С. 80-84. (с)
18. Мартынов А. Предисловие. *Мордовцев Д.Л. Знамения времени.* М. 1923. С. 3–10.
19. Миц К. Гоголівські традиції історичної прози у творчості Данила Мордовця. *Літературознавчі студії: Збірник наукових праць.* К. 2009. Вип. 25. С. 186–191.
20. Музика Ю. Листи академіка Д. І. Яворницького до Данила Лукича Мордовця. *Сіверянський літопис.* 2014. № 4. С. 82–91.
21. Новик О. Образ козака Мамаєва в українському романтизмі (на прикладі праць Д. Мордовця) *Літературний процес: методологія, імена, тенденції.* 2016. С. 57–62.
22. Панов С. Мордовцев Д. Л. и его историческая проза: За чьи грехи?, Великий раскол. – М. Правда. 1990. 420 с.
23. Петров С. Русский исторический роман XIX века. М.: ГИХЛ. 1964. 374 с.
24. Рябов И. Вестники коммунизма. Книжное обозрение. М. 1951. 30 с.
25. Саррій Т. Життя та літературна творчість Данила Мордовця: до історіографії радянського періоду. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Історичні науки.* 2015. № 4. С. 109–116.
26. Саррій Т. Поєднання міжнародних культурних комбінацій у світогляді та творчій спадщині Данила Мордовця. *Тернопільський нац. педагог. унів.: Наукові записки: Історія.* 2016. С. 103–105.
27. Сенчуров Ю. Исторические видения Данила Мордовцева: Державный плотник. Роман и повесть. М. 1990. С. 3-8.
28. Сергеев С. Писатель Д. Л. Мордовцев. Очерки творчества. *Дон.* 1946. № 1. С. 159-163.
29. Скабичевский А. История новейшей русской литературы. СПб. 1897. 490 с.
30. Соколов Н. Русская литература и народничество. Л.: Изд-во ЛГУ. 1968. 254 с.
31. Субботин Н. Историк-беллетрист. *Русский вестник.* 1881. Т. 153. С. 149–216.
32. Франко І. Д. Л. Мордовець. Оповідання. СПб. 1885. С. 85-98.
33. Щербальський П. Два слова г. Д. Мордовцеву. *Русский вестник.* 1871, № 4, С. 750-754.
34. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. *Мордовцев Даниил Лукич.* СПб., 1896. Т. 19А. С. 842.
35. Krynytska T. Historical Features of D. Mordovets' Novel «Haidamachchyna». *Evropský Filozofický a Historický Di skurz.* V.8. Iss.1.2022. P.52-58. (b)

REFERENCES

1. Arzhanaia H. Predyslovye. Mordovtsev D. L. Znamenya vremeny [Preface. Mordovtsev D. L. Signs of the times.]. 1957. P. 3–19. [in Russian].
2. Beliaiev V. Zhyttia i tvorchist Danyla Mordovtsia [Life and work of Danylo Mordovets]. 1958. T. 1. P. 259 [in Ukrainian].
3. Buriak L. P. Stebnytskyi i D. L. Mordovets: na perekhresti natsionalnykh interesiv [P. Stebnytskyi and D. L. Mordovets: at the crossroads of national interests.] *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho- Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynskyi.* 21. 2013. P. 20–26. [in Ukrainian].
4. Bykov P. D. L. Mordovtsev. Byohrafycheskyi ocherk [D. L. Mordovtsev. Biographical sketch]. Sever- North. 1900. № 49. P. 1555-1557. [in Russian].
5. Hlynskyi B. Sredy lyteratorov y uchenykh [Among writers and scientists]. 1914. P. 234-267 [in Russian].
6. Horiachkyna M. D. L. Mordovets. Russkye pysately. Byblyohrafychesky slovar [D. L. Mordovets. Russian writers. Bibliographic Dictionary]. Yzdvo Prosveshchenye - Publishing house Enlightenment. 1971. P. 448. [in Russian].
7. Hryn Y. Dumy pro more yak intertekst romanu D. Mordovtseva «Sahaidachnyi» [Thinking about the sea as an intertext to D. Mordovtsev's novel «Sagaidachny»]. *Visnyk Zaporizkoho universytetu - Bulletin of Zaporizhzhya University.* 2016. № 2. P. 51–60 [in Ukrainian].
8. Doroshkevych H. D. Mordovets yak literaturna i hromadska postat [D. Mordovets as a literary and public figure]. *Ukraina 1930.* № 42. P. 41-69 [in Ukrainian].
9. Yefremov S. Istorii ukrainskoho pysmenstva [History of Ukrainian literature]. Kyiv. 1919. T. 2. P. 86 [in Ukrainian].
10. Zamoty Y. Tendentsyoznaia belletrystyka 60-70-kh hodov [Tendency fiction of the 60s and 70s.]. *Ystoryia russkoi lyteratury XIX veka-History of Russian literature of the 19th century: 1910.* T. 4. P. 129–159 [in Russian].
11. Keida F. Khudozhnia interpretatsiia haidamachchyny v ukrainskii literaturi XIX – XX st. [The artistic interpretation of the Haidamachchyna in Ukrainian literature of the 19th - 20th centuries]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia dokt. filoloh, nauk. 10.01.01 «Ukrainska literatura». 2001.39 p. [in Ukrainian].

12. Kyrylchuk O. Rosiiskomovna istorychna romanistyka Danyla Mordovtsia u postkolonialnii perspektyvi [Russian-language historical novels of Danylo Mordovets in the post-colonial perspective.]. Zhytomyrski literaturoznavchi studii-Zhytomyr Literary Studies. 2013. № 7. P. 254-263. [in Ukrainian].
13. Krasnianskyi M. Urozhnets Dona pysatel Danyyl Lukych Mordovtsev (1830 – 1905) [Urozhnets Dona writer Danyil Lukich Mordovtsev (1830–1905)].1914. T. II., 149 p. [in Russian].
14. Kryvchenko Y. Zhyttia ta tvorchist D. Mordovtsia[Life and work of D. Mordovets]. Istorychnyi visnyk-Historical Herald. 2013. № 5. P. 38–42. [in Ukrainian].
15. Krynytska T. Osoblyvosti formuvannia publitsystychnoho styliu Danyla Mordovtsia [Peculiarities of the formation of the journalistic style of Danylo Mordovets]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii Istorii-Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. History series. №. 3(146). 2020. P. 28–33 [in Ukrainian].
16. Krynytska T. Stylovi osoblyvosti literaturnoho naratyvu Danyla Mordovtsia[Stylistic features of the literary narrative of Danylo Mordovets]. Etnichna istoriia narodiv Yevropy-Ethnic history of the peoples of Europe. № 66. 2022. P. 34-40 [in Ukrainian].
17. Krynytska T. Tvorchist D. Mordovtsia v khudozhnii krytytsi druhoi polovyny XIX st.[Creativity of D. Mordovets in art criticism of the second half of the 19th century.] Aktualni pytannia humanitarnykh nauk-Current issues of humanitarian sciences. № 57. T. 2. 2022. P. 80-84 [in Ukrainian]. (c)
18. Martynov A. Predyslovye. Mordovtsev D. L. Znamenya vremeny [Foreword. Mordovtsev D. L. Signs of time.]. M. 1923. P. 3–10 [in Russian].
19. Myts K. Hoholivski tradytsii istorychnoi prozy u tvorchosti Danyla Mordovtsia [Gogol traditions of historical prose in the work of Danylo Mordovets]. Literaturoznavchi studii: Zbirnyk naukovykh prats-Literary studies: Collection of scientific works. K. 2009. № 25. P. 186–191[in Ukrainian].
20. Muzyka Y. Lysty akademika D. I. Yavornytskoho do Danyla Lukycha Mordovtsia [Letters of Academician D. I. Yavornytskyi to Danylo Lukych Mordovets]. Siverianskyi litopys – Severyan Chronicle. 2014. № 4. P. 82–91[in Ukrainian].
21. Novyk O. Obraz kozaka Mamaia v ukrainskomu romantyzmi (na prykladi prats D. Mordovtsia)[Image of Cossack Mamai in Ukrainian romanticism (using the works of D. Mordovets as an example)]. Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii-Literary process: methodology, names, trends. 2016. P. 57–62 [in Ukrainian].
22. Panov S. Mordovtsev D. L. y eho ystorycheskaia proza: Za chy hrekhy?, Velykyi rasko l[Mordovtsev D. L. and his historical prose: For whose sins?, Great schism]. Pravda. 1990. 420 p. [in Russian].
23. Petrov S. Russkyi ystorycheskyi roman XIX veka [Russian historical novel of the 19th century]. 1964. 374 p. [in Russian].
24. Riabov Y. Vestnyky kommunyzma [Heralds of Communism]. Knyzhnoe obozrenye-Book review. 1951. 30 p. [in Russian].
25. Sarii T. Zhyttia ta literaturna tvorchist Danyla Mordovtsia: do istoriohrafii radianskoho periodu [Life and literary work of Danylo Mordovets: to the historiography of the Soviet period]. Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: Istorychni nauky- Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University: Historical Sciences. 2015. № 4. P. 109–116 [in Ukrainian].
26. Sarii T. Poiednannia mizhnatsionalnykh kulturnykh kombinatsii u svitohliadi ta tvorchii spadshchyni Danyla Mordovtsia [The combination of international cultural combinations in the worldview and creative heritage of Danylo Mordovets]. Ternopilskyi nats. pedahoh. univ.: Naukovi zapysky: Istorii- Ternopil national teacher. Univ.:Scientific notes: History. 2016. P. 103–105 [in Ukrainian].
27. Senchurov Y. Ystorycheskye vydenyia Danyla Mordovtseva: Derzhavnyi plotnyk. Roman y povest [Historical visions of Danil Mordovtsev: Sovereign carpenter. Novel and story].1990. P. 3-8 [in Russian].
28. Serheieiev S. Pysatel D. L. Mordovtsev. Ocherky tvorchestva [Writer D. L. Mordovtsev]. Don. 1946. № 1. 3. 159-163 [in Russian].
29. Skabychevskyi A. Ystoryia noveishei russkoi lyteratury [History of modern Russian literature].1897. 490 p. [in Russian].
30. Sokolov N. Russkaia lyteratura y narodnychestvo [Russian literature and populism]. L. 1968. 254 p. [in Russian].
31. Subbotyn N. Ystoryk-belletryst [Historian-fiction writer]. Russkyi vestnyk-Russian Bulletin.1881. T. 153. P. 149–216 [in Russian].
32. Franko I. D. L. Mordovets. Opovidannia [D. L. Mordovets. Povidannya].1885. P. 85-98 [in Ukrainian].
33. Shchhebalskyi P. Dva slova h. D. Mordovtsevu [Two words to Mr. D. Mordovtsev]. Russkyi vestnyk-Russian Bulletin. 1871. № 4, P. 750-754 [in Russian].
34. Entsyklopedycheskyi slovar Brokhauza y Efrona [Encyclopedic Dictionary of Brockhaus and Efron]. Mordovtsev Danyyl Lukych. 1896. T. 19A. P. 842 [in Russian].
35. Krynytska T. Historical Features of D. Mordovets' Novel «Haidamachchyna». Evropský Filozofický a Historický Di skurz. V.8. Iss.1.2022. P. 52-58. (b)

УДК 930.2:780.641.1-027.541

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-2>**Валерія КЛАПЧУК,**

orcid.org/0000-0002-0936-2142

аспірантка кафедри історії України

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

(Ніжин, Чернігівська область, Україна) valeriaKlap@ukr.net

ІСТОРИЧНІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ КОБЗИ ТА БАНДУРИ: РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

Метою статті є дослідження історичних шляхів розвитку кобзи і бандури, включаючи регіональні аспекти. У вітчизняній історіографії не представлені наукові розвідки даної тематики. Наукова новизна базується на дослідженні понять «кобза» і «бандура» та удосконаленні українського музичного інструментарію за час розвитку в Україні.

Було проаналізовано історичні джерела та дослідницькі теорії щодо появи кобзи та бандури на території України. Бандура – це інструмент подібний до лютні, різні зразки якого знайшли своє поширення в середньовічній Європі. За східною теорією, кобза є азійського походження. Музикантів, які грали на кобзі і бандурі однаково називали кобзарями, але вже з XIX ст. цю різницю почали проводити. До середини XVIII ст. кобза і бандура були звичайними лютнеподібними інструментами. На перших кобзах було 3 струни, на бандурі 5–6. Лише на грифі знаходились струни. З другої половини XVIII ст. кобза і бандура були обладнані приструнками. Спосіб гри на інструментах був відмінний. На кобзі виконавець укорочував струни на грифі в поєднанні з щипком відкритих струн, на бандурі виконавець застосовував щипок пальцем необхідної відкритої струни. Бандура удосконалювалась тривалий час. Зараз бандурне мистецтво представляють три найвідоміші виконавські школи: харківська, київська та полтавська. Як удосконалювався музичний інструментарій так і збільшувався оригінальний репертуар бандуриста поповнений творами традиційних і сучасних композиторів. Академічне становлення бандурного мистецтва почалося з другої половини XX ст. Воно представлене в мережі навчально-мистецьких закладів, удосконаленні інструментарію, створенні методичних матеріалів та оригінальному репертуару бандуриста. Зараз бандура – це професійний сольо-віртуозний музичний інструмент.

Ключові слова: кобза, бандура, музична культура, козацтво, мистецтво, український музичний інструментарій.

Valeriia KLAPCHUK,

orcid.org/0000-0002-0936-2142

Graduate student at the Department of History of Ukraine

Nizhyn Mykola Gogol State University

(Nizhyn, Chernigiv region, Ukraine) valeriaKlap@ukr.net

HISTORICAL WAYS OF DEVELOPMENT OF KOBZA AND BANDURA: REGIONAL ASPECTS

The purpose of the article is to study the historical development of kobza and bandura, including regional aspects. The domestic historiography does not present scientific investigations of this topic. The scientific novelty is based on the study of the concepts of “kobza” and “bandura” and the improvement of Ukrainian musical instruments during the development in Ukraine.

Historical sources and research theories regarding the appearance of kobza and bandura on the territory of Ukraine were analyzed. The bandura is an instrument similar to the lute, various models of which spread throughout medieval Europe. According to the Eastern theory, kobza is of Asian origin. Musicians who played the kobza and bandura were equally called kobzars, but already from the 19th century this difference began to be made. By the middle of the 18th century kobza and bandura were common lute-like instruments. There were 3 strings on the first kobzas, 5–6 on the bandura. Only the fretboard had strings. From the second half of the 18th century the kobza and the bandura were equipped with trinkets. The way the instruments were played was excellent. On the kobza, the performer shortened the strings on the neck in combination with a pinch of the open strings, on the bandura, the performer used a finger pinch of the required open string. Bandura has been improving for a long time. Currently, bandura art is represented by the three most famous performing schools: Kharkiv, Kyiv and Poltava. As the musical instruments were improved, the bandurist's original repertoire expanded, supplemented by the works of traditional and modern composers. The academic formation of bandura art began in the second half of the 20th century. It is represented in the network of educational and artistic institutions, the improvement of tools, the creation of methodical materials and the original repertoire of the bandurist. Now the bandura is a professional solo virtuoso musical instrument.

Key words: kobza, bandura, musical culture, Cossacks, art, Ukrainian musical instruments.

Постановка проблеми. Історія культури – це розділ історичної галузі, що вивчає розвиток і взаємодію сторін людської діяльності, які пов'язані певним чином з культурою. Історичні процеси розвитку кобзи і бандури представляють яскраву сторінку музичного мистецтва, яке є складовою культурної спадщини. Ці інструменти отримали велику популярність, бо вважались виключно унікальними, самобутніми та українськими. Бандура і кобза певною мірою уособлюють колиску української музичної культури. Дослідники присвятили чимало праць генезі, морфології, питанню походження інструментів. Але головною задачею науковців було вирішення питання: як саме бандура і кобза опинилися та поширилися територією України? Відтак дослідження українського інструментарію є актуальним, адже знання історичного розвитку кобзи і бандури допомагають скласти цілісну картину українського музичного мистецтва.

Аналіз досліджень. Першим представником вітчизняної органології, який дослідив український інструментарій епічної традиції став М. Лисенко. Вперше інструменти автор опрацював у науковій розвідці «Характеристика музичних особливостей дум і пісень у виконанні кобзаря Вересая» (Лисенко, 1873).

У своїй роботі М. Лисенко аналізуючи кобзу, він змішує її з бандурою. Як вважає автор, кобза чи бандура «зовнішньою формою нагадує ... іспанську гітару. Інструмент цей ... походження дуже давнього, бо він схожий з інструментами східних народів, наприклад біною китайською чи індійською» (Лисенко, 1873: 17). М. Лисенко робить припущення про подібність української бандури з бандорою (пандорою) грецьких рапсодів.

Далі дослідженням музичного інструментарію займався видатний етнограф Ф. Колесса. Зокрема, походження української кобзи-бандури вчений пов'язував з розвитком українських народних дум, які брали свій початок з жанрів традиційної поховальної обрядової музики українців (плачами й голосіннями) та середньовічним билинним епосом епохи Київської Русі. У видатній праці «Мелодії українських народних дум» (Колесса, 1969) музичному інструментарію (кобзи-бандурі й лірі) присвячено окремий розділ.

Сучасними дослідженнями музичного інструментарію українців вирізняються роботи таких вчених: А. Горняткевич (2010), С. Захарець (2013), О. Бойко (2013), І. Зінків (2023) та ін. Ці роботи присвячені питанням генези бандури та кобзи, їх історичного розвитку в Україні та значенню музичного інструментарію для становлення музичної культури.

Мета статті. Дослідити історичні шляхи розвитку кобзи і бандури, включаючи регіональні аспекти.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши ряд наукових джерел, можна припустити, що бандура – це лютнеподібний інструмент, аналогі якого були поширені в Європі. До цієї думки схиляється представник класичної органології ХІХ ст. М. Лисенко. Термін «бандура» зустрічається в різних мовах: польська – *bandura*; італійська – *pandura*; латинська – *pandura*; давньогрецька – *pandura*.

Прослідковуючи історію розвитку бандури Г. Хоткевич відмічав, що є народи (в т.ч. українці), яким в минулому знайомий струнний музичний інструмент загального типу, що складався з пудла (різної форми), ручки і різної кількості струн. Як вважає дослідник, «українську кобзу створив український народ. У ХVІ столітті до основних струн, котрі йшли по ручці, українці додали короткі струни (так звані приструнки). З того часу цей вдосконалений інструмент все частіше почали називати бандурою» (Хоткевич, 1930а: 85).

Однак науковці межі ХХ–ХХІ ст. висловлюють таке бачення. Вони притримуються точки зору К. Закса, який обґрунтовує «лексему «пандура» від поняття з мови шумерів «пан-тур», що означає «малий лук» (Sachs С, 1975: 80). За теорією дослідника це слово греки перейняли від кавказьких народів, де «пандурі» означає лютнеподібний грузинський інструмент. Представники органології сучасності Л. Черкаський (2003), М. Хай (1994) вказують на зв'язок слова і шумерської мови.

Варто зауважити, що період діяльності шумерів розвивався з ІV–ІІ тис. до н.е., а давньогрецька мова з кінця ІІ тис. до н.е., тоді коли шумерська мова вже не існувала. Таким чином, відсутні прямі факти того як лексема потрапила з мови шумерів до мови давніх греків, так само як немає в історії прикладу контактів між цими народами.

Перші відомості про бандуру сягають ІV–ІІІ ст. до н.е. Інструмент відноситься до ряду струнних щипкових, які існували поряд з такими давніми формами музичних інструментів як арфа, ліра, кіфара та ін. Можна припустити, що формою цей інструмент не був схожий на сучасну бандуру, але гра на струнних щипкових інструментах була дуже популярна в той час. Звісно з часом інструмент видозмінюється і проникає до країн Європи під різними назвами: Іспанія – «*bandurria*», «*mandola*»; Італія – «*mandola*» «*mandolin*»; Грузія – «*pandura*» і т.д. До сих пір існують суперечки як інструмент опинився на території України, однак після цього він поєднується із кобзою, яка тоді вже існувала.

Так починають змішуватися поняття «кобза» і «бандура». Маємо відомості, що в одній з популярних світових збірань «Enciclopedia Britannica» маємо відомості, що кобза це інша назва бандури (Zelazko).

Інший історичний розвиток у кобзи. Вона відома ще з грецьких джерел VI ст. (Zelazko). В період V–XV ст. отримала популярність при дворах Східної Європи, як інструмент супроводу до пісенно-танцювальної тематики. За дослідженням О. Фамінцина, йому відоме слово «sobus»¹, як назва типового музичного інструмента. Дослідник стверджує, що «термін «кобза» українці запозичили від тюркомовних народів» (Зінків, 2013: 35). У тюркомовних народах віднаходимо такі назви інструментів: koruz, kobuz, kobus, kubyz, kobuz (Корній, 1976). Дослідники сходяться до думки, що кобза в XV ст. опинилася в Україні завдяки кримським татарам, які в той час на чорноморському узбережжі утворювали Кримське ханство. Відтак інструмент з'явився на українській землі від взаємодії українських козаків з татарами.

Відомі і такі теорії походження кобзи. В. Ємець в науковій розвідці «Кобза і кобзарі» зазначає, що «кобза – найстаріший музичний інструмент азійського походження. Вона ще в XII ст. була в побуті у половців, які оселилися тоді у степовій частині сучасної України. За іншою версією, цей інструмент притаманний туркам і татарам, схожий на стародавню кобзу та в турецькій мові зветься «кобуз» (Ємець, 1923: 16).

Втім є припущення, що кобза з'явилася за часів Київської Русі. В той період відомими були фрески у Київській Софії, на яких відтворено давній щипковий інструмент, виглядом подібні до кобзи. Він складається з невеликого опуклого корпусу, вузької шийки з ладками і декількох струн. Дослідники припускають що струнно-щипковий інструмент, зображений на фресці Софійського собору в Києві «був прямим попередником української кобзи» (Ященко, 1970: 5).

В польському музичному словнику G. Roguski «Słowniczek muzyczny» (Roguski, 1927: 67) є визначення слова «kobza», як духового інструменту. Це можна пояснити тим, що волинка за час свого розвитку мала різні назви – «коза, дуда, баран, мех». Віднаходимо таке пояснення до поняття «кобза» в польському джерелі в праці А. Czartoryski «Słowniczek wyrazów polskich» «... це український інструмент. Стародавньої лютні або ліри тут немає, але вона схожа на бандуру

з трьома струнами. Гевінський говорить так... це улюблений інструмент пана в порівнянні з усіма видами цитри...» (Czartoryski, 1828: 81-88). Тобто, кобза була найулюбленішим зразком серед інструментів при панських дворах.

Варто зауважити, музикантів, які грали на кобзі, називали кобзарями. Отже, виконавець (кобзар) міг грати як на кобзі, так і на бандурі, і все одно називатися кобзарем.

Традиційне українське музикування представлене в товаристві українських гетьманів:

Б. Хмельницького, І. Самойловича, І. Мазепу, К. Розумовського. Маємо відомості, що І. Мазепа на дозвіллі грав на кобзі. Відомо, що гетьман не тільки займався виконавством на музичному інструменті, але й складав історичні пісні («Ой горе-горе чайці-небозі...», «Озьмітеся всі за руки...»).

Дослідив кобзу і бандуру Л. Черкаський у праці «Унікальна збірка українських народних інструментів». Як вважає дослідник, ці інструменти вже були в українців у XV–XVI ст. (Черкаський, 2003: 108). Так, найдавніші відомості про побутування кобзи в Україні відносяться до 1584 р., коли польський хроніст Бартош Папроцький писав: «Козаки з великої радості показували невимовні штуки, стріляючи, співаючи, на кобзах граючи» (Хоткевич, 1930а: 288).

Цікавою є думка, щодо інструменту О. Вересаєва, який по праву вважається останнім зразком української кобзи. В. Кушпет називає цю кобзу «унікальним зразком синтезу двох культур Сходу і Заходу» (Кушпет, 1995: 3). Як вважає Л. Черкаський, «такий інструмент побутував в Україні упродовж ста років. Ця кобза мала шість струн на грифі та шість приструнків. У другій половині XIX ст. кобза в Україні вийшла з ужитку, її витіснила багатострунна бандура» (Черкаський, 2003: 108).

Отже, на початку свого побутування (до середини XVIII ст.) на Україні кобза і бандура були звичайними лютнеподібними інструментами, які склалися з корпусу, ручки та струн по ручці. Аналізуючи фрагментальні історичні і літературні джерела, у кобзи було 3 струни, у бандури – 5–6 струн.

Бандура і кобза обладнуються приструнками (з другої половини XVIII ст.). Тоді починають формуватися автохронні українські інструменти, які є унікальними та самобутніми і не мають аналогів у світовій музичній спільноті.

Постає запитання: яка ж різниця була між кобзою і бандурою на цьому етапі, коли обидва лютнеподібні інструменти, крім струн на грифі, мали ще й приструнки? Звичайно, в народі цю різницю

¹ За матеріалами середньовічного латино-половецького словника «Codex Cumanicus» (1303).

не проводили, і один і той самий інструмент називався то кобзою, то бандурою. Але виконавці, музикознавці цю різницю помічали. «Кобза мала порівняно менше струн, ніж бандура, і, граючи на ній, кобзар укорочував (притискав) струни на грифі (для збільшення звукоряду) у поєднанні з щипком відкритих приструнків. На бандурі ж, подібно до гусел, грали, не притискаючи струни, а лише видобуваючи щипком пальців звук з певної відкритої струни» (Черкаський, 2003).

З XIX століття, остаточно відрізняють інструменти «кобза» і «бандура». Вони стали фундаментом для формування самобутньої музичної культури українців, яка не має аналогів в світі.

В XX ст. сформувалися три основні типи конструкції бандур і відповідні виконавські школи: харківська, київська та полтавська. З другої половини XX ст. починається формування академічного бандурного виконавства.

Як вважає І. Панасюк, «професійно-академічне русло бандурного виконавства почало формуватися у часи вимушеного занепаду і майже знищення традиційного аутентичного кобзарства, мізерні залишки якого опинилися за межами культурної політики, а сама українська музична культура змушена була послуговуватися підміною сутності понять кобзарства і бандурництва, свідомо ототожнених і спотворених» (Панасюк, 2012).

Розвиток академічного бандурного мистецтва представлене в мережі навчально-освітніх закладів, удосконаленні інструментарію, розробкою навчально-методичних посібників, розширенню виконавського репертуару.

Бандурні класи були відкриті в усіх ланках навчальних закладах, починаючи від музичних шкіл завершуючи музичними академіями та університетами. В число перших викладачів київської консерваторії увійшли Михайло Полотай, Володомир Кабачок, Андрій Бобир, Марк Геліс, Ян Пухальський.

Над удосконаленням бандури працювало ряд відомих майстрів-винахідників та виконавців, такі як Олександр Корнієвський, Григорій Палієвцев, В. Домонтович, Володимир Тузиченко, Іван Скляр, Василь Герасименко, Роман Гриньків. Конструктивні зміни, які вносилися в бандуру мали на меті пропрацювати над акустичними, тембральними, звукоутворюючими можливостями, полегшити гру на бандурі, зробити легшим сам інструмент. Основну проблему яку вирішили майстри XX століття стало винайдення та удосконалення механізму переключення тональностей, що дало змогу виконувати твори різної складності.

Висновки. Удосконалення конструкції бандури збільшило оригінальний виконавський репертуар бандуриста. Були створені твори такими традиційними композиторами – М. Дремлюга, А. Коломієць, К. Мясков, В. Кирейко, В. Зубицький та сучасними – А. Бобир, С. Баштан, А. Омельченко, О. Герасименко, Л. Федорова, В. Лобко, В. Войт та інші. Новинкою у репертуарі стали композиції Р. Гриньківа та джазового виконавця Г. Матвіїва. Це сучасна музика представлена в таких стилях як джаз, імпресіонізм, експресіонізм та ін. Ці композитори відкрили по-новому бандурне звучання, наповнили його новими способами звуковидобування, покращили технічні можливості виконавця.

Таким чином, всі конструктивні зміни, що були внесені майстрами-винахідниками тривали довгий період і перетворили бандуру в сольний концертно-віртуозний інструмент з широкими виконавськими та акустичними можливостями, якому не має аналогів в каталозі сучасних інструментів.

Отже кобза та бандура це різні інструменти, які модернізувались протягом певного часу та мали різний спосіб гри. На кобзі виконавець укорочує (притискає) струни на грифі та застосовує щипок відкритих струн, а на бандурі виконавець методом щипка пальцем видобуває звук з потрібної відкритої струни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Czartoryski A. Słowniczek kwyrazów polskich znaczących narzędzia muzyczne niegdyś w wojskowym i pokojowym użytkowaniu będące. Wyc. z: Czasopism naukowy księgozbioru publicznego im. Ossolińskich 1828, z. 1. С. 81-88.
2. Roguski G. Słowniczek muzyczny. Warszawa: M. Arcta, 1927. 67 с.
3. Sachs C. Historia instrumentow muzycznych. Warsawa: PWM, 1975. 556 с.
4. Zelazko A. Bandura. Enciclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/art/bandura> (дата звернення 07.01.2022)
5. Антонович В. Б. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори. К.: Либідь, 1995. 164 с.
6. Баштан С. В. Пам'яті видатного українського митця – І. М. Скляра. *Бандура*. Нью-Йорк, 1998. № 63 – 64. С. 30-35.
7. Бойко О. Ю. Бандура як засіб національного виховання української молоді (історичний аспект). *Педагогіка та психологія*, 2013. № 44. С. 118-125.
8. Горняткевич А. Д. Кобза, бандура, кобза-бандура, «кобза» та (знов) кобза. *Народознавчі зошити*. 2010. № 3-4. С. 340-347.
9. Ємець В. К. Кобза й кобзарі. Берлін, 1923. 111 с.
10. Захарець С. Генеза бандури та парадокси історичного розвитку. Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: Зб. наук. статей, 2013. № 22, ч. 2. С. 95-100.

11. Зінків І. Я. Бандура як історичний феномен: монографія. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2013. 448 с.
12. Зінків І. Я. Українська кобза: вихідний інструментальний прототип та шляхи міграцій. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2023. № 44. С. 6-18.
13. Колесса Ф. М. Мелодії українських народних дум. Київ: Наукова думка, 1969. 587 с.
14. Корній Л. П. До питання методології дослідження українсько-болгарських взаємозв'язків. *Українське музикознавство*. 1976. Т.11. С. 81-92.
15. Кушпет В. Г. Національне музикування і «війна» самих з собою. *Пам'ятки України: історія та культура*. 1995. № 1. С. 2-4.
16. Лисенко М. В. Характеристика музичних особливостей дум і пісень, виконуваних кобзарем Вересаєм / ред., передм. та прим. М. Гордійчука. Вид. 2-ге. Київ: Музична Україна, 1973. 95 с.
17. Панасюк І. В. Формування української професійно-академічної бандурної школи у соціокультурному контексті. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство, 2012. №2. С. 59-64.
18. Хай М. Й. Гуслі, бандура і кобза як інструменти різних фаз еволюції української епічної традиції. *Кобзарсько-лірицькі традиції та їх сучасний розвиток*. К., 1994. С. 24-26.
19. Хоткевич Г. М. Музичні інструменти українського народу. Х.: ДВУ, 1930а. 288 с.
20. Хоткевич Г. М. Підручник гри на бандурі: У 2 ч. - Ч. I (Теоретична). Харків: ДВУ, 1930б.
21. Черкаський Л. М. Українські народні музичні інструменти. К.: Техніка, 2003. 264 с.
22. Яценко Л. І. Державна заслужена капела бандуристів Української РСР. – К.: Музична Україна, 1970. 84 с.

REFERENCES

1. Czartoryski, A. (1828). Słowniczek wyrazów polskich znaczących narzędzia muzyczne niegdyś w wojskowym i pokojowym użytku będące [Glossary of Polish words meaning musical tools once in military and peacetime use]. *Czasopism naukowy księgozbioru publicznego im. Ossolińskich* [Scientific journals of the public book collection the Ossolińskich], 1, 81-88. [in Polish].
2. Roguski, G. (1927). *Słowniczek muzyczny* [Music Glossary]. Warszawa: M. Arcta. [in Polish].
3. Sachs, C. (1975). *Historija instrumentow muzycznych* [History of musical instruments]. Warszawa: PWM. [in Polish].
4. Zelazko, A. (n.d.). Bandura [Bandura]. Enciclopedia Britannica. Retrieved from <https://www.britannica.com/art/bandura>
5. Antonovych, V. (1995). *Moia spovid': Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory* [My confession: Selected historical and journalistic works]. K.: Lybid'. [in Ukrainian].
6. Bashtan, S. (1998). Pam'iaty vydatnoho ukrains'koho myttsia – I. M. Skliara [In memory of the outstanding Ukrainian artist - I. M. Sklyar]. *Bandura* [Bandura], 63-64, 30-35. [in Ukrainian].
7. Boiko, O. (2013). Bandura yak zasib natsionalnoho vykhovannia ukrainskoi molodi (istorychnyi aspekt) [Bandura as a means of national education of Ukrainian youth (historical aspect)]. *Pedahohika ta psykhohihiia* [Pedagogy and psychology], 44, 118-125. [in Ukrainian].
8. Horniatkevych, A. (2010). Kobza, bandura, kobza-bandura, «kobza» ta (znov) kobza [Kobza, bandura, kobza-bandura, «kobza» and (again) kobza]. *Narodoznavchi zoshyty* [Ethnological notebooks], 3-4, 340-347. [in Ukrainian].
9. Yemets', V. (1923). *Kobza j kobzari* [Kobza and kobzari]. Berlin. [in Ukrainian].
10. Zakharets, S. (2013). Geneza bandury ta paradoksy istorychnoho rozvytku [Genesis of bandury and paradoxes of historical development]. *Novi doslidzhennia pamiatok kozatskoi doby v Ukraini: Zb. nauk. Statei* [New studies of monuments of the Cossack era in Ukraine: Collection. of science of articles], 22, p. 2, 95-100. [in Ukrainian].
11. Zinkiv, I. (2013). *Bandura iak istorychnyj fenomen* [Bandura as a historical phenomenon]. Kyiv: IMFE im. M. T. Ryl's'koho. [in Ukrainian].
12. Zinkiv, I. (2023). Ukrainska kobza: vykhidnyi instrumentalnyi prototyp ta shliakhy mihratsii [Ukrainian kobza: original instrumental prototype and migration paths]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku* [Ukrainian culture: past, present, ways of development.], 44, 6-18. [in Ukrainian].
13. Kolessa, F. M. *Melodii ukrainskykh narodnykh dum* [Melodies of the Ukrainian People's Dums]. Kyiv: Naukova dumka, 1969. [in Ukrainian].
14. Kornij, L. P. (1976). Do pyttannya metodolohii doslidzhennia ukrains'ko-bolhars'kykh vzaiemozv'iazkiv [To the question of the methodology of the study of Ukrainian-Bulgarian mutual relations]. *Ukrains'ke muzykoznavstvo* [Ukrainian musicology], 11, 81-92. [in Ukrainian].
15. Kushpet, V. H. (1995). Natsional'ne muzykuvannia i «vijna» samykh z soboiu [National music is a “war” with ourselves]. *Pam'iatky Ukrainy: istoriia ta kul'tura* [Memory of Ukraine: history and culture], 1, 2-4. [in Ukrainian].
16. Lysenko, M. V. (1973). Kharakterystyka muzychnykh osoblyvostei dum i pisen, vykonuvanykh kobzarem Veresaiem [Characteristics of musical features of thoughts and songs performed by Kobzar Veresai]. Kyiv: Muzychna Ukraina. [in Ukrainian].
17. Panasiuk, I. V. (2012). Formuvannia ukrains'koi profesijno-akademichnoi bandurnoi shkoly u sotsiokul'turnomu konteksti [The formation of the Ukrainian professional-academic bandura school in the socio-cultural context]. *Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuk* [Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University Volodymyr Hnatiuk], (2), 59-64. [in Ukrainian].
18. Khaj, M. (1994). *Husli, bandura i kobza iak instrumenty riznykh faz evoliutsii ukrains'koi epichnoi tradytsii* [Gusli, bandura and kobza as instruments of different phases of the evolution of the Ukrainian epic tradition]. Kyiv. [in Ukrainian].
19. Khotkevych, H. (1930). *Muzychni instrumenty ukrains'koho narodu* [Musical instruments of the Ukrainian people]. Kharkiv: DVU. [in Ukrainian].
20. Khotkevych, H. (1930). *Pidruchnyk hry na banduri* [Textbook of playing the bandura]. Kharkiv: DVU. [in Ukrainian].
21. Cherkas'kyj, L. (2003). *Ukrains'ki narodni muzychni instrumenty* [Ukrainian folk musical instruments]. Kyiv: Tekhnika. [in Ukrainian].
22. Yaschenko, L. (1970). *Derzhavna zasluzhena kapella bandurystiv Ukrains'koi RSR* [State Honored Chapel of Bandurists of the Ukrainian SSR]. Kyiv: Muzychna Ukraina. [in Ukrainian].

УДК 069.5:091.5+098:769.04:908(477.41-21)»15/17»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-3>

Світлана КОРКАЧ,

orcid.org/0000-0002-0518-9792

молодший науковий співробітник науково-дослідного відділу

*«Музей Заповіту Т. Г. Шевченка» Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»
(Переяслав, Київська область, Україна) sveta_adm@ukr.net*

Олена КАЛІНОВИЧ,

orcid.org/0009-0008-1418-5380

*старший науковий співробітник відділу науково-фондової роботи
Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»
(Переяслав, Київська область, Україна) zapovit_@ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ ДРУКОВАНИХ ПАМ'ЯТОК САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА XVII–XVIII СТ. НА ПРИКЛАДІ КИРИЛИЧНИХ СТАРОДРУКІВ ФОНДОВОЇ КОЛЕКЦІЇ НІЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ»

У статті розглянуто напрестольні Євангелія 1644 та 1766 рр. із зібрання стародруків XVI–XVIII ст. «НІЕЗ Переяслав», яке нараховує близько 10 тисяч одиниць зберігання.

Колекція видань XVII–XVIII ст., до якої входять книги, надруковані слов'янським шрифтом, надзвичайно цікава з наукового та історичного погляду. Ці книжкові пам'ятки мають неоціненне значення для історії української освіти і науки, оскільки до кінця XVII ст. кириличний алфавіт був єдиним, із допомогою якого друкувалися як церковні, так і світські книги.

За свідченнями багатьох українських дослідників, кириличні стародруки XVII–XVIII ст. дають багато цінних свідчень з історії як книгодрукування, так і тісно пов'язаних із ним паперового виробництва, граверного мистецтва. Майже всі книги у той час оздоблювалися гравюрами та орнаментами. Найхарактерніша риса літургійних книг, а також творів патристики – сюжетні ілюстрації, що робили книгу значно цікавішою, сприяли емоційному сприйняттю та глибшому засвоєнню текстів. Чимало книг богослужбового призначення опрацьовано у металеві оклади з високохудожнім карбуванням.

Авторами статті розглянуто особливості друку та оздоблення Євангелій XVII–XVIII ст. із колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», що експонуються в Музеї Заповіту Т. Г. Шевченка. Зазначені Євангелія в музейній експозиції є цінним джерелом відомостей із історії культури, книги та книгознавства, засобом популяризації фондової колекції, а також унікальною базою для наукових досліджень.

Наукова новизна дослідження полягає у введенні до наукового обігу раніше не оприлюднених результатів наукового опрацювання друкованих літургійних видань із фондової колекції НІЕЗ «Переяслав».

Фактичний матеріал може бути використаний в подальших наукових розвідках, сприятиме дослідникам, краєзнавцям, науковим співробітникам у атрибуції кирилических стародруків XVII–XVIII ст. як важливого об'єкту національної культурної та мистецької спадщини та історичного джерела.

Ключові слова: *колекція, кирилическі стародруки, Євангеліє, джерело, дослідження, друкарство, сакральні пам'ятки.*

Svitlana KORKACH,

orcid.org/0000-0002-0518-9792

Junior Researcher at the Department of Scientific Research

*«Museum of Taras Shevchenko's Testament» of National Historical and Ethnographic Reserve "Pereiaslav"
(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) sveta_adm@ukr.net*

Olena KALINOVYCH,

orcid.org/0009-0008-1418-5380

*Senior Researcher at the Department of Research and Fund
National Historical and Ethnographic Reserve "Pereiaslav"
(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) zapovit_@ukr.net*

FEATURES OF PRINTED MONUMENTS OF SACRAL ART OF THE 17TH–18TH CENTURIES ON THE EXAMPLE OF CYRILLIC OLD PRINTS FROM THE FUND COLLECTION OF NHER "PEREIASLAV"

The article deals with the altar of 1644 and 1766 from the collection of old prints of the 16th–18th centuries of NHER «Pereiaslav» which has about 10,000 storage units.

The collection of 17th–18th century editions, which includes books printed in Slavic script, is quite interesting from a scientific and historical point of view. These book monuments are invaluable for the history of Ukrainian education and science as the Cyrillic alphabet was the only one used to print both church and secular books by the end of the 17th century.

According to many Ukrainian researchers, Cyrillic old prints of the 17th–18th centuries bring a lot of valuable information on the history of both book printing and its closely related sphere as paper production and engraving art. Almost all books of that time were decorated with engravings and ornaments. Characteristic of liturgical books, as well as patristic works is plot illustrations. They made the book much more interesting, contributed to the emotional perception and better assimilated information in the text. Many liturgical books are bound in metal binding of highly artistic repoussage.

The present article contains a review of the features of printing and decoration of the Gospels of the 17th–18th centuries from the collection of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav» exhibited in the Museum of Taras Shevchenko's Testament.

These Gospels are a valuable source of information on the history of culture, books and bibliography, a means of popularizing the fund collection, as well as a unique base for scientific research.

The scientific novelty consists in the introduction into the scientific circulation of previously unpublished results of scientific processing of printed liturgical publications from the fund collection of the NHER «Pereiaslav».

The factual material can be used in further scientific researches, it will help researchers, local historians, research fellows in the attribution of Cyrillic old prints of the 17th–18th centuries as an important object of national cultural, art heritage and a historical source.

Key words: collection, Cyrillic old prints, Gospel, source, research, printing, sacred monuments.

Постановка проблеми. Старовинна друкована книга є своєрідною ілюстрацією естетичних уподобань, досягнень мистецтва та техніки певної епохи. Комплекс відомостей про книгодрукування XVII–XVIII ст. дає змогу доповнити загальну картину життя суспільства у певну епоху цікавими деталями, що стосуються політичного, культурного, психологічного та мистецького аспектів.

На сьогоднішній день всебічне дослідження церковних стародруків є особливо актуальним, враховуючи значний інтерес суспільства до різноманітних аспектів сакральної культури та наявність книг кириличного друку у багатьох експозиціях музеїв України, адже вони мають велику цінність не лише для української, а й для світової культурної спадщини.

Аналіз досліджень та публікацій. Комплексного наукового дослідження церковних стародруків із колекції НІЕЗ «Переяслав» не проводилося. Авторами опубліковані тези за результатами атрибуції зазначених музейних предметів та їх наукового опрацювання.

Метою даного дослідження є введення до наукового обігу детального опису сакральних пам'яток як джерела для дослідників, що сприятиме актуалізації перспективних напрямів дослідження історико-культурної книжкової спадщини XVII–XVIII ст.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день одним із основних напрямків наукової діяльності НІЕЗ «Переяслав» є повна інвентаризація книжкового фонду, його упорядкування, забезпечення надійного збереження музейних предметів, їх науково-бібліографічна обробка та введення до наукового обігу.

Однією з форм вивчення колекцій стародруків, крім створення наукових каталогів певних видань чи загалом колекцій, виставок, описів особливостей книг, їх паспортизації є наукове дослідження окремих примірників.

У колекції Заповідника зберігаються напрестольні Євангелія 1644 та 1766 рр. (інв. №1800 (1, 2) КН-254), які є окрасою експозиції Музею Заповіту Т. Г. Шевченка. Книги передав до музейного зібрання у 1953 р. Києво-Печерський історико-культурний заповідник (Інвентарна книга № 2).

Євангеліє 1644 р. видане типографією Віленського Ставропігійного Святодухівського братства, яке у XVI–XVII ст. було одним із найважливіших центрів захисту православ'я на території Великого князівства Литовського. Одним із основних напрямків його діяльності була протидія поширенню унії, в тому числі і шляхом друку навчальної, полемічної та богослужбової літератури.

Книга складається з 308 паперових аркушів розміром 42x25,5 см. На всіх сторінках текст розміщений на 18 рядках. Показники читань – на полях.

Прикраси: заставки, ініціали, заголовки, кінцівки.

Оправа: дошки, обтягнені темно-зеленим оксамитом із прикріпленими металевими середником з зображенням розп'яття Ісуса Христа в центрі, наріжниками з карбованими фігурами 4-х Євангелістів Матфея, Марка, Луки та Іоанна, 6-крилих Серафимів зверху й знизу; 4-ма сріблястими 6-променевими зірками зверху й знизу, декоративними зубчастими смугами справа й зліва, з застібками. На звороті книги – 4 круглі декоративні металеві ніжки.

Розміри дошок 25x41 см. Розміри відповідають розміру книжкового блоку.

Корінець оправи прямий, має сім бинтів.

Ширина корінця 6 см, відстань між бинтами 6,5 см. Вид шиття та спосіб кріплення книжкового блоку до оправи визначити неможливо, оскільки оправа збереглася добре, корінець від блоку не відстає.

На верхній дошці 3-ма цвяшками прибиті овальні кріплення для застібок; на нижній дошці залишилася тільки частинка від нижньої застібки, яка тримається на одному цвяшку.

Обріз кодексу позолочений, з рослинним орнаментом у вигляді грон винограду, гілок та листочків. Орнамент розміщений уздовж усього обрізу.

Форзаци збережені повністю.

Стан збереження: папір жовтуватий, окремі аркуші забруднені, зі слідами розплавленого воску; оксамит на дошка вицвів та потертий; одна застібка відсутня, друга – пошкоджена: золотисте покриття на металевих прикрасах частково втрачене. Нумерація сторінок відсутня (Інвентарна книга № 2).

Зміст кодексу:

[Арк. 1–2] Препоблагому и Всепокляняемому Богу... – посвята

[Арк. 3–5 зв.] Оглавление еже отъ Матфея Святаго Евангелія

[Арк. 5–7 зв.] Предословіе еже отъ Матфея Святаго Евангелія. Написанное отъ Святаго Феофилакта, Архієпископа Болгарскаго

[Арк. 8–83] Отъ Матфея Святое Благовестіе

[Арк. 84–86 зв.] Оглавление еже отъ Марка Святаго Евангелія

[Арк. 86–87] Предословіе еже отъ Марка Святаго Евангелія

[Арк. 88–136] От Марка Святое Благовествование

[Арк. 137–140 зв.] Оглавление еже отъ Луки святого Евангелія

[Арк. 140–141] Предословіе еже отъ Луки Святаго Евангелія

[Арк. 142–222 зв.] От Луки Святое Благовествование

[Арк. 222–223 зв.] Оглавление еже отъ Иоанна Святаго Евангелія

[Арк. 223–225] Предословіе еже отъ Иоанна Святаго Евангелія

[Арк. 226–282] Отъ Иоанна Святое Благовествование

[Арк. 283–289] Соборник ... зачалом коемуждо Евангелію на Утренях, и Литургіях...

[Арк. 290 зв.] Се же Евангелія Общая в памяти единымъ и многимъ святымъ на Утренях и Литургіях аще когда вы хошиши литургіати

[Арк. 290] Пристеженіе

[Арк. 291–299] Сказаніе известно иже по вся дни зачаломъ

[Арк. 299–300] Единадесять Евангелій Утреніхъ и Вечерніхъ

[Арк. 300–301 зв.] Сказаніе Субботамъ и Неделямъ, святого и великого Поста

[Арк. 301–303 зв.] Последование Святыхъ Страстей Господа Бога и спаса нашего Иисуса Христа

[Арк. 303–304] Последование часовъ Святаго и великого Пятка

[Арк. 304–305] Евангелія различная всякимъ потребамъ

[Арк. 305–306 зв.] На Освященіе елея мужемъ

[Арк. 306] Въ погребеніе мужемъ и женамъ

[Арк. 307] Почитателю. Исправленіе посползновеній въ книзе сей – читателю возлюблене сице исправиши (Калінович, Коркач, 2016:58).

Текст на сторінках всюди розміщено в одну колонку. Друк чорного та червоного кольору. Червоний колір використовується для оздоблення та виділення заголовків. Лігатури у тексті зустрічаються тільки у в'язі. Титла класичні. Числа використовуються у кириличній системі.

Відстань між рядками 0,8 см, ширина дзеркала тексту 14,5 см, висота – 28,2 см.

Оздоблення тексту

Особливе значення в друкованій книзі посідає титульний аркуш. Неодмінні атрибути титульної сторінки – назва книжки, набрана великими літерами, і вихідні дані, обрамлені дереворитною оздобною рамкою – фортою, яка в ранніх виданнях має вигляд архітектурного порталу. З часом до архітектурних колон стали додавати оздобний рослинний орнамент, – інколи бічні колони, обплетені виноградною лозою. Архітектурна рамка доповнюється клеймами із зображеннями святих або свят, алегоричних композицій.

Титул Віленського Евангелія 1644 р. можна вважати одним із кращих зразків сакрального емблематичного мистецтва барокової доби. Його виконано у вигляді подвійної декоративної широкої рамки чорного та червоного кольорів. Форте чорного кольору складається з круглих колон на двоярусних прямокутних підставках, оздоблених листям та квітами. Ліворуч у нижній частині підставки напис: «Н. I. V. 1593». Зверху на колонах – вази з букетами квітів, декоровані вигнутими шнурами з пишними китицями. У верхній частині між колонами – подвійна арка, орнаментована рослинним візерунком із листя, квітів, завитків та геометричним із ліній та квадратів. У арці – зображення Старозавітної Трійці з літерами по боках: «Б У С» та «Б С Д» (Калінович, Коркач, 2016:59).

У середині цього зображення – стилізована широка рамка червоного кольору. По кутах – зображення 4-х Євангелістів у клеймах, по боках згори донизу: каріатиди, зображення свв. апостолів Петра та Павла, круглі колони, обвиті виноградною лозою з листям. У центрі вкладний текст червоного і чорного кольорів: «Євангеліє, сиречь Благовестіє Богодухновенныхъ Євангелистовъ Благословеніє Святейшого Патріарха Парфенія Тщаніємъ Братства Ставропигиального Храма Сошествія Святаго Духа въ Вильни въ лето отъ Рождества Христова А Х М Д ДЕКА: КА» (1644 року 21 грудня).

Текст оздоблений заставками, кінцівками, в'язю, ініціалами. Кожна сторінка облямована широкою рамкою з рослинним орнаментом.

У тексті 15 заставок:

Арк. 3: заставка 12,2x4 см – на чорному тлі орнамент у вигляді гілок із пишним листям та китицями.

Арк. 5: заставка 13x1,8 см – рослинний орнамент, на чорному тлі переплетене листя.

Арк. 9: заставка 11x4,3 см – рослинний орнамент, переплетені гілки з листям.

Арк. 86: заставка 12x2,3 см – рослинний орнамент, на чорному тлі переплетені гілки з листям.

Арк. 88: заставка 10,8x3,6 см – на чорному тлі кругле зображення Ісуса Христа, по обидва боки – зображення янголів в обрамленні переплетених гілок із листям та квітами.

Арк. 137: заставка 14,5x4,6 см – на чорному тлі кругле зображення ікони Спаса Нерукотворного в обрамленні переплетених гілок із листям; справа і зліва – дрібний рослинний орнамент, зверху і по боках – дрібний орнамент червоного кольору.

Арк. 140: заставка 12x2,2 см – вигнуті гілки з листям і квітами та янголами по боках.

Арк. 142: заставка 14,5x5 см – рослинний орнамент, на чорному тлі переплетені гілки з листям та великими китицями.

Арк. 222: заставка 12x3,8 см – рослинний орнамент, на чорному тлі переплетені гілки з листям та пуп'янками.

Арк. 223: заставка 12,5x2,3 см – рослинний орнамент, на чорному тлі переплетені гілки з листям.

Арк. 226: заставка 12x4 см – рослинний орнамент, на чорному тлі вигнуті гілки з листям та великими китицями.

Арк. 283: заставка 13x3,5 см – рослинний орнамент, на чорному тлі вигнуті гілки з листям.

Арк. 290: заставка 12,8x1,7 см – рослинний орнамент, на чорному тлі пишне переплетене листя.

Арк. 290 (зв.): заставка 12,8x1,8 см – рослинний орнамент, на чорному тлі в центрі квітка, по обидва боки – переплетене листя. Справа і зліва – дрібний візерунок.

Арк. 291: заставка 13,5x3,8 см – рослинний орнамент, на чорному тлі в центрі стилізований букет із гілок та листя, від якого відходять вигнуті гілки з листям, китицями та пуп'янками.

Ініціали кодексу – червоного кольору. Всього у тексті вісім ініціалів, їх розміщено на початку кожного Євангелія та передмов до них.

Арк. 5: ініціал «И» 2,7x3,5 см, займає три рядки, прикрашений рослинним орнаментом

Арк. 8: ініціал «К» 3,5x5,9 см, займає п'ять рядків, прикрашений рослинним орнаментом

Арк. 86: ініціал «С» 2,5x3,5 см, займає три рядки, у вигляді вигнутої гілки з листям

Арк. 88: ініціал «З» 4x9 см, займає сім рядків, прикрашений рослинним орнаментом; під нижньою частиною літери – вигнута тонка гілка з листям.

Арк. 140: ініціал «Л» 2,7x3,6 см, займає три рядки, прикрашений рослинним орнаментом, ліва частина літери виконана у вигляді вигнутої гілки з листям.

Арк. 142: ініціал «П» 3,3x3,7 см, займає чотири рядки, прикрашений рослинним орнаментом, облямований рамкою з дрібним візерунком чорного кольору.

Арк. 223: ініціал «И» 3,2x2,8 см, займає три рядки, на тлі заштрихованого прямокутника з зображенням Неопалимої Купини.

Арк. 226: ініціал «В» 4,6x6 см, займає п'ять рядків, прикрашений рослинно-квітковим орнаментом

У тексті 12 кінцівок, які завершують здебільшого зміст Євангелій та супровідні тексти.

Арк. 2: кінцівка 6,8x2,6 см, виконана у вигляді плетінки чорного кольору.

Арк. 5: кінцівка 5,5x4 см, зображення янгола, який тримає полотнище з написом «IC XC NI KA», під написом – зображення щита зі схрещеними мечами; малюнок облямований вигнутими гілками.

Арк. 86: кінцівка 4,8x8,3 см у вигляді ромбу, виконаного з переплетених гілок та листя.

Арк. 83 (зв.): кінцівка 6x2,7 см у вигляді багатокутника, прикрашеного рослинним орнаментом.

Арк. 136 (зв.): кінцівка 9x7,3 см дублює зображенням кінцівки з арк. 5. Малюнок облямований широкою рамкою з квітковим орнаментом.

Арк. 140: кінцівка 5x5,3 см у вигляді переплетених стрічок та кілець. Зображення нагадує герб чи емблему.

Арк. 141: кінцівка 6x3 см, виконана у вигляді плетінки.

Арк. 223: кінцівка 6x3 см, виконана у вигляді плетінки, зображення дублює кінцівку з арк. 141.

Арк. 225: кінцівка 4,8x8,3 см у вигляді ромбу, виконаного з переплетених гілок та листя, дублює зображення кінцівки з арк. 86

Арк. 282: кінцівка 5,6x2,8 см у вигляді плетінки з двома стилізованими колонами

Арк. 290: кінцівка 5,8x2,6 см, виконана у вигляді плетінки.

Арк. 290 (зв.): зображення дублює кінцівку з арк. 282

Арк. 303 (зв.): зображення дублює кінцівку з арк. 282, 290. (Калінович, Коркач, 2016:61).

Напрестольне Євангеліє, видане у 1766 р. московською синодальною типографією, інв. № ПХІМ 1800 (2) КВ-254.

Кирилична нумерація починається з 1 аркуша Євангелія від св. Матфея, іде по аркушах, а не по сторінках.

Прикраси: заставки, ініціали, заголовки, кінцівки.

Оправа: дошки, обтягнені темно-вишневим оксамитом з окладом з білого металу з жовтим покриттям. Оксамит вицвів та протерся. Розміри дощок 51,7x32,3 см. Розміри відповідають розміру книжкового блоку.

Оздобленням оправи є карбовані елементи декору: у центрі – зображення Розп'яття Ісуса Христа з пристоячими, над ним – зображення Бога Отця та Св. Духа, під ним – зображення св. Іоанна Златоуста та св. преподобної Іустини, по кутах – зображення 4-х Євангелістів. Усі зображення декоровані рослинним орнаментом. Корінець оправи прикрашений 3-ма металевими карбованими накладками розмірами 7x7,7 см, 7x14 см, 7x7,7 см з квітковим орнаментом та маскаронами. Зворотний бік оправи Євангелія прикрашений овальним карбованим зображенням Успіння Пресв. Богородиці у широкій рамці, декорованій рослинно-квітковим орнаментом та зображеннями Херувимів. По периметру – металева карбована декоративна рамка.

Стан збереження: папір жовтуватий, окремі аркуші забруднені, зі слідами розплавленого воску; оксамит на дошках потертий; одна застібка відсутня, друга – пошкоджена; позолота на прикрасах частково втрачена. Збереглися три ніжки, прикрашені рослинно-квітковим орнаментом, одна втрачена. Металевий орнамент по периметру пошкоджений, відстає від оксамиту, частково втрачений (Інвентарна книга № 2).

Зміст кодексу:

[Арк. 1] «Во славу святыхъ единосущныхъ животоворящихъ, и неразделимыхъ Троицы, Отца, и Сына, и Святаго Духа...»

[Арк. 2] Житие Святаго Евангелиста Матфея отъ Софрония

[Арк. 2 зв.–4] Святое Евангелие от Матфея. Глава 1. Подложение

[Арк. 5] Ведомо буди, яко четыре есть Евангелия, ниже множде сих, ниже умаленее

[Арк. 6 зв.–7] Феофилакта архиепископа болгарскаго предисловие, еже от Матфея Святаго Евангелия

[Арк. 9–66] От Матфея Святое Благовествование

[Арк. 67] Житие Святаго Евангелиста Марка от Святаго Иеронима

[Арк. 67 зв.–69] Евангелие от Марка. Глава 1 (короткий зміст кожної глави)

[Арк. 69 зв.–70] Еже от Марка Святаго Евангелия главы

[Арк. 70 зв.] Предисловие еже от Марка Святаго Евангелия

[Арк. 72 зв.–108] От Марка Святое Благовествование

[Арк. 108 зв.] Житие Святаго Евангелиста Луки от Собранія Дорофея Мученика Турецкаго Епископа

[Арк. 109] Евангелие от Луки. Глава 1 (короткий зміст кожної глави)

[Арк. 111 зв.–112] Еже от Луки Святаго Евангелия главы

[Арк. 113] Предисловие еже от Луки Святаго Евангелия

[Арк. 115–177] От Луки Святое Благовествование

[Арк. 178] От собранія Дорофея Мученика, и Турецкаго епископа, о Святем Иоанне Богослове

[Арк. 178 зв.–180] Евангелие от Иоанна. Глава 1 (короткий зміст кожної глави)

[Арк. 180 зв.] Еже от Иоанна Святаго Евангелия главы

[Арк. 190] Предисловие еже от Иоанна Святаго Евангелия

[Арк. 192–238] От Иоанна Святое Благовествование

[Арк. 239–242] Сказание еже како на всяк день должно есть чести Евангелие...

[Арк. 242 зв.–243] Сказание Субботам и Неделям святого великого поста

[Арк. 244–256] Соборник 12 месяцев Сказание праздников господских и Богородичных...

[Арк. 256 зв.–257] Евангелия Общая святым, им же егда творим службу

[Арк. 257 зв.–258] Євангелія на всякую потребу различная

На звороті останнього аркуша – напис від руки синім чорнилом: «Тихонъ Трофимовъ», ймовірно, це ім'я колишнього власника книги.

Текст на сторінках всюди розміщено в одну колонку. Друк чорного та червоного кольору. Червоний колір використовується здебільшого для оздоблення та виділення заголовків. Лігатури у тексті зустрічаються тільки у в'язі. Титла класичні. Числа використовуються у кириличній системі.

Відстань між рядками 0,5 см, ширина дзеркала тексту 18 см, висота – 31 см.

Текст оздоблений 18 заставками.

Арк. 1: заставка 18,6x8,7 см – зображення Воскресіння Христового в обрамленні широкого рослинно-квіткового орнаменту.

Арк. 2: заставка 13x2,7 см – стилізоване зображення хреста з колонами в обрамленні рослинного орнаменту.

Арк. 2 зв.: дублює попередню.

Арк. 10 – заставка 18x8,4 см – зображення Різдва Христового з янголами по боках в обрамленні родинно-квіткового орнаменту з написом зверху: «Слава в Вышних Богу и на земли мир».

Арк. 70, 70 зв.: заставка дублює арк. 2.

Арк. 75: заставка 18x8,3 см – у центрі зображення Св. Богоявлення Господнього з двома янголами по боках в обрамленні рослинно-квіткового орнаменту. Зверху напис: «Святое Богоявление Господне».

Арк. 122: заставка 18,5x8,4 см – у центрі зображення Благовіщення Пресв. Богородиці в обрамленні рослинно-квіткового орнаменту. Зверху напис: «Благовещение Пресвятыя Богородицы».

Арк. 186, 186 зв.: заставка дублює арк. 2, 70.

Арк. 191, 239: заставка дублює арк. 1.

Арк. 244, 245, 247, 256 зв., 257, 258 дублює арк. 2, 70, 186.

Ініціали кодексу – червоного та чорного кольору, розміщені на початку кожної глави кожного Євангелія, займають 3, 4, 5 рядків, прикрашені рослинно-квітковим орнаментом.

Арк. 1: ініціал «В» червоного кольору 6,5x4,5 см, займає чотири рядки, прикрашений рослинно-квітковим орнаментом.

Арк. 10: ініціал «К» чорного кольору 6,3x4 см, займає 5 рядків, прикрашений рослинно-квітковим орнаментом

Арк. 75: ініціал «З» чорного кольору 9,4x3,7 см, займає 7 рядків, прикрашений рослинним орнаментом.

Арк. 122: ініціал «П» чорного кольору 5,7x3,7 см, займає 5 рядків, прикрашений рослинно-квітковим орнаментом.

Арк. 191: ініціал «В» чорного кольору 5,5x4,5 см, займає 6 рядків, прикрашений рослинно-квітковим орнаментом.

Розміри самого тексту: 36x28,4 см, відстань між рядками 7 мм, букви величиною 5 мм.

Усього 254 аркуші. Текст на кожній сторінці облямований вузьким рослинним орнаментом.

У тексті 15 кінцівок, які завершують зміст Євангелій та супровідні тексти.

Арк. 1 зв.: кінцівка 9,6x11 см, виконана у вигляді переплетеного рослинного орнаменту.

Арк. 2: кінцівка 10,5x7,8 см у вигляді квіткового орнаменту з листям та китицями.

Арк. 7, 8 зв., 71, 117 зв., – дублює арк. 1

Арк. 68 зв., 180 зв., 181, 152, 253 – дублює арк. 2

Арк. 73, зі зв., 116 зв., 240, – кінцівка у вигляді стилізованого букету у вазі 6,2x3,8 см.

Застібка карбована, з зображенням св. ап. Петра, прикрашеним рослинним орнаментом. На зворотному боці застібки – нерозбірливий напис, зроблений пізніше. Обріз книжкового блоку позолочений, з рослинним орнаментом у вигляді грон винограду, гілок та листочків. Орнамент розміщений уздовж усього обрізу. Форзаци збережені повністю.

Гравюри:

Арк. 8 – ч/б гравюра з зображенням св. Євангеліста Матфея з янголом. Підпис: «Грид: подмастерья Василий Иконников. Ри: ученик Петр Попов. 1766 года».

Арк. 74 – ч/б гравюра з зображенням св. Євангеліста Марка з крилатим левом за плечем. Збоку від св. Марка – книга з написом: «Зачало Євангелія Иисуса Христа». Підпис: «Грид: ученик Семен Назаров. Ри: ученик Петр Попов. 1766 года».

Арк. 118: ч/б гравюра з зображенням св. Євангеліста Луки з крилатим биком за плечем. У руках св. Лука тримає книгу та перо. Підпис: «Грид: ученик Алексей Андреев. Ри: ученик Иван Федоров. 1766 года».

Арк. 185: ч/б гравюра з зображенням св. Євангеліста Іоанна з орлом за плечем. У руках св. Іоанн тримає книгу та перо. Підпис: «Грид: Семен Юхимов. Ри: Семен Второв. 1766 года».

Усі гравюри облямовані стилізованим рослинним орнаментом.

Висновок. Євангелія XVII–XVIII ст. із фондів зібрання НІЕЗ «Переяслав» надруковані кириличним шрифтом, містять форту, рамки, гравюри, орнаменти, виливні прикраси, герби церковних і світських історичних діячів, є високохудожніми витворами книгодрукарського мистецтва XVII–XVIII ст., що певною мірою

висвітлюють особливості різноманітних аспектів тогочасного політичного, культурного та мистецького життя.

Введення до наукового обігу детального опису зазначених стародруків є цінним джерелом відомостей

із історії книги, книгознавства та друкарства, засобом популяризації фондової колекції НІЕЗ «Переяслав», а також унікальною базою для подальших наукових досліджень історико-культурної спадщини XVII–XVIII ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калінович О., Коркач С. Євангеліє 1644 року із колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Українська писемність та мова в манускриптах і друкарстві: матеріали 5-ї і 6-ї наук.-практ. конф. Київ. 2016. С. 57–62.
2. Фонди Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Інвентарна книга № 2 Переяслав-Хмельницького історичного музею.

REFERENCES

1. Kalinovich O., Korkach S. (2016) Yevanheliie 1644 roku iz koleksii Natsionalnoho istoryko-etnografichnoho zapovidnyka «Pereiaslav». [Gospel of 1644 from the collection of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav»]. Ukrainska pysemnist ta mova v manuskryptakh i drukarstvi: materialy 5-yi i 6-yi nauk.-prakt. konf. Muzei knyhy i drukarstva Ukrainy. Kyiv, 57–62. [in Ukrainian].
2. Fondy Natsionalnoho istoryko-etnografichnoho zapovidnyka «Pereiaslav». Inventarna knyha № 2 Pereiaslav-Khmelnytskoho istorychnoho muzeiu. [Funds of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav». Inventory book No. 2 of the Pereiaslav-Khmelnytskyi Historical Museum.] [in Ukrainian].

УДК 351.774.7:614(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-4>**Петро КОТЛЯРОВ,***orcid.org/0000-0002-8917-8926*

доктор історичних наук, професор,

доцент кафедри історії мистецтв

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *pkotl.univ@gmail.com***Валентина КУРИЛЯК,***orcid.org/0000-0001-5245-9700*

доктор богослов'я, доцент,

доцент кафедри філософії, теології та історії церкви

Українського гуманітарного інституту

(Буча, Київська область, Україна) *valentina.kuryliak@gmail.com*

ЕПІДЕМІЯ, ВАКЦИНАЦІЯ, ХЕЙТИНГ: ПРОТЕСТАНТСЬКА ЦЕРКВА І ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИК

У статті здійснено спробу аналізу відповіді на виклик, який постав перед релігійними громадами України у зв'язку із епідемією COVID-19. Відомо, що часто примусова вакцинація викликала гарячі дискусії в середині суспільств у різних куточках земної кулі. Не стала винятком й Україна з її строкатим релігійним ландшафтом. У роботі ми візьмемо у центр дослідницького фокусу Церкву адвентистів сьомого дня, як окрему соціально-релігійну групу. Концентрація уваги на цій церкві пов'язана з тим, що вона має довгу історію захисту свободи совісті і багато в чому її історія схожа на більшість протестантських громад. У першій частині статті представлено офіційну позицію церкви та загальні настрої щодо загальної вакцинації, що склалися серед членів конфесії у світі і, у тому числі, в Україні. Встановлено, що більшість адвентистів підтримують офіційну думку, висловлену Генеральною конференцією, про право кожного зробити власний виважений вибір щодо вакцинації з огляду на стан здоров'я та життєву позицію. Керівництво адвентистської церкви наголошує, що християни в прийнятті рішень повинні спиратися на Біблійне вчення. Було з'ясовано, що окрім захисту свободи совісті, Церква АСД має давню історію підтримки процедур вакцинації від різних захворювань, як то щеплення від віспи, тифу та дифтерії. Ця деномінація історично підтримувала політику в галузі охорони здоров'я та вакцинації і не вважає, що це питання стосується теологічної чи релігійної свободи. Встановлено, що офіційна заява Церкви щодо імунізації була оприлюднена у квітні 2015 року, задовго до того, як COVID-19 та вакцини стали спірними та політизованими питаннями. В дослідженні подаються наукові та теологічні пояснення щодо вакцинації. Звернено увагу на фейки, що поширювалися у соціальних мережах та їх спростуваннях. На конкретних прикладах також розглядається проблема хейтерства, як провокативної комунікаційної стратегії. Здійснена спроба дослідити у якому відсотковому відношенні знаходяться прихильники і противники вакцинації.

Ключові слова: COVID-19, протестантизм, Церква адвентистів сьомого дня, фейки, медійний хейтинг.

Petro KOTLIAROV,

orcid.org/0000-0002-8917-8926

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Associate Professor of the Department of Art History
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) pkotl.univ@gmail.com*

Valentyna KURYLIAK,

orcid.org/0000-0001-5245-9700

*Doctor of Theology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philosophy, Theology and Church History
Ukrainian Institute of Arts and Sciences
(Bucha, Kyiv region, Ukraine) valentina.kuryliak@gmail.com*

EPIDEMIC, VACCINATION, AND OPPOSITION: THE PROTESTANT CHURCH'S RESPONSE TO THE CHALLENGE

This article explores the Seventh-day Adventist Church's stance on vaccination in Ukraine. The first part presents the official position of the church and the prevailing sentiments among its members worldwide, particularly in Ukraine. It was found that the majority of Adventists support the official opinion expressed by the General Conference, affirming the right of individuals to make a balanced choice regarding vaccination based on their health and life position. The Church leadership emphasizes that Christians, in decision-making, should rely on the Bible and the guidance of the Holy Spirit speaking through their conscience. With a historical commitment to safeguarding freedom of conscience, especially in cases of religious beliefs such as observing the seventh day the Sabbath the Adventist Church is reverent about preserving freedom of choice. The government's instructions for COVID-19 vaccination are not interpreted by the church leadership as a decree mentioned in the book of Revelation. In addition to upholding freedom of conscience, the SDA Church has a long history of supporting vaccination procedures against various diseases. Adventist missionaries have consistently received vaccinations against smallpox, typhoid, and diphtheria. The denomination historically supports health and vaccine policies, viewing the issue not as a matter of theological or religious freedom. The official statement of the Church regarding immunization was released in April 2015, long before COVID-19 and vaccines became controversial and politicized issues. A new document in 2021 reiterates the SDA Church's support for immunization, recognizing personal choice and offering counseling for those who perceive it as a matter of religious freedom. While numerous articles on the internet aim to highlight the perceived harmful effects of the vaccine on human health, it is essential to note that anti-vaccination groups have existed since the inception of global immunization procedures. Therefore, this article delves into the discussions that were prevalent in the social groups of Adventists living in Ukraine during the peak of the COVID-19 pandemic.

Key words: COVID-19, Protestantism, Seventh-day Adventist Church, misinformation, media bias.

Актуальність теми дослідження. Питання вакцинації проти пандемії COVID-19 викликало численні дискусії серед науковців, практикуючих медиків, політиків, релігійних діячів та, загалом, суспільства. Широкому суспільному резонансу сприяло і те, що уряди багатьох країн зробити цю процедуру обов'язковою, що викликало чимало суперечок серед різноманітних релігійних конфесій. Це пов'язано із специфікою трактування 13 розділу книги Одкровення 16 вірша: «...усім людям: малим і великим, багатим і бідним, вільним і рабам – було поставлене тавро на їхніх правицях або чолах». Вираз «поставлене тавро на їхніх правицях або чолах» багатьма проектувався на загальну вакцинацію, що, у кінцевому результаті і викликало гарячі дискусії. Не оминула ця дискусія і Церкву адвентистів сьомого дня (далі – АСД). У даному дослідженні ми будемо більше фокусувати увагу на церкві АСД виходячи із того, що, по-перше, ця церква орієнтується на сучасні

медичні дослідження вже більше 150 років в обов'язковому порядку пропагує здоровий спосіб життя (Куриляк, 2020); по-друге, церква АСД в Україні є частиною Всесвітньої Церкви Адвентистів Сьомого Дня і керується адміністративними положеннями виключно Генеральної Конференції адвентистської церкви. Рекомендації і постанови Генеральної Конференції є спільними для всіх адвентистських церков, що представлені у майже 100 країнах світу (Куриляк, 2022). Подібні дослідження дають можливість робити висновки щодо впливу християнських церков на дискусії щодо вакцинації, і те, що розглядувана церква є централізованою, дозволяє, навіть на прикладі однієї України, здійснювати окремі узагальнення, які можуть допомогти зрозуміти причини конфронтації і засобів її уникнути. Тому метою нашого дослідження є з'ясування реакції Церкви адвентистів сьомого дня в Україні на обов'язкову вакцинацію від COVID-19, наукове і теологічне

обґрунтування необхідності вакцинації. Також варто розглянути проблему фейків та хейтингу. Науковий інтерес даного дослідження полягає в тому, щоб зрозуміти, чому така дискусія могла виникнути в середовищі конфесії, яка на основі медичних досліджень вже більше 150 років пропагує здоровий спосіб життя. Отримані висновки допоможуть з'ясувати природу конфліктних ситуацій викликаних епідемією та можливі шляхи їх вирішення.

Основна частина. Протягом пандемії COVID Церква адвентистів сьомого дня в усьому світі активно пропагувала ідею здоров'я, зокрема цілісний здоровий спосіб життя, як основний засіб збереження здоров'я та підтримання імунної системи. У той же час Церква АСД заохочувала та підтримувала універсальні заходи громадської охорони здоров'я щодо профілактики захворювань через такі заходи, як соціальне дистанціювання, носіння масок, миття рук, самокарантин за потребою та процедура вакцинації. Після широкого поширення вірусу по багатьох державах світу виникла низка суперечок, щодо якості вакцини та доцільності її прийняття. Це питання не обійшло стороною також Церкву АСД. Одну із перших офіційних заяв щодо вакцинації керівництво Церкви опублікувало 2 травня 2015 року, до початку епідемії. Генеральна конференція оприлюднила документ, у якому містився погляд адвентистської деномінації на питання імунізації. У заяві підкреслено, що адвентисти приймають будь-які рішення та позиції відштовхуючись від наступних авторитетних джерел: Біблії, праць Еллен Уайт і наукової літератури, якщо така отримала схвальну експертну оцінку. Тому керівництво Церкви АСД вітає відповідальну імунізацію/вакцинацію. Більше того, Церква АСД не бачить жодних релігійних підстав, щоб не спонукати своїх вірян до свідомої та відповідальної участі у профілактичних програмах з імунізації населення заради підтримки колективного імунітету.

Варто зауважити що керівники деномінації наголошували, що вони не є сумлінням кожного члена церкви і визнають право кожного користуватися свободою вибору в даному питанні. З іншої сторони своє особисте рішення не робити щеплення член церкви адвентистів не повинен представляти як вчення Біблії або як загальну позицію Церкви АСД чи церковну доктрину (Позиція Церкви АСД, 2015). Зазначимо, що це був важливий і далекоглядний крок, який церква здійснила ще задовго до широкого поширення епідемії і який дав можливість сформувати у більшості членів церкви позитивну думку щодо вак-

цинації. До того ж, ця заява містила як науковий погляд на щеплення, так і історико-теологічний.

Звертає увагу те, що церква у роз'яснювальній роботі і в подальшому продовжувала спиратися на ці дві сфери – науку і теологію. Спочатку зупинимося на науковій компоненті. Директор відділу здоров'я Генеральної конференції Аллан Хендісайде у статті «Відмова від щеплень і Адвентистська церква» визнав той факт, що багато публікацій впливових науковців та простих користувачів Інтернету свідчать про побічні дії вакцин. При цьому Аллан Хендісайде підкреслив, що в такого типу публікаціях, як правило, перебільшується кількість летальних випадків та проблем, що виникають через щеплення. Протести проти імунізації існували завжди і групи, що їх пропагують нерідко мають вплив на політику та керівництво своїх країн утворюючи при цьому так зване «антивакцинальне лобі». Однак, при цьому не потрібно забувати про смертельні епідемії, які панували у містах в минулих століттях. Наприклад, говорить Хендісайде, через епідемію віспи до винайдення вакцини помирала кожна друга інфікована людина. А ті, хто залишалися живими, мали рубці на тілі або спотворені обличчя. Інші, на все життя залишалися каліками через інфекцію в організмі, яка часом призводила до втрати кінцівок. Однак, переконує Хендісайде, завдяки процедурі імунізації людство звільнилося від цієї проблеми.

Окремо Аллан Хендісайде зупиняється на проблемі пов'язаній із дітьми, переконуючи, що діти, які не отримали щеплення, не тільки самі мають більше шансів підхопити небезпечну хворобу, але й становлять загрозу для здоров'я оточуючих. І що спалахи епідемій нерідко виникають саме в тих районах, де більша частина населення уникає щеплень. Невакциновані діти ризикують захворіти на кір у 35 разів більше аніж вакциновані. Для дітей без вакцини навіть таке нескладне захворювання як вітряна віспа може мати летальні наслідки.

Принагідно Аллан Хендісайде звернув увагу ще на одну проблему зауваживши, що у країнах, де є можливість відмовлятися від щеплень з релігійних причин та інших особистісних мотивів, деякі члени церкви відмовляючись від вакцинації представляють це як загальну позицію церкви АСД. У таких випадках – це виставляє адвентистів у викривленому світлі. (Хендісайде, 2020).

Наприкінці 2020 року Інститут біблійних досліджень Церкви АСД надав коментар щодо поширених чуток по питанню вакцин від COVID-19. Причиною цього стала поява теорій про змови, які

використовували в якості тлумачення біблійних пророцтв. У коментарі від Інституту біблійних досліджень було зазначено, що останнє глобальне потрясіння пов'язане з пандемією коронавірусу сприяло появі різноманітних хибних тлумачень біблійних текстів. Зокрема, до них належить думка про те, що вакцинація від COVID-19 є однією зі стадій нав'язування тотального контролю над населенням, який призведе до появи звіра, який описаний у книзі Одкровення Івана Богослова. Однак, церква АСД навчає, що знак звіра з книги Одкровення не буде певним фізичним чи матеріальним знаком. Насправді – це знак вірності та послуху владі, дії якої суперечитимуть Божому Закону.

Інший коментар Інституту біблійних досліджень був пов'язаний із тим, що у склад вакцини входять інгредієнти взяті з нечистих тварин, які згадані у переліку книги Левит 11 розділі та Повторення Закону 14. Інститут біблійних досліджень Церкви АСД підкреслив важливість та актуальність закону щодо чистих та нечистих тварин, однак наголосив, що цей припис не може застосовуватися щодо вакцин. Причиною є те, що закони в книзі Левит 11 стосуються саме питання харчування, а вакцинація стосується лікування та спасіння життя людей. А поширення серед адвентистів хибних тлумачень Біблії створює в результаті замішання серед віруючих і відвертає від актуальних тем, які висвітлюються в біблійних пророцтвах. Як результат це заважає адвентистам зосередитися на місії по розповсюдженню Євангелія. Тому, Інститут висловлює сподівання, що запропоновані вакцини будуть здатними подолати пандемію COVID-19 (COVID-19 Vaccines, 2020).

Грунтовні коментарі на поширені питання щодо вакцин «Pfizer / BioNtech» та «Moderna» дав інший відомий вчений Майкл Хог, декан фармацевтичної школи громадського здоров'я Університету Лома Лінда, який також є членом Консультативного комітету Робочої групи з практики імунізації Центрів з контролю за захворюваннями в США. На питання, чи змінює мРНК вакцина ДНК людини, Майкл Хог відповів наступне. Хоча обидві вакцини засновані на мРНК технології, яка вперше застосована для вакцин, однак саме використання мРНК технології має 15-ти літню історію використання у сфері лікування. Завдяки цій технології вакцина потрапляючи всередину клітини проковує вироблення антитіл для боротьби з білком шипа SARS-CoV-2. Також він зазначив, що вакцина не потрапляє всередину клітинного ядра і тому не здатна змінити ДНК чи генетичну структуру. Інше важливе питання стосувалося

того, чи можна бути впевненими в нешкідливості та ефективності вакцин, які були вироблені за досить короткий період? На що Майкл Хог відповів: завдяки сучасним технологіям вірус SARS-CoV-2 був визначений та виокремлений за досить короткий термін. Відразу після цього розпочалася робота з виробництва вакцини. Вибірка дослідження складала 40 тисяч осіб. Такі вибірки є достатньо репрезентативними, оскільки представлені широким демографічним складом із населення США. Результати дослідження першої дози щеплення показали 50-процентний імунний захист, а вже друга доза показала 95% захист. Останній показник є свідченням того, що вакцина є досить ефективною.

На питання, чи містить вакцина від COVID консерванти, відповідь була негативною, оскільки для транспортування вакцини застосовується глибока заморозка. Також наголошувалось, що вакцина проходить ретельне очищення. Щодо побічних ефектів, то результати дослідження показали, що у 10% осіб було виявлено підвищення температури. У першу добу після щеплення від 50 до 60% респондентів відчували загальну слабкість у тілі. Зазначається, що на момент інтерв'ю вакцина «Pfizer / BioNtech» характеризувалася малою кількістю побічної дії. Було зареєстровано всього три випадки алергічних реакцій, що є незначним статистичним показником у відповідності до всієї вибірки. Доктор Хог, також зазначив, що людина яка перехворіла COVID може додатково пройти вакцинацію. Він стверджує, що це підвищить в організмі рівень антитіл. Наголошується що імунізація у поєднанні з санітарією та чистою водою є найважливішою запорукою для збереження здоров'я та збільшення тривалості та якості життя. У світлі загрози яку несе пандемія коронавірусу, церква АСД закликає своїх членів подумати про відповідальну імунізацію та про розвиток колективного імунітету. (COVID-19 Vaccines, 2020).

Не менш важливими є теологічні пояснення. Відомий адвентистський богослов Іржі Москала у серпні 2019 року опублікував статтю «Вакцинація: біблійно-теологічні роздуми». Автор наголошує, що Біблія не містить термінів, які використовуються в сучасній медицині, тому й не варто там очікувати появи слова «вакцинація», чи наказів «робіть щеплення» або «уникайте щеплення». Ось чому потрібно розуміти, що для адвентистів дозволеними є дії, які не суперечать біблійному змісту. Навіть, якщо вони безпосередньо не вказані в Біблії. Інакше кажучи, може вважатися забороненим те, що суперечить прямому Божому наказу. У даному випадку – те, що суперечить

загальним життєвим принципам, які містяться у Святому Письмі.

Загалом із статті Іржі Москала можна виокремити наступні принципи Церкви АСД, щодо вакцинації. По-перше, тільки Бог є Цілителем та справжнім Лікарем, який здатний зцілити людські хвороби. Безперечно, що різноманітні засоби медицини можуть бути корисними, однак тільки Бог здатен зберегти та відновити стан здоров'я. По-друге, Бог створив людей за Своїм образом, як розумних істот. Люди мають здатність розмірковувати, здобувати нові знання, розрізняти те, що є добрим, правильним та корисним. Люди також можуть керуватися у вирішенні різноманітних життєвих проблем здоровим глуздом. Бог бажає, щоб ми проявляли турботу про своє тіло, також ми маємо відповідальність перед Творцем за ставлення до свого організму, оскільки наш духовний та розумовий стан тісно пов'язаний зі ставленням до фізичного здоров'я. По-третє, не можна очікувати Божої підтримки та допомоги, якщо людина не звертає уваги на загальні життєві принципи підтримання здоров'я і є недбайливою у цій сфері свого життя. Не є достатнім лише молитися за своє здоров'я, потрібно також навчатися як його зберігати, не нехтуючи при цьому досягненнями сучасної медицини, адже досягнення у лікуванні були надані людству саме за Божого сприяння. По-четверте, Бог не бажає, щоб ми помирили передчасно лише тому, що вирішили знехтувати засобами, які можуть зберегти наше здоров'я та врятувати наше життя. По-п'яте, Бог наказує нам дбати не тільки про своє здоров'я, а також дбати про життя та здоров'я наших ближніх. А вакцинація є безкорисним вчинком, оскільки приймаючи щеплення людина дбає про те, щоб не бути причиною інфікування оточуючих людей. Щеплення з такої позиції також може розглядатися як «акт доброти», тому що воно спрямоване на створення колективного імунітету.

Отже, як видно із наведених положень, церква АСД посилаючись на Святе Письмо змогла виробити логічні докази на користь вакцинації.

Не менш цікавими у контексті заявленої проблеми є міркування щодо медичних засобів відомої піонерки Церкви АСД Еллен Уайт, яка ще у ХІХ ст. стверджувала, що «розумне застосування лікувальних засобів не є проявом невір'я» (White, 1958: 346). Таким чином не потрібно вважати хибним прийняття необхідних ліків, операцій та щеплень. Профілактика захворювань є у будь-якому разі кращою та важливішою аніж саме зцілення (Куриляк, 2019). Такі біблійно-богословські роздуми щодо щеплення підтримувалися і практи-

кою життя Елен Уайт, яка сама приймала вакцину та закликала до цього інших осіб (Moskala, 2021).

У цьому контексті варто також звернути увагу, що Еллен Уайт говорячи про важливість застосування медичних препаратів, хірургічного втручання і вакцинації, важливу роль надає гармонійному розвитку особистості і профілактиці захворювань: «Оскільки християни покликані прославляти Творця в своєму тілі, то віруючі повинні формувати та розвивати гармонійний спосіб життя. В результаті цього ми будемо себе тримати у хорошій фізичній формі, щоб найкращим чином служити для Бога та для ближніх». І далі: «Навчайте людей хороших звичок та здорових практик, пам'ятайте, що заходи профілактики мають більшу цінність, ніж саме лікування». Лекції та заняття спрямовані на профілактику захворювань виявляються дуже корисними» (White, 1958: 280).

Отже, як бачимо із праць Еллен Уайт, церква АСД ніколи не розглядала медичну науку та релігію як антагоністичні, а навпаки, вона підкреслювала, що ці дві сфери мають тісно співпрацювати та доповнювати одна одну. Натомість здатність до творчого підходу та винахідливості є Божим даром. Тому розробка вакцини, яка спасає життя багатьох людей, належать до результатів застосування цього дару. З іншої сторони побічні ефекти від щеплення є здебільшого незначні та короткотривалі. Таким чином позитивні результати щеплення переважають мінімальні негативні наслідки та вплив на здоров'я населення.

Тепер звернемося до проблеми пропагування вакцинації у сучасних умовах і те, з якими проблемами стикалася церква в медійному просторі. Попередньо зазначимо, що соціальні мережі сьогодні перетворилися на важливий чинник формування суспільної думки. Однак, доступ до інформації не гарантує користувачам об'єктивної інформації. На початку листопада 2021 року Максим Балаклицький, редактор служби новин Медіа Групи «Надія» професор кафедри журналістики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна розглянув та проаналізував біблійну основу заяв Генеральної конференції АСД щодо теми вакцинації. Насамперед він наголосив на важливості дотримання інформаційної гігієни, про те як захистити свій розум від сприйняття фейків, неправдивої інформації. Максим Балаклицький звернув увагу на базові принципи, якими потрібно керуватися при верифікації певної інформації: 1) перевірка наявності посилання на джерело, яке опублікувало інформацію; 2) перевірка автора джерела, та його компетентності; 3) перевірка авторитетності джерела. Максим

Балаклицький наголосив, що офіційний погляд церкви АСД міститься лише у заявах Генеральної конференції, незалежно від того чи приймають ці заяви окремі члени церкви. У своїх тезах він позитивно віднісся до позиції Церкви щодо вакцинації (Балаклицький, 2021).

Натомість, якщо аналізувати окремі інформаційні канали та соціальні мережі загалом, то нерідко можна зустріти спотворену інформацію, або, нерідко повністю викривлену. Наприклад, 20 листопада 2021 року на ютуб каналі «Total Onslaught», який нерідко характеризується критичним ставленням до офіційних дій та рішень керівництва Церкви АСД, був поданий репортаж з регіонального новинного телеканалу у Чернівцях під назвою: «У Чернівцях відкрили додатковий пункт вакцинації на базі Церкви Адвентистів Сьомого Дня» (Total, 2021b). Зазначено, що відкриття цього пункту щеплення від COVID було погоджено з департаментом охорони здоров'я Чернівецької державної адміністрації. В ефірі був присутній Іван Чернушка, один із керівників Церкви АСД в Чернівецькій області, який позитивно поставився до відкриття цього пункту вакцинації. Поряд з цим, у відеорепортажі каналу «Total Onslaught», було подано низку джерел, які свідчили про випадки смерті вакцинованих осіб. Таким чином автори репортажу негативно поставилися до рішення Церкви АСД на Буковині відкрити при церкві пункт щеплення (Total, 2021b).

Відео викликало низку коментарів. Наприклад, один із дописувачів зазначив: «Церква замість того щоб доносити до людей принципи здорового способу життя..., взялася за просування «продукту» сумнівної якості, за який ніхто не бере відповідальності». Ще один глядач відреагував: «Віруючі вакцинуються?! А де ваша віра в Бога?». Більша частина коментарів стала звинуваченнями в адресу церкви та вираженням підтримки суто негативного, навіть неприпустимого ставлення до вакцинації авторів відео. Це свідчить про наявність певної групи людей в середовищі українського адвентизму здебільшого старшого віку, які характеризуються відкритою войовничістю до вакцини та пропагують свої погляди через безпідставні звинувачення. Проте, слід наголосити, що людей з такими радикальними поглядами в середовищі церкви АСД небагато. Під відео були й позитивні коментарі: «Молодці, так тримати, це теж один із варіантів служіння, але не підготовка до «знаку звіра», як дехто вважає».

Цікавим виявився коментар від медичного працівника, який заслуговує на те, щоб його процитувати. Дописувач, який назвався Вадимом Бес-

сановим зазначив, що працює в одній із лікарень Німеччини і за останній час у відділенні інтенсивної терапії було чотири пацієнти в яких виявили COVID. Усі четверо померли, причина – ці пацієнти не були вакцинованими. Оскільки Вадим працює медичним працівником у відділенні кардіології, то він бачив, що багато людей хворих на коронавірусну інфекцію потрапляють у відділення інтенсивної терапії та потребують вентиляції легень. Ця хвороба є фактом і вакцина принаймні полегшує боротьбу людського організму із інфекцією шляхом вироблення антитіл та підвищення імунітету, робить висновок автор (Total, 2021b).

Ютуб Канал «Total Onslaught» видав не один ролик у якому поширював критичний погляд на вакцинацію. Не завжди у цих відео висвітлюються події у церкві АСД, але часто зустрічалися сюжети пов'язані з пандемією в інших деномінаціях, або взагалі про світові події у даному контексті. Це такі відео як, наприклад: «Апостоли вакцинації» (TotalOnslaught, 2021a), «Байден про вакцини. Перевірка фактів» (Total Onslaught, 2021a), Пандемія вакцинованих» (TotalOnslaught, 2021b). Одразу стає зрозуміло, що автори каналу у гонитві за популярністю відео на YouTube вигадують таємничі, актуальні назви для своїх роликів та охоплюють якомога популярніші теми. При цьому якість та інформативність матеріалів фактично не можливо перевірити, оскільки часто в якості свідків виступають сумнівні люди або експерти про яких неможливо знайти бодай мінімальну інформацію. На каналі також присутня відверта критика висловів президента Генеральної конференції АСД, щодо вакцинації під назвою «Це її особистий вибір?». Тут мається на увазі церква, яка нібито співпрацює з державою через прийняття вакцини (TotalOnslaught, 2022). Присутні також відео-свідчення вчених, які виступають проти примусової вакцинації (TotalOnslaught, 2021c).

Тема коронавірусу та вакцини стала дуже популярною з початком карантину, тому багато каналів прагнули зняти відео на ці теми, навіть якщо не мали для цього відповідних компетенцій та експертів. Таким чином багато безпідставної критики та неперевіреної інформації поширювалося серед суспільства, у тому числі, серед членів церкви. Наприклад, деякі члени АСД в Україні у соціальних мережах поширювали фейкові відео, де представлені особи, про яких не можна знайти інформації, щодо їхньої компетенції, кваліфікації чи наукового ступеня (Bukenbayewa, 2021). Щодо фейкової інформації, то можна у якості прикладу привести повідомлення, яке поширилося церковною групою у мережі Viber і стосувалося вислов-

лювання Жака Атталі, французького економіста, державного чиновника, письменника і громадського діяча, який проте не мав жодного відношення до медицини. На фото, що поширювалося мережею, зображений фрагмент книги «Майбутнє життя» (1981 р.), де автор висловлює думку про те, що у майбутньому мова піде про способи скорочення популяції людей (див. рис. 1). Почнуть зі старших, оскільки як тільки вони перевищують 60–65 років то пенсійні виплати на них починають дорого обходитися суспільству. Потім візьмуться за слабких і хворих, які нічого не приносять суспільству. І, нарешті, черга дійде до дурних. Жак Атталі пише, що людство знайде в який спосіб скоротити населення. Наприклад, викличе штучну пандемію націлену на конкретних людей, які її не можуть перенести або справжню економічну кризу. У цій Viber-групі був присутній пресвітер громади – Роман Орловський, який висловився не відносно самої теми пандемії, але щодо достовірності приведені цитати. Він надіслав посилання на більш авторитетну статтю, де аргументовано доводилося, що «Жак Атталі не писав про депопуляцію світу через пандемію» (Kalidoss, 2021).

Дійсно, Жак Атталі неодноразово виступав із досить песимістичними прогнозами про майбутнє і спірними висловлюваннями, але цитата на картинці і цитата в описі постів «Щеплення – це спосіб очищення суспільства від старих, хворих, боягузливих і безглуздох» – не належать цьому автору. Жодне джерело не підтверджує їхньої достовірності. А у випадку з цитатою про евтаназію Атталі взагалі виграв суд у справі про наклеп ще в 1984 році. Також існує франкомовне джерело, яке застерігає від фейкових висловлювань цього політика «Остерігайтеся цієї помилкової цитати Жака Атталі про евтаназію людей похилого віку» (Laouchez, 2021).

Цікаво, що майже ніхто не звернув увагу на вік людини, зображеної на фото. Адже газета була надрукована у 1981 році. Відповідно, Жаку Атталі мало бути лише 38 років, адже він народився 1943 р. У кінцевому рахунку члени церкви погодились із пресвітером Романом Орловським, однак висловили думку про те, що істинна причина захворювання все ж залишається оповита таємницею. Це в черговий раз підтвердило, що через велику кількість теорій та фейків суспільству здається, що існує якась змова, а правда нікому невідома.

Для ілюстрації згадаємо ще один випадок. В одній із адвентистських груп у Viber, очевидно членкиня церкви, поширила вже згадане нами відео (Total, 2021b) про відкриття Церквою АСД

пункту вакцинації у Чернівцях із наступним коментарем: «Невже наша церква підтримує вакцинацію це неймовірно, мені про Чернівці повідомили з іншої країни, я була в шоці, як можна таке підтримувати!» [ми зберегли пунктуацію – В.К., П.К.]. Пастор цієї церкви у відповідь написав, що сьогодні вакцинація несе собою політичний характер, а політика завжди несе розбрат. «Політика ніколи не об'єднує людей, а навпаки ставить по різні боки. Тому, ми, як церква не займаємося політикою. Хтось буде казати, що він підтримує вакцину, хтось проти неї». Він закликає відштовхуватися від офіційної позиції Церкви АСД, яка віддає питання вакцинації на розсуд кожного члена церкви не забороняючи та не змушуючи. Церква навпаки радить піклуватися про своє здоров'я та робити все для його збереження.

Рис. 1. Фейкове висловлювання Жака Атталі поширене серед українських адвентистів у Viber групі

Звернемося ще до однієї важливої проблеми, що стосується хейтингу, провокативної комунікаційної стратегії, яка не обійшла стороною і проблему вакцинації. Доступ до інтернет-комунікацій широкого загалу дозволяє не лише передавати позитивну мотиваційну інформацію, але й дає можливість висловлювати власні судження. У випадку хейтерів, можна спостерігати не лише їх прагнення спростувати подану інформацію, але, перш за все, вилити негативні емоції щодо

поданої інформації та автора посту, внести дисбаланс в структуру віртуального простору, спровокувати інших користувачів на вияв негативних емоцій, змінити тему тощо.

14 серпня 2021 року пастор адвентистської церкви Володимир Боровий був змушений написати пост у Facebook під назвою «Чому я видалив свій пост про вакцинацію» (Боровий, 2021). Пастор Володимир зазначив, що у попередньому дописі він повідомив про своє щеплення, але при цьому, зовсім не закликав робити те саме інших. Він зазначив, що підставою для прийняття рішення про щеплення стала нещодавня хвороба, перед цим він важко перехворів на COVID. Володимир був вражений коментарями деяких християн під своєю публікацією: «на жаль, ці християни (адвентисти) забули, що найсвятіший дар, який дав нам Господь – це право вибору і Бог поважає навіть неправильний вибір, але не «християни» у своїх коментарях. Це мій вибір – робити чи не робити щеплення». За словами Володимира, деякі коментатори забули, що найбільша заповідь Христа – це любов до ближнього. Хто любить ближнього, той любить Бога! Справжня любов не тільки не проголошує, але навіть не мислить зла (1Кор 13:5), але та кількість жовчі, зловтіхи, єхидства та передбачення його смерті у коментарях ставить Божу любов у серці під питанням». Важливо те, що Володимир не виправдовується за свій вчинок, навпаки, вказує, що християни-хейтери «забувають про заповідь «не свідчи неправдиво на ближнього твого», а при цьому їхні сторінки заповнені картинками і фейками, які вони поширюють не перевіряючи. Християни, на думку Володимира, забувають, що пастори, як священнослужителі, це помазаники Господні. Виливаючи бруд на пасторів, люди йдуть проти самого Господа, який їх поставив. Навіть Давид. Цар Ізраїлю не наважився підняти руку проти помазаника Господнього Саула, бо мав страх Божий.

У цьому контексті важливо те, що Володимир сформулював принципову тезу, що деякі члени церкви приймають на віру будь-які фейки в інтернеті, більше довіряють усіляким теоріям змов і відкидаючи адвентистське розуміння пророцтва про «знак звіра» з книги Відкриття, *сприймають вакцинацію як велику боротьбу із сатаною*.

Загалом, результатом хейтингу стало те, що Володимир видалив свою публікацію, щоб зупинити потік неприємних коментарів та осуду.

Але нас у даній ситуації цікавлять більше коментарі. У коментарях до цієї публікації, відповідно, присутні полярні висловлювання, які ми поділили за характером на відсотки.

Отже, 60% виступають зі збалансованою позицією, вважають вакцинацію справою кожної окремої людини. Наприклад, коментар Тетяни Семенчук «Коли я побачила фото Володі про те, що він вакцинувався, я переглянула [свою позицію] і пішла далі, розуміючи, що це його особистий вибір, незважаючи на те, що я сама не збираюся вакцинуватися. Але те, що Володя написав у цьому пості, абсолютно підтримую!». 30% відкрито підтримали вакцинацію і на своєму прикладі закликали до цього інших. «Знаю Володимира Івановича особисто та його ставлення до безпечного перебування пастви під час служіння. Багато хто не розуміє, що на суді дадуть відповідь за легковажне ставлення до заходів застереження під час пандемії. Вони можуть не захворіти, але бути переносниками хвороби. Оскільки поряд поруч можуть бути люди зі слабким імунітетом і важкими захворюваннями або люди похилого віку, які помирають від цієї хвороби» – Віктор Фурманчук.

5% є найбільш активні, і відкрито засуджують вакцинацію, говорять про всесвітні змови і експерименти над людством. До прикладу коментар Ігоря Палладіна: «На жаль сучасна вакцинація є генетичним експериментом, наслідки якого будуть зрозумілі через рік два. Також можливо їх окреслять як новий штам вірусу. З виробника зняли відповідальність за вакцину, тому варто спиратися не на офіційні теорії, а що особисто тобі говорить Бог через Біблію...».

Присутня також частка людей, яку можна виокремити у останні 5%, які характеризуються радикальними поглядами взагалі на медицину. Вони вважають, що лікування є недовірою до Бога, в тому числі й вакцина. Такі люди зазвичай оперують віршами з Біблії про Божий захист та необхідність у всьому покладатися тільки на Нього. Прикладом є коментар однієї читачки: «ви довіряєте медицині, ви довіряєте вакцині, а я довіряю Божій обітниці: «Коли переходиш через води, Я буду з тобою, а через річки не затоплять тебе, коли будеш огонь переходити, не попечешся, і не буде палити тебе його полум'я» (Ісая 43:2). І я собі додала: чи підеш через вірус, він не заразить тебе. Медицина/вакцина не лікує, а калічить...».

Подібних дискусій та різноманітних коментарів дуже багато, оскільки тема вакцинації і до сьогодні викликає суперечки серед членів церкви. Ці суперечки точаться не лише у міжособистісній комунікації, але переносяться у віртуальний простір і часто набувають форму хейту. Однак, як свідчить оприямлена нами статистика, яскраво виражених противників, все ж меншість. Наявна

переважаюча більшість позитивних коментарів також свідчать, що принципова позиція відповідальних пасторів стає своєрідним вектором, який детермінує рух думок у правильному напрямку, що, у кінцевому рахунку, позитивно змінює суспільну думку. У цій площині варто підкреслити і той факт, що у дискусію на захист поглядів пастора, включаються навіть ті, хто, можливо, ніколи б не включився на захист вакцини. Однак, як переконує Альберто Мелуччі, визнання індивідів, що вони належать до спільноти і поділяють однакові цінності визначає рішення діяти разом (Melucci, 1989: 48). Тобто, ситуація хейтингу пастора створює умови для відчуття колективної ідентичності і, як наслідок, захисту її цінностей.

Отже, у якості висновків можна сказати наступне. Церква Адвентистів сьомого дня, як і більшість релігійних християнських громад в Україні, поважає право кожної людини приймати найкраще з можливих рішень для свого здоров'я у світлі своїх особистих переконань, проблем зі здоров'ям та рекомендацій лікаря. Однак, недивлячись на те, що церква АСД впродовж багатьох років пропагувала здоровий спосіб життя, все ж, заклик до вакцинації, викликав жваве обговорення і дискусію, що точилися як у міжособистісній кому-

нікації так і в мережі інтернет. Було звернено увагу на те, що в соціальних мережах поширювалася велика кількість фейкових повідомлень та інформації із недостовірних джерел. Для уникнення суспільного напруження церква використовувала два шляхи спростування недостовірної інформації: роз'яснення відомих науковців-медиків (Аллан Хендісайдс, Майкл Хог) та теологів (Іржі Москал). Особливо важливо відзначити те, що церква оперативно відреагувала на виклик ще на стадії загрози. Як було зазначено, перша офіційна заява у якій наголошувалося на необхідності вакцинації керівництво Церкви опублікувало ще 2 травня 2015 року. Це відіграло позитивну роль у подальшій роботі по зупиненню поширення епідемії, оскільки переважаюча більшість членів церкви була проінформована як про вакцинацію, так і про те, як уберетися від захворювання.

Також було досліджено, що активна позиція церкви не могла повністю зняти проблему дискусій, а іноді навіть і відкритого хейту щодо тих, хто пропагував щеплення. Однак хейтинг відомих діячів церкви приводить до зворотного результату – усвідомлення релігійної ідентичності і консолідації для захисту спільних цінностей і, як результат, до зменшення суспільної напруги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bukenbayewa G. Задумайтесь люди!!!. *Facebook*. 2021. URL: <https://www.facebook.com/Gul888888/videos/561258381709325/> (дата звернення: 01.12.2023).
2. COVID-19 Vaccines: Addressing Concerns, Offering Counsel. *Trans-European Division of Seventh-day Adventists*. 2020. URL: <https://ted.adventist.org/news/covid-19-vaccines-addressing-concerns-offering-counsel/> (date of access: 29.12.2023).
3. Kalidoss N. Jacques Attali did not write about World's depopulation through a pandemic. *Reuters*. 2021. URL: <https://factly.in/jacques-attali-did-not-write-about-worlds-depopulation-through-a-pandemic/> (date of access: 02.12.2023).
4. Laouchez M. Attention à Cette Fausse Citation de Jacques Attali Sur l'Euthanasie Des Seniors. *Factuel*. 2021. URL: <https://factuel.afp.com/attention-cette-fausse-citation-de-jacques-attali-sur-leuthanasie-des-seniors> (date of access: 02.12.2023).
5. Melucci A. *Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*. Philadelphia : Temple University Press, 1989.
6. Moskala J. Vaccination: Biblical-Theological Reflection. *Faculty Publications*. 2021. P. 33–36.
7. Total Onslaught. Байден о вакцинах. Проверка фактов. *YouTube*. 2021a. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=I4dFnKRGa3w> (дата звернення: 03.12.2023).
8. Total Onslaught. В Черновцах открыли дополнительный пункт вакцинации на базе Церкви Адвентистов Седьмого Дня. *YouTube*. 2021b. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ez5MkfZTFFA> (дата звернення: 03.12.2023).
9. TotalOnslaught. Апостолы вакцинации. *Rumble*. 2021a. URL: <https://rumble.com/vnk09v-39564643.html> (дата звернення: 02.12.2023).
10. TotalOnslaught. Пандемия вакцинированных. *Rumble*. 2021b. URL: <https://rumble.com/vr2kqx-45469833.html> (дата звернення: 02.12.2023).
11. TotalOnslaught. Профессор Редько: 'То что сейчас происходит,- это тотальная ложь.'. *Rumble*. 2021c. URL: <https://rumble.com/vpxhpn-43553003.html> (дата звернення: 05.12.2023).
12. TotalOnslaught. Это ее личный выбор?. *Rumble*. 2022. URL: <https://rumble.com/vt94f0-january-25-2022.html> (дата звернення: 02.12.2023).
13. White E. G. *Selected Messages*. Washington, D.C. : Review and Herald Publishing Association, 1958. Vol. 2. 488 p.
14. Балаклицкий М. Вакцинация и адвентисты. *YouTube*. 2021. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=HBNAlHpmUwE> (дата звернення: 05.12.2023).
15. Боровый В. Увы...Почему я удалил свой пост о вакцинации в Facebook. *Facebook*. 2021. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02AaBFrMBLJPgeTWSHaq4WasbFw2y2h1yt9tpemkniuYut1FGAiuvgReN28XjPWRzl&id=100011086325163 (дата звернення: 05.12.2023).

16. Куриляк В. В. Здоровий спосіб життя в Церкві адвентистів сьомого дня: історія доктрини. *Держава і Церква в новітній історії України : зб. наук. ст.* 2019. № 7. С. 115–125.
17. Куриляк В. В. Історія та позиція Церкви адвентистів сьомого дня до питання вакцинації. *Культурологічний альманах.* 2022. № 4. С. 11–23. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.4.2>.
18. Куриляк В. В. Напрями медико-санітарної роботи Церкви адвентистів сьомого дня в Україні. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2020. Т. 1, № 31. С. 37–44.
19. Позиція Церкви АСД об Імунізації. *Євро-Азиатський дивізіон церкви АСД.* 2015. URL: <https://esd.adventist.org/2015/05/28/pozitsiya-tserkvi-asd-ob-immunizatsii/> (дата звернення: 09.12.2023).
20. Хендісайдс А. Відмова від щеплень і Адвентистська церква. *Українська уніонна конференція Церкви АСД.* 2020. URL: <https://adventist.ua/news/analytics/otkaz-ot-pryvyvok-y-adventytskaya-tserkov/> (дата звернення: 01.12.2023).

REFERENCES

1. Bukenbayewa, G. (2021). Zadumaytes lyudi!!! [Think about it people!!!] *Facebook.* <https://www.facebook.com/Gul888888/videos/561258381709325/> [in Russian].
2. COVID-19 Vaccines: Addressing Concerns, Offering Counsel. (2020). *Trans-European Division of Seventh-day Adventists.* <https://ted.adventist.org/news/covid-19-vaccines-addressing-concerns-offering-counsel/>
3. Kalidoss, N. (2021). Jacques Attali did not write about World's depopulation through a pandemic. *Reuters.* <https://factly.in/jacques-attali-did-not-write-about-worlds-depopulation-through-a-pandemic/>
4. Laouchez, M. (2021). Attention à Cette Fausse Citation de Jacques Attali Sur l'Euthanasie Des Seniors. *Factuel.* <https://factuel.afp.com/attention-cette-fausse-citation-de-jacques-attali-sur-leuthanasie-des-seniors>
5. Melucci, A. (1989). *Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society.* Temple University Press.
6. Moskala, J. (2021). Vaccination: Biblical-Theological Reflection. *Faculty Publications,* 33–36.
7. Total Onslaught. (2021a). Biden on vaccines. Fact checking [Biden on vaccines. Fact checking]. *YouTube.* <https://www.youtube.com/watch?v=I4dFnKRGa3w> [in Russian].
8. Total Onslaught. (2021b). V Chernovtsah otkryili dopolnitelnyiy punkt vaktsinatsii na baze Tserkvi Adventistov Sedmogo Dnya [An additional vaccination point was opened in Chernivtsi on the basis of the Seventh Day Adventist Church]. *YouTube.* <https://www.youtube.com/watch?v=eZ5MkfZTFFA> [in Russian].
9. TotalOnslaught. (2021a). Apostolyi vaktsinatsii [Apostles of vaccination]. *Rumble.* <https://rumble.com/vnk09v-39564643.html> [in Russian].
10. TotalOnslaught. (2021b). Pandemiya vaktsinirovannyih [Vaccinated pandemic]. *Rumble.* <https://rumble.com/vr2kqx-45469833.html> [in Russian].
11. TotalOnslaught. (2021c). Professor Redko: 'To chto seychas proishodit,- eto totalnaya lozh.' [Professor Redko: 'What is happening now is a total lie.']. *Rumble.* <https://rumble.com/vpxhpn-43553003.html> [in Russian].
12. TotalOnslaught. (2022). Eto ee lichnyiy vyibor? [Is this her personal choice?] *Rumble.* <https://rumble.com/vt94f0-january-25-2022.html> [in Russian].
13. White, E. G. (1958). *Selected Messages* (T. 2). Review and Herald Publishing Association.
14. Balaklitskiy, M. (2021). Vaktsinatsiya i adventisty [Vaccination and Adventists]. *YouTube.* <https://www.youtube.com/watch?v=HBNAIHpmUwE> [in Russian].
15. Borovyy, V. (2021). Uvyi...Pochemu ya udalil svoy post o vaktsinatsii v Facebook [Alas...Why did I delete my post about vaccination on Facebook?]. *Facebook.* https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02AaBFrMBLJPgeTWSHaq4WasbFw2y2h1yt9tpeknuiuYut1FGAiuvgReN28XjPWRzl&id=100011086325163 [in Russian].
16. Kuryliak, V. V. (2019). Zdorovy sposib zhyttia v Tserkvi adventystiv somoho dnia: istoriia doktryny [Healthy Living in the Seventh-day Adventist Church: A Doctrinal History]. *Derzhava i Tserkva v novitnii istorii Ukrainy : zb. nauk. st. – The State and the Church in the modern history of Ukraine: coll. of science Art.,* (7), 115–125. [in Ukrainian].
17. Kuryliak, V. V. (2020). Napriamy medyko-sanitarnoi roboty Tserkvy adventystiv somoho dnia v Ukraini [Directions of medical and sanitary work of the Seventh-day Adventist Church in Ukraine]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences,* 1(31), 37–44. [in Ukrainian].
18. Kuryliak, V. V. (2022). Istoriia ta pozytsiia Tserkvy adventystiv somoho dnia do pytannia vaktsynatsii [The history and position of the Seventh-day Adventist Church on vaccination]. *Kulturolohichniy almanakh – Cultural almanac,* (4), 11–23. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.4.2> [in Ukrainian].
19. Pozitsiya Tserkvi ASD ob Immunizatsii [SDA Church Position on Immunization]. (2015). *Evro-Aziatskiy divizion tserkvi ASD – Euro-Asian Division of the SDA Church.* <https://esd.adventist.org/2015/05/28/pozitsiya-tserkvi-asd-ob-immunizatsii/> [in Russian].
20. Khendisaid A. Vidmova vid shcheplen i Adventytska tserkva [Refusal of vaccinations and the Adventist Church]. (2020). *Ukrainska unioonna konferentsiia Tserkvy ASD – Ukrainian Union Conference of the SDA Church.* <https://adventist.ua/news/analytics/otkaz-ot-pryvyvok-y-adventytskaya-tserkov/> [in Ukrainian].

УДК 327(520):314.15-054.73

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-5>**Микола КУЛІНІЧ,***orcid.org/0009-0007-8396-1462**Надзвичайний і Повноважний Посол,**кандидат історичних наук,**професор кафедри міжнародних відносин**Київського столичного університету імені Бориса Грінченка**(Київ, Україна) m.kulinich@kubg.edu.ua***Галина САГАН,***orcid.org/0000-0001-8301-849X**доктор історичних наук,**професор кафедри всесвітньої історії**Київського столичного університету імені Бориса Грінченка**(Київ, Україна) h.sahan@kubg.edu.ua*

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В ЯПОНІЇ ТА ЇЇ ПІДТРИМКА БІЖЕНЦІВ З УКРАЇНИ

У статті проаналізовано історію спілкування української громади Японії з біженцями, які почали масово покидати свою батьківщину після повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Зокрема, показано позицію та розкрито конкретні дії молодшої української діаспори Японії по відношенню до біженців. З цією метою насамперед розглянуто умови міграційної політики Японії, вказано на низку змін, які були прийняті в країні щодо українських біженців. Прослідковано основні моменти гуртування української громади Японії, які стали помітними наприкінці 90-х років ХХ ст., але були ще досить спорадичними і не системними. Зазначено, що перші інституції української громади стали оформлятися вже в ХХІ ст. Постановка такої дослідницької проблеми є новаторською для історичного дослідження. В українській та зарубіжній науці ще не досліджувалося питання становлення та діяльності української спільноти в Японії, а тим більше аспект підтримки діаспорянами біженців.

У ході дослідження було зроблено низку висновків. Зокрема, що діаспорна громада українців в Японії не залишилася осторонь низки проблем, з якими стикнулися українські біженці. Малочисельна, недавно згуртована громада українців Японії активно долучилася до підтримки і допомоги біженців з України, які після повномасштабного вторгнення Росії до України (24 лютого 2022 року) шукали притулку в країні Східної Азії. Насамперед це була інформаційна підтримка, а також надавали послуги перекладачів і гарантів (ті, хто несе повну фінансову відповідальність за біженця: від житла до їжі). Також діаспоряни почали збирати гуманітарну допомогу і відправляти її в Україну. Ця робота триває по сьогодні.

Попри всі старання діаспори, якби Японія суттєво не змінила свою міграційну політику, то, напевно, діаспорі було б надзвичайно важко організувати підтримку біженцям. Разом з тим, досвід спілкування з українцями Японії, допоміг сформувати поміж японського суспільства і політикуму позитивний імідж українців і відповідно змінити своє міграційне законодавство. Показово, що діаспора прагнула максимально використати всі можливості державної підтримки і японських благодійних фондів, аби допомогли українцям.

Ключові слова: громадська діяльність, гуманітарна допомога, діаспора, допомога діаспори, українські біженці, українсько-японські зв'язки, Українці Японії.

Mykola KULINICH,*orcid.org/0009-0007-8396-1462**Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary,**PhD in History,**Professor at the Department of International Relations**Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University**(Kyiv, Ukraine) m.kulinich@kubg.edu.ua***Galyna SAGAN,***orcid.org/0000-0001-8301-849X**DSc (History),**Professor at the Professor at the Department of World History**Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University**(Kyiv, Ukraine) h.sahan@kubg.edu.ua*

THE UKRAINIAN DIASPORA IN JAPAN AND ITS SUPPORT FOR REFUGEES FROM UKRAINE

The article analyzes the history of communication between the Ukrainian community in Japan and the refugees who began to leave their homeland en masse after the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine. In particular, the position and specific actions of the young Ukrainian diaspora in Japan in relation to refugees are revealed. For this purpose, first of all, the conditions of Japan's migration policy are considered, a number of changes that have been

adopted in the country in relation to Ukrainian refugees were pointed out. The main moments of the unification of the Ukrainian community in Japan, which became noticeable in the late 90s of the twentieth century, are traced, but they were still quite sporadic and not systemic. It is noted that the first institutions of the Ukrainian community began to be formalized already in the 21st century. The formulation of such a research problem is innovative for historical research. Ukrainian and foreign science have not yet studied the issue of the formation and activities of the Ukrainian community in Japan, much less the aspect of support for refugees by the diaspora.

Several conclusions were made during the research. In particular, the diaspora community of Ukrainians in Japan did not remain aloof from a number of problems faced by Ukrainian refugees. The small, newly united community of Ukrainians in Japan has actively joined in supporting and assisting refugees from Ukraine who, after Russia's full-scale invasion of Ukraine (February 24, 2022), were seeking refuge in the East Asian country. First of all, it was informational support, and they also provided the services of translators and guarantors (those who bear full financial responsibility for a refugee: from housing to food). The diaspora also began to collect humanitarian aid and send it to Ukraine. This work continues to this day.

Despite all the efforts of the diaspora, if Japan did not significantly change its migration policy, it would probably be extremely difficult for the diaspora to organize support for refugees. At the same time, the experience of communicating with Ukrainians in Japan helped to form a positive image of Ukrainians among Japanese society and politicians and to change their migration legislation accordingly. Remarkable fact is that the diaspora tried to make maximum use of all the possibilities of state support and Japanese charity funds to help Ukrainians.

Key words: diaspora, diaspora help, humanitarian aid, public activities, Ukrainians in Japan, Ukrainian refugees, Ukrainian-Japanese relations.

Постановка проблеми. Українська діаспора в світі має столітню історію і наповнена низкою подій, які були спрямовані на досягнення головної мети світового українства – відродження та зміцнення української державності. Історія переселення українців на чужину має чотири головні хвилі еміграції. Перша припадає на кінець XIX ст. – початок Першої світової війни. У ті часи соціально-економічні труднощі змусили тисячі українців шукати кращої долі в чужих краях. Другий масовий відтік частини населення за межі своєї батьківщини припав на період між двома світовими війнами і був викликаний окрім соціально-економічних ще й політичними обставинами. Третя хвиля еміграції була спричинена Другою світовою війною та радянським режимом, від якого загинуло не менше українців, ніж на полях війни. На кінець XX ст. припадає четверта хвиля міграції, яка мала, передусім, соціально-економічний характер.

Нині не існує точної кількості українців, які формують діаспору. За даними різних джерел її обсяги становлять від 12-ти до 20-ти мільйонів осіб. Авторитетна міжнародна організація Світовий Конгрес Українців засвідчує, що діаспора об'єднує 20 млн українців у 133 країнах світу (50 років СКУ... 2017).

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. спричинило масове переселення українців до різних країн. Навіть сьогодні складно сказати, чи стануть вони частиною діаспори, чи повернуться в Україну, проте більшість з біженців почали активно спілкуватися зі вже сформованими українськими діаспорами в країнах, в які їх закинула доля. Власне ініціатива спілкування, точніше, підтримка біженців почала надходити від українських діаспорних громад. Своя

історія спілкування між діаспорою і біженцями з України склалася в найбагатшій країні Східної Азії – в Японії.

Аналіз досліджень. Постановка такої дослідницької проблеми є новаторською для історичного дослідження. В українській та зарубіжній науці ще не досліджувалося питання становлення та діяльності української спільноти в Японії, а тим більше аспект підтримки біженців представниками діаспори. Ми можемо говорити про поодинокі праці, які згадують питання, дотичні до нашої проблематики. Так, про наявність української спільноти в Японії у своєму дослідженні згадує В. Удовік (Удовік В., 2020, 850), яка вивчала культурну дипломатію як складову міжнародної комунікації. Загалом наше дослідження побудоване на джерелах, які розташовані на он-лайн ресурсах: офіційних сайтах і Facebook сторінках Посольства України в Японії (Українці в Японії... 2023; 3 16 по 19 серпня...2023), громадських організацій українців Японії (10 вересня Японсько-українська... 2022; 27 серпня посол... 2023; 10 липня 2023 року... 2023; Допомога евакуйованим з України 2023), багато інформації взято з інтерв'ю та матеріалів, які друкували такі авторитетні ЗМІ як «The Washington Post» (Японія за 4 місяці... 2022), «Укрінформ» (Українська громада в Японії... 2020; У Японії діаспора... 2023). Зібрані матеріали є достатньо репрезентативними і дозволяють прослідкувати становлення української спільноти в Японії та окреслити основні напрями підтримки біженців.

Мета статті полягає у тому, аби проаналізувати позицію та показати конкретні дії молодшої української діаспори Японії по відношенню до біженців, які опинилися в цій далекій країні Східної Азії після повномасштабного вторгнення Росії

в Україну. Для цього розглянуто умови міграційної політики Японії, вказано низку змін, які були прийняті в країні щодо українських біженців, прослідковано основні моменти гуртування української громади Японії, які стали помітними наприкінці 90-х років ХХ ст., але вони були ще досить спорадичними і не системними. Перші ж інституції української громади стали оформлятися вже в ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Насамперед варто зазначити, що держава Японія після повномасштабного вторгнення Росії в Україну суттєво змінила свою міграційну політику. Власне, до російської агресії проти України Японія мала імідж країни, не надто прихильної до біженців. Загалом, варто пригадати, що Японія ще у 1981 році підписала конвенцію ООН про біженців, за якою забороняється будь-яка дискримінація іноземців, які шукають захисту за межами своєї країни. Незважаючи на цей документ, японське міграційне законодавство навряд чи можна було до недавнього часу назвати лояльним. Щоб отримати статус біженця, іноземець мав надати письмовий доказ того, що в країні, звідки він прибув, йому загрожує небезпека та представити кількох свідків, які могли б це підтвердити. У середньому розгляд подання міг тривати більше чотирьох років. Увесь цей час людина фактично перебуває під охороною в центрі утримання. Однак війна в Україні змінила ставлення Японії до мігрантів (Хіора О., 2022).

Вже за пів року 2022-му країна прийняла вже майже в 20 разів більше біженців, ніж 2021 року. У 2022 році в Японії знайшли прихисток 1783 українців (Українські біженці – про життя у Японії..., 2022). Вже за тиждень після повномасштабного вторгнення рашистів прем'єр-міністр Японії офіційно оголосив про зміну міграційних правил. Країна прийняла не лише українців, у яких є родичі чи знайомі в Японії, а й усіх українських громадян, які шукали в Японії притулку через конфлікт (Японія за 4 місяці прийняла..., 2022).

На початку квітня міністр закордонних справ Йошімаса Хаясі особисто вилетів до Польщі, щоб вивезти звідти на урядовому літаку Boeing 777 українських біженців. Також уряд Японії виділив декілька місць для біженців на регулярному комерційному рейсі з Польщі (Хіора О., 2022).

«Державні установи були нехарактерно щедрими у наданні допомоги, підтримки психічного здоров'я, мовних курсів та житла, щоб допомогти українцям адаптуватися до нового життя. Це рідкісний і несподіваний крок, який може стати поворотним моментом для давніх обмежень

Японії для біженців», – пише «The Washington Post» (Японія за 4 місяці прийняла..., 2022).

До подій 24 лютого 2022 року Японія вважалася країною, яка прохолодно ставилася до біженців. Японія також належала до розвинених країн, які мали найнижчий показник отримання притулку. З 1982 року, коли Японія прийняла свої закони про біженців, 87 892 особи подали заявки на отримання статусу біженця. Згоду отримали лише близько 1% прохачів – 915 осіб.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну різко змінило міграційну політику країни вранішнього сонця. Допомога українцям передбачала інформаційну підтримку, надання безкоштовного тимчасового житла та довгострокового державного житла з безкоштовними комунальними послугами, знижки на проїзд у громадському транспорті (Японія за 4 місяці прийняла..., 2022). Також, уряд надавав одноразову виплату українським біженцям в розмірі 1200 євро і щоденно протягом шести місяців виплачував 2400 єн (600 гривень) тим, хто не мав родичів в Японії. Окремо покривалися витрати на медицину, навчання дітей у школі, послуги перекладачів та уроки японської мови (Японські медіа та..., 2022). Наприкінці травня Міністерство праці Японії заявило, що компанії, які прийматимуть на роботу українців, можуть розраховувати на гранти до 600 тисяч єн. У Токіо та Осаці відкрилися консульські центри для українців (Хіора О., 2022).

Санкції щодо Росії Японія підтримала з перших днів повномасштабного вторгнення і, як зазначає видання «Bloomberg», зробила це «безпрецедентно швидко». Японський уряд заморозив активи фізичних і юридичних осіб Російської Федерації та позбавив її статусу найбільшого сприяння у торгівлі. Суспільство підтримало владу: за даними опитування, яке провела газета «Nikkei», майже половина японців схвалює санкції, інша половина виступає за їх посилення. Також, згідно з тим же опитуванням газети «Nikkei», понад 90% жителів країни вважають, що українців варто приймати, і лише 4% висловилися проти. На думку місцевих активістів, які виступають за лібералізацію міграційних законів, головною причиною високої лояльності жителів Японії до українських біженців є широке висвітлення російсько-української війни в медіа (Хіора О., 2022).

Така позиція японської держави до українців була викликана двома факторами. З одного боку, це занепокоєння від того, що вторгнення Росії може посилити зростаючу військову активність Китаю в азійському регіоні, а з іншого боку, значну роль відіграють суперечки між Японією та

Росією через Курильські острови, які були окуповані СРСР у 1945 році. Також варто відзначити, що громадяни Японії прихильно поставилися до українських біженців та їх потреб і тут, як зауважує Японська асоціація біженців, для японців багато значить «європейськість» українців (Японські медіа та..., 2022). А згодом проведені дослідження засвідчили, що більшість жителів Японії виступають за збільшення кількості українців, яким варто дозволити в'їжджати до країни (Українці в Японії. За що критикують..., 2022).

На формування портрета українця вплинула молода українська діаспора, яка почала формуватися в Японії на межі ХХ–ХХІ ст. і мала багато особливостей. Окрім того, що діаспора молода, вона ще й малочисельна порівняно з іншими українськими спільнотами в країнах світу, проте, активна та помітна в суспільстві. Зокрема, за офіційними даними Міграційної служби Японії в країні на грудень 2022 р. мешкало 4158 громадян України. Особи, які б набули статусу закордонного українця, в Японії відсутні. І тут відзначимо ще одну особливість української діаспори в Японії: більша половина українців залишаються громадянами України. Про те, що українці Японії живуть діаспорним життям, засвідчує наявність низки українських громадських об'єднань і мистецьких інституцій.

У процесі свого гуртування українська громада Японії пережила доволі складний період консолідації та створення власної організаційної структури. Багато в чому це було зумовлено неоднорідністю українських мігрантів, які приїхали до Японії. В основному це були представники академічного світу (студенти, аспіранти, стажери, науковці), а також «технічна інтелігенція» (фахівці в галузі банківської справи, інформаційних технологій, природознавчих наук, дослідники-сходознавці, митці).

Враховуючи традиційну інтенсивність і напруженість «основної роботи», для таких українців було доволі складно знаходити час і можливості для ведення активної громадської роботи, зокрема з організаційної розбудови української громади. Тому наприкінці 90-х років заходи українців в Японії здебільшого носили спорадичний характер, а організаційна активність була доволі обмеженою.

На цьому тлі помітною виглядала діяльність і об'єднавча робота священика Української православної місії св. Юди м. Токіо, заснованої у 2005 році, – отця Павла Королюка, американця українського походження. Запросити священика з України для постійного перебування та роботи в Японії було практично неможливо. Тому укра-

їнцям запропонували підготувати й висвятити свого представника для подальшої служби. Громада обрала Павла Королюка, який пройшов підготовку в Антіохійській православної архієпархії Сполучених Штатів Америки, а згодом був рукопокладений Патріархом Філаретом (Українська громада в Японії ініціювала..., 2020). Регулярні богослужіння стали відбуватися за підтримки англіканської церкви в Японії, яка відкрила для українців церкву Святого Альбана в центральному районі японської столиці Мінато-ку.

Влітку 2020 року отець Павло Королюк в інтерв'ю «Укрінформу» повідомив: «Ми з усіх сил намагаємося підтримувати українську громаду як духовно, за допомогою богослужіння та Святого Причастя, так і логістично, шляхом проведення відповідних заходів спільно з українською громадою. Останніми роками нам вдалося зібрати деякі кошти для підтримки захисників України». Також отець висловив своє занепокоєння щодо релігійних вподобань другого покоління українців, які народилися в Японії. Зокрема він зазначив, що в Японії дітей не долучають до релігійної складової українського національного спадку та культури. Така практика поширена насамперед у змішаних шлюбах. Та рішення про те, чи долучати, чи не долучати дітей до Церкви є особистим вибором батьків, – вважає отець Павло Королюк (Українська громада в Японії ініціювала..., 2020).

Бажання українців Японії консолідуватися і популяризувати національні цінності з часом дали свої результати. Так, у 2000 році було організаційно одну з перших українських громад Японії «Краяни», початки діяльності якої відстежуються з середини 90-х років минулого століття. У квітні 2021 року громадську організацію, у витоків якої стояло подружжя молодих українців Дмитра та Наталі Ковальових, зареєстрували як неприбуткову організацію в Токіо під назвою «Японсько-українська Асоціація дружби «Краяни» (скорочено НПО «Краяни») (НПО Краяни – українська громада у Японії. Статут). Найвищим керівним органом організації є загальні збори членів організації, а виконавчим органом – Рада директорів організації, яку очолює Президент організації.

Свою роботу «Краяни» насамперед спрямовують на розширення міжнародного співробітництва між Японією та Україною в галузях культури, мистецтва та освіти. З цієї метою «Краяни» співпрацюють з організаціями, що сприяють розвитку міжнародних культурних зв'язків та зміцненню партнерських стосунків між нашими країнами [Українці в Японії]. Ще до офіційної реєстрації «Краяни» почали проводити заходи

за участі широкої громадськості Японії, залучаючи до своєї роботи українців, що проживають у Японії, тим самим сприяючи їх згуртуванню. З 2013 року товариство регулярно організовує в Токіо паради у вишиванках, а з 2014 року щороку в жовтні-листопаді проводять фестиваль «День України» (НПО Крайни – українська громада у Японії. Події).

З 2009 р. при організації було засновано першу Українську недільну школу «Джерельце», в якій почали навчатися діти шкільного віку і дошкільнята. Заняття в школі ведуть двічі на місяць кваліфіковані викладачі за самостійно розробленою програмою. Класи формуються залежно від віку та рівня знання української мови. Для дошкільнят програмою передбачено такі предмети, як розвиток логічного мислення, письмо, основи математики, хореографія та співи (Українська школа «Джерельце»). Основна мета роботи школи: навчити дітей з українських та змішаних родин розмовляти українською мовою, ознайомити їх з дитячим фольклором та українською культурою для того, щоб у майбутньому вони підтримували та зберігали традиції свого народу.

У вересні 2019 р. у Токіо при асоціації «Партнери Японії-України» було відкрито українську школу дитячого розвитку «Хробачок». Серед широкого спектру навчальних програм українська недільна школа «Хробачок» обрала для себе програму лінгвістично-творчого розвитку дітей дошкільного (від 5-ти років) та шкільного віку, яка спрямована на збалансований інтелектуально-емоційний розвиток та інтеграцію учнів в глобальне суспільство. У дитячих групах запровадили систему індивідуально-групового навчання (Українська школа дитячого розвитку).

Відкриття школи «Хробачок» стало заслугою одеситки Ольги Суедо-Хольц, українки, яка вже понад 20 років живе в Японії. Наприкінці 1990-х років пані Ольга закінчила в Одесі коледж, в якому вивчала японську мову. Згодом перемогла в конкурсі японської мови, який був присвячений спорідненому Одесі місту Йокагама. Після конкурсу муніципалітет Йокагами запросив пані Ольгу до Японії. Тут вона вирішила вступити на навчання до місцевих університетів. Спершу пані Ольга закінчила університет (рівень бакалавра) в префектурі Нара, пізніше – магістратуру у Хіросімі. Як дипломований фахівець Ольга стала викладачкою японської мови й культури та залишилася працювати у Токіо (Як волонтерять українці Японії 2022).

Наразі у «Хробачку» навчається 16 дітей, а фінансують школу частково батьки вихованців,

частково – організація «Партнери Японії-України», де одеситка стала президенткою. Біженці з України, які почали прибувати до Японії з березня 2022 року, не знали мови, дітей не могли віддати до садочку, тому Ольга Суедо-Хольц запропонувала послуги школи «Хробачок» новоприбулим українцям.

З початком повномасштабного вторгнення японці та представники української діаспори почали масово виходити на вулиці та протестувати проти військової агресії РФ. Після стресу, отриманого 24 лютого 2022 року, пані Ольга швидко оговталася і взялася за координацію діяльності українців в Японії, спрямовану на допомогу Україні. «Ми, як організація, одразу зв'язались з посольством України в Японії і почали штовхати дипломатів – ми хочемо включитись в роботу, допомагайте нам. Повідомили їм, що починаємо збирати гуманітарну допомогу для відправлення в Україну», – розповідає Ольга (Як волонтерять українці Японії 2022).

За перші 2 місяці повномасштабної війни українці Японії зібрали дві тони гуманітарної допомоги, яку в кінці квітня 2022 року відправили в Україну: дорослий та дитячий одяг, спальні мішки на всі сезони, предмети гігієни, антисептики, медичні засоби першої допомоги, турнікети, сухе харчування та напівфабрикати, дитячі суміші та багато корму для тварин. 29 квітня величезний вантаж полетів літаком до України.

Коли у березні 2022 року до Японії почали прибувати перші евакуйовані українці, а це були переважно жінки з маленькими дітьми та немовлятками, представники діаспори поділили склад з гуманітарною допомогою на 2 частини. Одну частину вони готували для відправлення до України, іншу залишили для потреб біженців. На складі була їжа, одяг, дитяче харчування, навіть, меблі.

В Японії добре розвинена мережа благодійних фондів. Проте без знання японської мови важко зрозуміти, як цей механізм працює. Також Японія не є глобальною країною, далеко не всі розуміють англійську мову і зможуть щось підказати, навіть у Токіо. І в цьому випадку українська діаспора почала активно налагоджувати контакти українських біженців з місцевими благодійними фондами. Ольга Суедо-Хольц згадувала, що біженці з України найбільше потребували психологічної та моральної підтримки. Вони були надзвичайно втомлені фізично, перебували у стані психологічного вигорання, навіть з розхитаною нервовою системою. З ними треба було поводитися, як з малими дітьми (Як волонтерять українці Японії 2022).

Члени Японсько-української Асоціації неодноразово долучалися до справ гуманітарної допомоги Україні. Так, у червні 2023 року Японсько-українська Асоціація разом з пожежною частиною міста Окуісе придбали дві машини швидкої допомоги і відправили їх до міста Миколаїв (Наші красуні цього тижня., 2023). Поміж останніх акцій, до яких долучилися «Краяни», була проведена організаційна робота з прийняття двох поранених українських військових, які прибули до Японії для лікування. Зокрема, «Краяни» надавали підтримку в оформленні візи, транспортуванні військових з України до Японії, госпітальному лікуванню тощо (Двоє поранених військових прибули..., 2023).

Також варто зазначити, що на сторінці «Краян» оформлена рубрика «Допомога евакуйованим з України». Тут міститься посилання на різноманітні ресурси та корисні поради, які зможуть допомогти евакуйованим українцям. Матеріали постійно оновлюються, як тільки з'являються нові ресурси та сервіси (Двоє поранених військових прибули..., 2023).

У містах, де проживають українці з перших днів прибуття після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, стали проводитися різні заходи, які мали на меті підтримати біженців. Так, у місті Нагоя (префектура Аїті) українська громада згуртувалася навколо «Японсько-української культурної асоціації», яка була створена у лютому 2018 р. Метою своєї діяльності Асоціація зазначила проведення культурних, наукових та освітніх заходів як для японських, так і для українських громадян на території обох країн; вирішення проблем та задоволення інтересів громадян обох країн; активне сприяння зміцненню дружби та взаєморозуміння народів Японії та України (Про нас., 2023).

Один з найбільших заходів, які організувала діаспора Нагої, було проведення 31 липня 2022 року благодійного заходу «Пізнай Україну». Спонсорську підтримку надала Японсько-українська культурна асоціація. На відкритті заходу з вітальним словом виступили представники від Посольства України та Консульства США. Тут було організовано фотовиставку сучасної та традиційної України, виставку малюнків і фотографії українських дітей, творчі колективи виконували українські пісні та танці. Також на заході виступав японський колектив зі школи мистецтв «Моєнокай», який показав театралізовану українську казку. На окремих майданчиках розташувалися майстри, які проводили майстер-класи з вибійки та петриківського розпису. Окрім того, відбулася пряма відео трансля-

ція Нагоя-Запоріжжя, під час якої учасники заходу могли прослухати розповідь про Запоріжжя – місто зародження козацтва, виступ дітей з України. Вхід для дорослих на захід коштував 1000 єн., для студентів університетів – 500 є, дітям та українцям – безкоштовно. Усі кошти за вхідні квитки на благодійний захід повністю перерахували для дітей із Запоріжжя (У Японії діаспора проведе благодійний захід..., 2023).

10 липня 2023 р Японсько-українською культурною асоціацією на благодійні кошти японської компанії Lions Club Sendai International Association були закуплені та передані Житомирському військовому шпиталю медикаменти на суму 73791,10 грн (близько 283359 японських єн). Окрім ліків, представники асоціації особисто зустрілися з пораненими та подякували їм за захист України (10 липня 2023 року..., 2023).

З 16 по 19 серпня за підтримки Посольства України в Японії японсько-українська культурна асоціація влаштувала для евакуйованих українських дітей літній табір. Завдяки вдало складеній програмі діти мали можливість покращити своє фізичне і духовне здоров'я, а також усвідомити національну ідентичність (10 вересня Японсько-українська..., 2022).

Досить часто до заходів, які проводили представники діаспори долучалися і були співорганізаторами представники українського Посольства. Так, 27 серпня представники посольства відвідали свято української культури «Український день» в місті Нагоя, організований Українсько-японською культурною асоціацією за сприяння мерії міста. Посол України зустрівся з мером Такаші Кавамура і подякував за надану підтримку українським евакуйованим громадянам, а також виступив з промовою перед громадою (27 серпня посол..., 2023).

10 вересня 2023 року Японсько-українська культурна асоціація прийняла участь у ярмарку – заході з продажу українських сувенірів та виробів, виготовлених тимчасово евакуйованими українцями. Кошти, отримані від продажу товарів перерахували в Україну на благодійні фонди (10 вересня Японсько-українська..., 2022).

Цікавими є враження українців, яким дала прихисток Японія. Своім досвідом про перебування в Японії поділився студент з Києва Данило, який зараз живе і вчиться у Фукуоці. З-поміж іншого Данило пише: «До Японії я потрапив за запрошенням університету міста Фукуока наприкінці березня. У мене білий військовий квиток, тому мені запропонували евакуюватися з України та безкоштовно жити й навчатися в одному з япон-

ських університетів для іноземців. З візою проблем не було, її відкрили за дві доби. Щоправда, це туристична віза. Студентську візу треба було б чекати близько місяця. Квитки на літак довелося купувати самостійно, вони обійшлися мені у \$1,3 тисячі. До Токіо добирався з двома пересадками, через Польщу та Німеччину. Уже в Японії мені почали оформлювати студентську візу, щоб на її підставі надати статус резидента. Паперами займався університет. Я живу у гуртожитку, умови пристойні: в мене є власна кімната, ванна, туалет. Кімната і харчування в ідальні коштують 40 тисяч єн (приблизно \$320) на місяць, їх оплачує ВНЗ. Університет може анулювати мій статус студента, якщо я порушу місцеве законодавство. Це нормальна практика тут, навчальні заклади цінують свою репутацію і стежать за тим, щоб студенти її не псували. У гуртожитках та на території університету не можна вживати алкоголь. Студентів можуть виключити за підробіток у кабаре чи стрип-клубі, а також за роботу в казино. Однак, попри деякі невеликі інциденти, українців, які навчаються у моєму університеті, не відраховували» (Хіора О., 2022).

Загалом, відповідно до японської міграційної політики, щоб оселитися в Японії в статусі біженця, бажано мати когось, хто готовий за вас поручитися, тобто потрібно мати так званого гаранта. У цьому випадку шанси здобути захист будуть майже 100%. Гарантом може бути родич, який постійно проживає в Японії, друг чи партнер, а ще – благодійна організація або мовна школа. Вони й несуть повну фінансову відповідальність за людину: від житла до їжі. Втім, чимало з цих функцій взяла на себе держава.

Харків'янка Олена Земляченко (29 років) приїхала до Японії, не маючи гаранта. Спочатку її безкоштовно поселили до готелю, забезпечили безкоштовним харчуванням, а згодом надали квартиру. Помешкання для українських біженців шукають відповідні державні служби. Потім видають гроші для його облаштування. Оренду квартири чи будинку оплачує префектура переважно на термін від шести місяців до року. На той же термін покривають і вартість комунальних послуг. Також українців забезпечили телефонами та японськими сім-картками, що є надзвичайно важливим, бо в Японії, аби отримати сім-картку треба мати рахунок у банку, а його відкривають після пів року перебування у країні. Тобто мінімум шість місяців ти без місцевого зв'язку. Українцям у день прильоту видали нові телефони із «сімками» та проплаченими дзвінками та інтернетом на рік.

30-річна Аліна Шелякіна родом із Луганська, останні 13 років навчалася і працювала у Києві. Коли почалася повномасштабна війна, жінка була у відпустці в Таїланді. Звідти вирішила полетіти до Японії. Пані Аліна зазначає, що той, хто має гаранта, отримує допомогу від «Ніппон Фондейшен» 1 000 000 єн (приблизно 255 тисяч гривень, офіційний курс: 1 грн = 3,91 єни) на рік. Її виплачують кожні три місяці чотирма сумами. «Крім того, можна розраховувати на одноразову виплату від муніципалітету, – зазначає біженка. Суми різні: від 30 до 100 тисяч єн. Місто Адачі, де я оселилася, видало якраз максимальну допомогу. Хоча знаю випадки, коли деякі міста взагалі нічого не виплачують» (Українські біженці – про життя у Японії..., 2022).

«Якщо біженець прибув без гаранта, держава надає гроші на денні витрати, – додає Олена Земляченко. – Упродовж пів року після приїзду видають допомогу в розмірі 2400 єн на день на людину і на другого члена тієї ж сім'ї – 1600 єн, тобто 4 тисячі на двох».

«В кожній префектурі є центри зайнятості. Вони можуть допомогти із пошуком роботи (для працевлаштування треба мати картку резидента), хоча швидше знайти вакансії самотужки. Можна влаштуватися навіть без доброго володіння японською мовою й отримувати платню за ту саму роботу на тому ж рівні, що і японці» – зазначає пані Олена (Українські біженці – про життя у Японії..., 2022).

Висновки. Отже, діаспорна громада українців в Японії не залишилася осторонь низки проблем, з якими стикнулися українські біженці. Загалом, дослідження дозволяє зробити певні висновки.

Малочисельна та недавно згуртована громада українців Японії активно долучилася до підтримки і допомоги біженців з України, які після повномасштабного вторгнення Росії до України (24 лютого 2022 року) шукали прихистку в країні Східної Азії. Насамперед, це була інформаційна підтримка, а також надавались послуги перекладачів і гарантів (ті, хто несе повну фінансову відповідальність за біженця: від житла до їжі). Також представники діаспори почали збирати гуманітарну допомогу і відправляти її в Україну. Ця робота триває й до сьогодні.

Попри всі старання діаспори, якби Японія суттєво не змінила своєї міграційної політики то, напевно, було б надзвичайно важко організувати підтримку біженців. Разом з тим, досвід спілкування з українцями Японії допоміг сформувати поміж японського суспільства і політикуму позитивний імідж українців і, відповідно, змінити своє міграційне законодавство. Показово, що діаспора прагнула максимально використати всі можли-

вості державної підтримки і японських благодійних фондів, аби допомогли українцям.

Висловлюємо щирю вдячність Японії і українській діаспорі за те, що підтримали і надалі

допомагають нашим біженцям, присилають тони гуманітарної допомоги в Україну. Це допоможе нам пережити складні часи російської агресії і наблизити нашу Перемогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 10 вересня Японсько-українська... Japanese Ukrainian Culture Association NPO JUCA : веб-сайт. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02h3aHgdtuLHmtDCn3AWVdoHCNPzSY4ugjDko9dr8Nu5WpsP4QDvQ5QAAccssiXD1ql&id=100068197640398 (дата звернення: 02.09.2023).
- 10 липня 2023 року... Japanese Ukrainian Culture Association NPO JUCA : веб-сайт. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02vwKv1vL6quSVmaW5H5CuMGPxKxKk6p5QY6vGjZzKZeyP4npKvBrFJB2MxJd5H4Ty1&id=100068197640398 (дата звернення: 12.08.2023).
- 27 серпня посол... Japanese Ukrainian Culture Association NPO JUCA : веб-сайт. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02c1119gxEtDT1rqSBjAWYdaHjg3bhGcGHea9nVRhMjdCgKAnXoqvr9QWRjoicuAl&id=100079751342466 (дата звернення: 02.09.2023).
- 50 років СКУ: українці світу закликали побороти імперського агресора та відзискати свою територію. Web archive: веб-сайт. URL: <https://web.archive.org/web/20170827125748/https://uazmi.org/news/post/ba3ustePP9Dr8jVCZ074LK> (дата звернення: 09.08.2023).
- Двоє поранених військових прибули до Японії для лікування : веб-сайт. URL: <https://www.kraiany.org/uk/news/2023-06-09-rehabilitation.html> (дата звернення: 09.08.2023).
- Допомога евакуйованим з України. Kraiany: веб-сайт. URL: https://www.kraiany.org/uk/evacuee_menu.html (дата звернення: 09.08.2023).
- 3 16 по 19 серпня. Посольство України в Японії : веб-сайт. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid0oPqDyFm7EABG61VcMrUKr9nATfCregjsdGRMEHmzLLhYHZK4dqabL77z2gDakQrfl&id=100068197640398 (дата звернення: 09.08.2023).
- Наші красуні цього тижня приступають до виконання своїх обов'язків. Kraiany : веб-сайт. URL: <https://www.kraiany.org/uk/news/2023-06-08-ambulance.html> (дата звернення: 09.08.2023).
- НПО Крайни - українська громада у Японії. Події. Kraiany : веб-сайт. URL: <https://www.kraiany.org/uk/bylaw.html> (дата звернення: 02.09.2023).
- НПО Крайни - українська громада у Японії. Статут асоціації японсько-української дружби «Крайни» : веб-сайт. URL: <https://www.kraiany.org/uk/bylaw.html> (дата звернення: 02.09.2023).
- Про нас. Українсько-японська асоціація : веб-сайт. URL: <https://jp-ua.org/about-us/> (дата звернення: 02.09.2023).
- У Японії діаспора проведе благодійний захід «Пізнай Україну». Ukrinform : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3534563-u-aponii-diaspora-provede-blagodijnij-zahid-piznaj-ukrainu.html> (дата звернення: 02.09.2023).
- Удовік В. Культурна дипломатія як «комунікаційний міст» між Україною та Японією. Україна дипломатична. Вип. XXI. 2020. С. 834-855.
- Українська громада в Японії ініціювала створення церкви і підтримує її сьогодні. Укрінформ : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3060485-ukrainska-gromada-v-aponii-iniciuvava-stvorennja-cerkvi-i-pidtrimue-ii-sogodni-svasennik.html> (дата звернення: 01.08.2023).
- Українська школа «Джерельце». Dzherelce : веб-сайт. URL: <http://dzherelce.github.io/> (дата звернення: 09.08.2023).
- Українська школа дитячого розвитку «Хробачок». Khrobachok : веб-сайт. URL: <https://khrobachok.org/> (дата звернення: 09.08.2023).
- Українські біженці – про життя у Японії: «І житло надали, і медичну страховку, і гроші» Expre : веб-сайт. URL: <https://expres.online/lyudi-i-problemi/ukrainski-bizhentsi-pro-zhittya-u-yaponii-i-zhitlo-nadali-i-medichnu-strakhovku-i-groshi> (дата звернення: 12.08.2023).
- Українці в Японії. Japan.mfa.gov : веб-сайт. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/268-ukrajinci-u-japoniji> (дата звернення: 09.08.2023).
- Українці в Японії. За що критикують японський уряд? Evacuation.city : веб-сайт. URL: <https://evacuation.city/articles/215858/ukrainski-pereselenci-v-yaponii-za-scho-kritikuuyut-yaponskij-uryad-> (дата звернення: 09.08.2023).
- Хіора О. (2022). Місце під сонцем, що сходить: Як Японія приймає українських біженців. Birdinflight : веб-сайт. URL: <https://birdinflight.com/svit/20220608-sontse-shho-shodit.html> (дата звернення: 01.08.2023).
- Як волонтерять українці Японії. Evacuation.city : веб-сайт. URL: <https://evacuation.city/articles/237842/mi-vidpravili-dvi-tonni-gumanitarnoi-dopomogi-v-ukrainu-yak-volonteryat-ukrainci-yaponii> (дата звернення: 09.08.2023).
- Японія за 4 місяці прийняла біженців з України більше, ніж з усіх інших країн за 30 років. The Washington Post : веб-сайт. URL: <https://espreso.tv/yaponiya-za-4-misyatsi-priynjala-bizhentsiv-z-ukraini-bilshe-nizh-z-usikh-inshikh-krain-za-30-rokiv-the-washington-post> (дата звернення: 02.09.2023).
- Японські медіа та аналітики відзначають безпрецедентну підтримку. Hmarochos.kiev : веб-сайт. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/04/13/600-gryven-na-den-zhytlo-i-robota-yaponiya-dyvuye-oglyadachiv-gostynnisty-do-ukrayinskyh-bizhencziv/> (дата звернення: 12.08.2023).

REFERENCES

1. 10 veresnia Yaponsko-ukrainska... (2022). [September 10 Japanese-Ukrainian] Japanese Ukrainian Culture Association NPO JUCA. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02h3aHgdtuLHmtDCn3AWVdoHCNPzSY4ugjDko9dr8Nu5WpsP4QDvQ5QAACccsiXD1q1&id=100068197640398 (accessed date: 02.09.2023). [in Ukrainian].
2. 10 lypnia 2023 roku... (2023) [July 10, 2023] Japanese Ukrainian Culture Association NPO JUCA. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02vWkv1vL6quSVmaW5H5CuMGPxKxKk6p5QY6vGjZzKZeyP4npKvBrFJB2MxJd5H4Tyl&id=100068197640398 (accessed date: 12.08.2023). [in Ukrainian].
3. 27 serpnia posol... (2023) [On August 27, the ambassador] Japanese Ukrainian Culture Association NPO JUCA. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02c1119gxgETDT1rqSBjAWYdaHjg3bhGcgGHea9nVRhMjdCgKAnXoqvr9QWRjoicuAl&id=100079751342466 (accessed date: 02.09.2023). [in Ukrainian].
4. 50 rokiv SKU: ukrainsi svitu zaklykaly poboroty imperskoho ahresora ta vidzyskaly svoiu terytoriiu. (2022) [50 years of the SCU: Ukrainians of the world called to defeat the imperial aggressor and reclaim their territory] Web archive. URL: <https://web.archive.org/web/20170827125748/https://uazmi.org/news/post/ba3ustePP9Dr8jVCZ074LK> (accessed date: 09.08.2023). [in Ukrainian].
5. Dvoie poranenykh viiskovykh prybuly do Yaponii dlia likuvannia. (2022) [Two injured adults arrived in Japan for treatment] URL: <https://www.kraiany.org/uk/news/2023-06-09-rehabilitation.html> (accessed date: 09.08.2023). [in Ukrainian].
6. Dopomoha evakuiovanyh z Ukrainy. (2022) [Assistance to evacuees from Ukraine] Kraiany. URL: https://www.kraiany.org/uk/evacuee_menu.html (accessed date: 09.08.2023). [in Ukrainian].
7. Z 16 po 19 serpnia. Posolstvo Ukrainy v Yaponii. (2023) [From August 16 to 19. Embassy of Ukraine in Japan] URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid00PqDyFm7EABG61BcMpUKr9nATfCregisdGRMEHmzLLhYHZK4dqbl77z2gDakQrfl&id=100068197640398 (accessed date: 09.08.2023). [in Ukrainian].
8. Nashi krasuni toso tyzhnia prystupaiut do vykonannia svoikh oboviazkiv. (2023) [This week, our beauties will begin to perform their duties] Kraiany. URL: <https://www.kraiany.org/uk/news/2023-06-08-ambulance.html> (accessed date: 09.08.2023). [in Ukrainian].
9. NPO Kraiany - ukrainska hromada u Yaponii. Podii. (2022) [NPO Krayany is a Ukrainian community in Japan. Events] Kraiany. URL: <https://www.kraiany.org/uk/bylaw.html> (accessed date: 02.09.2023). [in Ukrainian].
10. NPO Kraiany - ukrainska hromada u Yaponii. Statut asotsiatsii yaponsko-ukrainskoi druzhby. (2022) [NPO Krayany is a Ukrainian community in Japan. Statute of the Japanese-Ukrainian Friendship Association] «Kraiany». URL: <https://www.kraiany.org/uk/bylaw.html> (accessed date: 02.09.2023). [in Ukrainian].
11. Pro nas. (2023) [About us] Ukrainsko-yaponska asotsiatsiia. URL: <https://jp-ua.org/about-us/> (accessed date: 02.09.2023). [in Ukrainian].
12. U Yaponii diaspora provede blahodiinyi zakhid «Piznai Ukrainu». (2023) [In Japan, the diaspora will hold a charity event “Know Ukraine”] Ukrinform. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3534563-u-aponii-diaspora-provede-blagodijnij-zahid-piznaj-ukrainu.html> (accessed date: 02.09.2023). [in Ukrainian].
13. Udovik V. (2020) Kulturna dyplomatiia yak «komunikatsiinyi mist» mizh Ukrainoiu ta Yaponiieiu. [Cultural diplomacy as a “communication bridge” between Ukraine and Japan] *Ukraina dyplomatychna*. Vyp. XXI. 834-855. [in Ukrainian].
14. Ukrainska hromada v Yaponii initsiuvala stvorennia tserkvy i pidtrymuie yii sohodni. (2023) [The Ukrainian community in Japan initiated the creation of the church and supports it today] Ukrinform. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3060485-ukrainska-gromada-v-aponii-iniciuvala-stvorennia-cerkvi-i-pidtrimue-ii-sogodni-svasennik.html> (accessed date: 01.08.2023). [in Ukrainian].
15. Ukrainska shkola «Dzhereltse». (2020) [Ukrainian school “Zhereltse”.] Dzherelce. URL: <http://dzherelce.github.io/> (data zvernennia: 09.08.2023). [in Ukrainian].
16. Ukrainska shkola dytiachoho rozvytku «Khrobachok». (2020) [Ukrainian school of children’s development “Hrobachok”] Khrobachok. URL: <https://khrobachok.org/> (accessed date: 09.08.2023). [in Ukrainian].
17. Ukrainski bizhentsi – pro zhyttia u Yaponii: «I zhytlo nadaly, i medychnu strakhovku, i hroshi» (2023) [Ukrainian refugee - about life in Japan: “They provided housing, medical insurance, and money”] Expre. URL: <https://expres.online/lyudi-i-problemi/ukrainski-bizhentsi-pro-zhyttia-u-yaponii-i-zhitlo-nadali-i-medichnu-strakhovku-i-groshi> (accessed date: 12.08.2023). [in Ukrainian].
18. Ukrainsi v Yaponii. (2023) [Ukrainians in Japan] Japan.mfa.gov. URL: <https://japan.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/268-ukrajinci-u-japoniji> (accessed date: 09.08.2023). [in Ukrainian].
19. Ukrainsi v Yaponii. Za shcho krytykuiut yaponskyi uriad? (2023) [Ukrainians in Japan. Why criticize the Japanese government?] Evacuation.city. URL: <https://evacuation.city/articles/215858/ukrainski-pereselenci-v-yaponii-za-scho-krytykuyut-yaponskij-uryad-> (accessed date: 09.08.2023). [in Ukrainian].
20. Khiora O. (2022). Mistse pid sontsem, shcho skhodyt: Yak Yaponiia pryimaie ukrainskykh bizhentsiv. [A place under the rising sun: How Japan accepts Ukrainian refugees] Birdinflight. URL: <https://birdinflight.com/svit/20220608-sontse-shho-shodit.html> (accessed date: 01.08.2023). [in Ukrainian].
21. Iak volonteriat ukrainsi Yaponii. (2023) [How Ukrainians volunteer in Japan] Evacuation.city. URL: <https://evacuation.city/articles/237842/mi-vidpravili-dvi-tonni-gumanitarnoi-dopomogi-v-ukrainu-yak-volonteryat-ukrainci-yaponii> (accessed date: 09.08.2023). [in Ukrainian].
22. Iaponiia za 4 misiatsi pryiniala bizhentsiv z Ukrainy bilshe, nizh z usikh inshykh krain za 30 rokiv. (2023) [Japan accepted more refugees from Ukraine in the last month than from all other countries in 30 years.] The Washington Post. URL: <https://espreso.tv/yaponiya-za-4-misyatsi-priynala-bizhentsiv-z-ukraini-bilshe-nizh-z-usikh-inshikh-krain-za-30-rokiv-the-washington-post> (accessed date: 02.09.2023). [in Ukrainian].
23. Iaponski media ta analytyky vidznachaiut bezpretsedentnu pidtrymku. (2023) [Japanese media and analysts noted unprecedented support] Hmarochos.kiev. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/04/13/600-gryven-na-den-zhytlo-i-robotaty-yaponiya-dyvuye-oglyadachiv-gostynnistyu-do-ukrayinskykh-bizhenciv/> (accessed date: 01.09.2023). [in Ukrainian].

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК [793.31:392.51](477:292.452-192.2)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-6>

Олександр ЗАСТАВНИЙ,
orcid.org/0009-0002-8526-2570
аспірант кафедри режисури та хореографії
Львівського національного університету імені Івана Франка,
асистент кафедри сценічного мистецтва і хореографії
Навчально-наукового інституту мистецтв
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) art@pnu.edu.ua

ВІДТВОРЕННЯ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ В ХОРЕОГРАФІЧНІЙ КОМПОЗИЦІЇ «ВЕСІЛЛЯ НА ОПІЛЛІ»

В основі наукової розвідки лежить ідея збереження та подальшого розвитку елементів нематеріальної культурної спадщини етнічної групи Опілля, яке розташоване у межах Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей в основному на територіях Рогатинської, Галицької і Буришинської громад. Важливою метою дослідження стало вивчення та промоція забутих обрядів і традицій, які належать етнічній групі, що проживала на Опіллі. У статті поглиблено приділено увагу висвітленню в науковому просторі нарисів народної творчості, зокрема хореографічного мистецтва Опілля, яке на наш час вивчене недостатньо. Здійснено комплексне дослідження хореографічної культури цього регіону за допомогою польових записів носіїв фольклору, відео матеріалів та наукової літератури, опрацювання репертуару аматорських колективів, наукового аналізу доступних джерел; подано загальну систематизацію фольклорної основи хореографії цього регіону, проаналізовано функціонування етнічної групи Опілля в сучасному середовищі. Досліджено зразки фольклорної народної творчості та визначено, що фольклорний танець постає основою для створення професійного хореографічного мистецтва й нових можливостей в галузі танцювальної культури. Описано створену балетмейстером Олександром Заставним хореографічну композицію «Весілля на Опіллі», що відображає традиції весільного обряду на території Опілля. Композиція створена на базі Зразкового аматорського ансамблю танцю «Дивоцвіт» Задністрянського Будинку культури Буришинської ТГ, а основою для матеріалу стало інтерв'ю жительки села Бовшів Марії Бартків та весільного музиканта Олега Мацьківа. У роботі детально описано кожну із п'яти частин «Весілля на Опіллі», які відображають сюжетну лінію весільного обряду у хронологічній послідовності. Для формування цілісного образу танцю Опілля охарактеризовано як традиційні рухи, які вдалося відновити завдяки спогадам місцевих жителів і які збереглися і передаються з покоління в покоління, так і нові елементи, введені Олександром Заставним. Робота підкреслює важливість дослідження фольклорного танцю для розвитку професійного хореографічного мистецтва.

Ключові слова: хореографія, танець, Опілля, етнохореологія, етнічні регіони, танець Опілля, народний танець, танцювальний фольклор, фольклор, етнографія, мистецтво, культура.

Oleksandr ZASTAVNYI,
orcid.org/0009-0002-8526-2570
Ph.D student at the Department of Directing and Choreography
Ivan Franko National University of Lviv,
Assistant Professor at the Department of Performing Arts and Choreography
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) art@pnu.edu.ua

REPRESENTATION OF THE TRADITIONAL WEDDING CUSTOMS IN THE CHOREOGRAPHIC COMPOSITION “WEDDING IN OPILLIA”

The scientific research is based on the idea of preserving and further developing the elements of the intangible cultural heritage of the ethnic group of Opillia, situated within Lviv, Ternopil, and Ivano-Frankivsk regions, primarily on the territories of Rohatynska, Halytska, and Burshtynska communities. The primary goal of the study was to explore and promote the forgotten rituals and traditions belonging to the ethnic group residing in Opillia. The article pays in-depth attention to the studying and highlighting the choreographic art of Opillia in the academic space. A comprehensive study of the choreographic culture of this region has been conducted using field recordings from folklore sources, the repertoire

of amateur groups, and scientific analysis of available sources. The research provides a general systematization of the folklore basis of choreography in this region and analyzes the functioning of the Opillia ethnic group in the contemporary environment. The article explores examples of folk art and demonstrates that folk dance serves as the foundation for the creation of professional art and new opportunities in the field of choreographic culture. Moreover, this scientific work describes the choreographic composition «Wedding in Opillia», created by the choreographer Oleksandr Zastavnyi, which reflects the traditions of the wedding ceremony in the Opillia region. The composition was created on the basis of the Exemplary Amateur Dance Ensemble «Dyvotsvit» of the Zadnistransk House of Culture of Burshyn Territorial Community, with the interviews of the Bovshiv village resident Maria Bartkiv and wedding musician Oleh Matskiv forming the foundation for the material. The work extensively describes each of the five parts of «Wedding in Opillia», which depict the plotline of the wedding ritual in chronological order. It also characterizes the traditional movements and songs restored through the recollections of local residents and preserved from generation to generation, as well as the new elements introduced by Oleksandr Zastavnyi. The work emphasizes the importance of exploring folklore dance for the development of professional choreographic art.

Key words: choreography, dance, Opillia, ethnochoreology, ethnic regions, Opillia dance, folk dance, dance folklore, folklore, ethnography, art, culture.

Постановка проблеми. У сучасному хореографічному середовищі постало важливе питання про дослідження та вивчення особливостей танцювального фольклору етнічного регіону Опілля, що знаходиться на території Івано-Франківської області. Мистецтвознавець О. Плахотнюк зазначає, що в традиції українського народу танець займає особливе місце. Саме народний танець є важливою носія святково-обрядової культури, що супроводжували вечорниці, гуляння молоді, завершення толоки, косовиці, жнив. Тут ритмічними рухами зображені спритність, завзяття, дотепність, почуття гумору (Плахотнюк, 2021: 243).

Найважливішим завданням сьогодення дослідження є ознайомлення з першоджерелом, а саме знаннями носіїв фольклору Опілля, зокрема танцювального, яких з кожним роком стає дедалі менше. На науковому рівні мало досліджень питання про вивчення танцювального етносу цього регіону, хоч на рівні аматорських танцювальних колективів досі живуть невеликі зразки танців Опілля, які й стануть певною основою пошукової роботи та подальшого опрацювання матеріалу, систематизації інформації. Дослідження спрямоване на вивчення саме танцювального фольклорного надбання опільської культури, яка є невід'ємною складовою мистецтва Прикарпатського краю. Зважаючи на те, що з кожним роком йде глобалізація та в умовах нинішньої геополітичної ситуації в Україні, зумовленої російсько-українською війною на території України, прискорено процес зникнення фольклорних носіїв, важливо зараз на науковому рівні зберегти та висвітлити хореографію Опілля.

Аналіз досліджень показує, що хореографічне мистецтво Опілля не висвітлено в жодній із наукових праць та досліджень. Щоправда, є тільки невеликі згадки про культуру, звичаї, побут, релігію, одяг жителів регіону, з яких можна і формувати аналіз цієї етнічної групи та створювати

хореографічну композицію. Насамперед, це праця Р. Радовича «Традиційне сільське житло на Опіллі другої половини ХІХ – поч. ХХ століть» (Радович, 1995: 79–106). Найбільше розкрито дану тему в монографії Володимира Дідуха «Опілля» інформаційно-видавничого відділу «Давній Галич» (Дідух, 2010). Великий доробок зробила науковиця з міста Галич М. Бацвін, яка у своїх публікаціях досліджувала побут, зокрема релігійні традиції опільського краю. Так як хореографічна картина «Весілля на Опіллі» створена зі спогадів жительки села Бовшів, було опрацювання наукових джерел, в яких згадується історія цього села, а це такі наукові роботи: І. Коваль «Археологічний Бовшів» та П. Арсенич, З. Федунків, Р. Гандзюк «Міста і села Галицького району: історія, пам'ятки, особистості». Незважаючи на багато історичних та наукових досліджень, мало наукових праць із розкриття теми щодо опільського танцю.

Мета статті – здійснити комплексне дослідження зразків танцювальної культури у весільній обрядовості Опілля, висвітлити систематизацію фольклорної основи, охарактеризувати функціонування етнічної групи регіону, що проживає на Прикарпатті в сучасному світі, та проаналізувати створення хореографічної композиції «Весілля на Опіллі».

Виклад основного матеріалу. Збереження, дослідження, промоція та подальший розвиток елементів нематеріальної культурної спадщини Опілля, яке є частиною етнічних груп, що проживають на Прикарпатті стало важливою метою нашого дослідження, зокрема детальне вивчення та висвітлення у науковому просторі хореографічного мистецтва Опілля.

Як вважає мистецтвознавець О. Плахотнюк, що «найважливішою метою діяльності сучасної хореографічної освіти це не тільки розвиток сучасних напрямів та нових стилів хореографії, ай збереження етнічного коріння народного танцю

кожної країни окремо – і є спільною в контексті космополітичності сприйняття і збереження народного танцювального мистецтва світу. Саме тому є великим пріоритетом є збереження всіх національних рис народного танцю як системи мистецьких варіацій та цінностей, а не лише інтеграція «кращих» із них задля «полікультурного спаявання» (Плахотнюк, 2021: 7).

У монографії В. Дідуха «Опілля», зазначається, що цей етнічний регіон опілля є продовженням західної подільської етнографічної ланки, яка географічно знаходиться вздовж річки Дністер – це території Львівської, Тернопільської та основна частина знаходиться в Івано-Франківській області. Сьогодні жителями цього регіону є територіальні громади: Рогатинська, Галицька, Бурштинська, частина Тисменицької. Хоча Опілля займає велику територію, у науковому середовищі висвітлено вкрай мало інформації (Дідух, 2010: 3). Звертаючись до згаданої монографії, дізнаємось, що археологічні пам'ятки, які знаходились під час експедицій та розкопок, засвідчують те, що заселеність цього краю сягає декількох віків, великий розвиток тогочасних жителів як у побуті, так і в фольклорному надбанні. Про особливості архітектури Опілля дізнаємось з праці Романа Радовича, а саме те, що основою для спорудження житла були деревина, глина та солома. У деяких селах зустрічався твердий камінь, але це були приналежні поселення до річки. Одним із особливостей побудови був каркас (в другій половині XIX ст.), що давало можливість робити невеликі підвали, які слугували для зберігання продовольства, а в часи репресій сховок та повстанців (Радович, 1995: 80–94).

Якщо описувати говір та діалект Опілля то звертаємось до праці З. Бичко «Наддністрянський Діалект». Чи існують інші варіанти його Найменування?» дізнаємось що поширена назва у наукових джерелах цьому говору має «Опільський говір», Однак, зважаючи на вироблену в українській діалектології практику, досліджуваний говір називати саме «наддністрянським», а також на поширене застосування цієї назви в останніх діалектологічних працях (атласи, словники, монографії), в нашому дослідженні адаптується власне ця назва говору (Бичко, 2015: 16–17).

У монографії В. Дідуха «Опілля», простежуємо цілісний образ народного строю, який притаманний жителями цього регіону. Була одна невелика відмінність, яка залежала від певної місцевості, але тим не менш – це народний одяг Опілля, який є вагомим частиною матеріальної культури України. Одяг шили з матеріалів домашнього виготов-

лення. У жінок це були вишитий суцвіттям горсик (обов'язковий з оксамиту), спідниця (в ранні роки звичайна гаптована, а в пізні – шалюнова), на голові обов'язково вінок з барвінку та польових квітів, щодо запаски, то тут залежало від села, в основному – це різнокольорове суцвіття вишите на чорному оксамиті. У чоловіків штани, сорочки, чоботи (кирзаки) – це якщо говорити про святковий одяг, а в побуті опіляни одягали зручний одяг із ткані тканини, який був у білих та тілесних тонах (Дідух, 2010: 136–144).

Представляємо унікальне фото учасниць художньої самодіяльності, де збережені елементи костюму. Знайдена була світлина в селі Куничі Бурштинської ТГ в жительки Сенів Марії Степанівни. Фото зроблене орієнтовно в 1952 році, керівником художньої самодіяльності був Іван, якого місцеві називали Піндур.

З цієї світлини отримуємо візуальне підтвердження отриманої інформації про історично-побутовий костюм того часу, а це – шалюнова спідниця, розшита квітами косетка, вишиванка з вишитими квітами. До того ж, цікавим є білий вінок.

Польові дослідження для створення хореографічної композиції проводились у селі Бовшів з наукового видання Ковалю І. «Археологічний Бовшів». Отже, дізнаємось, що це село Бовшів Галицького району Івано-Франківської області. тепер Бурштинської територіальної громади, розташоване на березі річки Гнила Липа, біля підніжжя Касової гори. Село Бовшів належить до найдавніших поселень Івано-Франківської області. Перша згадка про село датується 1153 роком. Воно від найдавніших часів і до сьогодні є історико-патріотичним селом (Коваль, 2001).

Відомо, що у географічній складовій також є згадування слова опілля, що історично склалося три головні його варіанти: перший це типові господарські оточення (полями) давніх міст Івано-

Франківської Львівської областей. У такому разі вони отримували додаткову назву за належністю цих земель (опілля) до конкретного міста (Рогатинське Опілля, Львівське Опілля, Володимирське Опілля); другим є назва конкретного географічного регіону, де землі такого типу зближувалися територіально і займали великі площі (Опілля, Опілля Мале, Опілля Велике); третім є термін для означення ландшафту та критерій для класифікації природних районів чи груп ландшафтів. У використанні слова опілля провідним і регламентаційним є його природне означення (Бичко, 2015: 199).

З польових пошуків у с. Бовшів Бурштинської ТГ, констатуємо факт, що з 1940 до 1950-х рр. ХХ ст. зі сторони більшовицької влади було жорстоке знищення повстанського руху на заході України. Людей та їхнє оточення масово вивозили у різні виправні табори, разом з людьми на заслання йшов етнічний пласт, унікальний одяг, говір, фольклор. Позаяк мало кому вдавалося повернутись, проте з ними і на чужині залишався певний культурно фольклорний пласт. Саме тому в 1960-х рр. у селі практично не залишилося зразків народного строю.

Поставивши за ціль створити хореографічну композицію, яка була би заснована на танцювальному фольклорі Опілля для Зразкового аматорського ансамблю «Дивоцвіт» Задністрянського Будинку культури, розпочато пошуково-дослідницьку роботу з матеріалу, який залишився на даний час серед носіїв інформації. Велику частину спогадів мелодій, текстів та рухів передала Марія Бартків – жителька села Бовшів. Саме це славетне місце безпосередньо є опільським поселенням, і варто відмітити, що село зазнало великих політичних репресій від радянської влади у 1939-х–1950-х рр., хоча його історія налічує майже 900 років, тому до сьогодні збереглися поодинокі носії, які пам'ятають фрагменти народних звичаїв. Оскільки пані Марія розказала найбільше матеріалу про весільний обряд, Олександром Заставним було вирішено створити хореографічну картину «Весілля на Опіллі» (Заставний, 2021).

Із польових досліджень з с. Бовшів, Бурштинської ТГ у 2021 р. зафіксовано, що традиції весільного обряду в цьому селі формувалися впродовж багатьох століть. Цікавий факт в кожному населеному пункті весілля мало свої певні характерні особливості та невеликі відмінності. Тож, задля узагальненого відтворення багатовікових традицій, за основу сценічного танцю було взято й опрацьовано фольклорний матеріал, зібраний із спогадів Марії Бартків. Подальшим етапом після опрацювання зібраних розповідей стала теоре-

тична робота над постановкою номера, планування малюнків та переходів, вивчення танцювальної лексики, збір музики та запис фонограми, яка також отримана від п. Марії. Текст заспівів було прийнято використати у танці, щоб артисти також співали – це додає ще більшого відтворення характеру. Основні частини весільного обряду, що продемонстровані в постановці, були записані з розповідей М. Бартків, а текстову частину доповнив музикант Олег Степанович Мацьків, житель цього ж села. Хоч композиції дали узагальнену назву «Весілля на Опіллі», але дія відбувається безпосередньо у селі Бошів, власне, це і стало основою для написання лібрето (Заставний, 2021).

В наш час хореографія Опілля потребує детального дослідження та висвітлення. Хоча до сьогодні збереглися невеликі фрагменти танців зокрема весільний танець «Котечка», котрий зафіксовано у с. Німшин Галицької Територіальної громади, зі слів директора Будинку культури Ольги Грабар коли саме з'явився цей танець ніхто не знає, бо ті, що його пам'ятають, навчилися від старших. Чому він називається «Котечка», також не знають. Традиційно відомо, що його танцювали поважні газди і газдині. Танцювали на кожному святі, але більше цей танець можна віднести до весільного опільського танцю.

Також зі свідчень Ольги Грабар дізнаємось, що цей танець виконували у супроводі заспівів, а саме

*Йшов дід по гриби, баба по опеньки.
Баба свої посушила, дідові сиреньки.
Йшов дід по гриби, баба по суніці,
прийшов дід без штанив, баба без спідниці.
Не тепер, не тепер по гриби ходити,
восени, восени, як будуть родити.
Сидить дідо на печі, баба на припічку,
дідо бабі показує свою запальничку.*

Партнер тримає свої руки над плечима партнерки, щоб вона також могла тримати його за руки. Праву ногу ставимо спочатку вліво, потім вправо, три рази тупаємо на місці. Потім робимо півоборот вліво і повторюємо те саме. Тоді два кроки вперед, партнерка робить розворот навколо себе і два кроки вперед (Заставний, 2023).

Загалом сьогодні нам відомо не так вже й багато танцювальних кроків та рухів, які б характеризували танцювальну манеру опільського краю, проте точно відомо, що в танцювальних рухах Опілля є спільні риси із польського, лемківського та бойківського танцю – це рухи: крок з підскоком, біг по колу, робота в парі. Танці можна узагальнити до манери виконання полькові та вальсові, що переважали на цих землях.

Хореографічна картина «Весілля на Опіллі» складається з п'яти частин, які являють собою досліджені елементи весільного обряду в певній хронологічній послідовності. Танець побудований на таких частинах, які розкривають сюжетну лінію весільного обряду:

1. Заручини.
2. Вінкоплетіння.
3. Швидка танцювальна частина.
4. «Бурячок».
5. «Застечки».

Починається композиція із вигуку чоловічого голосу: *«Зібралась гості на подвір'ї, в Бовшові весілля!»*. Після цього йде перша частина.

Заручини. Все починається зі статичної позиції, або як кажуть хореографи, з точки. Всі учасники весілля на сцені, що відтворює подвір'я, звучить мелодія опільської пісні *«Зав'яжіть ми, хлопці, нучку, нехай з дівкою не мучусь»* та пісня дівчат. Саме ці слова були отримані від весільного музиканта з с. Бовшів Олега Мацьківа.

*«Свята Мати Покровонько,
Завий мою головоньку,
Чи у хустку, чи у нучку
Та най я ся дівков не мучу.
Бо збираємся ми нині
Стати на рушник весільний
Хай зозуля долю куває,
Всіх гостей у хаті скликає!»*

Ці слова зародилися на вечорницях, коли вже всім було відомо, що пара вирішила одружитися, тому в центрі уваги були молодята. Цікавим є те, що пара, яка вже заручилась, мала право йти додому з вечорниць разом, на відміну від інших, які за звичаєм ввечері розходились по домівках: дівчата спереду, а хлопці позаду – такий звичай побутував у цьому селі.

У композиції це є, власне, початок весілля: наречений тримає майбутню дружину на плечі, щоб всі бачили, що ця дівчина вже заручена. Наречена має на голові вінок з білих квітів, що притаманно цьому краю. Довкола них зібралася молодь, і досить часто танцювали малі дівчата й хлопці, які намагалися вивчити танцювальні кроки, спостерігаючи за дорослими.

Вінкоплетіння є наступною частиною у танці. За допомогою танцювальних рухів відображено старовинний обряд вінкоплетіння, з якого традиційно починалося весілля – це могла бути п'ятниця або четвер. З польових досліджень ми дізнаємось, що на Опіллі, на відміну від Гуцульщини, весілля триває 2 або 3 дні разом зі всіма приготуваннями, а на Гуцульщині це буває від одного тижня і більше.

Для того, щоб сплести вінок на Опіллі, який обов'язково мав бути з барвінку, запрошувалась старша жінка, яка мала хороший авторитет у людей, була доброю матір'ю та господинею. В поміч їй були молоді незаміжні дівчата та сусідські жінки (в інших регіонах часто до вінкоплетіння приходили навпаки старші одружені жінки). Центром всього був великий стіл, застелений найкращою білою скатертиною, до того ж, він був прикрашений рослиною, яку в народі називають мірта. Обов'язково на вулиці були музиканти і все супроводжувалося танцями. Зі спогадів пані Марії довідалися, що перед початком вінкоплетіння батьки нареченої посипали барвінок монетами, щоб багатою була сім'я; пшеницею, щоб щасливою була доля; цукерками для солодкого життя, а тоді горішками, щоб сімейне життя було міцним. З молитвою та благословенням починали плести весільний вінок та співати пісні. В центрі сиділа жінка та починала наспівувати: *«Благослови, Боже і Пречиста Діва-мати, віночок починати»*, а дівчата подаючи пучки барвінку: *«Ой зайди, матінко, до хати, будеш дочці барвінок збирати»*. Після того, як сплетений був вінок, незаміжні дівчата приміряли його та співали:

*«Ой не плач, молода, нехай дружка плаче,
вона би ся віддавала, аж їй серце скаче,
вона би ся віддавала та нема за кого
відпусти, молода, свого молодого»*.

Тоді на голову нареченій вінок одягав батько, якщо з певних причин тата у нареченої не було, це робили її подружки. Варто зазначити, що традиції вінкоплетіння на Опіллі є різними, наприклад, у селі Іванівка Дубівської ТГ Калуського району, з барвінку плели не вінок для нареченої, а обруч, який ставився над головами наречених біля весільного столу.

Сьогодні ця традиція живе, хоч можливо не з таким підходом як колись, але все ж сім'ї намагаються дотримуватись цього. Всі елементи вінкоплетіння, що стали нам відомі дають тільки загальне враження про цей обряд. Це тільки невелика частина з усього пласту етнографічного обряду, бо є набагато більше різноманітних звичаїв, пісень та цікавих традицій, які ще варто встигнути записати, адже вони століттями супроводжували весілля.

Основою для музичного матеріалу стала відома старовинна народна пісня «Барвінок», яка притаманна областям Західної України, та в певній мірі живе в кожному селі й співається з невеликими відмінностями. Згодом музичні мотиви стали фундаментом для написання естрадної пісні «Вінок з барвінку» (слова Мирослави Воньо, музика Олексія Сердюка, виконує Віктор Павлік).

Опис рухів цієї частини: використовується плетінка, кроки з носка, парні комбінації тримаючись одною рукою, невеликі припадання по 6-тій позиції, малюнки відтворювали плетений вінок.

Швидка танцювальна частина починається з вигуку: «А ну, чоботар, гарно грай, і гостей всіх звеселяй!». Тут було прийнято рішення відобразити у танці відомого весільного музиканта Михайла Чоботаря, який свого часу відіграв не одне весілля, є уродженцем с. Бовшів та носієм великої кількості народних мелодій та пісень. Тому в танці відображений чоботар-музикант, якого наречений просить веселіше грати.

З погляду хореографічної лексики ця частина побудована на основі таких рухів: крок підскок, бокові кроки з приставними, маленький біг польки у парі по колу, півколу. Рухи для побудови були взяті з танцювальних композицій Народного аматорського ансамблю танцю «Роксолана» м. Рогатин (керівник Людмила Тернівська). Саме в цьому колективі зібрано та збережено танці з Опілля, відтворюють притаманні цьому регіону рухи. Музика: «Опільська гопанка» з репертуару Народного оркестру народної музики «Кредо» міста Бурштин, керівником якого є Ярослав Сливоцький.

Бурячок. Основою для цієї частини стала весільна народна пісня «Червоненький бурячок», яка подекуди зустрічається й в інших регіонах з невеликими відмінностями у тексті й мелодії. Отже, починається з вигуку: «Бурячок!», танцівники танцюючи співають:

*«Червоненький бурячок,
зелененька гичка,
вчора була молода –
нині молодичка!»*

Наступним заспівом стали придумані Олександром Заставним слова:

*«Ой ходили на Млинівку,
ходили під шлюзи,
а тепер у нас в неділю
весілечко буде».*

У с. Бовшів є старовинне культове місце – це невелике штучне озеро біля старого млина, яке є місцем зустрічі, відпочинку, знайомства, гуляння та, звісно, кохання. У цьому селі протікає річка Гнила Липа, є кілька ставків, як природних, так і штучних, та шлюзи, які згадуються в цих словах.

У танцювальній лексиці ця частина складається з кроку підскоку з невисоко піднятим коліном, простих кроків вправо та вліво по шостій позиції. Присутнє вистукування (на відміну від Гуцульщини чи Буковини вони є простими, не синкопованими і трапляються не так часто), характерний хід на пів пальцях. В парі це – галоп, рух з під-

німанням загнутих ніг назад, також зустрічаються повороти з тією ж роботою ніг та рук. Також рух по колу з кроком підскоком тримаючись за плече, зустрічається присядка по шостій позиції з викидом ноги в перед, яку виконують хлопці.

Застечки. Цікавою традицією, яка стала нам відома з села Бовшів – це обряд, під час якого в кінці весілля наречена роздавала маленьким дівчатам стрічки, або як їх ще називали «застечки». Зазвичай, це були атласні стрічки або з вінка нареченої, або окремо відкладені під час обряду вінкоплетення. Ці різнокольорові стрічки символізували добро і щасливу дівочу долю. Хорошою ознакою вважалась наявність у вінку нареченої хоча б однієї стрічки збереженої з дитинства. Цікаво, що навіть до сьогодні старші жительки Бовшева зберігають стрічки з весіль часів їхнього дитинства. Ця традиція не збережена та ніде повторюється в інших регіонах.

Щоб підвести до фіналу в композиції, було використано заспів придуманий Олександром Заставним: «Дякуємо мамі і тату, що родина щастям багата! Дякуєм вам, гості, нині, що прийшли до нас на весілля!»

Висновок. Збереження та подальший розвиток культури, обрядів, побуду, звичаїв Опілля – можливий за допомогою детального вивчення та дослідження зразків народної художньої творчості котрі на сьогодні є невід’ємним носієм великої кількості важливого матеріалу та неодмінно є вагомим джерельною базою. На прикладі наукового дослідження середовища етнічної групи Опілля на прикладі села Бовшів Бурштинської ТГ, зокрема польові дослідження зразків танців традиційного весілля, визначили загальне оцінку особливостей танцювальної культури даного регіону.

Проаналізувавши архівні документи (фото 1952 року учасниць художньої самодіяльності села Кунічі Бурштинської ТГ) отримуємо візуальне підтвердження інформації про історично-побутовий костюм того часу, а це – шаліянова спідниця, розшита квітами косетка, вишиванка з вишитими квітами. До того ж, цікавим є білий вінок. З польових досліджень, інтерв’ювання, аналізу відео матеріалів дізнаємося хореографічні особливості танцювальних рухів Опілля, а це спільні риси із польського, лемківського та бойківського танцю – це рухи: крок з підскоком, біг по колу, робота в парі. Танці можна узагальнити до манери виконання полькові та вальсові, що переважали на цих землях.

Важливим підсумком зібраного матеріалу з польових досліджень хореографічної культури Прикарпатської етнічної групи Опілля, стали

основою для створення хореографічної картини «Весілля на Опіллі» у постановці Олександра Заставного для Зразкового аматорського танцювального колективу «Дивоцвіт», в якій за допомогою сценічного втілення розкриваються основні частини весільного обряду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсенич П., Федунків З., Гандзюк Р. Міста і села Галицького району: історія, пам'ятки, особистості. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. 784 с.
2. Бичко З. «Надністрирський діалект». *Волинь-Житомирщина Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2015 Вип. 26. с. 16.
3. Дідух В. Опілля. Галич : Давній Галич, 2010. 204 с.
4. Заставний О. Інтерв'ю з весільним музикантом с. Бовшів, Бурштинської ТГ Олегом Мацьківом. Тема: Старовинні тексти весільного обряду на Опіллі. Запис здійснено 11.05.2021 р.
5. Заставний О. Інтерв'ю із жителькою с. Бовшів Бурштинської ТГ Марією Бартків. Тема: Традиції весільного обряду на Опіллі. Запис здійснено 10.10.2021 р.
6. Заставний О. Інтерв'ю із жителькою с. Куничі Бурштинської ТГ Сенів Марією Степанівною. Тема: Художня самодіяльність с. Куничі. Запис здійснено 15.02.2023 р.
7. Заставний О. Інтерв'ю із директоркою Будинку культури с. Німшин Галицької ТГ. Тема: Народний танець «Котечка» у селі Німшин. Запис здійснено 22.12.2023 р.
8. Коваль І., Мельничук О. Археологічний Бовшів. Івано-Франківськ, 2001. 6 с.
9. Муха Б. «Опілля» – слово, назва і термін. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2004. Вип. 30. С. 194–200.
10. Плахотнюк О. Етносвітогляд фольклорного танцю в мистецькому просторі сучасності. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Гельваніка, 2021. Вип. 35. Т. 5. С. 4–8. DOI : <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-5-1>
11. Плахотнюк О. Фольк-джаз-танець у контексті розвитку сучасного хореографічного мистецтва України. *Вісник Львівського університету : зб. наук. праць. Серія мистецтвознавство*. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2013. Вип. №12. С. 242–247.
12. Радович Р. Традиційне сільське житло на Опіллі другої половини XIX – поч. XX століття. Львів : Видавництво НТ Т.Г. Шевченка, 1995. Т. ССXXX. С. 79–106.

REFERENCES

1. Arsenych, P. & Fedunkiv, Z., & Handziuk, R. (2001). *Mista i sela Halychskoho raionu: istoriia, pamyatky, osobystosti* [Towns and villages of the Halych district: history, landmarks, personalities]. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria. 784 s. [in Ukrainian].
2. Bychko, Z. (2015). «Naddnistrianskyi dialekt». *Chy isnuut inshi varianty yoho naimenuvannia?* [«Naddnistrianskyi Dialect». Are there any other variants of its name?]. *Volyn-Zhytomyrshchyna Istoryko-filolohichnyi zbirnyk z rehionalnykh problem*, 26. Pp. 16. [in Ukrainian].
3. Didukh, V. (2010). *Opillia* [Opillia]. Halych: Staryi Halych. 204 s. [in Ukrainian].
4. Zastavnyi, O. (2021). *Interviu z vesilnym muzykantom s. Bovshiv, Burshtynskoi TG Olehom Matskivom. Tema: Starovynni teksty vesilnoho obriadu na Opilli*. [Interview with a wedding musician from the village of Bovshiv, Burshynska TG, Oleh Matskiv. Topic: Ancient texts of the wedding ritual in Opillia.] *Zapys zdiisneno* 11.05. [in Ukrainian].
5. Zastavnyi, O. (2021). *Interviu iz zhytelkoiu sela Bovshiv Burshtynskoi TG Marieiu Bartkiv. Tema: Tradytii vesilnoho obriadu na Opilli* [Interview with a resident of the Bovshiv village, Burshynska TG, Mariia Bartkiv. Topic : Traditions of the Wedding Ritual in Opillia]. *Zapys zdiisneno* 10.10. [in Ukrainian].
6. Zastavnyi, O. (2023). *Interviu iz zhytelkoiu sela Kunychi Burshtynskoi TG Seniv Marieiu Stepanivnoiu. Tema: Khudozhnia samodiialnist s. Kunychi* [Interview with a resident of the Kunychi village, Burshynska TG, Mariia Stepanivna Seniv. Topic: Artistic amateur activity in the village of Kunychi]. *Zapys zdiisneno* 15.02. [in Ukrainian].
7. Zastavnyi, O. (2023). *Interviu iz dyrektorkoiu budynku kultury s. Nimshyn Halychskoi TG. Tema: Narodni tanets «Kotiechka» u seli Nimshyn* [Interview with the Director of the House of Culture in the village of Nimshyn, Halych District. Topic: Folk dance «Kotiechka» in the village of Nimshyn]. *Zapys zdiisneno* 22.12. [in Ukrainian].
8. Koval, I. & Melnychuk, O. (2001) *Arkheolohichnyi Bovshiv* [Archaeology of Bovshiv] Ivano-Frankivsk. 6 s. [in Ukrainian].
9. Mukha, B. (2004). «Opillia» – slovo, nazva i termin [«Opillia» – word, name, and term] *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya heohrafichna*, 30. Pp. 194–200. [in Ukrainian].
10. Plakhotnyuk, O. (2021). *Etnosvitohliad folklornoho tantsiu v mystetskomu prostori suchasnosti* [Ethnic worldview of folklore dance in the modern space of art]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: Mizhvuzivskiyi zb. nauk. prats molodykh vchenykh Drohobitskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Drohobych: Helvanika, 35. Vol. 5. Pp. 4–8. DOI : <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-5-1> [in Ukrainian].
11. Plakhotnyuk, O. (2013). *Folk-dzhaz-tanets u konteksti rozvytku suchasnoho khoreohrafichnoho mystetstva Ukrainy* [Folk-jazz-dance in the context of modern choreographic art of Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho universytetu: zbirnyk nauk. prats. Seriya mystetstvoznavstvo*. Lviv: LNU im. I. Franka, 12. Pp. 242–247. [in Ukrainian].
12. Radovych, R. (1995). *Tradytii silske zhytlo na Opilli druhoii polovyny XIX – poch. XX stolittia* [Traditional rural housing in Opilla of the second half of the 19th century – the beginning of 20th century]. Lviv: Vydavnytstvo NT T. H. Shevchenka. T. ССXXX. Pp. 79–106. [in Ukrainian].

УДК 792.57: 78.036.9

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-7>

Павло ЗІБРОВ,
 orcid.org/0000-0002-3537-5860
 народний артист України, професор,
 завідувач кафедри естрадного співу
 Приватного вищого навчального закладу «Київський університет культури»
 (Київ, Україна) dianazibrova1@gmail.com

Владислав ЗАЙЦЕВ,
 orcid.org/0000-0002-7661-6886
 заслужений артист України,
 доцент кафедри естрадного співу
 Київського національного університету культури і мистецтв
 (Київ, Україна) info@vladzaytsev.com

ВОКАЛЬНА МАНЕРА ЯК ОСНОВА ТВОРЧОГО СТИЛЮ ПОП-ВИКОНАВЦЯ

У статті висвітлюється значення голосового апарату естрадного виконавця у його творчому успіху, підкреслюється, що вирішальну роль відіграє індивідуальний виконавський стиль. Його можна визначити як комбінацію виразних засобів, індивідуальної техніки та неповторної манери, узгодженої з когнітивною та емоційною діяльністю виконавця.

Використовуючи метод компаративного аналізу в дослідженні зосереджується увага на творчості таких провідних співаків, як Сем Сміт, Адель, Бейонсе, The Weeknd. Їх вокальні діапазони, співацькі техніки та емоційна виразність є тими факторами, що формують основу творчої оригінальності та індивідуального стилю поп-зірок. Узагальнено особливості вокальних стилів Сема Сміта, Адель, Бейонсе та The Weeknd. Зокрема Сем Сміт вирізняється емоційною простотою, яка жевріє через душевну та вразливу подачу. Вокальний стиль Адель характеризується виразною силою, в якій поєднується контроль голосу та резонансний тембр. Підхід Бейонсе відзначається бездоганним контролем над голосом і його універсальністю. The Weeknd запам'ятовується своїм неземним фальцетом та меланхолійним тембром.

Робиться висновок, що їхня бездоганна вокальна техніка слугує засобом передачі глибоких емоцій, що робить їх вірцевими постатями в царині популярної музики. Всі чотири артисти вважаються майстрами вокальної техніки. Їхня досконалість проявляється у здатності контролювати свій голос, передавати нюанси динаміки та використовувати вокальні техніки для втілення різних художніх образів. Кожен має унікальний вокальний стиль, що становить основу їх різноманіття. Водночас всі вони спроможні майстерно передавати емоційно-художню образність творів, викликаючи у слухачів глибокий досвід співпереживання почуттям головних героїв. Їх вміння передавати зміст композицій реалізується завдяки використанню таких вокальних прийомів, як тванг, фальцет, фрай, белтінг, субтон, йодль, що обираються співаками в залежності від мистецьких задач та особистих індивідуальних вподобань.

Ключові слова: вокальні прийоми, співак, вокальна манера, стиль, художня образність, поп-музика.

Pavlo ZIBROV,
 orcid.org/0000-0002-3537-5860
 People's Artist of Ukraine, Professor,
 Head of the Pop Singing Department
 Kyiv University of Culture
 (Kyiv, Ukraine) dianazibrova1@gmail.com

Vladyslav ZAITSEV,
 orcid.org/0000-0002-7661-6886
 Honored Artist of Ukraine,
 Associate Professor at the Pop Singing Department
 Kyiv National University of Culture and Arts
 (Kyiv, Ukraine) info@vladzaytsev.com

VOCAL MANNER AS THE BASIS OF A POP SINGER'S CREATIVE STYLE

The article highlights the importance of the pop singer's vocal apparatus in his/her creative success, emphasizing that the individual performance style plays a crucial role. It can be defined as a combination of expressive means, individual technique and a unique manner consistent with the cognitive and emotional activity of the performer.

Using the method of comparative analysis, the study focuses on the work of such leading singers as Sam Smith, Adele, Beyoncé, The Weeknd. Their vocal ranges, vocal techniques and emotional expressiveness are the factors that form the basis of the creative originality and performance style of pop stars. The features of the vocal styles of Sam Smith, Adele, Beyoncé and The Weeknd are summarised. In particular, Sam Smith is distinguished by emotional simplicity, which is evident in his sincere and vulnerable presentation. Adele's vocal style is characterised by an expressive power that combines voice control and resonant timbre. Beyoncé's approach is marked by impeccable control and versatility, covering a multi-octave range. The Weeknd is remembered for his unearthly falsetto and melancholic timbre.

It is concluded that their impeccable vocal technique serves as a means of conveying deep emotions, making them exemplary figures in the field of popular music. All four artists are considered masters of vocal technique. Their excellence is manifested in their ability to control their voices, convey nuanced dynamics and use vocal techniques to create different artistic images. Each of them has a unique vocal style, which is the basis of their diversity. At the same time, all of them are able to masterfully convey the emotional and artistic imagery of the works, evoking in the audience a deep experience of empathy with the feelings of the main characters. Their ability to convey the content of the compositions is realised through the use of such vocal techniques as twang, falsetto, fry, belting, subton, and yodelling, which are chosen by the singers depending on their artistic tasks and personal individual preferences.

Key words: vocal techniques, singer, vocal manner, style, artistic imagery, pop music.

Постановка проблеми. У сучасній поп-музиці, що представлена безліччю напрямків, існує багато чинників, що формують унікальність стилю виконавців. Серед них виділяється вокальна манера, яка може бути розглянута в якості ключового елемента, що допомагає створити неповторний образ співака. У поєднанні зі сценографією, іміджем виконавця вона є центром його творчої індивідуальності. Проведення компаративного аналізу творчості різних поп-співаків та співачок надає можливість виокремити ключові особливості їх вокальної манери та індивідуального стилю, а також проілюструвати ті базові компоненти, з яких вони складаються.

Аналіз досліджень. Феномен індивідуального стилю представників музичної індустрії по-різному досліджувався в наукових роботах вітчизняних авторів. І. Коханик розглядає музичний стиль, насамперед, як сферу комунікації композитора, виконавця, музикознавця, у найзагальнішому плані піднімаючи це важливе теоретичне питання. Висвітлення особливостей індивідуального виконавського стилю та теоретичних аспектів його розуміння у мистецтвознавчій та психолого-педагогічній літературі здійснює М. Хмелюк. Ряд авторів розкривають стилістичну своєрідність виконавства, звертаючись до творчості конкретних виконавців. В. Слободян та А. Кузьменко здійснюють це через аналіз стилю Адель, О. Тринько – на основі спадщини Бейонсе Ноулз-Картер, А. Фурдичко – через висвітлення творчих принципів Сема Сміта. Проте, бракує досліджень, де було б залучено компаративний метод, який би дозволив висвітлити специфіку індивідуальної вокальної манери та стилю виконавців через співставлення з іншими представниками поп-сцени.

Мета статті – дослідити особливості індивідуальної вокальної манери провідних сучасних поп-виконавців та виявити її роль у формуванні творчої індивідуальності співака.

Виклад основного матеріалу. На сучасній поп-сцені є чимало виконавців. Хтось з них має велику слухачську аудиторію, яка лише поповнюється з роками, а дехто є співаком, чиє ім'я швидко забудеться. В чому полягає секрет творчого успіху виконавця? Зрозуміло, що неабияку роль відіграє грамотна піар-компанія, наявність продюсерської агенції, що опікується виконавцем. Проте навіть за умови підтримки співаків одним продюсером, один може мати більшу популярність, а інший – меншу. З чим це пов'язано? Відкинувши матеріальні немужичні чинники приходимо до закономірного висновку, що неабияку роль відіграє саме голосовий апарат виконавця, його вміння ним користуватись, його спроможність створити цікаву версію пісні, надавши їй неповторного звучання. Це все те, що входить до індивідуального виконавського стилю, який М. Хмелюк визначає наступним чином: «характерна для певного виконавця сукупність виразних виконавських засобів, індивідуальних виконавських прийомів у взаємозв'язку з його пізнавальною, емоційно-вольовою і духовною активністю, яка корелюється з проявом властивостей певного темпераменту виконавця та проявляється у неповторній індивідуальній манері гри кризь призму особистісного мислення» (Хмелюк, 2021: 166). Водночас музичний стиль може бути представлений не лише як характеристики виконавця, а також як поле «творення духовної реальності» (Коханик, 2017: 79). Ці визначення підкреслюють потребу розкриття особливостей вокальної манери як комплексного явища, що формується в певних художніх умовах та спрямоване на досягнення конкретної мистецької задачі.

Доречно провести порівняльний аналіз виконавської діяльності різних виконавців, враховуючи такі фактори, як вокальний діапазон, мелізматичні прийоми та емоційна виразність, комбінування яких становить основу їх творчої своєрідності, їх виконавського стилю.

Сем Сміт, британський співак і автор пісень, володар Греммі, вирізняється своєю винятковою вокальною майстерністю, яка розкривається у пісенному репертуарі, що сповнений проникливими мелодіями з вкрай чуттєвими текстами. Вокальна манера Сема Сміта є такою, що викликає емоційний резонанс у публіки та здатна зачарувати слухачів. Великий співацький діапазон Сміта, сильний та потужний голос, яким він керує без зусиль, дозволяє передати широкий спектр емоцій - від надзвичайної вразливості та ніжності до піднесеного тріумфу. Ця емоційна глибина свідчить про здатність виконавця наповнювати виступи справжніми почуттями та транслювати їх публіці. За допомогою чого ж досягається подібний ефект? Спробуємо розкрити дане питання.

Однією з визначальних рис вокальної техніки Сема Сміта є контрольоване використання вібрато. Модулювання висоти звуку додає теплоти та щирості співу, створюючи звукову текстуру, яка є виразною. Таке майстерне володіння вібрато дозволяє Сміту передавати найтонші емоційні нюанси.

Не менш важливу роль відіграє здатність Сема Сміта використовувати широкий динамічний діапазон, адже навіть в межах однієї фрази він може здійснювати перехід від співу пошепки до кресендо, причому збільшення чи зменшення інтенсивності подачі звуку відбувається вкрай природно. Ця універсальність філірування звуку та зміни динаміки дозволяє Сему Сміту створювати розвиток у пісні навіть за допомогою сили звуку. Використання Смітом різноманітних вокальних прийомів, одним з найбільш поширених з яких є фрай, надає чуттєвості його голосу. Сміт багато співає субтоном. Мікромелізмати́ка є прийомом, що характерна для проспівування фраз. Назальний тванг, від якого починаються фрази, надає можливість згодом переходити до головного регістру. Субтон створює ефект натягнення. Зокрема це можна простежити у пісні «Writing's On The Wall», де в кінці фраз він не лише використовує вже згадані прийоми, але й додає в кінці йодль. На початку приспіву він застосовує белтінг, який надає більшої потужності звуку. Від найбільш високої точки приспіву він використовує головний регістр, фальцет, який потім завдяки міксту поєднує низхідну фразу та фразу, яка опановується стрибком і знову співається фальцетом. Під час співу мелізмів він змінює регістри та, відповідно, виконавські прийоми. Найчастіше у його композиціях використовуються такі, як фрай, тванг, белтінг, фальцет, а також *scry vocal*.

Не менш важливим складником вокальної манери Сема Сміта є контроль дихання, завдяки

якому артист переходить від фрази до фрази, забезпечуючи ефект безперервного співу на одному диханні, причому момент вдиху нівелюється, а емоційність подачі та гучність не зменшуються. Це сприяє загальній безперервності та плавності його вокальних ліній.

Отже, основою вокальної манери Сема Сміта є комбінація емоційності та потужної експресії, яка створюється завдяки вібрато, динаміці, мелізматиці та контролю дихання. Його творчість є такою, в якій можна віднайти ознаки різних музичних стилів, які синтезуються, формуючи неповторний саунд. «У багатьох піснях використовуються елементи диско. У деяких творах проступають риси госпелу, гімну, дабстепу, R&B, класичної музики. Все це свідчить про те, що співак і композитор обирає шлях експериментування з музичними напрямками, що дає вражаюче-цікавий результат» (Фурдичко, 2021: 58).

Вокальна майстерність британської співачки Адель також базується на емоційній та щирій подачі музичного матеріалу. Її вокальна манера заснована на сильному та виразному потужному звуковидобуванні. Її голос, в якому наявні низькі форманти, передає глибокі справжні почуття, втілюючи образ сильної жінки.

Особливістю вокальної техніки Адель є контроль голосом, який без зусиль звучить у різних регістрах (діапазон 2,5 октави від С малої октави до – F другої). Серед найбільш часто вживаних вокальних прийомів вирізняються назальний та горловий тванг, субтон, фальцет. Специфікою голосу співачки є резонансний тембр, що наче пронизує слухача. Багатство динамічного нюансування, вміння формувати кожен фразу надає потужності її голосу. Так, наприклад, у пісні «Hello», яка змальовує розмову з далеким колишнім коханням, добре проілюстровано особливості вокальної манери співачки. «Основні мотиви пісенної творчості Адель – спогади, смуток за минулим, кохання, розбите серце тощо» (Слободян, 2020: 101).

У ході виконання заспіву вона використовує різні вокальні позиції. Адель починає куплет з неголосних, зручних нот у мовленнєвій позиції. При цьому початок фраз виконується із використанням манери тванг, натомість наприкінці застосовується субтон. Голосні звуки за рахунок заокруглення формують глибокий звук. Також використовується незначне потріскування в голосі – це вокальний прийом фрай. Виконання слова «hello» здійснюється із використанням мелізмів, що формують ефект погойдкування голосом. У приспіві застосовується мікс твангу, а зго-

дом белтінга та міксту. На високих звуках застосовується фальцет. В пісні формується образ не лише через специфіку промовляння мелодики, а й завдяки ритміці. Співачка прагне підкреслювати ритмічний малюнок, наголошуючи кожне слово. Порівняно з Семом Смітом, вокальна манера Адель є більш прямою. Вона менше грає та перетілюється у своїх піснях, демонструючи здебільшого один константний образ. Проте завдяки багатству тембра, силі голосу, динамічним нюансам, мелізматиці вона передає справжні емоції.

Бейонсе, американська культова співачка, авторка пісень і виконавиця, відома своєю неперевершеною вокальною майстерністю та динамічною сценічною поведінкою. Її вокальна манера та блискуча техніка є лише частиною творчого артистизму, який складається також завдяки яскравому танцювальному складнику. Вокальна манера Бейонсе характеризується здатністю привертати увагу за допомогою динаміки. Незалежно від того, чи виконує вона душевні балади, чи енергійні гімни, голос Бейонсе втілює владність та силу, яка зачаровує слухачів.

Як і згадані виконавці, Бейонсе має бездоганний контроль над динамікою – від шепоту, що має багато нюансів до потужної вокальної інтенсивності. Цей контроль дозволяє їй наповнювати кожну ліричну пісню бажаною емоційністю. Вокальний діапазон Бейонсе свідчить про її універсальність. Завдяки здатності плавно переходити між регістрами, демонструючи повний обсяг свого вокального спектру, Бейонсе спроможна експериментувати з різними жанрами та музичними стилями, що й реалізується у її тривалій виконавській кар'єрі (як учасниці колективу, дуету чи сольній діяльності). Відмінною рисою вокального стилю Бейонсе є майстерне використання мелізмів. Ці вокальні прикраси, які виконуються з досконалою точністю, додають вишуканості її співу. Бейонсе застосовує мелізматичні фрагменти не просто задля прикрашання, а як засіб передачі складних емоцій та підкреслення ключових моментів у своїй музиці. При відтворенні стрібіків Бейонсе використовує техніку фальцету. Найбільш часто вона використовує назальний тванг, а також грудний вокальний регістр. Причому тванг вона застосовує у мікстовій позиції, що «дозволяє робити звук не настільки різким, а дещо приглушеним» (Тринько, 2022: 58).

Вокальна манера Бейонсе характеризується здатністю передавати емоційну глибину. Незалежно від того, чи виражає вона вразливість, силу або пристрасть, вона доторкається до емоційного ядра кожної пісні, встановлюючи глибокий зв'язок

зі своєю аудиторією через ширість подачі музичного матеріалу. В її вокальній манері переходить між регістрами і вокальними прийомами здійснюються вкрай виразно. Завдяки майстерному фразуванню вона формує складні мелодичні структури, які надають цілісності її виступам та перетворюють кожну пісню на окрему сценку. Власне виконавська манера Бейонсе невіддільна від її майстерної сценічної діяльності, адже її виступи - це синтетичне поєднання вокального блиску, танцю і театральності. Здатність Бейонсе передавати розповідь не лише голосом, але й завдяки сценографії піднімає її артистизм на рівень, який перевершує традиційні очікування. «Для творів із репертуару співачки характерне поєднання енергійного танцювального ритму та виразного мелодичного компоненту. Сильові уподобання Бейонсе Ноулз-Картер пов'язані з R&B, поп і хіп-хоп, соул і фанк, які нерідко поєднуються у межах однієї композиції» (Тринько, 2022: 57). Вокальна майстерність Бейонсе формується завдяки емоційній подачі, бездоганному контролю, універсальному голосовому апарату, виразній мелізматиці, плавним переходам і театральній сценічній дії.

Вокальна майстерність канадського співака The Weeknd (справжнє ім'я – Абель Макконен Тесфайє) полягає у використанні фальцету як основи його звукової ідентичності. Вокальний тембр The Weeknd відзначається примарністю і меланхолійністю, його голос наче несе в собі відчуття туги та інших емоцій, посилюючи розповідність текстів. Ця унікальна тембральна якість сприяє зануренню в інтроспективну атмосферу його музики.

Важливою складовою вокальної техніки The Weeknd є його здатність плавно переходити з одного вокального регістру в інший – від резонансних глибин грудного голосу до фальцету, що створює динамічний і багатошаровий звуковий досвід. Нерідко співак використовує шепіт, що додає інтимності його вокалу.

Ще одним прийомом, який притаманний для The Weeknd є використання вібрато, що стає вишуканою та виразною технікою орнаменталізації мелодики. Він використовує вібрато для посилення емоційного впливу, додавання чуттєвості. Як і у випадку попередніх виконавців, співак майстерно створює звукову картину твору, чергуючи моменти інтенсивності і динамічної стриманості, які посилюють емоційний вплив його виступів. The Weeknd відкритий до експериментів, адже у своїх творах поєднує елементи R&B, поп- та електронної музики, демонструючи інноваційну вокальну експресію, яка кидає виклик традиційним жанровим межам.

Висновки. Порівнюючи вокальні манери Сема Сміта, Адель, Бейонсе та The Weeknd, стає очевидним, що кожен артист має унікальний і самобутній підхід до вокальної майстерності, роблячи свій внесок у розвиток сучасної музики. Зокрема Сем Сміт вирізняється своєю емоційною простотою, яка жевріє через душевну та вразливу подачу. Вокальний стиль Адель характеризується виразною силою, в якій поєднується контроль голосу та резонансний тембр. Підхід Бейонсе відзначається бездоганим контролем і універсальністю, що охоплює багатооктавний діапазон. The Weeknd запам'ятовується своїм характерним фальцетом та меланхолійним тембром.

Усіх чотирьох артистів об'єднує прагнення передати художні образи завдяки потужній емоційній подачі – чи то через вразливість (Сем Сміт), чи то через зворушливу щирість (Адель), чи то через владну присутність на сцені (Бейонсе), чи то надзвичайну сексуальну чуттєвість (The Weeknd). Всі вони є майстрами, чия вокальна техніка є бездоганною. Засобами такої досконалості є вміння контролювати голос, передавати найменші нюанси динаміки та використовувати вокальні прийоми задля втілення різних образів. Їхні індивідуальні вокальні стилі базуються не лише на технічній досконалості, але й на вмінні втілювати щирі і глибокі емоції, які вони передають слухачам, що робить їх взірцями в царині популярної музики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коханик І. М. Музичний стиль як сфера комунікації композитора, виконавця, музикознавця. *Київське музикознавство*, 2017. Вип. 55. С. 70-81.
2. Слободян В., Кузьменко А. Стилістична своєрідність творчості Адель. *Збірник наукових праць ЛОГОС*, 2020. pp. 101-103. <https://doi.org/10.36074/26.06.2020.v2.39>.
3. Тринько О. Традиції американської поп-сцени (на прикладі Бейонсе Ноулз-Картер). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2022. Вип 47, том 4. С. 55-59.
4. Фурдичко А. Творчі принципи поп-співача Сема Сміта. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2021. Вип 367, том 3. С.55-58.
5. Хмелюк М.О. Індивідуальний виконавський стиль у мистецтвознавчій та психолого-педагогічній літературі: теоретичний аспект. *Інноваційна педагогіка*, 2019. Випуск 14. Т. 1. С. 163-166.

REFERENCES

1. Kokhanyk I. M. (2017). Muzychnyi styl yak sfera komunikatsii kompozytora, vykonavtsia, muzykovedtsia [Musical style as the sphere of communication of the composer, performer, musicologist]. *Kyivske muzykovedstvo*. 55. 70-81. [in Ukrainian].
2. Slobodian V., Kuzmenko A. (2020). Stylistychna svoieridnist tvorchosti Adel. [The stylistic originality of Adele's work]. *Zbirnyk naukovykh prats LОНОС*, 101-103. <https://doi.org/10.36074/26.06.2020.v2.39>. [in Ukrainian].
3. Trynko O. (2022). Tradytzii amerykanskoj pop-stseny (na prykladi Beionse Noulz-Karter) [Traditions of the American pop scene (on the example of Beonce Knowles-Carter)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. 47. Vol. 4. 55-59. [in Ukrainian].
4. Furdychko A. (2021). Tvorchy pryntsyipy pop-spivaka Sema Smita [Creative principles of pop singer Sam Smith]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. 36. Vol. 3. 55-58. [in Ukrainian].
5. Khmeliuk M.O. (2019). Indyvidualnyi vykonavskyyi styl u mystetstvoznavchii ta psykhologo-pedahohichnii literaturi: teoretychnyi aspekt [Individual performing style in art studies and psycho-pedagogical literature: theoretical aspect]. *Innovatsiina pedahohika*. 14. Vol. 1. 163-166. [in Ukrainian].

УДК 784.4.091:398.8]-055.1(477)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-8>

Юлія КАРЧОВА,
orcid.org/0000-0001-5970-086X
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри естрадного та народного співу
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) *karchova80@gmail.com*

НАРОДНОПІСЕННА ВИКОНАВСЬКА ПАРАДИГМА У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ ЧОЛОВІЧИХ ГУРТІВ

У статті окреслено тенденції відродження традиції чоловічого гуртового співу на основі актуалізації героїчно-епічного начала, стильової дифузії та варіабельності втілення народнопісенної виконавської парадигми, утвердження місії носія народнопісенної традиції як медіатора між епохами національного культуротворення, уособлення духовного досвіду нації. Виявлено, що синтез сфер і царин культури, героїко-патріотична тематична домінанта маркує творчість Т. Житинського. У проєктах «Історія України в піснях XVII–XX століття» та «Вкрадені пісні» увиразнюється збиральницька та пропагандистська діяльність, активна соціальна позиція виконавця, пріоритет епічних жанрів і героїчної тематики, відбиваються ментально значущі для нації антеїзм і кордоцентризм, проєкт «Галицький шансон» на основі естрадної модифікації народнопісенної виконавської парадигми спрямований на введення у сучасний художній простір музичних маркерів батярської субкультури. Настанови історично інформованого виконавства, пріоритет дум, козацьких, стрілецьких, повстанських пісень, а також псалмів, кантів, романсів і авторських творів, присвячених новітнім трагічним подіям української історії, є основою творчості гурту та активної громадянської позиції гурту «Хорєя Козацька». Альбоми «De Libertate» та «Пісні української революції» відбивають спрямованість гурту на відродження національного музичного доробку, значущість історико-патріотичної, героїчної тематики, синтез народнопісенної виконавської парадигми та її академізованої модифікації, барокової партесної, кантової, романсової традицій. Відродження традиції парубоцького музикування є місією Майстерні ЧГС (чоловічий гуртовий спів) «Перегук», який реконструє автентіку, репрезентує народнопісенну виконавську парадигму та традиції співу а capella, створює ефект соборності та позиціонує народну пісенність як перманентний та іманентний компонент сучасної національної культури.

Ключові слова: народнопісенна виконавська парадигма, народна пісенність, історична пам'ять.

Yulia KARCHOVA,
orcid.org/0000-0001-5970-086X
Candidate of Art Studies,
Senior Lecturer at the Department of Pop and Folk Singing
Kharkiv State Academy of Culture
(Kharkiv, Ukraine) *karchova80@gmail.com*

THE FOLK-SONG PERFORMANCE PARADIGM IN THE WORK OF CONTEMPORARY MALE BANDS

The article outlines the tendencies of revival of the tradition of male group singing on the basis of actualization of the heroic and epic beginning, stylistic diffusion and variability of the embodiment of the folk-song performance paradigm, assertion of the mission of the carrier of the folk-song tradition as a mediator between the epochs of national culture creation, personification of the spiritual experience of the nation. It has been found that the synthesis of spheres and domains of culture, the heroic and patriotic thematic dominant marks the work of T. Zhytynsky. The project «History of Ukraine in the Songs» and «Stolen Songs» reveal the collecting and propaganda activities, the active social position of the performer, the priority of epic genres and heroic themes, reflect the mentally significant antiism and cordocentrism for the nation, project «Galician Chanson», based on a pop modification of the folk-song paradigm, aims to introduce musical markers of the batiar subculture into the contemporary artistic space. The guidelines of historically informed performance, the priority of dumas, Cossack, riflemen, and insurgent songs, as well as psalms, cantos, romances, and original works dedicated to the latest tragic events of Ukrainian history, are the basis of the work and active civic position of the group «Chorea Kozatska». The albums «De Libertate» and «Songs of the Ukrainian Revolution» reflect the group's focus on the revival of national music heritage, the importance of historical, patriotic and heroic themes, the synthesis of the folk-song performance paradigm and its academic modification, the baroque partes, cantos and romance tradition.

The revival of the tradition of boyhood music is the mission of the Men's Group Singing Workshop «Perehuk», which reconstructs authenticity, represents the folk-song performance paradigm and the traditions of a capella singing, creates the effect of unity and positions folk song as a permanent and immanent component of contemporary national culture.

Key words: folk song performance paradigm, folk song, historical memory.

Постановка проблеми. У сучасному національному художньому просторі модуси втілення народної пісенності, суголосно атрибутивним рисам культурної парадигми метамодерну, вирізняє особливе різноманіття, детерміноване перманентністю та винятковою інтенсивністю художніх пошуків. Давня традиція чоловічого співу нині переживає відродження, позначене актуалізацією героїчно-епічного начала та апробацією в контексті провідних стильових тенденцій сучасності. «Модуляція» чоловічого народного співу із фольклорної площини до сфери сучасної масової музичної культури не є випадковою – фундаментом їх дифузії слугують такі спільні риси, як «колективність, анонімність, імпровізаційність творчості, незакріпленість, варіантність трактувань самого твору» (2007: 5), феноменологічна дотичність, яка детермінує поширення фольк-орієнтації та спрямовує художню рефлексію «на весь арсенал етно-мистецьких віднесень – образів, особливостей стилю, інтонацій, які виконавці, аранжувальники, композитори та поети-піснярі зуміли оформити в окремий потужний напрям» (Фурдичко, 2017: 1200). Варіативність модусів такого напрямку, суголосних сучасним національним тенденціям культуротворення – ренесансу автентичних художніх спрямувань, національній модифікації сучасних стильових орієнтацій та їх синтезу – демонструють творчість Тараса Житинського, чоловічих гуртів «Хорея Козацька» та «Перегук», просякнута різноманіттям інтерпретацій фольклорної традиції, суголосним різноманіттю шляхів сучасного буття фольклору – «від наближеного до автентичного звучання та поведінкових стереотипів виконання науково-етнографічних колективів до фольклорного театру та стилізацій, а також використання народно-музичної традиції в творчості сучасних музичних гуртів різних жанрів і стилів» (Sinelnikov, Sinelnikova, 2021: 154).

Аналіз досліджень доводить актуалізацію проблематики висвітлення особливостей сучасних інтерпретацій фольклору в контексті академічної традиції та масової музичної культури, обумовлену плюралістичною культурних спрямувань межі ХХ–ХХІ ст., суб'єктивізацією творчого світобачення, інтерпретаційною вагомістю виконавського мистецтва, за якої виконавець наділяється статусом творця. Своєрідна напруга між доцентровими тенденціями щодо збереження найдавніших маркерів народнопісенної парадигми (Карчова, 2016) та відцентровими, спрямованими на створення численних варіантів її синтезування з академічною традицією вокалу та масовою сферами музичного мистецтва, актуалізує потребу в дослідженні специфіки їх перетину в художній рефлексії. Це віддзеркалюється у фокусуванні уваги національної музикології на питаннях побутування фольклору, народнопісенної традиції та

детермінант її модифікацій у розвідках Г. Бреславець, В. Гошовського, С. Грици, О. Дудар, Ю. Карчової (2016), Г. Коропниченко (2021), О. Мурзиної, В. Осипенко, І. Сінельнікова та В. Сінельнікової (2021), В. Тормахової (2007), А. Фурдичка (2017) та ін., зокрема спрямованих і на висвітлення «персоносфери» (Конвалюк, 2020: 10) українського вокального мистецтва фольклорного та естрадного спрямування. Проте, попри численність досліджень, темп опанування музикологічною думкою означеної проблематики розбігається із динамічністю та плюралістичністю мовно-виразових конструктів сучасних версій народнопісенної парадигми, зокрема у сфері чоловічого народнопісенного виконавства. Так, творчість Тараса Житинського репрезентована в музикологічному дискурсі єдиною розвідкою Г. Карась (2020), творчість гуртів «Хорея Козацька» та «Перегук» поки очікує на «входження» в обрій музикологічного знання, що актуалізує порушену в запропонованому дослідженні проблематику.

Мета статті – окреслення провідних тенденцій сольної та гуртової інтерпретації народнопісенного виконавства у творчості Т. Житинського, чоловічих колективів «Хорея Козацька» та «Перегук».

Виклад основного матеріалу. У художньому просторі України межі ХХ–ХХІ ст. чоловічий спів, характеризуючись різноманіттям інтерпретаційних версій народнопісенної виконавської парадигми, репрезентовано творчістю численних аматорських та професійних колективів – чоловічий хор «Чумаки» (кер. В. Триліс), «Два кольори» (кер. Т. Березицька, м. Тисмениця), народний чоловічий хор «Терен» (кер. О. Сташків, м. Українка), тріо «Гонта» (м. Умань) та «Володимирські козаки» (м. Володимир-Волинський), гурти «Козацькі забави» (кер. А. Верес, м. Київ) і «Чорноморці» (кер. С. Постольников, м. Київ) та ін. Інтенсивна спрямованість на відродження давніх традицій чоловічого співу на поч. ХХІ ст. та утвердження місії носія народнопісенної традиції як медіатора між епохами національного культуротворення та уособлення духовного досвіду нації поєднує діяльність цих колективів із творчістю сучасних виконавців – Тараса Житинського та чоловічих гуртів «Хорея Козацька» та «Перегук».

Творчість Т. Житинського яскраво ілюструє як стильову мінливість сучасної масової музики, так і вагомість у сучасних процесах культуротворення тенденцій синтезу сфер і царин культури, збереження ментально окресленого духовного досвіду. Це виявляється на рівні жанрової палітри, яку складають стрілецькі, повстанські, емігрантські, ліричні, авторські пісні, балади, романси, у стильових орієнтирах, позначених маркерами сучасної музичної культури – кантрі, шансон, рок тощо, у певному мульти-інструменталізмі – зверненні до автентичного (скрипка, бандура, сопілка),

«бардівського» (гітара) «обрамлення» вокалу, у створенні рок-версій фольклору (електрогітара, синтезатор, перкусія тощо). Результатом мульти-стильової репрезентації народнопісенної спадщини є утвердження її історико-культурної мобільності, адаптаційного потенціалу щодо сучасних соціо-культурних реалій та мобільності апробації в жанрово-стильових параметрах іншого культурного «локусу».

Жанровій та стильовій багатомірності творчості Т. Житинського суголосна естрадна модифікація народнопісенної виконавської парадигми, яка позначена «нейтральним положенням гортані, субтонами, придыхами, “теплим” тембром, особливої щирістю інтонації, принципом “наспівування”» (Карчова, 2016: 8). Притаманні його співу «дивовижна харизма, сильний голос і вкрай експресивна манера виконання» (Євтушенко, 2011: 106) нівелюють межу між аудиторією та співаком, що також є суголосним атрибутивний для фольклору колективності творення-буття в пісні. Колективність буття фольклорної традиції та народнопісенної парадигми забезпечується і концептуальним центром творчості митця – героїко-патріотичною тематикою, яка резонує із антеїзмом, як ментальним осередком української нації.

Свідому орієнтацію Т. Житинського на збереження народнопісенної традиції та її трансляцію у сучасний художній простір закарбовує збиральницька й пропагандистська діяльність. У проєкті «Історія України в піснях XVII–XX століття» на рівні художньої рефлексії закарбовано історичний досвід нації, пов’язаний із воєнними подіями – козацькі, повстанські, пісні січових стрільців та УНА-УНСО тощо. Проєкт «Вкрадені пісні» відроджує масштаби і жанрове різноманіття національної пісенності, штучно звужені в параметрах «переписаної» історії української нації. Ці проєкти єднають творчість виконавця із ментальними настановами народнопісенного виконавства – із визначальною значущістю кордоцентризму, який виявляється і в щирості виконавської інтонації, емпатичному злитті з героями пісні, і в активній громадянській, соціальній позиції, спрямованій на свідоме плекання та трансляцію національного культурного спадку в параметри сучасної культури.

Не залишилася поза увагою Т. Житинського і пісенна складова локусної батярської субкультури, закарбована в альбомі «Галицький шансон». Домінування у ньому естрадної модифікації народнопісенної виконавської парадигми відбивається в довільному чергуванні кантилени та речитативності, декламаційності, слабкому імперансі, напівприкритому звуковидобуванні, легкій тремоляції, притаманній естрадному співу лабільності інтонування та свободі звуковедення із глісандуванням до інтонаційних вершин, у значущості агогіки і в специфічній тембральності,

що припускає як чистий звук, так і атрибутивну для естрадного співу тембральну індивідуалізованість, проявом чого є «затмарене» хрипливатістю звуковидобування.

Концепт історичної пам’яті, актуалізація героїчної тематики та настанови історично інформованого виконавства є основою творчості гурту «Хорея Козацька» (кер. Т. Компаніченко). Із метою збереження саме історичного модусу народної пісенності гурт із 2005 року репрезентує епічну спадщину та музичний доробок української нації від Середньовіччя до сьогодення. Це детермінує особливості репертуару колективу, який складають думи, козацькі, стрілецькі, повстанські тощо пісні, а також псалми, канти, романси й авторські твори, присвячені новітнім трагічним подіям української історії. Із масштабністю та певною ретроспективністю жанрової сфери суголосні «інструментальний образ» колективу – кобза, ліра, бандура та старосвітська бандура, скрипка, фідель, гітара, віолончель сопілка, сурма, а також варіативність виконавської парадигми.

Відтворенням звукового тезаурусу барокової епохи творчість гурту «Хорея Козацька» резонує із актуальними тенденціями історично інформованого виконавства та відродження національних традицій партесного співу, що в академічній царині слугують основою для таких колективів, як Ансамбль класичної музики ім. Б. Лятошинського (кер. В. Іконник), ансамблі «Artes Liberales» (кер. О. Холодова) та «A capella Leopoldis», камерний хор «Київ» (кер. М. Годбич) та проєкту «Musica sacra Ukrain: партесний вимір» (Марченко, 2021: 14), спрямованого на уведення в сучасне художнє життя партесних творів М. Дилецького та анонімних авторів XVIII ст.

Громадянська місія гурту знайшла відображення в альбомах «De Libertate» та «Пісні української революції», об’єднаних історично-патріотичною, героїчною тематикою. До альбому «De Libertate» увійшли твори на вірші Г. Сковороди, Т. Шевченка, В. Стуса, у яких порушується вічна проблема свободи особистості та свободи нації. Показовим щодо виконавського інтерпретування характерного для гурту тематично-образного кола та водночас стилістики альбому є стрілецький марш «Весна». Акцентуація маршового ритму підкреслюється ансамблевим скандуванням-ритмізацією, інтонами сольної партії завдяки ансамблевим повторам стають вираженням консолідованого духовного поривання. Характерною рисою виконавської манери є дотримання співомовлення – мовної позиції вокального апарату, інтонаційно невизначені вигуки, а також барокова за напругою емоційна атмосфера, утворювана афектованою манерою інструментального звуковидобування (у скрипок та кобзи). Орієнтація гурту на принципи історично інформованого виконавства

виявляється у «Весні» в таких рисах, як «осмислення «ментальної парадигми» епохи, в яку був написаний твір, основних її естетичних засад і причин їх формування; ...робота з музичними артефактами або їх прототипами, відповідними до стилю епохи, що детермінують тембр і стрій виконання, а також специфіку звукової артикуляції» (Марченко, 2021: 58).

Інші виконавські настанови, суголосні естетичним маркерам епічної традиції, прерогативу в яких дослідники віддають саме чоловікам (Коропниченко, 2021: 52), маркують «Думу про Савур-Могилу», присвячену знаковій історичній пам'яті України. Традиційні виконавські ознаки думної традиції – сольне виконання, орнаментування мелосу, агогічна лабільність, імпровізаційність, мелізматичність – поєднані із традиціями багатоголосного партесного співу та емоційністю романсового стилю, що детермінує своєрідну часову багатовимірність думного жанру та актуалізацію концепту історичної пам'яті як її змістового центру. Проекціювання думної традиції в інші виконавські «локуси» на рівні звуковидобування та звуковедення закарбовується у поєднанні рис народно-пісенної виконавської парадигми та її академізованого варіанту. Власне народнопісенні виконавські маркери виявлені в значущості мовної позиції співацького апарату, фактично мовного виголошення концептуально значимих лексем, настанови академізованої виконавської версії – у вертикалізації ансамблевого співу, артикуляційній чіткості, униканні типової для народнопісенного виконавства редукції лексем, їх обривання, додаткових приголосних, а також тембральній урегульованості.

На рівні фактурної організації виконання «Думи про Савур-могилу» віддзеркалює проекцію концепту історичної пам'яті з особистісної в колективну сферу. Це символічно відображається в поступовому фактурному ущільненні – переході від арпеджованих побудов бандури до потужної ансамблевої вертикалі, від сольного до ансамблевого звучання, сповненого виразними підголосками, як утіленнями варіантів особистісної рефлексії. На рівні динаміки фактично зримим утіленням актуалізації концепту історичної пам'яті стають «хвилі» динамічного наростання, на рівні виконавської експресії – зміна виконавської «артикуляції», яка в інструментальному пласті відбивається в переході від *legato* до *non legato* та *marcato*, афектованої акцентності звуковидобування та звуковедення, у вокальному пласті – у зміні прикритого звуку відкритим, співомовлення – патетичною речитативністю, піднесеною декламаційністю. Це в комплексі формує хронотопічний та драматургічний рельєф твору, позначений зростанням масштабності та набуттям всеохопності – відображення духовних спрямувань спільноти на спільне

ствердження значущості символів національної історії. Вихід за індивідуальні виконавські «межі», перетворення думи на драматичний ансамблевий монолог, надає її репрезентації яскравої театралізованості та статусу ланки єднання фольклорної та академічної традицій.

Виконавські маркери канту «Мире лукавий» (вірші С. Яворського) також позначені синтезом традицій та їх сучасного модифікування. Це засвідчується наявністю декількох виконавських версій – одноголосної, що демонструє поєднання кантової та романсової сфер, та типової для канту триголосної. Філософсько-моралізуюча, дидактично-повчальна змістова основа канту «Мире лукавий» у виконанні «Хореї Козацької» постає в ліричному, особистісно-інтровертному забарвленні, легатному звуковидобуванні (інколи із певним глісандуванням до інтонаційних вершин). Це забезпечує формування особливої художньої комунікації, яка характеризується кордоцентричністю – апеляцією виконавців до емоційно-почуттєвого світу реципієнта, духовним єднанням виконавців й аудиторії в осмисленні сутності і сенсу людського буття.

Водночас атрибутивні для гурту «Хорея Козацька» настанови історично інформованого виконавства та спрямованість на реконструкцію виконавських традицій виявляються і в певному відтворенні таких барокових настанов вокального мистецтва, як орієнтація на донесення сенсу тексту шляхом створення відповідного «афекту», увага до «мовної інтонації», відповідному до барокової контрастності динамічного рельєфу динамічному акцентуванню ключових лексем за загального уникання градацій звучності та дотримання «вирівненого», «одноафектного» динамічного тону, *mezza di voce*. Спрямованість на формування історично достовірної атмосфери виконання акцентується і сценічним образом гурту – костюмерії на основі народного строю.

Специфічним проявом реконструкції народної пісенності у творчості «Хореї Козацької» є також композиторська діяльність Д. Перцова (учасника колективу) – автора ораторії «Гірка зоря», у якій автентичний мелос постає крізь призму полістилістики та колажу.

Один із «наймолодших» репрезентантів чоловічого народного співу – Майстерня ЧГС (чоловічий гуртовий спів) «Перегук», утворена із метою відродження давнього парубоцького музикування, а також збирання і реконструкції автентичної пісенності С. та І. Данилейками у 2021 р. Цій місії відповідає орієнтація гурту на уведення в сучасний художній простір раніше незнаних зразків пісенності Полтавщини та Наддніпрянщини, що містяться в неопублікованих приватних колекціях етномузикологів, та зразків, записаних учасниками колективу під час експедицій (Овсяник, 2022).

У ліричних піснях «Васильочки», «Зіронька», козацьких «На Україні далекій», «Ворон», «Ой, гук, мати, гук» основою виконавської позиції слугує відтворення найдавніших виконавських маркерів народнопісенної парадигми – певної лабільності інтонування, відкритого звукоутворення, посилення звуку «в далечінь», дотримання мовної позиції вокального апарату, високого динамічного тону, створення мелізматичного «мережива» підголосків. Збережено й такі найдавніші ознаки, як мовне обривання звуку та часткова редуція фінальних лексем, уведення додаткових приголосних, а також створення специфічної виконавської ситуації, позначеної активним жестово-пластичним комунікуванням між ансамблістами.

Цікавим маркером виконавства гурту є цілеспрямоване дотримання традиції співу а capella, яка потребує чіткої корекції співвідношення голосів, вивіреності вертикалі, відчуття імпровізаційного підголоскового урізномбарвлення мелосу, збереження традиції сольного заспіву («заведення») та функціонального протиставлення ансамблевій вертикалі верхнього голосу, який «тягне». Показовим для виконавської манери «Перегуку» є також збереження тембральної унікальності, що створює потужний ефект єднання в особистостей у художній рефлексії в соборну єдність. Намагання репрезентувати народну пісенність як перманентну та іманентну складову сучасної національної культури підкреслює сценічний образ колективу, декларативно позбавлений автентичних прикмет та позначений академічністю.

Різноманіття репрезентації народної пісенності та народнопісенної виконавської парадигми чоловічими гуртами засвідчує потужність тенденції відродження національних духовних джерел та їх осягнення як основи духовного буття нації, закарбовує дифузію сфер музичного мистецтва, прагнення «відкрити нові смисли в тому, що пов'язано з національним корінням, виступає джерелом етнічної своєрідності» (Ткач, 2020: 138).

Висновки. Резонуючи із конструктами культури метамодерну, сучасні втілення народнопісенної виконавської парадигми демонструють численність і різноманіття модусів інтерпретації чоловічого гуртового співу, що детерміновано перманентністю та винятковою інтенсивністю художніх пошуків, дифузією сфер музичного мистецтва, варіабельністю творчого осягнення фольклорної спадщини та утвердженням місії носія народнопісенної традиції як медіатора між епохами національного культуротворення, уособлення духовного досвіду нації. Значущість доцентрових тенденцій щодо збереження найдавніших маркерів народнопісенної парадигми та відцентрових, спрямованих на її варіабельне модифікування, віддзеркалює творчість Т. Житинського, гуртів «Хорея Козацька» та «Перегук».

Творчість Т. Житинського спрямована на збереження надмасштабного у синхронії та діахронії поля ментально детермінованого духовного досвіду, утвердження концептуальної значущості героїко-патріотичної тематики. У проєктах «Історія України в піснях XVII–XX століття» та «Вкрадені пісні» увиразнюється збиральницька та пропагандистська діяльність виконавця, пріоритетність жанрів епічного, героїчного змісту (козацькі, повстанські, пісні січових стрільців та УНА-УНСО), відбиваються ментально значущі для нації антеїзм і кордоцентризм, а також активна соціальна позиція митця. Звертаючись до репрезентації народнопісенної спадщини в жанрово-стильових параметрах різних культурних «локусів», відроджуючи різні пласти народної пісенності, Т. Житинський уводить у сучасний художній простір музичні маркери батярської субкультури, що обумовлює характерну для його творчості орієнтацію на естрадну модифікацію народнопісенної виконавської парадигми.

У творчості гурту «Хорея Козацька» народна пісенність постає крізь призму історично інформованого виконавства, що обумовлює пріоритетність таких жанрів, як думи, козацькі, стрілецькі, повстанські тощо пісні, а також псалми, канти, романси й авторські твори, присвячені новітнім трагічним подіям української історії. Спрямованість гурту на відродження національного музичної спадщини та громадянську позицію митців закарбовують альбоми «De Libertate» та «Пісні української революції», об'єднані історико-патріотичною, героїчною тематикою. Варіабельність виконавських орієнтацій гурту виражена в ретроспективності сценічного образу, у синтезі народнопісенної виконавської парадигми та її академізованої модифікації, маркерів думної, барокової партесної та кантової традицій, романсового співу на основі актуалізації концепту історичної пам'яті, його проєкції з особистісної сфери в колективну та наданні йому статусу втілення консолідованих духовних спрямувань спільноти.

Збереження найдавніших традицій народнопісенного виконавства та відродження давнього парубоцького музикування є місією творчості Майстерні ЧГС (чоловічий гуртовий спів) «Перегук». На основі збирання, реконструкції автентичної пісенності, уведення в сучасний художній простір раніше незнаних зразків народної пісенності, гурт звертається до репрезентації традицій capell'ного співу, створюючи потужний ефект соборності та позиціонує завдяки академізованому сценічному образу народну пісенність як перманентну та іманентну складову сучасної національної культури.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із окресленням специфіки репрезентації народнопісенного виконавства у параметрах сучасного національного художнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Євтушенко О. Україна IN ROCK: статті та есеї. Київ: Грані-Т, 2011. 240 с.
2. Карась Г. В. Історико-героїчний епос українців на сучасній естраді в інтерпретації Тараса Житинського. *АРТ-платФОРМА*. 2020. № 2. С. 281–303.
3. Карчова Ю. Українське народнопісенне виконавство в професійній музичній практиці останньої третини ХХ-початку ХХІ століть: автореф. дис. ...канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Харків: Харківський національний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського, 2016. 17 с.
4. Конвалюк У. В. Персоналогічний дискурс вокального мистецтва української естради 70-х років ХХ – початку ХХІ століть: автореф. дис. ...канд. мистецтвознавства: 26.00.01. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2020. 21 с.
5. Коропниченко Г. Давні вірування і традиційний спів українців: гендерне розмежування. *Проблеми етномузикології*. 2021. Вип. 16. С. 52–64.
6. Марченко М. О. Інтерпретаційна модель партесного твору в українській виконавській культурі на межі ХХ–ХХІ ст.: дис. канд. мистецтвознавства: 26.00.01. Київ: Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського, 2021. 245 с.
7. Овсяник Ю. Правдивий голос парубоцький. *Збруч*, 05.01.2022. URL: <https://zbruc.eu/node/109806>. Дата звернення: 12.01.2024.
8. Ткач А. Відродження фольклору в сучасному просторі українців. *Мистецтвознавчі записки*. 2020. Вип. 37. С. 134–138.
9. Тормахова В. Українська естрадна музика і фольклор: взаємопроникнення і синтез: автореф. дис. ...канд. мистецтвознавства. 17.00.03. Київ: Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського, 2007. 21 с.
10. Фурдичко А. Поп-фольк як явище культурних етно-адаптаційних процесів сучасного музичного мистецтва України. *Народознавчі зошити*. 2017. № 5 (137). С. 1198–1207.
11. Sinelnikov I., Sinelnikova V. Folk music tradition in contemporary performing practices. *Віник КНУКіМ. Серія : Мистецтвознавство*. 2021. Вип. 45. С. 148–155.

REFERENCES

1. Yevtushenko, O. (2011). *Ukraine IN ROCK: statti ta esei* [Ukraine IN ROCK: articles and essays]. Kyiv: Hrani-T. [in Ukrainian].
2. Karas, H. (2020). *Istoryko-heroichnyi epos ukraintiv na suchacnii estradi v interpretatsii Tarasa Zhytynskoho* [Historical and heroic epic of the Ukrainians on the modern stage in the interpretation of Taras Zhytynsky]. *ART-platFORMA*, № 2, 281–303. [in Ukrainian].
3. Karchova, Yu. (2016). *Ukrainske narodnopisenne vykonavstvo v profesiinii muzychnii practytsi ostannoii tretyny XX – pochatku XXI stolit* [Ukrainian folk song performance in professional music practice of the last third of the XX – beginning of the XXI century]. *Extended abstract of candidate`s thesis*: 17.00.03. Kharkiv: Kharkiv I. P Kitkiarevsky National university of arts. [in Ukrainian].
4. Konvaliuk, U. (2020). *Personolohichnihnyi dyskurs vokalnoho mystetstva ukrainskoi estrady 70-kh rokiv XX – pochatku XXI stolit* [Vocal Art Personological Discourse of the Ukrainian song variety of the 70s of the XX – beginning of the XXI centuries]. *Extended abstract of candidate`s thesis*: 26.00.01. Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. [in Ukrainian].
5. Koropnychenko, H. (2021). *Davni viruvannia i tradytsiinyi spiv ukraintiv: henderne rozmezhuvannia* [Ancient Beliefs and traditional singing of Ukrainians: gender differentiation]. *Problemy etnomuzykologii*, 16, 52–64 [in Ukrainian].
6. Marchenko, M. (2021). *Interpretatsiina model partesnoho tvoruv v ukrainskii vykonavskii kulturi na mezhi XX–XXI st.* [Interpretational model of partes composition in the Ukrainian culture of performance at the turn of the XX–XXI centuries]: dys. ...kand. mystetstvoznavstva: 26.00.01. Kyiv. 254 s. [in Ukrainian].
7. Ovsianyk, Yu. (2022). *Pravdyvyi holos parubotskyi* [The true voice of young men]. *Zbruch*, 05.01. 2022. URL: <https://zbruc.eu/node/109806>. [in Ukrainian].
8. Tkach, A. (2020). *Vidrodzhennia folklore v suchasnomu prostori ukraintiv* [Revival of folklore in the modern space of ukrainians]. *Mystetstvoznavchi zapysky*, 37, 134–138. [in Ukrainian].
9. Tormakhova, V. (2007). *Ukrainska estradna muzyka i folklor: vzaiemopronyknennia i syntez* [Ukrainian pop music and folklore: interpretation and synthesis]: *Extended abstract of candidate`s thesis*: 17.00.03. Kyiv: Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. [in Ukrainian].
10. Furdychko, A. (2017). *Pop-folk yak yavyshe kulturnykh etno-adaptatsiinykh protsesiv suchsnoho muzychnoho mystetstva Ukrainy* [Pop-folk as a cultural phenomenon of ethno-adaptational process of modern musical art of Ukraine]. *Narodознавчі зошити*. № 5 (137). Pp. 1198–1207. [in Ukrainian].
11. Sinelnikov, I., Sinelnikova, V. (2021). *Folk music tradition in contemporary performing practices*. *Bulletin of KNUKiM. Series in Arts*. Issue 45. Pp. 148–155.

УДК 791.6

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-9>

Софія КНИЖНИКОВА,

orcid.org/0000-0003-0293-5507

аспірантка кафедри графічного дизайну

Київського національного університету культури і мистецтв

(Київ, Україна) *sofia.knyzhnykova@gmail.com*

ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В ДИЗАЙНІ ТИТРІВ ДО УКРАЇНСЬКИХ КІНОСТРІЧОК

У цій статті досліджено вступні титри до п'яти українських кінофільмів, зосереджуючись на виявленні візуальних та культурних елементів, які втілюють етнічну ідентичність. Через призму культурних символів та прийомів сучасного графічного дизайну проаналізовано як вступні титри сприяють створенню унікальної атмосфери та поглиблюють враження глядача. Розглядаючи особливості етнічної ідентичності, в статті висвітлено які культурні та історичні аспекти найчастіше відображаються у вступних титрах українських фільмів. Виявлено тенденції щодо використання візуальних елементів та символів, які відображають етнічну спадщину. Ця стаття є важливим внеском у розуміння та оцінку впливу графічного дизайну титрів на формування етнічної ідентичності в контексті українського кіно.

В титрах до українських фільмів виявляється віддзеркалення багатогранності та багатства української етнічної ідентичності через використання різноманітної символіки. Кольорова палітра, яка найчастіше включає в себе пастельні відтінки, інколи має і яскраві елементи.

Важливим елементом візуальної комунікації є використання української мови у титрах, а також застосування типографії, що відзначається класичним стилем, характерним для української культури.

Пейзажі та архітектурні образи, які часто показуються у титрах, створюють враження присутності глядача в українському середовищі. Зображення полів, гір чи річок нерідко служать заднім планом для введення в атмосферу українського простору.

Національні символи є не тільки візуальними акцентами, але й сильними знаками, що визначають національну приналежність.

Спільно ці деталі складають візуальну мову титрів, яка відображає не лише етнічну ідентичність, але і глибоке занурення глядача у культурний світ України, представленого у фільмі.

Ключові слова: *вступні титри, етнічна ідентичність, українське кіно, кінематограф, культурна спадщина.*

Sofia KNYZHNYKOVA,

orcid.org/0000-0003-0293-5507

PhD Student at the Department of Graphic Design

Kyiv National University of Culture and Arts

(Kyiv, Ukraine) *sofia.knyzhnykova@gmail.com*

ETHNIC IDENTITY IN THE DESIGN OF TITLE FOR UKRAINIAN FILMS

This article examines the opening credits of five Ukrainian films by focusing on identifying the visual and cultural elements that embody ethnic identity. Through the prism of cultural symbols and techniques of modern graphic design, we analyze how opening credits contributes to the creation of a unique atmosphere and deepens the viewer's impression. Considering the peculiarities of ethnic identity, this article highlights which cultural and historical aspects are most often expressed in Ukrainian films' opening credits. Trends in the use of visual elements and symbols that reflect ethnic heritage were identified. This article makes an important contribution to the understanding and evaluation of the influence of the graphic design of titles on the formation of ethnic identity in the context of Ukrainian cinema.

The credits of Ukrainian films reflect the multifaceted nature and richness of Ukrainian ethnic identity through their use of various symbols. The color palette, which most often includes pastel shades, sometimes contains bright elements.

An important element of visual communication is the use of the Ukrainian language in the credits, as well as the use of typography, which is characterized by a classic style characteristic of Ukrainian culture.

Landscapes and architectural images, which are often shown in credits, create the impression of the viewer's presence in the Ukrainian environment. Images of fields, mountains, and rivers often serve as a background for introducing the atmosphere of Ukrainian space.

National symbols are not only visual accents, but also strong signs of national belonging.

Together, these details make up the visual language of the credits, which reflects not only ethnic identity but also the viewer's deep immersion in the cultural world of Ukraine presented in the film.

Key words: *opening credits, ethnic identity, Ukrainian cinema, cinematography, cultural heritage.*

Постанова проблеми. В українському кінематографі стає актуальним питання ефективного вираження етнічної ідентичності через дизайн титрів. Серед різноманіття сучасних прийомів, у дизайнерів виникають сумніви щодо того, наскільки їм вдається передати багатство та неповторність української культури.

Однією з центральних тем є необхідність віднайдіння балансу між традиційністю та сучасністю у візуальному вираженні. Додатково, проблема стандартизації породжує питання, чи не призведе вона до втрати індивідуальних особливостей та автентичності української культури через уніфіковані підходи до дизайну титрів.

Аналіз досліджень. В даній статті переважно розглянуті роботи, які присвячені різним аспектам етнічної ідентифікації. До них відносяться роботи: Долеско С. «Трансформація мистецького образу українського народного костюма кінця ХХ – початку ХХІ ст.», Калініна Л. «Українська вишиванка в сучасному вимірі», Кирилюк С. «Українська мова як важливий фактор етнічної самосвідомості українців», Мороз О. «Етнічний, культурний та політичний чинники формування української національної ідентичності на сучасному етапі: особливості та взаємовпливи», Попков Д. «Етнічна ідентифікація в контексті проблематики суспільного розколу», Савченко Л. «Хустка як елемент культурної спадщини українського народу», Шакурова О. «Вплив етнічної ідентичності на збереження та розвиток української етнокультурної самобутності», Юрій М. «Етнічна ідентичність та її український різновид», а також розглянуто статтю, присвячену дизайну титрів Чуєвої О. та Чоля М. «Типографічний аспект анімованих титрів у кінематографі початку цифрової доби».

Мета статті полягає в розгляді титрів до українських фільмів як важливого елемента, що відображає етнічну ідентичність в контексті культурної спадщини. Окрім цього, є необхідність проаналізувати як дизайн титрів визначає культурний відбиток, передаючи унікальність та різноманіття української культури.

Розуміння ролі титрів у вираженні етнічної ідентичності сприяє поглибленню взаєморозуміння між глядачами та українським кінематографом, а також підкреслює важливість культурної спадщини у сучасному кіномистецтві.

Вклад основного матеріалу. Етнічна ідентичність, як ключовий аспект культурного самовизначення, особливо проявляється в українському кінематографі. Насичений спектр традицій, мовної унікальності та історичної спадщини знаходять своє віддзеркалення у візуальному ряді фільмів та у дизайні титрів. Розглядатимуться визначення

та ролі етнічної ідентичності у контексті дизайну титрів до українських кінострічок.

Зосереджуючись на визначенні етнічної ідентичності в контексті дизайну титрів, стаття досліджує як візуальні елементи фільмів втілюють в собі специфіку української культури. Застосування мовних особливостей, національних символів та колоритних деталей стає ключем до вираження унікальності кожної кінострічки.

Дизайн титрів в українських фільмах виконує особливу роль як процес культурного кодування. Ці візуальні елементи визначають контекст, розкриваючи історію, традиції та культурні цінності, що лягають в основу подій, які розгортаються на екрані.

Шакурова О. вважає, що етнокультурна самобутність етносу – це комплекс особливих рис матеріальної та духовної культури, що притаманні конкретній етнічній спільноті, склалися у ході її історичного розвитку та відрізняють її від відповідних рис іншої етнічної спільноти. Етнокультурна самобутність будь-якого етносу неможлива без реального механізму збереження та передачі знань та уявлень про власну етнічну групу, позитивного ставлення до її представників та реальних дій із захисту інтересів своєї етнічної групи, тобто без етнічної ідентичності (Шакурова, 2020: 203).

Етнічна ідентичність – це складна концепція, яка включає різні аспекти та характеристики, що визначають особистість, самосвідомість та культурну приналежність людини до певної етнічної групи. Ось деякі ключові компоненти, які часто розглядаються як частина етнічної ідентичності:

1. Культурні традиції та спадщина: включає усі аспекти культури, такі як мова, література, мистецтво, музика, танці, кухня, свята, обряди та звичаї, які успадковані від попередніх поколінь.

Юрій М. зазначає, що етнічна ідентичність виникає в результаті процесу соціалізації особистості, як наслідок засвоєння мови і певного обсягу духовної культури свого народу (наукові знання, національні вірування, норми моралі, художні і естетичні досягнення тощо) (Юрій, 2022: 8).

2. Мовна приналежність: грає важливу роль у визначенні етнічної ідентичності. Вона є не лише засобом спілкування, але й важливою складовою культурної самосвідомості.

Кирилюк С. вважає, що мова – це не тільки соціальне явище, а й важливий етновизначальний чинник. Вона разом з тим виступає вагомим фактором згуртування носіїв певної ідентичності в сталий колектив людей, який склався внаслідок тривалого природного та історичного розвитку на основі специфічних стереотипів свідомості й поведінки (Кирилюк, 2023: 78).

3. Територіальна приналежність: сприйняття території, де проживає даний етнос та зв'язок з цією землею, краєвидами, місцевими традиціями.

Існування у державі регіонів/регіональних ідентичностей передбачає низку передумов. Серед них – спільність історичного шляху певної території, її географічна єдність, особливості культурної та економічної моделі. Регіональна ідентичність формується під впливом як довготермінових, так і короткотермінових чинників. Ускладнення, із різних причин, відносин міждержавним центром та представниками регіональних спільнот може спричинитися до посилення регіональних ідентичностей (Мороз, 2020: 18).

4. Релігія: переконання та практики, які мають велике значення для формування етнічної самосвідомості.

Попков Д. зазначає, що етнічність «підкорюється» релігійною належністю, порівняно з якою не має принципового значення з точки зору регулюючого поведінку і світогляд впливу (Попков, 2020: 74).

5. Генетичний та етнокультурний зв'язок: зв'язок з предками, спільні риси у зовнішності, спадковість та генетичні особливості.

Ці складові є лише деякими з аспектів, які визначають етнічну ідентичність. Кожна етнічна група може мати свої унікальні характеристики, які впливають на формування самосвідомості та культурної спадщини.

Кіно також є майданчиком для обговорення питань етнічної ідентичності. Відзеркалення різноманітних перспектив у фільмах провокує глядачів на глибші роздуми щодо того, що означає бути частиною певної етнічної групи в сучасному світі.

У світі кінематографу кожна сцена, кожна деталь стає важливим інструментом для вираження етнічної ідентичності. Кіно виступає не лише розповідачем історій, але й відзеркаленням культур, традицій та духу народів.

У дизайні титрів можуть бути передані ознаки етнічної ідентичності у костюмах персонажів, сюжетах, що висвітлюють історію та обряди, які відображають культурний код та розкривають глибину етнічного досвіду. Кожен образ, кожен кадр – це погляд у світ, витканий з історії та культурної спадщини.

Отже, кінематограф стає не лише розважальним медіумом, але і важливим культурним амбасадором, що перетворює етнічність у мистецьку мову, доступну для всього світу.

Умовно, у кінематографі етнічна ідентифікація проявляється у двох аспектах: костюми та атрибути, а також сюжети чи мотиви фільму.

Серцем українського вбрання є вишиванка – традиційна вишита сорочка. Кожен вишитий орнамент на вишиванці має своє значення: геометричні візерунки – обереги від злого ока, квіткові мотиви – символи плодючості та краси. Вишиванка стала не лише предметом одягу, але й символом національної гордості та спробою втілити у візуальній формі культурні цінності.

У сучасному середовищі вишиванка відіграє важливе культурно-естетичне значення, особливо в умовах війни. Наразі вишиванка використовується як патріотичний та культовий одяг, символ української ідентичності. Кожен регіон України має свої оригінальні вишиванки, які відрізняються фасонами, кольором, способом вишивання, орнаментом і візерунками. Вишиванка – це не просто елемент національного українського строю. Її крій, вишивка мають сакральні смисли (Калініна, 2023: 89).

Хустка або «паворитка» – це ще один невід'ємний елемент українського вбрання. Українські жінки традиційно носили хустину, яка декорувалася кольоровими стрічками. Це був не лише елемент моди, а й знак статусу та сімейного положення. Кольори стрічок на хустині також мали своє значення і можливо вказували на релігійні переконання, становище в сім'ї чи підтримку якоїсь події.

Хустка є культурною спадщиною, вона і зараз надає колоритного образу, залишається вживаним елементом сучасного життя. Традиційними є білі, уквітчані різнобарвними орнаментами, казковими візерунками, неймовірною гамою (Савченко, 2023: 89).

Літні українські сукні вражають своєю легкістю та елегантністю. Це вбрання, декороване вишивкою, а також різноманітні тканини та вишукані деталі, що відзначають унікальність національного стилю. Ляльки в українському вбранні також грають важливу роль, висвітлюючи традиційність і глибокі зв'язки з родинними цінностями.

Українські народні костюми з різних регіонів – це яскравий приклад як вбрання відображає місцеві традиції та відмінності. Від Гуцульщини до Полісся, вбрання різних регіонів в Україні подароване природними матеріалами та розмаїттям візерунків.

Сучасні дизайнери використовують українське вбрання як джерело натхнення, створюючи сучасні інтерпретації традиційних форм та зберігаючи в них дух національної культури. Це злиття традицій та сучасності стає новим етапом еволюції українського вбрання.

Український кінематограф відзначається унікальністю сюжетів та мотивів, які глибоко вкорінені в національну ідентичність та культурну

спадщину. Сюжетні лінії та мотиви стають не лише способом розповіді історій, але і важливим елементом вираження української душі та традицій. Відображається це через:

1. Історичні сюжети: історія України, багата подіями та визначальними моментами, послугує важливим сюжетним матеріалом. Фільми, що розповідають про козацькі часи, події революцій, визвольні боротьби, а також подвиги воїнів в різні періоди, витягають історичний наратив.

2. Екранізація літературних творів: українська література, насичена національними мотивами та фольклором, стає основою для екранізацій.

3. Фольклорні мотиви: український фольклор і міфологія відіграють важливу роль у сюжетах та образах.

4. Соціокультурні теми: фільми також розглядають соціальні та культурні теми, віддзеркалюючи сучасні реалії та виклики українського суспільства. Сюжети, що стосуються міграційних процесів, сільського господарства, військових подій, розповідають про те, як культурні та історичні контексти впливають на життя сучасних українців.

5. Тема стосунків: любовні сюжети, осяяні українськими традиціями та етосом, відіграють важливу роль. Фільми розповідають про кохання в умовах соціокультурних змін, наголошуючи на непереможній силі та значущості любові у житті.

6. Гумор та сатира: українська гумористична традиція також знаходить відображення у кіно. Фільми, що базуються на комедійних сюжетах, використовують традиційний український гумор та сатиру для висміювання або аналізу суспільних явищ.

Сюжети та мотиви українського кінематографу об'єднують національні цінності, історичний досвід та сучасні реалії, створюючи унікальні образи та вражаючи глядачів глибиною культурного контексту.

Дизайн титрів відіграє важливу роль у вираженні та підкресленні ідеї фільму. Це не лише введення у глядача у світ кінострічки, а й можливість передати унікальність та глибину української культури. Підкреслити етнічну ідентичність можливо за допомогою таких засобів:

- Використання національних символів: таких як тризубець, вишиванка або інші елементи, які мають глибокі культурні та історичні корені.

- Шрифти: використання традиційних українських шрифтів або стилізованих елементів тексту може додати автентичності та відобразити національний колорит.

- Колірна палітра: вибір кольорів для титрів може відображати традиційні кольори української

вишиванки або мати віддзеркалення національних прапорів.

- Елементи з мистецтва: графічні елементи, які взяті з українського народного мистецтва.

- Звуковий супровід: включення української музики чи звуків традиційних інструментів до аудіотреку титрів.

Загальний підхід до дизайну титрів українських фільмів варіюється від традиційного до експериментального, але завжди передає етнічну ідентичність та поглиблює зв'язок з культурним контекстом.

Сучасний анімаційний твір є симбіозом усіх можливих видів мистецтва і технологічних нововведень. Це концентрація художніх образів і досягнень науки, що оперує на рівні архетипів, симулякрів, символів і колективного несвідомого. Поєднання цих складових дозволяє транслювати у підсвідомість глядача різноманітні ідеї, впливаючи на його психіку з високим ступенем ефективності (Чуєва, Чолій, 2019: 70).

Далі розглянемо деякі титри до кінострічок, в яких відображено українську етнічну ідентифікацію.

Фільм «Сон» (1964) режисера Володимира Денисенка, знятий на кіностудії ім. Олександра Довженка, розкриває частину біографії українського поета, живописця, мислителя, активного громадського діяча Тараса Шевченка. В кінострічці підкреслено етичний бік героїв, їх прагнення до боротьби за справедливість та добро. На перших кадрах у титрах ми бачимо інтро-кіностудії, наступний кадр дає зрозуміти глядачу про що йдеться у фільмі: фільм знято до 150-річчя з дня народження Тараса Шевченка. Фон має глибокий темний синій колір, а також використовується два шрифти: перший – рукописний, має легкий нахил, виділяються петлі великих літер Т і Г, а також нижня частина цифри 5, що робить шрифт візуально динамічним; другий – друкований шрифт без серіфів із широкими основними штрихами, в літерах И, У, Є додаткові штрихи тонкі. На наступному кадрі назва фільму представлена на чорному тлі червоним кольором, шрифт використано декоративний: основний штрих складається із двох ліній, на кінцях кожна лінія наче уходить у свій бік, створюючи серіф, а додатковий штрих літери Н має лише одну лінію. Далі починаються перші кадри самого фільму, що слугує фоном для наступних титрів, імена тих, хто працював над стрічкою, виконані шрифтом із серіфами, який має трохи широкую, заокруглену форму. Посада ж написана рукописним шрифтом, який було використано на другому кадрі фільму (рис. 1).

Фільм «Жменяки» (1987) режисера Альфреда Шестопалова – трьохсерійна кіноповість про долю однієї прикарпатської родини, знятою кінокомпанією Укртелефільм по однойменному роману Михайла Томчанія. Фоном для вступних титрів одразу виступають перші кадри фільму: українські пагорби, перші дійові особи у національному вбранні, мазанка, дівчина з хустиною на голові. Написи виконані світлим шрифтом без серіфів (рис. 2).

Сюжет фільму «Залізна сотня» (2004) режисера Олеса Янчука за мотивами книги Юрія Борця «У вирі боротьби» розвивається на тлі Другої світової війни та післявоєнного часу, зокрема під час проведення операції «Вісла». Титри починаються із назви фільму на чорному тлі. Назва стрічки виконана трохи ущільненим шрифтом без серіфів, який має однакові основні та додаткові штрихи, літери мають тонкий золотий об'ємний контур. Назва написана двома мовами: українською та англійською. Додатково, майже білим кольором з жовтуватим відтінком, додано фразу, яка вказує, що фільм знято за книгою Юрія Борця, шрифтом без серіфів, який значно менший за назви фільму, але яка виділяється за рахунок кольору. Далі тлом

для титрів виступає початок фільму: українські пагорби та загалом природа Західної України, солдати, військова техніка, написи виконано стандартним білим шрифтом без серіфів (рис. 3).

Фільм «Гніздо горлиці» (2016) режисера Тараса Ткаченко висвітлює проблеми трудової міграції. Головна героїня повертається на рідну Буковину після роботи у сонячній Італії. Титри починаються разом із фільмом. На перших кадрах вид із ілюмінатора літака, далі гори, паспортний контроль в Україні та вихід із аеропорту, далі представлено рідне село головної героїні. Написи виконані тонким стандартним білим шрифтом без серіфів (рис. 4).

Фільм «Таємний щоденник Симона Петлюри» (2018) режисера Олеса Янчука за сценарієм Михайла Шаєвича охоплює період життя Симона Петлюри, головного отамана військ Української Народної Республіки і лідера Директорії УНР, коли той перебував в еміграції у Парижі. Титри, як і в попередньому фільмі, починаються одразу із кадрів фільму: дівчина читає щоденник у вагоні потяга, голова дівчини покрита хустиною, у вікні видніються українські поля, далі ми бачимо головного героя, який робить записи у блокноті, після чого

Рис. 1. Вступні титри до фільму «Сон», 1964

Рис. 2. Вступні титри до фільму «Жменяки», 1987

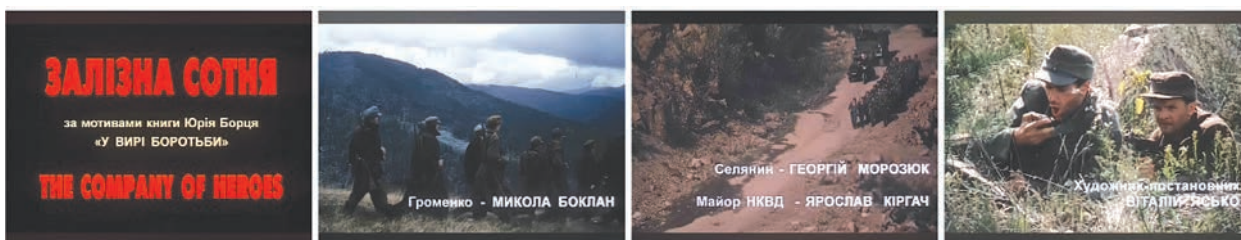

Рис. 3. Вступні титри до фільму «Залізна сотня», 2004

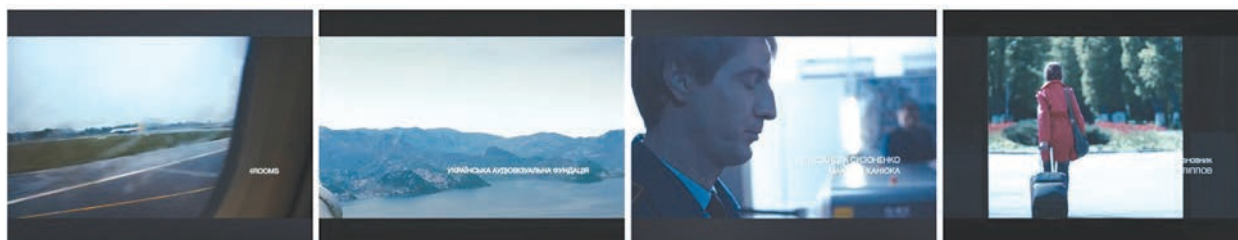

Рис. 4. Вступні титри до фільму «Гніздо горлиці», 2016

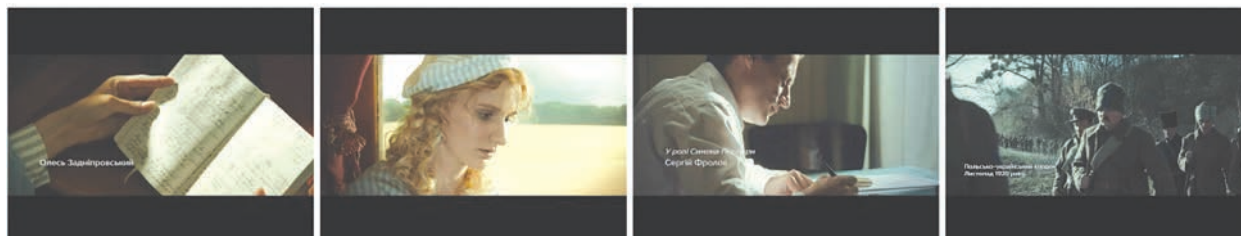

Рис. 5. Вступні титри до фільму «Ташмний щоденник Симона Петлюри», 2018

з'являється сцена із військовими. Всі написи виконані стандартним шрифтом без серіфів, посади написані курсивом, на відміну від імен (рис. 5).

Підсумовуючи, можна сказати, що у титрах найчастіше демонструється багатство української природи: від безмежних полів і лісів до височин Карпат та безмежної блакиті неба над Чорним морем. Ці природні ландшафти, які стають фоном для титрів, не лише створюють естетичний вигляд, але й переносять глядача у світ, насичений українським духом та гармонією природи.

Висновки. Досліджуючи титри українських фільмів, можна зробити висновок, що етнічна ідентичність втілюється в кожному кадрі, перетворюючи вступну частину кінострічок у важливий елемент, який відображає культурну спадщину. Зокрема, українська природа стає ключовим елементом, що не лише створює чарівну атмосферу, але і надає фільмам унікальний національний відбиток.

Величність українських просторів, починаючи від безмежних полів і густих лісів, завершуючи засніженими гірськими вершинами Карпат, не лише відбивається в образах титрів, але й віддзеркалює глибоке з'єднання людини та природи, що визначає українську ідентичність.

Невід'ємною частиною дизайну титрів є українська колоритна архітектура та графічні елементи, що взяті з українського народного мистецтва. Це не лише стильові рішення, але й спроба втілити вікові традиції та обрядовість, роблячи кожен фільм не тільки розважальним, а й культурним.

Хустини, символізуючи жіночу красу та силу, також часто з'являються у титрах. Вони додають образам елегантності та національного колориту, а також надають образам автентичності.

Проблема стандартизації, як загроза втрати індивідуальних особливостей, знаходить рішення у здатності дизайну адаптуватися та еволюціонувати. Уніфіковані підходи не ведуть до втрати автентичності, а, навпаки, можуть стати фундаментом для нових інтерпретацій та творчих рішень.

Висвітлюючи різні стилі та елементи української етнічної ідентичності в титрах до фільмів, можна констатувати, що кожен титр стає маленьким шедевром, що передає багатогранність та неповторність української культури. Такий дизайн визначає фільми як не лише твори мистецтва, але й амбасадорів культурної спадщини, які гідно представляють Україну на світовій кіноарені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калініна Л. Українська вишиванка в сучасному вимірі. 2023. С. 89.
2. Кирилук С. Українська мова як важливий фактор етнічної самосвідомості українців. *Молодий вчений*, 2023, 1 (113). С. 78.
3. Мороз О. Етнічний, культурний та політичний чинники формування української національної ідентичності на сучасному етапі: особливості та взаємовпливи. *Ефективність державного управління*, 2020, 63. С. 18.
4. Попков Д. О. Етнічна ідентифікація в контексті проблематики суспільного розколу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 26. С. 74.
5. Савченко Л. Хустка як елемент культурної спадщини українського народу. *Особливості роботи хореографа в сучасному соціокультурному просторі: матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 01-02 чер. 2023 р.)*: НАКККіМ, 2023. С. 89.

6. Чуєва, О., Чолій, М. Типографічний аспект анімованих титрів у кінематографії початку цифрової доби. *Деміург: ідеї, технології, перспективи дизайну*, (2, № 1), 2019. С. 73.
7. Шакурова О. Вплив етнічної ідентичності на збереження та розвиток української етнокультурної самобутності. *Українознавство*, (3 (76), 2020. С. 203.
8. Юрій, М. Етнічна ідентичність та її український різновид. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Історія. Чернівці*. N2, 2022. С. 8.

REFERENCES

1. Kalinina L. (2023). *Ukrainska vyshyvanka v suchasnomu vymiri*. [Ukrainian embroidery in a modern dimension] 89 [in Ukrainian]
2. Kyryluk S. (2023). *Ukrainska mova yak vazhlyvyi faktor etnichnoi samosvidomosti ukraintsev* [The Ukrainian language is an important factor in the ethnic self-awareness of Ukrainians.]. *Molodyi vchenyi - The Young Scientist*, 1 (113), 78. [in Ukrainian]
3. Moroz O. (2020). *E Etnichni, kulturni ta politychni chynnyky formuvannya ukrainskoi natsionalnoi identychnosti na suchasnomu etapi: osoblyvosti ta vzaiemovplyvy*. [Ethnic, cultural and political factors of the formation of Ukrainian national identity at the present stage: peculiarities and mutual influences] *Efektivnist derzhavnoho upravlinnya - The Government Effectiveness*, (63), 18 [in Ukrainian]
4. Popkov D. (2021) *Etnichna identyfikatsiia v konteksti problematyky suspilnoho rozkolu* [Ethnic identification in the context of the problem of social division]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii - Actual problems of philosophy and sociology*, № 26. 74. [in Ukrainian]
5. Savchenko L. (2023). *Khustka yak element kulturnoi spadshchyny ukraïnskoho narodu*. [Handkerchief as an element of the cultural heritage of the Ukrainian people] *Osoblyvosti roboty khoreografa v suchasnomu sotsiokulturnomu prostori - Features of the choreographer's work in the modern socio-cultural space*, 89. [in Ukrainian]
6. Chuyeva, O., Cholii, M. (2019). *Typografichnyi aspekt animovanykh tytriv u kinematohrafi pochatku tsyfrovoyi doby*. [The typographic aspect of animated credits in early digital cinema] *Demiurh: idei, tekhnologii, perspektyvy dizainu - Demiurge: ideas, technologies, design prospects*, (2, № 1), 73. [in Ukrainian]
7. Shakurova O. (2020). *Vplyv etnichnoi identychnosti na zberezhenia ta rozvytok ukrainskoi etnokulturnoi samobutnosti*. *Ukrainoznavstvo*. [The influence of ethnic identity on the preservation and development of Ukrainian ethno-cultural identity] *Ukrainoznavstvo - Ukrainian studies*, (3 (76), 203. [in Ukrainian]
8. Yurii, M. (2022). *Etnichna identychnist ta yii ukrainskyi riznovyd* [Ethnic identity and its Ukrainian variety]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yurii Fedkovicha: Istoriia. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet im. Yurii Fedkovicha - Scientific Bulletin of the Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University: History*, №2, 2022. 8 [in Ukrainian]

УДК 74 /72.04:727

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-10>**Олександр КРОТЕВИЧ,***orcid.org/0000-0002-6934-9310*

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри графічного дизайну

Київського національного університету технологій та дизайну

(Київ, Україна) *aleksandrr_44@ukr.net*

МУРАЛ ЯК СУЧАСНА ДИЗАЙНЕРСЬКА ПРАКТИКА ТА ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО ПРОСТОРУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Автор розглядає функції муралу, як сучасної дизайнерської практики та ефективність використання даного явища в системі формування внутрішнього простору вищого освітнього закладу. В статті наводяться історичні приклади використання настінного розпису та окреслюються техніко-технологічні, стилісові рішення в різних напрямках. В даному дослідженні звертається увага на те, що сучасні мурали набули вигляду експансивних та значимих арт-об'єктів внутрішнього середовища ВНЗ, що змінило їх функціональне та естетичне призначення. В рамках дослідження ефективності використання муралів в ВНЗ проаналізовані специфічні елементи будівлі, якими є коридор та холл з погляду архітектурного та функціонального призначення. На цих позиціях і сформована мета статті – окреслити специфічні прийоми дизайну при розробці та створенні стінових інсталяцій для гармонійного симбіозу цілісності просторової форми у стінах навчального закладу. Виявлено, що досягненню таких результатів сприяють тектонічний, образотворчо-тектонічний та декоративні прийоми, які доповнюються архітектурно-конструктивними складовими стін будівель. Результатом деталізованого поділу архітектурних конструкцій на видимі несучі компоненти є тектонічний прийом. Образотворчо-тектонічний прийом виявляє дію конструктивних елементів за допомогою зображення тектонічного прийому, його матеріалів, пластики та об'ємів. А на художньо-естетичній обробці поверхні стіни, яка виступає митецьким полотном, базується декоративний прийом. При цьому для поділу масштабності користуються засобами дрібної пластики та зміни монолітності. Відзначимо, що явище стінового розпису яким є сучасний мурал, зобов'язане враховувати поведінку, особливості психології, запиту студентського колективу та співробітників вищого навчального закладу, уміло формувати належні естетичні уявлення, а також викликати в даному середовищі сплановані емоції необхідні в освітньому процесі. Дизайн стінової інсталяції як інформаційно-художній засіб вимагає модернізації в організації внутрішнього простору середовища, ілюзорної трансформації зображення за допомогою ефективно-образотворчих прийомів анаморфози.

Розглядаючи парадигму внутрішнього простору, що складається з форми, кольору, малюнка, фактури поверхні, виділяється форма як основна характеристика, яка впливає на якість зорового сприйняття муралу, де масивність і жорсткість стіни через перспективну деформацію художника-дизайнера ілюзорно перетворюється на легкі чи м'які візуалізації. Завдяки цим характеристикам муралі всередині приміщень транслюють різну тематичну та освітнянську інформацію з багатоцільовим впливом. Таким чином муралі, як дизайнерська мистецька практика активно розвивається, формує виразні тенденції розвитку культури освітнянського середовища вищих навчальних закладів та сприяє ефективному вихованню сучасної молоді.

Ключові слова: мурал, стіновий розпис, монументальний живопис, дизайн, форма, колір, композиція, внутрішній простір, вищий навчальний заклад.

Oleksandr KROTEVYCH,*orcid.org/0000-0002-6934-9310*

Candidate of Art Criticism,

Associate Professor at the Department of Graphic Design

Kyiv National University of Technology and Design

(Kyiv, Ukraine) *aleksandrr_44@ukr.net*

MURALS AS MODERN DESIGN PRACTICE AND MEANS OF FORMING THE INTERIOR SPACE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

The author considers the functions of the mural as a modern design practice and the effectiveness of using this phenomenon in the system of forming the internal space of a higher educational institution. The article provides historical examples of the use of wall painting and outlines technical and technological, stylistic solutions in various directions. In this study, attention is drawn to the fact that modern murals have acquired the appearance of expansive and significant art objects of the internal environment of universities, which has changed their functional and aesthetic purpose. As part

of the study of the effectiveness of the use of murals in higher education institutions, the specific elements of the building, which are the corridor and the hall, were analyzed from the point of view of architectural and functional purpose. Hence, the purpose of the article was formed – to outline specific design techniques in the development and creation of wall installations for the harmonious symbiosis of the integrity of the spatial form in the walls of the educational institution. The design and concept of wall painting tends to increase the professional level of performing artists, both from the visual side and from the side of psychological means of influence. It was found that the achievement of such results is facilitated by tectonic, visual-tectonic and decorative techniques, which are complemented by architectural and structural components of building walls. The result of the detailed division of architectural structures into visible load-bearing components is the tectonic technique. The visual and tectonic approach reveals the effect of structural elements using the image of the tectonic approach, its materials, plastics and volumes. And the decorative technique is based on the artistic and aesthetic treatment of the surface of the wall, which acts as an artistic canvas. At the same time, to divide the scale, they use the means of fine plasticity and change of monolithicity. It should be noted that the phenomenon of wall painting, which is a modern mural, must take into account the behavior, peculiarities of psychology, the requests of the student body and employees of a higher educational institution, skillfully form appropriate aesthetic ideas, and also evoke in this environment the planned emotions necessary in the educational process. The design of a wall installation as an informational and artistic means requires modernization in the organization of the internal space of the environment, illusory transformation of the image with the help of an effective visual technique of anamorphosis.

Considering the paradigm of the internal space, which consists of shape, color, pattern, surface texture, the shape stands out as the main characteristic that affects the quality of the visual perception of the mural, where the massiveness and rigidity of the wall due to the perspective deformation of the artist-designer is illusory transformed into light or soft visualization. Thanks to these characteristics, indoor murals broadcast various thematic and educational information with a multipurpose impact. Thus, murals as a design art practice are actively developing, forming distinct trends in the development of the culture of the educational environment of higher educational institutions and contributing to the effective education of modern youth.

Key words: mural, wall painting, monumental painting, design, form, color, composition, interior space, higher educational institution.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення та за екстремальних обставин, викликаних повномасштабним вторгненням окупаційних збройних сил р.ф. в Україну, напружено-нервовий ритм та кардинальні зміни життєдіяльності негативно впливають на оточуюче соціальне середовище. В свою чергу середовище та його багатогранні чинники безпосередньо формують громадську та особисту думку індивідуума. Основним критерієм позитивних змін акцентів в закладах освіти України стає створення естетичної атмосфери внутрішнього середовища вищого навчального закладу за рахунок впровадження муралів, які набувають вигляду експансильних та значимих арт-об'єктів. В умовах підвищеної мобільності та стресу, студентський контингент України, потребує психологічного розвантаження або релаксації у стінах вищого навчального закладу. Згідно даного дослідження під впливом сучасних напрямів міжнародного дизайну та зразків монументального мистецтва минулого внутрішнє середовище ЗВО, за останні роки, перетворилися на носії арт-об'єктів, художніх інсталяцій, де вагоме місце займає мурал, як носій культурних цінностей та релаксації в процесі навчання. Завдяки цим характеристикам муралі внутрішнього розташування транслюють різну тематичну та освітянську інформацію з багатоцільовим впливом. Організація внутрішнього простору ЗВО за допомогою арт-інсталяцій потребує системного підходу та впровадження як дизайнерських так і архітек-

турно конструктивних чинників: перший чинник реконструкції внутрішнього простору; другий чинник функціональної зміни відкритої площі цільового призначення; третій чинник новоутворення; четвертий – чимале рекреаційне навантаження несе відкритий, культурний простір; та п'ятий чинник наявності комерційного простору. Кожен з таких чинників створює культуру закладу освіти через просторове створення загальної композиції художнього розпису чи інсталяції. Варто зазначити, що вітчизняні художники та дизайнери останніх років в своїх муралах та розписах здебільше проявляють своє шанобливе ставлення до національної самоідентифікації.

Аналіз досліджень. Швидкий розвиток монументального мистецтва, а саме дизайну муралів або арт-інсталяцій в системі середовища закладів вищої освіти, показує напрям в необхідності проведення досліджень в цьому напрямку. Слід зазначити, що даний вид сучасного мистецтва демонструє певну можливість взаємодіяти з специфічним архітектурним середовищем ЗВО, викликати позитивні емоції у студентів, розширювати їх світогляд за рахунок дизайнерських прийомів та стильових рішень, вирішувати наукові завдання з оглядом на новітні концепції в світових досвідах та дизайн-розробках художніх інсталяцій. В даному дослідженні важливе значення має аналіз джерельної бази даного питання, конструктивне ознайомлення з основними тенденціями та систематизація теоретично-прак-

тичних напрацювань дизайнерських муралів та арт-інсталяцій в закладах вищої освіти України. У ретроспективному контексті феномен муралів або художнього розпису на стінах, чи фресок, як різновид монументального мистецтва має понад 22 століття історії від часів «помпейських фресок», реально збережених та реставрованих (Мау, 1899). Останніми роками в українській гуманітаристиці починає виявлятися інтерес до муралів як засобів впливу на поведінку та формування гармонійно розвитої особистості. Окремі статті та зарубіжні видання, які з'являються останнім часом, присвячені переважно творчості майстрів минулого (Скржинська, 2016), інколи – як огляд художнього явища та певного специфічного аспекту арт-інсталяції (Даниленко, 2003; Сафонова, 2011), поодинокі фахові дисертаційні дослідження теми муралів в мистецько-соціалній ланці міського стріт-арту (Шеменьова, 2021) та в контексті впливу світових глобалізаційних процесів на візуальну культуру в міському середовищі (Лубинська, 2023), деякі повідомлення та енциклопедійні фіксації окремих періодів історії фресок та розписів (Смолій, 2011), рідше, переважно закордонні дослідження позиціонують мурал як фреску, інсталяцію, художній розпис стін та не більше, ніж архітектурно-мистецькій засіб в теренах монументального живопису (Білодід, 2004, Поліщук, 2004; Murphy, 2004). Значних сучасних досліджень творчих доробок вітчизняних муралістів в сфері оформлення, створенні муралів в фахових суспільних закладах, а саме в системі закладів вищої освіти поки майже немає, крім окремих повідомлень в засобах масової інформації та соціальних мережах інтернету незважаючи на їх вплив на сучасний художній процес.

Метою статті є аналіз проблем формування внутрішнього простору приміщень при створенні дизайн-графічних інсталяцій та окреслення специфічних прийомів дизайну при створенні муралів для гармонійного симбіозу цілісності просторової форми у стінах навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Настінний розпис, вид монументального живопису на стінах, художній розпис стін, фреска, графіті, мурал або арт-інсталяція за своїм сенсом це споріднені, синонімічні терміни але у кожного з них є свої відмінності. Мурал (від іспан. *muro* – стіна) – художній розпис стін об'єктів різного призначення в екстер'єрному або інтер'єрному зовнішньо-внутрішньому просторі будівель. В контексті історії мурал є різновидом монументального живопису а з іншого, в сучасному представленні, є проявом молодіжної, популярної субкультури – графіті.

Зауважимо, що в контексті даної статті мурал розглядається виключно як художній розпис внутрішніх стін будівель на відмінність від мистецтва стріт-арту та екстер'єрних муралів будівель.

Історіографія використання настінного розпису, техніко-технологічних та стильових рішень визначає декілька концепцій. Першими проявами настінного розпису або муралів були наскельні малюнки древньої людини в доісторичну епоху. Другі прояви настінного розпису, як розвиненого напряму мистецтва, були надзвичайно широко використані стародавніми художниками в період розквіту Римської імперії. Наприклад, в Помпеях стіни і стелі майже всіх приватних та громадських будівель були розписані в єдиному стилі, орнаментальному декорі різноманітного спектру пейзажів, натюрмортів, сцен побутово-батального напряму. Але найвищого ступеня творчої концентрації в реалізації муралу, як настінного декору та живопису, художники отримали в епоху Відродження з її винахідливим духом та допитливим розумом митців, фінансовою підтримкою меценатів та постійним пробудженням до нових творчих можливостей (Collins, 1992).

З періоду XVIII – XIX ст. в Європі настінний розпис був в творчому застої, без тенденцій в технічно-стилістичному розвитку і лише на початку XX ст. настінний розпис проявляє себе в трьох основних напрямках: Перше направлення – це така абстрактна та експресіоністська форма, створена творчим конгломератом станкового живопису французьких кубістів та великих проектів Пабло Пікассо таких, як «Храм миру» на стінах старої капели Валлорисі (Пікассо, 1952) чи алегоричними символами війни і миру в приміщеннях ЮНЕСКО в Парижі (Пікассо, 1958), Марка Шагала в Паризькій опері та Нью-Йоркському Лінкольн-центру, розписів Анрі Матісса в каплиці Вансі у Франції та іш. Друге направлення це мурали з темами художників мексиканського революційного (Рівера, Сікейрос, Тамайо, 1947). А третім напрямом був американський рух фресок 1930-х рр., який мав масове поширення в фасадах будівель та вдале використання муралів в громадських приміщеннях та державних закладах. Приклади даного напряму це мурали американських художників (Шан, 1933) та відомого Томаса Харта Бентона та його «Соціальною історією Міссурі» з 13 розписів зі сценами заснування штату Міссурі (Бентон, 1935).

Ефективне використання арт-інсталятивного феномену муралу в сьогоденні, займає своє місце в сучасній дизайнерській практиці та надає необхідності вивчення та розгляду даного явища в сис-

темі формування внутрішнього простору вищого освітнього закладу. Так в мураліст спирається на структурно-архитектурні потреби стін та призначень будівель, представляє тематику монументальної інсталяції з визначальною ідеєю творчого задуму та оточуючого середовища. Існує декілька чинників формування внутрішнього простору ЗВО при розробці дизайн-проектів муралів та безпосереднього виконання мистецьких інсталяцій. Такими є чинник реконструкції внутрішнього простору на основі демонтажної складової будівельного процесу, а саме ліквідації архітектурно-конструктивних перешкод в приміщеннях закладу; чинник функціональної зміни відкритої площі цільового призначення – наприклад громадський коридор з комунікаційною функцією реконструюється в зону релаксації студентів в перервах або до чи після занять; чинник новоутворення, наприклад створення розважальних мікросередовищ та благоустрій простору університетських парків, скверів та зелених ділянок; чимале рекреаційне навантаження несе відкритий, культурний простір – експозиції та виставки талановитих студентів та викладачів; чинник наявності комерційного простору – студентські їдальні, кафе, друкарні та крамнички канцелярських товарів. Кожен з таких чинників створює культуру закладу освіти через просторове створення загальної композиції художнього розпису чи інсталяції. Також відчуттю просторових пропорцій інтер'єрів приміщень та екстер'єрів будівель сприяють класичні засоби дизайну, такі як використання законів кольору, форм, об'ємів (Легенький Ю. 2006), та психологічні чинники застосування тематичної направленості ідеї стінового зображення.

В рамках дослідження розглянемо властивості внутрішнього простору, а саме коридорів ВНЗ у аспекті створення муралів, як засобів графічного дизайну. Зазначимо, що якості внутрішнього простору коридорів виглядають набагато якіснішими при використанні муралів як графічних візуалізацій. Якості та характеристики форм стінових інсталяцій в утвореному просторі визначаються матеріальними та інформативними властивостями кожної окремої поверхні стіни та їхнього просторового взаємозв'язку мурал – стіна. В інтер'єрі холів та коридорів навчальних закладів відсутня пряма взаємодія з навколишнім простором довкілля такими, як вулиця, район, місто. Оскільки масштаб загального інтер'єру навчального корпусу зменшується до окремих локацій, то можливе створення певного художнього ефекту за допомогою муралів з тематичною спрямованістю поставлених перед навчальним закладом концеп-

туально-освітніх та ідеологічних завдань. При розробці дизайн-проектів внутрішніх муралів необхідно враховувати характеристики та властивості площини у просторі. Розглядаючи парадигму внутрішнього простору, що складається з форми, кольору, малюнка, фактури поверхні, ми виділяємо форму як основну характеристику. Так площа окреслює лінійний контур, що утворює краї. Усе це впливає на якість зорового сприйняття муралу: масивність, жорсткість стіни через перспективну деформацію художника-дизайнера ілюзорно перетворюється на легкі чи м'які візуалізації. Наприклад, властивості площини при обмеженні тривимірності об'єму та простору у художньому розписі стін ефективний такий образотворчий прийом як анаморфоза. Даний прийом полягає в промальовуванні тіней, які відкидають зображені об'єкти і спеціально змінених пропорцій окремих деталей настінного розпису та у сучасній термінології відомий як 3Д зображення. Стіни, як архітектурний фактор забезпечують відособленість внутрішнього простору а реальні будівельні отвори, такі як арки і двері, відкривають доступ світла. Художник у вигляді спеціальних образотворчих прийомів може при створенні муралу (рис. 1) віртуально відтворити зв'язок та розширити візуально простір.

Рис. 1. Кротевич О. 2024. КНУТД. Київ. Мурал з ефектом розширення простору

Наприклад, в рамках митецького проекту по впровадженню арт-об'єктів в середовище Київського національного університету технологій та дизайну в стіновому муралі з композиційно підбраною формою та кольором, динамікою ліній та застосуванням художником тектонічного та декоративного прийомів в підсвідомості глядача зникає почуття замкнутості, а огляд самої арт-інсталяції відновлює почуття розширення простору. Композиційною метою при розробці та створенні стінової інсталяції у стінах навчального

закладу є гармонійне досягнення цілісності та єдності просторової форми враження від досягнутої поставленої мети. Досягненню таких результатів сприяють тектонічний, образотворчо-тектонічний та декоративні прийоми, якими користуються при створенні муралів в середині приміщень. Так тектонічний прийом є результатом деталізованого поділу архітектурних конструкцій на видимі несучі компоненти. Образотворчо-тектонічний прийом виявляє дію конструктивних елементів за допомогою зображення тектонічного прийому, його матеріалів, пластики та об'ємів. Наприклад, прийом кольорного розподілу тяжкості за кольором для стійкої форми – світлий верх і темний низ для стійкої композиційної побудови або прозорість вуалі та монолітність шкіряного плаща. Натомість декоративний прийом базується на художньо-естетичній обробці поверхні для поділу масштабності засобами дрібної пластики та зміни монолітності.

Щодо значення кольору в ефективному візуальному сприйнятті муралу відмічається, що основа стінової інсталяції визначає присутність в неї кольорної гами за рахунок використання художніх та оздоблювальних матеріалів для вдалого, ефективного візуального сприйняття зображення глядачем. Визначальним рішенням для використання гармонійних кольорів та поєднань складових насиченості кольорів, засобів симбіозу об'ємів та мас, які обмежують простір, контрастними композиційними рішеннями у створенні внутрішніх муралів для навчального закладу є уява мураліста, як дизайнера, його естетичний смак керований конкретними цілями з поставленим творчим завданням. При систематизації функцій використання образотворчих, дизайнерських, графічних арт-інсталяцій на внутрішніх стінах ВНЗ можна сказати наступне, що мурали в середовищі освітніх закладів можуть виконувати кілька функцій: інформаційну, навчальну, демонстраційну, тематичну, ідентифікаційну та естетичну функцію (рис. 2). Так інформаційна функція це стилістично-образна інформація муралів, яка розрахована на односторонній фронтальний огляд обмеженого числа видових точок. Згідно даної функції мурал застосовується переважно як засіб в методиці збереження інформації де довготривала пам'ять є найефективнішим мето-

дом в освітянському та ідеологічному вихованні. Інформація найкраще запам'ятовується, якщо до неї повертатися через визначені проміжки часу. Також значною виступає демонстраційна функція або творча, як форма демонстрації культурно-мистецької творчості та спосіб самовираження мураліста. Тематично-реставраційна функція з реабілітаційними складовими для покращення або архітектурного перепланування внутрішнього простору закладу. (Ivashko, 2015).

Рис. 2. Кротевич О. КНУТД. Київ. 2021. Мурал з впровадженням національних символів ідентичності та освітнього спрямування технологій та дизайну

Ідентифікаційна функція з точковим маркуванням простору в інтер'єрі навчального закладу та інституалізацією національних брендів. Головну позитивну роль грає естетична функція з роллю підвищення привабливості та естетизації внутрішнього простору вищого закладу освіти.

Тобто проаналізувавши генез мистецтва муралізму, еволюційної трансформації у підходах до тематики та специфіки формотворення внутрішнього простору робиться висновок, що сучасні мурали внутрішнього призначення набули вигляду експансильних та значимих арт-об'єктів внутрішнього середовища вищих навчальних закладів, що змінило їх функціональне та естетичне призначення з транслюванням різної тематичної та освітянської інформації. Таким чином мурали, як дизайнерська мистецька практика активно розвивається, формує виразні тенденції розвитку культури освітянського середовища ВНЗ та сприяє ефективному розвитку сучасної студентської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білодід Ю. Поліщук О. Основи дизайну. Парапан. Київ. 2004. 240 с.
2. Даниленко В. Дизайн: підручник. ХДАДМ. Харків. 2003. 320 с.
3. Івашко О. Д. Реабілітація міського середовища засобами стріт-арту. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук. зб. Вип. 41. 2015. С. 81–85.

4. Легенький Ю.Г. Історія дизайну. Київ : ДКККиМ, 2006. 560 с.
5. Скржинська М. Пліній Старший. Енциклопедія історії України у 10 т. Інститут історії України НАН України. Наукова думка. Т. 8. Київ. 2011. 274 с.
6. Mau August. Pompeji in Leben und Kunst. University of Michigan Library. 1908. 648 p.
7. Murphy T. Pliny the Elder's Natural History: The Empire in the Encyclopedia. Oxford: Oxford University Press. 2004. 235 p.
8. Descargues P. Rembrandt van Rijn. 1999. Paris : Archipel. 350 p.
9. Collins D. Anamorphosis and the Eccentric Observer: History, Technique and Current Practice. Leonardo. Vol. 25. No 2. 1992. P. 179–187.

REFERENCES

1. Bilodid Yu. Polishchuk O. (2004) Osnovy dyzainu. [Fundamentals of design] Parapan. Kyiv. 240. [in Ukrainian].
2. Danylenko V. (2003) Dyvain: pidruchnyk. [Design: textbook] KhDADM. Kharkiv. 320. [in Ukrainian].
3. Ivashko O. D. (2015) Reabilitatsiia miskoho seredovyshcha zasobamy strit-artu. [Rehabilitation of the urban environment by means of street art] Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia: nauk. zb. V. 41. 81–85. [in Ukrainian].
4. Lehenkyi, Yu.H. (2006). Istoriia dyzainu. [Photo as a resource for the regeneration of ethnoculture]. Kyiv : DKKKiM, 2006. 560 s. [in Ukrainian].
5. Skrzhyńska M. (2011) Plinii Starshyi. [Encyclopedia of the History of Ukraine in 10 volumes] Entsyklopediia istorii Ukrainy u 10 t. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Naukova dumka. T. 8. Kyiv. 274.
6. Mau August. (1908) Pompeji in Leben und Kunst. University of Michigan Library. 648 p.
7. Murphy T. (2004) Pliny the Elder's Natural History: The Empire in the Encyclopedia. Oxford: Oxford University Press. 235 p.
8. Descargues P. (1999) Rembrandt van Rijn. Paris : Archipel. 350 p.
9. Collins D. (1992) Anamorphosis and the Eccentric Observer: History, Technique and Current Practice. Leonardo. Vol. 25. No 2. P. 179–187.

УДК 792.01

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-11>**Надія КУКУРУЗА,***orcid.org/0000-0002-3930-9422**кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри сценічного мистецтва і хореографії**Навчально-наукового інституту мистецтва
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) kukuruza.nv@gmail.com*

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МИСТЕЦТВА СЛОВА В СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ХХ СТОРІЧЧЯ

Теоретико-методологічні засади мистецтва слова, що стали базовими для його популяризації в середовищі української діаспори 2 пол. ХХ ст. як для акторів/читців, так і для ширшого загалу (учасників аматорських театральних студій, педагогів, вокалістів, студентів, письменників, учнів, промовців і т. ін.), репрезентовані науково-популярним виданням «Мистецтво слова» (1948). Авторами книжки Пантелеймоном і Борисом Ковалевими було опрацьовано відповідні розділи. Мовознавцем П. Ковалевим (батьком) – фонетика, фонологія й орфоенія української літературної мови, а також розділ з ораторського мистецтва. Б. Ковалевим (сином) як театральним практиком – розділи з техніки й виразності мови. За основу посібника авторами взято праці європейських теоретиків і практиків в галузі мистецтва слова кінця ХІХ – поч. ХХ ст.

Праця П. і Б. Ковалевих, що апріорі розрахована на ширший загал реципієнтів діаспори щодо професіоналізації мистецтва живого слова, уможлиблює аналіз й узагальнення динаміки розвитку та становлення української теоретико-методологічної бази в ділянці мистецтва слова загалом, і, зокрема, в українській театральній педагогіці, на перших етапах формування і розвитку культури сценічного мовлення щодо її входження в освітньо-педагогічний процес.

Проаналізовано фрагменти праць з мистецтва українського слова 1 пол. ХХ ст. окремих українських театрознавців, педагогів-практиків (П. Саксаганський, О. Загаров, М. Вороний), посібник Д. Ревуцького «Живе слово», методичних вказівок до техніки й виразності мовлення (курс лекцій А. Бендерського).

Бібліографічний покажчик, сформований в «Мистецтві слова» головно за працями європейських авторів, містить також назви науково-теоретичних доробків українських фахівців з мовознавства, музичного і вокального мистецтва, психології.

Відзначено вагомий аспект праці «Мистецтво слова» – його міждисциплінарний аспект, поєднання мистецьких чинників з науковими (анатомія, фізіологія, гігієна, психологія, фізика, фонетика), актуальних на сучасному етапі професіоналізації мистецтва слова в площині розвитку професійних засад з техніки й виразності українського усного мовлення.

Ключові слова: діаспора, професіоналізація, культура слова, мистецтво слова, джерелознавчі аспекти, методи виховання мистецтва слова, техніка слова, виразність мови, українське літературне мовлення, освітньо-педагогічний процес.

Nadiia KUKURUZA,*orcid.org/0000-0002-3930-9422**Ph.D in Arts, Associate Professor;**Head of the Department of Performing Arts and Choreography**Educational and Scientific Institute of Arts of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University**(Ivano-Frankivsk, Ukraine) kukuruza.nv@gmail.com*

SOURCE STUDY ASPECTS OF RESEARCHING THE ART OF SPEECH IN THE UKRAINIAN DIASPORA OF THE 20TH CENTURY

Theoretical and methodological principles of the art of speech, which became the basis for its popularization among the Ukrainian diaspora in the second half of the 20th century both for actors/readers and for the general public (participants of amateur theater studios, teachers, vocalists, students, writers, pupils, speakers, etc.), are represented by the popular scientific publication «The Art of Speaking» (1948). Panteleimon and Borys Kovaliv. The authors of the book worked on the corresponding sections. The linguist P. Kovaliv (father) worked on such parts as phonetics, phonology and orthography of the Ukrainian literary language, and also public speaking. B. Kovaliv (son) as a theater practitioner worked on such sections as technique and expressiveness of speech. As a basis the authors took the works of European theorists and practitioners of the art of speech from the end of the 19th – the beginning of the 20th century.

The work of P. and B. Kovaliv, which is a priori designed for a wider audience of diaspora recipients regarding the professionalization of the art of the living word, enables the analysis and generalization of the dynamics of the development and formation of the Ukrainian theoretical and methodological base in the area of the art of speech in general, and, in particular, in Ukrainian theater pedagogy at the first stages of the formation and development of the culture of stage broadcasting in relation to its entry into the educational and pedagogical process.

The fragments of works on the art of the Ukrainian speech of the 1st half of the 20th century by individual Ukrainian theater experts, pedagogues (P. Saksahanskyi, O. Zaharov, M. Voromyi) were analyzed, as well as the manual «The Living Word» by D. Revutskyi, methodical instructions for the technique and expressiveness of speech (a course of lectures by A. Benderskyi).

The bibliographic index in «The Art of Speaking», which is mainly based on the works of European authors, also contains the names of scientific and theoretical works of Ukrainian specialists in linguistics, music and vocal art, and psychology.

An important aspect of the work «The Art of Speaking» is noted: interdisciplinary aspect, the combination of artistic factors with scientific factors (anatomy, physiology, hygiene, psychology, physics, phonetics), which are relevant at the current stage of professionalization of the art of speech in the field of development of professional principles of technique and expressiveness of Ukrainian oral speech.

Key words: diaspora, professionalization, the culture of the word, the art of speech, source study aspects, methods of education of the art of speech, word technique, expressiveness of speech, Ukrainian literary speech, educational and pedagogical process.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження джерелознавчих аспектів українського мистецтва слова в середовищі української діаспори зумовлена відсутністю узагальнених наукових праць цього тематичного напрямку. До сьогодні не систематизовано науково-методичне підґрунтя, взяте за основу його професіоналізації: теоретичні аспекти, технічна частина мистецтва слова (постановка голосу, дихання й вимова, мовні вади), форми виразності мови, не проаналізовано особливості освітньо-педагогічного процесу з культури сценічного мовлення, яке провадили театральні митці діаспори.

Мистецтво слова не тільки репрезентує взаємодію різних жанрів в площині літератури й театру (акторська професія), воно також пов'язане з діяльністю репрезентантів інших професій (фахове використання мови в практичній діяльності).

Аналіз досліджень. Мистецтву слова в діаспорі присвячений розділ колективної монографії «Мистецтво духовних вимірів української діаспори», в якому проаналізовано сценічно-мовний чинник театральної діяльності найвідоміших митців діаспори в праці з молоддю (Кукуруза, 2020: 107–145). В дисертації мистецтвознавиці В. Прокоп'як приділено увагу педагогічній діяльності проф. А. Бендерського, який викладав дисципліну «Мистецтво сценічної мови», натомість його лекційний курс взято за основу у праці Ковалевих «Мистецтво слова» (Прокоп'як, 2020). Специфіку функціонування найстарішої форми читецького мистецтва мелодекламації у творчості митців діаспори, проаналізовано в праці «Мелодекламація як музичний жанр: українська специфіка буття» (Дутчак, 2023: 33–39).

В контексті професіоналізації мистецтва слова в середовищі діаспори вагома стаття про універ-

салізм діяльності автора посібника «Мистецтво слова» Бориса Береста в галузі театрознавства, мовознавства (Кукуруза, 2023: 85–92). Також важливою апробаційна праця авторки щодо аспектів джерелознавства в площині професіоналізації українського сценічного мовлення (Кукуруза, 2019: 190–200).

Мета статті. Проаналізувати українську джерелознавчу базу в галузі мистецтва слова, що її взято за основу книжки «Мистецтво слова» П. і Б. Ковалевих з метою професіоналізації цієї ділянки в освітньо-педагогічному й театральному процесі в середовищі української діаспори 2 пол. ХХ сторіччя.

Виклад основного матеріалу. На час видання книжки «Живе слово» (1948) її автори вказують на майже повну відсутність україномовних видань в галузі мистецтва слова, адже науково-теоретична база для формування й становлення української сценічної мови як складника акторської професії з метою її входження в освітньо-педагогічний процес почала формуватися тільки в 20-х роках ХХ сторіччя.

Досліджуючи україномовні джерела, знайомимось з працями театральних діячів і педагогів-практиків, де проаналізовано стан культури сценічного мовлення в українському театрі з вказівками спорадичного характеру до опанування технікою й виразністю слова.

Відомий діяч театру Корифеїв П. Саксаганський як актор-практик наголошує, що «жест, міміка і слово повинні йти відповідно поруч» (Загаров, 1920: 36), також актор зазначає, що «виробив собі деякі закони, які неможливо передати: це – щодо інтонації...але це все належить скоріше до теорії, тут багато залежить також і від тону, а тон, на превеликий жаль, умирає разом з артистом» (Загаров, 1920: 36). Отже, Саксаган-

ський не надає ваги об'єктивно-науковим методам в процесі оволодіння мистецтвом слова, а дотримується власної методи, що її набув власною практичною акторською діяльністю.

Російський режисер О. Загаров, що незначний період працював у театрах Києва, Львова, Ужгорода окреслює стан театральної освіти на теренах Росії й України загалом. Він вважає, що в Росії, на його думку, розширюють освітній процес, а в Україні «тільки потрошки підходять до думки про необхідність широкої загальної освіти, начитаності і театральної школи для актора» (Загаров, 1920: 4). Йде мова про фахове вдосконалення техніки акторської гри, зокрема, техніки й виразності сценічної мови.

Беручи за взірць постать відомого німецького актора Ернста фон Поссарта, гру якого він бачив кілька разів з великим відривом у часі, Загаров наголошує, що для досягнення результату актор перш за все повинен працювати над технікою сценічного слова і тримати себе «у формі» протягом всього творчого життя, не зважаючи на вік. Даючи настанови майбутнім акторам, Загаров однозначно наголошує про міждисциплінарні підходи до викладання сценічної мови (декламації). Методика викладання предмету має врахувати напрацювання і досягнення з інших галузей науки (медицина, літературознавство, мовознавство, історія і т. ін.). Зовнішньою технікою сценічного слова, на його думку, слід оволодівати, маючи широкі знання з «психології, фізіології, анатомії людини, мовах, особливо мовознавству, фонетиці, і він (актор – *Н. К.*) мусить прагнути до ідеальної вимови перш над усе в області рідної мови, а потім уже й в інших: принаймні хоч російської, польської, французької, німецької, англійської, італійської, давньогрецької і латинської» (Загаров, 1920: 7).

«Вірно прочитати» (правильно прочитати – *Н. К.*) в Загарова розуміємо, як вміння актора внутрішньо проникнути, проаналізувати, осмислити текст твору, здійснити його логічний розбір, «вимовити цю фразу». В розділі про мистецтво актора, автор наголошує, що тут вихідним твердженням для нього є постулати з книжки «Мистецтво актора» відомого французького актора, режисера і теоретика Коклена-старшого, що володів віртуозною пластичною технікою і технікою мови. На прикладі висловлювань Коклена-старшого, автор стверджує про необхідність оволодіння актором технікою мови, яку потрібно весь час вдосконалювати, адже «найбільша якість актора – уміння на сцені розмовляти» (Загаров, 1920: 12).

Загаров не випадково наголошує саме на аспекті мовлення, бо вважає його найбільшим недоліком акторської гри. Маючи за плечима школу В. Немировича-Данченка, поруч з високою технікою Загаров потребує органічної, розмовної, «життєвої» інтонації на сцені, відкидаючи цим будь-які шаблонні, трафаретні інтонації. Хоча при цьому розуміє складність поєднання техніки з органічною, правдивою грою. Бо «правдоподібність» вимагала від акторів розвинутої зовнішньої техніки і «сполучання правдоподібності з істинною пристрасстю» (Загаров, 1920: 27).

Принцип життєвої правдоподібності й інтонацій, вважає режисер, має бути вжитий не лише в класичній комедії чи драмі, а й у трагедії, де акторами традиційно вживалися штучні інтонації.

Окремо характеризує автор манеру розмови українських акторів в трагедії чи сучасній драмі, приписуючи їм «співання» (на театральному жаргоні «дрожмент»): «сентиментальність, мелодраматизм, солодкуватість і взагалі фальш при багатьох величезних гідностях рідного нашого театру» (Загаров, 1920: 12).

Загаров також наголошує на техніці мови у віршованих п'єсах. Зокрема, розділяючи декламування віршів (як самостійний вид мистецтва) і їхнє виконання в п'єсах, він радить читати вірші без підкреслення рим, з непомітними зупинками, з інтонаційним підвищенням останнього звука в кінці рядка при незакінченій думці; при відповідній координації наголосів, логіки, згідно з організацією поетичної віршованої мови. При цьому вимагає від актора знань відповідних законів віршування, відчуття ритмів звука при опануванні віршем.

Режисер рішуче виступає проти «заведеного сучасною теорією музики ритму» (Загаров, 1920: 13). На його думку, різномайта, красива і багата на нюанси людська мова має свій ритм і потребує окремих наукових досліджень для створення певних законів ритму мови.

Загалом, в книжці режисера Загарова немає детальних теоретичних розробок чи методичних вказівок. Вона містить пояснення, поради, ґрунтовані на прикладах акторської гри видатних майстрів сцени різних театральних шкіл – європейських і російських. Так чи інакше, митець розуміє, що *техніка мови актора не може мати географічних меж*.

Аналізуючи становлення освітньо-педагогічного процесу в галузі сценічного мовлення, серед старшого покоління викладачів Державного музично-драматичного інституту імені М. В. Лисенка слід згадати Марію Старицьку

(1865–1930), досвідчену режисерку, актрису й педагога. На нашу думку, метода викладання Старицькою такого предмету як «Декламація» могла найбільше відповідати вихованню майбутніх акторів. На це вказує її акторський досвід в російській трупі й трупі М. Садовського, а літературознавець Ю. Хорунжий також зазначає, що в Москві вона вчилася «на театральних курсах у відомого педагога О. Федотова, живе у Москві у дядька у других Володимира Немировича-Данченка, де той викладав акторську майстерність в музично-драматичному училищі при Московському філармонійному товаристві. Продовжити навчання на вказаних курсах Марії Михайлівні довелося в Петербурзі, куди 1893 року переїхав О. О. Федотов» (Хорунжий). На той час російська школа декламації й виразного читання вже мала свої теоретико-методичні напрацювання, що ґрунтувалися на досвіді як російських, так і європейських фахівців з цієї галузі. Ураховуючи відсутність праць М. Старицької, можемо тільки ствердити, що її метода ґрунтувалася на взірцях російської школи, яка, своєю чергою, застосовувала досвід європейських шкіл щодо опанування основами техніки й виразності слова.

Створити національні театральні школи з відповідним формуванням навчальних програм, методичних розробок, в яких належне місце займає такий предмет як «сценічна мова», прагнув театральний критик і дослідник питань красного письменства, театру, музики М. Вороний.

У праці «Театр і драма» автор деталізує проблеми українського сценічного мовлення, порівнюючи гру визначних акторів-талентів з акторською грою акторів пересічних: актор зі сценічним досвідом та зі знанням народного побуту може створити роль, може утворити колоритну живу постать людини зі своєю національною психікою.

Те, що Микола Вороний переймався проблемами становлення професійної театральної освіти для українського театру, свідчить розроблена ним програма трирічного навчання акторів і чотирирічного – режисерів. Перебуваючи у Львові на початку 20-х років, він працював заступником директора театральної школи при Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка, а з осені 1923-го почав утримувати власним коштом драматичну школу з дворічним курсом навчання. Окремо виділимо теоретичні предмети, що стосуються роботи зі словом: «українська диксична грамати́ка» (засвоєння норм літературної вимови – *Н. К.*) і «версифікація» (система віршування), знання якої були необхідні для дальшої практичної

роботи над поетичними творами. Ці знання засвоювали на дисциплінах з «вироблення віддихового та голосового апарату, артикуляції звуку, логічні й художньо-типові властивості декламації (в літер.-драматичних зразках), пластика руху (Вороний, 1989: 21–22). Тобто, з постановки голосу, вироблення диксичних норм мовлення, засвоєння навичок логічного аналізу тексту, особливостей виконання поетичних і прозових творів, М. Вороний готував свої лекції до видання, бо «в галицькій пресі час від часу з'являлися повідомлення про те, що «мають вийти друком книжки «Курс дикції і декламації»..., «Жест», «Теорія поезії» ...» (Вороний, 1989: 21). На жаль, ці праці, що містили методичні поради і вказівки з набутого власного практичного досвіду, так і не було видано. Втім, намагання видати їх вже в Радянській Україні також не увінчалися успіхом: «зберігся лише лист Миколи Вороного до сектора підручників Держвидаву в Харкові. В ньому професор Харківського муздрамінституту М. Вороний подає «короткий проспект наміченої роботи, а саме «Мистецтво актора» (Вороний, 1989: 22). В плані-проспекті окремим пунктом він подає «мистецтво дикції й мистецького діалогу на сцені». Також поняття «стилю мови» Вороний розглядає з поняттям стилю загалом.

Отже, на прикладі праць П. Саксаганського і О. Загарова, можемо ствердити про відсутність системного підходу щодо книжкових видань з мистецтва слова для українських театрів і шкіл задля його популяризації серед ширшого загалу з метою підготовки висококваліфікованих кадрів в інших галузях гуманітарних наук. Натомість, М. Вороному, як викладачеві української драматичної школи при Музичному інституті ім. М. Лисенка у Львові, згодом – викладачеві Харківського музично-драматичного інституту, – не судилося здійснити своїх далекоглядних планів щодо професіоналізації театральної освіти (арешт 1934-го, розстріляний 1938-го).

Отже, констатуємо про відсутність допоміжної літератури в цій галузі, автори «Мистецтва слова» Ковалеві в передньому слові згадують кілька праць: «Виразне слово» Д. Ревуцького (оскільки в списку використаної літератури не подано цього посібника, то вважаємо, що автори мали тільки інформацію про його наявність) і «Виразне слово» М. Баженова (посібник подано в списку використаної літератури), але зазначають про їхнє призначення для обмеженого кола читачів (Ковалів, 1948: 3–4).

Про наукову значущість «Живого слова» і долю посібника Ревуцького пише театрознавець, історик

театру Богдан Козак. З його допису дізнаємося, що в час більшовицького режиму він був вилучений з бібліотек і навчальних закладів (автор визнаний «націоналістичним ідеологом», загинув 1941-го). І навіть в такий складний період мовознавець і літературознавець М. Баженов називає книжку Ревуцького талановитою (Козак, 2001: 4–8).

Як науковець Д. Ревуцький опрацював надзвичайно широкий спектр літератури, пов'язаної з виразним читанням і декламацією. Він також стверджує, що «в українській літературі немає жодної праці, присвяченої питанням виразного читання, і тому поставив собі завдання популяризувати в стислій формі теорію виразного читання» (Ревуцький, 2001: 14).

З переднього слова дізнаємося, що виданню «Живого слова» передувє практичний досвід і спілкування з фахівцями з техніки мовлення за межами України. Автор розповідає про знаменну подію, яка відбулася в 1904 році в Гайдельбергу на з'їзді південно-німецьких лікарів з хвороб горла, де виступив актор Карл Германн, професор техніки мови Франкфуртської консерваторії. Він окреслив проблему «мистецтва правильного дихання і її значення для звукоутворення. Лікарі отримали нові точки зору на розуміння і засоби лікування спеціальних хвороб співаків і ораторів. Викладачам співу і техніки мови воно (об'єднання – *Н. К.*) допомогло розібратися у висновках медичної науки, придатних для педагогічної практики» (Ревуцький, 2001: 5), цим самим стверджуємо про те, що для Ревуцького, як педагога, неабияк важливі міждисциплінарні підходи в опануванні технікою й виразністю усного слова.

Ревуцький також негативно відгукнувся про викладання виразного читання, яке відбувалося на той час, про обмеженість такої спеціальності як «техніка мови», хоча, на його думку, вона стоїть на важливих аспектах існування людини – здоров'я дихальних і голосового органів.

Автор «Живого слова» прагне відійти від застарілих традицій техніки мови, що були на той час в арсеналі викладання, він окреслює структуру своєї праці: «... Найперше йде теорія м е х а н і к и., про вимову та спеціальні вправи для розвитку, обсягу та рухливості голосу. Далі йде л о г і к а виразного читання – теорія наголосу й пауз., х у д о ж н ь о г о читання» (Ревуцький, 2001: 22).

Ревуцький взяв за основу посібника праці відомих російських авторів, викладачів-практиків С. Волконського, Ф. Гущина, А. Долинова, Д. Коров'якова, Ю. Озаровського, В. Сладкопєвцева, додаючи власні теоретичні напрацювання (Ревуцький, 2001: 14).

В загальних рисах Ревуцький також торкнувся питання «творчого оповідання», беручи за основу працю американської письменниці Сари Брайант «Як і що розповідати дітям» (Ревуцький, 2001: 175). З питань фонетики, фонології й орфоєпії автор звернувся за консультуванням до українських літературознавців і мовознавців В. Ганцова (член Харківської правописної комісії, 1928 р.), М. Зерова, А. Лободи, Б. Якубського (Ревуцький, 2001: 14).

Аналізуючи джерельну базу, звернімося до постаті актора-читця, педагога Андрія Бендерського, курс лекцій якого ввійшов до «Мистецтва слова», завдячуючи навчання Бориса Ковалева в цього педагога.

Бендерський, який викладав у Вищій Театральній Школі при Львівському оперному театрі під керівництвом режисера В. Блавацького, також був ініціатором створення спеціальної студії мистецького живого слова при Красьому Інституті Української Народної Творчості у Львові в період 2 Світової війни.

У статті «Студія живого слова» автор висловлює думку про розвиток українського літературного мовлення не тільки в площині театру, його хвилюють проблеми відставання мови від передових європейських загалом. Наведемо кілька виписів, які характеризують ставлення митця-педагога до цієї наболілої проблеми: «ступінь культури мови – це рівень культури народу», «що культурніша мова, то вона є міцнішим знаряддям в боротьбі народу за його історичну долю», «усна мова.. є тим плодючим ґрунтом, на якому росте і збагачується письмова мова», «примушені константувати якраз найбільше відставання нашої усної, живої мови», «треба очистити нашу мову словарно, зробити її максимально звучною, тонально еластичною, інтонаційно різноманітною і багатою» (Бендерський, 1942: 3).

Отже, Бендерський вважає нагальною потребою пропагувати українську живу мову, готуючи не тільки кваліфікованих читців й акторів, а й надавати допомогу в «технічно-мистецькій ділянці» репрезентантам мови, що використовують її в практичній діяльності: педагогам, адвокатам, промовцям, духовенству, разом з тим визначаючи напрямки теорії і практики: фонетика, теорія літератури (логічна виразність), техніка мовного апарату, – як контекст технічного й мистецького, публічного виконання. Разом з тим він передбачає організацію літературно-мистецьких вечорів з метою пропаганди творів української літератури крізь призму високої культури українського слова.

Завдячуючи спогадам його учня, артиста-заньківчанина, народного артиста УРСР Бориса Міруса, знаємо про Бендерського як про актора-читця

(виступи з капелою бандуристів), що він переїхав з Києва і залишився в часі 2 Світової війни у Львові, що був «прихованим антисоветчиком». З розповіді Міруса про методу викладання Бендерського, втім, не маючи біографічних даних про освіту, можемо ствердити про його ґрунтовні знання щодо методики опанування технікою й виразністю мови, що їх він застосовував при викладанні сценічної мови: вправи на розігрів голосу, тренаж мовного апарату, дихання, техніка мовлення, усування дефектів мовлення; поступове опрацювання тексту, починаючи з маленьких фраз, фрагментів тексту і т. ін. Цікавий факт, що в методі викладання сценічного слова в нього були розходження з випускницею Музично-драматичної школи М. В. Лисенка, актрисою курбасівської школи, педагогинею О. Добровольською, і, як вважає Б. Мірус, ці розходження були ґрунтовані на різних акторських школах (Мірус, 2017: 31–34). Як висновок, – О. Добровольська не сприймала методу викладання сценічної мови А. Бендерським. Можливо, за його практикування в читецькому мистецтві надмірної артикуляції і пафосного виконання творів (про що також згадує Б. Мірус), а власну манеру виконання, ймовірно, він передавав і студійцям.

Книжка, що увійшла до списку використаної літератури в «Мистецтві слова» – «Виразне слово» М. Баженова.

Слід відзначити тотожність в послідовності структурування цих посібників: дихання, голос, вимова, форми виразності мови, методичні вказівки до виконання різножанрових творів. Тільки в праці Баженова наявний розділ з колективної декламації, що набула особливої популярності в радянському просторі, а в додатках – розділ за працею німецького педагога і психолога Е. Меймана «Заучування напам'ять». Останній розділ у Ковалевих присвячений мистецтву промовця.

Значно різниться літературний матеріал, поданий для засвоєння методики виконання різножанрових творів. У Баженова, поруч з творами українських письменників-класиків, подано твори пропагандистського спрямування відомих в зазначеному періоді українських письменників з промовистими назвами: «Пісня про Сталіна», «Сталін», «Дніпрельстан», «Пісня про Кірова», «Пісня комсомольців», «Червона кавалерія», «Червона зима», перекладні твори російських письменників Пуш-

кіна, Блока, Горького, Брюсова. Хоча є й переклади Гете, Беранже (Баженов, 1940).

У «Мистецтві слова» таких прикладів значно менше, але бачимо уривки з поетичних і прозових творів українських письменників-класиків, монолога В. Шекспіра.

Враховуючи міждисциплінарний аспект у професіоналізації українського мистецтва слова, П. Ковалів послуговувався працями українських літературознавців і мовознавців діаспори Я. Рудницького «Як говорити по літературному?», С. Смаль-Стоцького «Українська літературна мова», В. Державина «Курс загального мовознавства». Розвиток і професійне становлення сценічного мовлення в світовому й українському театральному мистецтві авторами проаналізовано за працями Б. Варнеке «Античний театр» і Д. Антоновича «Триста років українського театру» (Ковалів, 1948: 110–111).

Зауважимо, що в «Живому слові» небагато цитувань з праць, поданих в списку літератури. Втім, ствердимо, що матеріали праці В. Витвицького, М. Колесси, З. Лиська «Диригентський порадинок» були застосовані в розділі «Виразність мови» (підрозділи «Ритм», «Тривалість»). В розділі «Мистецька виразність» (підрозділ «Темперамент і характер») – працю Г. Костюка «Психологія» для допомоги оволодінням зовнішньою і внутрішньою технікою виконання художніх творів чи ролей.

Висновок. Отже, автори «Мистецтва слова» Ковалеви, враховуючи майже повну відсутність україномовних праць з техніки й виразності слова, зуміли систематизувати в сучасних для них умовах доступний матеріал (94 позиції в списку літератури), надаючи перевагу об'єктивно-науковим методам щодо професіоналізації мистецтва слова в діаспорі. Книжка призначалася як для вищих інституцій (університети, богословські академії), так і для оволодіння технікою й виразністю мови, знаннями літературної української мови акторами театрів, театральних студій і гуртків, а також репрезентантам професій, де культура мовлення важлива в їхній практичній діяльності. «Мистецтво слова», в якому поряд з текстами українських письменників-класиків автори аналізують тексти богослужінь, не могло бути доступне читачам пострадянського простору.

Перспективи дальших наукових розвідок вбачаємо в ознайомленні з методиками й техніками викладання мистецтва художнього слова в середовищі діаспори.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баженов М. М. Виразне слово. Київ, Радянська школа, 1940. 162 с.
2. Бендерський А. Студія живого слова. *Львівські вісті (щоденник)*. 28 січ. 1942. С. 3.
3. Вороний М. Театр і драма: збірка статей / упоряд., вступ. ст. О. К. Бабишкіна. К.: Мистецтво, 1989. 408 с.

4. Dutchak V., Karas H., Kukuza N. Melodeclamation as a s ical genre: ukrainian specificity of existence. *Ad alta: Journal of Interdisciplinary Research*, 2023, 13/01-XXXII. Hradec Králové, The Czech Republic, pp. 33–39.
5. Загаров О. Мистецтво актора. О. Саксаганський. Як я працюю над роллю. Театральний порадник: книжка III. Київ : Видання Дніпросоюзу, 1920. 36 с.
6. Ковалів П., Ковалів Б. Мистецтво слова : навч. посіб. Париж – Мюнхен : Громада, 1948. 113 с.
7. Козак Б. Повернена до життя. *Живе слово. Теорія виразного читання для школи. 2-ге перевид.* / за ред. Ревуцького Д. Львів : Львівський національний університет імені І. Франка, 2001. 200 с.
8. Кукуруза Н. Джерелознавчі аспекти дослідження української сценічної мови. *Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство: матеріали міжнародного симпозіуму, 6 червня 2019 р.* М-во культ. України; Нац. акад. кер. кадрів культ. і мистец. Київ : НАКККиМ, 2019. С. 190–200.
9. Кукуруза Н. В. Універсалізм діяльності Бориса Береста у контексті професіоналізації мистецтва слова в середовищі української діаспори. *Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку. Науковий збірник.* Випуск 46. Рівне : РДГУ, 2023. С. 85–92.
10. Кукуруза Н. Професійне виконавське мистецтво як вираз національної духовної та культурної спадщини української діаспори. Мистецькі духовні виміри української діаспори: колективна наукова монографія (Дутчак В., Карась Х., Дундяк І., Козінчук В., Кукуруза Н., Новосядла І., Фабрика-Процька О., Дуда Л., Федорняк Н., Обух Л., Курбанова Л., Слоновьська О.). Даллас, США : Primedia eLaunch LLC, 2020. С. 107–145.
11. Мірус Б. Мої 70 занківчанських літ. Львів: Простір-М, 2017. 160 с.
12. Прокоп'як В. Б. Українська театральна культура Галичини періоду окупації (1941–1944 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : [спец.] 26.00.01 / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2020. 16 с.
13. Ревуцький Д. Живе слово. Теорія виразного читання для школи. 2-ге перевид. Львів : Львівський національний університет імені І. Франка, 2001. 200 с.
14. Хорунжий Ю. Марія Старицька: господиня у школі Лисенка. *Українське життя в Севастополі* : українськомовний портал. URL: http://ukrlife.org/main/minerva/parsuny_star.htm (дата звернення: 21. 12. 2023).

REFERENCES

1. Bazhenov M. (1940) Vyrazne slovo [Expressive word]. Kyiv, Radianska shkola, 162 s. [in Ukrainian].
2. Benderskyi A. (1942) Studiia zhyvoho slova [Studio of the living word]. Lvivski visti (shchodennyk). S. 3. [in Ukrainian].
3. Voronyi M. (1989) Teatr i drama [Theater and drama]: zbirka statei / uporiad., vstup. st. O. K. Babyshkina. K. : Mystetstvo. 408 s. [in Ukrainian].
4. Dutchak V., Karas H., Kukuza N. (2023) Melodeclamation as a s ical genre: ukrainian specificity of existence. *Ad alta: Journal of Interdisciplinary Research*, 13/01-XXXII. Hradec Králové, The Czech Republic, pp. 33–39.
5. Zaharov O. (1920) Mystetstvo aktora [The art of the actor]. O. Saksahanskyi Yak ya pratsuiiu nad rolliu [How I work on a role]. Teatralnyi poradnyk: knyzhka III. Kyiv : Vydannia Dniprosoiuzu. 36 s. [in Ukrainian].
6. Kovaliv P., Kovaliv B. (1948) Mystetstvo slova [The art of speech] : navch. posib. Paryzh – Miunkhen : Hromada. 113 s. [in Ukrainian].
7. Kozak B. (2001) Povernena do zhyttia [Returned to life]. Zhyve slovo. Teoriia vyraznogo chytannia dlia shkoly. 2-he perevyd. / za red. Revutskoho D. Lviv : Lvivskiyi natsionalnyi universytet imeni I. Franka. 200 s. [in Ukrainian].
8. Kukuza N. (2019) Dzhereloznavchi aspekty doslidzhennia ukrainskoi stsenichnoi movy [Source study aspects of researching the Ukrainian stage language]. Kulturni ta mystetski studii XXI stolittia: naukovo-praktychne partnerstvo: materialy mizhnarodnogo sympoziumu, 6 chervnia 2019 r. M-vo kult. Ukrainy; Nats. akad. ker. kadriiv kult. i mystets. Kyiv : NAKKKiM. S. 190–200. [in Ukrainian].
9. Kukuza N. (2023) Universalizm diialnosti Borysa Beresta u konteksti profesionalizatsii mystetstva slova v seredovyskhi ukrainskoi diaspory [Universalism of the activities of Borys Berest in the context of professionalization of the art of speech in the Ukrainian diaspora]. Ukrainska kultura : mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. Naukovyi zbirnyk, 46. Rivne : RDHU. S. 85–92. [in Ukrainian].
10. Kukurudza N. (2020) Profesiine vykonavske mystetstvo yak vyraz natsionalnoi dukhovnoi ta kulturnoi spadshchyny ukrainskoi diaspory [Professional performing arts as an expression of the national spiritual and cultural heritage of the Ukrainian diaspora.]. Mystetski dukhovni vymiry ukrainskoi diaspory : kolektyvna naukova monohrafia (Dutchak V., Karas Kh., Dundiak I., Kozinchuk V., Kukurudza N., Novosiadla I., Fabryka-Protska O., Duda L., Fedorniak N., Obukh L., Kurbanova L., Slonovska O.). Dallas, SSHA : Primedia eLaunch LLC. S. 107–145. [in Ukrainian].
11. Mirus B. (2017) Moi 70 zankivchanskykh lit [My 70 years in Maria Zankovetska Theatre]. Lviv: Prostir-M. 160 s. [in Ukrainian].
12. Prokopiak V. (2020) Ukrainska teatralna kultura Halychyny periodu okupatsii (1941–1944 rr.) [Ukrainian theatrical culture of Galicia during the occupation period (1941–1944 rr.)] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. Mystetstvovnavstva : [spets.] 26.00.01 / DVNZ «Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka». Ivano-Frankivsk. 16 s. [in Ukrainian].
13. Revutskyi D. (2001) Zhyve slovo [Living word]. Teoriia vyraznogo chytannia dlia shkoly. 2-he perevyd. Lviv : Lvivskiyi natsionalnyi universytet imeni I. Franka. 200 s. [in Ukrainian].
14. Khorunzhyi Yu. Mariia Starytska: hospodynia u shkoli Lysenka [Mariia Starytska: mistress at Lysenko's school]. Ukrainske zhyttia v Sevastopoli : ukrainskomovnyi portal. URL: http://ukrlife.org/main/minerva/parsuny_star.htm (data zvernennia: 21. 12. 2023). [in Ukrainian].

Георгій КУРБАНОВ,
orcid.org/0000-0002-4913-5104
аспірант кафедри звукорежисури
Київського національного університету театру кіно і телебачення імені Івана Карпенко-Карого
(Київ, Україна) 2722806@gmail.com

СВІТ АНІМЕ ТА ТВОРЧІСТЬ ХАЯО МІЯДЗАКІ

Статтю присвячено дослідженню жанру анімаційних фільмів аніме та його прояв в різних видах літератури та мистецтва, насамперед – у кінематографі. На анімаційному матеріалі проаналізовано нюанси азійського погляду на аніме, артикульована його співзвучність новітнім контекстам японської андеграундної культури, причини популярності жанру не тільки в самій Японії, а й за її межами і як творчість одного з культових режисерів та художників японської анімації Хаяо Міядзакі вплинула на сам жанр та його вклад у його розвиток.

В статті охарактеризовані особливості аніме, відмінність від західних анімаційних фільмів, запроваджено диверсифікацію та порівняльну характеристику модальностей жанру, досліджено засади його бурхливого розвитку в екранному мистецтві Японії, проаналізований творчий шлях та доробок Хаяо Міядзакі у жанрі анімаційних фільмів.

Стаття спирається на корпус ідей з перетину естетики азійської культури та світоглядно-міфологічних комплексів аніме й манги, та бібліографічні матеріали що набули та зробили відображення у втіленні в екранних творах режисера Хаяо Міядзакі та його колег режисерів, таких як Тацукі Фудзімото та авторів манги, таких як Масамуне Сіро.

У статті приведені приклади анімаційних фільмів Хаяо Міядзакі, а також їх специфіка у стилістиці та особливості. Визначені жанрові особливості та проявлені історичні відомості про стиль Манга. В статті відображена творчість та стилістика японського митця Хаяо Міядзакі, його творчість в центрі якої культурологічні питання, а саме вирішення протиріч архаїчного та високотехнологічного в сучасній культурі, діалог традиційної японської культури та західних міфологій сучасності, гуманістичні та загальнолюдські цінності, що зближують християнство та синтоїзм. Показово, що його роботи, що мали колосальний успіх не лише на батьківщині, а й у західного глядача, відрізняють феноменальну індивідуальність та впізнаваність. В статті розглядається питання перетворень у різних аніме творах митця, розглянуті аніме твори не лише з культурної логіки синтоїстського, а й з особливого загальнолюдського світосприйняття. Саме ці екзистенційні переживання маркують душевне життя людей із чутливим характером.

Ключові слова: Манга, аніме, Японія, культура, анімаційні фільми, Хаяо Міядзакі.

George KURBANOV,
orcid.org/0000-0002-4913-5104
Postgraduate student at the Department of Sound Engineering
Kyiv National I.K. Karpenko-Karyi Theatre, Cinema
and Television University
(Kyiv, Ukraine) 2722806@gmail.com

THE WORLD OF ANIME AND CREATIVITY OF HAYAO MIYAZAKI

This article is dedicated to the study of the genre of animated films anime and its manifestation in various forms of literature and art, primarily in cinematography. The nuances of the Asian perspective on anime are analyzed based on animation material, articulating its consonance with the latest contexts of Japanese underground culture, the reasons for the genre's popularity not only in Japan itself but also beyond its borders, and how the work of one of the cult directors and artists of Japanese animation, Hayao Miyazaki, influenced the genre and its contribution to its development.

The article describes the features of anime, the differences from Western animated films, introduces diversification and comparative characteristics of genre modalities, explores the principles of its rapid development in the screen art of Japan, analyzes the creative path and legacy of Hayao Miyazaki in the genre of animated films.

The article is based on a corpus of ideas from the intersection of the aesthetics of Asian culture and worldview-mythological complexes of anime and manga, as well as bibliographic materials that have acquired and are reflected in the works of director Hayao Miyazaki and his colleagues, such as Tatsuki Fujimoto, and manga authors such as Masamune Shiro.

The article provides examples of Hayao Miyazaki's animated films, as well as their specific stylistics and features. Genre features and historical information about Manga style is revealed. The article reflects the creativity and stylistics of the Japanese artist Hayao Miyazaki, whose work is centered on cultural issues, namely the resolution of the contradictions between archaic and high-tech in modern culture, the dialogue between traditional Japanese culture and modern Western mythologies, humanistic and universal values that bring Christianity and Shintoism together. It is significant that his works, which were a huge success not only in his homeland, but also among the Western audience, are characterized by phenomenal individuality and recognition. The article examines the issue of transformations in various anime works of the artist, considered anime works not only from the Shinto cultural logic, but also from a special universal worldview. It is these existential experiences that mark the mental life of people with a sensitive character.

Key words: Manga, anime, Japan, culture, animated films, Hayao Miyazaki.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Аналіз літературних джерел показав, що наразі в вітчизняному науковому дискурсі існує дефіцит досліджень мультиплікаційного жанру аніме, зокрема творчості відомого режисера Хаяо Міядзакі, чим і обумовлена актуальність даної статті. Вважаємо необхідним здійснити узагальнення та аналіз творчості виявлення особливостей творчості, та концептуальні нюанси жанру аніме, які впливають на розвиток кіно та мультиплікаційної індустрії, а також дослідження феномену жанру аніме в якому найбільш прославився японський кінорежисер, а також роль міфів й синтоїзму в його творчості.

Метою ж статті є дослідити творчість відомого японського кінорежисера та описати соціальне значення анімаційних фільмів Хаяо Міядзакі.

Завдання статті: охарактеризувати особливості жанру **Аніме** в Японії та світі, запровадити диверсифікацію та порівняльну характеристику модальностей жанру, дослідити засади його бурхливого розвитку в екранному мистецтві Японії; визначити відмінність японських версій від західних зразків.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Теоретичне узагальнення в даному питанні надали такі науковці і режисери як Татсумі Тайко та Оделл Колін, а також наукові записки та бібліографічні доробки Хаяо Міядзакі та Мамору Осії. Їхні праці становлять **наукове підґрунтя** дослідження. Жанрова специфіка фільмів жахів також привернула увагу вітчизняних дослідників, серед таких: Алфьорова З. І. та Дев'ятко Н. В., Мамору Осії в своїх працях про майбутнє анімаційних фільмів писав що, естетика аніме багатогранна і включає в себе не тільки матеріальну сторону (форму вираження тобто аніме серіал або фільм), а так само і алегоричну сторону, яка і наповнює всі аніме змістом, символічною і багатогранністю, а Хаяо Міядзакі робить основний упор на музикальний супровід та звукове оформлення, так як через музикальний супровід та своєрідне оформлення в багатому оформлене через струнні інструменти, створюється об'ємність та заглиблення в фабулу та сюжетну перспективу.

Наукова новизна дослідження полягає в розвідках нового жанру «Аніме» з використанням сучасного наукового інструментарію, зокрема, із запровадженням компаративного методу, що дає можливість порівняти шляхи становлення й розвитку жанру «Аніме» в мистецтві Японії та розвинених країн Заходу, артикулювати відмінності японської версії жанру від втілень Аніме в західних мультиплікаційних фільмах, а також виявити

особливості його різних піджанрів, варіацій та перспективи їхнього подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Таємниця краси завжди турбувала уми людей протягом багатьох століть. У сучасному світі, коли краса і естетика набувають нових коннотативних значень, не можна не зважати і на субкультури, які тією чи іншою мірою формують сприйняття цих концептів окремими групами. Естетика різних субкультур пов'язана насамперед із сутностями і формами прекрасного, і з висловлюваннями даних форм через мистецтво та творчість, а поняття «краси» субкультур суттєво відрізняється від того ж поняття в масовій культурі. Аніме походить від англійського слова «animation» і є видом японської анімації який прийшов до нас від японського літературного жанру «Манга».

Одними з перших робіт у стилі манга вважаються так звані те дзю гіга («Малюнки про прокази звірів і птахів») – малюнки XII ст., створені буддійським ченцем Тоба. Вони зображували тварин і птахів, які поводитися, як люди. Пізніше подібні малюнки перетворилися на свого роду штамп, який широко використовувався в сатирі. Наступний значний етап на шляху розвитку манга – епоха сьогунів Токугава (1604–1868). У цей період в японському живописі, особливо в жанрі кольорової гравюри на дереві, розвивається новий стиль, укіе-е – «картини світу, що пливе», тісно пов'язаний з буддійськими уявленнями про життя і сприймається людиною реальності. Судзукі Харунобу, Кітагава Утамаро, Кацусіка Хокусай, Андо Хіросіге – ось лише деякі з найвідоміших і найталановитіших майстрів укіе-е, які творили в епоху Токугава. Кінець цього періоду японської історії збігся з часом найвищого розквіту укіе-е. Найвпливовішою у період стала школа Утагава, художники якої, на відміну прибічників інших напрямів, спеціалізувалися, зазвичай, на якомусь одному жанрі, створювали гравюри на найрізноманітніші теми. Однією з найбільших японських художників і графіків був Кацусіка Хокусай, який увів у вжиток сам термін манга. Власне японські манги не мали особливого успіху аж до кінця Другої світової війни. Ситуація змінилася лише у 50-ті роки, коли художник Тедзука Осаму, якого зараз по праву називають батьком аніме, після тривалого стажування на студії Діснея повернувся до Японії та почав малювати комікси та мультфільми. Він перейняв у американських художників найважливіші навички і вирішив на основі свого досвіду створити власну школу малювання. Так з'явилися знамениті аніме та манга (у дещо «зниженому» значенні цього

слова, що означало тепер не мальовничу техніку, а лише певний вид масової продукції, що виникла на основі цієї техніки). Багато дослідників підкреслювали нерозривний зв'язок між японськими культурними та естетичними традиціями та історією манги, серед них американський письменник Фредерік Л. Шодт. Він підкреслював зв'язок між візуальним стилем укіе-е та сучасною мангою. Шодт також відводить особливо значну роль театру камісібаї, коли мандрівні артисти у своїх виступах показували публіці малюнки. Камісібаї (дослівно, «паперовий театр») – це вулична вистава, яка полягає в розповіді казок, що супроводжується показом ілюстрацій. Камісібаї з'явився в Японії на початку 20 століття і швидко набув популярності. Зв'язок манги з мистецтвом до реставраційного періоду відзначає також Кінко Іто, хоча, на її думку, події післявоєнної історії послужили важелем для формування споживчого попиту на багату на малюнки мангу, що сприяло закладенню нової традиції її створення. Іто описує, як ця традиція вплинула на розвиток нових жанрів і споживчих ринків, наприклад «манги для дівчаток» (седьо), розвиток якої відбувався наприкінці 1960-х років, або «коміксів для дам». Про те сам термін «Аніме» можна трактувати і з іншого погляду, не тільки як зв'язкового від літератури, але й від англійського слова «animation» що є видом японської анімації.

Цей термін можна трактувати і з іншого погляду. Так, спираючись на Платона, душа – аніма, до народження людини душа споглядає ідеї в нематеріальному світі, а після того, як вселяється в тіло, їх «забуває». Підтвердження цього ми можемо знайти у К. Г. Юнга, який ввів два терміни: Аніма (жіночий елемент у психіці кожного чоловіка) та Анімус (чоловічого елемента в психіці жінки). Обидва ці елементи приховані в психіці, людина як би «забула» їх. Геракліт теж наголошує на діалектичній картині світу, в якій для досягнення гармонії повинні бути присутніми два елементи: чоловічий і жіночий початок. За Гераклітом, можлива «і «прихована гармонія, в якій приховані та занурені відмінності та протилежності»» (Йонедзава, 2003: 4).

Тобто. естетика і філософія виступають у неподільній єдності. Єднання двох початків ми можемо спостерігати і в східній філософії на основному принципі інь і янь. Можна припустити, що той самий принцип був покладений в основу жанру аніме, де, якщо розглядати культурну складову в цілому, єдність жіночого та чоловічого початку проявляється максимально, а, з іншого боку, поділу на різні жанри допомагає вивільнити та розкрити елементи Аніми та Анімусу.

В даний час аніме є особливим культурним пластом, який поєднує в собі серіали і фільми не тільки для дітей, але і для підлітків і дорослих. Унікальність естетики цього напрямку полягає в тому, що японське аніме, будучи замкнутою субкультурою, живе та розвивається за своїми власними законами, має відмінні форми (не тільки жанр аніме, а й дизайн персонажів) та ознаки. Прикладом можуть бути відмінні жанри цього мистецтва як Меха (Eurika 7), сенен (White Cross, Overdrive), сёдзє (Sailor Moon), яой (Fake, Pure romance, Hayakashi no Bara), юрі (Girl meet girl) тощо. Персонажі кожного аніме є унікальними і у всій культурі навряд чи можна знайти двох абсолютно ідентичних героїв.

Кожен художній образ має свою емоційну та раціональну сторону. Це проявляється насамперед у зображенні того чи іншого персонажа. Так, якщо у персонажа аніме великі очі, це означає, що цей герой добрий, чуйний і доброзичливий. І, навпаки, – з маленькими очима найчастіше зустрічаються негативні герої. В аніме, волосся може бути абсолютно будь-якого кольору, починаючи з традиційних відтінків і закінчуючи зеленим, синім та фіолетовим кольором. Навіть колір волосся має власну символіку. Наприклад, герої з яскравим кольором волосся, наприклад червоним або рудим найчастіше бувають імпульсивними і відкритими, світловолосі – іноземцями, а герої з темним, чорним або темно-фіолетовим волоссям можуть виступати як дуже замкнуті особистості або негативні персонажі. У багатьох аніме серіалах персонажі виглядають психологічнішими, ніж у звичайному кінематографі.

Проблеми, які торкаються аніме серіали, з одного боку, можуть здатися досить простими та повсякденними, але, з іншого боку, є глибоко філософськими питаннями. Можна відзначити такі ідеї, як: ідея самотності, небажання здаватися навіть у найскладніших життєвих ситуаціях, допомоги близьким і дорогим людям, згуртованості колективу, здійснення мрії, ідея стійкості та мужності, досягненні цілей, ідея подвигу заради блага та щастя коханої людини, і в загалом ідея кохання. Роль особливості художника особливо наочна у виконавському мистецтві (музика, театр) (Алфьорова, 2004: 22). Вона також яскраво проявляється в аніме. Кожен сценарист бачить сучасний світ по-різному, тому складно знайти двох схожих аніме. В одному може говорити про побут простих школярів, які живуть у Токіо або Осаці (Azumanga Dahio, Lucky Star, Lovely Complex), інший же опише постапокаліптичний світ або безкраї простори всесвіту (Toward the Terra, Wolfs

rain, King of the beast planet). Символьна сторона аніме не обмежується лише зовнішністю головних героїв. Багато уваги приділяється алегоричній стороні буття. Наприклад, пелюстки падаючої сакури не тільки є естетично красивою картиною, але намагаються донести до глядача швидкоплинність, і швидкоплинність часу. Символом може бути і звичайна квітка – наприклад, конюшина (“Honey and Clover”), і троянда (Paradise Kiss), і навіть пара візерункових склянок купленими персонажами (“Nana”). Всі вони, так чи інакше, пов’язані з часом, що безповоротно минули, щастя і радості, готуючи тим самим глядача до нових поворотів сюжету. Символ долі чи року має завуальований характер, і проявляється насамперед під час зустрічі головних героїв. Щоб глядач зміг відчувати всю гостроту моменту, режисер використовує не тільки емоції персонажів, але зупиняє час на картинці.

У більшості випадків ця зустріч є доленосною для обох героїв, і після неї починається основна розповідь. Якщо порівнювати аніме і сучасні постмодерністські тенденції, то схожість з ними полягає лише в тому, що весь Універсум визнається за ігровий калейдоскоп текстів, смислів, форм і формул, символів, симулякрів та симуляцій (Торікай, 2006: 14). Зазвичай самі постмодерністи часто порівнюють свій творчий метод із карнавалом, у якому відбувається театралізоване змішання різних культурних блоків. (Йонедзава, 2003: 5). Але якщо в постмодернізмі, і в його естетиці немає певної мети, а над ідеальною красою панує тілесна, то в субкультурі аніме ми швидше виявимо повне протиставлення цієї традиції. Почуття прекрасного в глядачі пробуджує насамперед не лише гарне і детальне промальовування персонажів, а й різноманітність їх характерів, життєвих ситуацій, до яких вони потрапляють, та й загалом увесь різноманітний світ. Яким би не був світ аніме серіалу, досить часто відбувається ефект «подвоєння» світу, причому таке, що світ аніме образів виявляється непокладається з образами реального світу (Торікай Шін’ічі, 2006: 15). Здебільшого це стосується таких жанрів як постапокаліпсис, панк, кіберпанк, фантастика тощо. Наприклад дії аніме “Ergo Proxy” відбувається у постапокаліптичному/кіберпанк світі, де люди залишили в руїнах забуті військові технології, а в серіалі «Tower of Druaga» був створений повністю вигаданий світ, заснований на шумерській міфології. Однак хоча більшість світів аніме відрізняється від сучасного, є й такі, де персонажі максимально наближені до реальних людей, і дія відбувається в сучасному світі (“Honey and

Clover”, “Reaching you”, “Special A”, “Itazura na Kiss”). Навіть у таких примітивних і простих, з одного боку, аніме, сценаристи та художники намагаються наблизити читача не лише до зовнішнього світу, чи до внутрішнього світу героїв, а й наблизити глядача до піднесеного.

Одним з тих хто зміг не тільки зробити але й осмислено й структуровано, як художник і творець підійти до питання створення й злиття двох світів та трансформацій і метаморфоз на екрані є класик і деміург японської анімації Хаяо Міядзакі.

Цей анімаційний режисер отримав визнання у Японії, та й за її межами. У його роботах можна побачити цікаві види трансформації. Зовнішня трансформація очевидна на візуальному рівні, тоді як трансформація з середини розпізнається і розуміється у духовному зміні персонажа.

Трансформація в анімації Хаяо Міязакі міцно пов’язана із магією. Відомо, що магія є невід’ємним елементом казки чи міфу. Вона супроводжує трансформацію протягом усього оповідання. Це може бути чарівне місце, ворог, помічник чи об’єкт, які допомагають герою. Вивченням казок займалися такі дослідники, як А. А. Аарне та В. Пропп. Однак для дослідження їх класифікації виявилось недостатньо, тому варто звернутися до категорії D magic «Мотиви-індексу народної літератури» Стіта Томпсона – вченого, який був продовжувачем класифікації А. А. Аарне.

«Здатність трансформуватися та звільнятися від чарів – це лише одна з чарівних сил, що існують у популярних традиціях та народних казках. Світ магії настільки добре зарекомендував себе на тлі таких оповідань, що часто магічні здібності всіх видів приймаються без коментарів, і майже завжди є лише допоміжними мотивами, цілком випадковими для основної дії казки» (Thompson Stith. с. 260). Тому у своїй роботі Томпсон виділив велику кількість індексів магічної трансформації; деякі з них можна зустріти в аніме Хаяо Міязакі: зміна образу, трансформація людини в тварину, трансформація людини в птаха, трансформація людини в об’єкт, трансформація риби в людину, перетворення розміру об’єкта, трансформація через силу слова, перетворення різними способами, періодичне перетворення, добровільна трансформація, трансформація за допомогою чарівної їжі, магічний об’єкт впливає на тимчасову зміну особи, втрата чарівної сили, засоби виробництва чарівної енергії, чарівна сила, чарівна німота ітд. У фільмах Хаяо Міядзакі головним є перетворення форми, а трансформація характеру героя. Найчастіше в роботах цього майстра можна побачити, як під впливом зовнішніх

факторів, що трансформуються, чи то безпосередньо перетворення зовнішнього вигляду самого героя або предметів і дійових осіб навколо нього, змінюється характер персонажа, що опинився поза зоною свого комфорту.

Для аналізу було вибрано наступні фільми режисера Хаяо Міядзакі: «Віднесені привидами», (2001), «Ходячий замок Хаула» (2004), «Рибка Поньо на кручі» (2008).

Головна героїня анімаційного фільму «Віднесені привидами» – десятирічна дівчинка, яка разом зі своїми батьками опинилася у світі парфумів. Варто зауважити, що найголовніша героїня не відчуває на собі зовнішню трансформацію як таку. Єдина сцена її зовнішньої зміни – це перетворення Тихіро на привида, яке зникло за допомогою їжі даного світу. Проте трансформація оточуючих «людей» сильно впливає на її внутрішні перетворення. Перший приклад візуальної трансформації, який нам постає в цьому аніме, – перетворення батьків Тихіро на свиней після їжі, призначеної для жителів цього світу – духів. Ця трансформація не впливає на внутрішнє перетворення характеру батьків, тому що наприкінці фільму вони нічого не пам'ятають. Однак перетворення батьків на тварин вплинуло на подальше становлення їхньої доньки. Тихіро – розбещена і боягузлива дівчинка. Для того, щоб врятувати батьків, їй доводиться долати свій страх.

Головним завданням Тихіро було влаштуватися на роботу в лазні для парфумів під керівництвом відьми Юбаби. У сцені, де Тихіро таки відстояла своє право на роботу, Юбаба забирає частину імені дівчинки. Втративши своє ім'я, Тихіро мала стати служницею в лазнях, забувши про свою початкову мету. У такому разі вона не врятувала б своїх батьків, яких згодом подали на стіл гостям, і назавжди залишилася б у світі духів. Однак у Тихіро з'явився магічний помічник Хаку, який був духом річки і міг перетворюватися на морського дракона, – дух зміни, а тому дух життя. Під чуйним керівництвом помічника Тихіро навчилася виживати у світі духів.

Хаку, як і Тихіро, був працівником лазень та головним помічником відьми Юбаби. Він прибув у світ духів, щоб навчитися магії, проте Юбаба забрала його ім'я, тому Хаку забув, ким є насправді. Коли дракону загрожувала небезпека, Тихіро, не роздумуючи, кинулася рятувати його, незважаючи на покарання. Завдяки їй Кавакугава повернув своє ім'я і надалі був вільний від чарів Юбаби. В аніме є ще один персонаж, який відчуває на собі зовнішню трансформацію, – дитина Юбаби, що є величезним немовлям. Він звик

отримувати все й відразу, купався у надмірній турботі матері. Він перетворюється на маленького, пухкого гризуна, який рушив у дорогу разом із Тихіро. Дорогою він зміг краще пізнати дівчинку, тому, повернувшись у лазні до матері, зажадав, щоб вона відпустила Тихіро з батьками у світ людей. Таким чином, головним елементом аніме «Віднесені привидами» є особистісна трансформація головної героїні картини. З розбещеної дитини вона перетворилася на впевнену в собі, хоробру дівчину, яка більше не ховалася за спинами батьків. Зміна її самооцінки та світогляду – одне з найбільших перетворень, які проходить кожна людина у своєму житті.

Аніме «Ходячий замок Хаула» – екранізація казки англійської письменниці Діани Вінн Джонс, в якій магія є частиною світу героїв. Головними персонажами історії є Софі та Хаул, які страждають від прокляття, або нав'язаного собі, або нав'язаного героєм-антагоністом.

Героїня цієї історії Софі Хаттер була старшою з трьох сестер і була впевнена, що як старша сестра вона зобов'язана стежити за сімейним бізнесом та сестрами, яких потрібно видати заміж. Потрібно зауважити, що, незважаючи на те, що Софі була молодшою дівчиною, вона носила простеньку сукню, капелюшок без прикрас та строгу косу, тому великої симпатії протилежної статі не викликала. Навіть солдати, які пристали до неї в одному з епізодів, назвали її «мишкою». Одного вечора Софі нагрубилла Відьмі пустирищ, за що була перетворена на стару, таку, якою Софі відчувала себе всередині. При цьому Софі нікому не могла розповісти про те, що вона проклята. Щоб зняти прокляття, Софі вирушає на пошуки чарівника Хаула. Хаул постає перед нами в образі прекрасного принца, який врятував «мишку» від солдатів, проте пізніше ми розуміємо, що Хаул – схильна до нарцисизму, егоїстична і боягузлива людина. Незважаючи на те, що Софі перетворилася на стареньку, в хаті Хаула вона виявляє неприховану цікавість, яка частіше притаманна дітям, на що учень Хаула Маркл зауважив: «... вона скрізь свій ніс засуне».

Прибираючись у будинку чарівника, Софі переставила засоби для догляду за зовнішністю у ванній Хаула, що призвело до зміни кольору волосся останнього. Побачивши це, Хаул вирішив померти, покликавши тіні: «Навіщо жити, якщо ти некрасивий». Відповідь Хаула вразила і розлютила Софі, яка і раніше не вважала себе красунею, а зараз і зовсім перебувала в тілі старої. Поступово Софі змінює зовнішній вигляд, то повертаючись у молоде тіло, то знову стаючи старенькою. Коли

вона почувається впевненою, коханою чи наділеною повноваженнями, Софі повертається до молоді себе. Коли вона втрачає свою хоробрість чи впевненість, почувається неповноцінною, вона знову стає літньою жінкою. Це відбувається протягом усього оповідання у різних ситуаціях, що становлять внутрішні емоційні перешкоди, які мають бути подолані під час пошуку нею життєвого шляху.

Хаул як герой-чарівник трансформується у різні форми. Прикладами його магічних перетворень можуть служити епізоди, де Хаул стає антропоморфним чорним хижим птахом великих розмірів, який був необхідний йому для здійснення військових дій. Ця трансформація є прикладом мотиву перетворення людини на птацю. Хаул також застосовує людські маскування. Наприклад, коли він прийшов забрати Софі з королівського палацу, то з'явився в образі короля. Таким чином, можна зробити висновок, що поки Софі була молодою, вона витратила своє життя. Вона мислила як людина похилого віку і не замислювалася про те, щоб щось змінити. Як тільки Софі перетворилася на стареньку, вона почала шкодувати, що, можливо, так і помере, не зазнавши радостей молодості. Ця трансформація допомогла їй повірити у себе, знайти свій життєвий шлях та допомогти іншим персонажам. Незначна трансформація Хаула допомогла йому зізнатися у своїх слабкостях, а теплі почуття до Софі зробили його сильнішим і впевненішим у собі. Він переходить зі стану самотності, боягузливості та егоїстичності в стан зрілої, відповідальної та люблячої людини. Він перестає тікати від проблем, тому що в нього з'являється хтось, кого треба захищати: Мені було достатньо тікати. Тепер я маю дещо, що я хочу захистити. Це ти».

В аніме є ще персонажі, які виявляють магічну трансформацію: Відьма пустирищ, Маркл – учень Хаула, Ріпка та Кальцифер.

Відьма пустирищ – це могутня чаклунка, яка підтримувала свою молодість завдяки власним магічним силам. На початку аніме вона була зарозумілою і вимогливою жінкою, яка перетворила Софі на стару. Однак відьма стала неугодною королівській чарівниці, тому у неї були вилучені магічні здібності. Після цього Відьма пустирищ набула свого справжнього вигляду. Щойно відбулася візуальна трансформація старої жінки, вона стала, здавалося б, м'якою та доброю особистістю, якій частково все ще притаманні сильні прихильності до влади та контролю над іншими. Маркл – сирітський хлопчик, учень Хаула. Він стежить за порядком у замку та вчиться бути

чарівником. Він використовує магічний об'єкт досягнення візуальної трансформації. Коли клієнт приходиться до дверей або якщо Маркл виходить на вулицю, він одягає плащ, який перетворює його на бородатого чоловіка. Ріпка – персонаж, який зустрічається Софі на шляху до замку Хаула. Ріпка – опудало, яке було принцом сусідньої держави після того, як врятувало життя героїв і отримало подяку поцілунок від Софі. Кальцифер – демон, який зіркою впав на землю. Він уклав договір з Хаулом і натомість на чарівні сили забрав серце чаклуна. В аніме Кальцифер це вогонь, який підтримує сили Хаула і керує ходячим замком. Демон далеко не байдуже суспільство. Коли він став вільним, то не став шукати нову жертву, а повернувся до Хаула, виконуючи колишню роботу без будь-якої жертви. Як показують вищенаведені приклади, у цьому фільмі герої та героїні демонструють візуальні трансформації, які відбуваються за допомогою магічних засобів, а також більш глибокі та тонкі внутрішні перетворення, які надихали їх уператися в небезпечних обставинах та виявляти свою цілісність.

«Рибка Поньо на кручі» є синестезом казки Г. Х. Андерсена «Русалонька» та міфу про Великий потоп. Проте більше цікавить саме її казкова частина, на прикладі якої було розглянуто трансформацію персонажів. Поньо – маленька рибка з людським обличчям, яка хоче стати звичайною дівчинкою. Одним із мотивів цієї історії є трансформація від тваринної іпостасі до людської форми.

Перша трансформація Поньо відбувається, коли вона зустрічає людського хлопчика на ім'я Соуске. Поньо застрягла в банці, викинутій у море, Соуске побачив безпорадну рибку і вирішив їй допомогти. Хлопчик розбив банку і порізався об її край. Злизав кров, Поньо перетворилася на людину. З цього моменту і впродовж усієї подальшої історії ми бачимо трансформацію Поньо у двох різних іпостасях: у вигляді риби в людській формі, але з курчячими ногами та у повністю людській формі.

Матір'ю Поньо є богиня води Маам-маре, тому рибка має чарівну силу, якої вона не позбавляється навіть у людській формі. Таким чином, вона легко може використовувати магію для досягнення необхідних цілей у певний момент: включити генератор, зробити іграшковий човен Соуске в повний розмір, щоб вони могли знайти маму хлопчика, запалити свічку та інші дива. Ці епізоди ілюструють здатність Поньо трансформувати об'єкти світу за допомогою магії. В останньому епізоді ми бачимо, що завдяки чарівному поцілунку та використанню магії Поньо змогла

остаточно позбутися своєї риб'ячої форми та стати людиною. Однак при цьому їй довелося відмовитися від магії та свого колишнього життя під водою. На відміну від казки Г. Х. Андерсена «Русалонька», радикальна трансформація Поньо в аніме Хаяо Міядзакі призвела до щасливого кінця.

Висновки. Після проведеного аналізу можна визначити, що естетика й культурна складова визначна для сучасної культури, естетика є своєрідною та багатогранною, і включає в себе не тільки матеріальну сторону (форму вираження тобто аніме серіал або фільм), а так само і алегоричну сторону, яка і наповнює всі аніме змістом, символікою та своєрідністю. Аніме пропонують глядачам необмежені можливості, тому що промовляють міжнародною мовою та викладають сюжет явним чином. Багато творів не представлено на експорт, але чекають свого часу. Аніме досягли високого рівня за рахунок багатства образотворчих засобів. В них представлені чарівні персонажі з багатим внутрішнім світом та сюжети з глибоким змістом, при цьому в наявності стрімкість розвитку подій, промовисті діалоги, та надзвичайні спецефекти. Цими найвищими аспектами пояснюється їхня популярність в Японії. Провівши аналіз вибраних фільмів Хаяо Міядзакі, можна зробити висновок, що у фільмах Хаяо Міядзакі магія є основним

мотивом, що впливає на зовнішню трансформацію героїв аніме. З іншого боку, у його анімаційних роботах можна відчувати іншу трансформацію, що відбувається більш глибокому рівні – у характеристиках самих персонажів.

Говорячи про свої роботи, Міядзакі посилається на те, що молоді люди прагнуть ілюзорного світу, ностальгують за зрілою людиною і впевнені в необхідності фантазій про справді унікальні уявні світи і персонажі. У своїх фільмах Міядзакі наповнює історії приголомшливим безліччю надприродних елементів, які процвітають на екрані завдяки взаємодії магії та трансформації. Він створює оповідання таким чином, що історія має у своїй основі і певний світський реалізм. Баланс цих двох елементів – надприродного та реального світу – підтримують магичні перетворення у його оповіданнях, які сприяють особистісному зростанню героїв. На прес-конференції з нагоди свого відходу з посади аніматора студії «Гіблі» Хаяо Міядзакі зазначив, що головним чином він хотів би донести до дітей ідею, що життя варте того, щоб жити. На своїх персонажах він показує наступне: яка б трансформація, зовнішня чи внутрішня, не впливала б на існування людини, життя є головною перевагою. «Це основа всієї моєї творчості, під нею підлаштовувалося все», – стверджує японський анімаційний режисер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алфорова З. І. Міфологія «манги» й аніме у фільмах про віртуальну реальність. Вісник Харківської державної академії культури. Харків, 2004. Вип. 15. С. 21-29. Бібліогр.: 15 назв.
2. Йонедзава Йошіхіро. Всесвітній феномен аніме: минуле та майбутнє. *Nipponia Journal*. 2003. Вип. 27. С. 4-7.
3. Кацуба, М. Художнє кіно як засіб формування масової політичної свідомості. *Політичний менеджмент*. 2013. Вип. 1-2. С. 136-14.
4. Лариса Мильченко., Лариса Татарінова. Особливості сприйняття візуальної книги. *Комікси. Манга. Графічний роман*. Вісник Книжкової палати. 2020. Вип. 12. С. 10-15.
5. Ляшко Л. П. Анімація Хаяо Міядзакі в контексті естетичного виховання. *Гуманітарний часопис*. 2011. Вип. 1. С. 78-88.
6. Торікай Шін'ічі., Комацу Мегумі. Світ аніме зсередини. *Nipponia Journal*. 2006. Вип. 27. С. 14-16.
7. Хаяо Міядзакі виповнилося 80 років. Він створив дивовижний анімаційний всесвіт. Стаття.: веб-сайт. BBC NEWS Україна. 2021. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55544415> (дата звернення: 10.11.2023)
8. Folgert Karsdorp., Marten van der Meulen., Theo Meder & Antal van den Bosch. / MOMFER : A Search Engine of Thompson's Motif-Index of Folk Literature. 2002. P. 17.
9. Napier, S. J. Princess Mononoke: Fantasy, the Feminine, and the Myth of «Progress». *Anime from Akira to Princess Mononoke. Experiencing Contemporary Japanese Animation*. New York: PALGRAVE, 2001. P. 175-191.
10. Napier, S. J. The Enchantment of Estrangement: The Shojo in the World of Miyazaki Hayao. *Anime from Akira to Princess Mononoke. Experiencing Contemporary Japanese Animation*. New York: PALGRAVE, 2001. P. 121-138.
11. Thompson Stith. *Motif-Index of Folk Literature*. University of California Press. 2018. Vol. 11. P. 498-864.
12. Thompson Stith. *The Folktale*. University of California Press. 2017. Vol. 13. P. 519.
13. Yoshioka, S. Heart of Japaneseness. *History and Nostalgia in Hayao Miyazaki's Spirited Away*. *Japanese Visual Culture. Explorations in the World of Manga and Anime* / edited by M.W. MacWilliams. USA. 2015. P. 256-273.
14. Yamanaka, H. The Utopian «Power to Live»: The Significance of the Miyazaki Phenomenon. *Japanese Visual Culture. Explorations in the World of Manga and Anime* / edited by M.W. MacWilliams. USA. 2015. P. 237-255.

REFERENCES

1. Alforova Z. I. (2004) Mifolohiia «manhy» y anime u filmakh pro virtualnu realnist. [Mythology of "manga" and anime in films about virtual reality] *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury.*- Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture. Bibliohr. 15 names.coll: of science papers 15. 21-29.[in Ukrainian]

2. Ionedzava Yoshikhiro.(2003) Vsesvitnii fenomen anime: mynule ta maibutnie. [The worldwide phenomenon of anime: past and future]. Nipponia magazine. 27. 4-7. [in Ukrainian]
3. Katsuba, M.(2013) Khudozhnie kino yak zasib formuvannia masovoi politychnoi svidomosti. [Art cinema as a means of forming mass political consciousness]. Political management. 1-2. 136-14. [in Ukrainian]
4. Larysa Mylchenko., Larysa Tatarinova.(2020) Osoblyvosti spryiniattia vizualnoi knyhy. Komiksy. Manha. Hrafichnyi roman.[Peculiarities of visual book perception. Comics. Manga. Graphic novel.] Scientific bulletin of the book chamber. 12. 10-15. [in Ukrainian]
5. Liashko L. P.(2011) Animatsiia Haiao Miiadzaki v konteksti estetychnoho vykhovannia. [Hayao Miyazaki's animation in the context of aesthetic education.] Humanitarian journal. 1. 78-88. [in Ukrainian]
6. Torikai Shinichi., Komatsu Mehumi.(2006) Svit anime zseredyny. [The world of anime from the inside.] Nipponia Journal. 27. 14-16. [in Ukrainian]
7. Khaiao Miiadzaki vypovnylosia 80 rokiv. Vin stvoryv dyvovyzhnyi animatsiinyi vsesvit. [Hayao Miyazaki turned 80 years old. He created an amazing animated universe.] (2021) article.: BBC NEWS Ukraine. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55544415> [in Ukrainian]
8. Folgert Karsdorp., Marten van der Meulen., Theo Meder & Antal van den Bosch.(2002)/ MOMFER : A Search Engine of Thompson's Motif-Index of Folk Literature. 16-17.
9. Napier, S. J.(2001) Princess Mononoke: Fantasy, the Feminine, and the Myth of «Progress». Anime from Akira to Princess Mononoke. Experiencing Contemporary Japanese Animation. New York: PALGRAVE. 175-191.
10. Napier, S. J.(2001) The Enchantment of Estrangement: The Shojo in the World of Miyazaki Hayao. Anime from Akira to Princess Mononoke. Experiencing Contemporary Japanese Animation. New York: PALGRAVE. 121-138.
11. Thompson Stith. (2018) Motif-Index of Folk Literature. University of Callifornia Press. 11. 498-864.
12. Thompson Stith. (2017) The Folktale. University of Callifornia Press. 13. 519.
13. Yoshioka, S.(2015) Heart of Japaneseness. History and Nostalgia in Hayao Miyazaki's Spirited Away. Japanese Visual Culture. Explorations in the World of Manga and Anime / edited by M.W. MacWilliams. USA. 256-273.
14. Yamanaka, H.(2015) The Utopian «Power to Live»: The Significance of the Miyazaki Phenomenon .Japanese Visual Culture. Explorations in the World of Manga and Anime / edited by M.W. MacWilliams. USA. 237-255.

УДК 378.014-048.77:[792.83:793.31]:7.038.53(477)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-13>

Тетяна ЛУГОВЕНКО,
orcid.org/0000-0001-7691-3162
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри хореографії
Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтва
(Київ, Україна) *t.luhovenko@kmaest.edu.ua*

ПЕРФОРМАТИВНЕ МИСТЕЦТВО ТА НАРОДНО-СЦЕНІЧНА ХОРЕОГРАФІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ ЧИ НЕВДАЛИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ?

Останнім часом в освітній спільноті з новою силою розпалюється дискурс стосовно перформативного мистецтва. Приводом до таких обговорень став «Проект нового переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти», який було запропоновано до громадського обговорення Міністерством освіти та науки з 08.08.2023 по 11.12.2023 року. Відповідно цього проєкту в галузі знань «Мистецтво та гуманітарні науки», на відміну від образотворчого та музичного мистецтва, місця для хореографії не знайшлося взагалі, але це питання для подальшого діалогу, саме таке, як і куди поділася «Культура» з галузі знань (Проект нового переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти, 2024:1).

Також, виходячи з цього документу, а саме з «Таблиці відповідності», хореографія та сценічне мистецтво відтепер відноситься, за новим переліком галузі знань та спеціальностей, до перформативного мистецтва (Таблиця відповідності, 2024:2).

Завдяки посиленому та небайдужому обговоренню цього проєкту, не тільки в освітній спільноті країни, були враховані зауваження та пропозиції більш ніж 1500 респондентів. (Звіт про громадське обговорення проєкту постанови Кабінету Міністрів України, 2024:2). Однак, цей посередній документ (він не має ні номеру, ні підпису), пред'явлений громадськості, підтверджує тільки кількість респондентів, але ніяк не відображає сутність звернень. Таким чином, його можна вважати не офіційною відповіддю МОН, а звітом про роботу обчислення звернень. Враховуючи величезну кількість звернень представників академічної спільноти до розробників «Проекту нового переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти» слід розглянути суть звернень та зауважень надісланих до МОН України.

Ключові слова: народно-сценічна хореографія, перформанс, перформативне мистецтво, спеціальність «Хореографія».

Tetyana LUGOVENKO,
orcid.org/0000-0001-7691-3162
PhD in Arts,
Associate Professor at the Department of Choreography
Kyiv Municipal Academy of Circus and Performing Arts
(Kyiv, Ukraine) *t.luhovenko@kmaest.edu.ua*

PERFORMANCE ART AND FOLK-STAGE CHOREOGRAPHY: REALITY OR FAILED EXPERIMENT?

Recently, the discourse about performative art has been rekindled in the educational community. The reason for such discussions was the «Project of a new list of fields of knowledge and specialties, according to which candidates of advanced and professional pre-higher education are trained», which was proposed for public discussion by the Ministry of Education and Science from 08.08.2023 to 11.12.2023. According to this project in the field of knowledge «Arts and Humanities», unlike fine and musical arts, there was no place for choreography at all, but this is a question for further dialogue, exactly how and where did «Culture» go from the field of knowledge (Project of the new of the list of fields of knowledge and specialties, according to which applicants of advanced and professional pre-higher education are trained, 2024:1).

Also, based on this document, namely the «Correspondence Table», choreography and stage art now belong, according to the new list of fields of knowledge and specialties, to performative art (Correspondence Table, 2024:2).

Thanks to the intensified and dedicated discussion of this project, not only in the educational community of the country, the comments and suggestions of more than 1,500 respondents were taken into account. (Report on the public discussion of the draft resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 2024:2). However, this mediocre document (it has neither a number nor a signature), presented to the public, confirms only the number of respondents, and does not reflect the

essence of the appeals. Thus, it can be considered not an official answer of the Ministry of Education and Culture, but a report on the work of calculating appeals.

Taking into account the huge number of appeals from representatives of the academic community to the developers of the «Project of a new list of fields of knowledge and specialties, according to which candidates of advanced and professional pre-higher education are trained», the essence of the appeals and comments sent to the Ministry of Education and Culture of Ukraine should be considered.

Key words: folk stage choreography, performance, performative art, specialty «Choreography».

Постановка проблеми. Серед 1500 респондентів до обговорення долучилися: Офіс Президента України, Комітети Верховної Ради України та Народні депутати України, Кабінет Міністрів України, органи виконавчої влади та їхні структурні

підрозділи, заклади вищої та фахової передвищої освіти, Національна академія наук, наукові установи, викладачі, науковці та їх колективні звернення.

Зокрема, науково-педагогічний склад кафедри хореографії Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв надіслав «Лист-звернення» до МОН України. У зверненні було зазначено, що у запропонованому проєкті переліку галузей знань і спеціальностей, за якими буде здійснюватися підготовка здобувачів вищої освіти, неабиякого занепокоєння викликала відсутність галузі знань 02 Культура і мистецтво. Було зауважено, що культура нації – це не лише демонстрація її освіченості, моральності та свідомості, це показник її сили та незалежності. Смерть культури – це смерть нації. Такі наслідки в епоху війни та збереження культурного надбання нашої країни знищують можливість до професійного формування культурних цінностей в Україні, бо орієнтовані на європейську систему, що створює відчуття «однотипності». Таким чином, зникає галузь знань «Культура і мистецтво», що є ключовим показником ідентифікації української нації за яку ведеться кровопролитна війна.

Ще більш болючим є відсутність спеціальності «Хореографія». Адже, хореографія – це універсальний суспільний феномен, що сприяє глибокому усвідомленню своєрідності кожної нації, який формує ідентичність, самобутність та неповторність українського хореографічного мистецтва на світовій арені.

Цілком логічним є питання збереження спеціальності «Хореографія», яка зарекомендувала себе, як самостійна, незалежна спеціальність, як унікальний мистецький феномен, яка покликана формувати умови для вивчення теорії та практики хореографічного мистецтва й освіти. Підготовка фахівців у сфері хореографії: виконавського мистецтва, балетмейстерської, викладацької, методичної діяльності у сфері початкової, профільної, фахової передви-

щої та вищої мистецької освіти в Україні широко оцінена не тільки в Україні, а й в країнах ЄС. Наша танцювальна культура, а відповідно і рівень освіти за спеціальністю «Хореографія» відрізняється від загальноприйнятих форм у Європейському просторі і завжди демонструє гарні результати за межами нашої країни. І якщо в доопрацьованому переліку галузі знань до найменування «Мистецтво та гуманітарні науки» додали слово «Культура», то зі спеціальністю «Хореографія» такого дива не сталося (Про внесення змін до Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, 2024 : 2).

Аналіз досліджень. Ліквідація спеціальності «Хореографія» та об'єднання її зі «Сценічним мистецтвом» у новій спеціальності «Перформативне мистецтво», викликає низку питань і спонукає дослідити такі поняття, як «перформанс» та «перформативне мистецтво». Історію виникнення та трансформації перформансу, а також його розвиток в Україні розглядав український художник, кандидат мистецтвознавства Гліб Вишеславський (Вишеславський, 2019 : 77-102). Складність і неоднозначність явища сучасної культури «перформанс» досліджувала докторка мистецтвознавства Руслана Безугла (Безугла, 2020 : 18-26). Докторка філософських наук Галіна Меднікова у своєму дослідженні акцентує увагу на тому, що перформативне мистецтво виражається у «...активному залученні всієї суб'єктно-тілесної природи митця в художньому процесі та безпосереднє переживання глядачами самого процесу творчості як катарсичного акту» (Меднікова, 2022 : 194-200). Особливості перформативних практик в рамках сучасної культури присвятила своє дослідження докторка мистецтвознавства Катерина Станіславська (Станіславська, 2015 : 154-160).

Мета статті – проаналізувати створення нової спеціальності «Перформативне мистецтво», визначити місце народно-сценічної хореографії у перформативному мистецтві, акцентувати увагу на важливості збереження спеціальності «Хореографія» у переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої мистецької освіти.

Виклад основного матеріалу. Відповідь на питання коректності віднесення лише хореографії

та сценічного мистецтва, на думку МОН, до перформативного, опосередковано була надана у звіті про громадське обговорення генеральним директором директорату фахової передвищої, вищої освіти паном Олегом Шаровим. На його думку, такі радикальні кроки в українській освіті вимагає євроінтеграція яка, в свою чергу, потребує змін та адаптації вищої освіти України з країнами ЄС. «Приєднання до системи європейської статистики вимагає реструктуризації системи галузей знань і спеціальностей. Цей проект Постанови є наступним кроком до наближення Переліку галузей знань та спеціальностей на основі МСКО, в першу чергу чітко зіставляючи галузі» – пише він. (Звіт про громадське обговорення проекту постанови Кабінету Міністрів України, 2024 : 1).

Маючи такі факти, перед якими державні установи ставлять освітню спільноту, хотілось би розглянути взаємозв'язок між перформативним мистецтвом та освітньо-професійною програмою з хореографії, зокрема народно-сценічною, яка є не останнім і окремим елементом української культури.

Для початку, щоб розібратися, так яким же чином народно-сценічна хореографія відноситься до перформативного мистецтва, треба визначити що таке «перформанс», а що таке «перформативне мистецтво». Наукові дослідження, які торкаються означених понять вже підіймали багато науковців. Наприклад, український художник, кандидат мистецтвознавства Гліб Вишеславський в своїй статті ретельно дослідив «акціонізм і його термінологічну базу», де особливу увагу приділив «перформансу як важливому прояву художнього акціонізму ...» (Вишеславський, 2019 : 78) та простеживши шлях визначення його скрізь роки, з'ясував що перформанс у 1980-х роках ХХ століття під впливом медіа та театру втратив свою специфіку та перетворився на акціонізм «...перетнув видові межі мистецтв» (Вишеславський, 2019 : 94). Дослідження докторки мистецтвознавства Руслани Безуглої стосовно терміну «перформанс» доводить, що «...вичерпне обґрунтування його змісту поки відсутнє, тому можливо послуговуватися лише номінальним визначенням» (Безугла, 2020 : 23). Докторка мистецтвознавства Катерина Станіславська в своєму дослідженні, розглядаючи особливості перформативних практик сучасної культури, дійшла висновку, що «до оцінки перформативних (акціоністських) практик не можна підходити з позицій класичної естетики» (Станіславська, 2015 : 159). Меднікова Галина, докторка філософських наук у своїх наукових пошуках про перформативне мистецтво, доволі чітко описує різницю між перформативним мис-

тецтвом та традиційним, наголошуючи, що «Особливістю перформативного мистецтва є те, що воно стає полем експерименту, пошуком новизни шляхом експерименту та визволення мистецтва від старих форм» (Меднікова, 2022 : 197).

Словники дають тлумачення поняття перформансу де схожі тільки перші визначення, що це є формою мистецтва, або сучасного мистецтва, а далі йдуть різночитання.

Наприклад, за визначенням Словника УА поняття «перформанс» – форма мистецтва, ... яка «забезпечує поняття репрезентації (подання життя через мистецтво) заради безпосереднього проживання; він радикально відрізняється від класичного твору мистецтва, але в ньому можуть бути акцентовані різні підстави цієї відмінності – тимчасова тривалість, провокативність, соціальність, ігровий аспект, тому перформанси можуть виражати зовсім різні естетичні програми» (Словника УА).

Словник іншомовних слів трактує поняття (з англ. *performance* – виконання, вистава) як, одна з форм сучасного мистецтва, в якій обов'язковими елементами твору є час, простір, тіло виконавця і його взаємодія із аудиторією (Словник іншомовних слів).

З першим трактування терміну «перформанс» можна змиритися, «забезпечує поняття репрезентації», але стосовно «...радикально відрізняється від класичного твору» жодного збігу. Так, народно-сценічна хореографія теж рухається вперед, вона шукає нові форми такі як, наприклад, інтерпретація фольклору, але це не народно-сценічна хореографія. Інтерпретація фольклору є окремим видом, заснованим на з'єднанні та знаннях двох хореографічних напрямків (народно-сценічного танцю та сучасного, народно-сценічного танцю та бального, народно-сценічного танцю та класичного). Тобто школа народно-сценічної хореографії вже давно сформована як і школа класичного танцю, і є основою для розвитку нових стилів та напрямків. Сталою, класичною, народно-сценічною хореографічною школою що є базою, знання та володіння якої є основою для подальшого сучасного розвитку хореографічного мистецтва.

В другому трактуванні, можна поговорити лише про переклад з англійської мови, бо про «сучасне мистецтво» вже сказано. «Виконання» – таке розширене поняття, що його можна пристосувати до будь-якого виду діяльності, навіть до тих, які не мають відношення до мистецтва. Наприклад, Руслана Безугла у своїй статті, посилаючись на попередні розробки науковців, наголошує, що «в мові-оригіналі іменник *performance* має декілька значень, які досить складно пов'язати з будь-якою творчою

діяльністю. Наприклад: *performance of processor* (продуктивність процесора), *linguistic performance* (використання мови), *performance bond* (гарантія виконання зобов'язань), *school performance* (успішність в школі) тощо» (Безугла, 2020 : 19).

На сьогодні формулювання терміну «перформативне мистецтво» поки не визначено ні в словниках ні в українській Вікіпедії, але в Кембриджському словнику (*performing art*) перекладається, як виконавське мистецтво (Кембриджський словник).

Рухаючись далі в рамках дослідження термінів від «перформансу» до «перформативного мистецтва» у колі вчених, дослідження яких торкалися питань перформансу, вже сформовано таке поняття як мистецька дія.

Наприклад, докторка наук Катерина Станіславська в своєму науковому дослідженні дуже ретельно розглядає такі поняття, як перформативність, перформативні практики, перформанс та мистецтво дії. Всі вони мають свої відмінні риси, але розподіл вченими понять мистецької дії на *performing art* та *performance art* привертає увагу в розрізі наших пошуків. В першому випадку це – перформативне мистецтво (всі види сценічного мистецтва де автор лише створює дійство), а в другому – мистецтво перформансу (де перформер є автором і виконавцем дії) (Станіславська, 2015 : 155).

Міністерство освіти нам пропонує саме перший варіант мистецької дії *performing art*, який припускає наявність автора лише як творця дії. Якщо розглядати цей варіант, тоді виникає питання – як можна бути автором, не володіючи хореографічними виконавськими навиками і не знаючи фізичних можливостей тіла людини при виконанні хореографічного тексту? Це теж саме, як бути лікарем-хірургом, який навчався по підручникам і ніколи за роки навчання не тримав в руках скальпель. Мистецтво хореографії – багатофункціональний вид мистецтва, володіння яким окрім постановочної діяльності передбачає наявність у здобувача освіти комплексу вмінь та навичок, серед яких «Здатність забезпечувати високий рівень володіння танцювальними техніками, виконавськими прийомами, застосовувати їх як виражальний засіб» (Стандарт вищої освіти. Перший (бакалаврський рівень) вищої освіти. Ступінь бакалавр. Галузь знань 02 Культура та мистецтво, спеціальність: 024 Хореографія, 2020 : 8).

А якщо брати до уваги переклад з англійської мови, тоді треба враховувати тільки виконавчі можливості у хореографічному мистецтві. В даному випадку, це теж саме як було зазначено вище, тільки з іншого ракурсу. Тобто володіння тільки виконавськими навичками не дає можли-

вості говорити про хореографічне мистецтво, тим більше в рамках вищої освіти.

Тобто невідповідність формулювання назви спеціальності тим завданням, які повинні виконувати заклади вищої освіти в рамках надання професійно-освітніх послуг з хореографічної освіти також викликають питання, навіть, якщо змиритися з тим, що хореографію (класичну, народну, сучасну в тому числі) можна віднести до перформативного мистецтва.

Може виникнути думка, що «перформативне мистецтво» в контексті назви спеціальності є узагальненим поняттям, яке збирає в себе всі види мистецтв, які несуть виконавські функції. Тоді виникає ще одне питання – чому музичне мистецтво не відноситься до перформативного (хоча у англійському варіанті Вікіпедії його прирівнює до перформативних видів), а є окремим найменуванням спеціальності? У відповідній деталізованій галузі Міжнародної стандартної класифікації освіти ISCED-2013 і у музичного мистецтва і у перформативного коди й найменування однакові – 0215, «Music and performing arts», але у варіанті, який представило МОН, музичне мистецтво стоїть окремим кодом В5 (Про внесення змін до Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, 2024 : 2). Невже музичне мистецтво не є сценічним видом мистецтва? Або не є виконавським мистецтвом? Або в нього не має авторів? Наприклад, заклади вищої освіти Польщі, країни ЄС, пропонують навчання за спеціальностями «Сучасний танець», «Педагогіка балету», «Хореографія» (Музичний університет ім. Фредеріка Шопена); «Хореографія і техніки танцю» (Музична Академія Ім. Гражини І Кейстута Бацевич В Лодзі). Знову питання, яким міжнародним документом корелюються ці спеціальності у європейських ЗВО?

Цілком зрозумілим є те, що євроінтегрування української освіти є невід'ємним кроком до шляху у Євросоюз. І для нашої країни – це радикальні зміни, бо багато років ми жили в різних економічних та соціальних світах. Навіть, не дивлячись на єдину систему Міжнародної стандартної класифікації освіти ISCED-2013, кожна країна має свої національні риси та нюанси у цій системі. Особливістю нашої, є народна-сценічна хореографічна творчість на професійній основі. Такий вид культури, як народно-сценічна хореографія з професійною підготовкою відсутня у країнах ЄС. Там заклади вищої освіти пропонують вивчення, переважно сучасної хореографії, та в окремих випадках – класичний хореографічний напрямок,

а народний танець представлений тільки в фольклорних побутових варіантах.

Можна сказати, що народно-сценічна хореографія являє собою своєрідний національний культурний скарб нашого народу. В умовах пристосування нашої країни до світових стандартів ми можемо загубити свою національну ідентичність, якби пафосно це не звучало. Тому, що наша система професійного хореографічного виховання орієнтована на підготовку універсального танцівника, як за напрямками хореографії (класична, народно-сценічна, сучасна), так і за можливостями універсального хореографа (виконавець, постановник, педагог). В умовах війни, коли наші люди були змушені роз'їхатися по всьому світу та адаптувались до життя в країнах Європи з використанням своїх професійних хореографічних навиків, в більшості випадків, вони змогли це зробити. Навіть, з'ясувалося, що підготовка наших фахівців знаходиться на більш високому рівні, ніж там, завдяки вище означеним факторам.

Висновки. Здійснивши дослідження за визначеною темою можна підсумувати. Перформативне мистецтво в будь якому перекладі та формулюванні – це інший вид мистецтва ніж просто мистецтво, до якого відноситься хореографія, тим більше народно-сценічна. Звукування та узагальнення хореографії до просто «виконавського мистецтва» не вважаємо коректним. Тому, можна підсумувати, що в контексті творчості, перформативне мистецтво – це форма сучасного мистецтва, яка від-

ступає від умовностей традиційного класичного мистецтва заради нових, авангардних пошуків відмінних форм, радикально далеких від базових законів створення та виконання художніх творів.

Невідповідність формулювання назви спеціальності «Перформативне мистецтво» в деякій мірі, може призвести до нівелювання та штучного зменшення значущості ролі хореографії, особливо народно-сценічної, у контексті культурного та професійного розвитку нашої країни.

Незрозумілою є логічність створення нової спеціальності, враховуючи спектр наявних освітніх програм та чинних Стандартів вищої освіти, що чітко окреслюють формування програмних результатів навчання за відповідними спеціальностями. Цілком очевидним є те, що формування Стандарту нової спеціальності матиме досить опосередковані результати навчання, що значно знизить рівень практичної підготовки здобувачів освіти. Злиття спеціальностей 024 Хореографія та 026 Сценічне мистецтво є неприпустимим і невілює важливість їх існування та зруйнує багаторічні напрацювання фахівців даних спеціальностей у сфері надання освітніх послуг.

Необґрунтоване рішення МОН про об'єднання означених спеціальностей не урахувало думку представників академічної спільноти. Дані експерименти, які не визначають доцільності таких дій, можуть мати, і матимуть, плачевні наслідки для сталої та якісної хореографічної мистецької освіти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безугла Р. Концептуалізація перформансу в науковому дискурсі. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2020. Вип. 16. Ч. 2. С. 18-26.
2. Вишеславський Г. Перформанс в культурі та мистецтві 1950–2010-х років. Плинність форм і змістів. *Збірник наукових праць Сучасне мистецтво*. 2019. Вип.15. С.77-102.
3. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Звіт про громадське обговорення проекту постанови Кабінету Міністрів України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2024/01/15/Zvit-NO-projekt.post.KMU-Pro-zatverdzh.perelik.haluz.znan.i.spetsial.VO.15.01.2024-1.1.pdf> (дата звернення 19.01.2024).
4. Меднікова Г. Соціально-культурологічні аспекти перформативного мистецтва. *Культурологічний альманах*. 2022. Вип.4. С.194-200.
5. Музична Академія Ім. Гражини І Кейстута Бацевич В Лодзі. URL: <https://www.amuz.lodz.pl/index.php/pl/> (дата звернення 23.01.2024).
6. Музичний університет ім. Фредеріка Шопена. URL: <https://chopin.edu.pl/universytet/wydzialy/wydzial-tanca> (дата звернення 23.01.2024).
7. Проект нового переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/08/08/NO-projekt.post.KMU-perelik.haluz.znan.i.spetsial.VO.08.08.2023.pdf> (дата звернення 19.01.2024).
8. Про внесення змін до Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2024/01/15/Zvit-dodatok.do-o-projekt.post.KMU-Pro-zatverdzh.perelik.haluz.znan.i.spetsial.VO.15.01.2024.pdf> (дата звернення 19.01.2024).
9. СловникUA. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%A4%D0%9E%D0%9C%D0%90%D0%9D%D0%A1> (дата звернення 19.01.2024).
10. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsn.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=14230&action=show> (дата звернення 19.01.2024).

11. Стандарт вищої освіти. Перший (бакалаврський рівень) вищої освіти. Ступінь бакалавр. Галузь знань 02 Культура та мистецтво, спеціальність: 024 Хореографія, URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-B.pdf> (дата звернення 19.01.2024).
12. Станіславська К. Сучасні перформативні практики: образотворчість чи театралізація? (На прикладі творчості Марини Абрамович). *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого*. 2015. Вип. 16. С. 154-160.
13. Таблиця відповідності. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/08/08/HO-proyekt.post.KMU-perelik.haluz.znan.i.spetsial.TVO-Tablytsya.vidpovidnosti.08.08.2023.pdf> (дата звернення 19.01.2024);
14. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/performing-arts> (дата звернення 19.01.2024).

REFERENCES

1. Bezuhla R. (2020) Kontseptualizatsiia performansu v naukovomu dyskursi. [Conceptualization of performance in scientific discourse] [in Ukrainian]
2. Vysheslavskiyi H. (2019) Performans v kulturi ta mystetstvi 1950–2010-kh rokiv. Plynnyist form i zmistiv. [Performance in culture and art of the 1950s–2010s. Fluidity of forms and contents.] [in Ukrainian]
3. Pro zatverdzhennia pereliku haluzei znan i spetsialnosti, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity: Zvit pro hromadske obhovorennya proiektu postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy [On approval of the list of fields of knowledge and specialties for which higher education applicants are trained: Report on public discussion of the draft resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine.] URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2024/01/15/Zvit-HO-proyekt.post.KMU-Pro-zatverdzh.perelik.haluz.znan.i.spetsial.VO.15.01.2024-1.1.pdf> [in Ukrainian]
4. Miednikova H. (2022) Sotsialno-kulturolohichni aspekty performatyvnoho mystetstva. [Socio-cultural aspects of performative art] [in Ukrainian]
5. Muzychna Akademiia Im. Hrazhyny I Keistuta Batsevych V Lodzi. [Music Academy named after Grazyny and Keistuta Bacevich in Łódź] URL: <https://www.amuz.lodz.pl/index.php/pl/> [in Poland]
6. Muzychnyi universytet im. Frederika Shopena. [University of Music named after Frederic Chopin] URL: <https://chopin.edu.pl/uniwersytet/wydzialy/wydzial-tanca> [in Poland]
7. Proekt novoho pereliku haluzei znan i spetsialnosti, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vishchoi ta fakhovoi peredvyshchoi osvity. [The project of a new list of fields of knowledge and specialties, according to which applicants of advanced and professional pre-higher education are trained.] URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/08/08/HO-proyekt.post.KMU-perelik.haluz.znan.i.spetsial.VO.08.08.2023.pdf> [in Ukrainian];
8. Pro vnesennia zmin do Pereliku haluzei znan i spetsialnosti, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity. [On making changes to the List of fields of knowledge and specialties for which higher education applicants are trained.] URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2024/01/15/Zvit-dodatok.do-o-proyekt.post.KMU-Pro-zatverdzh.perelik.haluz.znan.i.spetsial.VO.15.01.2024.pdf> [in Ukrainian]
9. SlovnykUA. [DictionaryUA.] URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%A4%D0%9E%D0%9C%D0%90%D0%9D%D0%A1> [in Ukrainian]
10. Slovnyk inshomovnykh sliv. [Dictionary of foreign words] URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=14230&action=show> [in Ukrainian]
11. Standart vyshchoi osvity. Pershyi (bakalavrskiyi riven) vyshchoi osvity. Stupin bakalavr. Haluz znan 02 Kultura ta mystetstvo, spetsialnist: 024 Khoreohrafiia. [Standard of higher education. The first (bachelor's level) of higher education. Bachelor's degree. Field of knowledge 02 Culture and art, specialty: 024 Choreography] URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-B.pdf> [in Ukrainian]
12. Stanislavska K. (2015) Suchasni performatyvni praktyky: obrazotvorchist chy teatralizatsiia? (Na prykladi tvorchosti Maryna Abramovych). [Modern performative practices: visual arts or theatricalization? (On the example of Maryna Abramovych's work).] [in Ukrainian];
13. Tablytsia vidpovidnosti. [Correspondence table.] URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/08/08/HO-proyekt.post.KMU-perelik.haluz.znan.i.spetsial.TVO-Tablytsya.vidpovidnosti.08.08.2023.pdf> [in Ukrainian].
14. Cambridge Dictionary. [Cambridge Dictionary] URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/performing-arts>

УДК 792.8:378.22.013.32

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-14>

Ольга МАРТИНІВ,

orcid.org/0000-0001-7381-8506

*викладач кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) martyniv07@gmail.com*

Любомир МАРТИНІВ,

orcid.org/0000-0001-7826-3968

*кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) liubomyrmartyniv26@gmail.com*

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ХОРЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті виявлено та проаналізовано шляхи і засоби ефективного використання компетентнісного підходу у професійній хореографічній освіті на сучасному етапі; обґрунтовано зміст цього підходу у методології освіти; визначено можливості хореографічного мистецтва щодо формування ключових компетентностей як низки життєво необхідних і професійних здатностей особистості; встановлено особливості професійної хореографічної освіти, а саме: створення умов для розвитку педагога-хореографа, що, водночас, володіє компетенціями виконавця, педагога та балетмейстера. Мистецько-хореографічна професійна освіта у сучасній Україні розвивається з урахуванням соціокультурного контексту, національних традицій та світових інноваційних тенденцій як відповідь на цивілізаційні виклики для збереження людяності та духовності, протистояння загрозам технізації та роботизації у просторі життєвого світу сучасної людини. Використання компетентнісного підходу формує спеціальні здатності студентів і розуміння закономірностей культурно-історичного розвитку хореографії, відкриває перспективу міжкультурної комунікації у полікультурному просторі глобалізованого світу, зокрема засобами українського народного танцю, а особливо танцю модерн. Професійна хореографічна освіта та творча (виконавча, постановочна, викладацька) діяльність виявляє можливості щодо формування ключових компетентностей, задекларованих Стратегією розвитку вищої освіти до 2032 року та освітньою реформою НУШ. Сучасна парадигма хореографічної (мистецької) професійної освіти заснована на положеннях філософсько-естетичних, наукових, педагогічних теорій і вчень, методологічних підходах і принципах, інноваційних освітніх технологіях, концептуальних положеннях НУШ, створенні модерного освітнього середовища, принципах студентоцентризму, зв'язку освіти і потреб життя тощо.

***Ключові слова:** хореографія, хореографічне мистецтво, професійна освіта, компетентнісний підхід, НУШ, Стратегія розвитку вищої освіти.*

Olha MARTYNIV,

orcid.org/0000-0001-7381-8506

*Lecturer at the Department of Vocal and Choral, Choreographic and Visual Arts
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) martyniv07@gmail.com*

Liubomyr MARTYNIV,

orcid.org/0000-0001-7826-3968

*Candidate of Art Studies, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Cultural Studies and Art Education
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) liubomyrmartyniv26@gmail.com*

COMPETENT APPROACH IN PROFESSIONAL CHOREOGRAPHIC EDUCATION AT THE MODERN STAGE

The article identifies and analyzes the ways and means of effective use of the competence approach in professional choreographic education at the present stage; substantiates the content of this approach in the methodology of education;

identifies the possibilities of choreographic art in the formation of key competencies as a number of vital and professional abilities of the individual; establishes the peculiarities of professional choreographic education, namely: creating conditions for the development of a choreographer who, at the same time, has the competencies of a performer, teacher and choreographer. Artistic and choreographic professional education in modern Ukraine is developing in the light of the socio-cultural context, national traditions and global innovation trends as a response to civilizational challenges to preserve humanity and spirituality, to counter the threats of technologization and robotization in the space of the modern human life. The use of a competency-based approach develops students' special abilities and understanding of the patterns of cultural and historical development of choreography, opens up the prospect of intercultural communication in the multicultural space of the globalized world, in particular through the means of Ukrainian folk dance, especially modern dance. Professional choreographic education and creative (performing, staging, teaching) activities reveal opportunities for the formation of key competencies declared by the Strategy for the Development of Higher Education until 2032 and the educational reform of the NUS. The modern paradigm of choreographic (artistic) professional education is based on the provisions of philosophical and aesthetic, scientific, pedagogical theories and doctrines, methodological approaches and principles, innovative educational technologies, conceptual provisions of the NUS, creation of a modern educational environment, principles of student-centeredness, connection between education and the needs of life, etc.

Key words: choreography, choreographic art, professional education, competence-based approach, NUS, Higher Education Development Strategy.

Постановка проблеми. Проблема мистецької освіти у навчальних закладах різного рівня, професійної мистецько-педагогічної підготовки (хореографічної зокрема), формування креативного мислення як життєво необхідної здатності особистості, уміння розпізнавати і творити прекрасне всупереч люті війни, тотальному страху і тривозі є надзвичайно актуальною у цивілізаційних викликах сьогодення. В умовах Четвертої промислової революції (з кінець XX ст.), виявом якої постають мобільні технічні пристрої для обробки, зберігання та отримання інформації, технологічні інновації такі, як штучний інтелект (ШІ), робототехніка, Інтернет речей, автономні, безпілотні транспортні засоби, 3D-друк, нанотехнології, біотехнології тощо, людина може конкурувати із ШІ завдяки здатності естетично-емоційно переживати кожен момент свого існування. Однією із форм вияву цієї здатності є мистецтво у розмаїтті видів, жанрів, виражальних засобів. Саме тому методологія реформування системи освіти в Україні (реалізація Концепції Нової української школи/НУШ з 2016 року) заснована на особистісно орієнтованому, компетентнісному та діяльнісному підходах, які допомагають і тим, хто вчить, і тим, хто вчиться, зосередити увагу не лише на пізнанні навколишнього світу, але й на кращому пізнанні себе.

Про важливість проблеми мистецької освіти дітей та молоді, фахової підготовки педагогів мистецької освітньої галузі, зокрема хореографічної, у загальноєвропейському та планетарному масштабах свідчить низка Всесвітніх конференцій, Самітів, зокрема: у Лісабоні (2006), Сеулі (2010), Вільбад Кройт (Баварія, 2011, 2013), Гонгконг (2012), Париж (2019), Сакраменто (2023) та щорічно в інших містах світу задля популяризації та вирішення питань творчості в освітньому

процесі, художньо-естетичного виховання тощо. В українському освітньому просторі питання професійної хореографічної освіти є важливою педагогічною проблемою, а її вирішення здійснюється у межах особистісно орієнтованої, гуманістичної освітньої парадигми.

Аналіз останніх досліджень. Проблема мистецької освіти, зокрема хореографічної, а також художньо-естетичного виховання були предметом низки досліджень в історії світової та української педагогіки у минулому і сьогоденні. Для розробки проблеми важливо враховувати досвід т.зв. реформаторської педагогіки на межі XIX – XX століть, коли ця проблема вирішувалася на міжгалузевій основі, у настановах формування життєво необхідних умінь і навичок, професійної орієнтації молоді в теорії вільного виховання Е. Кей, М. Монтессорі, Г. Шарельмана, експериментальної педагогіки і психології О. Декролі, Е. Клапареда, педагогіки дії В. Лая, теорії трудової школи та громадського виховання Г. Кершенштайна, теорії нових шкіл та нового виховання, педагогіки прагматизму Д. Дьюї, педагогіки культури В. Дільтея та інших. У дослідженнях З. Борисової, Т. Завгородньої, О. Караманова, Г. Кемінь, С. Стельмах, Б. Ступарика, М. Чепіль та низки інших з'ясовано, що ідеї світової реформаторської педагогіки, зокрема у галицькій педагогіці першої половини XX ст., стали підґрунтям для формування сучасної парадигми мистецької освіти і виховання в Україні. Проблема мистецької освіти вирішується сьогодні у контексті вимог і настанов Стратегії розвитку вищої освіти України до 2032 року, концептуальних положень НУШ. Дослідженню цих аспектів присвячено роботи Н. Бібік, О. Комаровської, Н. Миропольської, С. Ничкало, І. Руденко, В. Сидоренко та інших; збереження традицій та впровадження інновацій для розви-

тку хореографічної культури вивчають О. Бігус, О. Вакуленко, І. Герц, І. Гутник, А. Довганська, Д. Кондратюк, І. Мазур, В. Сосіна та низка інших. Однак фіксуємо недостатнє вирішення проблем сучасної професійної хореографічної освіти, що й обумовило вибір теми нашої статті.

Мета статті: виявити та проаналізувати шляхи і засоби ефективного використання компетентнісного підходу у професійній хореографічній освіті на сучасному етапі. У межах визначеної мети необхідно вирішити такі **завдання:** обґрунтувати зміст компетентнісного підходу у методології сучасної освіти; встановити особливості професійної хореографічної освіти у вищому педагогічному закладі освіти; з'ясувати можливості хореографії щодо формування ключових компетентностей як низки життєво необхідних і професійних здатностей особистості.

Виклад матеріалу. Ключова мета професійної хореографічної освіти у вищому педагогічному закладі полягає у створенні умов для розвитку педагога-хореографа, що, водночас, має компетенції виконавця, педагога та балетмейстера. Для хореографії як сучасного виду мистецтва характерним є знаходження нових можливостей у володінні митцем власним тілом, у створенні нових технік виконання та жанрів у поєднанні слів і танцю, створенні пластичних віршів, хореографічних новел тощо. Ці зміни спонукають хореографа (педагога/виконавця/балетмейстера) до самоосвіти, саморозвитку та самовиховання у систематичному тренуванні для вдосконалення технічних можливостей володіння тілом, умінні розслабляти та напружувати різні групи м'язів, зосереджуватися на музичному супроводі, розвивати такі особистісні риси, як цілеспрямованість, ініціативність, дисциплінованість, витримку, терпіння, вимогливість до себе та інших, а також знання методики викладання хореографії тощо.

Вивчення історії хореографічного мистецтва у процесі професійної підготовки студентів доцільно здійснювати із застосуванням компетентнісного підходу. Як зазначає В. Сидоренко, реалізація компетентнісного підходу в освіті орієнтує пізнавальну діяльність на результат у формі розвинутих компетентностей як здатностей задля успішної самореалізації у професійному та особистому житті, конкурентоздатності на ринку праці, неперервного навчання упродовж життя (Сидоренко, 2018: 2).

Освітні і соціокультурні чинники використання компетентнісного підходу у професійній хореографічній підготовці встановлюємо у контексті європейського простору вищої освіти та, відповідно,

українського. Такими чинниками є глобалізаційні процеси, у яких мистецтво як форма суспільної свідомості репрезентує національну культуру та спільноту; цивілізаційні виклики початку XXI століття, зокрема щодо достатньої компетентності сучасної людини співпрацювати (конкурувати) із штучним інтелектом і мати переваги у здатностях не лише інтелектуально, технічно, а й емоційно виявляти свою людську сутність, ідентичність, переживання буття у художньо-виражальних засобах різних видів мистецтва, перш за все, мовою людського тіла у хореографії. У тяжкі хвилини війни, втрат і потрясінь хореографічне мистецтво у сучасних модерних формах і засобах покликане утверджувати вічні цінності та ідеали краси, істини, добра і свободи.

Глобалізаційні обставини для розвитку сучасної освіти відтворює мета створення єдиного простору вищої освіти у межах ЄС, яка визначена прагненням розширити доступ до її здобуття, підвищенням якості та привабливості європейської вищої освіти, розширенням мобільності студентів та викладачів, а також забезпеченням успішного працевлаштування випускників як наслідок відповідності їхніх компетентностей вимогам ринку праці. Одним із провідних принципів розбудови сучасної вищої освіти є інтернаціоналізація, що корелюється із компетентнісним підходом, відіграє ключову роль у підвищенні якості вищої освіти і, як зазначено у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, передбачає поширення діяльності закладів вищої освіти за кордоном, узгодження її з міжнародними процесами реформування вищої освіти і науки та інтегрування кращого міжнародного досвіду та цінностей в освітній процес, наукові дослідження і системи управління (Стратегія розвитку, 2022). Реалізація цього принципу збільшує можливості для навчання і професійного розвитку громадян України за кордоном на умовах еквівалентного обміну з іншими державами.

Формування компетентної особистості як узагальнена мета хореографічної професійної освіти передбачає оволодіння ключовими, базовими компетентностями, які визначено «Рекомендаціями Європейського парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти упродовж життя» (від 18.12.2006) (Нова українська, 2017: 12–15).

Враховуючи концептуальні положення НУШ та програмні вимоги хореографічної професійної освіти в Україні та світі (Нова українська, 2017; Сидоренко, 2018; Стратегія розвитку, 2022; Традиції, 2020; Teaching choreography, 2011), розкри-

емо можливості хореографії щодо формування ключових компетентностей як низки здатностей особистості реалізувати у ситуаціях повсякденного і професійного життя набуті знання, уміння і навички, поведінкові морально-етичні, художньо-естетичні ціннісні настанови, переконання, погляди тощо (див. таблиця 1).

Сучасна парадигма хореографічної (мистецької) професійної освіти, орієнтована на формування і розвиток компетентної мотивованої особистості, заснована на положеннях філософсько-естетичних, наукових, педагогічних теорій і вчень, методологічних підходах і принципах, інноваційних освітніх технологіях, концептуальних положеннях НУШ, створенні модерного освітнього середовища, принципах студентоцентризму, зв'язку освіти і потреб життя (не для ефемерного майбутнього, а «тут-і-зараз») тощо.

Для реалізації компетентнісного підходу у професійній підготовці хореографів важливо поєднувати теоретичні відомості з історії хореографічного мистецтва з персональним досвідом відомих хореографів. Перспективу використання компетентнісного підходу у професійній хореографічній підготовці прослідковуємо в елементах методики хореографа, теоретика танцю, педагога Рудольфа фон Лабана (1879, Словаччина – 1958, Велика Британія), який розробив вчення про рух, нову систему підготовки танцівників, методологію і методику хореографічної лексики, систему запису сучасного танцю, що сприяло розвитку нового напрямку світової танцювальної культури – танцю модерн. Включення біографії і творчості Р. Лабана у програму підготовки фахівців хореографічного мистецтва для потреб мистецької освіти у закладах різного типу допоможе засвоїти базові тех-

Таблиця 1

Можливості хореографії щодо формування ключових компетентностей як низки життєво необхідних і професійних здатностей особистості

1. Спілкування державною мовами (і рідною – у разі відмінності)	засвоєння і доцільне текстове використання термінологічного апарату мистецтвознавства, хореографії, методики її викладання засобами української мови;
2. Спілкування іноземними мовами	здатність іноземною мовою спілкуватися про хореографію як вид мистецтва і форму суспільної свідомості, шукати інформацію в іноземних джерелах про здобутки хореографії, мистецькі новини; розуміння ролі іноземної мови як засобу міжкультурного спілкування у сфері мистецтва, хореографії тощо;
3. Математична грамотність	здатність застосовувати математичні методи під час занять хореографією, для створення та виконання індивідуальних танцювальних елементів, розраховувати зусилля, аналізуючи темп, ритм, співвідношення ваги тіла і руху, його траєкторію тощо;
4. Компетентності у природничих науках і технологіях	організація та здійснення творчих проєктів; виконання хореографічних вправ в умовах природного середовища (технологія танцю модерн), поєднання мистецьких та ІК технологій тощо;
5. Інформаційно-цифрова компетентність	навички використання цифрових пристроїв для навчання техніки рухових хореографічних умінь, майстер-класи, тренінги з різних стилів, жанрів, мистецьких напрямків, сценічних постановок тощо;
6. Уміння навчатися упродовж життя	потреба саморозвитку і самовдосконалення упродовж усього періоду професійної хореографічної діяльності (виконавчої, викладацької тощо);
7. Соціальні і громадянські компетентності	здатність поєднувати індивідуальну хореографічну діяльність та у колективі, досягати успіху і визнання, контролювати свої емоції, виявляти свій талант і переваги, визнавати недоліки тощо;
8. Підприємливість	уміння організувати індивідуальну і групову хореографічну діяльність з розумінням не лише мистецької, а й суспільно значимої, економічної перспективи;
9. Загальнокультурна грамотність	уміння виявляти свій творчий, культурний потенціал через хореографічну діяльність; повага до мистецько-культурної спадщини і цінностей свого та інших народів, почуття національної ідентичності, збереження мистецької традиції, пошук і впровадження інноваційних мистецьких технологій тощо;
10. Екологічна грамотність	усвідомлення можливостей власного тіла, відповідальне ставлення до власного здоров'я та інших людей, дотримання безпекових вимог у виборі реквізиту та аксесуарів, під час репетицій, концертів, вистав тощо.

ніки модерн танцю. Р. Лабан розробив теоретико-методологічну основу для нової хореографічної естетики, систему нотації рухів людського тіла, а також методику для аналізу способів руху. Вчення Р. Лабана про хореографію як поєднання рухів (динамічні, просторові чи темпові) та оволодіння ними розвиває у танцівника просторове мислення, відчуття у танці власної індивідуальності та зв'язку із усією групою танцюючих. Сучасна хореографія, на думку А. Довганської, завдячує теорії і практичному досвіду Р. Лабана звільненню від фізичної (лінійна, технічна послідовність позитур, па, поворотів, стрибків, комбінацій цих елементів) та образної (просторово-площинної) статичності, оскільки ритмічно-динамічна концепція танцю завжди доповнена психологічною мотивацією різноманітних форм танцювального руху (Довганська, 2019).

Методологічна основа і технології підготовки хореографів (виконавців/педагогів/балетмейстерів), розроблена Р. Лабаном, є на сьогодні засадничими у програмах закладів освіти багатьох країн Європи, зокрема для вивчення танцю модерн. Так, у Великій Британії у 70-х роках ХХ ст. організовано роботу Лондонського Центру руху і танцю імені Рудольфа Лабана, який став міжнародним осередком підготовки професійних виконавців сучасного танцю, акторів тощо (Espeland Todd, 2023).

Взірцем танцю модерн є, зокрема, новаторська хореографія, власний стиль руху Тріши Браун (1936–2017), яка була хореографом-реформатором, змінила уявлення про можливості танцю, розширила його рамки. Її хореографія (активна виконавська і постановочна діяльність приблизно в 1960–2012 роках), у висновках низки дослідників, зокрема Єльської танцювальної лабораторії (Yale Dance Lab), містила яскраві ментальні, емоційні та фізичні образи – партитури рухів, які відображають широку джерельну базу: від науки, музики, літератури та образотворчого мистецтва до кінестетичних образів (сприйняття і відтворення інформації за допомогою відчуттів і рухів), породжених власною свідомістю та несвідомою думкою тіла. Хореографія Тріши Браун змінила наше розуміння того, чим може бути танець і

перформанс як ознака індивідуального стилю, а також інноваційні композиційні методи і контекст виконання. Її роботи, особливо у ранній період творчості, були засновані на взаємодії людського тіла та міської архітектури, танцівники виступали на наплавних мостах, на дахах і стінах будинків (з використанням спеціальних аксесуарів), акцентуючи на силі земного тяжіння чи нехтуючи його закони; у творчості 70-х років минулого століття розвивала математичні та геометричні структури у танці, а з 80-х років ставила модерний танець як інтерпретацію тексту класичної музики (Й. Баха, К. Монтеверді, Ж.-Ф. Рамо, С. Шарріно) (The Choreography, 2014). Діяльність Тріши Браун відзначена найпрестижнішими нагородами світу у сфері сучасного танцю, зокрема мисткиня була першою жінкою-хореографом, яка у 1991 році отримала MacArthur Fellows Program – стипендію Фонду Мак-Артура («Нагорода для геніїв» / «Genius Award») (Стипендія, 2024).

Висновки. Мистецько-хореографічна професійна освіта у сучасній Україні розвивається з урахуванням соціокультурного контексту, національних традицій та світових інноваційних тенденцій як відповідь на цивілізаційні виклики для збереження людяності та духовності, протистояння загрозам технізації та роботизації простору життєвого світу сучасної людини. Використання компетентнісного підходу у хореографічній професійній освіті, окрім формування суто спеціальних здатностей студентів, розуміння закономірностей культурно-історичного розвитку хореографії, відкриває перспективу міжкультурної комунікації у полікультурному просторі глобалізованого світу засобами хореографічного мистецтва, зокрема танцю модерн. Професійна хореографічна освіта та творча (виконавча, постановочна, викладацька) діяльність реалізує можливості щодо формування ключових компетентностей, задекларованих Стратегією розвитку вищої освіти до 2032 року та освітньою реформою НУШ. Перспективою подальших досліджень є аналіз методичного забезпечення хореографічної освіти в єдності використання традиційних та інноваційних мистецьких технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Довганська А. Рудольф Лабан – видатний теоретик сучасного хореографічного мистецтва. Львів, 2019. URL: [https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/23988/1/Л5-Сучасний\(4%20год\).pdf](https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/23988/1/Л5-Сучасний(4%20год).pdf)
2. Нова українська школа: порадник для вчителя. Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
3. Сидоренко В.В. Концептуальні засади Нової української школи: ключові компетентності, ціннісні орієнтири, освітні результати. Методист. № 5. 2018. С. 1–21. URL: https://lib.iitta.gov.ua/710778/1/Стаття_Сидоренко_Рубрика%20методист.pdf

4. Стипендія Мак-Артура. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Стипендія_Мак-Артура
5. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286->
6. Традиції та новації в хореографічній культурі (до 50-річчя кафедри хореографії Київського національного університету культури і мистецтв: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 25 квітня 2020 р. Київ: КНУКіМ, 2020. 122 с.
7. Espeland Todd. Laban advanced characterization. 2023. URL: <https://www.theatrefolk.com/blog/the-eight-efforts-laban-movement/>
8. Teaching choreography in higher education: a process continuum model. URL: https://www.academia.edu/30685070/Teaching_choreography_in_higher_education_a_process_continuum_model
9. The Choreography of Trisha Brown. 2014. URL: https://yaledancelab-yale-edu.translate.goog/projects/choreography-trisha-brown?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc

REFERENCES

1. Dovhanska A. (2019) Rudolf Laban – vydatnyi teoretyk suchasnoho khoreohrafichnoho mystetstva. [Rudolf Laban is an outstanding theoretician of modern choreographic art] Lviv, URL: [https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/23988/1/L5-Suchasnyi\(4%20hod\).pdf](https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/23988/1/L5-Suchasnyi(4%20hod).pdf) [in Ukrainian].
2. Nova ukrainska shkola: poradyk dlia vchytelia (2017) [The new Ukrainian school: a teacher's guide]. Pid zah. red. Bibik N. M. Kyiv: TOV «Vydavnychi dim «Pleiady», 206 s. [in Ukrainian].
3. Sydorenko V.V. (2018) Kontseptualni zasady Novoi ukrainskoi shkoly: kliuchovi kompetentnosti, tsinnisni oriientyry, osviti rezultaty. [Conceptual foundations of the New Ukrainian School: key competencies, value orientations, educational results]. Metodyst. № 5. S. 4–21. URL: https://lib.iitta.gov.ua/710778/1/Stattia_Sydorenko_Rubryka%20metodyst.pdf [in Ukrainian].
4. Stypendiiia Mak-Artura. [MacArthur Fellowship]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Stypendiiia_Mak-Artura. [in Ukrainian].
5. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022 – 2032 roky. [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022-2032]. Skhvaleno rozporiazhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 liutoho 2022 r. № 286-r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286->. [in Ukrainian].
6. Tradytsii ta novatsii v khoreohrafichnii kulturi (do 50-richchia kafedry khoreohrafii Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv : zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. [Traditions and innovations in choreographic culture (to the 50th anniversary of the Department of Choreography of the Kyiv National University of Culture and Arts: collection of materials of the International Scientific and Practical Conference]. Kyiv, 25 kvitnia 2020 r. Kyiv : KNUKiM, 2020. 122 s. [in Ukrainian].
7. Espeland Todd. Laban advanced characterization. (2023) URL: <https://www.theatrefolk.com/blog/the-eight-efforts-laban-movement/>.
8. Teaching choreography in higher education: a process continuum model. URL: https://www.academia.edu/30685070/Teaching_choreography_in_higher_education_a_process_continuum_model.
9. The Choreography of Trisha Brown. (2014) URL: https://yaledancelab-yale-edu.translate.goog/projects/choreography-trisha-brown?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc.

УДК 78.03:376

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-15>

Юлія МОСКВІЧОВА,

orcid.org/0000-0002-1303-8951

*кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) julia.moskvichova@gmail.com*

Олена ТЕПЛОВА,

orcid.org/0000-0001-8763-891X

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) teple1958@gmail.com*

Василь ФРИЦЮК,

orcid.org/0000-0002-4466-9019

*викладач кафедри музикознавства, інструментальної підготовки та хореографії
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) hfrjdcmrff@ukr.net*

ВПЛИВ МИТЦІВ ПОЛЬСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ НА СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ І ВИКОНАВСТВА НА ПОДІЛЛІ

У статті висвітлено специфіку становлення професійної музичної освіти на Поділлі в контексті впливу митців польського походження, що проживали на території регіону. Метою статті є аналіз історичних передумов професіоналізації музичної освіти на Поділлі в контексті україно-польських взаємовпливів, визначення ролі композиторів польського походження у розвитку професійної музичної освіти й виконавства в регіоні. Визначено, що завдяки активній діяльності представників католицьких орденів (єзуїтів, домініканців, капуцинів) на Поділлі будуються костьоли, при яких згодом відкриваються школи й колеґіуми. При школах діяли музичні бурси, головним завданням яких стало забезпечення музично-хорового супроводу богослужінь та урочистостей, які проводив орден. Становлення світського музичного професіоналізму на Поділлі розпочинається в XIX ст., коли у маєтках польської шляхти починають фахово навчати співаків та інструменталістів для кріпацьких капел і театрів. Розглянуто музично-просвітницьку діяльність і особливості творчості композиторів польського походження (А. Коціпінського, М. Завадського, Т. Ганицького), які, в умовах тривалого перебування в українському середовищі, засвоювали українську культуру, що і зумовило специфічні риси їх творчості. Зазначено, що такі жанри як фортепіанні фантазії на українські народні пісні, думки, шумки, фортепіанні рапсодії стали улюбленими у їх творчості. Таким чином, завдяки історичним передумовам, на Поділлі в XIX ст. сформувались міцні українсько-польські творчі зв'язки. Митці польського походження сприяли зміцненню й розвитку культури й освіти в регіоні; вони прагнули впровадити на Поділлі європейські освітні традиції, вели активну концертну й просвітницьку діяльність, відкрили перші музичні освітні заклади. В результаті відбувалось суттєве поглиблення зв'язків з західноєвропейською культурою, що сприяло подоланню відокремленості культурних процесів від загальноєвропейського культурного контексту.

Ключові слова: музична освіта, Поділля, композитори польського походження, освітні заклади.

Yuliia MOSKVICHOVA,
 orcid.org/0000-0002-1303-8951

*Ph.D. in Art History,
 Associate Professor at the Department of Musicology, Instrumental Training and Choreography
 Vinnitsa State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi
 (Vinnytsia, Ukraine) julia.moskvichova@gmail.com*

Olena TEPLOVA,
 orcid.org/0000-0001-8763-891X

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
 Associate Professor at the Department of Musicology, Instrumental Training and Choreography
 Vinnitsa State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi
 (Vinnytsya, Ukraine) teple1958@gmail.com*

Vasyl FRYTSIUK,
 orcid.org/0000-0002-4466-9019

*Lecturer at the Department of Musicology, Instrumental Training and Choreography
 Vinnitsa State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi
 (Vinnytsia, Ukraine) hfrijdcmrf@ukr.net*

THE INFLUENCE OF ARTISTS OF POLISH ORIGIN ON THE FORMATION OF PROFESSIONAL MUSIC EDUCATION AND PERFORMANCE OF PODILLIA

The article highlights the formation specifics of professional music education in Podillia in the context of the influence of Polish origin artists who resided in the region. The purpose of the article is to analyze the historical background of the music education professionalization in Podillia in the context of Ukrainian-Polish mutual influences, to determine the role of Polish origin composers in the development of professional music education and performance in the region. It has been established that due to the active involvement of Catholic orders representatives (Jesuits, Dominicans, Capuchins), churches were built in Podillia, that eventually hosted schools and colleges. Musical academic institutions functioned at the schools with their main task being to provide musical and choral accompaniment to the services and celebrations held by an order. The formation of secular musical professionalism in Podillia began in the nineteenth century, when the estates of the Polish gentry started to professionally train singers and instrumentalists for serf chapels and theaters. The article considers musical and educational activities and peculiarities of the work of Polish origin composers (A. Kocipinski, M. Zawadski, T. Hanicki), who, in the terms of a long stay in the Ukrainian environment, acquired Ukrainian culture, that determined the specific features of their creativity. It is stated that such genres as piano fantasies on Ukrainian folk songs, dumkas, shumkas, and piano rhapsodies became the favorites in their creative work. Thus, due to historical prerequisites, strong Ukrainian-Polish creative ties were formed in Podillia in the 19 century. Artists of Polish origin contributed to the strengthening and development of culture and education in the region; they strived to introduce European educational traditions in Podillia, engaged in active concert and educational activities, and opened the first musical academic institutions. As a result, there was a significant deepening of ties with Western European culture, which helped to overcome the isolation of cultural processes from the European cultural context.

Key words: music education, Podillia, composers of Polish origin, academic institutions.

Постановка проблеми. Поділля, як історичний регіон у центральній-західній частині України, має багатовіковий досвід проживання на цій території представників українського і польського народів. Як відомо, упродовж XIV–XVIII ст. територія Поділля мала приналежність до польських земель і саме ці обставини сприяли глибокому взаємовпливу традицій двох культур, взаємному проникненню елементів польської та української культур в релігійну, мистецьку, освітню та інші сфери буття. Поляки сприяли зміцненню й розвитку культури Поділля, підвищенню професійності в різних її сферах, поглибленню її зв'язків з західноєвропейською культурою і тому культурно-мис-

тецька спадщина Поділля є складним симбіозом існування власних традицій та значного впливу зовні. Актуальність теми дослідження визначається комплексним аналізом проблеми культурних українсько-польських взаємин і мистецької спадщини композиторів польського походження, які мешкали на Поділлі в XIX ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Стан музичної культури Поділля, діяльність представників польської нації на українських землях у XIX ст. залишаються недостатньо вивченими і становлять інтерес для дослідників. Окремі аспекти взаємовпливу української і польської культур на Поділлі представлені у досліджен-

нях С. Іскри (Іскра, 2010), Т. Бурдейної-Публіки (Бурдейна-Публіка, 2009), М. Антошко (Антошко, 2011), Москвічової Ю.О. (Москвічова, 2016, 2023) та ін. Творчість окремих композиторів польського походження на теренах Поділля висвітлюється в працях Л. Кияновської (Кияновська, 2013), В. Колесник (Колесник, 2007), Т. Круліковської (Круліковська, 2021), О. Верещагіної-Білявської (Верещагіна-Білявська, 2023), В. Іванова (Іванов, 2007), Ю. Портнова (Портнов, 2012, 2021) та ін.

Метою статті є аналіз історичних передумов професіоналізації музичної освіти на Поділлі в контексті україно-польських взаємовпливів та визначення впливів діяльності композиторів польського походження на розвиток професійної музичної освіти й виконавства в регіоні.

Виклад основного матеріалу. Як відомо з історичних джерел, поляки почали заселяти території Поділля ще з середини XIV ст., звільнивши ці землі від понад сторічного татаро-монгольського поневолення. В 1434 р. Поділля було поділене на західне й східне між Польщею та Литовським князівством. Після Люблінської Унії 1569 р. Польське королівство та Литовське князівство об'єдналися в єдину державу – Річ Посполиту, і землі України, які відійшли до Польщі, були поділені на шість воєводств, серед них Подільське (центр у Кам'янці-Подільському) та Брацлавське. На території Вінниччини в цей час існувала низка оборонних пунктів – Бар, Брацлав, Буша, Вінниця, Могилів, Погребище, Шаргород, Ямпіль, а також замки та фортеці королівської родини й польської шляхти (Москвічова, 2023: 77).

Завдяки активній діяльності представників католицьких орденів – єзуїтів, домініканців, капуцинів – на Поділлі будуються костьоли, при яких згодом відкриваються школи й колежіуми та започатковується освіта в регіоні. Особливо активно розгорнули освітню діяльність єзуїти. Вони будують першу польську школу у м. Вінниці (1610–1617 рр.). Школа приймала на навчання не тільки католиків і стала провідною для свого регіону. Тут навчали письма, читання, рахунку й церковного співу. Співаки й музиканти необхідні були для проведення відправ, тож, при школі діяла музична бурса, головним завданням якої було забезпечення музично-хорового супроводу богослужінь та урочистостей. Саме тому музичні бурси можна вважати першими закладами, де закладались основи музичного професіоналізму. Такі бурси в XVII ст. діяли у Вінниці (з 1636 р.), Кам'янці-Подільському (з 1620 р.) і Барі (з 1638 р.) (Іскра, 2010: 8). У музичних бурсах навчали гри на інструментах, співу, теорії музики

та основам композиції. Учні виступали в церквах, на шкільних і міських урочистостях. Тож музичні колективи бурс були одним з важливих засобів зв'язку єзуїтів із зовнішнім світом.

Згодом, в середині XVII ст. школу реорганізують в єзуїтський колежіум. За навчальними програмами у колежіумі надавалась освіта двох рівнів – неповна (нижчого рівня) та повна (вищого рівня). При неповній (п'ятикласній) освіті програма складалась з «семи вільних наук» – граматики, арифметики, геометрії, поезики, риторики, діалектики й музики. Головним предметом була латинська мова, якою викладалися всі інші дисципліни. До програм повної освіти входили ще трирічний курс філософії та чотирирічний курс теології. Серед обов'язкових предметів були спів у хорі, нотна грамота, малювання.

У XVIII ст. після скасування ордену єзуїтів школу підпорядковують Варшавській едукативній комісії, що являла собою державну освітню інституцію Речі Посполитої, до складу якої входили як церковні так і політичні діячі. Школа набуває статусу окружної, що свідчило про високий професійний рівень викладацького колективу і якість освіти. Навчальний заклад став осередком польської освіти та культури на Поділлі, його підтримували представники аристократичних польських родів, зокрема і Ян Потоцький.

Ще одним типом навчальних закладів на Поділлі були братські школи. У 1616 р., на протизагу монастирю єзуїтів, вінницьким братством Козьми та Дем'яна був заснований православний Вознесенський монастир, при якому було відкрито братську школу, на базі якої стараннями Петра Могилі було відкрито першу філію Києво-Могилянської академії – Вінницький православний братський колежіум. Навчання в школі було доступне для різних верств суспільства, діяв поділ на три рівні навчання – початковий, середній і вищий. Початковий – граматика, піітика, риторика. Потім на це накладалась математика, астрономія, інші науки. Вищий рівень – це філософія і богослов'я. Багато уваги приділялось вивченню мов – грецької, латини. Особлива увага у школі приділялась і музиці, насамперед запровадженню церковного співу. На протизагу католицькому богослужінню братства створюють новий багатоголосий хоровий спів з багатою гармонізацією і великою різноманітністю форм. Музика визнавалась за рівноправний предмет, основним змістом якого було засвоєння музичної грамоти та православного літургійного співу по нотах. Співові приділяли увагу з перших років навчання. Учні братських шкіл мали обов'язок співати в церковному хорі

під час богослужіння під керівництвом вчителя-музиканта. Співаків заохочували матеріально – давали додаткову плату, харчі, одяг. Вінницький православний братський колегіум отримував чималу матеріальну підтримку з боку місцевого населення.

Становлення світського музичного професіоналізму на Поділлі розпочинається з XIX ст., коли у маєтках польських магнатів починають навчати співаків та інструменталістів для кріпацьких театрів і капел. Для вдосконалення майстерності кріпацьких музичних колективів, росту їх професіоналізму відбувалися постійні репетиції та концерти. Також до кріпацьких колективів долучалися й музиканти з музикантських цехів. Досить часто для керівництва такими колективами запрошували провідних музикантів із-за кордону. На Вінниччині кріпацькі колективи мали поміщики Грохольські, Потоцькі та Іванівські. Вони сприяли становленню професійної музики та виділяли чимало коштів на музичну освіту талановитим дітям для їх подальшої праці у таких колективах. Оркестром Потоцьких у Тульчині певний період керував Войцех Совінський – піаніст та композитор, який згодом виїхав до Європи (Колесник, 2007: 73), а капелою у тих же Потоцьких у Тульчині – Августин Томаш Браун – диригент, композитор та скрипаль (Колесник, 2007: 69).

Станом на середину XIX ст. на теренах подільського краю осіло, проживало та працювало чимало польських діячів культури. Серед видатних науковців, громадських та культурних діячів польського походження Ч. Нейман, Й. Волошинівський, І. Зборовський, М. Собанська, І. Козловський, Т. Ганицький, Д. Бонковський та ін. В цей період саме завдяки діяльності польських навчальних закладів в Україні, і на Поділлі зокрема, спостерігаємо динамічний розвиток освіти, культури, відбувається професіоналізація музичної освіти, започатковується навчання у приватних музичних навчальних закладах (музичних класах, курсах, школах). На той час у Вінниці існувала низка шкіл, де музична грамота, спів, гра на музичних інструментах були обов'язковими. Зокрема, це приватні пансіони для дівчат Гутковського і Воєводського. Серед дисциплін, які викладали – каліграфія, малюнок, польська, французька, німецька мови, арифметика, географія, загальна історія, танці, так звані «дамські роботи» – шиття, вишивка, кулінарія і, звісно, музика – фортепіано, гітара, вокал. Музичній освіті сприяли діяльність у Вінниці нотного магазину, магазину музичних інструментів та фортепіанної фабрики. У регіоні розширюється творча й просвітницька діяльність

музикантів польського походження, на формування їх схильностей та уподобань значно впливали українська мова, народна творчість, природа й побут, все частіше вони цікавляться українською тематикою, звертаються до українського мелосу.

Життя й творчість музикантів польського походження Юзефа Витвицького, Антона Коціпінського, Міхала Завадського, Владислава Заремби, Ігнація Яна Падеревського та багатьох інших нерозривно пов'язані з Україною. Усі вони були виховані у шляхетсько-польських традиціях, але, перебуваючи тривалий час в українському середовищі, засвоювали українську культуру, що, зрештою, зумовило характерні особливості їх творчості. Так, фортепіанні фантазії на українські народні пісні, думки, шумки – стали жанрами, в яких активно працювали композитори польського походження (Портний, 2021: 96–97). Саме активна діяльність музикантів польського походження на Поділлі значно вплинула на процеси професіоналізації музичного і зокрема фортепіанного мистецтва у період другої половини XIX – початку XX ст. У м. Кам'янець-Подільський в цей час жили й працювали Антон Коціпінський, Віктор Зентарський, Владислав Заремба, Михайло Завадський, Тадеуш Ганицький. В основі творчої спадщини цих митців покладена українська народна творчість.

Місто Кам'янець-Подільський – центр Подільської губернії – у другій половині XIX – першій половині XX ст. Тут активно діяла низка культурно-просвітницьких та мистецьких спілок: товариство «Просвіта», музичне товариство «Кобзар», гурток «ХЛІАМ» – об'єднання художників, літераторів, артистів і музикантів, Європейська Національна Музична організація «Кадіма» (єврейська), Український Народний Дім та Український Національний Клуб; функціонували Український Народний театр імені Т. Шевченка та музичні установи: Народна Консерваторія, Державний зразковий симфонічний оркестр, Українська філармонія (Портний, 2012: 142–149).

Одним з видатних музикантів, який у середині XIX ст. активно займався громадською діяльністю в м. Кам'янець-Подільському був Антон Коціпінський (1816–1866) – композитор, фольклорист, нотовидавець, виконавець і педагог. А. Коціпінський народився поблизу Кракова, але згодом родина переїхала до Львова, де майбутній музикант отримав освіту. На Поділля митець переїхав у 1846 р., оселившись з батьками у Кам'янці-Подільському. Як відомо з джерел, він організував музичні вечори, де пропагував українську музику, заснував музичне товариство, друкарню, музичний магазин, де, окрім нот, продавали і

музичні інструменти. Подібні магазини А. Коціпінський відкрив у Житомирі, Львові, Кишиневі, Києві. В 1853 р. при музичному магазині в Кам'янець-Подільському він відкрив музичну школу. Збирав подільський пісенний фольклор, обробляв найкращі мелодії для голосу з фортепіано і для хору та активно пропагував українські пісні в концертах. У 1861 р. у київський період свого життя, А. Коціпінський видав збірку «Пісні, думки і шумки руського народу на Подолі, Україні і в Малоросії», куди увійшли 100 творів з українськими та латинськими текстами. За жанрами у ній представлені епічні, ліричні, обрядові, жартівливі, весільні пісні (45), думки (42) і шумки (13). Не усі фольклорні зразки були записані самим А. Коціпінським. Композитор використав записи М. Вигорницького, Й. Витвицького, Й. Шпека, а також записи зі збірок В. Залеського та М. Маркевича (Верещагіна-Білявська, 2023: 15). Видання збірки відбулося в той час, коли взагалі заборонялись публікації українською мовою. Дану збірку в Російській імперії було заборонено через те, що в ній влада вбачала сміливу пропаганду української народної пісні.

Плідним композитором-піаністом і педагогом XIX ст. на Поділлі був Михайло Завадський (1828–1887). Народився в селі Михалківці (нині Ярмолинецького району Хмельницької області). Поляк за походженням М. Завадський навчався в Київському університеті (1862–1863 рр.), потім удосконалював освіту за кордоном. Згодом працював вчителем гри на фортепіано і співу у місті Кам'янець-Подільському та у Київському інституті шляхетних дівчат (60-ті рр. XIX ст.). Композиторська спадщина М. Завадського налічує близько 500 творів у різних жанрах. Велику кількість складають твори для фортепіано – це салонні твори (вальси, польки, мазурки), опуси на основі української пісенності та танцювальності, а саме думки, шумки, чабарашки; оригінальні твори на українську тематику: «Привітання степу», «Українська прядка», «Спогад про Київ» (салонна полька), «Козак» (стакато-етюд), «Українські танці ельфів»; рапсодії (Перша українська рапсодія ор. 71 та Друга українська рапсодія ор. 146). У танцювальних п'єсах композитор відтворив риси, притаманні народним зразкам: запальні ритми, лірико-епічні інтонації думки, танцювальні мотиви швидкої шумки та жартівливої чабарашки (Круліковська, 2021: 69). М. Завадський був одним з перших українських композиторів, який писав твори у жанрі концертного етюду для фортепіано. Відомо, що першими характерними етюдами для фортепіано стали два етюди М. Завад-

ського ор. 101 – Етюд-стакато «Козак», який за своїм характером нагадує шумку та направлений на вироблення навиків пальцевого та кистьового стакато. Другий етюд має назву «Вальс-етюд», де викристалізовується дрібна пальцева техніка. Обидва твори є синтезом жанру етюду та програмної мініатюри, мають досить великий обсяг та спрямовані на концертний піанізм (Портний, 2021: 113).

Захоплення і вдячності заслуговує діяльність Тадеуша Ганицького (1844–1937) – відомого скрипаля, педагога, диригента і композитора. Він народився в родині польського поміщика у с. Чемериси-Волоські Могилівського повіту Подільської губернії (зараз с. Журавлівка, Барський район, Вінницька область). Отримавши блискучу європейську освіту та ставши достатньо відомим в європейському музичному світі, він прагнув впровадити європейські традиції виконавства та освіти на Поділлі. Професійну музичну освіту по класу скрипки він здобув у Відні, пізніше завершив Берлінську академію музики по класу скрипки і композиції. Потрапивши до Кам'янець-Подільського, відкриває тут в 1903 р. музичну школу, працювати до неї він запрошував викладачів, які отримали освіту в таких містах, як Мілан, Прага, Варшава. У школі було відкрито класи фортепіано, скрипки, теорії музики та вокалу. Також було створено підготовчий клас для незаможних дітей, які навчалися у школі безкоштовно. Стараннями Т. Ганицького для учнів була встановлена іменна стипендія Евеліни Садовської для обдарованих та бідних учнів. Концертна діяльність педагогів та учнів школи була настільки інтенсивною, що була відома далеко за межами подільського регіону. Школа діяла з перервами до 1921 р. У 1927 р. вона переросла в музичну профшколу, а у 1930 – у музичний технікум ім. М. Лисенка.

Поряд з викладацькою діяльністю Т. Ганицького, важливе значення для професіоналізації українського скрипкового та фортепіанного виконавства мала його композиторська творчість, яка стала базовим репертуаром для професійного розвитку скрипаля та піаніста. Відомо, що, працюючи в профшколі, музичному технікумі, Т. Ганицький написав чимало творів для фортепіано, а також для скрипки з фортепіано, навчальні підручники для скрипалів. Серед його композицій – сольні твори для скрипки, фортепіано, камерні твори для скрипки й фортепіано, для струнного ансамблю, оркестрові аранжування творів українських та зарубіжних композиторів, хорові обробки польських і українських народних пісень. Сьогодні надрукованими є тільки два його твори – «Концертна

мазурка» для скрипки та фортепіано та «Урочистий полонез» для фортепіано, де яскраво відбилися традиції європейської композиторської школи на ґрунті становлення українського професійного виконавського репертуару (Портний, 2021: 117).

Крім педагогічної діяльності й композиторської творчості Т. Ганицький провадив і велику музично-просвітницьку роботу. У 1914 р. створив симфонічний оркестр і концертував з ним, займався збором фольклорних пісень, видав збірки власних творів для фортепіано, скрипки, навчально-методичні розробки. Вихований на кращих взірцях європейської музично-педагогічної школи XIX ст. Т. Ганицький заклав міцний фундамент справжньої професійної музичної освіти на Поділлі. За час існування Кам'янець-Подільська музична школа стала справжнім осередком академічного музичного мистецтва і сьогодні продовжує свою діяльність.

Висновки. Таким чином, завдяки історичним передумовам, на Поділлі в XIX ст. сформувались міцні українсько-польські творчі зв'язки. Митці польського походження сприяли зміцненню

й розвитку культури й освіти в регіоні, підвищенню професійності в різних їх сферах. Зацікавленість українським фольклорним матеріалом стала однією з причин формування «української школи» у творчості українсько-польських музикантів і композиторів Поділля – А. Коціпінського, М. Завадського, Т. Ганицького та ін. Завдячуючи їхній ініціативі та активній творчій діяльності розвивається професійна музична освіта та виконавство на Поділлі. Маючи європейську освіту, польські митці прагнули впровадити на Поділлі європейські освітні традиції, вели активну концертну та просвітницьку діяльність, відкрили перші музичні освітні заклади. В результаті відбувалось суттєве поглиблення зв'язків з західно-європейською культурою, що сприяло подоланню провінційності й відокремленості культурних процесів від загальноєвропейського культурного контексту. Культурні надбання двох народів, їх близькість за мовою, легкістю сприйняття творів мистецтва є ключовим чинником для розвитку культурних зв'язків між польською та українською націями і сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антошко М.О. Мистецьке життя Вінниччини 60-х років XIX – першої половини XX століття в контексті художньої культури Поділля: автореферат ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01 – теорія та історія культури. Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Київ, 2011. 19 с.
2. Бурдейна-Публика Т. Становлення і розвиток професійних форм музичного життя Вінниччини як складової культури Подільського краю: автореферат ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01 – теорія та історія культури. Львів. держ. музична акад. ім. М. Лисенка. Львів, 2009. 22 с.
3. Верещагіна-Білявська О.Є. Творча постать Антона Коціпінського та її вплив на формування музичного професіоналізму на Поділлі. Українсько-польські мистецькі зв'язки: історія, сучасна практика та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 29–30 листопада 2023 р. Вінниця, 2023. С. 11–17.
4. Іванов В.Ф. Тадеуш Ганицький. Кам'янець на Поділлі – Миколаїв – Вінниця : ВМГО «Розвиток», 2007. 124 с.
5. Іскра С. Соціокультурна діяльність Римо-Католицької Церкви у контексті духовної культури Поділля : автореферат ... канд. мистецтвознав. : 26.00.01 Львів. держ. музична акад. ім. М. Лисенка. Львів, 2010. 19 с.
6. Кияновська Л. Антон Коціпінський: репрезентант польської культури в українській музиці. *Науковий збірник Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка*. Вип. 27. Львів, 2013. С. 26–37.
7. Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини : біографічний словник. Вінниця, 2007. 1008 с.
8. Круліковська Т. Історико-культурний аспект формування «української школи» у творчості українсько-польських композиторів Поділля XIX ст. *KELM*. № 7 (43) vol. 1/2021. С. 66–72. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.7.1.10>
9. Москвічова Ю.О. Особливості міжкультурної комунікації в поліетнічному просторі Вінниччини. *Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство*. К. : Міленіум, 2016. Вип. I (6). С. 47–52.
10. Москвічова Ю.О. Соціокультурна діяльність представників польської культури на Вінниччині: історичний вимір. Українсько-польські мистецькі зв'язки: історія, сучасна практика та перспективи розвитку: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. 29–30 листопада 2023 р. Вінниця, 2023. С. 76–82.
11. Портний Ю.Л. Шляхи професіоналізації фортепіанного виконавства на Поділлі : дис. ... кандидата мистецтвознавства (доктора філософії) за спеціальністю 17.00.03. Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, Харків, 2021. 297 с.
12. Портний. Діяльність Т. Ганицького в контексті професіоналізації фортепіанного виконавства на Поділлі (початок XX ст.). *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії практики освіти* : зб. наук. ст. / Харків. нац. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 2012. Вип. 35. С. 142–149.

REFERENCES

1. Antoshko M.O. (2011). *Mystetske zhyttia Vinnychyny 60-kh rokiv XIX – pershoi polovyny XX stolittia v konteksti khudozhnoi kultury Podillia* [The artistic life of Vinnytsia region in the 60s of the XIX – first half of the XX century in the context of the artistic culture of Podillia] : avtoreferat ... kand. mystetstvoznavstva: 26.00.01 – teoriia ta istoriia kultury. Natsionalna muzychna akademiia Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho. Kyiv. 19 s. [in Ukrainian].

2. Burdeina-Publika T. (2009). Stanovlennia i rozvytok profesiinykh form muzychnoho zhyttia Vinnychchyny yak skladovoi kultury Podil'skoho kraiu [Formation and development of professional forms of musical life in Vinnytsia region as a component of the culture of Podillia region] : avtoreferat ... kand. mystetstvoznavstva: 26.00.01 – teoriia ta istoriia kultury. Lviv. Derzh. muzychna akad. im. M. Lysenka. 22 s. [in Ukrainian].
3. Vereshchahina-Biliavska O.Ye. (2023). Tvorchа postat Antona Kotsypynskoho ta yii vplyv na formuvannia muzychnoho profesionalizmu na Podilli.[The creative figure of Anton Kotsypynsky and his influence on the formation of musical professionalism in Podillia] Ukrainsko-polski mystetski zv'iazky: istoriia, suchasna praktyka ta perspektyvy rozvytku - Ukrainian-Polish artistic relations: history, contemporary practice and development prospects. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. 29–30 lystopada 2023 r. Vinnytsia. 11–17. [in Ukrainian].
4. Ivanov V.F. (2007). Tadeush Hanytskyi [Tadeusz Hanicki]. Kam'ianets na Podilli – Mykolaiv – Vinnytsia : VMHO «Rozvytok». 124 s. [in Ukrainian].
5. Iskra S. (2010). Sotsiokulturna diialnist Rymo-Katolytskoi Tserkvy u konteksti dukhovnoi kultury Podillia [Socio-cultural activities of the roman catholic church in the context of the spiritual culture of Podillia] : avtoref. dys ... kand. mystetstvoznav. : 26.00.01 Lviv. Derzh. muzychna akad. im. M. Lysenka. 19 s. [in Ukrainian].
6. Kyianovska L. (2013). Anton Kotsypynskyi: reprezentant polskoi kultury v ukrainskii muzytsi. [Anton Kotsypynsky: a representative of Polish culture in Ukrainian music] Naukovi zbirky Lvivskoi natsionalnoi muzychnoi akademii im. M. V. Lysenka - Scientific collection of the Mykola Lysenko Lviv National Music Academy. Vyp. 27. 26–37. [in Ukrainian].
7. Kolesnyk V. (2007). Vidomi poliaky v istorii Vinnychchyny [Famous Poles in the history of Vinnytsia region] : biohrafichnyi slovnyk. Vinnytsia. 1008 s. [in Ukrainian].
8. Krulikovska T. (2021). Istoryko-kulturnyi aspekt formuvannia «ukrainskoi shkoly» u tvorchosti ukrainsko-polskykh kompozytoriv Podillia XIX st. [Historical and cultural aspect of the formation of the “Ukrainian school” in the works of ukrainian-polish composers Podillia of the XIX st.] KELM. № 7 (43) vol. 1/2021. 66–72. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.7.1.10> [in Ukrainian].
9. Moskvichova Yu.O. (2016). Osoblyvosti mizhkulturnoi komunikatsii v polietnichnomu prostori Vinnychchyny. [Peculiarities of intercultural communication in the multiethnic space of Vinnytsia region] Mizhnarodnyi visnyk: kulturolohiia, filolohiia, muzykoznavstvo - International Bulletin: Cultural Studies, Philology, Musicology. Kyiv: Milenium. Vyp. I (6). 47–52. [in Ukrainian].
10. Moskvichova Yu.O. (2023). Sotsiokulturna diialnist predstavnykiv polskoi kultury na Vinnychchyni: istorychnyi vymir. [Socio-cultural activities of polish culture representatives in Vinnytsia region: historical dimension] Ukrainsko-polski mystetski zv'iazky: istoriia, suchasna praktyka ta perspektyvy rozvytku - Ukrainian-Polish artistic relations: history, contemporary practice and development prospects. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. 29–30 lystopada 2023 r. Vinnytsia. 76–82. [in Ukrainian].
11. Portnyi Yu.L. (2021). Shliakhy profesionalizatsii fortepiannoho vykonavstva na Podilli [Ways of professionalizing piano performance in Podillia] : dys. ... kandydata mystetstvoznavstva (doktora filosofii) za spetsialnistiu 17.00.03. Kharkivskiy natsionalnyi universytet mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho. Kharkiv. 297 s. [in Ukrainian].
12. Portnyi Yu.L. (2012). Diialnist T. Hanytskoho v konteksti profesionalizatsii fortepiannoho vykonavstva na Podilli (pochatok XX st.). [The activity of T. Hanitsky in the context of professionalization of piano performance in Podillia (early XX century)] Problemy vzaiemodii mystetstva, pedahohiky ta teorii praktyky osvity : zb. nauk. st. - Problems of interaction between art, pedagogy and theory of educational practice: a collection of scientific articles. Kharkiv. nats. un-t mystetstv im. I. P. Kotliarevskoho. Kharkiv. Vyp. 35. 142–149. [in Ukrainian].

УДК 766.01(084.5):003.7:502/504
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-16>

Олена МУДАЛІГЕ,
orcid.org/0000-0003-0719-2319
мистецтвознавець, викладач, аспірант кафедри графічного дизайну
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) elenamudalige@gmail.com

ЗАСОБИ ДИЗАЙНУ ШРИФТОВОГО ПЛАКАТУ ЕКОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

В роботі досліджено зразки міжнародного шрифтового плакату з колекції, зібраної під час проведення в Харкові Міжнародної триєнале екологічного плакату «4-й Блок» (1991–2021 рр.), створеної в свою чергу в пам'ять про трагедію на Чорнобильській АЕС та з метою поєднати творчі здобутки міжнародної дизайнерської спільноти для шляхів збереження життя на планеті. Велика кількість саме шрифтових плакатів підтверджує інтерес дизайнерів з різних куточків планети до експериментів зі шрифтовими композиціями з метою пропагування найкращих інтересів людства засобами екологічного плакату. В статті висвітлено особливості графічних прийомів в екологічному плакаті авторства сучасних митців. Визначено композиційні засоби та експериментальні знахідки в шрифтовому дизайні. Проаналізовано різноманітність дизайнерських рішень в міжнародному шрифтовому плакаті. Виділено спектр графічних прийомів сучасної візуальної мови для досягнення ефективного впливу на глядача з метою підвищити ефект від повідомлень, стимулювати до участі в екологічних акціях, бути прикладом для нової плеяди екологічно-обізнаних графічних дизайнерів. Наголошено на тому, що типографіка є вишуканим ремеслом, яке за допомогою шрифту робить видимою мову і надає словам життя та силу, що дозволяє вільно вимовляти текст. Незважаючи на енергійність графічних дизайнерів в області шрифтової культури, існує певний дефіцит теоретичних досліджень стосовно своєрідностей шрифтових плакатів, створених дизайнерами різних країн, чий досвід може бути застосований в практиці нового покоління сучасних дизайнерів. Методичний аналіз візуальної мови графічних практик в царині шрифтового дизайну дасть можливість долучитись до творчих набутоків широкої дизайнерської спільноти в галузі шрифтового плакату, уявити притаманні їм спрямованості, усвідомити їх в межах наукової спрямованості роботи.

Ключові слова: екологічний плакат, дизайн, графічний дизайн, шрифтовий плакат, шрифт, візуальна мова, графічні прийоми, візуальна комунікація.

Olena MUDALIGE,
orcid.org/0000-0003-0719-2319
Art Critic, Lecturer, PhD student at the Department of Graphic Design
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) elenamudalige@gmail.com

TOOLS FOR THE DESIGN OF THE ENVIRONMENTAL FONT POSTER

The article examines samples of an international typeface poster from a collection collected during the Kharkiv International Triennial of Environmental Posters «4th Block» (1991–2021), created in turn in memory of the tragedy at the Chernobyl nuclear power plant and with the aim of combining creative achievements of the international design community for ways to preserve life on the planet. A large number of precisely typeface posters confirms the interest of designers from different corners of the planet in experiments with typeface compositions with the aim of promoting the best interests of humanity through the means of an ecological poster. The article reflects the peculiarities of graphic techniques in ecological posters by modern artists. Compositional means and experimental findings in font design are defined. The variety of design solutions in the international font poster is analyzed. The selected range of graphic techniques of modern visual language to achieve an effective impact on the viewer in order to increase the effect of messages, stimulate participation in environmental actions, are an example for a new galaxy of environmentally aware graphic designers. It is noted that typography is an exquisite craft, which with the help of the font makes language visible and gives life and force to words, which allows the text to be pronounced freely. Despite the vigor of graphic designers in the field of font culture, there is a definite deficit of theoretical studies on the uniqueness of font posters created by designers of different countries. Their experience can be applied in the practice of a new generation of modern designers. Methodical analysis of the visual language of graphic practices in the field of typeface design will allow you to join the creative achievements of the wide design community in the field of typeface posters, present their inherent orientations, and understand them within the framework of the scientific orientation of the work.

Key words: environmental poster, design, graphic design, font poster, font, visual language, graphic techniques, visual communication.

Постановка проблеми. Існування вагомого фонду шрифтового плакату у світовому культурному просторі пояснюється безперервною увагою міжнародної дизайнерської спільноти до виражального потенціалу шрифтової графіки. Змінюється філософська сутність і художня складова виразності плакатів, мозаїка різноманітних графічних підходів відображає мінливий час. Постала необхідність дати характеристику новим засобам і візуальним рішенням у сучасному міжнародному дизайні шрифтових плакатів екологічного спрямування, які приймають участь у діалозі між представниками різних культур і насичують світовий мистецький простір якісними ідеями.

Аналіз досліджень. Проблеми плакату у наукових працях розглядав цілий ряд фахівців (Яремчук, 2013; Калашнікова, 2011; Северина, 2019; Затуловська, 2015; Шауліс, 2018). В дослідженні Г. Затуловської проаналізовано плакати кінця ХХ – початку ХХІ ст., в яких виявлено певні тенденції змін композиційного і стилістичного характеру, наголошено на співіснуванні простого і складного декоративного шрифтового художнього рекламного плакату (Затуловська, 2015: 70). Розглядаючи мистецтво плакату від кінця ХІХ ст. до 1960-х рр. ХХ ст. О. Калашнікова окреслила тенденції розвитку візуально-пластичної мови графічного дизайну в умовах глобалізації (Калашнікова, 2011: 203). Дослідниця К. Шауліс приділила увагу ключовим напрямкам та тенденціям сучасного японського екологічного плакату, виявивши основні групи плакатів відповідно до технік та художніх прийомів: шрифтові, графічні та фотоколажні. Автор дійшла висновку, що шрифтові плакати несуть у собі «подвійне» навантаження – за рахунок лише шрифту авторам вдається вкласти досить серйозний зміст у плакати (Шауліс, 2018: 89). Публікації О. Яремчук висвітлили основні періоди становлення й розвитку мистецтва шрифтового плакату, їх зв'язок з розвитком друкарських технологій та еволюцією шрифтових форм (Яремчук, 2013: 118). В дисертації О. Севериної визначено особливості графічної мови і специфіку візуальних засобів екологічного плакату, розглянуто перспективи розвитку екологічного плакату як самостійного жанру плакатного мистецтва, сформульовано його специфічні завдання (Северина, 2019: 264). Аналіз проведених розвідок стосовно засобів шрифтового дизайну в шрифтовому плакаті дозволив дійти висновку, що тематика міжнародного шрифтового плакату кінця ХХ – початку ХХІ ст. до сьогодні вивчена фрагментарно і не стала окремою темою уваги наукових досліджень. Не розкритим повною мірою залишається цілий спектр засобів шрифтового дизайну у сучасному міжнародному плакаті, що наголосує на важливості екологічної культури в суспільстві.

Мета статті – розглянути ефективні форми використання шрифту в процесі постійного вдосконалення навичок, спостереження та експериментування в сучасній дизайнерській практиці.

Виклад основного матеріалу. Здатність шрифту передавати інформацію, викликати емоції, ділитись історіями і впливати на поведінку здавна використовується дизайнерами в якості дієвого інструменту. В пошуках ідей та візуальних рішень, для поєднання змісту та форми, для надання типографічним композиціям більш дієвого змісту та енергійності міжнародна дизайнерська співдружність створює нову шрифтову мову для важливих плакатних повідомлень (Іваненко, Опалєв, 2018). Розглянемо різноманітні засоби дизайнерських рішень в міжнародному шрифтовому плакаті від митців різних культурних регіонів.

В першому прикладі представлені нові ідеї на базі швейцарського дизайну, чия простота та нейтральність дозволяють тексту мати перевагу. Максимальна «чистота поруч із благочестям» є теорією класичної швейцарської школи дизайну. Саме через свою нейтральність Helvetica є нескінченно пластичною та корисною. В роботах сучасних дизайнерів спостерігається простота та суворість, властива типографіці швейцарського стилю, що свідчить про інтерес та звернення до технологічності та раціоналізму світової тенденції середини ХХ століття. Але сучасні митці інтерпретують класику, надаючи їй більшої динаміки. На плакаті (рис. 1) гіперболізованим графічним акцентом виступають виділені зустрічні простори. Метод графічного акценту поглиблює естетику та додає динамічного ефекту дизайнерському посланню. Критикуючи ненаситність людини до мирських благ, що вразила багато душ сучасних людей, дизайнер закликає задовольнятися своєю долею і дякувати навіть за мале.

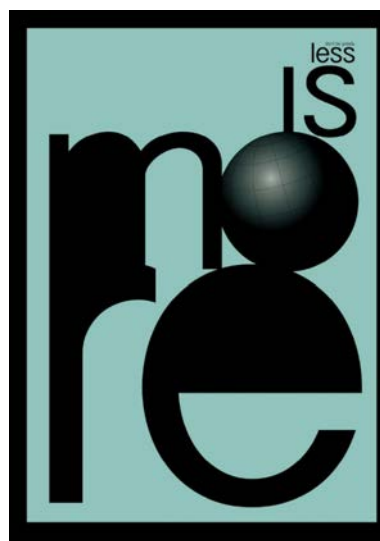

Рис. 1. Не будь жадібним, менше та краще. Андреас Стеттлер. Швейцарія

Наступний приклад демонструє істину, що повідомлення має привернути увагу, а не залишитися непрочитаним в загальній масі інформації. Нетривіальне рішення досягти виразності навіть за рахунок втрати зручності та легкості читання відкриває широкий простір винаходу та застосування прийомів акциденції, графічного членування та акцентування сенсу (Лаптон, 2020: 24). В наведеному плакаті використовується шрифт для формування чітких візуальних форм, які є читальними незважаючи на те, що частини деяких символів вирізані (рис. 2). Так як слова «дерева» та «вирубати» частково розкриті, передбачаючи замовчування або зухвалість масштабів проблеми, вони є поняттями, що відповідають темі плаката. Вирубання лісів (в плакаті мова йде про Афганістан) призводить до різкого погіршення стану навколишнього середовища і повітря, хвижацьке винищення дерев позбавляє селян доступу до чистої питної води і створює загрозу сходу з селєвих потоків, що нічим не стримуються. За даними ООН, лісові ландшафти забезпечують важливі соціальні та культурні ресурси; вони є ґрунтом традиційного способу життя багатьох корінних народів. Також цей плакат є яскравим прикладом вдалого композиційного підпорядкування ілюстрації до шрифтової ідеї.

Рис. 2. Зупинити вирубку дерев. Павлова Тетяна. Україна

Наступний плакат японського дизайнера формує графічне зображення карти світу за допомогою шрифтової типографіки (рис. 3). Розмір шрифтового написання дорівнює розмірам зазначених країн в залежності від маси споживаної енергії. Середнє споживання електроенергії на одиницю населення відбиває рівень соціально-економічного розвитку, іншими словами, рівень

«комфорту» людини. Створюючи багатшарову динамічну структуру за допомогою шрифту, дизайнер висловлює стурбованість тим, що енергетичне споживання у світі чутливо впливає на екологічні системи.

Рис. 3. Споживання енергії. Ю. Такада. Японія

Ще один зразок того, як типографіка створює форму предмету, можна спостерігати в плакаті польського дизайнера, де слово «ізоляція» набуває форми келиха. В умовах невизначеності та тривожної інформації при пандемії «ковід», коли змінились економічні та соціальні відносини, сталося погіршення форм життя населення, серед яких найбільючішою виявилася суворі ізоляція та її наслідки. Дизайнери констатують факт дедалі більшої та небезпечної статистики споживання алкоголю з метою позбутися самотності, нудьги та екзистенційних страхів, і демонструють виразні ілюстровані твори, де шрифтова композиція виступає змістовним зображенням (рис. 4).

Рис. 4. Ізоляція. Войцех Мазур. Польща

Аналіз типографіки другої половини ХХ – початку ХХІ століття привертає увагу до тенденції наслідування рукописних джерел, вуличних шрифтів, графем із парканів та дитячих альбомів, що з'явилася ще в 90-ті роки. Дані написи в плакатах справляють враження дитячої безпосередності у письмі, досвіду т.з. «чистописання» у шкільних зошитах. Однак підробити дитячий почерк складно навіть професіоналу. Нова тенденція викликає інтерес у дослідників графічного дизайну. Індивідуальний почерк стає об'єктом досліджень та наслідування. Такі відомі дизайнери як Пола Шер, Стефан Загмайстер, Едд Фелла представили світові зразки власного почерку, викликали захоплення критиків та публіки, дали сміливість молодим дизайнерам нести нові ідеї у світ, демонструючи далеко неідеальні власні почерки та асоціюючи їх із каліграфією. Вони мають право так стверджувати тому, що освоювали шрифтову каліграфію у вишах в умовах кропіткої праці, дотримання правил і точності оригінальних зразків. І тепер вправі порушувати ці правила, відповідаючи і дотримуючись духу часу. Мабуть тому сучасні дизайнери сміливо використовують власноручні написи в плакатах. Яскравим прикладом даних стверджень є плакат італійського дизайнера, на якому енергія індивідуального неідеального почерку наголошує на важливому повідомленні: «Ідіть вперед з надією, і ви досягнете успіху» (рис. 5). Такі важливі слова особливі для тих, хто впав у розпач або зневірився у своїх можливостях (хаотичне розташування тла червоних ліній є підтвердженням нестабільного стану людини). Цінність слів саме у написанні простим людським почерком, від якого віє теплом і підтримкою. Як символ надії та невгасаючого життя в правій вертикальній частині плакату проходить зверху вниз намальована вручну зелена гілочка.

Рис. 5. Ідіть вперед з надією, і ви досягнете успіху.
Іюан Дінг. Італія

Дизайнери вибирають шрифт і способи акцентування, які допомагають прискорити процес сприйняття інформації і направити її до самої суті. Акцентування може бути реалізовано за рахунок ряду графічних прийомів: виділення положенням у слові або тексті, контрастування шрифтових знаків, застосування колірною або різнофактурного ефекту, введення зображення предметів замість окремих літер. Приклади даного використання часто зустрічаються у шрифтових плакатах екологічного спрямування.

В наступному плакаті на тлі материнської комп'ютерної плати зеленим кольором розгортається напис «E-WASTE», що в перекладі з англійської означає «електронні відходи», тобто зламани або морально застарілі електричні та електронні прилади (рис. 6). Без правильної утилізації або вторинної переробки E-WASTE становлять загрозу для навколишнього середовища та здоров'я людини. За оцінками ВОЗ, шкідливий вплив електронних відходів може загрожувати мільйонам вагітних жінок та працюючих дітей, зайнятих у секторі неформальної переробки відходів по всьому світу. Додаючи до основного напису композицію хаотично розташованих червоних літер, автор робить акцент за допомогою кольору, падаючого напрямку літер у просторі, поступової втрати останніх у глибині плакату. Таким чином створюється вже нове слово «DE-WASTEATION», тобто «спустошення» у всіх сенсах цього слова. Зміст плакатного повідомлення полягає у застереженні суспільства від трагічних наслідків, пов'язаних з переробкою електронних відходів. Найчастіше саме діти займаються збиранням відходів та ручним розбиранням пристроїв на деталі. У деяких країнах дітей залучають до таких занять через дешевизну їхньої праці та маленький розмір рук, що дозволяє ефективно розбирати на частини навіть найдрібніші предмети. Така робота створює безпосередній ризик дії високих доз шкідливих хімічних речовин на дітей. Грубий брусковий шрифт використано автором навмисно, щоб підкреслити кричущу безвідповідальність ділків, які бажають збагатитися за рахунок здоров'я дітей та жінок.

Кожен шрифт має своє призначення. Деякі шрифти є унікальними і стають у нагоді лише для певних цілей. Шрифт, спеціально розроблений для наступного плакату, має передати відчуття об'єму паперового матеріалу, що згинається під кутом 90 градусів. Дизайнер досліджує взаємодію світла паперової поверхні, розташування тіней, перехід зображення з двовимірного до тривимір-

Рис. 6. Спустощення. Івона Ріпеск-Костовиц, Польща

ного, щоб досягти вірного балансу між візуальною узгодженістю шрифту та поверхнею паперу. За основу типографічного плакату «Пам'ятати» (рис. 7) взято фразу відомого польського письменник і філософа Станіслава Єжи Леца: «У людини немає вибору – вона повинна бути людиною!». Експериментуючи з тривимірністю та імітацією об'єму, дизайнер створила шрифтову композицію семантично побудовану на образі сходів, ступінчастого метафоричного конструктора, що є ототожненням багаторівневого тернистого шляху життя людини, де за будь-яких обставин важливо залишатись саме людиною.

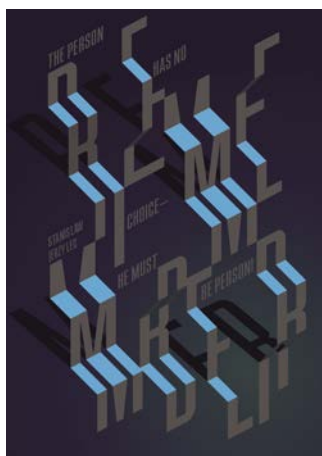

Рис. 8. Пам'ятати. Марина Костанда. Україна

Дослідниця I. Saltz стверджує, що тривимірний шрифт може бути створений у цифровому 3Д-середовищі, намальований від руки, фізично створений або мається на увазі за допомогою тіней. Все це надає типографському дизайну додаткової ваги та ефективності, покращує друковані та цифрові проекти (Saltz, 2009: 80). В наступному прикладі розглянуто оригінальну ідею відобразити інфографіку чисельності населення Землі на момент 2050 року, винайдену японським

дизайнером Йокіші Такада (рис. 9). За даними ООН на сьогодні найбільша у світі держава за чисельністю населення – Індія, на другому місці після неї – Китай, після розпаду СРСР третіми стали США, Індонезія та Пакистан займають четверте та п'яте місця, Нігерія, Бразилія, Бангладеш займають шосте, сьоме і восьме місця відповідно. Кожна з наведених країн на плакаті має вигляд будови з безлічі одиниць пластмасового «лего». Будови наділені глибиною, об'ємом та тінню. За одиницю виміру взято найменший елемент конструктора «лего» – у лівому нижньому кутку плакату позначено, що кожна одиниця конструкції дорівнює двом мільйонам людських осіб. Чим більше населення, тим більш об'ємною виглядає назва країни. Сегменти, з яких складаються літери, формують моноліт пластмасових блоків. Даний приклад комбінування графічних елементів для пояснення теми є переконливим. Візуалізована інформація легка до сприйняття. Автор досягає мети інфографіки – проінформувати та зробити перегляд цікавим.

Рис. 9. Популяція 2050. Йокіші Такада. Японія

Висновки. В даному дослідженні розглянуто сучасні шрифтові плакати, що зібрані за останні тридцять років під час проведення Міжнародної трієнале екологічного плакату «4-й Блок» в Харкові. Їх кількість підтверджує важливу роль шрифту у роботі міжнародної дизайн-спільноти і дає глибоке розуміння літерних форм та їх ефективного використання. «Силу» дизайну, здатного заохотити звертати увагу на важливі повідомлення, викликати почуття і розмірковувати, продемонстровано в наборі інструментів креативного дизайнерського процесу.

Дослідження засобів дизайну шрифтового плакату екологічного спрямування від сучасних графічних дизайнерів дозволяє зробити висновок, що дизайнери звертаються до раціоналізму світової тенденції швейцарського дизайну XX століття, надаючи їй більшої динаміки і нового змісту. Щоб привернути увагу до своїх

повідомлень і не дати їм загубитись у інформаційному просторі, митці вдаються до нетривіальних рішень, а саме: 1) досягнення виразності за рахунок втрати легкості читання; 2) відкриття широкого простору для застосування прийомів акциденції, графічного членування та акцентування сенсу; 3) надання форми предметам засобами типографіки, висловлюючи занепокоєність з приводу негативних тенденцій внаслідок впливу пандемії; 4) використання енергії індивідуального, неідеального почерку, щоб наголосити на важливих повідомленнях для підтримки розчарованих чи зневірених; 5) обрання засобів акцентування в шрифтових плакатах, які прискорюють процес сприйняття інформації і направляють її до самої суті. Також для покращення друкованих та цифрових проєктів митці застосовують принципи інфографіки в шрифтовому дизайні, експериментують з тривимірністю та імітацією об'єму,

досліджують взаємодію світла і тіні на поверхнях шрифтових інсталяцій, і таким чином досягають балансу між візуальною узгодженістю шрифту та поверхнею матеріалу.

Важливим аспектом в сучасному міжнародному шрифтовому плакаті екологічного спрямування є те, що новими засобами шрифтового графічного дизайну професіонали не втомлюються закликати до необхідності захищати тендітне благо природи і торкаються нових етичних проблем раціонального та помірнього користування природними ресурсами, їх збереження для майбутніх поколінь.

Актуальність даного дослідження полягає у виявленні засобів і візуальних підходів в шрифтовому дизайні, що може стати практичним підґрунтям для наступних розробок нової дисципліни в галузі сучасної культури графічного дизайну екологічного спрямування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іваненко Т. Міжнародний студентський конкурс зі шрифту і каліграфії Pangram: становлення, розвиток, перспективи. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Харків: ХДАДМ. 2021. Вип. 2. С. 218-235.
2. Іваненко Т., Опалев М. Інноваційні шрифтові експерименти як засіб самовираження. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасного дизайну», м. Київ, 20 квітня 2018 року. Київ: КНУТД. 2018. Том 2. С. 35-38.
3. Затуловська Г. Актуальні особливості розвитку сучасного шрифтового художнього плакату. Вісник КНУТД. Серія «Технічні науки». Київ. 2015. Вип. 1 (82). С. 66-72.
4. Калашнікова О. Зображальний аспект візуальної мови графічного дизайну (на матеріалі плакату): дис. ... кандидата мистецтвознавства : 17.00.07. Харків, 2011. 268 с.
5. Лаптон Е., Філіпс Д. Графічний дизайн: Нові основи. Друге Видання, змінене і доповнене / Еллен Лаптон, Дженніфер Коул Філіпс. Пер. з англ. І. Михайлішена. Київ: ArtHuss. 2020. 264 с.
6. Северина О. Екологічний плакат: становлення та розвиток (за матеріалами Міжнародних триєнале «4-й Блок») : дис. на здоб. наук. ступ. канд. мист. : 17.00.05 – Образ. мист-во; Харків. держ. акад. диз. і мист-в. Харків, 2019. 307 с.
7. Шауліс К. Сучасний японський екоплакат: на матеріалах триєнале «4-й БЛОК». Традиції та новації у вищій архітектурній освіті. 2018. Вип. 4. С. 84-90.
8. Яремчук О. Шрифтовий плакат у системі поліграфічного дизайну. Українська академія мистецтв (дослідницькі та науково-методичні праці). 2013. Вип. 20. С. 114-122.
9. Saltz Ina. Typography Essentials : 100 Design Principles for Working with Type, Quarto Publishing Group USA, 2009. ProQuest Ebook Central. Режим доступу: <https://fliphtml5.com/ysvhh/scga/basic>

REFERENCES

1. Ivanenko T. (2021) Miznarodniy studentskiy konkurs zi shriftu i kaligrafii Pangram: stanovlenniya, rozvitok, perspektivi. [Pangram international student competition in font and calligraphy: formation, development, prospects] Visnyk Kharkivskoi derjavnoi akademii dizaynu i mistetstv - Bulletin of Kharkov State Academy of Design and Arts, 2. 218-235. [in Ukrainian].
2. Ivanenko T., Opalev M. (2018) Innovatsiyni schriftovi experimenty yak zasib samoviradjeniy. [Innovative font experiments as a means of self-expression] Zbirnik materialiv miznarodnoi praktichnoi konferensii «Aktualni problemi suchasnogo dizaynu» - Proceedings of the International Scientific and Practical Conference «Actual Problems of Modern Design», 2. 35-38. [in Ukrainian].
3. Zatulovska G. (2015) Aktualni osoblivosti rozvitku suchasnogo shriftovogo hudojnyogo plakatu. [Current features of the development of modern font art poster] Visnyk KNUTD - Bulletin of the KNUTD, 1 (82). 66-72. [in Ukrainian].
4. Kalashnikova O. (2011) Zbradjalny aspekt vizualniy movi grafichnogo dizaynu (na materialy plakatu). [Illustrative aspect of visual language of graphic design (on poster material)] (Extended abstract of PhD thesis). [in Ukrainian].
5. Lapton E., Filipis J. (2020) Grafichniy dizain: Novi osnovi. Druge vidanni, zminene i dopovnene / Elen Lapton, Djenifer Koul Fillips. Kiyv : ArtHuss. 264 p. [in Ukrainian].
6. Severina O. (2019) Ecologichniy plakat: stanovlenniya ta rozvitok (za materialami Midjnarodnikh trienale ekoplakatu «4-y Block»). [Ecological poster: formation and development (based on the materials of the International Triennial «4th Block»)] Thesis for a scientific degree Candidate of Art History : 17.00.05 - Fine Arts. KSADA. Kharkiv. [in Ukrainian].
7. Shaulis K. (2018) Suchasnyi japonskyi ecoplakat: na materialakh trienale «4-th BLOCK». [Modern Japanese eco-poster: on the materials of the triennial «4-th BLOCK»] Traditsii i novatsii u vishiy arkhitekturniy osviti - Traditions and innovations in higher architectural education, 4. 84 -90. [in Ukrainian].
8. Yaremchuk O. (2013) Sriftoviy plakat u systemi poligrafichnogo dizaynu. [Font poster in the system of printing design] Ukrainska akademiya mistetstv (doslidnitski ta naukovo-metodichni pratsi) - Ukrainian Academy of Arts (research and scientific-methodical works), 20. 114-122. [in Ukrainian].
9. Saltz I. (2009) Typography Essentials: 100 Design Principles for Working with Type, Quarto Publishing Group USA. ProQuest Ebook Central. Redjim dostupu: <https://fliphtml5.com/ysvhh/scga/basic>.

УДК 75.04(=214.58)(4)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-17>**Світлана ОБОРСЬКА,**

orcid.org/0000-0003-3148-6325

кандидат мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри івент-менеджменту та індустрії дозвілля
Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) lychia0801@gmail.com**РОМСЬКЕ МАТЕРИНСТВО В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ЖИВОПИСІ**

Актуалізація дослідження ромської (циганської) теми в живописі поклала початок формуванню нових напрямків аналізу художніх творів зарубіжних та українських авторів окремих мистецьких епох, присвячених історії, культурі та мистецтву, побуту циганського народу. У зв'язку з чим ромське материнство як один із сюжетних напрямків у живописі вбачається як перспективний для вивчення у мистецтвознавчій сфері, що розглянуто в цій статті. Метою дослідження визначено аналіз теми ромського материнства у творах художників різних країн та хронологічних мистецьких етапів. До переліку необхідних завдань внесено наступні: охарактеризувати образотворчі та композиційні особливості творів живопису, присвячених ромському материнству; інтерпретувати сюжети окремих робіт з урахуванням культу материнства в циганській культурі. До методології дослідження, представленої загальнонауковими та спеціальними методами, належить порівняльний метод, системний та мистецтвознавчий аналіз, теоретичне узагальнення. Все вищезазначене дало змогу встановити новизну дослідження, яка полягає у спробі розглянути тему ромського материнства в живописі та обумовлена відсутністю окремих наукових розвідок у цьому напрямку. Висновок: Встановлено, що тема ромського материнства належить до спектра сюжетних інтересів художників, серед яких Георгій Гаврилай, Франс Галс, Чезаре Аугусто Детті, Амедео Модіґліані, Тиціан та інші. Обґрунтовано, що таким творам переважно притаманна відсутність експресії, властивій циганському народу, яка наявна в зображенні ромських дівчат або жінок без дітей, що займаються ворожінням, танцями тощо. Натомість художньо-композиційні особливості цих творів спрямовані на підкреслення спектра інших емоцій – ніжності та любові до дитини (дітей), спокою, тривоги за майбутнє, обумовленої передусім кочовим способом життя.

Ключові слова: роми, цигани, немовля, дитина, діти, художні твори, художньо-композиційні рішення.

Svitlana OBORSKA,

orcid.org/0000-0003-3148-6325

PhD in Art History, Professor,
Professor at the Department of Event Management and Leisure Industry
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) lychia0801@gmail.com**ROMA MATERNITY IN THE EUROPEAN PAINTING**

Actualization of the study of Roma (Gypsy) theme in painting initiated the formation of new directions of the analysis of the artistic works of foreign and Ukrainian authors of certain artistic eras, dedicated to history, culture and art, life of Gypsy people. In this connection, the Roma maternity as one of the plot directions in painting is seen as promising for study in the field of art history, which is considered in this article. The purpose of the research is determined as the analysis of the theme of Roma maternity in the works of artists of different countries and chronological artistic stages. The following are included in the list of necessary tasks: to characterize the pictorial and compositional peculiarities of paintings dedicated to Roma maternity; to interpret the plots of individual works taking into account the cult of maternity in Gypsy culture. The research methodology represented by general scientific and special methods includes the comparative method, systematic and artistic analysis, theoretical generalization. All of the above made it possible to establish the novelty of the research, which consists in an attempt to consider the theme of Roma maternity in painting and is caused by the lack of separate scientific investigations in this direction. Conclusion: It has been established that the theme of Roma maternity belongs to the spectrum of plot interests of artists, including George Havrylai, Frans Hals, Cesare Auguste Detti, Amedeo Modigliani, Titian and others. It is substantiated that such works are mainly characterized by the lack of expression inherent to Gypsy people, which is present in the image of Roma girls or women without children engaged in fortune telling, dancing, etc. Instead, the artistic and compositional peculiarities of these works are aimed at emphasizing the spectrum of other emotions – tenderness and love for a child (children), peace, anxiety for the future, caused primarily by a nomadic lifestyle.

Key words: Roma people, Gypsies, baby, child, children, works of art, artistic and compositional solutions.

Постановка проблеми. Серед творів живопису, присвячених циганському етносу, окремим напрямком вбачається відображення ролі материнства. Митці, які спостерігали за життям циган (етносу, який не маючи своєї території та держави, вражає своєю консолідованістю та етнокультурними особливостями), виокремили тему циганського материнства для себе як одну з актуальних, яка як ніяка інша демонструє їхній менталітет і життєстійкість звичаїв і традицій, що регламентують створення родини, вагітність, народження й виховання дітей.

Спостережливість та емпатійність художників, у поєднанні з композиційними й виражальними засобами сприяли появи ряду живописних творів, частину з яких обрано нами для осмислення обраної теми. Це дозволить не тільки проаналізувати ці твори, а й привернути увагу широкого загалу до самобутньої циганської культури, яка була і залишається предметом посиленого інтересу зарубіжних та вітчизняних художників. На нашу думку, це що стане одним із кроків до зниження рівня упередженого ставлення до ромів у суспільстві.

Аналіз досліджень. Серед наукових праць, присвячених ромам, відсутні ті, в яких тема материнства характеризувалась би засобом вивчення живописних творів. Натомість у дослідженнях творчого доробку кожного з митців, чії роботи описані в цій статті, наявні стислі фактологічні дані про твори, в яких розкривається тема ромських матерів і дітей, або ж, подекуди, історико-мистецтвознавчий аналіз цих творів та провенанс.

Так, на сайті Royal Collection Trust – благодійного фонду, який опікується колекцією творів образотворчого й декоративно-прикладного мистецтва британської королівської родини, частина творів присвячена темі ромського материнства, кожен із яких детально охарактеризований. Як-то, робота авторства Джона Філіпа «Іспанська мати-циганка» (рис. 1).

Рис. 1. Джон Філіп «Іспанська мати-циганка», 1852

З'ясовано, що Королева Вікторія, видатна представниця британської монархії, цікавилась ромською тематикою. У своєму щоденнику від 31 жовтня 1852 р. зробила запис про те, що дуже задоволена ескізами Джона Філіпа, на яких зображено іспанських циган. Після чого придбала один із творів у художника та подарувала своєму чоловіку, принцу Альберту на Різдво 1852 р. Цей подарунок, як зазначено на сайті Royal Collection Trust, було зроблено тоді, коли родина чекала на восьму дитину, що вбачається символічним у контексті сюжету роботи (John Phillip, б. д.).

При подальшому аналізі матеріалів, дотичних до теми статті, було взято до уваги праці вітчизняних та зарубіжних дослідників культури, звичаїв і традицій циган, оскільки це дозволило науково інтерпретувати інтерес художників до теми ромського материнства й об'єктивно характеризувати окремі твори. Сюди класифіковано фундаментальну працю А. Фрейзера «Цигани» (з серії «Народи Європи»), який згадує традиції родинності, багатодітності, культ материнства тощо. А також, акцентує на тому, що «Коли цигани постукали у браму Західної Європи під виглядом пілігримів, вони збудили велику цікавість...» (Fraser, 1995: 13).

З впевненістю сюди можна віднести й інтерес тогочасних художників. О. Баранніков, видатний український дослідник циганського народу, в праці «Українські цигани» описує їхні сімейні цінності та особливості виховання дітей, ставлення до них у соціумі (Баранніков, 1931: 57). Наукові розвідки Н. Деметер, В. Наулка, Б. Чирка та інших вчених, присвячені у тому числі й сімейному побуту, традиціям та описують роль жінки в сімейній ієрархії, її функцію як матері, специфіку виховання дітей. Є. Навроцька та В. Фернега розкривають проблематику сучасного зростання та освіти циганських дітей, звертаючись до історичної ретроспективи питання (Навроцька, 2000; Фернега & Фернега, 1998).

Ставлення до дітей дала змогу осмислити праця Є. Навроцької та В. Човки «Прикмети та забобони ромів Закарпаття», написана ромською мовою на ужгородському діалекті (Навроцька, Човка та ін., 2017).

Мета статті полягає у вивченні теми ромського материнства в художніх творах митців різних країн та хронологічних мистецьких етапів.

Виклад основного матеріалу. Життя циган ще з часів їхнього перебування на території Індії до розселення світом, від народження і до смерті чітко регламентується, з урахуванням певних локальних варіацій. На сайті ужгородської гро-

мадської організації «Правозахисний фонд «Розвиток», в межах аналізу звичаїв і традицій народження дітей та специфіки ромського батьківства, вказано: «Життя ромів було сповнене поневірянь, постійного впливу на елементи їх культури, які щоразу переміщувалися з місця на місце. З цих причин, наявність та суворість законів й традицій були необхідною умовою для виживання та збереження власної ідентичності. Це стосується й ритуалу народження дитини». Прихід дитини в цей світ є особливою подією в житті циганської сім'ї та всього роду, оскільки вона продовжує його лінію, викликає в циганському соціумі пошану (Ромські звичаї та традиції, 2017).

Фахівці цієї громадської організації наступним чином описують процес виховання дітей, якому властива сталість традицій: «Ромських батьків могли б назвати надзвичайно «вільними» у вихованні своїх дітей, якщо порівнювати зі стандартами неромів. Але не можна сказати, що ромські батьки не відчують труднощів із вихованням дітей. Ромська дитина грає по своєму бажанню, імпровізує свої розваги. Але дитина поважає і дорожить своїми батьками... Дитина перебирає звички батьків, а надалі завжди допомагає їм. Так само він або вона вивчає традиції свого народу, бере участь у його трансформації та подальшому розвитку».

Безумовно, попри деяку відособленість циган від інших народів, вищесказане не могло залишитись поза увагою представників цих народів. У зв'язку з чим художники, перебуваючи в постійному пошуку ідей для втілення на полотні, звертали увагу на інститут циганського батьківства, де особливу їхню увагу приваблював образ матері-циганки. Що, на нашу думку, також пов'язано з культом материнства, в якому статус матері був і залишається рівнозначним соціальним і професійним досягненням жінки: чим більшими є материнські досягнення циганки (кількість дітей, якість їхнього виховання), тим більше її шанують.

Тож, як вже зазначалось, у зв'язку з цим, ромські матері завжди були популярним об'єктом зображення в живописі: образ турботливої ромської матері став частим мотивом у живописі різних епох та країн. Він уособлює зв'язок між поколіннями, стійкі родинні цінності, а також, колоритну красу циганської культури. Під час аналізу творчого доробку багатьох художників, виокремлено тяжіння їх при зображенні циганських матерів із дітьми до портретів та жанрових сцен.

До найвідоміших та найбільш ранніх полотен цієї теми належить твір Тиціана «Циганська Мадонна» (рис. 2), яку інтерпретують так через темний колір очей і волосся, смуглу шкіру, темно-

червоний колір сукні молодої матері. У її постаті вбачається достоїнство та спокій, які є опорою для маленького сина, який нещодавно почав ходити та однією рукою тримається за руку Мадонни, а іншою допитливо торкається до тканини на її правій руці. Цим самим материнська поза відображає готовність не лише підтримати свою дитину у випадку її слабкості, а й показати оточуючий світ. Художник за допомогою витонченого ліричного колориту з переважанням світлих відтінків зеленого, бежевого, сірого й коричневого кольорів тла підкреслив поетичну материнську ніжність.

Рис. 2. Тиціан «Циганська Мадонна», 1510–1511

Отже, художники намагались зафіксувати й передати сильний зв'язок циганок зі своїми дітьми, жертвність та невтомне піклування про нащадків. Але, разом із тим, не поринути в зайву портретну статику (як при зображенні, наприклад, матерів різних європейських народів). Тому такі картини у переважній більшості, завдяки комбінації кольорів та динаміці ліній передають неповторне забарвлення ромського характеру, способу життя і побуту.

Одним із найвідоміших є твір «Циганка з дитиною» нідерландського митця Франса Галса. На полотні зображена молода циганка, яка тримає на руках немовля. Її погляд сповнений любові та турботи про дитину. Картина передає глибокий зв'язок між матір'ю та дитиною. Іншим прикладом є робота угорського художника Міхая Мункачі «Циганка з дитиною». Композиція картини дуже динамічна – мати тримає дитину однією рукою, а іншою намагається прикрити її від вітру. У материнській позі відчувається турбота і прагнення захистити своє маля.

Окрім згаданих вище полотен Франса Галса та Міхая Мункачі, існує чимало інших картин з

зображенням ромських матерів. Однією з найвідоміших є робота іспанського художника Мурільйо «Циганка з хлопчиком». На картині представлена молода циганка в яскравому одязі, яка обіймає свого малолітнього сина. Його обличчя приховане в її одязі, проте сама поза передає теплоту, любов і довірливі стосунки між матір'ю та дитиною.

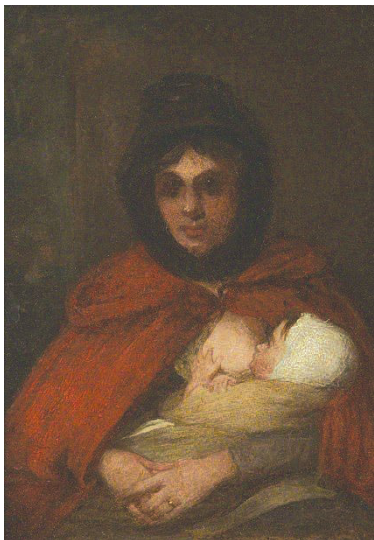

Рис. 3. Девід Вілкі «Мати-циганка», I половина XIX ст.

Такою ж виразною у своєму спокої є ромська мати з немовлям авторства Девіда Вілкі (рис. 3). Художник використав реалістичну живописну манеру та чорне тло як тонкий психологічний маневр, завдяки якому особистість юної циганки, яка годує немовля груддю, тримаючи його на руках, сприймається дещо задумливою, абсолютною протилежністю грайливих образів циганок-ворожок та циганок-танцівниць.

Значно життєрадіснішим та більш романтизованим є портрет циганки з малям, створений Чезаре Аугусто Детті (рис. 4). Художник досяг цього завдяки світло-тіньовим експериментам – особливо, на обличчях та волоссі. Образ матері, яка тримає в одній руці дитину, а в іншій барабан, є підтвердженням того факту, що ромські жінки вміло суміщали дві місії – виховання дітей та заробітки, до чого діти з раннього дитинства були залучені, зростаючи в гармонії з діяльністю родини й життям табору. Але не варто забувати й про намагання соціуму вберегти дітей, про що свідчить наступне повір'я: «Кана ашарен ле чаворес ода ко вакерел, трівал чунгарел аври, гой ле чаворес те наден якхгало. Коли кажуть щось добре про дитину, той, хто каже, тричі спльовує, щоб не зурочити» (Навроцька, Човка та ін., 2017: 17).

Рис. 4. Чезаре Аугусто Детті «Циганка з малям», 1877

Робота Педера Северина Кройера «Дві циганки біля своєї хижі» (рис. 5) також підтверджує думку про те, що діти як кочових, так і осілих циган зростають, інстинктивно цілком підлаштовуючись під уклад життя родини, роду, табору або поселення. Робота, в якій центральну роль посідає невимовна сонячність, представляє двох циганок, одна з яких робить букети з живих квітів, а інша вишиває. Поруч з останньою, розніжившись під гарячим сонцем, притулившись до спідниці матері, на землі спить голе немовля, яке виглядає щасливим та умиротвореним, зростаючи в єдиному ритмі з життям циганської общини.

Рис. 5. Педер Северин Кройер «Дві циганки біля своєї хижі», 1878

Амедео Модільяні в роботі «Циганка з дитиною» (рис. 6), попри очікування глядача, що назва буде відповідати дещо стереотипізованому циганському колориту, представив циганку-матір у філософському ракурсі. Поза жінки, її умиротворене обличчя кардинально відрізняються від циганських типажів, навіть попри дуже смуглу шкіру, чорне волосся і яскраво-блакитні очі. Художник узагальнив це враження світлими тонами сорочки. І навіть комір одного з найпоширеніших кольорів у гардеробі циганок – червоний – не впадає в очі, зливаючись з кольором шкіри жінки.

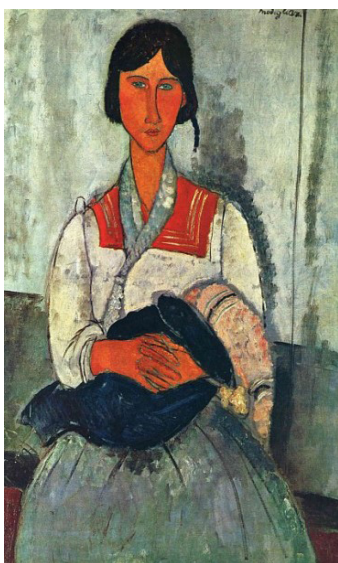

Рис. 6. Амедео Модільяні «Циганка з дитиною», 1919

Окремо варто описати роботи, в яких відображені сцени табірної життя, які не лише демонструють стосунки між матір'ю та дітьми, а й допомагають осмислити родинну й табірну ієрархію циган, їхній побут. Як-то, в роботі Джорджа Морланда «Циганський табір» (рис. 7), де представлена родина, яка відпочиває на лісовій галявині. Ліворуч зображено сплячого батька, по центру – мати, яка сидить спиною до глядача. На її колінах, обличчям до матері сидить донька, а за материнською спиною – хлопчик у рваних штаних та кожусі. Зовнішній вигляд родини свідчить про невеликі статки, але їхні пози та емоції дівчинки промовляють про довірливі стосунки між матір'ю та дітьми. Як і про те, що в циганських родинах вихованням дітей займалась переважно жінка. І якщо чоловік через певні обставини втрачав доходи, вона також і утримувала сім'ю, займаючись ворожінням або жебракуванням. Оскільки ці професії в системі занять були суто жіночими.

Рис. 7. Джордж Морланд «Циганський табір», 1790–1804

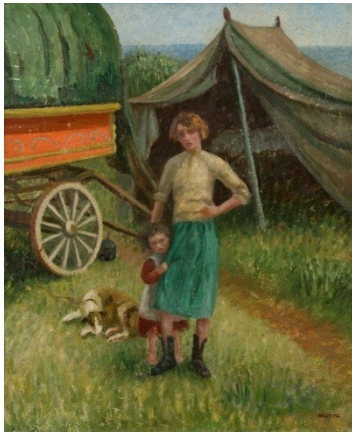
Виходячи з цього, вважаємо, що, в бажанні зобразити красу ромського материнства, окрім колориту, художників цікавив наступний парадокс, який вони не до кінця розуміли, але зображали у своїх творах: заміжні циганки часто були економічно незалежними, але водночас не відстоювали своє рівноправ'я в родині, що пов'язано з табірним вихованням. Таку бурхливу суміш із незалежності та жертвовності материнства, смиренності ми й бачимо в багатьох роботах різних періодів. Тобто, циганки-матері, маючи всі можливості проявляти дух фемінізму, жили в резонансі зі звичаями й традиціями, які наказували бути покірними та дуже скромними. Про це свідчать картини, в яких ромські матері сповнені статки, спокою, любові до своїх дітей.

А якщо звернути увагу на портрети юних дівчат, або ж жінок, поруч із якими не зображено дітей, але ці жінки, наприклад, ворожать чи танцюють – таким творам притаманна експресія. Оскільки саме в професії жінки проявляли себе сміливо та навіть зухвало. А барвисте вбрання й екзотична зовнішність слугували неповторним антуражем для втілення цих жіночих образів на полотні.

Більш незалежними ромські матері зображені у творах митців ХХ століття. Художниця Марджорі Френсіс Бруфорд у роботі «Циганський табір» (рис. 8), обрала тлом для зображення молодої циганки та її доньки відкриту місцевість із розлогими краєвидами й зеленою травою. Згідно з композиційним задумом, середнім тлом, розміщеним ближче до глядача, слугує сучасна палатка («нащадок» циганського шатра) і критий віз-кибитка. Мати з дитиною та їхньою собакою розміщені на передньому плані. У позі матері, її вбранні й зачісці, які відповідають моді 1950-х років, вбача-

ється впевненість у собі та готовність у разі чого захистити свою дитину, яка засоромилась уваги художниці та шукає прихистку, тримаючись за спідницю мами.

Рис. 8. Марджорі Френсіс Бруфорд «Циганський табір» (I половина ХХ століття)

Невичерпний оптимізм ромів зобразив угорський художник Георгій Гаврилай у роботі «Циганська мати з дитиною», де усміхнена циганка, вбрана в яскраво-жовту хустку, зелену сорочку й червону спідницю, тримає за руку дитину в білому одязі, яка в цей момент їсть (ймовірно, окраєць хліба). Попри те, що вони стоять босоніж, це не заважає матері й дитині радіти тому моменту життя, в якому їх зобразив митець. Цей факт, на нашу думку, є одним з основоположних законів існування циган, який допоміг їм зберегти свою етнокультурну єдність.

Висновки. У статті проаналізовано та аргументовано інтерес художників доби Відродження – кінця ХХ століття до теми ромського материнства. З цією метою охарактеризовано роботи Марджорі Френсіс Бруфорд, Девіда Вілкі, Георгія Гаврилая, Франса Галса, Чезаре Аугусто Детті, Педера

Рис. 9. Георгій Гаврилай «Циганська мати з дитиною», 1989

Северина Кройера, Амедео Модільяні, Джорджа Морланда, Міхая Мункачі, Мурільйо, Тиціана, Джона Філіпа.

Встановлено, що митцями на тлі загального зацікавлення самотньою культурою циган та їхнім укладом життя, засобами образотворення втілено їхнє бачення ромського материнства у портретах, жанрових творах та пейзажах. Виявлено, що серед зображень циганських жінок з дітьми переважають парні образи ромок з немовлятами або дітьми до року життя. Значно рідше зустрічаються зображення жінок з дітьми старшого віку, як і з двома та більше дітьми. Майже всі ці твори, попри різноманітні художньо-композиційні особливості, об'єднують дуже видимий, значно нижчий рівень експресії, на відміну від тих творів, де циганські жінки й дівчата зображені без дітей. Таким чином, твори, присвячені ромському материнству, передають інший спектр емоцій, серед яких домінує любов, спокій, ніжність, тривога за майбутнє дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранніков О. П. Українські цигани / ред. А. М. Лобода. Київ : друк. Всеукр. Акад. Наук, 1931. 70 с.
2. Данілікін О. Культура циган України: минуле і сучасність. Київ, 2001. 77 с.
3. Зіневич Н. О. Цигани в Україні: формування етносу і сучасний стан. *Український історичний журнал*. 2001. № 1. С. 40–52.
4. Латник Г. Легенди циганських кочівель : Поет. переказ фольклору ромів. Київ : Мапа, 2000. 84 с.
5. Навроцька Є. Проблеми навчання і виховання дітей ромської народності. Матеріали семінару-практикуму керівників недільних шкіл національних меншин Закарпаття. Ужгород, 2000. С. 29–32.
6. Прикмети та забобони ромів Закарпаття / Є. Навроцька та ін. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2017. 40 с.
7. Ромські звичаї та традиції: Народження. *Правозахисний фонд «Розвиток»*. URL: <https://rozvitok.org/romskivzichai-ta-tradicii-narodzhennia/> (дата звернення: 31.12.2023).
8. Фернега В., Фернега Т. Проблеми освіти дітей циганського етносу. *Науковий вісник УжДУ*. 1998. № 1. С. 75–78.
9. Fraser A. *The Gypsies*. 2nd ed. Oxford : Wiley-Blackwell, 1995. 384 p.
10. John Phillip (1817–67) – A Spanish Mother. *Royal Collection Trust*. URL: <https://www.rct.uk/collection/404588/a-spanish-mother> (дата звернення: 31.12.2023).

REFERENCES

1. Barannikov, O. P. (1931). *Ukrainski tsyhany* [Ukrainian Gypsies]. (A. M. Loboda, Red.). drukarnia Vseukrainskoi Akademii Nauk. [in Ukrainian].
2. Danilkin, O. (2001). *Kultura tsyhan Ukrainy: mynule i suchasnist* [Gypsy culture of Ukraine: past and present]. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Zinevych, N. O. (2001). *Tsyhany v Ukraini: formuvannia etnosu i suchasnyi stan* [Gypsies in Ukraine: formation of the ethnic group and current status]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 1, 40–52. [in Ukrainian].
4. Latnyk, H. (2000). *Lehendy tsyhanskykh kochivel : Poet. perekaz folkloru romiv* [Legends of Gypsy nomads: Poetic retelling of the Roma folklore]. Kyiv : Mapa. [in Ukrainian].
5. Navrotska, Ye. (2000). *Problemy navchannia i vykhovannia ditei romskoi narodnosti* [Problems of education and upbringing of Roma children]. U *Materialy seminaru-praktykumu kerivnykiv nedilnykh shkil natsionalnykh menshyn Zakarpattia* (s. 29–32). Zakarpatske oblasne upravlinnia statystyky. [in Ukrainian].
6. Navrotska, Ye., Chovka, V., Selesh, O., Tyrpak, S., & Chovka, K. (2017). *Prykmety ta zabobony romiv Zakarpattia* [Signs and superstitions of the Roma of Transcarpathia]. Vydavnytstvo Oleksandry Harkushi. [in Ukrainian].
7. *Romski zvychai ta tradytsii: Narodzhennia* [Roma customs and traditions: Birth]. (2017). Pravozakhysnyi fond «Rozvytok». Retrieved from <https://rozvitok.org/romski-zvichai-ta-tradicii-narodzhenn/>. [in Ukrainian].
8. Ferneha, V., & Ferneha, T. (1998). *Problemy osvity ditei tsyhanskoho etnosu* [Problems of education of children of the Gypsy ethnic group]. *Naukovyi visnyk UzhDU*, (1), 75–78. [in Ukrainian].
9. Fraser, A. (1995). *The Gypsies* (2ed.). Wiley-Blackwell.
10. *John Phillip (1817–67) – A Spanish Mother*. (n. d.). Royal Collection Trust. Retrieved from <https://www.rct.uk/collection/404588/a-spanish-mother>.

Владислав ПІРУС,

orcid.org/0000-0003-3289-0813

аспірант кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва

Навчально-наукового інституту мистецтв

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) vladyslav.pirus@pnu.edu.ua

ФЕНОМЕН ПІАНІСТА-КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА ТА СУТНІСТЬ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ

У статті здійснено комплексний аналіз феномену піаніста-концертмейстера, детально розглядаючи сутність його діяльності в контексті музикознавства. Окреслено характерні особливості, що визначають цю унікальну роль у музичному виконавстві, зокрема в ансамблевому музикуванні. Зазначено, що спільне виконання музики піаністом-концертмейстером з іншими солістами-виконавцями є ключовим аспектом сучасного музичного виконавства, вимагаючи від піаністів-концертмейстерів не лише виняткової техніки гри на фортепіано, але й глибокого розуміння різних музичних стилів і жанрів, а також уміння ефективно спілкуватися з іншими музикантами та адаптувати свою гру до їхніх художніх намірів. Розглянуто різноманітні аспекти, що складають професію піаніста-концертмейстера, включаючи технічні уміння, інтерпретаційні здібності, розуміння музичної структури та вміння співпрацювати з іншими виконавцями.

Особливу увагу приділено ролі піаніста-концертмейстера в ансамблевому музикуванні, адже його вміння адаптуватися до різних музичних контекстів та взаємодія з солістами є ключовими для створення гармонійного та виразного виконання, а також висвітленню викликів сьогодення, з якими зіштовхуються піаністи-концертмейстери.

У розвідці доведено актуальність дослідження феномену піаніста-концертмейстера, що відображає його багатовекторність та важливість у сучасному музичному виконавстві з акцентом на необхідності подальших досліджень, спрямованих на глибше розуміння взаємозв'язків між музичним виконавством, освітою та культурою, створенням нових підходів до навчання та розвитку піаністів-концертмейстерів. Стаття є важливим науковим внеском в українське музикознавство, розкриває всебічне розуміння ролі та значення піаніста-концертмейстера в сучасному світі музики, висвітлюючи його вплив на музичне мистецтво і культуру загалом.

Ключові слова: *піаніст-концертмейстер, ансамблеве музикування, концертмейстерське виконавство, музичне мистецтво, феномен.*

Vladyslav PIRUS,

orcid.org/0000-0003-3289-0813

PhD student at the Department of Musical Ukrainian Studies and Folk Instrumental Art

Educational and Research Institute of Arts of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) vladyslav.pirus@pnu.edu.ua

THE PHENOMENON OF A COLLABORATIVE PIANIST AND THE ESSENCE OF HIS ACTIVITY

The article provides a comprehensive analysis of the phenomenon of the collaborative pianist, examining in detail the essence of his activity in the context of musicology. The characteristic features that define this unique role in music performance, in particular in ensemble music, are outlined. It is noted that the joint performance of music by a collaborative pianist with other soloists performers is a key aspect of contemporary music performance, requiring from collaborative pianists not only exceptional piano technique, but also a deep understanding of various musical styles and genres, as well as the ability to communicate effectively with other musicians and adapt their playing to their artistic intentions. The various aspects of the profession of collaborative pianist are examined, including technical skills, interpretive abilities, understanding of musical structure, and the ability to collaborate with other performers.

Particular attention is paid to the role of the collaborative pianist in ensemble music, as his/her ability to adapt to different musical contexts and interaction with soloists are key to creating a harmonious and expressive performance, as well as to highlighting the challenges faced by collaborative pianist today.

The paper proves the relevance of studying the phenomenon of the collaborative pianist, which reflects its multidirectionality and importance in contemporary music performance, with an emphasis on the need for further research aimed at a deeper understanding of the interrelationships between music performance, education and culture, and the creation of new approaches to the training and development of concert pianists. The article is an important scientific contribution to Ukrainian musicology, revealing a comprehensive understanding of the role and importance of the collaborative pianist in the modern world of music, highlighting his or her influence on musical art and culture in general.

Key words: *collaborative pianist, ensemble performance, concertmaster performance, musical art, phenomenon.*

Актуальність дослідження. На сьогодні актуальним є потреба ґрунтовного вивчення феномену піаніста-концертмейстера, яке б висвітлювало важливі складові цієї професії, її багатовекторність, формуючи комплексне узагальнення. Розгляд поняття «піаніст-концертмейстер» в рамках наукового дослідження допомагає простежити його значимість у сучасній музичній культурі. Варто наголосити, що вивчення феномену піаніста-концертмейстера вимагає міждисциплінарного підходу, охоплюючи музикознавство, педагогіку, психологію та інші суміжні галузі, що в свою чергу дозволяє глибше зрозуміти взаємозв'язки між музичним виконавством, освітою та культурою.

Аналіз досліджень. Окремі аспекти сутності феномену піаніста-концертмейстера, а також його ролі з розвитком нових камерних жанрів та на рівноправності в ансамблевій діяльності, висвітлено у публікаціях Н. Інюточкина («Феномен піаніста-концертмейстера у вокально-інструментальному ансамблі (на прикладі австро-німецького вокального циклу XIX ст.)») (Інюточкина, 2010), А. Кретова та І. Новік-Кретова («Феномен піаніста-концертмейстера в соціокультурному просторі: діалог історії й сучасності») (Кретов & Новік-Кретова, 2017: 56–63), Н. Бойко («Феномен концертмейстерського мистецтва в контексті наукової рефлексії») (Бойко, 2018: 264–273), О. Боровицької («Концертмейстерська діяльність: проблема дефініції поняття, сутність феномену, сучасні реалії виконавства») (Боровицька, 2018: 476–479) та ін. Специфіку генезису та сучасний стан концертмейстерської творчості в культурно-історичному контексті розкрито у дослідженнях Т. Молчанової, зокрема «Мистецтво піаніста-концертмейстера у соціокультурному контексті сучасності» (Молчанова, 2013: 212–217), «Історико-соціальні умови формування мистецтва піаніста-концертмейстера в Україні» (Молчанова, 2013: 84–97).

Мета статті – комплексне розкриття специфіки феномену піаніста-концертмейстера та сутності його діяльності у реаліях сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Протягом століть у широкому спектрі різновидів музичної діяльності постать піаніста-концертмейстера була і залишається надзвичайно важливою та актуальною. Слід констатувати, що на сьогодні не має однозначності щодо визначення сутності феномену піаніста-концертмейстера. Це і зумовило актуалізацію потреби дослідження понятійності феномену піаніста-концертмейстера. Т. Молчанова зазначає, що на сьогодні «<...>визріла нагальна потреба ґрунтовного концепційного дослідження цілісного феномену мистецтва пі-

ніста-концертмейстера у контексті історико-культурних процесів і принципів практичного функціонування цього різновиду діяльності зі скеруванням на синтезуючий рівень теоретичних узагальнень. Потребує певного переформатування і дефініційний тезаурус фахового визначення піаніста-концертмейстера, що надасть можливості осмислити та окреслити об'єктивні та суб'єктивні характеристики цієї професії» (Молчанова, 2013: 216).

Сьогодні, у сфері музикознавства «<...>осмислення феномену концертмейстерства (за Н. Бойко) позначено багатьма специфічними особливостями: відсутність загальноприйнятих, усталених визначень, відповідних до сучасного етапу його існування та водночас до його універсалізму, багатовимірності та функціонального різноманіття; неоднозначність поглядів щодо статусу концертмейстерської діяльності (надання їй як вторинності, так і самостійності), акцентуація на значущості необхідних для її здійснення фахових навичок, пріоритетність висвітлення специфіки в контексті камерно-вокальної творчості й навчального, педагогічного процесу, наявність таких дослідницьких лакун, як специфіка концертмейстерської діяльності в контексті камерно-інструментальної творчості, музичного театру, хорового виконавства (зокрема на етапі підготовки до концертного втілення), хореографічного мистецтва тощо» (Бойко, 2018: 270).

Зокрема, у статті «Феномен концертмейстерського мистецтва в контексті наукової рефлексії» (2018) авторка розкриває багатовекторну природу концертмейстерського мистецтва та його різноманітні складові в контексті професійних навичок і компетенцій, розглядаються сучасні тенденції в розумінні сутності та специфіки концертмейстерського мистецтва. Зокрема, виокремлюється педагогічний аспект дослідження, що підкреслює домінування педагогічного підходу у визначенні специфіки концертмейстерського мистецтва, через відображення його тісний зв'язок з освітніми практиками в музиці (Бойко, 2018: 268). Н. Бойко вказує на інтегративну і водночас варіативну природу концертмейстерського мистецтва, що полягає у створенні теоретичних засад для розвитку концертмейстерського мистецтва як самостійної форми виконавства, опираючись на дослідження українських науковців у сфері концертмейстерства (Бойко, 2018: 268).

Безперечно, професія піаніста-концертмейстера стала покликанням для більшості піаністів, чимала кількість з них робить це не через певні обставини, а через власний усвідомлений вибір.

Піаніст-концертмейстер - це передусім людина, яка відповідальна за виконання музичних творів як під час репетиційного процесу, так і на концерті. Від його майстерності безпосередньо залежатиме виконавський рівень соліста (Боровицька, 2018: 476).

О. Боровицька у статті «Концертмейстерська діяльність: проблема дефініції поняття, сутність феномену, сучасні реалії виконавства» (Боровицька, 2018: 476–479) детально конкретизує множинність визначень поняття «концертмейстер» у сучасній музичній культурі охоплює кілька значень, включаючи першу скрипку або керівника інструментальної групи в оркестрі, а також піаніста-концертмейстера.

Важливо наголосити, що поняття «концертмейстер» і «акомпаніатор» не є тотожними, хоча у словниках (щодо піаністів) часто вживаються як синоніми або майже як синоніми (Концертмейстер, 2004: 452). Акомпаніатор (від французького *accompagner* – супроводжувати, що виходить від латинського *companio* – супутник, товариш, компаньйон, спочатку – той, хто їсть хліб разом із кимось) – музикант, який грає партію супроводження солісту на сцені, створюючи ритмічну й гармонійну опору для нього. Якщо професійний акомпанемент є запорукою успішного виконання на сцені, то майстерність концертмейстера є передумовою зростання вокаліста на сцені й поза нею (Кретов & Новік-Кретова, 2017: 58).

Автори (А. Кретова та І. Новік-Кретова) виокремлюють поєднання універсалізму та індивідуальності феномену піаніста-концертмейстера, а саме: «<...>Він і творець-виконавець, і педагог, і психолог, але водночас усе це використовує, реалізуючи своєрідність власної індивідуальності та в узгодженні з особистістю співака – виконавця в навчальних, концертних і конкурсних програмах» (Кретов & Новік-Кретова, 2017: 59). Науковці підкреслюють роль піаністів-концертмейстерів в освітньому середовищі та професійному розвитку, ілюструючи їхній вплив як на студентів, так і на музичну спільноту. Їх стаття «Феномен піаніста-концертмейстера в соціокультурному просторі: діалог історії й сучасності» (Кретов & Новік-Кретова, 2017) містить цікаву інформацію щодо ситуацій, з якими стикаються піаністи-концертмейстери, такі як поєднання мистецької цілісності з педагогічними обов'язками та контроль над динамікою музичного виконання (Кретов & Новік-Кретова, 2017: 60). Дослідження підкреслює необхідність широкого спектру навичок для піаністів-концертмейстерів, включаючи технічну майстерність, психологічну проникливість і гли-

боке розуміння музичного мистецтва (Кретов & Новік-Кретова, 2017: 61).

Феномен піаніста-концертмейстера, якщо розглядати його в контексті наукового пізнання, пропонує інтригуюче розуміння перетинів музики, психології та педагогіки, виявляється у їх здатності адаптуватися до змінних умов виконавства, зберігаючи при цьому високий рівень артистичної і педагогічної компетентності. Це свідчить про важливу роль цієї професії у сучасній музичній культурі та освіті. У науковій сфері проблематика феномену піаніста-концертмейстера висвітлена на сьогодні спорадично, однак є певні вектори вивчення цієї проблематики суміжних галузей, які заслуговують на увагу науковців.

Зокрема, в царині психології ми можемо прослідкувати наступне:

1) *Когнітивні процеси в акомпанементі*: Наукове дослідження може заглибитися в когнітивні процеси, задіяні, коли спільний піаніст акомпанує іншому музиканту. Це включає вивчення того, як піаністи передбачають музичні сигнали та адаптують свою гру в режимі реального часу, проливаючи світло на аспекти уваги, пам'яті та прийняття рішень. Когнітивна психологія та методи нейровізуалізації можуть бути використані для розгадки нейронної основи цього складного процесу.

2) *Психологія співпраці*: піаністи-концертмейстери вступають у дуже тонкі взаємодії з іншими музикантами, і психологія співпраці в цьому контексті є доволі цікавою сферою для дослідження. Дослідники можуть досліджувати такі фактори, як спілкування, емпатія та синхронізація між музикантами, щоб отримати уявлення про ефективну співпрацю, яка може мати ширші наслідки для командної роботи та міжособистісної динаміки в різних сферах.

3) *Занепокоєння та стрес під час виступу*: як і багато інших музикантів, піаніст-концертмейстер можуть відчувати занепокоєння та стрес під час виступу. Наукові дослідження можуть заглибитися у фізіологічні та психологічні аспекти цих явищ, що потенційно призведе до розробки цілеспрямованого втручання, що допоможе музикантам справлятися зі стресом, пов'язаним з виконанням.

В площині педагогіки ми бачимо:

1) *Вплив на навчання та освіту*: піаністи-концертмейстери часто працюють у навчальних закладах, підтримуючи студентів і викладачів. Наукові дослідження можуть оцінити вплив спільного фортепіанного акомпанементу на музичну освіту, вивчаючи, як він покращує результати навчання та сприяє загальному музичному розвитку.

2) *Педагогічні підходи*: Педагогічні методи, які використовуються у навчанні піаніста-концертмейстера, можуть підлягати науковому дослідженню. Дослідники можуть оцінити ефективність різних методів навчання, складу навчальної програми та підходів до розвитку необхідних навичок і чутливості, необхідних для успішного акомпанування на фортепіано.

3) *Технології та співпраця*: з появою технологій піаніст-концертмейстер може брати участь у дистанційній співпраці або використовувати цифрові інструменти для практики та виконання. Наукове дослідження може досліджувати, як технологія впливає на співпрацю, вивчаючи її переваги та потенційні недоліки.

Також варто виокремити і міждисциплінарні зв'язки: феномен піаніста-концертмейстера надає широкі можливості для досліджень, де перетинаються музикознавство, психологія, нейронаука, освіта та технології. Піаністи-концертмейстери, які співпрацюють, можуть служити зв'язковою ланкою між цими сферами, пропонуючи унікальний прошарок, через який можна досліджувати ширші питання, пов'язані з творчістю, музикуванням, спілкуванням та художнім вираженням.

Сутність піаніста-концертмейстера у виконавстві виявляється в його здатності пристосовуватися до різних жанрів, стилів та форм музики. Він виступає як співучасник інших виконавців, допомагаючи створювати витончені та виразні інтерпретації музичних творів. Їх основний обов'язок –

забезпечити супровід, підтримку та синергію для покращення загального музичного досвіду. «В свою чергу, концертмейстер відповідає за якість та ретельне вивчення музики, підтримку стандартів виконання. Саме від успішності партнерства студента та акомпаніатора буде залежати прогрес у професійному відношенні та позитивне враження від виступу» (Боровицька, 2018: 478).

Висновки. Комплексно проведений аналіз матеріалів, присвячених феномену піаніста-концертмейстера, дозволяє зробити наступні висновки. Феномен піаніста-концертмейстера акумулює в собі різноманітні ролі – від акомпаніатора до керівника ансамблю, від концертмейстера хорового колективу до допоміжної ланки в царині музичного театру, від психолога до педагога, від вчителя до митця. Ця багатовекторність вимагає від піаністів-концертмейстерів не тільки високопрофесійної музичної кваліфікації, але й здатності до кропіткої та наполегливої співпраці і комунікації з іншими музикантами. Варто зазначити, що піаністи-концертмейстери – вагомими фігурами в соціокультурному середовищі, адже є активними учасниками процесу музичного виконавства та займають провідну роль у культурно-мистецькому житті суспільства.

Феномен піаніста-концертмейстера постійно еволюціонує, відображаючи зміни в музичному світі та суспільстві, що, безумовно, вимагає від них бути новаторами і активно впроваджувати нові підходи у своїй діяльності, адаптовуватися та реагувати на складні виклики сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Н. Феномен концертмейстерського мистецтва в контексті наукової рефлексії. *Культура України*. 2018. Вип. 59. С. 264–273.
2. Боровицька О. Концертмейстерська діяльність: проблема дефініції поняття, сутність феномену, сучасні реалії виконавства. *Молодий вчений*. Херсон, 2018. № 4 (56). С. 476–479.
3. Інюточкіна Н. Феномен піаніста-концертмейстера у вокально-інструментальному ансамблі (на прикладі австро-німецького вокального циклу XIX ст.): автореф. дис. ... канд. мистецтвозн.: спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». Харків, 2010. 21 с.
4. Концертмейстер. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / [укл. голов. ред. В. Бусел]. Київ; Ірпінь: Перун, 2004. 1440 с., С. 452.
5. Кретов А., Новік-Кретова І. Феномен піаніста-концертмейстера в соціокультурному просторі: діалог історії й сучасності. *Культурологічна думка*. Київ, 2017. № 12. С. 56–63.
6. Молчанова Т. Історико-соціальні умови формування мистецтва піаніста-концертмейстера в Україні. *Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць*. Київ: Міленіум, 2013. Вип. 24. С. 84–97.
7. Молчанова Т. Мистецтво піаніста-концертмейстера у соціокультурному контексті сучасності. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2013. Вип. 19 (1). С. 212–217.
8. Молчанова Т. Самоосвітня діяльність піаніста-концертмейстера: теоретичний аспект: навчальний посібник. Львів: Видавець Т.В. Тетюк, 2021. 220 с.

REFERENCES

1. Boiko, N. (2018). *Fenomen kontsertmeisterskoho mystetstva v konteksti naukovoï refleksii* [The phenomenon of the concertmaster's art in the context of scientific reflection]. *Kultura Ukrainy*. Vyp. 59. Pp. 264–273. [in Ukrainian].
2. Borovytska, O. (2018). *Kontsertmeisterska diialnist: problema definitsii poniattia, sutnist fenomenu, suchasni realii vykonavstva* [Concertmaster activity: the problem of the definition of the concept, the essence of the phenomenon, modern realities of performance]. *Molodyi vchenyi*. Kherson. № 4 (56). Pp. 476–479. [in Ukrainian].

3. Iniutochkina, N. (2010). *Fenomen pianista-kontsertmeistera u vokalno-instrumentalnomu ansambli (na prykladi avstro-nimetskoho vokalnoho tsykladu XIX st.)* [The phenomenon of a pianist-concertmaster in a vocal-instrumental ensemble (on the example of the Austro-German vocal cycle of the 19th century)]: *avtoref. dys. ... kand. mystetstvozn.: spets. 17.00.03 «Muzychne mystetstvo»*. Kharkiv. 21 s. [in Ukrainian].
4. *Kontsertmeister* (2004) [Concertmaster]. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / [ukl. hol. red. V. T. Busel]*. Kyiv; Irpin: Perun. 1440 s. Pp. 452. [in Ukrainian].
5. Kretov, A. & Novik-Kretova, I. (2017). *Fenomen pianista-kontsertmeistera v sotsiokulturnomu prostori: dialoh istorii y suchasnosti* [The phenomenon of the pianist-concertmaster in the sociocultural space: a dialogue of history and modernity]. *Kulturolohichna dumka*. Kyiv. № 12. Pp. 56–63. [in Ukrainian].
6. Molchanova, T. (2013). *Istoryko-sotsialni umovy formuvannia mystetstva pianista-kontsertmeistera v Ukraini* [Historical and social conditions of formation of the art of pianist-concertmaster in Ukraine]. *Mystetstvoznavchi zapysky: zb. nauk. prats.* Kyiv: Milenium. Vyp. 24. Pp. 84–97. [in Ukrainian].
7. Molchanova, T. (2013). *Mystetstvo pianista-kontsertmeistera u sotsiokulturnomu konteksti suchasnosti* [The art of a pianist-concertmaster in the socio-cultural context of modernity]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku*. Vyp. 19 (1). Pp. 212–217. [in Ukrainian].
8. Molchanova, T. (2021). *Samoosvitnia diialnist pianista-kontsertmeistera: teoretychnyi aspekt* [Self-educational activity of a pianist-concertmaster]: *navchalnyi posibnyk*. Lviv: Vydavets T.V. Tetiuk. 220 s. [in Ukrainian].

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 80.801.83/2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-19>**Андрій ІСАКОВ,***orcid.org/0009-0009-0389-5755**студент VI курсу факультету романо-германської філології
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) apisakov.frgf22@kubg.edu.ua***КОРПУСНИЙ АНАЛІЗ ДИСКУРСУ ЖАХІВ
У ТВОРАХ HOWARD PHILLIPS LOVECRAFT**

У статті охарактеризовано нові можливості поєднання творів Х. Ловкрафта на консольну відеогру – бестселер «Bloodbormer». А саме відстеження космічного терору Величних Вищих істот, що покладається в основу консольної гри для молодого покоління. Дослідження ведеться починаючи з всеохоплюючого аналізу творчості Х. Ловкрафта, в якій мають місце персонажі Величних Вищих істот, які в своєму розумінні надають основу літературної спадщини автора, що охоче адаптується в консольній грі для сучасного молодого покоління «Bloodbormer». Стаття досліджує літературні персонажі поступово переходячи у світ самої гри, дискус посилюється та заглиблюється у тонкі авторські елементи, які перевтілюються в “Bloodbormer”, використовуючи космічні сили, інопланетну картинку природи та перетворювальний вплив Величних.

Стаття підкреслює яскраву демонстрацію елементів оповідання в інтерактивній грі як сучасного медіуму, а також те, як “Bloodbormer” не тільки імітує або запозичує Величних, а й перевтілює уяву гравців щодо космічного наративу жахів. У статті відображається застосування прийому оповіді через оточення, характерного і творам Х. Ловкрафта і для відеогри, доводячи можливість гри передавати свою ідею архітепами Юрнами, надприродними ілюстраціями, образами привидів та іншими елементами. Таким чином у статті доводиться, що корпусний аналіз творів Х. Ловкрафта, дає підстави для дискурсу жахів за допомогою прийомів, які автор застосовує для опису Величних. А також висвітлюються глибинні теми автора, такі як слабкість суспільства перед лицем космічних істот і відчуття великого страху перед невідомим, а також проводиться аналогія з екзистенційним жахом, який можуть відчувати гравці бестселеру.

У статті уточнено важливість творів Х. Ловкрафта, як джерела натхнення творців гри, і не лише тематично, а й у творенні реального дизайну та зверх природних сутностей та образів, які заповнюють гру. Механізм “Інсайт” відображається як гарний приклад або зразок пошуку заборонених знань у ловкрафтівській культурі та традиціях.

Отже, фактично стаття перетинає інститути літератури та ігор, розкручуючи елементи творчості Х. Ловкрафта для підсилення космічних жахів та максимального віддзеркалення ідеї та внутрішнього світу гри. В статті проаналізовано складні деталі та конструкції, розглянуто наслідки крос – медійного впливу на людство.

Ключові слова: Персонажі, Величні, Bloodbormer, медійна гра, корпусний аналіз, інсайт. дискурс жахів.

Andrii ISAKOV,*orcid.org/0009-0009-0389-5755**student of the 6th year of the Faculty of Romano-Germanic Philology
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) apisakov.frgf22@kubg.edu.ua***CORPUS ANALYSIS OF THE DISCOURSE OF HORROR
IN THE WORKS OF HOWARD PHILLIPS LOVECRAFT**

The article describes new possibilities of combining the works of H.F. Lovecraft for a console video game – the bestseller «Bloodbormer». Namely, tracking the cosmic terror of the Greater Supreme Beings, which is the basis of a console game for the younger generation. The study begins with a comprehensive analysis of Lovecraft’s work, in which the characters of Greater Supreme Beings take place, which, in their understanding, provide the basis of the author’s literary legacy, which is readily adapted in the console game for today’s young generation «Bloodbormer». The article examines the literary characters gradually moving into the world of the game itself, the discussion intensifies and delves into the subtle Lovecraftian elements that are reincarnated in “Bloodbormer” using cosmic forces, an alien picture of nature and the transforming influence of the Greater Ones.

The article highlights the vivid display of creative elements in the interactive game as a modern medium, and how Bloodbormer not only imitates or borrows from the Greaters, but also reimagines players’ imaginations for a cosmic

horror narrative. The article reflects the use of the method of narrative through the environment, characteristic of both Lovecraft's works and for «Bloodbormer», proving the game's ability to convey its idea with Jurn archetypes, supernatural illustrations, images of ghosts and other elements. Thus, the article proves that the corpus analysis of Lovecraft's works provides grounds for the discourse of horrors with the help of techniques that the author uses to describe the Greater. It also explores deep Lovecraftian themes, such as society's weakness in the face of cosmic beings and a sense of great fear of the unknown, and draws an analogy with the existential dread that players of the bestselling book can feel.

The article clarifies the importance of Lovecraft's works as a source of inspiration for the creators of the game, and not only thematically, but also in the creation of real design and above all natural entities and images that fill the game. The «Insight» mechanism is shown as a good example or pattern of finding forbidden knowledge in H. Lovecraftian culture and traditions.

So, in fact, the article crosses the institutions of literature and games, spinning out elements of Lovecraft's work to enhance cosmic horrors and maximally reflect the idea and the inner world of the game. The article analyzes complex details and constructions, considers the consequences of cross-media influence on humanity.

Key words: Characters, Greater, bloodbormre, media game, corpus analysis, insight. discourse of horrors.

Постановка проблеми. Сфера застосування корпусного аналізу неабияк розширює своє значення. Цю статтю присвячено проблемі цікавої інтеграції літератури та відеоігор, Увагу дослідження зосереджено на аналізі дискурсу жахів в творчості Х. Ловкрафта та перенесення її на відеоігру «Bloodbormer». Головна проблема полягає в тому, щоб довести до розуміння, як елементи творчості Х. Ловкрафта, такі як космічні сутності, заборонені знання та крихкість людства, перекладаються та адаптуються в інтерактивному середовищі ігор. Дослідження ставить за проблему показати, як «Bloodbormer» відображає суть літературної спадщини Ховарда Ловкрафта, поширює вплив цього крос-медіуму на розповіді історій та зацікавлює гравців. Творчо аналізуючи літературні, мовні елементи, що пов'язують авторські твори з відеогрою, стаття намагається зробити свій власний внесок у розуміння еволюції ландшафту розповіді в ігровій індустрії.

Аналіз досліджень. Звичайно на основі чисельних спроб застосування готичних жанрів, перенесення розуміння їх атмосфери на ігровий простір, Віктор Кастелос Гамма та Марсело Веллосо Гарсія в своїй роботі «По за стінами Bloodbormer: готичні тропи та ігри Х. Ловкрафта» вже досліджували персонажі неземних істот з ім'ям Величні, отожднюючи їх з персонажами космічних божеств Х. Ловкрафта. Спираючись вже на існуючі висновки та дослідження вчених – філологів Ван Лівенворга, Марка Карачолло, Габрієля Р. Лейте та інших, маємо основу для цікавого аналізу конвергентних тем між готичними та авторськими ловкрафтівськими образами у світі відеоігр (Гамма, Гарсія, 2019: 45).

Автори розпочинають свій аналіз із ретельного аналізу наративних структур у романах Х. Ловкрафта «За стіною сну» та «Кривавий», виявляючи відхід останнього від традиційного лінійного оповідання (Гамма, Гарсія, 2019: 55).

Маючи за основу існуючі дослідження, ми маємо намір поглибити це питання, вивчаючи вплив нелінійного оповідання у відеоіграх у контексті Х. Ловкрафта, та проаналізувати як цей під-

хід сприяє загальному захоплюючому досвіду та взаємодії гравця з авторською творчістю.

Мета статті – всебічно, глибоко дослідити, провести аналіз елементів оповідань Х. Ловкрафта та їх впливу на формування середовища відеоігри на прикладі «Bloodbormer». Основну увагу варто зосередити на проведенні всебічного аналізу, який заглиблюється у взаємозв'язки між космічними сутностями оповідання, відомими як Величні, і тими, які складно та вплетено в тканину консольної гри.

Наша мета – виявити та проаналізувати теми Х. Ловкрафта в сучасній відеоігрі, наголошуючи на тому, як розбір елементів оповідання допомагає втілитися в середовище гри та передати суть космічного жаху. Це включає в себе дослідження таких тем, як нікчемність людства, страх перед невідомим і космічний терор, які пронизують як твори автора, так і ігровий простір. Головне, чітко сформулювати та представити взаємозв'язок між «Величними» автора та тими, які проявляються у консольній грі. Це передбачає надання читачам детального розуміння того, як космічні сутності з оповідань автора служать джерелом натхнення дизайну гри та як гра трансформує та розширює ці складові в своєму контексті.

Виклад основного матеріалу. Насамперед необхідно зосереджено підійти до розбору текстових елементів творів Ховарда Ловкрафта, спираючись на досвід поєднання літератури та ігрового середовища. Зосередженням нашого інтересу є аналіз переплетення елементів авторських жахів та ігрового простору, а саме в «Bloodbormer», відкривається для нас захоплююча розповідь, яка виходить за межі літературного світу та інтерактивного оповідання. Гротескне поєднання форм восьминога, дракона та людини, що саме і визначається космічними сутностями Х. Ловкрафта та знаходять приголомшливий резонанс у образі дивовижних істот Yharum (Джастінн, 2015: 519). Але проведені паралелі вилазять за межі простих візуальних мотивів, вони заглиблюються в тематичне серце, досліджуючи божевілля, заборонене розуміння та космічні страхи, які пронизують як літературний твір Х. Ловкрафта «За стіною сну»,

так і кошмарні пейзажі «Bloodbormer» (Snyder, 2017: 548). «Ми народжені кров'ю, кров'ю зроблені людьми, кров'ю знищені. Наші очі ще відкриються. Бійтеся Старої крові» (Кренєєв, 2015: 69), – ця цитата використовується для розбору та висвітлення перевтілюючої та небезпечної природи Старої крові, невідомої сили, яка дублює творче дослідження автора в творах «За стіною сну» та «Кровавий» про наслідки втручання в космічне небуття. Також відстежується переплітання з висловами та баченням в оповіданні «Поклик Ктолху» про «складання воєдино роз'єднаних знань» (Джастінн, 2015: 519), які викликають відчуття ніби божевілля. Ще важливим є факт, що одна з найвідоміших цитат у грі походить з есе Х. Ловкрафта «Надприродний жах у літературі», де говориться: «Найдавнішою і найсильнішою емоцією людства є страх, а найдавнішим і найсильнішим видом страху є страх перед невідомим» (Кренєєв, 2015: 66).

У відеогрі надзвичайний вплив персонажу Величних помітний у цитаті: «Людина чи ні, кров, що сочиться, є середовищем найвищого гатунку та сутністю безформного Великого Оседона. І Оседон, і його випадкові прихильники таємно шукають дорогоцінної крові» (Кренєєв, 2015: 72). Тут гонитва за дорогоцінною кров'ю є синонімом заборонених знань в оповіданні Х. Ловкрафта «За стіною сну» і, більше того, кровне споріднення в «Тіні над Інсмутом» (Кренєєв, 2015: 66), стає носієм незбагнених мотивів безформного Оседона, відзеркалюючи зображення авторської ідеї сутностей, чії наміри відходять від людського розуміння. Палац зцілення Йорнама в грі «Bloodbormer», традиційні організації було вироблено на основі крові, видобутої з лівого позаду Великого (Кренєєв, 2015: 67), так само, як громадяни Інсмута в «Тіні над Інсмутом» Х. Ловкрафта були пов'язані через кров монстрів з морів (Кренєєв, 2015: 70).

Очевидним є факт, що повторювана тема в ловкравтівських жахах служить мостом між космічними сутностями в оповіданні та Величними у грі «Bloodbormer». Цитата Х. Ловкрафта про те, що «Наймилосердніша річ у світі, на мій погляд, – це нездатність людського розуму охоплювати весь його зміст» знаходить яскравий прояв у грі (Джастінн, 2015: 520). Спроби досягнути справжню форму Величних часто призводять до божевілля, подібно до авторського дослідження психологічної втрати від зустрічі з космічним невідомим.

Механізм передачі Insight у «Bloodbormer» стає оповідним прийомом, який відображає тему заборонених знань Ловкрафта. Якою мірою та з яким відчуттям гравці отримують Інсайт, їхнє усвідомлення дивовижних жахів зростає, аналогічно дослідженню Х. Ловкрафта про жахливі наслідки пошуку знань за межами людського розуміння. Ця ж вже згадуєма нами цитата з «Тіні над Інс-

мутом»: «Наймилосердніша річ у світі, я вважаю, – це нездатність людського розуму охопити весь свій зміст» (Джастінн, 2015: 515), дуже домінує і в грі, де підвищений Інсайт дає глибинне розуміння дивовижної істини за рахунок високої ціни здорового глузду.

Неадекватні та незбаганні форми Величних ще більш точно та вдало взаємопов'язують космічний жах у грі із літературною спадщиною Х. Ловкрафта. Зображення ним елементів, «не створених для земних розумів», вдало та яскраво перекладається на надзвичайний дизайн Величних у грі. Висока присутність Небесного Ерікапа та спотворена форма Ербітасу творять гострі відчуття у зображенні письменником космічних сутностей, надаючи атмосферу, яка віддає пошану вмінням творця робити неймовірне відчутним.

Можно відверто стверджувати, що «Bloodbormer» вдалий витвір сучасної майстерності, який бездоганно вплітає елементи творчості та літературного спадку Х. Ловкрафта, створюючи захоплюючий і жахливий настрій, досвід для гравців у відеогрі. Тематичні паралелі, нарративні структури та інтерактивні елементи разом підтверджують незмінний вплив космічного жаху оповідань на ігровий простір, що доводить високу ефективність розповсюдження елементів художньої творчості, елементів художнього мовознавства до популярного сучасного ігрового простору. Від зустрічей, що викликають божевілля, до пошуку заборонених знань і прояву неевклідових незрозумілих форм, гра «Bloodbormer» є переконливим свідченням незмінного впливу творчості Х. Ловкрафта, збагачуючи ігровий ландшафт космічним жахом, синонімом його літературної спадщини (Snyder, 2017: 544).

Зосередження уваги на можливостях долучення оповідань «За стіною сну» та «Кривавий», та перенесення їх на відеоігри, особливо очевидний у «Bloodbormer». Це відкриває можливості для подальших досліджень щодо розбору художніх елементів та їх застосування в ігровому просторі. Майбутні дослідження мають за мету більш глибоко зануритися в певні ключові аспекти, щоб покращити наше розуміння взаємодії між літературними космічними жахами та іграми.

Так, подібні дослідження можуть розширити порівняльний аналіз, щоб мати можливість включати художні елементи та персонажі, натхненні темами ловкравтівських оповідань до інших відеоігор за їх сутністю та ціленаправленістю. Нове розуміння того, як різні ігри інтерпретують та інтегрують художні елементи, на прикладі космічних жахів Х. Ловкрафта, може розширити погляди на різноманітні підходи в літературознавстві та в ігровій індустрії (Snyder, 2017: 546).

Також дослідження психологічного впливу художніх елементів Ховарда Ловкрафта, які вико-

ристовується в різних іграх, на досвід гравців є багатообіцяючою перспективою. Такі дослідження могли б висвітлити, як інтерактивна природа відеоігор посилює емоційні та психологічні реакції на художні елементи, наприклад, космічний жах, проливаючи світло на унікальні захоплюючі якості ігрового середовища через літературну призму.

Варто підкреслити, що більша увага до аналізу та вивчення нелінійного оповідання різних літературів сприяло б розумінню того, як наративні структури впливають на сучасний простір. Дослідження на прикладі «Bloodbormer», використовує неоднозначний підхід, застосовуючи оповідання про навколишнє середовище, щоб передавати в повній мірі відчуття про космічні жахи, а це може відкривати нові ідеї.

Аналогічні дослідження можуть заглиблено проявитися в культурні та соціальні наслідки залучення тем літературних творів до відеоігор, популярних в сучасному середовищі. Проведений аналіз сприйняття гравцями культурного резонансу за космічними оповіданнями жахів Х. Ловкрафта, може надати цінну інформаційну базу про розвиток зв'язку між літературою, іграми та суспільними поглядами на жахи.

Відстеження еволюції тропів в іграх викликає зацікавленість як тепер так і на майбутнє. Розуміння того, як ці теми трансформувалися та адаптувалися у відповідь на технологічний прогрес і зміну культурних контекстів, достатньо сприяє повному аналізу дискурсу жахів у творчості Ховарда Ловкрафта (Гамма, Гарсія, 2019: 50).

Дослідження застосування авторських художніх елементів на широкі аспекти ігрового дизайну, такі як дизайн рівнів, звукові пейзажі та інтерфейс

користувача, збагатить наше розуміння цілісної інтеграції космічного жаху або інших мовних художніх елементів.

З точки зору глобальних поглядів на проблематику корпусного аналізу, наше дослідження, на прикладі розбору дискурсу жахів в оповіданнях Х. Ловкрафта, розширює масштаби перспектив наукових поглядів. Так на прикладі аналізу того, як різні культури інтерпретують і взаємодіють із оповіданнями «За стіною сну» та «Кривавий», та відеоіграми, може виявити різноманітне розуміння універсальних і культурних аспектів космічного жаху або інших художніх елементів.

Висновки. На завершення, проведений аналіз художніх елементів в оповіданнях Х. Ловкрафта доводить дуже цікавий факт їх пізнання через залучення образів та елементів таких як, наприклад Вищих істот, до ігрового простору досліджуємої нами гри «Bloodbormer». Паралелі в міркуванні про привабливість інтерактивної гри посилюють розуміння художніх елементів, які застосовував Ховард Ловкрафт. Визнаючи мовну та літературну еволюцію, автори гри виступають за переглянуте розуміння, узгоджуючи його з розрізненими та розвиваючими характеристиками, наприклад, готичного жанру. Ми маємо намір зробити внесок у цей постійний діалог, поглибивши дослідження нами готичних тропів у контексті літератури та відеоігор, зокрема, у зображенні Величких. Таким чином, перехідний вплив літературних, візуальних, художніх та інтерактивних елементів сформував наше розуміння, беручи за елемент дослідження космічні сутності, долаючи прірву між літературою та сучасним ігровим середовищем (Гамма, Гарсія, 2019: 58).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гамма В.К., Гарсія М.В. За стінами Bloodbormer: готичні тропи та ігри Ловкрафта. Aeternum: журнал сучасних готичних досліджень. Том 6. Вип. 2. 2019 р. С. 49–60.
2. Джастінн М. Гра в ігри з великими старими: ритуали, ігри та жарти в межах фендому Ктулху Мітос. Journal of the Fantastic in the Arts. Том 2. Вип. 3. 2015 р. С. 513–525.
3. Snyder Phillip J., Dreadful Reality: Fear and Madness in the Fiction of H. P. Lovecraft. Honors Theses. 2017. P. 540. URL: https://aquila.usm.edu/honors_theses/540
4. Кренєєв І. Формування англосовієтської лінгвосоціокультурної компетенції. Наукові записки. Серія: педагогіка: зб. наук. праць. Київ. 2015р. Вип. 3. С. 66–72.

REFERENCES

1. Gamma V. Garsia M. (2019) Za stinami Bloodbormer: hotichni tropita igri Lowcrafta. [Beyond the Walls of Bloodborne: Gothic tropes and Lovecraftian games]. The Journal of Contemporary Gothic Studies, Volume 6. 49-60. [in Ukrainian].
2. Dgastinn M. (2015) Gra v igri z velikimi starimi:rituali ta gartiv megah fenomenu Kтулху Митос. [Playing Games with the Great Old Ones: Ritual, Play, and Joking within the Cthulhu Mythos Fandom]. Journal of the Fantastic in the Arts, vol. 25, no. 3. 513-525. [in Ukrainian].
3. Snyder, Phillip J. (2017) Dreadful Reality: Fear and Madness in the Fiction of H. P. Lovecraft. Honors Theses. P. 540. URL: https://aquila.usm.edu/honors_theses/540
4. Kreneev I. (2015) Formuvannia angломovnoi lingvosotsiokulturnoi kompetentsii uchniv zagalnoosvitnih shkil [Formation of English-language linguistic and sociocultural competence of secondary school students]. Naukovi zapisks. Seria pedagogika.zb.nauk.pr. – Proceedings. Series: pedagogy;3. 66–72. [in Ukrainian].

УДК 398

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-20>**Любов КОПАНИЦЯ,***orcid.org/0000-0002-8392-8909*

доктор філологічних наук,

професор кафедри фольклористики

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *lubovkopanytsya12@gmail.com*

ДОСЛІДНИЦЬКА ІНТЕНЦІОНАЛЬНІСТЬ ТА ВІЗІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ СУЧАСНОЇ КИЇВСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИЧНОЇ ШКОЛИ

У статті, метою якої є огляд і широка популяризація досліджень з усної народної творчості, переважно дисертаційних праць останнього десятиліття, пов'язаних з Київським фольклористичним осередком, а також креативний погляд на основні перспективи і тенденції подальшого фольклористичного процесу в Україні. Основою дайджесту є деталізація та ілюстрація стратегії і тактики сучасної загальної фольклористики, досліджено особливості фольклористичних реалізацій на матеріалі класичного фольклору, фольклорних новотворів, політичного фольклору, дається системно-цілісний аналіз синкретичного тексту фольклору періоду Революції гідності та гібридної російсько-української війни 2014–2021 р.р., стан вирішення проблеми фольклоризму сучасної української літератури, оцінюється впровадження методології системного аналізу, ідея якого полягає в комбінації ритуального та структурного підходів із акцентом на гендерно-функціональну специфіку чарівних казок.

Проілюстрований спектр найголовніших наукових пошуків та інтересів сучасних науковців має на меті координацію майбутніх пріоритетних наукових проблем, дослідницьких ідей та аспектів вивчення фольклору. У статті продемонстрована актуальність як основних, «класичних», так і «новітніх» проблем вивчення усної словесності, спрямувань і здобутків української фольклористики, пов'язані з питаннями динаміки фольклору як відкритої системи, що постійно розвивається в діахронічному й синхронічному напрямках.

У статті окреслено перспективи подальших досліджень у зазначеній галузі з огляду на її принципову важливість як для виокремлення базових стратегій соціокультурної політики, так і з метою формування актуальної проблематики фольклористичних досліджень та глибинних механізмів їх формування відповідно до потреб часу і для оптимізації науково-інформаційного простору України на сучасному етапі. Важливим інформативним завданням студії була спроба забезпечити користувачів інтелектуального доступу до інформації про українську гуманітаристику і народну культуру, яка не завжди є доступною не тільки із звичних джерел інформації, а й навіть з електронних інформаційних ресурсів, електронних каталогів бібліотек, із сайтів українських і зарубіжних бібліотек чи комерційних електронних довідкових служб особливо в часи соціальної та економічної нестабільності.

Ключові слова: інформація, фольклористика, актуальна проблематика, динаміка фольклору, київський фольклористичний осередок.

Liubov KOPANYTSIA,*orcid.org/0000-0002-8392-8909*

Doctor of Philology,

Professor at the Department of Folklore

Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv

(Kyiv, Ukraine) *lubovkopanytsya12@gmail.com*

RESEARCH INTENTIONALITY AND VISIONS OF THE REPRESENTATIVES OF THE MODERN KYIV FOLKLORE SCHOOL

In the article, the purpose of which is to review and widely popularize research on oral folk art, mainly dissertations of the last decade, related to the Kyiv folklore center; as well as a creative look at the main perspectives and trends of the further folkloristic process in Ukraine. The basis of the digest is the detailing and illustration of the strategy and tactics of modern general folkloristics, the peculiarities of folkloristic realizations based on the material of classical folklore, folklore innovations, and political folklore are investigated, a systematic and holistic analysis of the syncretic text of the period of the Revolution of Dignity and the hybrid Russian-Ukrainian war of 2014–2021 is given the state of solving the problem of folklorism in modern Ukrainian literature, the introduction of the systematic analysis methodology, the idea of which is a combination of ritual and structural approaches with an emphasis on the gender-functional specificity of magical tales, is evaluated. The illustrated spectrum of the most important scientific searches

and interests of modern scientists is aimed at coordinating future priority scientific problems, research ideas and aspects of studying folklore.

The article demonstrates the relevance of both the main, «classical» and «modern» problems of the study of oral literature, directions and achievements of Ukrainian folkloristics, related to the issues of the dynamics of folklore as an open system that is constantly developing in diachronic and synchronic directions. The article outlines the prospects for further research in the specified field in view of its fundamental importance both for identifying the basic strategies of socio-cultural policy and for the purpose of forming topical issues of folkloristic research and deep mechanisms of their formulation in accordance with the needs of the time and for optimizing the scientific and informational space of Ukraine on modern stage. An important informative task of the studio was an attempt to provide users with intellectual access to information about Ukrainian humanitarianism and folk culture, which is not always available not only from the usual sources of information, but also from electronic information resources, electronic catalogs of libraries, from the websites of Ukrainian and foreign libraries or commercial electronic reference services especially in times of social and economic instability.

Key words: *information, folkloristics, current issues, dynamics of folklore, Kyiv folklore center.*

Постановка проблеми. Метою цього фольклористичного дайджесту стала широка популяризація нових досліджень з усної народної творчості, дисертаційних праць (пов'язаних з київським фольклористичним осередком) за останнє десятиліття і загалом погляд на основні тенденції фольклористичного процесу в Україні, відтворення в пам'яті основних напрямів, спрямувань і здобутків української фольклористики, ознайомлення з сучасними тенденціями в царині науки про усну народну творчість і впливом на неї глобалізаційних, євроінтеграційних процесів у сучасному соціумі, висвітлення питання динаміки фольклору як відкритої системи, що постійно розвивається в діахронічному і синхронічному напрямках, продемонструвати спроби фольклористів охарактеризувати тип сучасного народного оповідача у світлі вивчення модерних трансформацій усної народної творчості, забезпечивши віддалених користувачів інтелектуального доступу до інформації про українську гуманітаристику і народну культуру, яка не завжди є доступною не тільки із звичних джерел інформації, а й навіть з електронних інформаційних ресурсів, електронних каталогів бібліотек, із сайтів українських і зарубіжних бібліотек чи комерційних електронних довідкових служб особливо в часи соціальної та економічної нестабільності. Ми визнаємо той факт, що наша стаття не зможе охопити увесь науковий доробок київської школи фольклористики, всі теоретичні аспекти питань, пов'язаних із вивченням народної культури, надавши перевагу найбільш важливим проблемам та їхнім науковим інтерпретаціям.

Виклад основного матеріалу. Першим дослідженням у нашому діалозі про українську народну культуру буде філолого-філософічне дослідження Анатолія Ціпка «Духовна ліствиця давньоукраїнської словесності» (Ціпка, 2015, 2016). Тут доречно нагадати одну тезу з «Передмови» до «Історії українського письменства» Сергія Єфремова, яка часто варіюється в літературознавчих працях. Це думка вченого про те, що історія літератури – це не істо-

рія книг, а історія в людській творчості ідей. Одним словом, головним предметом вивчення книжної чи усної культури мають бути ідеї в їхній етновизначаючій, інкультуруючій, соціалізуючій функціях. І це, перш за все, теорія універсуму і теорія образу. А якщо спроектувати думку Єфремова на предмет дослідження Ціпка «Духовна ліствиця давньоукраїнської словесності», з якого варто почати розмову про українську фольклористику ХХІ ст., то перше завдання фольклориста-дослідника – це атрибуція культурних і літературних явищ за шкалою чи системою цінностей, вироблених у культурно-словесному просторі «усного» та «писаного» у такій послідовності: мова – фольклор – словесність – література. І друге, словами самого ж автора монографії, – «зчитування» художньо-сприйнятєвого та гносео-мисленнєвого досвіду старших часів через розгортання моделі топіки, загальнокультурних образів, концептів як багаторівневої динамічної ціннісної системи взаємозв'язаних елементів, яка складає ієрархію за ступенем значущості для людини.

А як методологічний напрям медієвістики монографія А. Ціпка – це спрямування на етносеміотику та поновлене релігієзнавцями в культурному дискурсі поняття ієротопії – тобто вчення про сакральні простори як особливу форму творчості людини. Таким ієротопійним текстом автор монографії «Духовна ліствиця давньоукраїнської словесності» пропонує «Київський текст» святості і як матеріал словесної практики, на якому конструється творчий словесно-культурний простір, і як творчий масив та широке творче контекстування на кількох рівнях – словесності, малярства, будівного досвіду, церковної обрядовості, співаної організації слова й тексту тощо.

З цієї дослідницької позиції А. Ціпка створюється своєрідна матриця, на основі якої розглянуто певний спектр проблем і проаналізовано цілий комплекс культурних цінностей, універсалій у тяглоті культуротворчих процесів, зокрема – народні традиції, звичаєво-обрядова народна творчість, хрис-

тиянська обрядовість і церемоніальність та навіть усний спосіб чи форма вираження широкого контексту творчого слова у системі давньоукраїнської словесної культури, народне православ'я, котре постає історичною формою розвитку фольклорної свідомості.

І тут, природно, після ознайомлення з працею А. Ціпка, народжуються не тільки певні думки і висновки, а й зауваження щодо потрактуванням автором фольклорного контексту. Правда, питання взаємозв'язків «усного» та «писаного» – це одне з найдискусійніших питань історії літератури, не зважаючи на висновки такого авторитета, як Михайло Возняк. Але варто відзначити логічний напрям дослідження, обраний автором. В експериментальній стратегії А. Ціпка і цілком природним, і аргументованим видається те, що, так би мовити, на «вході» аналітичного процесу перебуває книжна культура в сукупності всіх складників і стосунків як своєрідний текст-ядро, або точніше, – світоглядна, семантична, прагматична і комунікативна система. Це «культурний спосіб» структурування, сприйняття і закорінення священних смислів у словесному культуротворенні. А культурною домінантою простору святого та священного А. Ціпка обирає космогонічну модель образотворення в різноманітті знаковості топосів та смислів, або «ідео-образ», «образо-чин» та «со-мисліє» в термінах автора дослідження. А саме: Книга, обряд, мова, місто-город, святий город і земне місто, «своя хата», «своя церква», «друге тіло» та ін.

А на «виході» цього аналітичного процесу дослідження взаємин «усного» та «писаного» – підкреслимо, у логічному сенсі – ікономія, Боже-ственне домобудівництво, тобто народна культура як інтегральна система, як семантична локалізація цих релевантних художньо-образних структур і культурних домінант. Прикладом такого аналізу системності книжного тексту на широкому культурно-словесному просторі, представлений різними рівнями (предметним, дієвим, вербальним), є, наприклад, розділ монографії «Гносео-естетична специфікація давньоукраїнської словесності».

Тому обрана автором дослідницька стратегія скеровує читача не просто на безпосереднє входження в текст: книжний чи усний, пріоритетність у впровадженні техніки структурно-семіотичної інтерпретації або герменевтичної реконструкції, як і тлумачення більше «філологічне», більше «філософське» чи більше «культурологічне», оскільки автор водночас творчо сприймає й досвід культурології, семіотики, ієротопії, чим забезпечує собі широкий дослідницький інструментарій

у перевибудові концептуального й символічного простору давньоукраїнського слова. Важливим у пропонованому дослідженні є і те, що всі операційні моделі та процедури інтерпретації смислокультурного тексту давньоукраїнської словесної культури перетворюються на дискурс, метою якого є інтерпретування інших дискурсів: історичного, ідеологічного, фольклорного, лінгвістичного, естетичного, філософії й етнології релігії, різних культурних контекстів, в яких центром виступає духовно-екзистенційний досвід «Київського тексту» святості у давньоукраїнському словесному культуротворенні.

Підкреслимо, що саме поєднання окремих локальних теорій з авторськими критеріями раціональності, діалогічності дослідження, джерельна база якого містить 1051 позицію, його відкритість на будь-які можливі культурні контексти і об'єкти дослідження (нагадаємо, це додатково словесно-художні масиви народів, що належать до духовного простору християнського Сходу, твори русько-українських авторів від Нестора Літописця до Василя Григоровича-Барського, авторські польові записи з різних регіонів України та навіть у російському старообрядницькому середовищі та ін.) – усе це дозволяє більш творчо прочитати і зрозуміти гносео-мисленнєвий досвід давньої доби, етнічний культурний феномен і основні його формовияви.

Однак все ж одне дискусійне питання після прочитання монографії виникає. І стосується воно проблеми взаємозв'язку «усного» і «писаного» та інтерпретації усної форми побутування і втрати зовнішніх ознак книжності в домашніх молитвах, обрядовій оказіональності «Требника» («Молитвослова») як «кенозису» – тобто своєрідної адаптації християнської топіки та типології у творчому процесі. Видається, що тут зобов'язуючу роль відіграє не стільки усний спосіб чи форма виголошення тексту, (а саме це акцентує автор, говорячи про їхній «замовляльний чин»), а такі прикмети колективності, або усності, як імпровізаційність у фольклорі, з одного боку, а з іншого – ритуальність, прагматика та індивідуалізація тексту в замовлянні. Тому в контексті цієї ж проблеми дещо спрощеним сприймається і висновок дослідника про «монастирський», тобто тихий, «свій» (в означенні автора) спосіб виголошення замовляння як актуалізацію слова. Звичайно, ніхто не заперечує спільну генетичну основу різних індивідуальних і колективних молитов-заклять, що, мабуть і мав на увазі А. Ціпка, приймаючи думку Михайла Грушевського. Та проблема тут в іншому: первісною основою замовляння (а вони виникли раніше

від культурної релігії) були обрядові, магичні дії, імітаційні рухи і часто зовсім без слів. А коли у замовлянні з'являється обрядове слово, особлива мовленнєва техніка, воно, слово, як символічний паралельний код за асоціацією коментує предмет чи образ замовляння, підсилює ритуально-магічний статус замовляння у досягненні практичної цілі та навіть в домінантній позиції залишається частиною обряду.

А тому переконливості у відповіді на питання про усну форму побутування книжних текстів сприяло б урахування установки і домашніх молитов, і текстів замовлянь, заклинань, примовок, шептань, прокльонів, клятв як оказіональних ритуалів саме на стереотипну норму масової поведінки, на результат і комунікативну позицію заклиналих текстів. По суті, всі твердження автора дослідження «Духовна ліствиця давньоукраїнської словесності» чи про простоту слова, «хатне» передавання християнського смислу слова в «народній керигмі», у «співаному» слові в народних псалмах, чи його судження про просторові образи святого і священного (підрозділ 5.4 «Від церкви до хати»: єдиний простір святого та священного в словесно-духовному досвіді українців) та й загалом про взаємини між «писаним» і «усним» у творчому полі русько-українській спільноти обертаються саме навколо «більш комунікативних», як пише А. Ціпка, або ритуалізованих образів і способів сприйняття та закорінення смислів «книжного».

А у висновку зазначимо: дослідження Анатолія Ціпка – це широке, оригінальне і новаторське, інтердисциплінарне й багатотекстове прочитання давньоукраїнської словесності із залученням диференційованих культурних контекстів. Особливе значення у дослідженні суті «Київського тексту» давньоукраїнської словесності має фольклорний контекст, природна необхідність і роль якого доведена автором дослідження.

Наступна фольклористична праця, яка заслуговує на нашу увагу, – це монографія знаної фольклористики, кандидатки філологічних наук, доцентки Алли Павлової «Співанка-хроніка в контексті етнокультурної традиції українства» (Павлова, 2021) має інший науковий вектор, спрямований на вивчення українських ліро-епічної традиції. Усну традиційну культуру українців можна розглядати як цілісний духовний архетип нації, як своєрідне протоядро художньої культури, особливий пласт в історії суспільства. Він інтегрує культуру соціуму певної етнічної приналежності на особливому рівні історичного розвитку. Український фольклор багатогранний, поліфункціональний, оскільки в

ньому виявляється і безмежна народна мудрість, і власне специфічне світосприйняття, і історична достовірність. Народна поетична творчість утілює вищі духовні сили народу, відбиває елементи національної свідомості, це особлива художня цілісність, він постійно трансформується, еволюціонує. Усі ці риси співанок-хронік як унікального явища українського фольклору докладно проаналізовані авторкою монографії.

Детально розглянувши рукопис монографії Алли Павлової «Співанка-хроніка в контексті етнокультурної традиції українства» (Павлова, 2021) з урахуванням вимог до такого виду кваліфікаційних робіт, можна зробити висновки узагальнюючого та оцінювального характеру. По-перше, рецензована робота логічно структурована: наявні передмова, яка становить методологічний апарат дослідження, виклад матеріалу дослідження у чотирьох розділах, висновки, список використаних джерел. Авторкою обґрунтовано актуальність теми, окреслено практичне значення результатів, отриманих у ході наукових студій, виокремлено новизну праці. По-друге, основна частина роботи, яка присвячена реалізації поставлених завдань, виокремлюється ефективністю текстологічного аналізу співанок-хронік, інноваційним осмисленням нерідко маловідомого фактичного матеріалу.

Так, у першому розділі монографії – «Проблеми дослідження співанки-хроніки в контексті української фольклористики» – простежено історію збирання, теоретичного осмислення та публікацію пісень цього жанру від початку XIX ст. до наших днів. Алла Павлова створила своєрідну панораму студіювання пісень-хронік із залученням збірок О. Кольберга, Ж. Паулі, Вацлава з Олеська, записів В. Гнатюка, Ф. Колесси, Ю. Федьковича, М. Павлика, праць І. Срезневського, І. Франка, сучасних дослідників О. Дея, Н. Шумади, С. Грици та інших. Детально систематизувавши виокремлення іманентних рис жанру пісні-хроніки у різних дослідників, авторка монографії внесла корективи до наявного на сьогодні у фольклористиці визначення жанру співанки-хроніки, акцентуючи увагу на функціональність цих пісень.

Наступні аналітичні розділи демонструють дотриманість єдиній обраній методології дослідження: експертиза текстів співанок-хронік – унікального явища українського усного ліро-епосу, що зумовлює можливість коректних порівнянь і отримання аргументованих висновків щодо поетико-естетичної системи цього жанру. На приклад, у другому розділі «Поетика співанки-хроніки» авторкою акцентується увага на головній особливості цього жанру: в основі сюжету творів –

виняткові події з життя людей, їхні духовні запити, індивідуальні риси особистості, вияви поведінки, адже особистість у виняткових обставинах унікальним чином розкривається через зібрану в себе життєву реальність. Цілком природно, що осмислюючи генезу пісень-хронік, дослідниця переходить до аналізу комунікативного аспекту фольклору, адже нарративна тенденція, породжена необхідністю осмислення людиною власної сутності та сенсу буття, в ході фольклорної трансмісії зумовлює вплив автора-виконавця на аудиторію. Цілком інноваційним є аналіз семіотичного поля співанок-хронік, хоча він і представлений у дослідженні, здавалось би, традиційними фольклорними символами «сонце», «гори», «дорога», «криниця», «бук», «береза», «птаха» тощо. І тут доречним і важливим буде відзначити обраний авторкою матеріал для дослідження, який містить не лише пісні-хроніки, а й використано пісні про опришків, еміграцію, сучасні події, що значно розширює і масштаби дослідження, і переконливість висновків.

У третьому розділі «Парадигма трагічного у співанці-хроніці» особлива увага приділяється феномену переживання, який наявний у двох реальностях твору. Тому не випадково магістральною константою аналізу дослідження співанки-пісні стало зображення мистецтва трагічного у творах, яке, як пише авторка монографії, засноване на дисгармонійному співвідношенні між одиничним та загальним у житті людини. Проаналізувавши численні тексти співанок-хронік із різних збірок, періодичних видань, А. Павлова акцентує головне: трагізм особистості виявляється на рівні неодмінного існування в її сутності й поведінці амбівалентності, психічного стану роздвоєності – любові та ненависті, глибокого морально-етичного парадоксу, розриву між тим, як має бути і тим, як є насправді, яким напрямком слідувати чи як вчинити тощо.

У четвертому розділі «Трансформації реального факту в співанці-хроніці» А. Павловою констатовано, що важливого значення набуває визначення в поетичній структурі співанки-хроніки культурно-сміслових функцій індивідуального авторства як формотворчого явища, а тому й найкраще передає сенс, особливості і навіть роль пісні сам автор-виконавець. Аналіз співанок-хронік, зокрема пісень про опришківського ватажка Мирона Штолу із збірника В. Шухевича, полк «Парма» із збірника Я. Головацького тощо показав, що автор хронікальної пісні намагається органічно й закономірно поєднати традиційне з фактографічністю, змалювати, відтворити у по-

етичному слові саму реальну дійність, яка закладена законами цього фольклорного жанру.

Монографія завершується списком використаних джерел, що переконливо підтверджує достовірність та обґрунтованість констатацій, зроблених автором. Аналіз монографії А. Павлової «Співанка-хроніка в контексті етнокультурної традиції українства» підтверджує, що вона виконана на високому науковому рівні, має, безсумнівно, теоретичне і практичне значення. Достовірність сучасному стану та провідним тенденціям розвитку фольклористики, застосуванням комплексу методів дослідження, який є необхідним і достатнім, відповідністю логіки наукового пошуку, його меті та завданням, використанням різноманітних джерел.

Наступна актуальна проблема, яка перебуває в полі зору київської школи сучасної фольклористики: взаємозв'язок фольклору і літератури. Треба визнати, що проблема літературного фольклоризму, навіть за наявності великої кількості робіт, присвячених окремим питанням використання фольклору тим чи іншим письменником, далека від остаточного вирішення, хоча і залишається актуальною і традиційною проблемою як фольклористики, так і літературознавства. Здається всім відомо, що таке фольклоризм. Достатньо глибоко вивчено питання взаємодії фольклору і літератури минулих століть, стадіальність фольклоризму. Але потрібно визнати, що сьогоднішній стан проблеми фольклоризму сучасної авторської прози, і зокрема творчості популярної письменниці Марії Матіос, масштабно й чітко не вимальовує особливостей епічного дискурсу її творів, не дає чітких відповідей на питання: які типи фольклоризму домінують в прозових творах М. Матіос, хоча критика виокремлює в них і «буковиноцентризм», і «гру історичними епохами, аналогіями, стилями, мовами» (В. Соболю). Так само сучасна фольклористична і літературна критика не пропонує об'єктивний аналіз авторських семантичних модифікацій, видів і підвидів, форм вияву фольклоризму у новелах, повістях, романах письменниці. Тут, правда, слід згадати кандидатську дисертацію 2018 року пані Н. Завадської «Міфопоетика простору у прозі Марії Матіос» зі спеціальності 10.01.01 – українська література (Житомирський державний університет імені Івана Франка). Та ці попередні зауваги, видається, уже визначають актуальність і новизну дисертації Я. Савощенко «Фольклоризм авторської прози Марії Матіос» (Савощенко, 2019).

У кінцевому рахунку, приймаючи наукові положення дослідниці, звернемо увагу на декілька найбільш істотних наукових результатів дисертації,

що надають їй особливої ваги: це впровадження комплексної методики дослідження – компаративний аналіз як методологічний принцип; систематизація персонажів художніх творів М. Матіос за типологічною матрицею казкового трикатегоріального персонажного ряду, внаслідок чого встановлено функціональні й семантичні паралелі літературних образів і образів чарівної казки, їхня національна ідентичність; це структурний аналіз творів М. Матіос, який сприяє глибшому осмисленню сюжетних елементів творів письменниці; і нарешті, на рівні спільних чи близьких народних уявлень і поведінкових приписів про смерть, норм поховально-поминального комплексу, колективних уявлень про долю, фатум, міфологічну символіку води, землі, казкового мотиву заборони-порушення, священного табу обґрунтовано фольклорні витоки й семантичні зв'язки концептів, символів, образів, авторських сюжетів творів М. Матіос з традиційною культурою, обстоюється думка про сюжетотвірні аспекти фольклорного субстрату в творчості письменниці, яка схарактеризована Я. Савощенко як власна концептосфера, що складається з засадничих етнічних понять (мораль, доля, життя, смерть, гріх, спокута, пам'ять, земля) і окреслена як приклад паритетного фольклоризму.

А мета роботи Яни Савощенко, що полягає в можливості подальшого дослідження теорії фольклоризму та методології дослідження фольклорно-літературних взаємин, осмислення авторської рецепції фольклорної традиції на образно-персонажному, архетипо-знаковому та жанрово-композиційному рівнях з урахуванням індивідуальної картини світу письменниці, визначає всю структуру роботи. Цим питанням присвячені аналітичні розділи дисертації – «Казкові ремінісценції у творчості Марії Матіос» та «Образно-символічна парадигма авторської творчості Марії Матіос», котрі демонструють дотриманість єдиній обраній методології дослідження: апеляція, словами авторки дисертації, до «художньої майстерні письменниці», яка, з одного боку, дає змогу глибше осмислити її творчість, а з іншого – зумовлює можливість коректних порівнянь і отримання аргументованих висновків щодо ролі фольклору, залученого в художній текст. При цьому Я. Савощенко демонструє вміння глибоко і всебічно на всіх рівнях (традиційно-звичаєвому, світоглядно-естетичному, художньої образності фольклорних творів) вирізняти в авторських текстах особливі народнопоетичні інтенції.

Авторка дисертації на звання кандидата наук продемонструвала наукову зрілість, ерудицію, вміння описувати складні етнокультурні та літера-

турні факти й логічно та доказово аргументувати розв'язання основних аспектів задекларованої проблеми дослідження. Однак знайомлячись з цим дослідженням у фольклориста природно виникають питаннях. Визнаємо, що дисертація Я. Савощенко багата на тлумачення фольклоризмів, на приклади використання українського фольклору в авторському творі. Систематика цього матеріалу прозора підпорядкована сформульованій у вступі меті й завданням: проаналізувати науковий дискурс і здійснити огляд фольклористичних та літературознавчих розвідок, присвячених порушеній проблемі. Але виникає питання, чому огляд історіографії починається саме з XIX ст., а не, скажімо, з українських поетик XVII – першої половини XVIII ст. кола Києво-Могилянської академії, які спиралися на т.зв. «наслідування природи», жанрові і стилістичні моделі не тільки античної і новолатинської літератури, але й зразки античної та християнської міфології? Видається, доречним, хоча б побіжним (можливо, на рівні мовно-стилістичному) у дослідженні міг бути залучений аналіз заявленої проблематики на матеріалі віршових творів М. Матіос, який додав би переконливості деяким висновкам авторки дисертації. Зрештою, певний сумнів викликає і наступна теза Я. Савощенко: «Твори авторки мають певні спільні риси з масовою літературою. У багатьох із них діють закони жанру (детектив, трилер чи роман мелодрама); у більшості порушуються злободенні (а не вічні) теми, що хвилюють «у цю хвилину».

Але в творах М. Матіос фольклорний елемент стандартно не копіюється, як у масовій літературі. Якщо масліт цікавить у фольклорі тільки візуальний образ, стереотипність іміджів героїв, атрибуту чарівності або прикмети казкової дійсності, то М. Матіос фольклорний мотив чи образ приваблює своїми можливостями метафоричного опису і символізації зображуваного. Фольклорний мотив використовується в творах письменниці як структурний, значеннєвий, семантичний. Це сучасний контекст, а не вирішення негайних питань. Зрештою, творчість Матіос має свої закони, свої функції і свою аудиторію. І це успішний україномовний продукт, який приваблює широкі маси.

Для фольклористів уже є визнаним факт, що фольклор – це продукт не тільки культурний, але й історичний і соціальний. Адже механізми соціальних фантазій чіткіше проявляються саме в тому, що ми називаємо фольклором. Але така аналітична позиція буквально не означає, що це культурне явище можна аналізувати як проєкцію на суспільне буття народу або важливі історичні етапи в його житті, або як контркультуру виключно позбавле-

них свободи верств населення. Так само помилковим буде ототожнення чи просто наближення «фольклорної» колективної рецепції політичних структур і подій та політичної культури суспільства, тобто власне з категорією «політика».

І сьогодні, оцінюючи нове дослідження з царини політичного фольклору («Український фольклор спротиву: традиція і модифікація, трансмісійні механізми» (Закальська, 2021), авторкою якого є молода фольклористка Ярина Закальська, помилковим буде ототожнення чи просто зближення текстів фольклору спротиву і «фольклорної» колективної реакції в них тільки із суспільно-політичними подіями 2014–2020-ого років та з категоріями «революція» і «війна».

Саме тому для чіткого розмежування цих двох соціально-комунікативних сфер суспільного життя етносу і стратифікації фольклорного тексту ХХІ ст. Я. Закальська у своєму дослідженні поклалася на критерій категорії «традиція», що передбачає не стільки різні ступені інтерпретації «реальної дійсності» у фольклорних новотворах, як втілення традиційних смислів у вербальній і невербальній формах, а також прогнозує наперед і різні аспекти взаємозв'язків між різними текстами-інтерпретаціями, і нарешті, намічає встановлення співвідношення між феноменом традиції та індивідуальною творчістю. Такий виважений, без ідеологічної ангажованості, дослідницький підхід до вивчення фольклорного тексту, його змістової інтерпретації, який обраний авторкою дисертації, був і залишається одним із найважливіших аспектів фольклористики.

У кандидатській дисертації «Український фольклор спротиву: традиція і модифікація, трансмісійні механізми» дається системно-цілісний аналіз синкретичного фольклорного тексту періоду Революції гідності і гібридної російсько-української війни 2014–2021 р.р., проаналізовано генологічну парадигму фольклору спротиву, виокремлено традиційні та модифікаційні елементи у фольклорі досліджуваного періоду, типи трансмісійних механізмів і, зрештою, показано, як вербальні і невербальні явища з ознаками фольклорності народжуються в сучасній колективній творчості, що, зрештою, обґрунтовує і введення авторкою в науковий обіг категорії «фольклор спротиву» за головним принципом досліджуваного текстового масиву – національно-державницька і суспільно-політична детермінованість. І це виправдано, оскільки для оцінки широкої і вузької візії суспільно-політичних аспектів, які часто навіть і не вербалізовані в текстах фольклору спротиву, потрібен інший понятійний апарат.

Таким чином, дослідження «фольклору спротиву» як різновиду соціального діалогу і способу смислотворення, яке подала до захисту Я. Закальська, – актуальне і теоретично вагомим найперше тим, що дослідження переконливо і аргументовано доводить: фольклор спротиву – це духовний феномен українського народу, який дає широке уявлення про українську усну культуру як процес. Тобто: авторська стратегія спрямована від формування способів трансмісії до фіксації різних виявів самоідентифікації та самозбереження індивіда в авторському тексті, від вивчення питань генези й еволюції, типології традиційних фольклорних жанрів, культурних топосів, концептів, образів, етнічних стереотипів, мотивів і сюжетів з суспільно-політичним смислом до проблем ширших – генези і взаємодії різних дискурсів (політичного, ідеологічного, соціального, культурного, ментального, мовного, контекстуального) у фольклорній творчості.

Ця дослідницька стратегія авторки дисертації цілком прийнятна: по-перше, вивчення українського фольклору спротиву як важливої ланки сучасного фольклоротвірального процесу за його основними атрибутивними ознаками, а по-друге, як своєрідної парадигми фольклорних жанрів із політичною складовою за тематикою конфлікту, за ціннісною парадигмою, за механізмами реалізації фольклорних смислів, елементів традиції у статичі і динаміці як єдиної концептосфери української національної ідеї та української «картини світу» загалом.

Дисертація Я. Закальської заслуговує на увагу і тим, що авторське прочитання сучасного фольклору пропонує нову інтерпретаційну програму. А саме: фольклор спротиву ХХІ ст. сприймається як творчий продукт; чітко окреслюється контекст, який породжує/актуалізує фольклорну текстову структуру і середовище творення усного продукту у трансмісії фольклору; вирізнені традиційні фольклорні жанри (частівка і коломийка, анекдоти, паремії, вертеп – найбільш мобільні і лаконічні жанри) як декларація соціальних і політичних явищ; визначена кореляція між авторським твором і його колективним сприйняттям.

Авторка дослідження, аналізуючи політичні анекдоти в контексті сміхової культури, поділяєте їх за тематичним принципом на блоки, виокремлює сюжети в кожному з цих блоків і, зокрема, аналізує образний ряд через антиномію свій/чужий чи, точніше, через її трансформацію в тріаду свій/чужий/інший. Зазвичай ця традиційна опозиція свій/чужий або ми/вони, яка успадкована нами від давніх греків, визначається як основний прин-

цип відокремлення «свого» та «чужого» етносу за культурним критерієм і найперше пов'язана з етнічними і соціальними стереотипами. Тому природно виникає запитання: як саме в образах «свого» і «чужого» в політичному анекдоті фольклору ХХІ ст. визначається етнокультурна традиція, яка формується в народній свідомості і втілюється в жанрах традиційного фольклору? І наступне. Чи залежить від світоглядної, соціальної, культурної позиції автора-виконавця політичного анекдоту конструювання образу «чужого» в цьому жанрі?

І нарешті, можна без жодних сумнівів стверджувати, що поява фольклористичного дослідження Аліни Опрелянської «Міфологема «андрогінність» в українській чарівній казці» (Опрелянська, 2023), подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія» – об'єктивно давно назріла вимога часу. І на це є неупереджені причини. Нині ми спостерігаємо зростаючий науково-теоретичний інтерес до гендеру, гендерної ролі, до образу андрогіна, ідеї андрогінності та досить широкий спектр дискурсів, у яких ці поняття представлені. Якщо Платонові належить перша спроба філософського осмислення образу андрогіна, але переважно в контексті його зв'язку з ідеєю любові як вічної жаги воз'єднання, то сьогодні андрогінність є сферою інтересів психології, психіатрії, соціології, культурології, мистецтвознавства та гендерних досліджень в галузі міфології та фольклористики. Введення гендерної проблематики в теорію фольклору дозволяє об'єднати в одне ціле багато окремих сфер фольклористики: усну словесність, міфологію, первісну релігію й вірування, ритуалістику, символіку культури, традиціологію, казкознавство, різноманітні технології дослідження фольклорного тексту тощо. Не останню роль в актуалізації концепту АНДРОГІН, міфологеми «андрогінність» відіграють зміни у методологічній ситуації в гуманітарних науках – відхід від універсалізму до індивідуалізації і послаблення дослідницьких стереотипів, з одного боку, а з іншого, – оновлення понять «андрогінність», «андрогінія», що пов'язано з широкою інтерпретацією цих культурних значень.

Отже, актуальність, новизна і теоретичне значення обраного авторкою дисертації дослідницького вектору не викликає ніяких сумнівів, а коментуючи опрацювання Аліни Опрелянської гендерної специфіки казкового епосу, критеріїв та принципів її класифікації, можна стверджувати, що дослідження дають реальні результати у тих

випадках, коли для вивчення системи жанру чи будь-якого фольклорного продукту, розвитку та функціонування культурного явища чи усвідомлення його своєрідності залучається методологія конкретної наукової парадигми в кореляції з системним підходом. А беручи до уваги поліелементність жанрової структури чарівної казки (жанрова контамінація, міфо-ритуальний і соціальний контексти), увиразнення гендеру в казковому наративі як багатоепізодної ініціації не лише з позиції уже класичного у казкознавстві погляду функції, а ширше – в генезі та семантичному статусі цього етнічно орієнтованого фольклорного феномена у загальнонаціональному культурному просторі – бере на себе і соціальні функції етнічної ідентифікації.

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційної роботи А. Опрелянської, варто вказати на результати, що мають вагому наукову новизну. А новизну цього дослідження фольклористики визначають дві найвизрашніші тенденції. Перша з них – це теоретично вивірена методологія системного аналізу, ідея якого полягає в комбінації ритуального та структурного підходів із акцентом на гендерно-функціональну специфіку казкових героїв/героїнь, завдяки якому вперше в українській фольклористиці обґрунтовано засадничі поняття міфологеми «андрогінність» як продуктивної та впливової категорії українських чарівних казок, за якою цей тематичний різновид народного казкового епосу описано як цілісне явище, як один із сегментів загальнонаціонального фольклорного простору. Це дало змогу авторці виокремити ті системотворчі параметри, які визначають специфіку персонажів і фольклорного казкового тексту загалом, а також розробити комплексну систему опису українських чарівних казок в контексті питань гендеру як структурованого ритуального простору зокрема, аргументувати положення про андрогіна в міфологічному і казковому контексті як функціональної прастаті.

Окрім того, А. Опрелянська, поставши перед собою завдання в інтерпретації міфологеми «андрогінність» дослідити її специфіку як функціонального гендеру (гендеру – андрогінного) у чарівних казках в параметрах ритуального, структурного та гендерного підходів до фольклору та казкознавства, досягла конкретних наукових результатів: по-перше, увиразнила межі впливу андрогінності на подальший перебіг казкового сюжету і розробку персонажної системи казки; по-друге, встановила роль вірувань, ритуалів та археологічного матеріалу щодо андрогінної властивості героїнь/героїв чарівних казок. Друга

тенденція – це інтерпретативний підхід, котрий полягає у введенні в науковий обіг і фольклористичній експлікації нових концептів АНДРОГІН, АНДРОГІННІСТЬ у сфері чарівної казки, а також запровадженні нової схеми аналізу героїв чарівної казки в межах структурно-ритуального та гендерного підходів. Таким чином, виокремлення міфологеми «андрогінність» в українській чарівній казці як окремого перспективного предмета наукового дослідження цілком виправдало себе.

Очевидним постає і практичне значення дисертаційної роботи Аліни Определянської, що полягає в можливості подальшого дослідження теоретичних питань казкознавства, порівняльної фольклористики, а загальні положення та висновки можуть бути впроваджені в курси українського фольклору, враховані в курсах з проблем етнології, при укладанні словників фольклору.

Структура роботи детермінована поставленою метою, яка полягає у виявленні специфіки міфологеми «андрогінність» як важливого сюжетно-образного елемента в теоретико-методологічній моделі української чарівної казки: перший розділ висвітлює теоретико-методологічні засади дослідження еволюції гендера в гуманітаристиці; другий – розкриває шляхи втілення міфологеми «андрогінність» героями чарівної казки; третій – репрезентує роль етнографічного субстрату (вірувань, ритуалів та археологічного матеріалу), який розкриває логіку у формуванні персонажів чарівних казок та їхніх андрогінних властивостей, а також роз'яснює розвиток релігійних ідей у світоглядних і творчих параметрах.

Чітке формулювання дослідницьких завдань, які включають як суто теоретичні кроки (історія гендерного дослідження у казкознавстві, обґрунтування доцільності виокремлення поняття «андрогінність», з'ясування в гендерному дискурсі характерних ознак цієї продуктивної та впливової категорії українських чарівних казок), так і практичні дії, спрямовані на впорядкування емпіричного матеріалу (просторова специфіка сюжетотвірних мотивів, художньо-виражальних засобів, символіки найпоширеніших образів, андрогінних медіаторів) із структурно-ритуальним підходом, продуманість композиційної будови дисертаційного тексту дозволяють А. Определянській досягти оптимального співвідношення теоретичного та історіографічного компонентів з аналізом генетичних, семантичних і функціональних елементів системи української чарівної казки. Висновки й отримані результати є цілком вірогідними.

Водночас деякі положення дисертації викликають запитання. Зокрема, авторка у дисертацій-

ній роботі часто звертається до понять гендер, гендерні/ статеві концепти, гендерні стереотипи, гендерне казкознавство, жіночі/чоловічі казки, гендерний підхід, гендерно-рольові стереотипи у жіночих чи чоловічих персонажах та ін. І тут виникають запитання: у чому ж полягає диференціація цих понять в контексті пропонованого дослідження? Чи потребують ці поняття конкретизації в різних аспектах дослідження? Тому здається було б доцільним виділення в першому розділі дисертації окремого підрозділу, в якому має бути здійснена класифікація й критичний аналіз термінологічного апарату, межі його наповнення. Дисертаційна праця насичена багатою і цікавою фактологією стосовно досліджуваної теми. І тут, природно, привертає увагу інтерпретація одного з таких фактів. Так, у дослідженні декларується висновок щодо кореляції андрогінності з міфологічною ідеєю первісної релігії, ідеєю божественної двоєдності. Загальновідомо, що трактування поняття андрогінності залежить від дискурсу, в якому воно розглядається. Однак пригадаємо, що міфологічна свідомість первісної людини оперує не стільки бінарними опозиціями, як загалом містить у собі ідею первинної цілісності усього суцього.

Створення світу, згідно з міфом – це завжди розпадання цілого, неділимого. Тому видається, ідея андрогінності є втіленням цієї первинної цілісності. Принаймні, в архаїчних культурах андрогінність є атрибутом Вищої сили, що не пов'язана із жодною статтю. Античні філософи андрогінами вважають міфічних «ідеальних» істот-предків, перволюдей, що поєднують у собі жіночі та чоловічі ознаки. Тобто висновок напрошується сам собою: андрогінність – атрибут Вищої сили, ознака божественності. Тож, певно, не випадково культурний герой протистоїть соціуму й відзначається своєю винятковістю, наділений особливими здібностями та статусам, а отже і богоподібною природою.

Однак висновок передбачуваний: комплексний аналіз дисертації А. Определянської «Міфологема «андрогінність» в українській чарівній казці» – це оригінальна, цілісна, завершена наукова праця, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що сукупно розв'язують вагомі для розвитку сучасної філології наукові завдання.

Висновки. Отже, однією ж із найпродуктивніших сьогодні наукових концепцій щодо фольклору і науки про усну народну творчість є їхня функціональна диференціація, яка пов'язана з піднесенням національної свідомості українців. Вона полягає в тому, що сучасні дослідження з проблем фольклористики в Україні мають як традиційні «академічні», так і «сучасні», «новочасні» напрями.

Зауважимо, що саме ці напрями визначають пріоритетні аспекти розвитку відповідно науково-фольклористичних шкіл, репрезентують домінуючі тенденції наукових пошуків відомих учених

і фольклористів-початківців, формують сучасну проблематику досліджень у цій галузі й руйнують усі песимістичні прогнози щодо майбутнього українського фольклору та фольклористики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закальська Я.А. Український фольклор спротиву: традиція і модифікація, трансмісійні механізми: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07. Київ, 2021. 20 с.
2. Определянская А.О. Мифология «андрогинность» в украинской волшебной сказке /English version. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії. Державний реєстраційний номер 0823U101591. Облікова картка дисертації 0823U101591.pdf. Здобувач Определянская Аліна Олександрівна. Спеціальність 035 – Філологія. Дата захисту 18-12-2023. Спеціалізована вчена рада 2917 Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
3. Павлова А.К. Співанка-хроніка в контексті етнокультурної традиції українства. Ірпінь: Університет ДФС України; Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2021. 184 с.
4. Савощенко Я.А. Фольклоризм авторської прози Марії Матіос: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07. Київ, 2019. 20 с.
5. Ціпка А.В. Духовна ліствиця давньоукраїнської словесності: монографія. Київ: «МП Леся», 2015. 748 с.

REFERENCES

1. Zakalska Y. (2021) Ukrainyskyi folklor sprotyvu: tradytsiia i modyfikatsiia, transmissiini mekhanizmy [Ukrainian folklore of resistance: tradition and modification, transmission mechanisms]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.07. Kyiv, 20 s. [in Ukrainian].
2. Oprelianska A.O. Mifolohema «androhinnist» v ukrainiskii charivnii kaztsi/English version. [Mythology «androgyny» in a Ukrainian fairy tale / English version]: Dysertatsiia na zdobuttia stupenia doktora filosofii. Derzhavnyi reiestratsiinyi nomer 0823U101591. Oblikova kartka dysertatsii 0823U101591.pdf. Zdobuvach Oprelianska Alina Oleksandrivna. Spetsialnist 035 – Filolohiia. Data zakhystu 18-12-2023. Spetsializovana vchena rada 2917 Kyivskyy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. [in Ukrainian].
3. Pavlova A.K. (2021) Spivanka-khronika v konteksti etnokulturnoi tradytsii ukrainstva [The singer-chronicle in the context of the ethno-cultural tradition of Ukraine]. Irpin: Universytet DFS Ukrainy; Kamianets-Podilskyy: TOV «Drukarnia «Ruta»», 184 s. [in Ukrainian].
4. Savoshchenko Y.A.(2019) Folklorizm avtorskoi prozy Marii Matios [Folklorism of the author's prose of Maria Mathios]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.07. Kyiv, 20 s. [in Ukrainian].
5. Tsipko A.V. (2015) Dukhovna listvytsia davnoukrainskoi slovesnosti: monohrafiia [Spiritual sheet of ancient Ukrainian literature]. Kyiv: «MP Lesia», 748 s. [in Ukrainian].

УДК 811. 111. 34

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-21>**Наталія КОРОТКА,***orcid.org/0000-0003-1994-2658**доцент кафедри мовних дисциплін**Державного університету інфраструктури та технологій**(Київ, Україна) natali.korotka@gmail.com***ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ**

Стаття присвячена вивченню особливостей перекладу юридичних текстів з використанням лексичних трансформацій. Актуальність теми обумовлена зростаючим інтересом дослідників до перекладу юридичного дискурсу. Однак деякі аспекти перекладу юридичного дискурсу, зокрема, використання лексичних трансформацій при перекладі текстів юридичного дискурсу, все ще недостатньо вивчені.

Метою статті є аналіз особливостей перекладу текстів юридичного дискурсу з використанням лексичних трансформацій. Мета статті визначає наступні завдання: розглянути сутність поняття юридичного дискурсу; визначити особливості юридичного дискурсу; охарактеризувати сутність поняття перекладацьких трансформацій; окреслити специфіку використання лексичних трансформацій; проаналізувати особливості використання лексичних трансформацій в юридичних текстах.

Встановлено, що переклад юридичного тексту все частіше стає об'єктом досліджень сучасних вчених. Такий переклад вимагає ясності у викладі при повній відповідності перекладу оригіналу. Переклад термінів і одиниць професійної лексики є одним з основних складних аспектів перекладу юридичних текстів. Терміни можуть бути відтворені за допомогою лексичних перетворень. Ці перетворення включають трансформацію транскрипції, трансформацію транслітерації, трансформацію диференціації, трансформацію додавання, трансформацію вилучення, трансформацію узагальнення та трансформацію конкретизації. Встановлено, що переклад юридичних текстів, зокрема термінів, повинен правильно передавати зміст оригіналу у формі, близькій до форми оригіналу. Загалом переклад не повинен бути ні буквальним, ні вільним перекладом оригіналу, хоча елементи обох можуть бути присутніми. Важливо не допустити втрати суттєвої інформації з оригінального тексту.

Ключові слова: юридичний дискурс, переклад, юридичний термін, лексичні трансформації.

Nataliia KOROTKA,*orcid.org/0000-0003-1994-2658**Associate Professor at the Department of Languages Disciplines**State University of Infrastructure and Technologies**(Kyiv, Ukraine) natali.korotka@gmail.com***LEXICAL TRANSFORMATION IN THE TRANSLATION OF LEGAL TEXTS**

The paper deals with the study of the peculiarities of translating legal texts using lexical transformations. The relevance of the topic is due to the growing interest of researchers in translating legal discourse. However, some aspects of translating the legal discourse, in particular, the use of lexical transformations in the translation of texts of legal discourse, are still not sufficiently studied.

The purpose of the article is to analyze the features of rendering the texts of legal discourse using lexical transformations. The purpose of the article determines the following tasks: to consider the essence of the concept of legal discourse; to determine the features of legal discourse; to characterize the essence of the concept of translation transformations; to outline the specifics of the use of lexical transformations; to analyze the features of the use of lexical transformations in legal texts.

It is established that the translation of a legal text is increasingly becoming the object of research by modern scientists. Such a translation requires clarity in the presentation, while fully matching the translation to the original. The translation of terms and units of professional vocabulary is one of the main complex aspects of translating legal texts. Terms can be translated by using lexical transformations. These transformations include transcription transformation, transliteration transformation, differentiation transformation, addition transformation, extraction transformation, generalization transformation, and concretization transformation. It is established that the translation of legal texts, in particular terms, must correctly convey the meaning of the original in a form close to the form of the original. In general, the translation should not be either a literal or free translation of the original, although elements of both may be present. It is important not to allow the loss of essential information from the original text.

Key words: legal discourse, translation, legal term, lexical transformations.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства взагалі та лінгвістичної науки зокрема, спостерігається підвищення інтересу дослідників до вивчення особливостей та закономірностей функціонування юридичного дискурсу. Юридичний дискурс англійської мови має довгий шлях розвитку, який характеризується певними етапами та змінами у складі термінопонятійних категорій, що обумовлене змінами на законодавчому, суспільному рівні. В таких умовах, важливим є дослідження особливостей перекладу юридичного дискурсу, зокрема, застосування лексичних трансформацій у перебігу перекладу юридичного дискурсу.

Актуальність теми обумовлена зростанням інтересу дослідників до перекладу юридичного дискурсу. Проте, все ще не достатньо дослідженими залишаються окремі аспекти перекладу юридичного дискурсу, зокрема, застосування лексичних трансформацій у перекладі текстів юридичного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед сучасних досліджень можна виокремити праці таких вітчизняних науковців, як А. Л. Гідора (Гідора-Шишковська), яка аналізує терміносистему юридичного дискурсу в англійській, німецькій, французькій та українських мовах; дослідниця також розглядає архітектуру юридичних актів ЄС, основні підходи до класифікації юридичних термінів Європейського Союзу в різноструктурних мовах. В роботах дослідниці розглянуто правову систему ЄС: в лінгвістичному та екстралінгвістичному вимірах. Також, А. Л. Гідора-Шишковська аналізує характерні риси правового євролекту як фахової мови та синтаксичні особливості юридичних текстів ЄС.

Дослідження тематики лексики текстів юридичного дискурсу продовжують такі вітчизняні вчені, як Д. С. Касяненко, в роботі розглядається особливості перекладу та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС в контексті євроінтеграції України; В. І. Романченко, який розглядає лінгвістичні аспекти становлення терміносистеми правових документів Європейського Союзу; Р. Л. Кріч аналізує мову законодавства ЄС, Р. Стольз досліджує переклад законодавчих текстів ЄС. Окремі аспекти юридичної стилістики було розглянуто О. О. Ушаковим, І. О. Калініна аналізувала особливості лінгвістичної експертизи законопроектів.

Мета статті – проаналізувати особливості відтворення текстів юридичного дискурсу засобами лексичних трансформацій. Мета статті обумовлює такі **завдання**:

1) розглянути сутність поняття юридичного дискурсу;

2) визначити особливості юридичного дискурсу;

3) схарактеризувати сутність поняття перекладацьких трансформацій;

4) окреслити специфіку застосування лексичних трансформацій;

5) проаналізувати особливості використання лексичних трансформацій у текстах юридичного спрямування.

Виклад основного матеріалу дослідження. За останнє десятиліття термін «дискурс» увійшов у технічну мову більшості гуманітарних і соціальних наукових дисциплін. Дискурс широко використовується для позначення потоку наукових досліджень, як правило, письмових, з питань, що представляють інтерес для певної галузі досліджень (Matilla, 2006: 54). Характеризуючи юридичний дискурс, варто зазначити, що юридичний дискурс належить до типу інституційного дискурсу, що відноситься до сфери врегулювання соціальних взаємовідносин та характеризується жорсткою організацією та ієрархічною структурою.

Існує два типи юридичного дискурсу: 1) письмовий дискурс суддів, юристів та науковців щодо права та юридичної доктрини; 2) тексти, які включають мовлення учасники правових інститутів. Матеріали, доступні для вивчення цих двох дискурсів, мають значні відмінності. Обсяг судових висновків, статутів, законодавчих записів та наукових коментарів, накопичених протягом століть, досить значний. Ці джерела є основними матеріалами, що містяться в юридичних бібліотеках. Тексти, які включають мовлення учасники правових інститутів, складають практичний, повсякденний дискурс закону – як, наприклад, мова сторін судового процесу, свідків, адвокатів, суддів і присяжних засідателів в судах по всій країні. Такі тексти рідко записуються з наміром зберегти їх назавжди (Sarcevic, 2015: 39).

Тексти юридичного дискурсу, як підвид текстів офіційно-ділового стилю, є орієнтованими на всі верстви суспільства. Юридичний дискурс вважається одним з найбільш актуальних дискурсів сучасності. Правовий текст «не описує події, факти, наукові поняття, почуття і переживання людей, не характеризує ставлення до певних осіб, явищ дійсності. Він не доводить, не пояснює, не переконує, а владою наказує суб'єктам права певну поведінку, формулює вимоги, загальнообов'язкові приписи (Scott, 2015: 33).

Визначення юридичного дискурсу, яке можна знайти в юридично-лінгвістичній науці, є досить

загальним. Г. Корну (Cornu, 2005: 207) розвиває поняття юридичного дискурсу на відміну від юридичної лексики. Він також наполягає на двох різних аспектах юридичного дискурсу, мовному та юридичному, і робить першу спробу класифікувати його, визначаючи законодавчий, загальноприйнятий дискурси (Cornu, 2005: 211). Його дослідження ґрунтується на досить загальній концепції юридичного дискурсу, оскільки вся судова діяльність так чи інакше становить його частину.

Характеризуючи юридичного дискурсу, варто зазначити, що засоби системи і засоби мови цього дискурсу в тісно пов'язані одне з одним, вони переходять і доповнюють одне одного. Точність мови юридичного дискурсу не може існувати без точності та наукової обґрунтованості побудови. Стандартність мови юридичного дискурсу обумовлює і стандартність композиційних юридичних форм, і навпаки (Коваль, 2015: 480). Так, мова юридичного дискурсу насичена термінологією, мовними кліше, широким колом професійної лексики. Л. М. Томіленко зазначає, що термінологія (сукупність термінів) є ядром або комунікативним центром мови професійної комунікації. Професіоналізми, на її думку, як одиниці усного професійного спілкування виникають вільно без особливих обмежень і позначають не тільки конкретні спеціальні предмети, але й абстрактні спеціальні поняття. Професійні жаргонізми служать для створення вторинної картини світу і є не у всіх фахових мовах (Томіленко, 2015: 50). Дослідниця зазначає, що в основі кожного терміну обов'язково лежить визначення (дефініція) реалії, яку він позначає, завдяки чому терміни представляють собою точну і в той же час стислу характеристику предмета чи явища. Кожна галузь знання оперує власними термінами, які й складають суть термінологічної системи даної науки.

В. І. Карабан визначає термін як мовний знак, що репрезентує поняття спеціальної, професійної галузі науки або техніки. Він вважає, що науково-технічні терміни становлять суттєву складову наукових текстів (Карабан, 1997: 54). А. Крижанівська, Т. Панько, Л. Симоненко та багато інших дослідників також проаналізували сутність термінології. В цілому, їх думки сходяться в тому, що вже згадувалося вище, а саме в тому факті, що термін призначений для вираження концепції науки, технології, тощо. Він є невід'ємним елементом загальної лексичної системи природної мови і сприяє фіксації і збереженню накопичених знань, і, таким чином, сприяє виконанню когнітивної та інформативної функції мови (Крижанівська, Симоненко, Панько, 2006: 21).

Характеризуючи особливості відтворення юридичних текстів, варто зазначити, що переклад юридичного тексту все частіше стає об'єктом дослідження сучасних науковців. Такий переклад вимагає, перш за все, ясності у викладі при максимально повній відповідності перекладу оригіналу. Без адекватного відтворення термінів та одиниць професійної лексики, переклад юридичного тексту не виконує своє призначення. Саме переклад термінів та одиниць професійної лексики є одним з основних складних аспектів у перекладі юридичних текстів. Перекладачеві юридичних текстів слід пам'ятати, що термін, як правило, відтворюється відповідним терміном іншої мови, тому такі прийоми як аналоги, синонімічні заміни, описовий переклад, використовуються тільки тоді, коли у мові перекладі відсутній відповідний термін для перекладу.

Ретельний аналіз юридичної термінології репрезентує її неоднорідність, що ускладнює процес перекладу. Поряд з однозначними термінами, що мають точні і чіткі семантичні межі, є і багатозначні терміни. Тому багатозначність навіть однокомпонентних термінів ускладнює їх правильне розуміння і переклад, адекватність якого повністю залежить від контексту (Вербенец, 2004: 39). З точки зору труднощі розуміння і перекладу, терміни текстів наукового дискурсу можна поділити на три групи:

1. Терміни, що позначають реалії іноземної дійсності. Розуміння термінів цієї групи не становить труднощів, можливі такі випадки:

а) у якості еквівалента використовується український термін, форма якого пов'язана з формою англійського терміну (інтернаціональні терміни);

б) в якості еквівалента використовується український термін, форма якого не пов'язана з формою англійського терміну;

в) значення багатоконпонентного англійського терміну, що складається з декількох слів, збігається за значенням і формою з відповідними компонентами українського терміну;

г) загальне значення багатоконпонентного англійського терміну повністю збігається зі значенням аналогічного українського терміну, але окремі його компоненти відрізняються від компонентів українського еквівалента.

2. Терміни, що позначають реалії іноземної дійсності, відсутні в українській дійсності, але мають загальноприйняті українські термінологічні еквіваленти.

3. Терміни, що позначають реалії життя у інших країнах, відсутні в українській дійсності і не мають загальноприйнятих українських тер-

мінологічних еквівалентів (Ключник). Переклад таких термінів досягається шляхом:

- а) опису англійського терміну;
- б) дослівного перекладу;
- в) часткової або повної транслітерації;
- г) транслітерації і дослівного перекладу;
- д) транскрибування;
- е) транскрибування і перекладу.

В юридичному тексті мають дотримуватись такі правила перекладу. По-перше, повинен бути забезпечений адекватний переклад окремо взятих термінів певного тексту. По-друге, кожен перекладається термін повинен перевірятися з погляду терміносистем, які фігурують у мові оригіналу і мові перекладу, які служать для позначення системи термінів якоїсь окремої науки, галузі знання, техніки, тощо. По-третє, повинні бути ураховані відмінності термінів, що визначаються специфікою передачі думки на кожному з цих мов (Sarcevic, 2015: 40).

Терміни можуть також перекладатись за допомогою лексичних трансформацій. До таких трансформацій можна віднести такі, як: трансформація транскрибування, транслітерації. Транскрипція являє собою «передачу англійського слова українською мовою шляхом відтворення з допомогою українських букв його звукового образу (фонематичного складу)», а транслітерація – «передача англійського слова українською мовою шляхом відтворення його графічної форми (буквеного складу) з допомогою українського алфавіту» (Семьонкіна, 2015: 182).

Наступний різновид лексичних трансформацій юридичного дискурсу – семантичний еквівалент або функціональний аналог. Цей прийом передбачає «використання реально існуючих українських слів, повністю або частково відображають значення англомовного терміну. Можливе поєднання декількох прийомів перекладу одночасно: так, перекладач може застосувати калькування і транслітерацію або транскрипцію; транскрипцію і описовий переклад; транскрипцію, калькування і функціональний аналог; калькування, транскрипцію і описовий переклад. При повному копіюванні англомовного словосполучення, термін передається латиницею (Семьонкіна, 2015: 182).

Також, група лексичних трансформацій включає в себе такі, як: трансформація диференціації, яка полягає у заміні лексеми засобами лексичної одиниці з іншим значенням; трансформація генералізації та конкретизації. «Конкретизацією» називається заміна слова або словосполучення мови оригіналу з більш широким значенням словом або словосполученням мови перекладу з

вужчим значенням. Зворотне явище, тобто заміна одиниці мови оригіналу, що має більш вузьке значення, одиницею мови перекладу з більш широким значенням, носить назву «генералізації». До групи лексичних трансформацій можна віднести додавання та вилучення. Розглянемо приклади:

– Трансформація диференціації:

1. *It hears appeals on arguable points of law of the greatest public importance, for the whole of the United Kingdom in civil cases, and for England, Wales and Northern Ireland in criminal cases* (The Supreme Court).

Він розглядає апеляції щодо суперечливих питань права, що мають найбільше суспільне значення, для всього Сполученого Королівства у цивільних справах та для Англії, Уельсу та Північної Ірландії у кримінальних справах.

Так, при перекладі, лексему *hears* було відтворено як *розглядає*. Отже, з огляду на зміну лексичного значення, було застосовано трансформацію диференціації.

2. *In addition to London, the work of the Technology and Construction Court is carried out in eleven regional centres around the country* (The Supreme Court).

Окрім Лондона, робота Технологічного та будівельного суду ведеться в одинадцяти регіональних центрах країни.

Також, лексему *in addition* було відтворено за допомогою трансформації диференціації: *окрім*. Також, було застосовано трансформацію вилучення лексеми *around*.

3. *It forms part of the Administrative Court* (The Supreme Court).

Він є частиною Адміністративного суду.

Також, в прикладі, значення лексеми *forms* було замінене – *є*. Отже, було застосовано трансформацію диференціації.

– Вилучення:

4. *This sits in centres throughout England and Wales, dealing with indictable criminal cases that are transferred from the magistrates' courts, including serious criminal cases (such as murder, rape and robbery)* (The Supreme Court).

Він сидить у центрах Англії та Уельсу, розглядаючи кримінальні справи, які передаються до магістратських судів, включаючи серйозні кримінальні справи (такі як вбивства, зґвалтування та грабежі).

При перекладі, було застосовано вилучення терміну *indictable*.

5. *The Office of the Judge Advocate General (OJAG)* (The Supreme Court).

Канцелярія генерального адвоката

Переклад демонструє вилучення абрєвіатури (**OJAG**).
6. *The senior Judge Advocate is the Judge Advocate General (JAG)* (The Supreme Court).

Старшим адвокатом є Генеральний адвокат.

Так само, в прикладі було застосовано трансформацию вилучення абрєвіатури (**JAG**).

– Трансформация додавання:

7. *Included within it are a number of specialist courts: the Admiralty, Commercial, Mercantile, Technology & Construction, and Administrative Courts* (The Supreme Court).

До його складу входить ряд спеціалізованих судів: Адміралтейський, Комерційний, Торговий, Технологічний та Будівельний та Адміністративний суди.

Також, при перекладі було застосовано трансформацию додавання: так, словосполучення *до його складу* було додане при перекладі.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, можемо зробити висновки про те, переклад юридичних текстів, зокрема, термінів повинен вірно передавати сенс оригіналу у формі, близькій до форми оригіналу. Відступи повинні бути виправдані особливостями української мови, вимогами стилю. В цілому, переклад не повинен бути ні буквальним, ні вільним перекладом оригіналу, хоча елементи того й іншого можуть бути присутні. Важливо не допускати втрати істотної інформації тексту оригіналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вербенєц М. Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2004. 15 с.
2. Карабан В. І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. Флоренція-Страсбург-Гранада-Київ: TEMPUS, Ч. I «Граматичні труднощі», 1997. 317 с.
3. Ключник О. Труднощі науково-технічного перекладу. URL: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/1408>
4. Коваль О. Е. Юридична термінологія в сучасній англійській мові: походження та вживання. «*Young Scientist*», 2018. 5 (57). С. 479-483.
5. Семьонкіна І. А. Специфіка англomовного законодавчого дискурсу в аспекті перекладу. *Вісник ХНУ*, 2015. №896. С. 181-184.
6. Склад і структура термінологічної лексики української мови [А. В. Крижанівська, Л. О. Симоненко, Т. І. Панько та ін.]; за ред. А. В. Крижанівської. К.: Наукова думка, 2006. 196 с.
7. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 160 с.
8. Cornu G. *Linguistique juridique*. Paris: Montchrestien, van Eemeren, 2005. 252 p.
9. Matilla H.M.S *Comparative Legal Linguistics*. Aldershot, Ashgate, 2006. P. 54-59.
10. Sarcevic S. *New Approach to Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law International, 2015. P. 33-52.
11. Scott J. R. «Legal Translation A Multidimensional Endeavour.» *In: Comparative Linguistics: International Journal for Legal Communication*, 2017a . P. 32-37.
12. The Supreme Court. URL: <https://www.supremecourt.uk/>

REFERENCES

1. Verbeniets M. B. (2004) *Yurydychna terminolohiia ukrainskoi movy: istoriia stanovlennia i funktsionuvannia* [Legal terminology of the Ukrainian language: history of formation and functioning]. Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 / Instytut filolohii Kyivskoho nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv, 15 p. [in Ukrainian]
2. Karaban V. I. (1997) *Posibnyk-dovidnyk z perekladu anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury na ukrainsku movu* [Manual-handbook for translating English scientific and technical literature into Ukrainian]. Florence Strasbourg-Granada-Kiev: TEMPUS, ch. 1 «Hramatychni trudnoshchi», 317 p. [in Ukrainian]
3. Klyuchnik O. (2022) *Trudnoshchi naukovo-tekhnichnoho perekladu* [Difficulties of scientific and technical translation]. URL: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/1408> [in Ukrainian]
4. Koval O. E. (2018) *Yurydychna terminolohiia v suchasni anhliskii movi: pokhodzhennia ta vzhivannia* [Legal terminology in modern English: origin and usage]. «*Young Scientist*», 5 (57), pp. 479-483 [in Ukrainian]
5. Semyonkina I. A. (2015) *Yurydychna terminolohiia v suchasni anhliskii movi: pokhodzhennia ta vzhivannia* [Specifics of English-language legislative discourse in the aspect of translation]. *Visnyk KhNU*, No. 896, pp. 181-184 [in Ukrainian]
6. *Sklad i struktura terminolohichnoi leksyky ukrainskoi movy* [Composition and structure of terminological vocabulary of the Ukrainian language] (2006) / [A.V. Kryzhanovskaya, L. A. Simonenko, T. I. Panko et al.]; edited by A.V. Kryzhanovskaya. K.: Naukova Dumka publ., 196 p. [in Ukrainian]
7. Tomilenko L. M. (2015) *Terminolohichna leksyka v suchasni tлумачnii leksykohrafii ukrainskoi literaturnoi movy. [Terminological vocabulary in modern explanatory lexicography of the Ukrainian literary language]*. Ivano-Frankivsk: Folio, 160 p. [in Ukrainian]
8. Cornu G. (2005) *Linguistique juridique*. Paris: Montchrestien, van Eemeren, 252 p.
9. Matilla H.M.S. (2006) *Comparative Legal Linguistics*. Aldershot, Ashgate, pp. 54-59.
10. Sarcevic S. (2015) *New Approach to Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law International, pp. 33-52.
11. Scott, J. R. (2017a) *Legal Translation. A Multidimensional Endeavour. In: Comparative linguistics: International Journal for Legal Communication*, pp. 32-37.
12. *The Supreme Court*. URL: <https://www.supremecourt.uk/>

УДК 811.161.2'373

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-22>

Олександр КОТЯШ,

orcid.org/0000-0002-9335-5024

викладач української мови та літератури

Ірпінського фахового коледжу

Національного університету біоресурсів і природокористування України
(Ірпінь, Київська область, Україна) *olexkotiash@ukr.net*

Алла ПАВЛОВА,

orcid.org/0000-0001-6214-8738

кандидат філологічних наук, доцент,

докторантка кафедри фольклористики

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Ірпінь, Київська область, Україна) *Lypen.pavlova@ukr.net*

ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ФОЛЬКЛОРНОГО ПРОЦЕСУ РІВНЕНЩИНИ: НОМЕНИ КУХОННОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО НАЧИННЯ

У роботі досліджено мовно-етнографічні джерела фольклору, зокрема, діалектну лексику, яка використовується в побутовому мовленні українства села Залужжя, що на Рівненщині. Авторську стратегію зосереджено на виявленні та описі діалектних назв печі, кухонних, господарських предметів та устаткування, які використовувались творцями фольклорних текстів. Актуальність теми дослідження зумовлена науковим інтересом до вивчення західноукраїнських говірок, зокрема, на прикладі певного регіону. Первинний етап фіксації та опису таких номенів відкриває шлях до вивчення етимології, семантичних трансформацій, особливостей словотворення, прагматики, культуротворчого процесу тощо.

У полі зору авторів – назви різних предметів, наприклад, структурних елементів самої печі, а також пристосувань для розпалювання, диставання начиння, розгортання жару, вибирання попелу, посуду для варіння, запікання, сушіння тощо. Номінація піч, кухня, начиння представлена лексемами: *пич (пійч), 'ус'т'е, чи'рин, скл'еп, 'заслонка, кови, л'ухта, 'комин, п'рипек, пудп'йіч, 'кучка, круж'ки, колос'н'ік, чи'вун, чиву'нец, 'горничик, з'л'івок, каст'рул'а, шк'ворода, ви'лки, ка'ц'уба, мис'ка, тарел'ки, ма'кутра, 'д'іжка (мн. деж'ки), 'кухол', к'варта, к'ружка, ложка, ложечн'ік, 'тенз'ар, до'йонка.*

Аналізована лексика є важливою в кількох аспектах, зокрема, в тому, що уможливило екскурс до стародавнього, подекуди первісного лексичного пласту української мови, який обслуговував життєво важливу сферу людського існування, адже використання кухонного приладдя оприявнювало цивілізаційні моменти після виходу з первіснообщинних онтологічних форм.

Діалектні найменування у порівнянні з лексикою української літературної мови сприятимуть вирізненню певних ознак реалій та відстороненості інших, які стали чимось неактуальним чи семантично незначним, що спричинило надання пріоритетності мотиваційних факторів у ході найменування предметів. Такий підхід дозволить з'ясувати не лише особливості номінації, а також зануритися у аксіологічний, естетичний та гносеологічний рівні мовно-культурної особистості.

Ключові слова: етнолінгвістика, українська літературна мова, діалектологія, фольклорний процес, діалектна лексика, номени кухонного і господарського начиння.

Oleksandr KOTYASH,

orcid.org/0000-0002-9335-5024

Lecturer at the Ukrainian Language and Literature

Irpin Professional College of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine

(Irpin, Kyiv region, Ukraine) *olexkotiash@ukr.net*

Alla PAVLOVA,

orcid.org/0000-0001-6214-8738

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Doctoral Student at the Department of Folklore

Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv

(Irpin, Kyiv region, Ukraine) *Lypen.pavlova@ukr.net*

ETHNOLINGUISTIC SOURCES OF THE FOLKLORE PROCESS OF RIVVENSHINA: NAMES OF KITCHEN AND HOUSEHOLD UTENSILS

Linguistic and ethnographic sources of folklore, in particular, dialect vocabulary used in the everyday speech of Ukrainians in the village of Zaluzhzhya, in the Rivne region, were investigated in the work. The author's strategy is focused on identifying

and describing the dialect names of stoves, kitchen, household objects and equipment used by the creators of folklore texts. The relevance of the research topic is determined by the scientific interest in studying Western Ukrainian dialects, in particular, on the example of a certain region. The primary stage of fixation and description of such nomen opens the way to the study of etymology, semantic transformations, features of word formation, pragmatics, culture-creating process, etc.

In the field of vision of the authors are the names of various objects, for example, structural elements of the furnace itself, as well as devices for kindling, retrieving utensils, spreading heat, removing ashes, dishes for cooking, baking, drying, etc. Nomination stove, kitchen, utensil is represented by lexemes: piich (piyich), 'us't'e, chi'ryn, skl'ep, 'slanka, ladle, 'lukhta, 'komyn, p'ripek, pudp'yich, 'chukka, mugs, kolos'n'ik, chi'vun, chivu'nets, 'horschik, z'livok, kastrul'a, shk'voroda, forks, ka'ts'uba, bowl, plates, ma'kutra, 'd'izka (plural of dez'h'ky), 'kuhol', k'varta, k'ruzhka, spoon, ladle, 'genz'ar, do'yonka.

The analyzed vocabulary is important in several aspects, in particular, in that it enables an excursion to the ancient, in some places primitive lexical layer of the Ukrainian language, which served a vitally important sphere of human existence, because the use of kitchen utensils revealed civilizational moments after leaving the primitive communal ontological forms.

Dialect names in comparison with the vocabulary of the Ukrainian literary language will contribute to distinguishing certain signs of realities and the detachment of others, which have become irrelevant or semantically insignificant, which caused the prioritization of motivational factors in the process of naming objects. Such an approach will allow to find out not only the peculiarities of the nomination, but also to delve into the axiological, aesthetic and epistemological levels of the linguistic and cultural personality.

Key words: ethnolinguistics, Ukrainian literary language, dialectology, folklore process, dialect vocabulary, nomenclature of kitchen and household utensils.

Постановка проблеми. Вивчення діалектної лексики, якою активно послуговувалися в комунікативних ситуаціях, уможлиблює пізнання особливостей життя та побуту українців, фольклорного процесу Рівненщини. Саме в діалектних словах віддзеркалена картина цілісного світосприйняття, що оприявнюється і в морально-етичному, і в психологічному, і в естетичному аспектах. У номенах віддзеркалено аксіологічне коло носіїв мови, магістральні фольклорні ідеї. Постійні трансформаційні процеси обумовлюють звуження кола діалектизмів, отже, важливим завданням сучасних дослідників є виявлення, збереження та аналіз цього пласту мови. Така лексика акумулює історичний, культурний, соціальний досвід поколінь, а також є своєрідним втіленням антропокоду.

Наукові візії сучасних представників лексикографії, діалектології, семасіології сприяють інтегральному аналізу діалектної лексики, зокрема номенів кухонного та господарського призначення, якими послуговувалися творці фольклорних текстів.

Аналіз досліджень. В україністиці найбільш повно досліджено окреслену тематичну групу лексики «піч і кухонне начиння» на матеріалі говірки північного наріччя середньополіського діалекту. Зверталися до її всебічного вивчення вчені-лінгвісти різних періодів. Серед них – Я. Вакалюк (Вакалюк, 1983), С. Панцьо (Панцьо, 1999), Е. Гоца (Гоца, 1999), Г. Мартинова (Мартинова, 1999), З. Бичко (Бичко, 2000), Н. П'яст (П'яст, 2003), І. Царалунга (Царалунга, 2011), Д. Ігнатенко (Ігнатенко, 2016) тощо.

Зокрема, Н. П'яст у дисертації «Формування тематичної групи «Назви посуду» в сучасній українській літературній мові» (П'яст, 2003) виокре-

мила і вперше в українській лінгвістиці здійснила комплексний теоретичний аналіз етапів формування цього пласту української літературної мови. У ході дослідження вченою використано значний обсяг лексикографічних та етнографічних джерел, диференційовано обраний матеріал на основі лексико-семантичних ознак, представлено описи семантичних моделей окреслених груп.

У роботі «Назви посуду в українських актових книгах кінця XVI – початку XVII століття» (Царалунга, 2011) І. Царалунгою досліджено лексико-семантичну групу «назви посуду» на прикладі історичних джерел. Праця вирізняється синхронно-діахронним аспектом, у ній приділено увагу вирізненню власне української та іншомовної лексики, архаїзмів, діалектизмів. У колі дослідницької уваги – вивчення номенів, що стосуються вживання страв та напоїв, зокрема, різних видів кухонного устаткування, посуду, ємностей для рідин, страв, приготування їжі тощо. Авторка виокремлює й характеризує номени, знайдені в матеріалах актових книг: коновь: чарка, кубокъ, куфел, коновь тощо.

Лінгвістка Д. Ігнатенко у студії «Найменування начиння для вживання їжі та напоїв в українських говірках півночі Молдови» (Ігнатенко, 2016) охарактеризувала вербальні ідентифікатори кухонного начиння, яке використовується під час уживання їжі та напоїв на прикладі лексичного матеріалу, зібраного в північних регіонах Молдови, де проживають представники українського етносу, яким вдалося зберегти традиції, звичаї, мовний колорит, що оприявнюють фактори мовної та культурної ідентичностей. Авторка звертає увагу на номени житлово-господарських споруд та побутового устаткування, зауважуючи на харак-

тері міжмовної взаємодії, транснаціональних процесів, культурних та технічних інновацій, які, зрештою, оприявнюють стабільність основного фонду лексики, що включає як застарілі сегменти, так і нові.

Мета статті. Актуальність теми дослідження обумовлена науковою інтенцією з вивчення найменувань кухонного та господарського начиння, які використовувались творцями фольклорних текстів, потребою їхнього інтегрального аналізу. Це і є метою статті.

Виклад основного матеріалу. Номінація **піч, кухня, начиння** представлена лексемами: *п'іч* (пйіч), *'ус'т'е*, *чи'рин*, *скл'еп*, *'заслонка*, *ковш*, *'л'ухта*, *'комин*, *п'рипек*, *пудп'йіч*, *'кучка*, *круж'ки*, *колос'нік*, *чи'вун*, *чиву'нец*, *'горшчик*, *з'л'івок*, *каст'рул'а*, *шк'ворода*, *ви'лки*, *ка'ц'уба*, *мис'ка*, *тарел'ки*, *ма'кутра*, *д'їжка* (мн. *деж'ки*), *'кухол'*, *к'варта*, *к'ружка*, *'ложка*, *ло'жечн'ік*, *'генз'ар*, *до'йонка*. Піч у Залужжі завжди була поліфункціональна і слугувала для обігріву приміщення, готування їжі, зберігання сушених фруктів, ягід, грибів, а зимою під піччю (у *'кучц'і*) жили кури. Давні печі відрізнялися від сучасних, вони не мали плити у комплексі, а був лише *п'рипек*:

йа'к'і пли'т'і?! // тож не бу'ло п'литей! // п'литейнебу'ло! // 'кол'іс'//упе'чи/не'чи ва'рил'і // а п'литей / за нас уже с'тал'і п'лити / а так же же не 'мал'і п'литей // у-у-у не бу'ло п'литей // п'литей не бу'ло // все в не'чи / все в не'чи // (Котяш М.П.).

'ус'т'е – вихідний отвір чого-небудь (Словник, 1970–1980, X, с. 503); *'передня частина печі*, *'челюсті* – псл. *ustъje* «устя» (Етимологічний, 1982 – 2012, VI: 49);

чи'рин – нижня площина, дно печі, де горять дрова — місце для випікання хліба і варіння страв (Словник, 1970–1980, XI: 308); *'майданчик над склепінням варистої печі*; псл. **čerén* мало первісне значення «решітка, сітка над вогнем», звідки розвинулися пізніше «вогнище; під печі» (Етимологічний, 1982 – 2012: 306). У Залужжі ця лексема вживається на позначення місця і під склепінням печі, і над склепінням;

скл'еп – опукле перекриття або покриття, що з'єднує стіни, підпори будівель, споруд, мостів тощо (Словник, 1970–1980, IX: 280); *'склепіння*, *склеп'* зводиться до пол. *sъklerъ* «прикриття» (Етимологічний, 1982 – 2012, V: 274);

'заслонка – *заслінка* (Словник, 1970–1980, III: 315); *'заслонити*, *заслін*, *заслінка*, *заслон*, *заслона'*, бр. *прысланіць* «притулити, затулити», ч. *cloniti* «затуляти», псл. *sloniti* «притуляти, прихияти» (Етимологічний, 1982 – 2012, V: 308);

ковиш – кругла відкрита посудина з ручкою для зачерпування води (вина, меду тощо) (Словник, 1970–1980, IV: 158); др. *ковшъ*, п. *kowsz*, запозичення з литовської мови; *kaušas* «ополоник, ківш, велика ложка» (Етимологічний, 1982 – 2012, II: 443);

'л'ухта – *люфта* «д; люфта «канал в опалювальної печі», бр. *люхт*, *люхта* «димохід, горище»; *люха* «отвір для виходу диму з курної хати» (Етимологічний, 1982 – 2012, IV: 331). У західнополіських говірках ця лексема така ж, як і в досліджуваній говірці [*люхта*] *'заслінка для перекривання димоходу*', а в словнику Лисенка вона має зовсім інше значення: [*люхта*] *'юхта, в'юшка*' (Лисенко, 1974: 118). Отже, не в усіх суміжних говірках однакові назви реалій і їхнє значення;

'комин – *передня* (нижня) частина димоходу варистої печі (Словник, 1970–1980: 245); *'передня* (нижня) частина димоходу варистої печі; *димохід*; *димар*; п. *komín* «димохід, димар», ч. *komín* «димохід»; очевидно, через польську або чеську і далі, можливо, через середньовісньонімецьку мову (свн. *katín* «топка; камін, коминок; димохід, димар») запозичено з латинськ.; лат. *camínus* «піч, горно; вогнище» (Етимологічний, 1982 – 2012, II: 536); *п'рипек* – місце перед піччю. Ймовірно утворено поєднанням приіменника *при* + *корінь* *-печ-*: *при* *печі*;

пудп'йіч – *заглибина під піччю* (Словник, 1970–1980, IV: 484); *підпічок*, *підпіччя*; *клітка для відгодівлі гусей на м'ясо*; (Етимологічний, 1982 – 2012, III: 167);

'кучка – *приміщення для птахів і тварин* (Словник, 1970–1980, IV: 422); *кучка* «приміщення для свійських тварин».

У Залужжі в давніші часи під піччю тримали взимку курей. Зими були суворі, курників як спеціальних приміщень для курей не робили. Літом кури ночували на яблунях, вишнях, а неслися на погребі чи на *'вишках* (горищі). З 60-х років ХХ ст. почали будувати курники, гусятники як окремі приміщення; а *'кучку* під піччю використовували для зберігання хатнього начиння.

У плиті були *круж'ки* – похідне утворення від *круг*, служать для зменшення або збільшення отвору у плиті. Ще кажуть *кружки* на «верхню частину діжки, бочки тощо, якою накривають їх або придавлюють засолені овочі» (Словник, 1970–1980, IV: 382);

д'верц'і – «дверцята, дверчата»; стсл. *dvъri*; псл. *dvъgъ* пов'язане з псл. *dvogъ* (Етимологічний, 1982 – 2012, II: 17);

колос'нік або *ре'шотка* – *чавунні бруски*, з яких складається решітка в топках для проходження повітря під паливо і виходу золи з топки (Словник, 1970–1980, IV: 233);

На позначення збірної назви кухонного начиння не існує окремої назви. Інформатори по-різному його називають: *причин'дал'їе, горш'ки*.

Вил'ки – [рогач] довгий дерев'яний держак з двома металевими заокругленими різками на кіпці, якими беруть і ставлять у піч або виймають із неї горщики, чавуни і т. ін. (Словник, 1970–1980, VIII: 591). Назва походить від псл. *vidl* + суф. *lo* за допомогою якого утворювалися назви знарядь праці; імовірно припущення Махєка, що первісно це слово вживалося на означення пристрою для намотування пряжі (мотовило), а потім так стали називати й інші схожі знаряддя (Етимологічний, 1982 – 2012, I: 374);

кац'у'ба – знаряддя у вигляді насадженого на держак залізного прута з розплесканим і загнутим кінцем для перемішування палива в печі й вигрібання з неї жару, попелу (Словник, 1970–1980, IV: 314); очевидно, результат контамінації і семантичних змін слів коцюба і кочерга (Етимологічний, 1982 – 2012, III: 65).

До назв начиння, яке використовували під час готування їжі, належать *мис'ки, вед'ро, тарел'ки, 'миса* (велика миска), *чи'вун, 'горщик, з'л'ївок, г'л'ечик, каст'рул'а, шкворо'да, деж'ки, ма'кутра, 'кухол', к'варта, к'ружка, 'ложка, ло'жечн'їк*:

горш'ки ети г'л'їн'ани і мис'ки г'л'їн'ани бу'л'ї / круш'ки то йа'к'їс' 'вил'їти так'ї л'еме'н'ови гру'би і та'ке 'вухо / лож'ки // бу'л'ї лож'ки і дерев'їани ї в'с'ак'ї // та'к'ї 'тоже лож'ки бу'л'ї // ну і дерев'їани // а на моло'ко в гл'е'ки / у гл'е'ки в гладш'ки // в мене йе о'н'о гл'е'ки / те'пер йа 'тоже йак 'л'їтом заї'му бан'ки то ї про'ц'їд'вайу в гл'еч'ки // в горш'ках ва'рил'ї // то'ж не було н'ї кост'рул'ї н'ї чиву'на / н'їде н'їчого не було // ота'ке // лож'ки / лож'ки о'но в 'феди ши йе ло'жечн'їк // та'ке кру'жок / к'ружка т'рохи да 'оде к'раїн'ї кру'жечок 'етоїа 'оде 'ладке та'ке шоб до сте'ни приста'вало / і та'ка ло'з'їна чи шо заг'нута / і про'бити д'їр'ки // да по'мийут по'мийут лож'ки да ї ту'ди в тої ло'жечн'їк (Котяш П.Д.).

Чи'вун, чиву'нец – посудина, горщик зі сплаву заліза з вуглецем (Словник, 1970–1980, XI: 261); *'горщик* – «рід тарілочки з невипаленої глини»; р. горшок; бр. гаршчок; др. горшькѣ (Етимологічний, 1982 – 2012, I: 574);

г'л'ечик – висока кругла, перев. глиняна посудина, злегка розширена в нижній частині (Словник, 1970–1980, II: 81). Ю. Тарнацький нотує, що «глечик – назва виключно південно-руська» (Tarnacku, 1939: 193, 90);

каст'рул'а – металевий посуд (переважно циліндричної форми) для варіння страви (Словник, 1970–1980, IV: 116); через, очевидно,

німецьке посередництво (нім. *kasserolle*) запозичено з французької мови; фр. *casseroles* «каструля» є похідним від *casse* «черпак», яке через посередництво пров. *cassa* «сковорода» зводиться до нар. лат. *cattia*, що пох. від грецького «черпак» (Етимологічний, 1982 – 2012, II: 400). *Чиву'ни* і *кастру'л'ї* покривали *к'ришками, 'накривками*. Ці лексеми поєднані з дієсловом крити. Це деривати від дієслів прикривати – накривати – кришка. То було начиння для варива, а для смаження уживали *шк'вороди*. Давніші *шк'вороди* були без ручок. Місце для *ви'лок* (рогачів) і *ка'ц'убеї* називалося *ка'ц'убн'їк*. *Шкворо'да* – неглибокий круглий посуд, в якому смажать їжу (Словник, 1970–1980, IX: 290); стсл. *skovrada*, псл. **skovorda* (Етимологічний, 1982 – 2012, V: 277); *'миска* – посудина у вигляді широкої чашки, в якій звичайно подають страву до столу (Словник, 1970–1980, IV: 716); стсл. *misas* «блюдо», псл. *misas*; через посередництво давньоверхньонімецьких діалектів (двн. *mias* «стіл») запозичено з народної латині; нар. лат. *mēsa* «стіл» пов'язується з *mētios* «міряю, вимірюю» (Етимологічний, 1982 – 2012, III: 465);

'миса – велика миска (Словник, 1970–1980, IV: 716); *вед'ро* – стсл. *vēdro*, утворене від іє. *uódor* «вода» та грецького «відро для води» (Етимологічний, 1982 – 2012, I: 394); *тарел'ки* – кругла посудина з широким плескатим дном і низкими вінцями, куди насипають або накладають страву (Словник, 1970–1980, X, 40); через польську мову запозичено із середньоверхньонімецької (з метатезою приголосних у більшості форм) свн. *talier* «тарілка», походить від іт. *tagliere* «різати», що виникло з нар. лат. *taliāre* «тс.» похідного від лат. *tālea* «прут, кіл» (Словник, 1970–1980, V: 523); *'д'їжа, 'д'їжка, деж'ки* – «велика дерев'яна або металева циліндрична посудина з пласким дном» (Словник, 1970–1980, II: 301); псл. *děža* споріднене з дінд. *dēhmi* «мажу, ліплю», гот. *Deigan* «місити», *daigs* «тісто» (Етимологічний, 1982 – 2012, II: 88); а в Залужжі – це мала широка бочка для сала, борошна, замішування тіста на хліб, капусту, причому для різних продуктів інакша діжка: *а деж'ки ро'бив / деж'ки / боч'ки*;

ма'кутра – вид глиняного посуду великого розміру напівсферичної форми з широким отвором (Словник, 1970–1980, IV: 602); складне утворення з основ слів мак і терти; численні фонетичні варіанти зумовлені деетимологізацією складного слова; припущення про запозичення з грецької мови (Етимологічний, 1982 – 2012, III: 366).

Ю. Тарнацький зафіксував польські назви *donica, makótra, makotor* (Tarnacku, 1939: 193, 89), які уживано на позначення цього посуду в околи-

цях Хелма і Любартова. 'Кухол' – металева або череп'яна посудина з ручкою для пиття (Словник, 1970–1980, IV: 421); запозичене, можливе через польське посередництво з середньовісньонімецької або нововісньонімецької мови; свн. küefel «мала бочка» (нвл. kufel, kuffel) «посудина для пиття, кухоль» (Етимологічний, 1982 – 2012, III: 165); *к'варта* – те саме, що кухоль (Словник, 1970–1980, IV: 129); міра рідких і сипких тіл; кухоль; через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. quarta четверта частина, чверть (Етимологічний, 1982 – 2012, II: 414); *к'ружска* – похідне утворення від круг, круглий; *'ложска* – предмет столового прибору, яким набирають рідку або розсипчасту страву (Словник, 1970–1980, IV: 540); псл. lъzica загальноприйнятої етимології не має; припускається спорідненість з алб. lÿge «ложска» (Етимологічний, 1982 – 2012, III: 280); *ло'жечн'ік* – полиця для ложок; «футляр для ложок» (Етимологічний, 1982 – 2012, III: 280); *'генз'ар* – велика пляшка, бутель (Словник, 1970–1980, IX, 833).

Господарське начиння. Номінація назв господарського начиння така: *'кухор*, *'бочка*, *ж'лукто*, *'тарнец*, *'бод'н'а*, *с'тупа*. *'кухор* – [куфро] скриня, іноді розмальована і обкована. Очевидно, через польське посередництво запозичене з німецької мови; нім. Koffer «чемодан, скриня», запозичене через французьке посередництво (фр. coffer) з латинської мови; лат. sorhinus «великий плетений кошик, дорожня сумка» походить від грецького «кошик, короб», точно не з'ясованого, очевидно середземноморського походження (Етимологічний, 1982 – 2012, III: 164). Ю. Тарнацький фіксує назву kufer (Tarnacki, 1939: 193, 94); *'бочка* – велика дерев'яна або металева циліндрична посудина перев. опукла посередині, з двома пласкими днищами (Словник, 1970–1980, I: 223).

Очевидно, похідне від псл. bъsa; походження праслов'янських форм остаточно не визначено; виводяться або з германських мов, зокрема від двн. botaha «бочка, чан, діжка», або з сгр., пов'язаних з нар. лат. buttis, або, нарешті, вважаються власне слов'янськими утвореннями, пов'язаними з псл. bouk, до якого зводиться й укр. бучний, з псл. вокъ, укр. бік, р. [бокура] «бочка» (Етимологічний, 1982 – 2012, I: 240); *ж'лукто* – посудина, видовбана зі стовбура дерева, в якій золять білизну, полотно (Словник, 1970–1980, II: 537); [жлукто]; [жлукто].

Ю. Тарнацький [złukto] (Tarnacki, 1939: 193, 87) пише, що на Поліссі назва жлукто домінує серед інших назв (potaczka, tynka, drybus) (Tarnacki, 1939: 193, 43), а походження виводить

з німецької мови dreifuss. Хоча «приймавши цю гіпотезу, ми не можемо пояснити, звідки взявся німецький зразок на Поліссі в чистому фонетичному вигляді» (Tarnacki, 1939: 193, 43); *'тарнец* – дерев'яна посудина для сипучих речовин, міра ваги зерна або борошна, що дорівнює близько 4 кг, запозичено з польської мови (Етимологічний, 1982 – 2012, I: 476). На сучасному етапі є достатньо мірного посуду, тому потреба у такій мірці відпала. У Залужжі *'тарнец* слугував мірою плати за громадський випас худоби (займанка): *ота'к'і 'тарнец 'кол'іс' назі'вал'і / дерев'йани таке'о / ота'ке на / даї од'на к'л'епка 'довша із 'ручкюу // то 'ето м'н'ірка 'тарнец* [Котяш П.Д.].

'Бод'н'а – дерев'яна низька діжка з кришкою (Словник, 1970–1980, I: 210); діжка з кришкою; через германське посередництво або безпосередньо запозичено з латинської мови; лат. butina, нар.-лат. budina походить від грецького «обплетена пляшка, нічний посуд», етимологія якого не з'ясована; припускається і власне слов'янський характер слова бѣднь як здавна успадкованого (Етимологічний, 1982 – 2012, I: 221). У Залужжі *'бод'н'і* були високі – півтора і вище метра. У давні часи, коли ще не було кухрив, то молода складала придане у бодню. Пізніше, коли з'явилися кухри, вони набули символічного значення, стали своєрідною шафою для приданого. *С'тупа* – пристрій для лушення та подрібнення різних речовин (зерна, тютюну), неодмінним доповненням якого є товкач (Словник, 1970–1980, IX: 804); утворене від псл. stupa «ступа; товкач, макогін», очевидно давнє запозичення з германських мов; зіставляється з данг. Stampe «ступа» (Етимологічний, 1982 – 2012, V: 458); *до'йонка* – від доїти, стсл. доити «годувати груддю» (Етимологічний, 1982 – 2012, II: 103);

бу'л'і і в'йідра дерев'йани_ж 'черпал'і 'воду / то вже з дво'ма 'ухами / 'ете / дерев'йани в'йідра бу'л'і / но'с'іл'і 'воду в дерев'йаних в'йідрах а то до'йонка // і 'ето в та'ке ї коро'ви до'йіл'і // до'йонка назі'валосо // дерев'йани к'л'епочки / обру'чи зе'л'ізни і од'на к'л'епка 'бул'ша шоб нес'т'і // 'ал'е вже йак 'повни то вже не поне'сеш / бо_ж за од'не 'тейе не'сеш [Котяш П.Д.].

Місце, де спали, у Залужжі називали пул. Ю. Тарнацький зафіксував ще й інші назви: 'zaprek, p'ymosty (Tarnacki, 1939: 193, 46). Це залежало від розмірів полу. Але в Залужжі його називали тільки пул. Потім з'явилися металеві ліжка – *к'роват'* або *'лужок*. Пул – нари в селянській хаті, розміщені між піччю і протилежною до печі стіною (Словник, 1970–1980, VI: 534);

к'риват' – признач. для лежання мебля у вигляді рами на ніжках з двома спинками, на яку кладуть матрац (Словник, 1970–1980, IV: 509); походить 'лужок – стел. лежати, леши, положити – псл. Ležati споріднене з двн. ligen «лежати» (Етимологічний, 1982 – 2012, III: 213).

Висновки. Дослідження назв посуду, кухонного та господарського начиння уможливило інтегральне вивчення не лише комунікативного процесу етносу, але й різних факторів життя, традицій, звичаїв, кола морально-етичних, естетичних уподобань тощо. Номени такого типу утворюють своєрідну модель вербальних ідентифікаторів, які оприявнюють мовний колорит та відкривають шлях до осмислення трансформаційних процесів, які постійно відбувалися в мовному середовищі, закріплюючи одні елементи та

витісняючи інші. У ході дослідження нами виявлено номени, що позначають піч, плиту, «кучку» як приміщення для птахів і тварин, назви господарського начиння: 'кухор, 'бочка, ж'лукто, 'гарнец, 'бод'н'а, с'тупа, місце для снання – пул тощо. Водночас, ознакою для диференціювання вказаних номенів є господарсько-побутова діяльність, пов'язана з процесами приготування вживання їжі та напоїв, ночівлі, догляду за домашніми тваринами. Аналіз такої лексики оприявнює різноманітність технічних прийомів у розпалюванні печі, плити, приготуванні страв тощо. Це уточнює уявлення про продукти харчування, види страв, способів їхнього приготування, умов побуту на прикладі села Залужжя Рівненської області Сарненського (раніше Дубровицького) району.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: у 2 т. Т. 1. Луцьк, 2000.
2. Бичко З. Аналіз назв посуду і кухонного начиння в говірках Наддністрянщини. *Наукові записки*. Вип. 30. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. С. 21–28.
3. Вакалюк Я.Ю. Назви посуду і кухонного начиння в говірках Прикарпаття *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі: XV Республіканська діалектологічна нарада: тези доповідей і повідомлень / відп. ред. М. Никончук*. Житомир, 1983.
4. Гоца Е. До вивчення назв їжі і кухонного начиння в українських карпатських говорах. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. праць*. Ужгород, 1999. Вип. 1. С. 90–94.
5. Етимологічний словник української мови: в 7 т. Т. 1–7. Київ, 1982–2012.
6. Ігнатенко Д. Найменування начиння для вживання їжі та напоїв в українських говірках півночі Молдови. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2016. Вип. 21. С. 83–87.
7. Мартинова Г.І. З історії та географії назв предметів побуту Правобережної Черкащини. *Мова та історія*. Вип. 47. Київ, 1999. С. 3–9.
8. Лисенко П.С. Словник поліських говорів. Київ, 1974.
9. Панцьо С. Похідні номени групи «посуд і кухонне начиння» у лемківському говорі. *Українська філологія: школи, постаті, проблеми: збірник наукових праць Міжнародної конференції, присвяченої 150-річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському університеті (Львів, 23–25 жовтня 1998 р.)*. Львів: Світ, 1999. Ч. 2. С. 48–51.
10. П'яст Н.Й. Формування тематичної групи «назви посуду» в сучасній українській літературній мові: дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2003. 238 с.
11. Словник української мови: в 11 т. Т. 1–11. Київ, 1970–1980.
12. Царалунга І.Б. (2011) Назви посуду в українських актових книгах кінця XVI – початку XVII століття. *Наукові записки*. Сер.: Філологічні науки (мовознавство) : зб. наук. пр. (100), 2011. С. 483–487.
13. Царалунга І.Б. (2011) Назви речей домашнього ужитку в українських актових книгах кінця XVI – початку XVII століття. *Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* : зб. наук. пр. (1), 2011. С. 171–179.
14. Tarnacki J. *Studia porównawcze nad geografią wyrazów (Polesie – Mazowsze)*, Warszawa, 1939.

МАТЕРІАЛИ ЗАПИСАНО ВІД:

- Котяш Марія Прокопівна, 1944 року народження (Село Залужжя, Сарненський район, Рівненська область).
Котяш Параска Данилівна, 1940 року народження (Село Залужжя, Сарненський район, Рівненська область).

REFERENCES

1. Arkushyn H.L. (2000). *Slovník zakhidnopoliskykh hovirok: u 2 t.* [Dictionary of Western Polish idioms: in 2 vols]. T. 1. Lutsk. [in Ukrainian].
2. Bychko Z. (2000). *Analiz nazv posudu i kukhonnoho nachynnia v hovirkakh Naddnistrianshchyny*. [Analysis of the names of dishes and kitchen utensils in the dialects of Transnistria]. *Nauk. zapysky*. Vyp. 30. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo). Kirovohrad: RVTs KDPU im. V. Vynnychenka. S. 21–28. [in Ukrainian].
3. Vakaliuk Ya.Iu. (1983). *Nazvy posudu i kukhonnoho nachynnia v hovirkakh Prykarpattia* [Names of tableware and kitchen utensils in the dialects of Prykarpattia]. *Struktura i rozvytok ukraïnskykh hovoriv na suchasnomu etapi: XV Respublikanska dialektolohichna narada: tezy dopovidei i povidomlen / vidp. red. M. Nykonchuk*. Zhytomyr. [in Ukrainian].

4. Gotsa E. (1999). Do vyvchennia nazv yizhi i kukhonnoho nachynnna v ukrainskykh karpatskykh hovorakh [To study the names of food and kitchen utensils in Ukrainian]. Carpathian dialectsSuchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva: zb. nauk. prats. Uzhhorod, 1999. Vyp. 1. S. 90–94. [in Ukrainian].
5. Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy (1982–2012) [Etymological dictionary of the Ukrainian language]: v 7 t. T. 1–7. Kyiv, 1982–2012. [in Ukrainian].
6. Ihnatenko D.(2016). Naimenuvannia nachynnna dlia vzhyvannia yizhi ta napoiv v ukrainskykh hovirkakh pivnochi Moldovy [Names of utensils for eating and drinking in Ukrainian dialects of northern Moldova]. Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva. Vyp. 21. S. 83–87. [in Ukrainian].
7. Martynova H.I. (1999). Z istorii ta heohrafii nazv predmetiv pobutu Pravoberezhnoi Cherkashchyny. [From the history and geography of the names of household items of the Right Bank Cherkasy region]. Mova ta istoriia. Vyp. 47. Kyiv. S. 3–9. [in Ukrainian].
8. Lysenko P.S. (1974). Slovnyk poliskykh hovoriv. [Dictionary of Polish dialects]. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Pantso S. (1999). Pokhidni nomeny hrupy «posud i kukhonne nachynnna» u lemkiivskomu hovori. [Derived nouns of the «dishes and kitchen utensils» group in the Lemki dialect]. Ukrainska filolohiia: shkoly, postati, problemy: zbirnyk naukovykh prats Mizhnarodnoi konferentsii, prysviachenoï 150-richchiu vid dnia zasnovannia kafedry ukrainskoi slovesnosti u Lvivskomu universyteti (Lviv, 23–25 zhovtnia 1998 r.). Lviv: Svit, 1999. Ch. 2. S. 48–51. [in Ukrainian].
10. Piast N.I. (2003). Formuvannia tematychnoi hrupy «nazvy posudu» v suchasniï ukrainskii literaturnii movi [The formation of the thematic group «names of dishes» in the modern Ukrainian literary language]: dys... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv. 238 s. [in Ukrainian].
11. Slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980). [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 t. T. 1–11. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Tsaralunha I.B. (2011) Nazvy posudu v ukrainskykh aktovykh knykhakh kintsia XVI – pochatku XVII stolittia. [Names of tableware in Ukrainian act books of the end of the 16th – beginning of the 17th]: Naukovi zapysky. Ser.: Filolohichni nauky (movoznavstvo) : zb. nauk. pr. (100), 2011. S. 483–487. [in Ukrainian].
13. Tsaralunha I.B. (2011) Nazvy rechei domashnoho uzhytku v ukrainskykh aktovykh knykhakh kintsia XVI – pochatku XVII stolittia. [Names of household items in Ukrainian act books of the end of the 16th - beginning of the 17th century]: Filolohichni visnyk Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny: zb. nauk. pr. (1), 2011. S. 171–179. [in Ukrainian].
14. Tarnacki J. (1939). Studia porównawcze nad geografią wyrazów (Polesie – Mazowsze) [Studia porównawcze nad geografią wyrazów (Polesie – Mazowsze)], Warszawa, [in Polish].

УДК 373.5.016:82(100).09
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-23>

Леся КРАВЧЕНКО,
orcid.org/0000-0002-3148-2474
доктор філологічних наук,
професор кафедри зарубіжної літератури та полоністики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) *lesya_kravchenko58@ukr.net*

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ ЯК РУШІЙ КОМПЕТЕНТНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ: ІНТЕРМЕДІАЛЬНИЙ ПІДХІД

У статті проаналізовано аспект реалізації інноваційних технологій у структурі концентричної побудови навчальної програми зарубіжної літератури для учнів старшої школи. Зміщення акценту з рецептивного та репродуктивного підходу навчання на творчо-критичний вимагає розвитку в учнів образно-асоціативного мислення, всебічного світогляду, самостійності, здатності до рефлексії, що сформує компетентну особистість.

У статті окреслено способи застосування інтерактивності з вкрапленням ІКТ під час навчання зарубіжної літератури у злитті з інтермедіальним дискурсом, що реалізує культурологічну змістову лінію. Відображено важливість поєднання візуального, аудіального, синтетичного видів мистецтва (музики, кіно, образотворчого мистецтва) під час осягнення художніх творів.

Надано методичні рекомендації щодо застосування на уроках зарубіжної літератури проєктної діяльності, оформлення буктрейлера, креації мультимедійної презентації/відеоряду, дискусійної сітки Елвермана, фішбону, «дерева рішень» в аспекті інтермедіального підходу через художні твори модернізму та постмодернізму навчальної програми. Важливою є у такому освітньому процесі діяльності вчителя як фасилітатора та модератора. Таке навчання реалізує внутрі-, міжпредметні зв'язки під час ознайомлення з автентичними працями, що долучає здобувачів освіти до діалогу культур та надає спрямованість до розвитку вмінь ефективної співпраці у команді, формування власної активної позиції (через стратегії дебатів), створення авторської концепції та якісного опрацювання науково-критичних джерел.

З'ясовано продуктивність такого навчального процесу в аспекті забезпечення всебічного розвитку особистості учня з розвиненим естетичним смаком, здатного застосовувати знання у житті, критично й творчо мислити, легко і толерантно вливатись в соціокультурний простір різних народів.

Ключові слова: методика навчання зарубіжної літератури, старша школа, інноваційні технології, компетентна особистість, інтермедіальний підхід.

Lesia KRAVCHENKO,
orcid.org/0000-0002-3148-2474
Doctor of Philological Sciences,
Professor at the Department of Foreign Literature and Polonistics
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *lesya_kravchenko58@ukr.net*

INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR TEACHING FOREIGN LITERATURE IN HIGH SCHOOL AS FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF PERSONAL COMPETENCE: INTERMEDIAL APPROACH

In the article, we analyzed the aspect of the implementation of innovative technologies in the structure of the concentric construction of the curriculum of foreign literature for high school students. Shifting the emphasis from a receptive and reproductive approach to learning to a creative-critical one requires the development of imaginative and associative thinking in students, a comprehensive outlook, independence, and the ability to reflect, which will form a competent personality.

In the article, we also outlined methods of using interactivity with interspersed information and communication technologies during the study of foreign literature together with intermedia discourse. Such activity in the lessons implements the cultural content line. We also reflected the importance of the combination of visual, auditory, synthetic types of art (music, cinema, fine arts) during the comprehension of works of art.

We provided methodological recommendations for the use of project activities, book trailer design, creation of a multimedia presentation/video sequence, Elverman discussion grid, fishbone, "decision tree" in the aspect of an intermedia approach through modernist and postmodernist works of the curriculum in foreign literature lessons. In such

an educational process, the activity of the teacher as a mentor is important, and the students learn to make compromises and argue. Such a learning process implements intra-subject, inter-subject connections during familiarization with authentic works, which engages students in the dialogue of cultures and provides orientation to the development of the skills of effective cooperation in a team, the formation of one's own position (through debate strategies), the creation of an author's concept and high-quality elaboration scientific and critical sources.

Finally, we reflected the productivity of such an educational process in the aspect of ensuring the comprehensive development of the personality of a student with a developed aesthetic taste, who is able to apply knowledge in life, think critically and creatively, and easily and tolerantly stay in the socio-cultural spaces of different peoples.

Key words: *method of teaching foreign literature, high school, innovative technologies, competent personality, intermedial approach.*

Постановка проблеми. З процесом глобалізації та потребою органічного влиття у світовий соціум особистості освітня система як найважливіший чинник креації такої можливості зазнала змін і тепер передбачає інтегрування здобувачів освіти у глобалізований світ багаторівневої інформації з критичним мислення та своєю активною позицією, усвідомленням різних аспектів професій, можливістю легкої взаємодії з представниками не лише власної нації, але й інших культур. Мовно-літературна освітня галузь посідає основне місце в розвитку такої особистості у старшій школі, адже формує широкий світогляд, допомагає людині пізнати себе та знайти шлях реалізації. Ця концепція передбачає розвиток ключових та предметних компетентностей в учнів, та забезпечення такої динамічної комбінації знань у парадигмі літературної освіти найширше може реалізовуватись на уроках зарубіжної літератури з поєднанням різних видів мистецтв під час осягнення художніх творів, що і домінантно скеровує інтермедіальний підхід.

Аналіз досліджень. У науково-педагогічній спадщині сьогодення окреме місце належить дослідженням інноваційних технологій. Варто виокремити, що впровадженням таких способів покращення процесу навчання зарубіжної літератури у школі займалися дослідники Г. Токмань, Н. Химера, С. Дячок, А. Москаленко, М. Катериняк (М. Катериняк, 2020), Л. Удовиченко (Л. Удовиченко, 2022), Л. Козак (Л. Козак, 2014) та ін.

Поява нових аспектів розвитку освіти скеровує сьогодні домінантну ознаку реалізації освітнього процесу – компетентність здобувача освіти. Цей підхід під час навчання зарубіжної літератури різногранно окреслювали такі методисти, як Б. Авво (ключовим фактором називає гнучкість особистості), І. Химинець (посилається на ключові та предметні компетентності, надані у навчальній програмі дисципліни), І. Фрумін (скеровує компетентність учнів як можливість реалізуватись у новому соціально-економічному просторі) та ін. Також саме у структурі навчання зарубіжної літератури з метою формування компетентної

особистості починає з'являтися феномен інтермедіальності, який перейшов з літературознавчих праць, а засновником терміну вважають О. Ханзен-Льове. Розвідки таких методистів, як В. Просалова (В. Просалова, 2013), В. Чуканцева, О. Пешкова, стали ключовими при побудові траєкторії процесу навчання зарубіжної літератури в Україні, що можна об'єднати ключовою тезою останньої дослідниці зі статті «Сучасні підходи до трактування інтермедіальності та суміжних термінів»: «Відправна теза: теорія інтермедіального аналізу передбачає міждисциплінарний підхід до вивчення міжмистецьких відносин. Це відбуватиметься у форматі інтертекстуального аналізу тексту твору з елементами рецептивної естетики та культурологічного аналізу» (О. Пешкова, 2015: с.153), однак вибір освітніх стратегій під час реалізації інтермедіального підходу на уроках зарубіжної літератури у старшій школі ще не є достатньо дослідженим.

Мета нашої статті полягає в методичному скеруванні інноваційних технологій на уроках зарубіжної літератури у старшій школі крізь реалізацію інтермедіального підходу.

Виклад основного матеріалу. У парадигмі нової системи освіти компетентність є проміжною ланкою між наданням знань з певних дисциплін та формуванням світогляду учнів в цілому. Згідно із Законом України «Про освіту» «компетентність – це інтегрована якість особистості, що являє собою динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» (Закон України «Про освіту», 2017: ст. 1).

Зважаючи на вимоги сучасного світу та швидкісного поступу в пріоритетно інформаційній складовій, вважаємо розвиток компетентної особистості у парадигмі осягнення зарубіжної літератури як такої, що здатна інтерпретувати твір відповідно до тогочасних провідних течій, світогляду, авторської позиції, філософського, історико-суспільного тла, відобразити актуальність

художнього твору та розглянути його в структурах інших філософських просторів, критично й творчо переосмислити, водночас вміти застосувати нові знання у житті, мати розвинений естетичний смак, прагнути навчатись протягом життя, вміти працювати у команді, досягати поставлених цілей та бути здатним до рефлексії.

Компетентну особистість під час навчання зарубіжної літератури допомагає розвивати технологія інноваційності: у методах, прийомах і засобах навчання. Так, загалом поняття «інновація» в перекладі з грецької мови означає «новизна» і тлумачиться, як 1) нововведення; 2) комплекс заходів, спрямованих на впровадження в економіку нової техніки, технологій, винаходів. Це поняття з'явилося уперше в зарубіжних дослідженнях XIX століття, коли сформувалась неологія – наука про нововведення, у рамках якої стали вивчатися закономірності технічних прогресивних змін у сфері матеріального виробництва (А. Москаленко, 2019: 4).

У соціолого-педагогічному словнику термін «інновації» (від англ. – нововведення) тлумачиться як «запровадження нових форм організації праці й управління, що охоплює не тільки окремих елементів, а й їхню сукупність» (Гончаренко, 1997: 198).

Використання таких інновацій під час навчання зарубіжної літератури у старших класах відображається вкрапленням інтерактивних та комп'ютерних технологій задля підвищення мотивації, покращення рецепції (наочність скерується в фото та відеорядах), розвитку образно-критичного мислення та творчої ініціативи.

Розкриваючи детальніше вищезазначені аспекти застосування інноваційних стратегій навчання, зауважимо, що домінантним під час навчання зарубіжної літератури у старших класах є творчо-критичне читання та поєднання полікультурного осягнення творів, максимального скерування до життєвих ситуацій.

Інтеграція зі знаннями учнів з дисциплін «Українська література», «Мистецтво», елективних курсів профільного гуманітарного скерування старшої школи допоможе реалізувати культурологічний підхід на уроках зарубіжної літератури. Також поєднання інтерпретації творів із елементами музичного, театрального, образотворчого, екранного мистецтва через інтермедіальний підхід стане аспектом проведення навчально-виховного процесу та всебічного розвитку учнів водночас.

Так учитель-словесник максимально наблизиться до реалізації особистісно орієнтованого підходу та допоможе розкрити критичне мислення, творче самовираження, поширити мис-

тецький досвід, сформувати ціннісну парадигму внутрішнього світу учня.

Наприклад, розгортаючи художні твори епох модернізму та постмодернізму, учні мають змогу синтезувати знання з предмету «Зарубіжна література» (через інтертекстуальність) та «Мистецтво» (увиразнюючи світові праці візуальних, аудіальних, синтетичних видів мистецтва). Наприклад, уважаємо важливим вкраплення у навчальний процес вчителем роману, пропонованого програмою як вибіркового, Дж. Фаулза «Волхв». Дослідження екфразисів на уроках під час творчого читання дозволить простежити емоції, реакції, стани протагоністів. Від візуального мистецтва: картин А. Модільяні, П. Боннара до показу паперової продукції репрезентується шлях Ніколаса та образ Алісон Келлі. Також звернення до античної пантоміми, архаїчного театру, скерування уваги на епіграфи у творі, вплив міфології, психологічних, філософських праць Юнга, Р. Джеффріса, творчості В. Шекспіра та ін. дасть змогу не лише активізувати внутріпредметні зв'язки, але й розширити знання з домінант психології, філософії, культури, мистецтва, які побіжно входять в інші шкільні дисципліни, але не розкриваються повністю. Така робота передбачає постійне залучення учнів не лише до читання (в пріоритеті мовою оригіналу) твору, але й перегляду зображень портретів письменників, філософів, міфологічних аспектів, знайдених у романі, за допомогою мультимедійної презентації.

Для таких великих епічних творів доцільним є створення буктрейлера. У вигляді презентації або відео учні зможуть відтворити власні враження від прочитаного художнього твору, зацентруватись на основних його інтенціях, мотиваційно скерувати інших людей до прочитання. Це сформує креативну особистість із власною інтерпретацією прочитаного та наданням варіантів місця твору у житті людства сьогодення. Розкриття особливостей часопростору роману, багаторівневості осягнення міфологічних, філософських основ твору у буктрейлері учні пріоритетно мають надати через власні ейдос-компоненти, які сформуєть унікальне переосмислення твору. Такий творчий підхід має супроводжуватись з роботою логічної структури мислення: через схеми, конспектування, адже так розвиватиметься паралельно і критичне мислення, глобальніше осмислення власної діяльності (рефлексивність).

Власний текст учні структурують у єдність, що має через вербальні та невербальні складники (під час представлення) вплинути на рецепцію глядача. Так учні долучаються і до кіномистецтва, що допоможе детальніше усвідомлювати інтерпретацію художніх творів у виставах, філь-

мах із застосуванням ефектів інтригування, залякування, створення напруги реципієнта задля очікуваного враження від фіналу подій.

Як ми зазначали, найбільше інтермедіальний підхід вчитель має можливість застосувати у роботі з творами модернізму та постмодернізму. Практичним його застосуванням може бути праця з синкретизмом символізму у художньому світі лірики А. Рембо, П. Верлена, Г. Аполлінера, драми «Блакитний птах» М. Метерлінка, принципами монтажу та колажу в постмодерних творах. Такі колажі, злиття колористики зі звуком та художніми образами учні можуть відтворити у власних інтерпретаціях через постери або відео. Також важливим є відображення інтермедіальності через злиття життя і творчості письменників із музикою через біографічний метод щодо М. Павича, Е. Гемінгвея, П. Целана, зв'язок із кіноіндустрією у Г. Маркеса та театром у Б. Брехта, М. Метерлінка.

Поєднати інтермедіальний дискурс у творчій роботі учнів вчитель може на уроці-дискусії та наданні проєктної діяльності. Варто зауважити, що філософські доміанти епох є найважливішими факторами формування світоглядної парадигми учнів, що спричинене психологічними основами розвитку підлітків: побудови власної картини світу, переосмислення пріоритетів розвитку і реалізації. Цьому сприяє аспект концентричного розширення художньо-естетичного усвідомлення мистецтва, пропонуване у концепції та вибірці творів зарубіжної літератури від античності до сучасності навчальної програми для закладів загальної середньої освіти останньої редакції 2022 року.

Так, наприклад, окреслюючи концепцію екзистенціалізму, учитель-словесник може надати нову картину світу для учнів та дозволити здобувачам освіти самостійно визначити доцільність/недоцільність підтримки концепту Абсурду та формантів виходу з нього (за релігійними/атеїстичними течіями самого екзистенціалізму та еволюцією А. Камю, його романом «Чума» зокрема) з погляду сучасності, звернути увагу на творчість Ф. Кафки як передвісника течії. Найбільше сприятимуть цьому нетрадиційні уроки-дискусії, що у кінцевій перспективі рефлексивно скерують учасників освітнього процесу до вміння працювати в команді та творчо відображати власне бачення твору в постерах, афішах тощо.

Продуктивним буде на такому уроці застосування вчителем рефреймінгу для налаштування учнів під різними кутами зору на сприйняття та інтерпретацію аспектів поведінки персонажів, руху сюжетних ліній тощо. Таким чином, учитель у ролі фасилітатора скерує учнів до формулю-

вання своїх позицій та оформлення дискусійної сітки Елвермана (із аргументацією різних сторін позицій), фішбоуну або «дерева рішень».

Варіативною складовою є і проєктна діяльність учнів, яка може бути скерована за темами: «Еволюція світогляду А. Камю», «Феномен екзистенціалізму як філософська система осягнення таємниці буття та людського Я», «Філософські інтенції А. Камю у романі «Чума»». Така діяльність дозволить підготувати учнів до науково-дослідницької праці у вищому навчальному закладі. Опрацювання науково-критичних праць, формування наукової парадигми світогляду розвине критичне мислення учнів та розвине навички тайм-менеджменту, самоконтролю, покращить рефлексію, що повністю корелює із психофізіологічними формантами розвитку підлітків.

Важливим є кінцева форма представлення проєкту із використання анімованої презентації PowerPoint, у якій співавтори мають наочно представити результати дослідження (творчо).

Осягаючи літературу різних епох та народів, учні старших класів мають змогу долучатись до культурологічних доміант світосприйняття німців, бразильців, англійців, японців, норвежців та інших. Щодо інтермедіального дискурсу, то в його структурі учні розвивають естетичну чутливість, можливість креативно відображати власні ідеї, що формує їх як компетентний особистостей, які толерантні до представників різних націй, вміють рефлексувати, швидко аналізувати, приймати рішення та творчо підходити до власної діяльності.

Висновки. Зауважимо, що на сучасних уроках зарубіжної літератури для формування компетентної особистості важливим є вкраплення інноваційних технологій, які здатні учням дати широку можливість для відтворення власного творчого проєкту, глибше усвідомити образи художнього твору та світу навколо.

Найефективнішими при реалізації інтермедіального підходу є створення мультимедійних презентацій, буктрейлерів, постерів, афіш; застосування прийомів інтеракції з акцентом на розвиток аналітичного мислення, а в кінцевому результаті – відображенням творчої роботи: дискусійної сітки Елвермана (із аргументацією різних сторін позицій), фішбоуну, «дерева рішень»; проєктної діяльності; комп'ютерних засобів наочності.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в методичному скеруванні застосування інноваційних технологій при вивченні драматургії в інтермедіальному дискурсі письменників модернізму на уроках зарубіжної літератури в старшій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
2. Закон України «Про освіту» (прийнятий Верховною Радою України від 05.09.2017 року), стаття 1.
3. Катериняк М. Сучасні методи навчання в закладах освіти. *Актуальні питання сучасної науки: зб. наук. праць III всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Березжани, 6 квітня 2020 р.)*. Березжани: ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний коледж», 2020. С. 194-204.
4. Козак Л. Дослідження інноваційних моделей навчання у вищій школі. *Освітологічний дискурс*. 2014. Вип. 1(5). С. 95-107.
5. Москаленко А. Інноваційні технології на уроках зарубіжної літератури. *Зарубіжна література в школі*. 2019. № 13/14. С. 3-6.
6. Пешкова О. Сучасні підходи до трактування поняття інтремедіальність та суміжних термінів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2015. Вип. 59. С. 151-154.
7. Удовиченко Л. Методика навчання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти. Навчальний посібник для підготовки до атестації студентів-філологів. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2022. 121 с.

REFERENCES

1. Honcharenko S. (1997) *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk*. [Ukrainian pedagogical dictionary] Kyiv: Lybid. 373 p. [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» (2017) [Law of Ukraine «On Education»] (pryiniaty Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy vid 05.09.2017 roku), stattia 1 [in Ukrainian].
3. Kateryniak M. (2020) Suchasni metody navchannia v zakladakh osvity. [Modern teaching methods in educational institutions] *Aktualni pytannia suchasnoi nauky: zb. nauk. prats III vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (m. Berezhan, 6 kvitnia 2020 r.)*. Berezhan: «Berezhanskyi ahrotekhnichniy koledzh», pp. 194-204 [in Ukrainian].
4. Kozak L.V. (2014) Doslidzhennya innovatsiynykh modeley navchannya u vyshchiy shkoli. [Research of innovative models of education in high school] *Osvitohichnyy dyskurs*, № 1(5), pp. 95–107 [in Ukrainian].
5. Moskalenko A. Innovatsiini tekhnolohii na urokakh zarubizhnoi literatury [Innovative technologies in foreign literature lessons]. *Zarubizhna literatura v shkoli*, 2019. № 13/14. pp 3-6 [in Ukrainian].
6. Pieshkova, O. A. (2015). Suchasni pidkhody do traktuvannia poniattia intermedialnist ta sumizhnykh terminiv. [Modern approaches to the interpretation of the concept of intermediality and related terms] *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu Ostrozka akademiia. Ser.: Filolohichna*, (59), pp. 151-154 [in Ukrainian].
7. Udovychenko L. (2022) *Metodyka navchannia zarubizhnoi literatury v zakladakh zahalnoi serednoi osvity*. [Methods of teaching foreign literature in institutions of general secondary education] Navchalnyi posibnyk dlia pidhotovky do atestatsii studentiv-filolohiv. Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 121 p. [in Ukrainian].

УДК 373.5.016:82

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-24>

Лариса МАКАРЕНКО,

orcid.org/0009-0004-3147-5903

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики та українознавчих студій
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
(Київ, Україна) lmakarenko0402@gmail.com

Олена ПОПОВА,

orcid.org/0000-0003-2858-5728

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри журналістики та українознавчих студій
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
(Київ, Україна) popova.sevastopol@gmail.com

Валентина ГОНЧАРУК,

orcid.org/0000-0002-7323-0590

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) goncharuk424@ukr.net

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ В УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ КУРСАХ ДЛЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Стаття присвячена тенденціям і трансформаціям філологічної освіти щодо підходів до аналізу творів літератури майбутніми учителями-практиками. Мета статті – теоретичний аналіз специфіки підготовки студентів-філологів педагогічних спеціальностей, що базується на ефективній навчальній методиці аналізу літературного твору. Звернено увагу на домінуючі чільні координати художнього тексту в руслі тенденцій постмодернізму як естетичного напрямку та також напрямку літературознавчих студій. В огляді літератури в аналітико-критичному ключі опрацьовано й узагальнено праці з методики роботи над літературним текстом за останні пів декади, тобто максимально проєктовані на сучасне середовище вивчення літератури, зокрема в парадигмі НУШ, де їй переважно працюватимуть сьогоденні студенти-філологи. На перетині літературознавчої науки та сучасної методики навчання літератури сучасний науково-освітній простір пропонує низку актуальних підходів, серед яких помітна тенденція інтегровано-контекстуального вивчення літературного твору, а також посилена увага до його текстової тканини. В умовах глобалізації у студентів-філологів необхідно формувати нові ключові компетентності, а саме: здатність до самостійного навчання протягом життя та мотивацію. Досягти цього можливо через переосмислення традиційних підходів до аналізу творів літератури. Текст є важливим і навіть позачасовим засобом сучасної комунікації, який динамічно трансформується, що зумовлює необхідність його глибокого філологічного дослідження. Аналіз різнорівневих текстових площин має відбуватись не тільки як спеціалізована філологічна справа, а й узагальнення студентами всіх дотичних лінгвістичних, літературознавчих та загальнокультурних знань. І водночас максимально комплексну, багатовекторну модель аналізу літературних текстів філологи-вчителі в такий спосіб імплементуватимуть у закладах середньої освіти під час власної педагогічної діяльності. Підходи до аналізу творів літератури під час розгляду поділено на традиційні (сюжетний, жанровий, характерологічний, морально-етичний, риторичний, мовностильовий, компаративний) та інноваційні (психоаналітичний, гендерний, структурно-семіотичний, рецепційний, постколоніальний). На перетині між традиційними та інноваційними – контекстуальний підхід.

Ключові слова: текст, літературний твір, читацька компетентність, майбутні вчителі-філологи, постмодернізм.

Larysa MAKARENKO,
orcid.org/0009-0004-3147-5903
PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Journalism and Ukrainian Studies
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University
(Kyiv, Ukraine) lmakarenko0402@gmail.com

Olena POPOVA,
orcid.org/0000-0003-2858-5728
PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Head of the Department of Journalism and Ukrainian Studies,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University
(Kyiv, Ukraine) popova.sevastopol@gmail.com

Valentyna HONCHARUK,
orcid.org/0000-0002-7323-0590
PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Studies and Relevant Teaching Methodologies,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) goncharuk424@ukr.net

MODERN APPROACHES TO THE ANALYSIS OF A LITERARY WORK IN UNIVERSITY COURSES FOR FUTURE PHILOLOGY TEACHERS

The article is devoted to the trends and transformations of philological education regarding approaches to the analysis of literary works by future practicing teachers. The purpose of the article is a theoretical analysis of the specifics of the training of philology students of pedagogical specialties, based on an effective educational method of analyzing a literary work. Attention is drawn to the dominantly prominent coordinates of the artistic text in line with the trends of postmodernism as an aesthetic direction and also the direction of literary studies. In the review of literature, in an analytical and critical way, works on the methodology of working on a literary text over the last half decade are elaborated and summarized, that is, as much as possible projected on the modern environment of studying literature, in particular in the paradigm of the National Academy of Sciences, where today's philology students will mainly work. At the intersection of literary science and modern methods of teaching literature, the modern scientific and educational space offers a number of relevant approaches, among which there is a noticeable trend of integrated-contextual study of a literary work, as well as increased attention to its textual fabric. In the conditions of globalization, it is necessary to form new key competences in philology students, namely, the ability for independent learning throughout life and motivation. It is possible to achieve this through the rethinking of traditional pedagogical methods, and especially regarding traditional approaches to the analysis of works of literature. The text is an important and even timeless means of modern communication, which is dynamically transformed, which necessitates its in-depth philological study. The analysis of different levels of text should be done not only as a specialized philological exercise, but also as a generalization by students of all relevant linguistic, literary and general cultural knowledge. And at the same time, modern philologists-teachers will implement the most complex, multi-vector model of literary text analysis in this way in secondary education institutions during their own pedagogical activities. Approaches to the analysis of works of literature are categorized into traditional (plot, genre, characterological, moral-ethical, rhetorical, linguistic, comparative) and innovative (psychoanalytic, gender, structural-semiotic, reception, postcolonial). At the intersection between traditional and innovative is a contextual approach.

Key words: text, literary work, reading competence, future philology teachers, postmodernism.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку інноваційних технологій та глобалізації відбуваються концептуальні зміни у вимогах до підготовки фахівців у різних галузях, і зокрема до філологів. Уміння аналізувати тексти різних стилів обов'язкове для здобувачів філологічних спеціальностей. Однак у сучасному світі, а особливо з появою постмодерністських концепцій, текст став сприйматись як основна буттєва категорія, поза якою світ не існує (Derrida, 1976). Світ як текст – фундаментальне поняття постмодерної філософії,

розробленої Жаком Деррідою. Текст розуміється філософом як складноорганізоване багатозначне знакове макроутворення, що за допомогою стратегії *différance* виникає «у розгортанні й у взаємодії різних семіотичних просторів і структур» (Derrida, 1978, с. 49). Це забезпечує генерування смислової множинності, що розгалужується, її неможливо вичерпати. У сучасному постмодерністському світі мова є постійним рухом відмінностей, і все набуває властивих мові нестабільності та двозначності (Hendricks, 2016; Lucy, 2004).

Аналіз різнорівневих текстових площин у такий спосіб стає не тільки спеціалізованою філологічною вправою, а чи не єдиним способом пізнання світу. Наслідки прочитання Дерріди, зокрема на основі його праці «Грамаатологія» (1976), вплинули наскрізно на гуманітарні й соціальні науки, як-от: право, антропологія, лінгвістика та гендерні дослідження. Значення тексту не лише вписано в знак (означник і означене), але все є «текстом», і значення та репрезентація є тим, як його інтерпретовано (Derrida, 1978). Уміння аналізувати текст, бачити в ньому окрему стихію, живе ество (яке постійно трансформується, ніколи не буває статичним з погляду впливу на читача) – водночас базова та рамкова компетентність майбутнього вчителя-філолога. Від уміння аналізувати текст із різних боків та в різних філологічних науково-світоглядних системах прямо безпосередньо залежить здатність майбутнього вчителя-філолога (спеціальність 014 Середня освіта за відповідними предметними спеціальностями: 014.01 Середня освіта (Українська мова і література), 014.02 Середня освіта (Мова і література (із зазначенням мови)) виконувати професійні обов'язки й навчати школярів різновікових груп.

Аналіз досліджень. Питанням сучасної освіти та методики підготовки студентів-філологів у напрямі аналізу літературних текстів приділяється належна увага в наукових працях національних і зарубіжних дослідників. Зокрема, цим питанням присвячені нещодавні праці авторів з методики викладання української та зарубіжної літератури (зауважимо, що світова методика навчання літератури дедалі більше сходиться до інтегрованого формату викладання літератур, що засвідчують інтегровані курси НУШ та затверджені МОН модельні програми): Т. Яценко (2020), Л. Бондаренко (2020), Н. Гричаник (2021), Н. Івахно (2021), О. Тереховська, О. Степаненко, О. Трубіцина, О. Шаповал, Н. Вівчарик, І. Спатар (2021), Л. Горболіс (2021), Козленко (2022), Л. Расевич (2023; 2023), С. Вебер-Фев (2009), Х. Каратай (2017), М. Палмквіст, К. Карлі та Т. Дейл (2020), Дж. Елліс (2022).

Зокрема, Н. Гричаник зосереджує увагу на методичних прийомах навчання студентів шкільного аналізу епічних творів, наголошуючи на таких інструментах активізації уваги студентів та створення середовища проблемного навчання й партнерства, як побудова «калейдоскопу» цитат знаних науковців про аналіз літературного твору, вирішення евристичної головоломки, демонстрування рекламного проєкту на визначену літературну тему, створення буктрейлера до твору

(Гричаник, 2021). Н. Івахно концентрується на питаннях жанрового та структурно-стильового шляхів аналізу художнього тексту, зокрема крізь призму дослідження онімів у текстах, що пропонуються до вивчення програмою з української літератури для 10–11 класів (2021). Л. Бондаренко окреслює значущі моменти аналізу художнього тексту, подаючи досвід опрацювання роману Галини Пагутяк «Королівство». Важливо, що за жанром указаний роман – фентезі (2020). Різноманітні твори з елементами фантастичного доволі широко представлено в сучасних програмах і, відповідно, підручниках з української літератури за програмою НУШ (наприклад, за програмою Т. Яценко та ін. у 6-му класі – це Леся Воронина «Таємне товариство боягузів, або засіб від переляку № 9», Володимир Арєнєв «Сапієнси», Неда Неждана «Зоряна мандрівка»). За запропонованою Л. Бондаренко моделлю робота безпосередньо з текстом твору передбачає підготовчий етап (окрім етапу опрацювання тексту роману та науково-критичних матеріалів, яке студенти здійснюють позааудиторно): знайомство з особистістю письменниці (біографічна довідка, фрагменти відеоінтерв'ю), короткий узагальнювальний огляд літературознавчих праць щодо творчості Г. Пагутяк. Наступний етап уже передбачає пряму взаємодію з текстом, і спершу це, назвімо його так, репродуктивно-відтворювальний етап: перевірка уважності прочитання твору за допомогою літературних вікторин, кросвордів, тестів, квесту (для відповіді на кожне наступне питання потрібно впоратись із кожним попереднім). Після репродуктивно-відтворювального етапу, який містить багато питань на формальне знання тексту твору й контролює повноту й коректність прочитання / розуміння тексту, стає можливим перехід до питань аналітичного характеру. Наприклад, можна ставити проблемні питання, організувати роботу в малих групах для аналізу окремих векторів читацької й професійно-філологічної інтерпретації тексту, можна пропонувати також роботу в парах, після чого доповідачі від кожної з груп виступають на загал, відбувається етап обговорення (Бондаренко, 2020). Вважаємо, що запропонований Л. Бондаренко формат доволі продуктивний для роботи в університетських курсах вибіркового чи обов'язкового складника ООП учителів-філологів. Проте його потрібно доповнювати проєкцією на подальшу творчу роботу з текстами – зокрема, як частину домашнього завдання на наступне практичне заняття чи для самостійної роботи студентів. Також, окрім усного опрацювання текстів, доречно що на

етапі підготовки до заняття, що безпосередньо в аудиторному форматі організувати й письмову мінідіяльність (нотатки, інтелектуальні картки, заповнення карток-паспортів, фіксація цитатного матеріалу тощо).

Т. Яценко активно обстоює ідею контекстного вивчення літератури та, відповідно, навчання студентів, майбутніх педагогів-філологів, через залучення контексту історико-історичної доби (історичний), контексту творчості письменника (біографічний), контексту лінгвокультурологічного, літературознавчого, літературно-критичного, міфопоетичного, мистецького, філософсько-поетичного (Яценко, 2020). Я. Козленко апелює до ідеї культурологічного аналізу художнього твору, що також опирається на аналіз творів літератури в культурному контексті, у зв'язках з іншими видами мистецтва (Козленко, 2022). Праця Л. Горболіс важлива тим, що показує варіанти актуалізації міжтекстових зв'язків у творах літератури, а також те, як міжмистецькі зв'язки з літературою (музика, кіно, театр, хореографія) на різних рівнях, зокрема архітектонічному, проблемно-тематичному, сюжетотворчому, хронопному, образотворчому, наративному, ритміко-інтонаційному, допомагає глибоко й повно з'ясувати художню самобутність, естетичну вартість літературних творів. Вважаємо міжмистецький підхід до аналізу літературного твору актуальним і своєчасним – у руслі тенденцій до інтеграції дисциплін, активного просування культурологічної компетенції як важливого складника підготовки педагогів (Горболіс, 2021; Lebed et al., 2022). До контекстного вивчення літературних творів є дотичним обґрунтований І. Адамчук аксіологічний (ціннісний) підхід. Огляд праць зарубіжних авторів (М. Палмквіст, К. Карлі та Т. Дейл (2020), Дж. Елліс (2022), Х. Каратай (2017), С. Вебер-Фев (2009)) показав схожі з вітчизняними тенденції до аналізу художніх творів.

Отже, на перетині літературознавчої науки та сучасної методики навчання літератури сучасний науково-освітній простір пропонує низку актуальних підходів, серед яких помітна тенденція інтегровано-контекстуального вивчення літературного твору, а також увага до його текстової тканини. Ці явища потребують належного науково-методичного обґрунтування, надто на хвилі активного реформування мовно-літературної освітньої галузі у руслі НУШ.

Мета статті – теоретичний аналіз специфіки підготовки студентів-філологів педагогічних спеціальностей, що базується на ефективній навчальній методиці аналізу літературного твору.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутніх учителів-філологів до застосування підходів до аналізу літературного твору передбачає, по-перше, навчання самих студентів аналізувати твір літератури за певним алгоритмом, який визначається власне структурою твору, його позатекстовими маркерами й метою навчального заняття, а по-друге, навчання студентів обирати найбільш доцільні підходи до аналізу літературних творів уже з проєкцією на їхню власну педагогічну діяльність.

Сучасні університетські курси для майбутніх учителів-філологів, як правило, враховують наявні тенденції та методології аналізу літературного твору, які було відзначено у вступі та огляді літератури цієї розвідки. Зазвичай у ЗВО опанування підходів до аналізу художніх творів відбувається на заняттях із базових дисциплін, як-от: літературознавство, компаративістика, курси історій літератур, методика навчання української літератури у середній та старшій школі тощо. Проте в різних ЗВО вибірково складова ООП пропонує курси на кшталт лінгвістичного аналізу художнього тексту, літературознавчого аналізу художнього тексту, філологічний аналіз художнього твору та ін., які є виграшними для успішного формування навичок аналізу текстів. На основі опрацьованих джерел доцільно виокремити як особливо продуктивні відповідно до сучасних науково-методологічних тенденцій такі підходи до аналізу літературного твору: *сюжетний, жанровий, характерологічний, морально-етичний, риторичний, мовностильовий, компаративний*. Ці підходи доречно зарахувати до традиційних, які становлять основу роботи з текстами літератури. Скажімо, за жанровим підходом літературний твір розглядається в контексті категорій жанру та піджанру, наголошується на аналізі традицій та інновацій у конкретному жанрі. Така робота вимагає актуалізації читацької компетентності здобувачів. Усі традиційні способи аналізу літературного твору стають ефективними та залучають широкий спектр мотиваційних аспектів у разі поєднання з інноваційними підходами, які буде окреслено далі.

На перетині між традиційним та інноваційним – *контекстуальний підхід*, який орієнтований на розгляд літературного твору в контексті історичного та соціокультурного середовища, у річищі життєтворчості автора. У літературно-історичному аналізі твір розглядається в контексті літературної епохи або літературного напрямку. Вивчається вплив історичних подій на твір та його автора. Береться до уваги вплив подій та ідей того часу, у якому творив митець, на самий твір та його рецепцію.

До *інноваційних* підходів аналізу літературного твору належать такі, як: *психоаналітичний* (увага до внутрішніх конфліктів персонажів, аналіз психології поведінки персонажів, різних шарів психіки героїв, відбувається взаємодія з психоаналітичними концепціями (наприклад, З. Фрейда чи К. Юнга) – для розуміння глибинних шарів твору; *гендерний* (розгляд гендерних ролей у літературному творі, категоризація репрезентованих у текстах гендерних моделей, аналізується вплив соціокультурного контексту на сприйняття гендеру у творі); *структурно-семіотичний* (у руслі понять і принципів літературознавчої семіотики та структуралізму); *рецепційний* (вивчення рецепцій, різноформатних відгуків на досліджуваній твір, рефлексії самих студентів, здійснення аналізу того, як твір впливає на сучасність, проєктування та зіставлення рецепцій твору в різних культурних контекстах), *постколоніальний підхід*.

Окремо варто зупинитись на постколоніальному підході до опрацювання літературних творів. Він передбачає вивчення впливу колоніальної історії на кожен окремий літературний текст чи групу однорідних за певною ознакою текстів. Вимагає фреймового знання основних питань колоніальної та постколоніальної критики (зокрема, на основі праць Р. Семківа, В. Агеєвої, С. Павличко, О. Забужко, Т. Гундорової, О. Сінченка та ін.). Постколоніальний підхід залучає аналіз представлення національної, етнічної та культурної ідентичності крізь призму аналізованого тексту. Постколоніальний підхід зосереджується на осмисленні нових текстів та переосмисленні написаних раніше творів, особливо тих, що були створені в епоху колоніалізму, залежності, однак проводили ідею національної окремішності. Типовими домінантами в аналізі таких творів є боротьба за незалежність, еміграція, національна ідентичність, вірність народу, пора дитинства, дитячі травми, пов'язані з колоніальною (імперською) залежністю (напр., «Сестро, сестро» О. Забужко). Постколоніальний підхід якраз застосовний до літератур, створених у країнах, які колись були або зараз є залежними від інших країн, як Україна, яка пережила успішно й самодостатньо століття імперського гніту. Постколоніалізм ґрунтується на концепціях відмінності та опору.

Постколоніальна теорія у методиці навчання української літератури на рівні текстового й позатекстового аналізу літературного твору досліджує способи, за допомогою яких письменники з колонізованих (залежних) країн намагаються сформулювати та навіть виокремити, наголосити на своїй культурній ідентичності, відвоювавши її в коло-

нізаторів. У призмі позбавлення від колоніальних штучних нашарувань важливо також досліджувати способи використання літератури в руслі колонізаторських інтенцій (зокрема, агресивний вплив цензури, критики на руйнування національної ідеї в літературі, а натомість сприяння формуванню комплексів меншовартості на всіх онтологічних рівнях). держав для виправдання колоніалізму через увічнення образів колонізованих як нижчих.

Високий рівень компетентності в читанні, безсумнівно, є критичним фактором у навчанні майбутніх учителів-філологів, оскільки це фундаментальне джерело знань для студентів-філологів у всьому світі. Текст сьогодні стає особливо важливою одиницею навчання. У руслі окреслених тенденцій стосовно підходів до аналізу літературного твору доречно також говорити про новітні методики ретельного читання. Центральним є також розуміння читача як співавтора в постмодерному літературознавстві. До того ж роль співавтора ставить здобувачів освіти автоматично в проактивну позицію, надто якщо зрівняти семантику цієї ролі з пасивною семантикою реципієнта в руслі традиційних підходів до аналізу та обмежених і формалізованих інтерпретацій літературних творів у парадигмі колоніальної педагогіки, пережитки якої відчутні і в закладах вищої освіти, і в закладах середньої освіти й досі.

Варто також усвідомлювати й під час аналізу творів літератури завжди мати на увазі те, що художній текст є частиною мовної освіти. Аналіз тексту дає змогу визначити структурні елементи мови та особливості мислення, втіленого у слові. Трансформація підходів до лінгвістики тексту створює можливості для пояснення окремих граматичних явищ, які неможливо пояснити з позиції структури речення. Структуру і стиль тексту істотно визначають як зовнішні чинники, наприклад комунікативні, так і внутрішні фактори, тобто емоційний стан автора тексту. Генерація тексту та його функціонування є прагматично орієнтованими, тобто текст створюється при появі конкретної установки та функціонує в певних комунікативних умовах. Під час підготовки філологів навчання методики ретельного прочитання літературного твору є одним із ключових компонентів навчального процесу. Процес читання тексту, простий на перший погляд, дуже складний, якщо детально аналізувати всі аспекти побудови тексту. У разі поверхового читання сприймається лише сюжет твору. У разі глибокого філологічного аналізу читацький кругозір розширюється, ідеально наближаючись до авторського бачення. Опрацювання авторського

твору особливо складне з погляду семіотики. Згрупувати слова недостатньо. Замість цього необхідно визначати значення слів у певних контекстах. Усі ці етапи аналізу вимагають використання набагато складніших підходів, оволодіння якими є принципово важливим саме для майбутніх філологів педагогічних спеціальностей, особливо коли йдеться про ті підходи, що використовуються для поглибленого та всебічного аналізу тексту як важливої складової освіти філолога. Загалом для аналізу літературного твору потрібно застосовувати як системний підхід з урахуванням семантико-синтаксичної структури, так і психолінгвістичний підхід. При цьому текст як особлива одиниця спілкування не має яскраво вираженого емоційного контексту, але відображає думки та емоції самого читача. Тому дуже важливо здійснювати кваліфікований літературний аналіз. Важливо у векторі наведеної на початку цитати Ж. Дерріди сприймати кожен словесний текст як невід'ємну частину всіх наявних у найширшому масштабі світу текстів, у разі їхньої художньої вартісності – літератури загалом, яка водночас і собі є елементом людської культури.

Лінгвістичний аналіз тексту передбачає оцінку найтонших семантичних відтінків окремих елементів, пошук особливих значень: слів, фраз, ритмів та інших подібних елементів мови. Текстоаналіз у навчальному процесі студентів-філологів сприяє формуванню необхідних професійних компетенцій у володінні мовою спеціальності, розвитку гнучкості та образного мислення. Лінгвістичний рівень роботи над текстом передбачає роботу з лексичним складом і граматичним складником тексту, також кваліфікацію цього матеріалу. Цей вид аналізу доцільно проводити паралельно з літературознавчим аналізом твору. Утім, насамперед аналіз студентами-філологами передбачає дослідження літературного твору як частини літератури.

Отже, під час навчання студентів-філологів важливо прищеплювати любов і мотивацію до методичного, детального вивчення літературних творів на науковому рівні в контексті сучасних здобутків лінгвістичних і літературознавчих досліджень. У сучасних умовах інформаційні технології можуть бути використані для спрощення процедури аналізу текстових матеріалів. Спеціалізовані програми дозволяють поглиблено аналізувати текст, його архітектоніку. Навіть елементарний пошук в електронному варіанті тексту твору за ключовими словами дає змогу швидко оперувати потрібними цитатами, тісно працювати з тканиною твору. Технології штучного інтелекту дають змогу візуалізувати персонажів творів, що може бути інструментом більшого зацікавлення

студентів роботою над твором. Важливо постійно наголошувати майбутнім учителям на тому, як саме той чи інший застосований підхід, прийом, інструмент аналізу літературного твору може бути використаний ними у педагогічній практиці. Аксиоматично, що текст – значуща одиниця спілкування в найрізноманітніших виявах цього формату взаємодії. На сучасному етапі відстежується трансформація ставлення до тексту літературного твору в методиках навчання шкільних курсах мовно-літературної галузі. Помітне й загалом підвищення значення текстів у процесі спілкування в сучасному світі. Однією з найважливіших навичок філолога є вміння аналізувати текст не просто з точки зору розуміння слів, а й із точки зору автора, його емоцій і в контексті культурної парадигми. Це досягається за допомогою літературного та лінгвістичного аналізу.

Водночас навчальні програми та плани майбутніх учителів-філологів, на наше обґрунтоване переконання, містять недостатню кількість профільних предметів, присвячених аналізу літературного твору. Вважаємо за потрібне розширити спектр дисциплін, націлених на навчання сучасних підходів до аналізу літературних творів, зокрема згідно з виокремлюваними новими й новітніми літературознавчими концепціями.

Водночас актуальним у структурі підготовки студентів залишається питання, які підходи до аналізу творів літератури є більш ефективними. У результаті можна підкреслити значущість кожного із окреслених підходів, але й брак повноти й методологічної спроможності, самодостатності кожного з виокремлюваних підходів. Потрібно міксувати підходи відповідно до мети заняття, твору, який сам детермінує методики аналізу, апелювання до метатексту як особливої одиниці спілкування та об'єкта філологічного аналізу.

Висновки. Отже, на сучасних курсах із літератури та безпосередньо на методиці навчання літератури як обов'язковій для педагогічних спеціальностей дисципліні домінує думка про трансформацію підходів до аналізу літературних текстів. Традиційні методики хоч і залишаються базовими, проте в руслі тенденцій у сучасному літературознавстві, зокрема, літературній критиці, вимагають урізноманітнення підходів до аналізу з використанням технік ретельного читання, психоаналітичних студій тощо. Передусім помітно, що текст у сучасних філологічних науках загалом стає принципово важливою одиницею різноформатних соціальних взаємодій, процесу пізнання та набуття естетичного досвіду. Як не дивно, роль тексту зростає в сучасному тех-

нологічному світі. Текст літературного твору є складною структурою, що зумовлює потребу не просто поверхового аналізу змісту, а й глибокого вивчення конотацій його морфологічної, синтаксичної структури, позатекстових елементів та ін. з метою наближення до погляду автора. Вивчення

текстів є неодмінною складовою підготовки студентів-філологів. Сучасне програмне забезпечення дає змогу спростити роботу філологів, тому його потрібно застосовувати в процесі підготовки студентів-філологів, зокрема під час роботи над аналізом текстів літературних творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Л. Г. Роман Галини Пагутяк «Королівство» як культурологічна модифікація фентезі: методичний аспект. *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ : матер. Х міжнар. наук. інтернет-конф. з україністики*. Мюнхен, 24-27 жовтня 2019. Дортмунд, 2020. С. 492–499.
2. Горболіс Л. М. Міжмистецькі контакти українського тексту : монографія. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 312 с.
3. Гричаник Н. І. Методичні прийоми навчання студентів шкільного аналізу епічних творів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. праць. 2021. Вип. 79 (т. 1). С. 104–108.
4. Івахно Н. О. Методика поглибленого вивчення власних назв у рамках жанрового та стильового напрямів дослідження літературного твору. *Publishing House "Baltija Publishing"*. 2021. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-041-4-71>
5. Козленко Я. В. Культурологічний аналіз художнього твору. *Тенденції і перспективи вивчення літератури у середній і вищій школах* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 грудня 2022 року). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 44–47.
6. Расевич Л. П. Міжпредметні зв'язки з історією України на уроках української літератури в 9-му класі як засіб формування національної свідомості учнів. Шкільна літературна освіта: традиції і новаторство. *XI Волошинські читання: зб. матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2023. С. 194–201.
7. Расевич Л. П. Міжпредметні зв'язки з музикою як засіб формування естетичної компетенції школярів (на матеріалі уроків української літератури у 8 класі). *Тенденції і перспективи вивчення літератури у середній і вищій школах: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 30 листопада 2023 року*. Тернопіль: Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 2023. С. 67–72.
8. Яценко Т. О. Реалізація принципу контекстності в шкільному навчанні літератури. *Abstracts of VIII International Scientific and Practical Conference*. International Science Group, Haifa, Israel. 2020. P. 62–65.
9. Derrida J. *Of grammatology*. Baltimore : John Hopkins University Press, 1976.
10. Derrida J. *Structure, sign and play in the discourse of humanities. Writing and difference*. Chicago : University of Chicago, 1978.
11. Ellis J. M. *The theory of literary criticism: A logical analysis*. Berkeley : Univ of California Press, 2022.
12. Hendricks G. P. Deconstruction the end of writing: 'Everything is a text, there is nothing outside context'. *Verbum et Ecclesia*. 2016. Vol. 37(1). P. 1–9.
13. Karatay H. The Effect of Literature Circles on Text Analysis and Reading Desire. *International Journal of Higher Education*. 2017. Vol. 6(5). P. 65–75.
14. Lebed Iu., Skrypnyk N., Yakovenko T., Kohutiuk O. Working with the text during lessons of the philology cycle as the main method of forming socio-cultural competence. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені м. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Збірник наукових праць. Випуск 89. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 97–101.
15. Lucy N. *A Derrida dictionary*. London : Blackwell Publishing, 2004.
16. Palmquist M. E., Carley K. M., Dale T. A. (2020). Applications of computer-aided text analysis: Analyzing literary and nonliterary texts. *Text analysis for the social sciences* (pp. 171–190). Routledge.
17. Terekhovska O. V., Stepanenko, O., Trubitsyna, O., Shapoval, O., Vivcharyk, N. M., & Spatar, I. (2021). Modern approaches to methods of teaching world literature. *Laplage em Revista (International)*. 2021. Vol.7, № Extra E. P. 113–121.
18. Weber-Fève S. Integrating language and literature: Teaching textual analysis with input and output activities and an input-to-output approach. *Foreign Language Annals*. 2009. Vol. 42(3), 453–467.

REFERENCES

1. Bondarenko L. H. (2020) Roman Halyny Pahutiak «Korolivstvo» yak kulturolohichna modyfikatsiia fentezi: metodychnyi aspekt Dialoh mov – dialoh kultur [Dialogue of languages – dialogue of cultures]. *Ukraina i svit : mater. Kh mizhnar.nauk. internet-konf.z ukrainistyky*. Miunkhen, 24–27 zhovtnia 2019 – *Ukraine and the world: Mater. X international sciences Internet Conference on Ukrainian Studies*. Munich, October 24–27, 2019. Dortmund. S. 492–499 [in Ukrainian].
2. Horbolis L. M. (2021) Mizhmystetski kontakty ukrainskoho tekstu: monohrafiia [Inter-artistic contacts of the Ukrainian text: monograph]. Sumy : SumDPU imeni A. S. Makarenka. 312 s. [in Ukrainian].
3. Hrychanyk N. I. (2021) Metodychni pryiony navchannia studentiv shkilnoho analizu epichnykh tvoriv [Methodical methods of teaching students of school analysis of epic works]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 5 : Pedahohichni nauky : realii ta perspektyvy : zb. nauk. prats – Scientific*

.....
journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 5: Pedagogical sciences: realities and prospects: coll. of science works, 79 (vol. 1). 104–108 [in Ukrainian].

4. Ivakhno N. O. (2021) *Metodyka pohlyblenoho vyvchennia vlasnykh nazv u ramkakh zhanrovoho ta stylovoho napriamiv doslidzhennia literaturnoho tvoriv* [Methodology of in-depth study of proper names within the framework of genre and stylistic directions of research of a literary work]. Publishing House “Baltija Publishing”. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-041-4-71> [in Ukrainian].

5. Kozlenko Ya. V. (2022) *Kulturolohichnyi analiz khudozhnogo tvoriv* [Cultural analysis of a work of art]. *Tendentsii i perspektivy vyvchennia literatury u serednii i vyshchii shkolakh : materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (15 hrudnia 2022 roku) – Trends and prospects of studying literature in secondary and higher schools: materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (December 15, 2022)*. Ternopil : TNPU im. V. Hnatiuka. S. 44–47 [in Ukrainian].

6. Rasevych L. P. (2023) *Mizhpredmetni zviazky z istoriieiu Ukrainy na urokakh ukrainskoi literatury v 9-mu klasi yak zasib formuvannia natsionalnoi svidomosti uchniv* [Cross-curricular connections with the history of Ukraine in the lessons of Ukrainian literature in the 9th grade as a means of forming the national consciousness of students]. *Shkilna literaturna osvita: tradytsii i novatorstvo. XI Voloshynski chytannia: zb. materialiv vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – School literary education: traditions and innovation. 11th Voloshynsky readings: coll. materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. Kyiv : Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy. S. 194–201 [in Ukrainian].

7. Rasevych L. P. (2023) *Mizhpredmetni zviazky z muzykoiu yak zasib formuvannia estetychnoi kompetentsii shkolariv (na materialii urokiv ukrainskoi literatury u 8 klasi)* [Interdisciplinary connections with music as a means of forming the aesthetic competence of schoolchildren (on the material of Ukrainian literature lessons in the 8th grade)]. *Tendentsii i perspektivy vyvchennia literatury u serednii i vyshchii shkolakh: materialy II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 30 lystopada 2023 roku – Trends and prospects of studying literature in secondary and higher schools: materials of the II All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, November 30, 2023*. Ternopil: Ternopilskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. S. 67–72 [in Ukrainian].

8. Iatsenko T. O. (2020) *Realizatsiia pryntsyphu kontekstnosti v shkilnomu navchanni literatury* [Implementation of the principle of contextuality in school teaching of literature]. *Abstracts of VIII International Scientific and Practical Conference – Abstracts of VIII International Scientific and Practical Conference*. International Science Group, Haifa, Israel. P. 62–65 [in Ukrainian].

9. Derrida J. (1976) *Of grammatology*. Baltimore: John Hopkins University Press.

10. Derrida J. (1978) *Structure, sign and play in the discourse of humanities. Writing and difference*. Chicago: University of Chicago [in English].

11. Ellis J. M. (2022) *The theory of literary criticism: A logical analysis*. Univ of California

12. Hendricks G. P. (2016) *Deconstruction the end of writing: 'Everything is a text, there is nothing outside context'*. *Verbum et Ecclesia*, 37(1). 1–9 [in English].

13. Karatay H. (2017) *The Effect of Literature Circles on Text Analysis and Reading Desire*. *International Journal of Higher Education*, 6(5). 65–75

14. Lebed Iu., Skrypnyk N., Yakovenko T., Kohutiuk O. (2022) *Working with the text during lessons of the philology cycle as the main method of forming socio-cultural competence*. *Naukovyi chasopys Natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni m. P. Drahomanova. Seriya 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektivy. Zbirnyk naukovykh prats*, 89. 97–101

15. Lucy N. (2004) *A Derrida dictionary*. London : Blackwell Publishing

16. Palmquist M. E., Carley K. M., Dale T. A. (2020) *Applications of computer-aided text analysis: Analyzing literary and nonliterary texts*. In *Text analysis for the social sciences* (pp. 171–190). Routledge

17. Terekhovska O. V., Stepanenko O., Trubitsyna O., Shapoval O., Vivcharyk N. M., Spatar I. (2021) *Modern approaches to methods of teaching world literature*. *Laplace em Revista (International)*, 7(n. Extra E, Aug). 113–121

18. Weber-Fève S. (2009) *Integrating language and literature: Teaching textual analysis with input and output activities and an input-to-output approach*. *Foreign Language Annals*, 42(3). 453–467

УДК 811.112.2'373]:378.147.091.33-028.22
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-25>

Євгенія МАКАРСЬКА,
orcid.org/0000-0003-3899-4488
старший викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(Харків, Україна) kafmov2018@gmail.com

Ірина ГЛАДКИХ,
orcid.org/0000-0001-5382-6066
викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(Харків, Україна) irinagladkihh1@gmail.com

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ НАВЧАННЯ ЛЕКСИКИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена визначенню особливостей використання методу візуалізації та обґрунтуванню доцільності використання зображень під час навчання студентів лексики на початковому етапі вивчення німецької мови. У роботі розглянуто зарубіжні та вітчизняні погляди щодо використання методу візуалізації, наведено аргументи на користь застосування візуальних засобів навчання, висвітлено історичні витоки візуалізації під час навчання іноземної мови, описано критерії щодо використання зображень, розкрито основні типи та функції зображень, етапи роботи студентів із зображеннями. У сучасному освітньому просторі візуальні засоби навчання стали важливим методичним інструментом викладача і можуть бути ефективно використані для засвоєння лексичного матеріалу студентами. Візуалізація як один з варіантів наочності відіграє важливу роль у розвитку пам'яті, при чому чим більше каналів сприйняття одночасно задіяні в процесі отримання, обробки та застосування інформації, тим вище ймовірність міцного засвоєння вивченого матеріалу. У роботі наведено приклади лексичних вправ із зображеннями, які були використані на заняттях німецької мови серед студентів другого та третього курсів факультету міжнародних економічних відносин і туристичного бізнесу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Для запам'ятовування нових лексичних одиниць студентам було запропоновано візуальні словники до кожної теми, а для закріплення слів – лексичні вправи, метою яких є формування навичок монологічного та діалогічного говоріння та розвиток творчих здібностей. Ці вправи можуть використовуватись на різних етапах заняття в залежності від мети. Для розробки прийомів підвищення ефективності використання засобів візуалізації та підвищення мотивації до вивчення німецької мови було проведене опитування серед студентів. Як зазначила більшість студентів (85%), використання зображень допомагає краще зрозуміти та запам'ятати переклад слів, підвищує мотивацію до вивчення німецької мови, пробуджує інтерес, розвиває фантазію та креативність. Для 15% опитаних візуальні засоби не відіграють важливої ролі під час запам'ятовування нових лексичних одиниць.

Ключові слова: візуалізація, зображення, ілюстрації, навчання лексики, вивчення мови, мотивація, переклад слів.

Yevheniia MAKARSKA,
orcid.org/0000-0003-3899-4488
Senior Lecturer at the Department of Business Foreign Languages and Translation
V.N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) kafmov2018@gmail.com

Iryna HLADKYKH,
orcid.org/0000-0001-5382-6066
Lecturer at the Department of Business Foreign Languages and Translation
V.N. Karazin Kharkiv National University
(Kharkiv, Ukraine) irinagladkihh1@gmail.com

VISUALIZATION AS AN EFFECTIVE TOOL FOR TEACHING VOCABULARY AT THE INITIAL STAGE OF LEARNING THE GERMAN LANGUAGE

The article is devoted to determining the peculiarities of using the visualization method and justifying the feasibility of using images while teaching vocabulary to the students at the initial stage of learning the German language. The

work examines foreign and domestic views on the use of the visualization method, provides arguments in favor of the use of visual teaching aids, highlights the historical origins of visualization while teaching the foreign language, describes the criteria for using images, and reveals the main types and functions of images and the stages of students' work with images. In the modern educational space, visual teaching aids have become an important methodical tool of the teacher and can be effectively used for mastering the lexical material by the students. Visualization as one of the visual options plays an important role in the development of memory. The more channels of perception are simultaneously involved in the process of obtaining, processing and using the information, the higher is the probability to remember the studied material. The examples of the vocabulary exercises with images that were used in the German language classes among the second- and third-year students of the School of International Economic Relations and Travel Business of V.N. Karazin Kharkiv National University have been given in the article. To memorize new lexical items, students were offered visual dictionaries for each topic, and to remember the words the lexical exercises were used, the purpose of which is the formation of monological and dialogical speaking skills and the development of creative abilities. These exercises can be used at different stages of the lesson depending on the goal. A survey was conducted among the students to develop the techniques for increasing the efficiency of using visualization tools and increasing motivation to learn German. As the majority of students (85%) noted, the use of images helps understand and remember the translation of the words better, increases motivation to learn German, awakens interest, develops imagination and creativity. For 15% of the respondents, visual aids do not play an important role when memorizing new lexical items.

Key words: visualization, images, illustrations, vocabulary learning, language learning, motivation, word translation.

Постановка проблеми. Інтеграція візуальних компонентів у процес навчання іноземної мови не є нововведенням. Загалом принцип наочності є одним з базових методичних принципів навчання будь-якого фаху, оскільки забезпечує запам'ятовування та формування чіткого уявлення про певне явище та полегшує засвоєння будь-яких знань, умінь і навичок молодого покоління. Наочність відіграє важливу роль у розвитку пам'яті, при чому чим більше каналів сприйняття одночасно задіяні в процесі отримання, обробки та застосування інформації, тим більше асоціативних зв'язків утворюється й тим вище ймовірність міцного засвоєння вивченого матеріалу. Крім того, слід зазначити, що за допомогою візуалізації можна коротко, зрозуміло та зручно подати великий обсяг інформації.

У сучасному освітньому просторі технічні засоби навчання стали важливим методичним інструментом викладача і можуть бути ефективно використані для вдосконалення процесу навчання та засвоєння лексичного матеріалу. Візуалізація як один з варіантів наочності активно використовується в умовах сучасного навчання із застосуванням медіа-ресурсів.

Існує ряд аргументів щодо застосування зображень у навчанні іноземної мови. По-перше, це педагогічний аргумент: ми сприймаємо реальність за допомогою зображень та навчаємося через чуттєве сприйняття. По-друге, це навчально-психологічний аргумент: якщо інформація представлена у формі зображень, вона легше сприймається, ніж друкована інформація у вигляді тексту. За допомогою зображень можна краще представити та роздивитися деталі. Також зображення допомагають запам'ятовувати інформацію, тому що «інформація, яку ми сприймаємо,

несвідомо запам'ятовується у вигляді зображень» (Macaire, Hosch, 1996: 13). Наступний аргумент на користь зображень – це їх багатозначність та різноманітність варіантів використання. Одне й те саме зображення може бути інтерпретовано по-різному. Перевагою використання методу візуалізації є сприяння розвитку креативності та фантазії у студентів. Четвертий аргумент, дидактичний: те, що оптично сприймається, сприяє говорінню та пробуджує асоціації. У книзі *Bilder in der Landeskunde* наводиться ще один аргумент щодо впровадження зображень на заняттях іноземної мови, краєзнавчий. З першого погляду зображення сприймаються суб'єктивно. Те, що в одній культурі є гарним, в іншій може сприйматися як комічне. Студентів слід вчити, що інше це не обов'язково комічне, просто по-іншому сприймається. Для цього треба розширювати коло інтересів та знання інших культур.

У зв'язку з підвищенням інтересу до застосування методу візуалізації на заняттях з іноземної мови виникає потреба в обміні досвідом та аналізі застосування різних інструментів візуалізації в методиці викладання іноземної мови, зокрема при роботі з лексичним матеріалом на початковому етапі вивчення німецької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зображення та візуальні медіа були протягом тривалого часу предметом дидактичних дискусій як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Зважаючи на складність процесу навчання, у ньому використовуються різноманітні методи та засоби. Зокрема, викладачі обирають прийоми та інструменти для покращення процесу заняття та активізації участі студентів на свій вибір. Засоби і прийоми, які використовуються в процесі заняття, служать для того, щоб воно було ефективним і цікавим. Використання

засобів наочності бере свій початок ще з глибокої давнини. Зокрема, цим періодом називають давньогрецькі та латинські народи 150 р. до н. Каллахан (1988) стверджує, що в давні часи, коли людство було ще недосвідченим, коли ще не було винайдено читання та письма, люди навчали своїх дітей за допомогою різних місцевих інструментів. Серед них візуалізація вважалася найефективнішим і потрібним на той час інструментом. Наприклад, малюючи карту на землі, батьки показували дітям різні адреси та напрямки. Крім того, релігійні знання виражалися через картини, висічені на стінах і печерах.

У XVII столітті чеський теолог та педагог Ян Амос Коменський вказав на важливість використання наочності в процесі навчання і назвав принцип наочності «золотим правилом дидактики». Візуальність – це не лише навчання за допомогою зору, але й тип отримання інформації, який включає всі людські почуття та емоції. Іншими словами, за допомогою візуальних засобів людина отримує візуальний образ інформації, яку вивчає, що полегшує процес збереження цієї інформації в пам'яті протягом тривалого часу та використання її в повсякденному житті.

Починаючи з 1860-х років у викладанні іноземної мови для наочності використовувалися зображення. Проте з середини 1940-х років цей метод почали вважати застарілим. Основна увага приділялася змісту зображення та його формі, при цьому не враховувалися процеси індивідуальної обробки зображень.

Аудіовізуальний (структурно-глобальний) метод виник у Франції у 50-і роки XX ст. Почали поступово вводити зображення під час вивчення мови, розмірковувати над ілюстраціями та їх функціями. Зображення використовувалися в оформленні, побудові лекцій та у країнознавстві. Через декілька років для ілюстрації текстів почали використовувати фотографії. Ще через деякий час текст, який описував ситуації з повсякденного життя, почали ділити на частини, та до кожної частини підбирати ілюстрації. Пізніше до зображень додали хмарки фраз. Таким чином можна було вжитися в повсякденні ситуації і висловити їх вербально. Зображення служили візуальними допоміжними засобами. Такі ілюстрації можна знайти у коміксах.

На думку Neuner та Hunfeld, проблема використання зображень у навчанні іноземної мови полягає в тому, що вони ніколи не є однозначними. Зв'язок між візуальною привабливістю та асоціаціями зі змістом є завжди суб'єктивним.

Комунікативна дидактика вносить зміни у викладання іноземної мови. Зображення у підруч-

никах стають функціональними, а не лише декоративними.

Застосування методу візуалізації при поясненні лексичного матеріалу є більш ефективним, ніж прості вербальні пояснення чи переклад.

Потенціалу використання зображень у навчанні іноземної мови присвячували свої роботи німецькі науковці U. Abraham, St. Breidbach, W. Hallet, C. Hecke, C. Surkamp. Принципам візуалізації приділяють увагу сучасні науковці, такі як Н.В. Бровка, Н.О. Резник, Р. Арнхейм, Б.П. Ерднієв, А.А. Вербицький, Г.К. Селевко, В.О. Далінгер, Ю.М. Плотинський та інші. Сьогодні ми можемо говорити про так звану постметодологічну фазу, в якій у центрі уваги знаходяться студенти, їх особистість та соціальне підґрунтя. Важливу роль відіграє й швидке поширення цифрових технологій, які пропонують нові можливості візуалізації (напр., анімацію та інтерактивні засоби).

Мета статті полягає в дослідженні особливостей ефективного використання візуальних засобів для навчання студентів лексики на початковому етапі вивчення німецької мови з метою підвищення мотивації та розвитку креативності.

Виклад основного матеріалу. Зображення зазвичай вважаються легкими для розуміння засобами спілкування та розуміння. Вважається, що вони легші для сприйняття, ніж іншомовні тексти. З цієї причини багато вчителів іноземної мови на уроках працюють з ілюстраціями з підручників, ілюстрованих книжок чи журналів, з коміксами чи навіть з карикатурами (Masaire, Hosch, 1996).

Візуалізація походить від латинського слова «visualis», що означає бачити і вчитися. Візуалізація – це представлення будь-якої інформації за допомогою зображень, яке служить для підвищення ефективності розуміння і засвоєння інформації, поданої за допомогою різноманітних зображень, графіки або мультимедійних засобів.

Візуальні інструменти – це інструменти, які служать для активізації процесу навчання, роблять його більш зрозумілим і реалістичним. Як доказ цього, згідно з дослідженням, проведеним англійським вченим Cuban (2001), 1% інформації засвоюється через смак, 1,5% дотиком, 14,5% запахом, а решта 83% через зір.

Зображення можуть використовуватись на різних етапах заняття в залежності від мети. Слід враховувати актуальність, релевантність (спорідненість зображень з інтересами певної вікової групи) та відповідність навчальному плану. Masaire і Hosch також розрізняють загальні та специфічні критерії щодо використання зображень. Загальні критерії пов'язані зі змістом (наповне-

нням) та формою зображення, а специфічні критерії – з країнознавчою складовою зображення.

До загальних критеріїв відносяться:

– графічна/технічна якість, розбірливість (погана якість може призвести до втрати інтересу до побаченого);

– естетичність («гарні» зображення сприяють підвищенню мотивації у студентів);

– зміст/тема (інформаційно-насичений зміст зображення): зображення, які є носіями змісту до певних тем, повинні бути цікавими для певної вікової групи;

– просторова відкритість (зображення повинні пропонувати студентам достатньо матеріалу таким чином, щоб вони могли представити собі подальшу інформацію);

– часова відкритість (студенти можуть уявити собі, що відбувалося до події, зображеної на малюнку, та що буде після);

– соціальна відкритість (зображені на малюнках будинки або портрети сімей можуть надати інформацію щодо соціального статусу, підгрунтя тощо);

– комунікативна відкритість (малюнки, на яких зображені ситуації, де люди щось говорять або показують, можуть допомогти у розвитку монологічного та діалогічного мовлення);

– відкритість, пов'язана зі змістом (зображення повинні спонукати до роздумів, студенти при цьому висловлюють припущення щодо деталей);

– попередні знання (якщо у студентів недостатньо знань для можливості висловлювання, зображення можуть негативно впливати на мотивацію).

Застосування зображень у навчанні іноземної мови пов'язано не лише з перевагами. Тому важливо враховувати, коли використання зображень може бути корисним, а в яких випадках воно здається непотрібним чи зайвим. Іноді інформацію можна представити більш чітко та докладніше за допомогою слів, ніж зображень. Виникає питання, які саме візуалізації доречні при навчанні лексичного матеріалу.

Одну з перших класифікацій зображень запропонував у 1991 році Sturm (Sturm, 1991: 7–9). Він виокремлює 8 груп зображень і фокусується при цьому насамперед на використанні зображень у підручниках:

1) зображення для семантизації (представляють окремі слова або частини тексту наочно);

2) зображення для візуалізації мовних (граматичних) структур;

3) зображення як імпульс для побудови тесту;

4) зображення як символи, які повторюються у підручниках і допомагають орієнтуватися,

напр., персонажі коміксів, які коментують текст або зображення та дають інструкції;

5) зображення як перевірка процесу розуміння (напр., студентам пропонують намалювати зображення в якості контролю розуміння прочитаного чи почутого);

6) зображення для перевірки досягнень (напр., у навчальних тестах);

7) зображення для структури тесту (використовуються у вправах типу «відповідність частини тексту зображенню»);

8) декоративні зображення (на думку Sturm, можуть мати навіть негативний вплив на студентів). Zeuer вказує на проблематичне впровадження декоративних зображень на початковому етапі вивчення мови: «[у «початківців» можуть] виникати труднощі під час розподілу значущої та неважливої інформації, тому навчальні матеріали не повинні містити зображень з чисто декоративною функцією» (Zeuer, 2017: 672).

Інша класифікація поділяє зображення на: декоративні, розважальні (зазвичай використовуються у засобах масової інформації) та інформативні. Серед інформативних зображень Masure і Hosch розрізняють ілюстрації, логічні та аналогові зображення. До ілюстрацій відносяться документальні та художні фотографії, реалістичні малюнки, картини, піктограми, карикатури, комікси, колажі, рекламні буклети, плакати тощо. У порівнянні з логічними (як наприклад, графіки, схеми, діаграми) та аналоговими зображеннями (візуальна метафора) ілюстрації мають більш тісний зв'язок із реальним світом. Їх можна використовувати на усіх етапах вивчення іноземної мови (Masure, Hosch, 1996: 71–74).

Логічні зображення відрізняються від ілюстрацій тим, що вони не мають певної відповідності у реальному світі. Передумовою використання цих зображень є абстрактне мислення, коли студенти можуть знайти логічний зв'язок між зображенням та реальністю. Аналогові зображення мають на меті, уточнити предмет, який не можна зобразити, порівнюючи його з чимось існуючим. Логічні та аналогові зображення часто використовуються на заняттях для пояснення іншомовних структур та як підказки в навчанні.

Masure і Hosch відносять до найважливіших такі функції зображень як: передача, презентація, пояснення інформації, мотивація та оформлення (Masure, Hosch, 1993: 11).

В залежності від цілей навчання зображення можуть мати різні функції: зображення для мотивації та оформлення, зображення як носії інформації, зображення для наочності, мнемотехніка,

зображення як стимул для говоріння/письма, зображення для ілюстрації (слів, граматичних структур, жестів/міміки, ситуацій).

Зображення для мотивації та оформлення. В багатьох навчальних матеріалах можна знайти вигаданих героїв або персонажів з коміксів, які повинні пробуджувати інтерес та мотивувати студентів. Але якщо велика кількість зображень служить лише для оформлення та не має відношення до конкретного завдання, це може відволікати та демотивувати їх. Зображення та текст не повинні повністю повторювати один одного, а лише доповнювати. Тому зображення повинні виконувати також дидактичну функцію.

Зображення як носії інформації можуть допомагати отримати необхідну інформацію швидше, ніж через текст та легше сприймати навчальний матеріал.

Зображення ж для наочності мають на меті полегшити розуміння, крім того вони легше зберігаються у пам'яті (Macaire, Hosch, 1999: 85).

Мнемотехнічна функція зображень актуальна серед дітей та молоді. Тут мова йде про асоціації зображення зі словом. Під час використання мнемонічних прийомів викладач спирається на наявну в довготривалій пам'яті студентів інформацію. Передусім зображення допомагають на початковому етапі вивчення іноземної мови.

Зображення як стимул для говоріння/письма. Щоб сприяти розвитку навичок говоріння та письма, рекомендовано інтегрувати зображення у групову та парну роботу на занятті. Підібрані зображення для говоріння повинні відповідати певним принципам: висока динаміка, емоційність, новизна, не до кінця розкритий сюжет тощо. Зображення як привід для письма повинні представляти повсякденні ситуації, мати розкритий сюжет та бути відомими студентам.

Hallet (2010) розрізняє ілюстративну, семантичну, репрезентативну, пізнавальну, повчальну та наочно-естетичну функцію зображень.

Візуальні засоби виконують дві важливі функції: презентація та керування. Зображення привносять іншомовну реальність і автентичність на заняття. Застосування оптичних засобів як елементів керування сприяє формуванню навичок говоріння у студентів. Оптичні засоби мотивують, унаочнюють, урізноманітнюють роботу на занятті та зосереджують увагу студентів (Storch, 2009: 276). Чим більше функцій виконує зображення на занятті, тим більш воно підходить для використання (Reinfried, 1992: 246).

Лексика – один з найважливіших компонентів у вивченні іноземної мови. Під час роботи з лек-

сичним матеріалом за допомогою методу візуалізації викладачеві важливо правильно пояснити слова. «Значення слів, що відносяться до певних предметів, легко пояснити, тому що зображення обробляються аналогічно природному сприйняттю» (Macaire, Hosch, 1999: 85). Важливо вивчати лексику у контексті, а не ізольовано. Коли студенти вивчають німецьку мову як другу іноземну, вони створюють новий словниковий запас і вчать все з початку. Чим частіше слово повторюється і використовується в різних контекстах, тим швидше воно закріплюється і зберігається в пам'яті протягом тривалого часу. І чим більше каналів задіяні під час вивчення слів, тим краще слова запам'ятовуються і зберігаються. Недостатньо лише знати окремі слова, важливо вміти їх використовувати в різних ситуаціях.

Зображення опрацьовуються поступово і поетапно, а саме: «візуальне сприйняття зображення, формулювання гіпотези, опис зображення, інтерпретація та оцінка». Студенти сприймають зображення вперше неспівомо, потім зображення переходить у фазу фільтрації. Кожен студент сприймає це зображення по-іншому. На цьому етапі викладач може зрозуміти, чи добре було підібране зображення. На наступному етапі студенти концентруються на зображенні та на тому, що саме представляє зображення, розпізнають закодований зміст, потім інтерпретують його та оцінюють, а далі використовують ці знання у навчальному процесі. Одне й те саме зображення може наштотхнутися на різні реакції у різних вікових групах. Слід дуже усвідомлено використовувати зображення на занятті. Це означає, що зображення мають бути добре підібраними, допомагати студентам краще зрозуміти зміст зображення та запам'ятати його.

Для перевірки ефективності використання методу візуалізації для засвоєння лексичного матеріалу на початковому етапі вивчення німецької мови (для студентів другого та третього курсів) було впроваджено ряд вправ. Ознайомлення з новою лексикою починається із процесу семантизації, тобто розкриття значення нових лексичних одиниць. Для введення нової лексики були створені візуальні словники з зображеннями та вказаними словами з артиклем та множиною. Це сприяє утворенню асоціативних зв'язків та полегшує процес розуміння та запам'ятовування. Важливо вчити слова у контексті та намагатися будувати речення з новими словами (Bohn, 2000: 78). Для опрацювання теми «Знайомство» були створені анкети з використанням фотографій відомих людей, і студенти, не знаючи переклад певної

професії, могли здогадатись значення слова, дивлячись на фото як підказку.

На етапі закріплення лексичного матеріалу студентам були запропоновані наступні вправи: поєднайте слова/речення із зображеннями; прочитайте текст, «замінюючи» зображення відповідними словами. Під час вивчення теми «*Issa ma nanoi*» були запропоновані ілюстрації та фото людей з їжею; студенти формували речення типу «*Sein/ ihr Lieblingsobst (Lieblingsgemüse, -essen, -getränk) ist*» ... або «*Er/sie mag ...*». В одному із завдань студентам було запропоновано обрати з трьох зображень те, щоб вони хотіли з'їсти на сніданок/обід/вечерю, описавши свій вибір. Для закріплення лексичних одиниць з теми «*Житло*» студентам було продемонстровано фотографії інтер'єрів та предметів меблів, завданням було описати своє ставлення до побаченого, спираючись на запропоновані конструкції «*Ich finde ... altmodisch/ modern/ schön/ hässlich/ praktisch/ bequem/ gemütlich ...*». Подібне завдання було використано під час вивчення теми «*Одяг*», студенти розглядали фотографії з показів мод та описували предмети одягу чи «луки». Завдяки цій вправі викладач мав змогу перевірити знання предметів одягу, кольорів, принтів, прикметників *lang, kurz, altmodisch, bequem* тощо. Зображення можуть використовуватись також під час вивчення тем «*Частини тіла*» (опис зовнішності), «*Здоров'я*» (опис скарг та хвороб), «*Подарунки*» (обрати один з двох подарунків (зображення), який би хотіли отримати, і назвати його німецькою). Також ці завдання пробуджують інтерес та підвищують мотивацію, тому що відповідають актуальним потребам та віку студентів, дають змогу не лише продукувати певне слово, а й висловити свою думку та ставлення до побаченого.

Для опису зображень можна використати наступні питання: *Was ist dargestellt? Wer/Was ist auf dem Bild? Wie findest du ...? Was ist in der Mitte (rechts, links, ...) dargestellt?* Студенти описують зображення та діляться своїми почуттями та емоціями щодо побаченого.

Для розробки прийомів підвищення ефективності використання засобів візуалізації та підвищення мотивації до вивчення німецької мови було проведено опитування серед студентів другого та третього курсів. Респонденти мали визначити, чи спрощують зображення, що використовуються в навчальних матеріалах, виконання завдання, чи, навпаки, сприймаються ними як складні для розуміння та зайвими. Аналіз результатів проведеного опитування показав, що для більшості студентів (85% опитаних) зображення допомагають краще зрозуміти та запам'ятати зміст (переклад) слів, роблять завдання більш цікавими та підвищують мотивацію до вивчення німецької мови. Для 15% опитаних зображення не відіграють важливої ролі та вони не звертають на них увагу.

Висновки. В межах цього дослідження було розглянуто особливості використання засобів візуалізації та наведено аргументи щодо доцільності використання зображень під час навчання студентів лексики на початковому етапі вивчення німецької мови. З метою підвищення мотивації студентів були впроваджені лексичні вправи з використанням зображень. Застосування методу візуалізації на заняттях німецької мови сприяє ефективному запам'ятовуванню лексичного матеріалу, підвищує мотивацію до навчання, сприяє розвитку фантазії та творчих здібностей студентів. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні ефективності методу візуалізації під час навчання граматичних структур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hallet W. Die Visualisierung des Fremdsprachenlernens – Funktionen von Bildern und visual literacy im Fremdsprachenunterricht. *Lehren und Lernen mit Bildern. Ein Handbuch zur Bilddidaktik*. 2. überarbeitete Auflage. Baltmannsweiler: Schneider Hohengehren, 2013. S. 213–223.
2. Hecke C., Surkamp C. Bilder im Fremdsprachenunterricht: Neue Ansätze, Kompetenzen und Methoden. Tübingen: Gunter Narr, 2015. 386 S.
3. Macaire D., Hosch W. Bilder in der Landeskunde. Berlin/Zürich: Langenscheidt, 1996. 192 S.
4. Macaire D., Hosch W. Bilder in der Landeskunde. Berlin/München: Goethe-Institut, 1999. 192 S.
5. Reinfried M. Das Bild im Fremdsprachenunterricht. Eine Geschichte der visuellen Medien am Beispiel des Französischunterrichts. Tübingen: Gunter Narr, 1992. 360 S.
6. Scherling Th., Schuckall H.-Fr. Mit Bildern lernen: Handbuch für den Fremdsprachenunterricht. Berlin/München: Langenscheidt, 1992. 192 S.
7. Sturm D. Das Bild im Deutschunterricht. *Fremdsprache Deutsch*. 1991. S. 4–11.
8. Zeyer T. Potenzial der Visualisierungen für mediengestütztes Grammatiklernen. *Info DaF*. 44(6). 2017. S. 666–686.

REFERENCES

1. Hallet W. (2013) Die Visualisierung des Fremdsprachenlernens – Funktionen von Bildern und visual literacy im Fremdsprachenunterricht. [Visualization of foreign language learning – functions of images and visual literacy in foreign

language teaching]. *Lehren und Lernen mit Bildern. Ein Handbuch zur Bilddidaktik*. 2. überarbeitete Auflage. Baltmannsweiler: Schneider Hohengehren, pp. 213–223 [in German].

2. Hecke C., Surkamp C. (2015) Bilder im Fremdsprachenunterricht: Neue Ansätze, Kompetenzen und Methoden [Images in foreign language teaching: new approaches, skills and methods]. Tübingen: Gunter Narr, 386 p. [in German].

3. Macaire D., Hosch W. (1996) Bilder in der Landeskunde [Images in Regional Studies]. Berlin/Zürich: Langenscheidt, 192 p. [in German].

4. Macaire D., Hosch W. (1999) Bilder in der Landeskunde [Images in Regional Studies]. Berlin/München: Goethe-Institut, 192 p. [in German].

5. Reinfried M. (1992) Das Bild im Fremdsprachenunterricht. Eine Geschichte der visuellen Medien am Beispiel des Französischunterrichts [The image in foreign language lessons. A history of visual media on the example of French lessons]. Tübingen: Gunter Narr, 360 p. [in German].

6. Scherling Th., Schuckall H.-Fr. (1992) Mit Bildern lernen: Handbuch für den Fremdsprachenunterricht [Learning with images: handbook for foreign languages teaching]. Berlin/München: Langenscheidt, 192 p. [in German].

7. Sturm D. (1991) Das Bild im Deutschunterricht [The image in a German lesson]. *Fremdsprache Deutsch*, pp. 4–11. [in German].

8. Zeyer T. (2017) Potenzial der Visualisierungen für mediengestütztes Grammatiklernen [Potential of visualizations for media-supported grammar learning]. *Info DaF*. 44(6), pp. 666–686. [in German].

УДК 821.161.2-94Пар.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-26>

Ольга МЕЛЕНЧУК,

orcid.org/0000-0002-1382-7360

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри української літератури

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(Чернівці, Україна) *o.melenchuk@chnu.edu.ua*

Валентина ГУЙВАН,

orcid.org/0009-0009-6933-8142

магістр української філології

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(Чернівці, Україна) *huiivan.valentyna@chnu.edu.ua*

АВТОБІОГРАФІЗМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ СОФІЇ ПАРФАНОВИЧ ТА СПОГАДИ РОМАНА ВОЛЧУКА ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ПІЗНАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ПИСЬМЕННИЦІ

Через призму автобіографічності художніх творів Софії Парфанович та спогадів Романа Волчука у статті акцентовано увагу на життєвій долі української письменниці з діаспори, котра у різний час проживала у Чехії, Австрії, Німеччині, США. Деталізовано на особливостях родинного життя письменниці, її професійній кар'єрі, подорожах та взаємозв'язках із творчими особистостями. У статті також розкрито етапи професійного зростання С. Парфанович, особливості її громадської діяльності, зокрема в протиакогольному товаристві «Відродження», де вона познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком Пилипом Волчуком. Разом з тим акцентовано на найважливіших працях письменниці, що стосуються медичної галузі.

У спогадах Р. Волчука постають свідчення про родину, розкрито деталі сімейних традицій Парфановичів щодо спільного проведення вільного часу та святкування найбільших свят, вакаційні подорожі на Адрійське та Чорноморське узбережжя, зацікавлення культурними надбаннями відвідуваних країн тощо.

У художніх книгах С. Парфанович, побудованих на біографічних фактах, розкривається еміграційний період життя письменниці. Авторка описує важкі умови праці у шпиталях Австрії та Німеччини, де проходили її лікарські будні у період Другої світової війни. Передає свої враження від спілкування з українськими жінками, які працювали на фабриках у Тельфсі, виокремлює проблему зі смертністю новонароджених та прийняття медичних заходів щодо її запобігання.

Окремо розглянуто письменницькі враження в книзі «У Києві 1940 року», що стосуються перебування С. Парфанович на великій Україні у зв'язку з організацією у Львові середньої медичної школи. Цінність записів С. Парфанович визначається детальним описом міського життя, виокремленням проблеми русифікації та зустрічі з відомими письменниками, зокрема П. Тичиною і М. Рильським.

Ключові слова: спогади, мандри, вакації, лікарка, шпиталь, письменник, еміграція.

Olha MELENCHUK,

orcid.org/0000-0002-1382-7360

Candidate of Philological Sciences,

Assistant of the Department of Ukrainian literature

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

(Chernivtsi, Ukraine) *o.melenchuk@chnu.edu.ua*

Valentyna HUIVAN,

orcid.org/0009-0009-6933-8142

Master of Ukrainian Philology

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

(Chernivtsi, Ukraine) *huiivan.valentyna@chnu.edu.ua*

AUTOBIOGRAPHISM IN THE LITERARY WORKS OF SOFIA PARFANOVYCH AND THE MEMOIRS OF ROMAN VOLCHUK AS A SOURCE FOR UNDERSTANDING THE CREATIVE PERSONALITY OF THE WRITER

Through the light of autobiographical elements in Sofia Parfanovych's literary works and Roman Volchuk's recollections, the focus is placed on the life fate of the Ukrainian writer from the diaspora, who lived at different times in the Czech

Republic, Austria, Germany, and the United States. The article details aspects of the writer's family life, her professional career, travels, and relationships with creative personalities. The stages of S. Parfanovych's professional development are also revealed, along with features of her public activities, particularly in the anti-alcohol society «Vidrodzhennia», where she met her future husband, Pylyp Volchuk.

R. Volchuk's memoirs provide more information about the family, detailing the Parfanovych family's traditions for spending leisure time and celebrating major holidays, vacation trips to the Adriatic and Black Sea coasts, and their interest in the cultural heritage of the visited countries, etc.

In Sofia Parfanovych's artistic books, built on biographical facts, the emigration period of the writer's life is revealed. The author describes the challenging working conditions in hospitals in Austria and Germany during her medical practice during the period of World War II. She shares her impressions from interactions with Ukrainian women working in factories in Telfs, highlighting issues related to infant mortality and the adoption of medical measures to prevent it.

A separate focus is on the writer's impressions in the book «In Kyiv in 1940», concerning Sofia Parfanovych's stay in Ukraine in connection with the organization of a medical school in Lviv. The value of Sofia Parfanovych's records lies in the detailed description of urban life, the highlighting of the problem of russification, and encounters with famous writers, including P. Tyshyna and M. Rytsky.

Key words: memoirs, travels, vacations, doctor, hospital, writer, emigration.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Мемуарна література – це надійне джерело інформації про його творця, коло осіб, з якими доводилося тісно контактувати та загалом про добу, на тлі якої розгортається авторська розповідь. Завдяки зафіксованому мемуарному матеріалу відкриваються цікаві обставини життя, професійної діяльності та особливості творчої праці лікарки, науковиці, педагогині, письменниці та громадської діячки Софії Парфанович (1898–1968), котра відіграла помітну роль в історії медичної освіти в Галичині у перших десятиліттях ХХ століття. Важливим джерелом відомостей до пізнання творчої особистості С. Парфанович є її літературні твори автобіографічного характеру, зокрема «У Києві 1940 року» (1950), «На схрещених дорогах» (1963), а також спогади Р. Волчука, які дозволяють скласти цілісний портрет письменниці на тлі епохи ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художня творчість української письменниці С. Парфанович залишається маловивченою у сучасному літературознавстві. Трапляються лише спорадичні дослідження окремих аспектів її творчих здобутків, наприклад, у публікаціях І. Білавіча, М. Білоус-Гарасевич, І. Бурлакової, В. Давиденка, Р. Завадовича, М. Комариці, С. Кухти, В. Несторовича, М. Павловського, Л. Табачин, Л. Храпливої та ін. У цьому контексті варто згадати і прижиттєві публікації про творчість С. Парфанович, загальний огляд яких здійснено у статті М. Комариці «Художньо-публіцистична спадщина Софії Парфанович: слово-людина-доба». У ній дослідниця аналізує рецензії та відгуки про творчість письменниці авторства М. Гнатишака, О. Дучимінської, О. Моха, В. Несторовича, М. Рудницького, Ю. Шереха, надрукованих у різних часописах («Дзвони», «Жіноча Доля», «Нова Зоря», «Нова Хата», «Українська Книга»).

Мета і завдання статті. На основі книг С. Парфанович «У Києві 1940 року» (1950), «На схрещених дорогах» (1963), а також публікації Р. Волчука «Спомини з передвоєнного Львова та воєнного Відня» простежити особливості родинного життя, професійних буднів, творчих зустрічей та настроїв письменниці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Народилася С. Парфанович 7 червня 1898 року у Львові. Батько Микола походив з давнього шляхетського роду, за спеціальністю інженер та був високопоставленим залізничним службовцем, зокрема в уряді ЗУНР обіймав посаду заступника міністра залізниць. Як згадує письменниця у повісті «На схрещених дорогах» (1963), батькова посада мала переваги в тому, що тричі на рік він отримував безкоштовно залізничний квиток для сім'ї, і це дозволяло їм подорожувати по всій Австрії. У родині виховувалося п'ятеро дітей (сини Теодор, Костянтин, доньки Софія, Юлія та Ольга), тож у такому складі сім'я відвідувала різні міста – Відень, Зальцбург, Тіроль, мандрувала в Альпійські гори та відпочивала на Адріатичному морі: «Дитиною я полюбила мандри та гори, і спомин альпійських квіток залишився у мене назавжди. Туга за морем і горами завжди, і тоді й потім в дальшій мандрівці, визначила мої стежки й дороги» (Парфанович, 1963: 23), – пише у своїй книзі Софія Парфанович. Окрім того, вона захоплювалася українськими горами, позаяк неймовірні красоти Карпатського регіону, національні традиції стали основою її художніх творів на тему природи. Батько свого часу збудував хату в селі Розлуч, що на Львівщині, на горі Кичера, в якій родина час від часу проводила вакації. Все, що довелося побачити і зафіксувати у своїй творчій уяві, письменниця згодом втілила у художній збірці бойківських оповідань «Загоріла полонина» (1948), що побачила світ в Аугсбурзі.

Батько письменниці Микола Парфанович походив з давнього шляхетського роду Сас, хоч цим ніколи не хизувався. Закінчив університет, подбав про здобуття вищої освіти і для своїх п'ятьох дітей, троє з яких стали лікарями (Теодор, Костянтин, Софія), а двоє педагогами (Юлія, Ольга). Рельєфно образ батька письменниці постає у спогадах пасинка С. Парфанович – Романа Волчука, завдяки котрому збереглися важливі свідчення про родину, їхні сімейні традиції: «Мої перші лещата зробив з ясеневого дерева столяр у селі Розлуч на Бойківщині, де під горою Кичера жив Микола Парфанович, батько Софії. Туди на кожне Різдво й Великдень з'їздилася ціла родина Парфановичів. «Старий Пан», як його називали розлуцькі бойки, був за австрійських часів високим залізничним урядовцем і зберігав у своїй шафі парадну цісарську уніформу із золотим ковніром, шпагою та пірнатою шапкою. Домик у Розлучі побудував собі, коли прокладалася залізнична лінія від Самбора до Ужгорода, яка в Розлучі перетинала долину високим багато-пряслівим кам'яним в'ядуктом. Його предки були з дрібної шляхти гербу Сас і вживали «фон» перед прізвищем, але сам він був соціал-демократ і ніколи про шляхетство не згадував. Був заступником міністра залізниць в уряді Західно-Української Народної Республіки» (Волчук, 2011: 34). А ще Р. Волчук пригадує, як Микола Парфанович цікавився літературою, подіями в радянській Україні, передплачував українські та польські журнали. З особливою святковістю у родині відзначалося Різдво. Мемуарист зауважує, що М. Парфанович не був релігійною людиною, проте дотримувався «предківських традицій». З такої нагоди дружина готувала борщ з «вушками», вареники, голубці, кутю: «На Святий Вечір приходили із села колядники із зіркою й вертепом, співали «Бог Предвічний», і він їх щедро нагороджував. Однотижневі шкільні різдвяні вакації давали мені нагоду випробувати мою лещатарську техніку на схилах Кичери. (Про Старого Пана, його господарство, звірят, природу і бойків написала Софія Парфанович у своїй збірці «Попід Кичерами та над потоком»))» (Волчук, 2011: 35).

У 1916 р. С. Парфанович закінчила Львівську жіночу гімназію, відтак наступного року стала першою дівчиною-студенткою з числа українців медичного факультету Львівського університету. Однак події Українсько-польської війни 1918–1919 рр. змусили С. Парфанович на деякий час перебратися до Праги. Там упродовж 1923–1925 рр. вона склала частину іспитів з медицини та, повернувшись у 1926 році до Львова, отримала диплом доктора медицини.

Як медик С. Парфанович працювала асистентом у гінекологічній та акушерській клініці Львівського медичного університету, де у 1941 році отримала звання доцента. У 1939 р. очолила фельдшерсько-акушерську школу у Львові. У зв'язку з масовими розстрілами німецькими військами львівської інтелігенції наприкінці Другої світової війни С. Парфанович емігрувала до Австрії, де спочатку працювала в місті Куфштайн, а згодом у пологовому відділі на фабриці у Тельфсі. Цей період життя авторка яскраво описала у книзі «На схрещених дорогах» (1963). Через деякий час переїхала до Німеччини, лікарською практикою займалася в українському таборі Зомме-Казерне, а з кінця 1946 року працювала гінекологом у міжнародному ДіПі шпиталі в м. Аугсбург. У 1949 році С. Парфанович емігрувала до США, де минули останні два десятиліття її насиченого творчого життя, яке обірвалося 27 грудня 1968 року. Свій вічний спочинок С. Парфанович знайшла на місцевому кладовищі у найбільшому місті штату Мічиган – Детройті.

У львівський період життя С. Парфанович залишила помітний слід не лише як лікарка, а й громадська діячка. Від 1926 року вона належала до Союзу Українок, очолювала протиалкогольне товариство «Відродження», що виступало за безалкогольне проведення свят, вечорів та видавало газету «Відродження». Варто зауважити, що підвищений інтерес до громадського життя С. Парфанович проявляла ще у студентські роки, долучившись до студентської організації «Медична громада». А з переїздом до Праги входила до місцевих студентських організацій – Українська академічна громада та Жіноче студентське товариство.

Будучи директоркою товариства «Відродження», С. Парфанович познайомила там зі своїм майбутнім чоловіком Пилипом Волчуком. На той час він був удівцем, від першого шлюбу мав сина Романа, працював керівником відділу продажу цукру в «Банку цукровництва». У 1931 році С. Парфанович та П. Волчук одружилися. Пристрасть до подорожей С. Парфанович зберігає й у власній сім'ї. Разом з чоловіком та сином Романом, з котрим у Софії зав'язуються дружні стосунки, їдуть відпочивати у Болгарію, Туреччину, ніжаться під ласкавим сонцем та на золотих пісках Адріатичного та Чорного морів. У своїх «Споминах з передвоєнного Львова та воєнного Відня» Роман Волчук описує перше знайомство з лікаркою С. Парфанович так: «Вона мала свою гінекологічну практику, а також працювала у «Народній лічниці» під Святоюрською горою. Там я з нею познайомився, коли мені

приписали були насвітлювання «кварцовою лямпою». Під час цих насвітлювань вона сідала коло мене й зачитувала Кіплінгову «Книгу джунглів» у гарному харківському перекладі 20-х років. [...] Книжка великого формату була чудово ілюстрована, я випишував з неї нові українські слова, яких доти не знав. Мені й досі здається, що то була найзахопливіша моя лектура за все життя» (Волчук, 2011: 30). Після одруження С. Парфанович з усією відповідальністю займалася вихованням Романа, зокрема записала його на спортивні вправи до «Сокола-Батька», вчила грати в теніс, а в зимові вечори ходила з ним «на совги», тобто на каток.

Деталізуючи на важливих фактах, у своїх спогадах Р. Волчук описує вакаційні подорожі на Адрійське та Чорноморське узбережжя разом з батьком та Софією Парфанович. У розділі «Вакаційні мандрівки» автор переповідає з усіма подробицями перебування у болгарській Варні у серпні 1937 року. Відпочинок на морі поєднувався з відвідуванням цікавих місць, зокрема у культурну програму входило знайомство з артефактами місцевого музею, архітектурою міста та його жителями, особливо з українцями, котрі в силу політичних обставин опинилися на чужині. Як бачимо, сім'я Волчуків якнайрізноманітніше влаштовувала своє дозвілля та відпочинок незалежно від місця перебування. Головне, чого прагнув кожен член родини, – якомога ширше пізнати незнайому місцевість та її культуру.

З 1929 року С. Парфанович була членкинею й однією з керівників Українського гігієнічного товариства (УГТ), яке до 1931 року налічувало 182 членів та пропагувало серед населення основи гігієни. У 1937 році заходами УГТ почав виходити ілюстрований місячник «Народне здоров'я», редактором якого і автором матеріалів з основ гігієни, санітарії, здорового способу життя, долікарської допомоги, догляду за хворими була С. Парфанович.

С. Парфанович – авторка численних науководослідницьких публікацій з медицини, котра упродовж 1928–1936 рр. друкувала свої напрацювання у різних часописах, серед них – «Лікарський вісник», тижневик «Українка», щомісячник «Українська господиня», не кажучи вже про окремі праці на різні теми з гінекології, гігієни жінки, дитячого здоров'я, протиалкогольної боротьби, тютюнокуріння, розумового розвитку, харчування тощо. Найбільше авторка розкрила свій письменницький хист у художніх творах, в яких, зокрема, постають цікаві історії з лікарських буднів С. Парфанович. До таких належать перша збірка оповідань «Ціна життя» (1936), в

якій виокремлюється загальнолюдська проблематика. Медична тематика присутня у книзі «Інші дні» (1948), як і в багатьох нарисах й оповіданнях, розпорошених у заокеанській пресі.

Яскраве світло на еміграційний період С. Парфанович проливають книги, в яких письменниця розповідає про свою лікарську практику та долю українців, насильно вивезених на важкі трудові роботи в Австрію та Німеччину у другій половині 40-х рр. ХХ ст. Повість С. Парфанович «На схрещених дорогах» – автобіографічна книга, яка описує важливі моменти з життя авторки, причому у вступному слові авторка уточнює, що за змістом вона не належить до мемуарного жанру: «[...] Ця книжка не мемуари, ані щоденник чи записник. Це, як давно казали, оповідь про людей і події, в які авторка вплелася силою обставин і брала неважну чи невелику участь. Але вона ввела читача і вивела з книги, яку пише вправді від першої особи, але пише головним чином про українських людей. Вони опинилися в німецькомовних країнах: Австрії і Німеччині під кінець Другої світової війни та в перших роках миру, якщо загалом наші часи можна назвати миром» (Парфанович, 1963: 17), – зазначає С. Парфанович. Письменниця детально описує, як доводилося у складних умовах, абсолютно не пристосованих до надання медичної допомоги, боротися за життя новонароджених і здоров'я матерів під час війни та гітлерівського режиму зокрема.

Початок розповіді у книзі «На схрещених дорогах» датується лютим 1945 року, коли С. Парфанович, покинувши рідну землю, починає працювати в окружній загальній лікарні в місті Куфштайн на заході Австрії в Тирольській землі. Тут минають пів року її життя. Через важку хворобу чоловіка (турбували нирки і серце), змушена була змінити місце роботи та перейти в пологовий відділ фабрики мануфактури у Тельфсі. Умови для праці там були жахливі, оскільки фабрики не мали спеціальних приміщень для утримання й лікування вагітних жінок і дітей, не було пологового відділення, до того ж піддавалися постійним бомбардуванням. Саме там перебувало багато українок. Те, що довелося почути і побачити, С. Парфанович передала у своїй книзі так: «[...] В Куфштайні один хворий, поляк, попередив мене, що тельфльська фабрика, це карний табір для українок: за дротами і т. д. [...] По дорозі зустріла дівчину, що видалась мені нашим типом. Так і було. Перші її слова про фабрику були якнайгірші: „Це каторга, не фабрика“. Дівчина вирвалася з фабрики без дозволу, бо дитина хвора. Інші діти вмирають, а вона своїй не хоче дати вмерти,

тож поїхала з немовлям до лікарні. Тепер певно, доведеться відсидіти в тюрмі. „Тюрма в нас – каже дівчина – підвал. На холодному бетоні, без харчів і якогось теплового накриття. Хто винен, що діти вмирають? Фабрика з жахливим приміщенням і харчами, сестра, що не вмів чи не хоче дбати про дітей. Зрештою, побудете, то пізнаєте тих катів і злочинців” – кінчила сумно моя співрозмовниця» (Парфанович, 1963: 26–29). Зіткнувшись з такими реаліями, С. Парфанович зізналася, що, побувавши колись у Дрогобичі на фабриці, її письменницька цікавість й творчі імпульси підсилювали бажання достеменно пізнати колись фабричне життя зсередини. Описи праці в умовах війни співзвучні із сучасністю, коли в Україні йде війна, лунають повітряні тривоги, а люди продовжують працювати: «Зараз же після обіду – тривога. Тож кожен пішов кудись, не хапаючись. Як я потім довідалась – до праці, на фабрику» (Парфанович, 1963: 40). Письменниця звіряється, наскільки важко їй доводилося там працювати з матерями, котрі з недовір'ям ставилися до її нововведень щодо гігієни й дитячого харчування. Однією з причин було те, що «моя українська, галицька мова насторожувала їх проти мене, – пише С. Парфанович. – Вони ставилися до галичан за більшовицькими поглядами, як до ворогів трудящих, німецьких наймитів і як ви хочете. Самі завжди яскраво підкреслювали своє радянське становище і приналежність. Це було вже те третє покоління, що забуло чи не знало кривд, яких Україна зазнала від більшовиків. Це була молодь, вихована в комсомолі і колгоспах, що не знала нічого іншого і сліпо вірила словам пропаганди. Навіть не переконувало її достатнє й культурне життя на заході. Навіть те, що, приїхавши сюди на „каторжну роботу” майже босі й обідрані, вони одягнулись в гарний одяг, шовкові панчішки і зробили собі „перманентку”. Це все собі, а те, що там свої, а тут чужі вороги й експлуататори трудящих, знову собі» (Парфанович, 1963: 64). За словами С. Парфанович, пропаганда вбивала людям у голову, що корінь лиха в капіталізмі, контрреволюції, мовляв, його джерелом є захід, до якого виховували ненависть. І коли капіталізм заходу став для людей зі Східної України реальністю, вони все одно слабо сприймали «факт відносної свободи життя й думання та розмірного добробуту в людини заходу» (Парфанович, 1963: 69). До слова, в сучасному світі, на жаль, нічого не змінилося. Те, про що писала С. Парфанович у минулому столітті, актуальне і для нашого часу.

Найбільшим бажанням для С. Парфанович було подолати зло і неприязнь жінок з радянської

України, котрі виховувалися у тоталітарному режимі, що накладало відбиток на їхню поведінку та освіченість. Вони відкидали фахові лікарські поради щодо вигодовування та лікування дітей. Письменниця пригадує свою просвітницьку діяльність у Галичині у міжвоєнний час, коли доводилося вести боротьбу проти домашнього лікування, вживаючи різних заходів: проведення лекторіїв, гігієнічних виставок, видання журналів і поширення їх у сільській місцевості, що згодом дало свій результат, викликавши певну довіру до медицини. Щоб пробудити в жінок з радянської України національну свідомість, потрібно було чимало часу. Але в тих умовах, в яких перебувала С. Парфанович, не залишалось вільної хвилини на просвітництво, ситуація зі смертністю немовлят і стражданням жінок від пологової пропасниці вимагала швидких дій і кардинальних рішень.

С. Парфанович стверджує, що у Тельфсі тоді налічувалося вже 150 українців і це була своєрідна колонія серед німців. Про самовираження українців свідчить промовистий факт влаштування Шевченківського концерту. С. Парфанович детально описує та передає настрої тодішньої події: «В пішлівській харчівні жовтоблакітні прапори й портрет Т. Шевченка, килими. На сцені народні строї, рідна пісня й слово. І знову мені було на душі тепло й легко, до сліз ніжно. Оце я віднаходила куток рідного, оце я віднаходила кусок батьківщини. Не на землі, а в людських душах» (Парфанович, 1963: 101).

Згодом сім'я переїхала в Аугсбург, де С. Парфанович влаштувалася на роботу у табір для переміщених українців Зомме-Казерне, а відтак опинилася у міжнародному ДіПі шпиталі. У 1946 р. смерть забрала чоловіка С. Парфанович – Пилипа Волчука, через що, приглушуючи душевний біль, письменниця з головою поринає у літературну творчість. Жити в Німеччині з кожним роком ставало важче, тому С. Парфанович разом з пасинком Романом емігрували до США, куди прибули 13 грудня 1949 року.

Варто згадати збірку репортажів «У Києві 1940 року» (1950), яка з'явилася після відрядження С. Парфанович до української столиці у зв'язку з організацією у Львові середньої медичної школи та з метою отримання досвіду у цій справі. Протягом десяти днів С. Парфанович вивчала специфіку роботи Київської медичної школи та детально описала той період у своїй книзі. Авторка подає матеріал у формі спогадів, з яких постає картина життя українців в умовах більшовицького режиму: «Вони дають також відповідь, чому ми, тисячі нас, покинули свою Бать-

ківщину, й пішли в бездоріжжя мандрівки, зберігаючи тільки незалежність наших душ та право чути, думати, говорити й діяти, як українці» (Парфанович, 1950: 3), – зауважує у передмові С. Парфанович.

Зміст книги «У Києві 1940 року» розкриває внутрішні почування письменниці, її відданість українству, непримиренне ставлення до тих, хто зневажав українську мову. С. Парфанович описує свої подорожні враження, коли по дорозі до Києва у потязі чула виключно російську мову: « – Україна! До очей набігали сльози, щось стискало боляче-солодко біля серця. Проте цієї України ніяк не відчувалося. [...] – Это западники. – Так звали мене увесь час у Києві, почувши мою українську мову. Це виправдувало вживання цієї архаїчної Скрипниківської, Хвильової мови. Уся залізнична обслуга розмовляла виключно по-російськи, написи всі теж такі...» (Парфанович, 1950: 8). Не лише в дорозі, а й по приїзді до Києва С. Парфанович особливо вразила суцільна русифікація міста, насміхання радянського міщанина над усім, що для українця дороге. Влучно характеризує зміст книги С. Парфанович «У Києві 1940 року» В. Нестерович, котрий написав, що все, змальоване нею у картинах, «залишиться документом советського насильства над українським народом» (Парфанович, 1950: 14). Ця думка підтверджується описами того, що привертало увагу письменниці, зокрема С. Парфанович акцентує на зовнішньому вигляді людей, їхніх виразах обличчя. Вона детально описує жінок та чоловіків, обтяжених сірими буднями, щоденною безпросвітною працею, заклопотаних та безрадісних: «Вигляд жінок був для мене чимось неймовірно пригноблюючим, він, між іншим, надавав місту в життю цього тяжкого, безвиглядного характеру, а дневі безнадійної жертви Молохові праці. Він пожирав, усіх без винятку жінок: вранці вони покидали дім і дітей, а приходили ввечері. [...] Мужчини теж рівнялись одягом і виглядом жінкам. Вони були сірі, переважно в кашкетах, чи в якихсь кожужкових шапках, очевидно, коли це не були вояки. Уся ця маса говорила виключно по-російськи, не виявляла жодної веселости, ані оживлення, не відрізняючись один від одного. Дивлячись на них, можна було зрозуміти оцей масовізм більшовицький, та зник індивідуальности, двадцять два роки комуністичного устрою з усіма його переходами, отже революцією, громадянськими війнами, голодом, пригніченням й постійним страхом [...] зробили їх, власне, таким „советським народом”» (Парфанович, 1950: 18). Для галичанки, котра жила в інших культурно-цивілізаційних умовах, знайомство із радянським укладом життя дис-

онувало з її ментально-світоглядними позиціями. Одним з важливих завдань на період перебування у Києві С. Парфанович ставила пізнати психологію радянської людини в усіх її виявах. Середовище, в яке потрапила авторка, впливало на її психологічний стан. С. Парфанович пригадує, як відбувалися помітні зміни в її ставленні до навколишнього та настроїв, з яким доводилося проживати кожен новий день у незвичних для неї умовах. «В той час я відчувувалась відвертості, щирості й усміху, та цікавості для незнайомих, – писала вона. – Натомість вступав в мене страх і чорна гризота... [...] України, якої я шукала протягом отих десяти днів – даремне. [...] Оце шукання стало якоюсь хворобою, стало таке настирливе й неминуче, що я так часто злостилась на себе: приїхала ж я сюди студіювати фахову школу та налагодити справи моєї школи. Між тим мене опанувала неждана пасія: шукати тут на чужині батьківщини» (Парфанович, 1950: 21). Письменниця констатує, що її свідоме несприйняття київського укладу життя, ментальності радянської людини, на котрій зрештою відбилися події зміни режимів, голодомору, процесу СВУ, перманентних арештів, репресій, а особливо нівелювання усім українським, пояснюється тим, що каток тоталітарної ідеологічної системи був достатньо руйнівним і це відбивалося на усьому суспільстві. Її спостереження виключно стосувалися двох питань – національного і соціального. Те, що було для письменниці природним, а це її українськість, змусило по-новому переосмислити дійсність. У своїй книзі С. Парфанович писала: «Як би не було національне питання виринуло й стануло переді мною на цілий зріст, воно, яким досі я на ділі не цікавилась. Моє чи моєї родини українство було завжди таке природне й самозрозуміле, як щоденні атрибути живої матерії. Так би мовити, воно входило в програму щоденного обміну речовин нашого ества і так, як дихання, відживаючи вдруге – воно не вимагало ніколи ніякої дискусії, ні глибшого обумовлення» (Парфанович, 1950: 21), – так характеризує письменниця проблему, яку гостро відчула, перебуваючи у Києві.

Збірка нарисів «У Києві 1940 року» засвідчує надзвичайну допитливість С. Парфанович, котра у своїй книзі подає власні спостереження за буденним київським життям, зокрема щодо одягової культури киян, гастрономічних вподобань, наявності товарів у крамницях. І взагалі за короткий термін перебування на великій Україні письменниця зробила висновок, що «ця країна окутана серпанком непрозорої таємниці» (Парфанович, 1950: 34).

Серед записів книги вирізняється розділ «Зустріч з письменниками», в якому С. Парфано-

вич описує враження від перебування у помешканні та спілкування з П. Тичиною, а також М. Рильським у клубі радянських письменників. До цього з П. Тичиною С. Парфанович вже була побіжно знайома, коли письменник з творчим візитом перебував у Львові на письменницьких зборах. Зустріч у Києві з П. Тичиною залишила в душі неприємний осад. Послухавши молоду авторку та її розповідь про Львів і Київ, запропонував твори Леніна зі словами: «От що вам, Софіє Миколаївно, треба читати. Це чудові речі, це сама мудрість. Щойно вони мене зробили людиною» (Парфанович, 1950: 48) та принагідно подарував свою збірку «Партія веде» й порадив зживатися з радянською дійсністю. Про ту зустріч С. Парфанович з гіркою й болю писала: «Треба сказати, що я мала враження таке, якби була в домі вископоставленої особи десь на чужині, може дипломата в Парижі чи Берліні, до якого не маєш жодного чуттєвого відношення. Мило діє ввічливість господарів, тепло її достаток хати, гарна бібліотека, елегантне мешкання. Добре сидіти в ньому, не треба тільки думати, що за вікном є мільйони, що пройшли й проходять трагедії, мерли з голоду, страждали за себе і свою історію, за свою мову й чорнозем. І якби так не насувалось настирливе питання: якого ж то напою завдали поетові, що від нього забув усе це?» (Парфанович, 1950: 49).

Ще більше розчарування викликала зустріч з М. Рильським. У клубі письменників, куди запросив її поет, вона бачила В. Сосюру, Н. Рибак,

М. Бажана, проте особливо вразила «гостинність» радянського класика: «У нього обличчя було похмуре, вигляд неввічливий і на декілька слів мого поклону авторові Пана Тадея (мала на увазі переклад М. Рильського українською мовою поеми Адама Міцкевича «Пан Тадеуш». – *Уточнення наше.*), Сонетів та прекрасної клясичної поезії, відповів навіть не пояснивши кількома загальними словами, звичайної чемности. Що ж до інших: було вражіння, що вони чекають від мене якогось офіційного привіту та промови» (Парфанович, 1950: 50). Письменниця відчувала себе зайвою у тому «високому» товаристві, сказати їм було нічого, бо розуміла, що не варто звірятися зі своїми правдивими думками про українство, хоч на таку розмову провокував її один з поетів. Відтак дізналася, що кожен її крок відстежувався та фіксувався відповідними органами.

Висновки. Нагадування про «відповідні органи», згубні дії яких щодо українства відчували на собі в 1940-ві роки у Києві і приїжджі зі США українці, і місцеві майстри українського слова, вельми промовисті й актуальні в творах Софії Парфанович, бо допомагають краще зрозуміти агресивну сутність російського імпералізму, який і нині не розпрощався з намірами стерти з лиця землі самостійну українську націю.

Як бачимо, авторські свідчення дозволяють скласти цілісний образ письменниці, лікарки і громадської діячки Софії Парфанович, у яких розкрито важливі аспекти її життєво-творчої долі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білавич І. Внесок українських лікарів у розвиток вітчизняної науки та медичної опіки дітей та дорослих (кінець XIX – початок XX ст.). Людинознавчі студії. Серія : Педагогіка. 2015. Вип. 31. С. 25–33. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Lstud_2015_31_5
2. Білавич І. Жінки-медики в культурно-освітньому розвитку українства Галичини наприкінці XIX – початку XX сторіччя. Гірська школа Українських Карпат. 2016. № 14. С. 32–35. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=gsuk_2016_14_11
3. Білавич І. Становлення і розвиток громадської системи охорони здоров'я в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. URL : <https://sworld.com.ua/simpoz4/65.pdf>
4. Білоус-Гарасевич М. Ми не розлучались з тобою, Україно. Вибране 1952–1998 / Вступ. слово Яра Славутича. Детройт, Мічиган, 1998.
5. Волчук Р. Спомини з передвоєнного Львова та воєнного Відня. 3-те вид., переглянуте і випр. К. : Критика, 2011. 191 с.
6. Мовчан Ю., Волянський О. «Лікарський вісник» на пошану Софії Парфанович. Свобода. 1999. № 28. 9 липня. С. 20.
7. Павловський М., Кухта С. «На схрещених дорогах» життя Софії Парфанович: до 100-річчя УЛТ у Львові. Львів, 2010.
8. Парфанович С. Від людей до тварин і навпаки (Заключне слово, виголошене на конференції НТША). Наше життя. 1967. № 7. С. 5–6.
9. Парфанович С. На схрещених дорогах. Чикаго, 1963. 423 с.
10. Парфанович С. У Києві в 1940 році. Авгсбург, 1950. 69 с.
11. Пундій П. Д-р. С. Парфанович-Волчук – визначна лікарка-громадянка і письменниця (3 нагоди 100-річчя з дня її народження). Свобода. 1998. № 5. С. 8.

REFERENCES

1. Bilavych I. (2015) Vnesok ukrainskykh likariv u rozvytok vitchyznianoï nauky ta medychnoi opiky ditei ta doroslykh (kinets XIX – pochatok XX st.). [Contribution of Ukrainian doctors to the development of national science and medical care of children and adults (end of the 19th – beginning of the 20th century)]. *Liudynoznavchi studii. Serii : Pedagogika. Vyp. 31.* 25–33. Retrieved from: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Lstud_2015_31_5 [in Ukrainian].
2. Bilavych I. (2016) Zhinky-medyky v kulturno-osvitnomu rozvytku ukrainstva Halychyny naprykintsi XIX – pochatku XX storichchia. [Women doctors in the cultural and educational development of Ukrainian Galicia in the late 19th and early 20th centuries]. *Hirska shkola Ukrainskykh Karpat. № 14.* 32-35. Retrieved from: : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/gsuk_2016_14_11.pdf [in Ukrainian].
3. Bilavych I. Stanovlennia i rozvytok hromadskoi systemy okhorony zdorovia v Halychyni naprykintsi XIX – na pochatku XX st. [The formation and development of the public health care system in Galicia at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries]. Retrieved from: <https://sworld.com.ua/simpoz4/65.pdf> [in Ukrainian].
4. Bilous-Harasevych M. (1998) My ne rozluchalys z toboiu, Ukraino. Vybrane 1952–1998. [We did not part with you, Ukraine. Selected 1952–1998] / Vstup. slovo Yara Slavutycha. Detroit, Michihan. [in Ukrainian].
5. Volchuk R. (2011) Spomyny z peredvoiennoho Lvova ta voiennoho Vidnia. [Memories from pre-war Lviv and wartime Vienna] 3-tie vyd., perehianute i vypr. K. : Krytyka. 191. [in Ukrainian].
6. Movchan Yu., Volianskyi O. (1999) «Likarskyi visnyk» na poshanu Sofii Parfanovych. [«Medical Herald» in honor of Sofia Parfanovych]. *Svoboda. № 28.* 9 lypnia. 20. [in Ukrainian].
7. Pavlovskiy M., Kukhta S. (2010) «Na skhreshchenykh dorohakh» zhyttia Sofii Parfanovych: do 100-richechia ULT u Lvovi. [Sofia Parfanovych's life «at crossed paths»: to the 100th anniversary of the ULT in Lviv]. Lviv. [in Ukrainian].
8. Parfanovych S. (1967) Vid liudei do tvaryn i navpaky (Zakliuchne slovo, vyholoshene na konferentsii NTShA). [From people to animals and vice versa (Concluding remarks delivered at the NTSHA conference)]. *Nashe zhyttia. № 7.* 5–6. [in Ukrainian].
9. Parfanovych S. (1963) Na skhreshchenykh dorohakh. [On crossed roads]. *Chykhoho. 423.* [in Ukrainian].
10. Parfanovych S. (1950) U Kyievi v 1940 rotsi. [In Kyiv in 1940]. *Avhsburh. 69.* [in Ukrainian].
11. Pundii P. (1998) D-r. S. Parfanovych-Volchuk – vyznachna likarka-hromadianka i pysmennytsia (Z nahody 100-richechia z dnia yii narodzhennia). [Dr. S. Parfanovych-Volchuk – a prominent doctor-citizen and writer (On the occasion of the 100th anniversary of her birth)]. *Svoboda. № 5.* 8. [in Ukrainian].

УДК 811.112'34+37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-27>**Роксолана МЕЛЬНИЧУК,**

orcid.org/0000-0003-1212-2956

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(Чернівці, Україна) r.melnychuk@chnu.edu.ua

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІСЕМІЇ Й ОМОНІМІЇ У ФОНОСЕМАНТИЗМІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У зв'язку з появою нових галузей мовознавства у сучасній німецькій мові посилено вивчається і комплексно досліджується різнопланове явище фоносемантизму. Складність і багатоаспектність його структурних елементів, ієрархічні співвідношення і зв'язки з іншими елементами мовних рівнів викликає необхідність проведення експериментальних досліджень у цій царині.

У нашому дослідженні за допомогою структурно-парадигматичного аналізу ідентифіковано ознаки, які дозволяють об'єднувати лексеми в одну парадигму, а також чітко відокремлено значення одного слова від значення іншого. Із 900 дієслівних ономотопів виокремлено 5 лексико-семантичних груп, із яких найчисельнішою є антропоцентрична (105 лексем), а найменш чисельною – механічна лексико-семантична група (36 лексем).

У результаті аналізу виявлено, що набір звуків у будь-якій лексемі не є випадковим, а, навпаки, мотивованим відповідно до того, який ми чуємо звук із навколишнього середовища. Тобто функціонування фонетичного значення ми вважаємо об'єктивним у зв'язку з тим, що уявлення та емоції, спричинені звуками під час їх реалізації у мовленні та мові, існують, як у нашому випадку, у позаконтекстуральному континуумі окремих лексичних одиниць, а не лише у художньому тексті. Підтверджено, що дієслівні ономотопи протиставляються один одному за окремими акустичними параметрами і на семантичному рівні перебувають у відношенні ієрархічного підпорядкування.

За допомогою кількісного складу стилістично-маркованих одиниць засвідено, що основною сферою функціонування звуконаслідувальних дієслів виступає розмовна мова. Звертає на себе увагу значне поширення діалектних варіантів, незважаючи на той факт, що джерелом лексикографічного матеріалу послужили загальні словники німецької мови.

На основі отриманих результатів фоносемантичних процесів стає можливим у перспективі проаналізувати взаємозв'язок між комунікативними і психофізіологічними процесами, які мають місце у свідомості людини.

Ключові слова: лексико-семантичний варіант, лексична одиниця, диференційна ознака, полісемія, омонімія, ономотоп.

Roksolana MELNYCHUK,

orcid.org/0000-0003-1212-2956

Candidate of Philological Sciences,

Assistant at the Department of Foreign Languages for Natural Sciences

Yuri Fedkovych Chernivtsi National University

(Chernivtsi, Ukraine) r.melnychuk@chnu.edu.ua

THE FUNCTIONING OF POLYSEMY AND HOMONYMY IN PHONOSEMANTICS IN MODERN GERMAN LANGUAGE

In connection with the emergence of new linguistic fields, the multifaceted phonosemantic phenomena in modern German language are being intensively studied and comprehensively researched. The complexity and diversity of phonosemantic structural units, hierarchical relationships and connections with other units of language levels necessitate experimental research in this area.

In our study, we identified features using structural-paradigmatic analysis, which allowed us to combine lexemes into one paradigm and also clearly separate the meaning of one word from the meaning of another. Five lexical-semantic groups of 900 onomatopoeic verbs were distinguished, of which the most numerous is anthropocentric group (105 lexemes), and the least numerous is the mechanical lexical-semantic group (36 lexemes).

The results of the research after the statistical processing show that the set of sounds in any lexeme is not random, but on the contrary motivated according to the sound we hear in environment. We consider that the functioning of phonetic meaning is objective. This is due to the fact that emotions and ideas, caused by sounds during conversation are described not only in fiction but also in separate lexical units as it is represented in our work. It has been confirmed that onomatopoeic verbs are opposed to each other by separate acoustic parameters and at the semantic level are in a relationship of hierarchical subordination.

The quantitative content of stylistically marked units has shown that the main sphere of functioning of symbolic-sound verbs is spoken language. The widespread use of dialectal variants is noteworthy, despite the fact that onomatopoeic verbs were taken from German general dictionaries.

The results of phonosemantic experiments contribute to identifying and analyzing the relationship between communicative and psychophysiological processes in further research that take place in the human mind.

Key words: *lexical-semantic variant, lexical unit, differential feature, polysemy, homonymy, onomatopoeic word.*

Постановка проблеми. У звуконаслідувальній системі німецької мови найбільший інтерес викликають синонімічні відношення ономапів і нерозривно пов'язана з ними полісемія, яка широко представлена серед звуконаслідувальних слів. Дане лінгвістичне явище зумовлене мовним законом асиметричного дуалізму мовного знака, згідно з яким «те, що позначає, і позначаване постійно ковзають вздовж похилої площини реальності та виходять за рамки, встановлені для них партнером (Meibauer, 2007: 120). Те, що позначає, володіє не лише власною функцією, але й іншими; позначаване прагне до вираження себе іншими засобами, а не лише власним знаком; вони перебувають в стані нестійкої рівноваги і є асиметричними. Намагання того, що позначає «вийти за рамки», призводить до виникнення синонімії (Огуй, 1998: 172). Аналогічне явище позначаваного породжує полісемію, активно обговорюється у лінгвістиці і залишається актуальним у німецькому звуконаслідуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих структурно-семантичних особливостей звуконаслідувальної лексики присвячені роботи Н. В. Казакова, Ю. Є. Кійка, В. В. Фатюліна на матеріалі англійської мови, В. І. Кушнерика – німецької мови. М. В. Панов, В. В. Потапов, Р. К. Русанівський, Ю. С. Степанов, О. І. Стеріополо, О. М. Холодова, Н. В. Усова, Ю. В. Юсип-Якимович, R. Brown і F. W. Housholder займалися розвідкою фонаційних ознак, які формують асоціативно-символічні значення. При відсутності комплексного підходу до досліджуваного явища наукові статті і дисертаційні роботи мовознавців розв'язують певні завдання на досить обмеженому фактичному матеріалі, чим зумовлені суттєві недорахунки у виявленні семантичних особливостей звуко-символічної лексики на рівні парадигматики.

Мета дослідження полягає у виявленні парадигматичних відношень елементів звуко-символічної німецької мови у рамках лексико-семантичних категорій полісемії та омонімії та метафоричного і метонімічного потенціалу звуконаслідувальних дієслів.

Виклад основного матеріалу. У мовознавстві для позначення елементарної одиниці використовують різні терміни: «диференціальний еле-

мент» (Ф. де Сосюр), «базове реляційне поняття» (Е. Сепір), «ноема» (Г. Мейер), «семантична диференціальна ознака» (А. Чудавичус). Проте найбільшою популярністю користується слово «сема» (К. Бальдингер, В. Г. Гак, А. Греймас, Ю. Найда, Б. Потье).

Сему трактують як елементарний, неподільний компонент значення, що реалізується всередині лексеми або семеми, яка є конструктивним елементом семеми, тобто елементом значення слова, його ЛСВ (Селіванова, 2006: 345). Наявність у семеми декількох сем передбачає їх ієрархічне розташування, що породжує думку про встановлення регулярних стосунків підпорядкування. Відповідно до вчення В. Г. Гака про сему, яка є центральним ієрархічно головним компонентом семеми видового значення, так звані потенційні семи знаходяться на більш низьких рівнях, які відображають потенційні якості предметів і актуалізуються за певних умов (Кушнерик, 2008: 234).

А. А. Залізник відзначає, що в лінгвістиці вживають три терміни для позначення явища, коли семантична структура слова включає в себе більше, ніж один лексико-семантичний варіант (далі – ЛСВ): полісемія, багатозначність і неоднозначність. При цьому багатозначність і полісемія розглядаються, зазвичай, як синоніми, хоча полісемія є більш вузьким терміном, що вживається тільки щодо парадигматичних відношень слів, у той час як термін багатозначність може використовуватись і для опису синтагматики (Кушнерик, 2008: 167).

У зв'язку з цим семантична структура полісеманта як окрема, ієрархічно організована єдність її складників, може бути розкрита безпосередньо за допомогою ЛСВ слова чи за допомогою набору елементарних значень (сем) кожної окремо взятої лексеми (Nübling, 2012: 167).

Проблема співвідношення ЛСВ у структурі багатозначного слова передбачає три різні підходи: відповідно до першого, ЛСВ полісеманти знаходиться у відношенні ієрархічного підпорядкування і відображає його змістову структуру (Fleischer, 2012: 87). Характер поєднання окремих значень із головним і одне з одним виражається тричленною опозицією, яка виявлена О. Потєбнею і одержала у подальшому назву топологічних типів полісемії:

1) комбінована полісемія (наявність між ЛСВ полісеманта радіального і ланцюгового типів зв'язку): *dudeln* – грати на сопілці, безкорисно тратити час, зводити наклепи; *flattern* – розвиватися, майоріти, тріпотіти, коливатися, вібрувати, кружляти (у повітрі);

2) радіальна полісемія (усі ЛСВ полісеманта пов'язані з центральним значенням), прикладами якої можуть служити наступні слова: *rutschen* – ковзати, буксувати, плазувати, сповзати; *scharren* – шкрябати (лапами), човгати (ногами), рити, згрібати; *tatzen* – хапати, ловити, вдаряти (по руці);

3) ланцюгова полісемія (кожний наступний ЛСВ полісеманта пов'язаний із попереднім): *hauchen* – тихо дихати, тихо шепотіти, дути; *murmeln* – бурмотіти, буркотіти собі під ніс, нерозбірливо говорити, неакуратно їсти, жувати; *pickern* – тихо постукувати, дзьобати (у значенні «їсти»);

У другому підході стверджується наявність відношень рівності між ЛСВ слова, що передбачає невиводимість одного значення з іншого.

Прихильники третього підходу розвивають думку про те, що ієрархічні відношення є факультативним моментом значеннєвого змісту полісеманта і наводять приклади, коли неможливо чітко встановити відношення семантичної похідності окремих значень багатозначного слова (Огуй, 1998: 173).

Ми дотримуємось першої точки зору, однак вважаємо, що в ряді випадків справді неможливо точно встановити ієрархію семем полісемантичного слова, коли між ними вже не спостерігається тісний зв'язок і ще не фіксуються словниками омонімічні значення.

Наприклад, у слові *klöppeln* – «плести мережива, бити» зв'язок між ЛСВ полісеманта втрачений не повністю. Згідно визначення тлумачного словника, коклюшкою називалась «паличка з потовщенням на одному кінці та з шийкою й гудзиком на другому для плетіння мережива» (Fleischer, 2012: 456). Природньо припустити, що при роботі даний інструмент видавав характерний звук, внаслідок чого в звуконаслідувального дієслова з'явилося нове значення «плести на коклюшках».

Як приклади розвитку омонімії можна навести і ряд інших дієслів: *tippeln* – дріботати ногами, бродити, валандатися, їти пішки (далеко).

Подібні випадки свідчать, перш за все, про наявність у звуконаслідувальній системі німецької мови процесів, які призводять до розпаду полісемії, що дозволяє говорити про омонімізацію окремих значень звуконаслідувальних дієслів.

Ієрархічне підпорядкування ЛСВ багатозначного слова носить, як правило, регулярний, повторюваний характер, що зумовило виникнення

терміну «регулярна багатозначність». Б. Зібенгар дає наступне визначення: *Unter regulärer Mehrdeutigkeit versteht man Übereinstimmung in den Sememstrukturen solcher Wörter, die zur gleichen onomasiologischen Gruppe, zum gleichen Sachbereich gehören* (Nübling, 2012: 168).

На основі зв'язків такого типу виділяють моделі, за якими може відбуватися зміна значень полісеманта. Традиційно розрізняють три види перенесень: *метафоричні*, *метонімічні* та *функціональні*. Однак, як виявило наше дослідження, основними способами формування змісту вторинних значень є все ж метафора і метонімія. Функціональні переноси в звуконаслідувальній системі німецької мови можна виявити практично в будь-якого ономатопа, якщо виходити з того, що передумовою для виникнення даного типу найменування є зміна предметів із збереженням їх функціонального призначення.

У співвідношенні із звуконаслідувальною системою німецької мови це означає, що з розвитком науково-технічного прогресу в сферу позначення дієслів будуть потрапляти все нові предмети, здатні видавати однакові за акустичними характеристиками звуки. Порівняємо: *ein Glöckchen klingelt – der Wecker klingelt* (функція оповіщення при зміні самого предмета) чи вживання дієслів *bäffen* – сварити, тьякати; *blaffen* – сварити, тьякати, стріляти, бабахнути (зі зброї), торохкотіти, сигніфікативне значення яких може бути визначене як «видавати уривчастий хлопаючий звук» спочатку для позначення вистрілу з кремнієвої рушниці, а потім із сучасної зброї.

Другий спосіб вивчення багатозначного слова передбачає проведення компонентного аналізу, важливість якого неодноразово підкреслювали в своїх роботах лінгвісти.

Компонентний аналіз – це встановлення компонентів значення слів, коли значення дуже великої кількості ЛСВ описується за наявності обмеженого інвентаря елементарних семантичних одиниць (Селіванова, 2006: 480). Методика аналізу зводиться до виявлення в словах найменших одиниць значення з метою представлення конкретної лексеми у вигляді складних комплексів цих одиниць.

Проілюструємо це положення на прикладі компонентного аналізу двох ЛСГ: «шипіти», «ходити». У результаті аналізу дев'яти синонімічних рядів звуконаслідувальних дієслів, що передають шиплячі звуки (шепелявити, шопотіти, шморкати, задихатися, сопіти, фиркати, хропіти, хрипіти, шипіти), була виділена архісема – тертя, що описується як легке торкання двох і більше

предметів один попри одного (природного матеріалу, молекул води при нагріванні, голосових зв'язок). Диференційні семи даної лексико-семантичної групи виокремлюються в результаті встановлення джерела і причин виникнення шиплячого звуку. Таким чином, було виявлено три підгрупи: звуки природи; звуки, що видає людина; звуки, що видають тварини.

При розгляді кожної підгрупи зокрема було встановлено, що в антропоцентричній і в анімальної підгрупах всі звуки класифіковані за місцем їх виникнення (маються на увазі ротова або носова порожнини). При цьому шиплячі звуки, що виникають у ротовій порожнині, характеризуються участю таких артикуляційних органів, як язика і глотки. Причини виникнення подальшого членування звуків зводяться до трьох основних компонентів: фізична вада, фізіологічна вада (шепелявити) і психічний стан суб'єкта (шикати, шипіти як вираз незадоволення в людей, агресії – у тварин, наприклад, шипіння змії). Для дієслів анімальної підгрупи наявність семи «обмежити коло слухачів» є невласливою. Шиплячі звуки, що виникають у ротовій порожнині, пов'язані, як правило, з фізичною вагою людини, її психічним станом, а також із наявністю перепони, що ускладнює дихання. Анімальна підгрупа виявляє лише дві останні семи. Для другої підгрупи «звуки природи» таке різноманіття диференціальних сем не є властивим. Тому шиплячі звуки характеризуються лише за причиною їх виникнення, що полягає в легкому торканні двох і більше предметів, які мають специфічну структуру (матеріал).

Так, птахи можуть видавати велику кількість звуків, кожна з яких володіє неповторною індивідуальністю в процесі передачі звукової специфіки свого співу. Це знаходить мовне відображення у чіткій семантичній вибірковості суб'єкта дії: *die Taube gurr, der Hahn kräht, die Nachtigall schlägt, die Lerche tiriliert, der Spatz pfeift*.

Метонімічні перенесення. Метонімія, яка розглядається як троп або механізм мовлення і характеризується перенесенням назви з одного об'єкта на інший, не одержала широкого розповсюдження в звуконаслідувальній системі німецької мови і представлена лише одним типом зв'язку, який виражає причинно-наслідковий характер між звуком і дією, яка цим звуком супроводжується.

У процесі перенесення найменування у вторинного значення актуалізується ознака супутньої обставини. Так, наприклад, між значеннями дієслова *rollern* – *розм.* кататися [рухатися, падати] з шумом, стукати встановлюється метонімічне перенесення на основі зв'язку між звуком (гуркіт) і вико-

нуваною дією (у даному випадку – переміщення предмета за допомогою обертання), яка в окремих випадках супроводжується цим звуком. Даний тип зв'язку можемо проілюструвати наступними прикладами: *ballern* – гриміти (про постріл), гримати (дверима), шуміти; *prasseln* – тріскати, потріскувати, падати (з шумом); *schmettern* – кидати, залитися співом (про птахів), заглушливо звучати,

Метафоричні переноси. Метафора є складним знаком, який має план вираження і план змісту. Традиційно план вираження представлений двома компонентами:

- 1) слово – параметр (агент, термін порівняння, знак – носій образу);
- 2) слово – аргумент (опорне слово, ключове слово, контекст, мікроконтекст).

План змісту поєднує у собі два структурні елементи:

- 1) пряме непохідне значення (допоміжний суб'єкт, корелят, контейнер, внутрішня форма метафори);
- 2) переносне значення (основний суб'єкт, референт, буквальна рамка, тема).

В основі мовної метафори лежать асоціативні зв'язки чи зв'язки за подібністю між переосмисленим і новим значенням слова, із чого випливає, що в процесі метафоризації беруть участь два денотати, при цьому властивості одного сприймаються через властивості іншого, а суттєві ознаки першого нейтралізуються (Кушнерик, 2008: 56).

Співвіднесення основного і допоміжного суб'єктів відбувається на основі загальної ознаки, яку часто називають аспектом, основою порівняння, загальним семантичним елементом чи компонентом. Виділення аспекта порівняння традиційно виконується в інтегральному підході до вивчення структури лексичного значення, якого ми дотримуємося в даній роботі.

Вторинні найменування звуконаслідувальних дієслів, утворені шляхом метафоричних переносів, мають у своїй основі експліцитно виражений загальний семантичний елемент, закріплений у сигніфікативних ознаках первинного денотата, що призводить до утворення мотивованої метафори. Процес метафоризації проходить за традиційною схемою, яка була вказана ще В. Г. Гаком, за рахунок нейтралізації родової і видової диференціальних сем і актуалізації потенційної семи (Кушнерик, 2008: 231).

Всупереч поширеній думці, звуконаслідувальні дієслова беруть активну участь у процесі створення образних найменувань, які відображають різні типи асоціативних зв'язків між об'єктами реальної дійсності, у даному випадку – обмежені звуковою сферою.

Виявлення метафоричного потенціалу звуко-наслідувальних дієслів дозволило виділити ряд загальних закономірностей, за якими відбувається процес утворення вторинних найменувань. Вони можуть бути представлені у вигляді чотирьох опозицій:

- 1) тварина – людина;
- 2) природа – людина;
- 3) природа – тварина;
- 4) механізм – тварина / людина.

Перенесення первинного значення звуконаслідувального дієслова на людину характерний для трьох із чотирьох виявлених типів, що свідчить, перш за все, про властиву звуконаслідувальній метафорі антропоцентричність, чи, як зазначають філософи, усвідомлення людиною себе як міри всіх речей.

Сферою вторинної денотації є дієслова, що передають певні рефлективні звуки тварин (*bellen, krächzen, quaken*), які служать засобами спілкування в їх спільнотах і використовуються ними для вираження внутрішнього стану.

Характерною особливістю дієслів, що беруть участь у процесі метафоризації, є властива їм суворя суб'єктивна співвіднесеність, яка дає однозначне посилення на виконавця дії (звук), якими можуть виступати різні види тварин: птахи, ссавці, рептилії, комахи.

Дієслова, які з'являються у результаті цього типу перенесення, характеризуються метафорично мотивованими значеннями і позначають різні типи говоріння (бурмотіння, сварка), що зумовлено схожістю в парадигматичній спрямованості мовлення людини і деяких звуків тварин.

Таким чином, допоміжний суб'єкт, який є невід'ємною умовою утворення метафори, імпліцитно присутній у процесі утворення вторинного найменування і підсвідомо викликає в слухача конкретне, типізоване уявлення про якості конкретної тварини.

При цьому з усієї різноманітності ознак, які могли б бути співвіднесені з вторинним денотатом, обираються, як правило, тільки негативні.

Так, дієслово *krähen* в одному з вторинних значень означає «фальшиво співати». Негативна конотація дієслів свідчить про деякі відхилення від певних норм виконання і потребує, на нашу думку, певних дій для виправлення становища. Такий тип перенесення інформативно більш важливий, і тому негативний зміст знаходить тут найбільш чітке експлікативне вираження.

Перенесення найменувань тварин на людину при утворенні дієслівної метафори відбувається на основі деякої подібності сигніфікативних ознак

первинного і вторинного денотатів, що виявляється на рівні акустичної подібності: *gackeln* – кудкудакати (про курей), гелготати (про гусей), *wie eine Gans gackeln* – теревенити безупину; *schnattern* – гелготіти (про гусей), крякати (про качок), базікати.

Досить чітко це прослідковується в деяких німецьких дієслів, що передають гавкання собаки: *bellen* – гавкати (про собаку), вити (про вовка), *rozm.* – репетувати, гарчати. У результаті метафоризації основне значення утворює, як правило, два ЛСВ: гарчати і репетувати.

Очевидно, що в першому випадку (ЛСВ гарчати) перенесення не обмежується лише співпадінням сигніфікативів первинного і вторинного денотатів. Справді, даний різновид говоріння (за законами акустики) може супроводжуватись вимовою різких, уривчастих звуків, схожих на ті, які видає собака. Однак семантика слова є ширшою і передбачає також вираження негативного ставлення того, хто говорить до співбесідника.

Наявність даної характеристики наводить на думку, що формування вторинного значення у цієї групи дієслів відбувається швидше із опорою на внутрішній стан тварини, ніж на основі певної акустичної подібності звуків.

Перенесення типу «предмет – людина» також охоплює дієслова говоріння із позначенням нерозбірливого, беззмістовного або дуже тихого мовлення. Вторинне значення виникає на основі подібності сигніфікативних ознак двох денотатів. Як приклад можемо навести наступні дієслова: *bubbeln* – цілуватися, чмокатися, пускати бульки, теревенити; *murmeln* – бурмотіти, поет. дзюрчати (про струмок); *lispeln* – шепелявити, шепотіти, шелестіти; *zischen* – шипіти (про змію), шепотіти (у театрі).

Перенесення «предмет – тварина» представлене лише двома дієсловами, тому і не отримало широкого розповсюдження в звуконаслідувальній системі німецької мови. Первинним денотатом тут виступає звук бурління води, який асоціативно пов'язуємо зі звуками, які видають певні види птахів: *glucksen* – булькати, кудкудакати, гикати; *kluckern* – булькати (про рідину), кудкудакати (про квочку).

Перенесення «механізм – людина / тварина», так само як і попередній, є нечисельним і викликаний подібністю деяких механічних звуків зі звуками, які видає людина або тварина: *flöten* – грати на флейті, співати (про соловейка), свистіти, говорити удавано солодким голосом; *pickern* – тихо постукувати, дзьобати, *перен.* дошкуляти комусь; *trompeten* – сурмити, *перен.* розголошувати щось.

Дані факти мови є переконливим доказом того, що метафоричні типи перенесень із яскравим пейоративним забарвленням спрямовані, перш за все, на вираження негативної оцінки ментальної діяльності людини або на дискредитацію.

Отже, розглянуті вище типи метафоричного й метонімічного перенесень значень дієслів звуконаслідування свідчать про важливість ролі звуконаслідувальної лексики в збагаченні словникового складу німецької мови одиницями вторинної номінації, а також відображають один із раніше не розглянутих способів пізнання людиною оточуючої його звукової дійсності.

Висновки. Відібраний нами із різних словників німецької мови матеріал свідчить про те, що звуконаслідувальні слова являють собою багаточисленний пласт лексики.

Виявлені в результаті дослідження структурно-семантичні особливості німецьких ономатопів вказують на те, що дієслова в звуконаслідувальній системі німецької мови є первинним основним

джерелом утворення похідних. Дієслово диктує теж основні типи метафоричних і метонімічних кореляцій, що виникають між ЛСВ дериватів незалежно від їх приналежності до різних частин мови.

Вторинне значення у полісемічних дієсловах формується крізь призму метонімічного і метафоричного перенесення. Процес утворення вторинних найменувань метафорично і метонімічно мотивованих значень, який відбувається на основі загальних закономірностей, поділяємо на чотири опозиції, у центрі яких є антропоцентричність (усвідомлення людиною себе як центру Всесвіту): тварина – людина, природа – людина, природа – тварина, механізм – тварина / людина.

Подальші відкриття фоносемантичних процесів здатні розкрити нюанси національної специфіки різносистемних мов, їх комунікативне значення та особливості вживання фоносемантичних одиниць крізь призму різних культур, суттєво поглибити методичку інтенсивного опанування іноземних мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кушнерик В. І. Фоносемантизм: гіпотези і факти. Чернівці: Книги – XXI. 2008. 420 с.
2. Огуй О. Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії. Чернівці: Золоті литаври. 1998. С. 171–174.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. 2006. 716 с.
4. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache [4, völlig über. Aufl.]. Berlin: de Gruyter, 2012. 465 S.
5. Meibauer J. Einführung in die germanistische Linguistik. 2. Auflage. – Stuttgart: Metzler, 2007. S. 120–121.
6. Nübling D. Namen: Eine Einführung in die Onomastik. Tübingen: Verlag Brigitte Narr GmbH, 2012. S. 167–168.

REFERENCES

1. Kushneryk V. I. (2008). Fonosemantyzm: hipotezy i fakty [Phonosemantism: hypotheses and facts]. Chernivtsi: Knyhy. – XXI. 420 s. [in Ukrainian].
2. Ohui O. D. (1998). Poliseemiia v synkhronii, diakhronii ta pankhronii [Polysemy in synchrony, diachrony and panchrony]. Chernivtsi: Golden drums. S. 171–174. [in Ukrainian].
3. Selivanova O. (2006). Suchasna lnhvistyka: terminolohichna entsyklopediya. [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillya. 716 s. [in Ukrainian].
4. Fleischer W. (2012). Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, I. Barz. [4, völlig über. Aufl.]. Berlin: de Gruyter. 465 S. [in German].
5. Meibauer J. (2007). Einführung in die germanistische Linguistik. [Introduction to German linguistics] 2. Auflage. – Stuttgart: Metzler, S. 120–121 [in German].
6. Nübling D. Namen (2012). Eine Einführung in die Onomastik. [An introduction to onomastics] Tübingen: Verlag Brigitte Narr GmbH, S. 167–168 [in German].

УДК 821.111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-28>

Надія ПАВЛЮК,

orcid.org/0000-0001-7170-5743

кандидат філологічних наук,

викладач кафедри української та зарубіжної літератур

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К.Д. Ушинського»

(Одеса, Україна) *pavlyuknadya@gmail.com*

Валерія ШВАЙКА,

orcid.org/0000-0002-8883-9091

студентка III курсу історико-філологічного факультету

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К.Д. Ушинського»

(Одеса, Україна) *valerishvaika4@gmail.com*

НОВЕЛА О. КОБИЛЯНСЬКОЇ «VALSEMELANCOLIQUE»: СПЕЦИФІКА НАРАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ

У статті проаналізовано особливості наративних моделей на матеріалі новели «*Valsemelancolique*» О. Кобилянської. У результаті дослідження з'ясовано, що О. Кобилянська була однією з перших українських письменниць, яка розкрила у творах нову тематику філософських ідей того часу, специфіку психологічного життя людини та нові художньо-естетичні засоби вираження думок та почуттів. Доведено, що в контексті раннього українського модернізму оригінальним є наративний простір новели «*Valsemelancolique*», у якій авторка, майстерно поєднуючи прийом дієгезису та міметичної розповіді, відтворює можливий світ кожної героїні твору, детально описує характери, світогляди, внутрішні переживання персонажів. Через наративну репрезентацію головних героїнь, окреслення екзистенційної моделі їхнього життя, домінуючими категоріями якої є життя і смерть, вічність і мить, сенс життя, відчай, самотність, страждання, тривога, страх авторка достовірно відтворює особливості світовідчуття XIX століття, яке виявляється через певні концепти, символи, архетипи та місткі деталі.

З'ясовано, що на наративну модель новели «*Valsemelancolique*» певною мірою впливають жанрово-стильові, композиційні особливості художнього тексту, адже твір побудований на постійних контрастах, перш за все, музичних, його номеносфера та психологізм (внутрішні монологи, що інколи нагадують сповідь, постійний самоаналіз дій персонажів, психологічно вмотивовані портретні характеристики та описи природи) та часопросторові відносини.

Цілісний оповідний наратив новели «*Valsemelancolique*» О. Кобилянської, як сукупність пов'язаних між собою реальних і вигаданих подій, емоцій, переживань, вражень головних героїнь ґрунтується на непримиренному конфлікті особистості, яка прагне максимально втілити свій творчий потенціал з об'єктивною неможливістю його реалізації.

Ключові слова: модернізм, наратив, лімінальний сюжет, гранднаратив, психологізм.

Nadiya PAVLIUK,

orcid.org/0000-0001-7170-5743

Ph.D. in Philology,

Lecturer at the Department of Ukrainian and World Literatures

South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky

(Odesa, Ukraine) *pavlyuknadya@gmail.com*

Valeria SHVAIKA,

orcid.org/0000-0002-8883-9091

Student of the 3rd year of the Faculty of History and Philology

South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky

(Odesa, Ukraine) *valerishvaika4@gmail.com*

O. KOBLYANSKA'S NOVEL "VALSEMELANCOLIQUE": SPECIFICITY OF NARRATIVE MODELS

The peculiarities of narrative models based on the material of O. Koblyanska's novel «*Valsemelancolique*» is analyzed in the article. As a result of the research, it was found that O. Koblyanska was one of the first Ukrainian writers who

revealed in her works a new theme of philosophical ideas of that time, the specifics of human psychological life and new artistic and aesthetic means of expressing thoughts and feelings. It has been proven that in the context of early Ukrainian modernism, the narrative space of the novel «Valsemelancolique» is original, the author, masterfully combining the technique of diegesis and mimetic narration, recreates the possible world of each heroine of the work, describes in detail the characters, worldviews, and inner experiences of the characters. Through the narrative representation of the main characters, the outline of the existential model of their life, the dominant categories of which are life and death, eternity and the moment, the meaning of life, despair, loneliness, suffering, anxiety, fear, the author faithfully reproduces the features of the worldview of the 19th century, which is revealed through certain concepts, symbols, archetypes and rich details.

It was found that the genre-stylistic, compositional features of the artistic text, its nomenosphere and psychologism (internal monologues that sometimes resemble a confession, constant introspection of the characters' actions, psychologically motivated portrait characteristics and descriptions of nature) and time-space relations influence the narrative model of the novel «Valsemelancolique». In addition, the work is built on constant contrasts, primarily musical.

The integrated narrative of the novel «Valsemelancolique» by O. Kobylanska, as a collection of interconnected real and fictional events, emotions, experiences, impressions of the main characters, is based on the irreconcilable conflict of an individual who strives to realize his creative potential as much as possible with the objective impossibility of its realization.

Key words: modernism, narrative, liminal plot, grandnarrative, psychologism.

Постановка проблеми. Доба модернізму – це період в історії літератури, коли спостерігалася руйнація культурної традиції, злам естетико-філософського світоглядного комплексу. Література модернізму супроводжується зростаючою емоційною та духовною кризою, митці у своїх творах намагаються усвідомити всю складність екзистенції людини, її проблеми та закони, зануритися у внутрішній світ персонажів.

Творчість Ольги Кобилянської в контексті розвитку українського модернізму захоплює не одне покоління шанувальників мистецтва слова. І в цьому не тільки особливість оригінального стилю – багато тем та ідей, що прозвучали у художніх текстах письменниці, не втратили своєї актуальності й донині. Злободенні проблеми життя інтелігенції та селянства, проблеми становища жінок, охорони довкілля відповідають викликам сьогодення.

В українському варіанті раннього модернізму оригінальним є наративний простір новели «Valsemelancolique» О. Кобилянської, в якій сюжетна дія твору розгортається у взаємозв'язку з філософськими та етико-моральними настановами кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Поняття наративу досить поширене в літературознавчій науці, але у звичайному побутовому житті вживається не часто. Наратив – це сукупність пов'язаних між собою реальних чи вигаданих подій, фактів або вражень, які складають оповідний текст. А також – процес повідомлення такого тексту (нарація) і метод впорядкування дискурсу. Особа, котра здійснює наратив, називається наратором (Шелковнікова, 2013: 195). У наративі закладене фундаментальне підґрунтя для пояснення багатьох речей у художньому творі, яке намагається донести аудиторії наратор.

Аналіз останніх публікацій. Постать О. Кобилянської завжди була фігуральною у багатьох

дослідженнях, але більшість з них пов'язані з її складною жіночою долею. Прозова спадщина письменниці стала об'єктом дослідження таких науковців, як І. Ахатова, І. Каменська, Л. Горболіс, С. Кирилук, О. Бабишкін, Т. Гундорова, С. Павличко та інші, які неодноразово наголошували, що специфіка доби модернізму спонукала О. Кобилянську шукати нові форми, нові стратегії, саме тому наративні моделі – це головний інструмент вираження її думок. Наратив і наративну модель досліджували Й. Брокмейер, Р. Харре, О. Лосєв. Сутність моделей в аспекті репрезентації та їхнє функціональне навантаження у літературознавчій науці вивчав М. Вартофський. Аналізу наративних моделей присвячена наукова робота В. Балдинюк. Специфіку наративних структур в українській авангардній прозі 20-х років ХХ століття аналізує О. Капленко.

Мета – дослідити наративні моделі у творі «Valsemelancolique» О. Кобилянської.

Виклад основного матеріалу. Музична новела. Саме так хочеться окреслити психологічно глибокий, пройнятий різкими змінами настроїв і неоднозначними характерами героїв твір О. Кобилянської. Жінки, прекрасні жінки, – це рушійна сила розповіді, яка не зовсім вписувалася у тогочасні суспільні рамки, вони не відповідали канонам пересічних людей першої половини ХІХ століття.

У художньому творі О. Кобилянської присутнє поєднання дієгезису і міметичної розповіді, що напряму пов'язано з наративними моделями. Прийом дієгезису допомагає письменниці зобразити можливий світ кожної дівчини, у якому трапляються наративні ситуації та події, детально описуються характери, світогляди, внутрішні переживання Марти, Ганнусі та Софії (Полстуха, 2014: 114). Для аналізованого твору характерний особливий тип організації наративного ряду

подій. Так, в експозиції новели читачів знайомлять з музикою. На перший погляд, – це дивний початок, адже зазвичай письменники описують природу, розповідають історію життя головного героя, але не цього разу. Адже музика – це провідний мотив твору, який червоною ниткою пронизує кожен рядок новели. Навіть юних, таких різних, дівчат можна охарактеризувати певним тактом, ритмом, темпом, тобто мелодією.

Крім того, важливе значення у змістовій організації новели «*Valsemélancolique*» належить, передусім, заголовку, який становить ключове слово і ключовий образ, акумулює ідею, тему та зміст твору. Саме тому варто підкреслити взаємодію заголовка як номінативної одиниці художнього тексту та власне тексту з наративної позиції. Сміслові навантаження назви новели полягає в тому, що музика у творі – це простір та суб'єкт художнього світу автора. В аналізованому тексті письменниці заголовки стає тлом наративної моделі. У його змісті закладено екзистенційно-психологічну наповненість твору.

На відміну від реалістів, яких цікавили проблеми історичного, соціального, економічного характеру та події зовнішнього світу, письменники модерністичного напрямку на перший план ставили проблеми внутрішні, проблеми людської психіки. Таким чином, душа, емоції, реакції на зовнішній світ були осередком найбільшої уваги. Саме тому найважливішим завданням письменників було розкриття великого, незнаного світу душі, зображення його у людей різного соціального походження, світогляду та характеру (Коляструк, 2007: 182).

Жіночі характери, що протистоять оточуючому їх світові з його нищою «мораллю», завжди були об'єктом уваги О. Кобилянської. Поряд з витонченими, гордими і незалежними, проте трагічно беззахисними перед суворою буденною дійсністю жінками, у творчості письменниці постають жінки твердої вольової вдачі, духовно і фізично сильні, здатні змагатися за своє майбутнє, відстоювати свої погляди і переконання (Починок, 2005: 65).

У творах відомої української письменниці часто використовуються наративні моделі для розкриття психології персонажів та висвітлення соціокультурних аспектів їхнього життя. О. Кобилянська майстерно поєднує елементи реалізму та символізму, створюючи складні та багатошарові лімінальні сюжети. Такий сюжет напряму пов'язаний зі зміною соціального статусу героїв, їхніх моральних норм і цінностей, самопізнання та ідентичності.

Характерними компонентами художніх творів письменниці є психологізм, символізм, нара-

тивізм. Авторка активно використовує внутрішній світ персонажів, детально розкриваючи їхні емоції, думки та психологічні стани. Це дозволяє читачеві краще розуміти мотивацію дій героїв та їхні внутрішні конфлікти. Символізмом пронизані антуражні сцени, матеріальні речі, абстрактні уявлення для передачі складних ідей та атмосфери. Твори мають чітку наративну структуру зі вступом, конфліктом, розвитком подій та розв'язанням. Ці елементи допомагають О. Кобилянській створити глибокий та емоційно насичений твір, написаний у витонченому стилі та образною мовою.

Крихітними, але впевненими помахами чорного пера О. Кобилянська відкривала завісу сюжетної лінії аналізованої новели, яка відбивалася у способі представлення історії, – наративному темпі викладу подій. Спочатку письменниця знайомить читача лише з двома героїнями. Наративний тип героїні Марти наближений до звичайних людей, які не прагнуть чогось більшого, окрім спокійного життя, як зазначено у творі: «Я прилагоджувалась до Мартухи, бо хотіла бути учителькою. Вчилася музики, і язиків, і прерізних робіт ручних» (Кобилянська, 2021: 4).

Дотичною до образу цієї дівчини є лімінальність її життєвої лінії. Марти набагато ближчими є традиційні цінності: господарювання, духовний розвиток, турбота про дітей та чоловіка... Вона була типовою «первісною жінкою», ще від часів Каїна та Авеля, яка хотіла подарувати свою невтрачену любов та тепло людям.

Майбутня учителька Марта, духовним прототипом якої, як можна вважати з листа О. Кобилянської до О. Маковея від 6 травня 1898 р., стала близька подруга письменниці Ольга Устинович, – добра і любляча товаришка. Щоправда, образ Марти позбавлений тієї високої туги за нездійсненим, непогамовної «жаги за красою», якою живуть її подруги – артистичні натури. Її щастя просте і звичайне (Починок, 2005: 64).

Її протилежним візаві була сусідка Ганнуся, типаж панянки характеризується вибагливістю, жагою до небуденного високого і прекрасного, вона повністю відповідає значенню «Артистка», адже саме так її називають товаришки протягом твору: «Ясна, майже попеляста блондинка, з правильними рисами і дуже живими блискучими очима...», «Образ, над яким працювала невсипуче з розгорілими щокми, яким була перейнята до глибини душі, була велика копія образу Корреджо «Віроломна». Малювала в переконанні і гордій вірі, що він удасться їй. Мабуть, то й розпалювало її талант і довело, що добилася цілі...» (Кобилянська, 2021: 10).

Наративні моделі виступають засобами пізнання художнього відтворення світу автором, вони дозволяють зрозуміти оповідні стратегії та способи вираження модерного світогляду митців. Важливим також є те, що завдяки цим моделям можна зрозуміти, які ж відношення існують між наратором і героями, автором і читачем.

Так, головні героїні твору «Valsemelancolique» – Марта, Ганнуся і Софія – відзначаються, перш за все, різноманітністю свого внутрішнього світу. Марта – це втілення стійкості та витримки. Вона є своєрідним символом незламності у важкі часи. Ганнуся – цілковита мрійниця, романтична натура. Внутрішній світ Ганнусі насичений почуттями, фантазіями та бажаннями. Софія – загадка, яка прикрита вуаллю, має практичний та розсудливий внутрішній світ, можливо, вона є образом реалістичної та розумної жінки тих часів. Не є таємницею, що саме ця героїня є носієм феміністичного підтексту, який О. Кобилянська намагалася маскувати. Трагічна доля дівчини висвітлює проблеми жіночого досвіду, ролі жінок у суспільстві та їхні права.

Таким чином, різниця в характерах героїнь дає можливість авторці створити складний, багатогранний світ, де різні дівчата, доповнюючи одна одну, одночасно відображають різні аспекти жіночого досвіду та особистості.

Беззаперечно, значну роль відіграє особисте сприймання читачем ситуацій, які відбуваються у творі. Індивідуальні особливості засвоєння інформації можуть вносити свої корективи у реальний задум автора. Саме тому переважну кількість людей розчулює доля героїнь, у той момент як іншу частину аудиторії – залишає байдужими.

Також на дійсну картину сюжетних канонів впливає час опрацювання інформації. Ті люди, які дійсно довго обмірковують прочитане можуть знайти між рядків певні послання, які залишає автор. Це також своєрідні нарративні міжрядкові сенси (підтекст). Якщо їх загубити, то значної різниці в розумінні розвитку подій не буде. Але якщо їх помітити, то глибинність твору відчуватиметься дужче.

Комунікативне ціле сюжетної парадигми формується на фабульних подіях, сюжетних висловлюваннях і, звісно ж, нарративах. Кожен аспект – це окремий відтінок, який забарвлює змістову картину в потрібні кольори. Завдяки вдалому поєднанню всіх чинників художній твір можна вважати довершеним у смисловому аспекті. Важливо зрозуміти, що літературознавчі прийоми – своєрідний індикатор. Певний набір цих прийомів можна вважати кодом твору та автора. Зовсім однакових творів немає, між собою їх вирізняє багато нюансів.

В основі будь-якого написаного доробку існує центр домінуючих нарративних мотивів, які характеризують індивідуальні риси автора. Якщо розглядати таке ядро у «Valsemelancolique» О. Кобилянської, то можна простежити особливості характеру самої авторки, які вона не намагається приховати. Адже вона – реальний свідок подій того часу. Ми переконані, що більшість нарративних ситуацій можуть бути взяті з її життя або ж із життя її знайомих.

Три типи різних жінок, які зображені у творі, – це, на нашу думку, відтворення внутрішнього дисонансу письменниці. Узагальнюючим і, можна сказати, центральним образом, на який варто звернути увагу, є Софія. Ця дівчина – таке собі поєднання спокою і рівноваги Марти, прагнення до розвитку і самостійності Ганнусі. «Золота середина», в пошуках якої постійно знаходилася О. Кобилянська. Вона, неначе богиня Феміда, справедливо врівноважувала характери сусідок.

Всі події, які відбуваються з Мартою, неначе Еверест, тобто є найвищими точками розвитку подальшого сюжету. Наративні ситуації, які майстерно зобразила О. Кобилянська, вдало підкреслюють позитивні сторони героїні й ненароком викривають негативні аспекти. Її життя напружене, воно затамовує подих у читачів, змушує зупинитися на мить і проаналізувати власний життєвий потік. Задум авторки, напевно, полягав у спонуканні читача до дії, щоб пробудилося те саме непереборне прагнення змінювати свої життя, життя країни, можливо, життя цілого світу.

У новелі О. Кобилянської гармонійно переплелася суспільне й особисте, вічні проблеми любові й страждання, добра і зла. Трагічною є також і основна подія в сюжеті, у трагічних ситуаціях перебувають героїні твору, світогляд яких теж позначений ознаками трагізму: вони очікують найгіршого, тяжкі переживання, є основою їхнього життя.

Новела побудована на постійних контрастах, перш за все, музичних. Наративну модель психологізму авторка окреслює музичним твором, у якому різко, без жалю, змінюються мотиви. Непримушений легкий початок, дзеркальні скакати та ніжні легато меланхолійного вальсу змушують читача поринути у безтурботність, сповна насолодитися музикою. Але твір обривається. Безжальний мінор починає різати вухо, веселий настрій змінюють важкі роздуми: «Чому все змінилося? Який мотив цього?» (Кобилянська, 2021: 17).

Крім того, новелу «Valsemelancolique» визначає домінування глибокого психологізму. У зв'язку з

цим дослідниця С. Павличко назвала Ольгу Кобилянську «...першим психологом в українській прозі», письменницею, що започаткувала новий етап її розвитку (Павличко, 1999: 68). Авторка використовує різноманітні засоби та прийоми для розкриття психології героїв: внутрішні монологи, що інколи нагадують сповідь, постійний самоаналіз дій персонажів, психологічно вмотивовані портретні характеристики та описи природи. Зазначені засоби психологізу допомагають авторці розкрити головну проблему, яка супроводжує трьох героїнь усе їхнє життя. Нереальна сила волі змушує їх боротися до останнього: боротьба за спокійне існування Мартухи, визнання Ганнусі, а згодом – і за життя Софії. О. Кобилянська прагнула не лише показати всю складність жіночого існування тих часів, але й хотіла бути почутою читачами. Розкриваючи долі трьох сусідок, вона намагалася охопити всю палітру їхніх переживань, як своїх власних.

Представлення Софії відбувається завдяки наративній ситуації: через повідомлення служниці, яка передає свої враження від зустрічі. Акцентуація уваги читача загострюється на художніх деталях із вбрання дівчини – це і гудзик від пальта, що тримається на одній нитці; покусані рукавички... Але насправді вражає класичний античний типаж героїні. Її надзвичайна зовнішня стримана краса справжньої панянки вдало гармонізує з багатим внутрішнім світом і, звичайно ж, неземним талантом створювати музику.

Позитивний паноптикум настроїв перекреслюється звісткою про хворобу матері Софії. Почуття неминучої трагедії починає буквально висіти в повітрі. Кожна з дівчат майже на фізичному рівні відчуває погані новини, які скоро відвідають їхній дім. Протягом цього епізоду з твору формується кульмінаційне визначення наративної моделі як системи принципів конституювання тексту О. Кобилянської на глибинному рівні його створення. Через спектр напружених переживань читач може вибудувати власний ланцюжок подій, які можуть статися з головними героїнями. Ця інтрига: «Чи відбудеться щось негативне з дівчатами? Якщо так, то що це буде за подія?», – не дає втратити ментальний зв'язок наратора з читачем.

Важливою ознакою є те, що авторка обмежує використання мімезису, адже такий прийом може доповнити художній твір вигадкою, а це було б недоречним у концепції «Valsemelancolique». О. Кобилянська намагається уникати награніх емоцій чи зображень дійсності. Наприклад, щоб бути щирою перед читачами, всі справжні емоції авторка заклала в типажах героїнь. Тобто,

під час аналізу музичної новели спостерігаємо, що Ганнуся по своїй натурі непосидюча, вибухова, ексцентрична, тому ці та інші подібні риси, яскраво проявляються у наративних ситуаціях не награно, а природно.

Насправді дуже важливо вибудувати довіру з читачами. О. Кобилянська робила це не через свої нагороди, авторитет, а через героїв зі своїх творів, їхні вчинки. Цей шлях правильний, адже саме через творчість людини можна пізнати її справжній внутрішній світ.

Якщо розглядати лише окрему складову мімезису – мітос, тобто співвідношення дії до характеру, то можна помітити закономірність: кожен вчинок відповідає особливостям темпераменту головних героїнь. Марта свої любовні переживання виражала гіркими слізьми, роздумами, самоаналізом. Ганнуся завжди шалено реагувала на кожну подію в її житті. Вона гучно раділа щастю, яке відбувалося з нею, і гаряче обурювалася, коли її щось не влаштовувало. Натомість Софія виражала все через музичну дію. Завдяки своєму таланту вона могла вивільнити всі переживання назовні за допомогою чорно-білих клавіш фортепіано. Дівчина невпинно перебирала акорди, поки не наставав її особистий душевний спокій.

Сукупність пов'язаних між собою реальних і вигаданих, які могли б статися, подій, вражень дівчат, вияв емоцій, опис зовнішнього вигляду панянок, музичних творів, атмосфери в кімнаті – це все складає цілісний оповідний текст «Valsemelancolique». Через наративну репрезентацію головних героїнь авторка майстерно організовує людський досвід життя XIX століття.

Варто зауважити, що ідейно-емоційна зображальність новели «Valsemelancolique» – трагічна, що відповідає ознакам модернізму. Суть трагічного – в непримиренному конфлікті особистості, яка прагне максимально втілити свій творчий потенціал з об'єктивною неможливістю його реалізації. Героїням твору властивий певний індивідуалізм та прагнення свободи, але вони завжди підпорядковані вищому закону милосердя і любові до ближнього.

У зв'язку з цим у творі можна виокремити гранднاراتив, інакше кажучи «домінантну розповідь» про Софію. Дівчина мала мрії: навчатися музики в університеті; бути коханою, а не лише кохати; занотувати свій меланхолійний вальс на папері; щасливо жити... Трагічний кінець її долі був останнім акордом у її дівочих сподіваннях. Потрясіння, які вона пережила, не дали героїні змогу втілити мрії в реальність. Вона так і залишилася вічно доброю і талановитою «Музикою» для своїх колежанок.

Імпліцитна нараторка – саме такою була О. Кобилянська. Вона через рядки твору відображала власну позицію сильної жінки, яка все ж має слабкі місця. Насправді, вразливі місця були у кожної дівчини: у Ганнусі – це прагнення до повної незалежності та визнання; у Мартухи – це ревність до професора через німочку, яку він відвідував; у Софії – нероздільне кохання, яке поглинало її енергію з середини, а також брак коштів, які вона хотіла витратити на навчання. Ці дівчата доповнювали один одного, збалансовували і довершували, неначе скульптори доліплювали своїй сусідці те, що не було б зайвим.

Висновки. Новела О. Кобилянської «Valsemelancolique» є сповіддю жінок тогочасного суспільства. Авторка намагалася через завісу буденних епізодів зобразити неординарні проблеми, які спіткали дівчат на початку ХІХ століття. На нарративну модель твору певною мірою впливають жанрово-стильові, композиційні особливості художнього тексту, його номеносфера, психологізм та часопросторові відносини.

Наративні моделі новели О. Кобилянської ґрунтуються на поєднанні дієгезису і міметичної розповіді зі складним та багат шаровим лімінальним сюжетом. Завдяки цьому читач може глибше поринути у світ почуттів і переживань різнотипних жінок того часу, адже проявом екзистенції в новелі є розкриття авторкою різноманітних станів головних героїні та їхніх стосунків зі світом, що виявляється через певні концепти, символи, архетипи та місткі деталі. Міцний комунікативний

зв'язок, який вибудувала письменниця, допомагає сповна зрозуміти мотиви нарративних моделей аналізованого твору.

Завдяки нарративізму О. Кобилянська буде логічну та хронологічну структуру, яка дозволяє читачеві легше сприймати історію та розуміти глибину її змісту. Перехід від актуального хронотопу до часового пласту минулого здійснюється письменницею в окремих епізодах, для того, щоб заглибитися у внутрішній стан персонажів, а також, щоб читач більше дізнався про їхні життєві історії.

Психологічна насиченість наративу твору пов'язана із виокремленням екзистенційних категорій смутку, страху, смерті, самотності, туги тощо, що допомагає реалістично зобразити героїнь. Наративізм є важливим інструментом для передачі сенсу в художньому творі, тому авторка ефективно структурувала історії дівчат та виразила глибокі ідеї через їхні конкретні життєві оповіді. Концептуальне ціле сюжетної парадигми новели становить головна героїня Софія, домінуюча розповідь про яку становить гранднарратив твору «Valsemelancolique». Завдяки вдалому поєднанню особистісних характеристик персонажа О. Кобилянська намагається створити правдоподібний образ жінки складного часу.

Перспективу подальшого дослідження становить детальне вивчення специфіки наративу в контексті аналізу засобів психологічного аналізу, функціонального навантаження мікрообразів, інтер'єрів та пейзажів у прозі О. Кобилянської.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кобилянська О. Меланхолійний вальс. Київ : Богдан, 2021. 208 с.
2. Колястрок О. Предмет історії повсякденності: історіографічний огляд його становлення у зарубіжній та вітчизняній історичній науці. *Український історичний журнал*. 2007. №1. С. 174–184.
3. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ: Либідь, 1999. 447 с.
4. Полетуша І. Мімезис та дієгезис у структурі художнього тексту (на матеріалі «Природного роману» Г. Господинова). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. № 19. С. 113–118.
5. Починок Л. І. Ольга Кобилянська. Знайома постать у новому ракурсі. Кам'янець-Подільський, 2005. 192 с.
6. Шелковнікова З. Б. Наративний поворот в лінгвістиці. Київ: Лінгвістика, 2013. 200 с.

REFERENCES

1. Kobylianska O. (2021) Melankholiinyi vals [Melancholy waltz]. Kyiv : Bohdan, 208 p. [in Ukrainian].
2. Koliastruk O. (2007) Predmet istorii povsiakdennosti [The subject of the history of everyday life]. *Ukrainian historical journal*. №1. Pp. 174–184. [in Ukrainian].
3. Pavlychko S. (1999) Dyskurs modernizmu v ukrainskii literature [Discourse of modernism in Ukrainian literature]. Kyiv, 447 p. [in Ukrainian].
4. Polietukha I. (2014) Mimezys ta diiehezys u strukturi khudozhnoho tekstu (na materialy «Pryrodnoho romanu» H. Hospodynova) [Mimesis and diegesis in the structure of an artistic text (based on the material of H. Gospodinov's «Natural Novel»)]. *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University*. № 19. Pp. 113–118. [in Ukrainian].
5. Pochynok L. I. (2005) Olha Kobylianska. Znaioma postat u novomu rakursi [A familiar figure in a new perspective]. Kamianets-Podilskyi, 192 p. [in Ukrainian].
6. Shelkovnikova Z. B. (2013) Naratyvnyi povorot v lnhvistytsi [Narrative turn in linguistics]. Kyiv: Lnhvistyka, 200 p. [in Ukrainian].

УДК 8.81'23

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-29>**Оксана ПАГАВА,***orcid.org/0000-0002-8626-6541*

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

(Київ, Україна) *hfufdf2017@gmail.com*

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ В ОВОЛОДІННІ ДРУГОЮ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ, ФРАНЦУЗЬКОЮ, ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ПЕРЕКЛАДАЧАМИ Й ФІЛОЛОГАМИ

У статті актуалізується питання щодо оволодіння нерідною мовою або декількома мовами, зокрема здобувачами вищої освіти, майбутніми філологами та перекладачами. Особливо важливою нагальністю проблеми виявляється в теперішніх умовах, коли країна активно інтегрується в світове співтовариство й потреба в висококваліфікованих, конкурентоспроможних професійних кадрах зростає. Через це осучаснюється якість підготовки фахівців. Саме тому в статті розглянута своєрідність оволодіння другою іноземною мовою, зокрема, французькою, в процесі здобуття вищої освіти майбутніми філологами та перекладачами, що віддзеркалюється в певних психолінгвістичних особливостях. У дослідженні звертається увага на важливість запам'ятовування ланцюжку лексичних синонімічних одиниць під час опанування іноземної мови, що представлений об'єднанням сукупності загальних семантичних ознак, які вирізняються водночас диференційними семантичними ознаками. Синонімія розглядається як складна взаємодія семантично протиставленої єдності, складові якої є однією частиною мови та володіють тотожною лексичною сполучністю та здатністю до взаємозаміни в певних контекстах. Синонімічні лексичні одиниці мають певні сенсові зв'язки протилежного характеру та системні ієрархічні відносини. Унікальність людського мислення здатна виражатися в умінні співвідносити за допомогою знаків мови та продукування актів мовлення зв'язки між зовнішнім оточенням та внутрішнім світом. Це зумовлює організацію будь-якого комунікативного акту певним функційно-семантичним чином, що проявляється в співвіднесенні лінгвістичного та психологічного. Занурення в дослідження природи мовленнєвої взаємодії завдяки продукуванню лексичних одиниць виявляє потенціал не лише комунікативної поведінки, але й прояв життєдіяльнісних патернів особистості. У процесі спілкування мають місце взаємодія семантичного різноманіття між лексемами, а також умови їхнього використання, потенціал варіантів комунікативної поведінки людини як мовленнєвої особистості в діапазоні синонімії. Зазначені чинники знаходять відображення в освітньому процесі здобуття вищої освіти, але потребують детального розгляду та вивчення.

Ключові слова: французька мова, здобувач освіти, комунікативний потенціал, психологія, лінгвістика, спілкування, синонімія, семантичні ознаки, внутрішнє мовлення, філологія, мовленнєва діяльність, свідомість.

Oksana PAGAVA,*orcid.org/0000-0002-8626-6541*

Candidate of Psychological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

(Kyiv, Ukraine) *hfufdf2017@gmail.com*

PSYCHOLINGUISTIC FEATURES IN LEARNING A SECOND FOREIGN LANGUAGE, FRENCH, APPLICANTS OF HIGHER EDUCATION, TRANSLATORS AND PHILOLOGISTS

The article addresses the issue of mastering a non-native language or several languages, in particular by applicants for higher education, future philologists and translators. The urgency of the problem is especially important in the current conditions, when the country is actively integrating into the world community and the need for highly qualified, competitive professional personnel is growing. Therefore, the quality of training of specialists is being modernized. That is why the article examines the uniqueness of mastering a second foreign language, in particular French, in the process of obtaining higher education by future philologists and translators, which is reflected in certain psycholinguistic features. The study draws attention to the importance of memorizing a chain of lexical synonymous units during acquisition of a foreign language, which is represented by the combination of a set of common semantic features that are simultaneously distinguished by differential semantic features. Synonymy is considered as a complex interaction of a semantically opposed unity, the components of which are one part of the language and have identical lexical coherence and the ability to be

interchangeable in certain contexts. Synonymous lexical units have some semantic connections of an opposite nature and systemic hierarchical relationships. The uniqueness of human thinking can be expressed in the ability to correlate, through signs of language and the production of acts of speech, connections between the external environment and the internal world.

This leads to the organization of any communicative act in a certain functional-semantic way, which is manifested in the correlation of linguistic and psychological. Immersion in the study of the nature of speech interaction through the production of lexical units reveals the potential of not only communicative behavior, but also the manifestation of vital personality patterns. In the process of communication, there is an interaction of semantic diversity between lexemes, as well as the conditions for their use, the potential for variants of communicative behavior of a person as a speech personality in the range of synonymy. These factors are reflected in the process of obtaining higher education, but require detailed study.

Key words: French language, education applicant, communicative potential, psychology, linguistics, communication, synonymy, semantic features, inner speech, philology, speech activity, consciousness.

Постановка проблеми. У сучасних умовах у багатьох сферах українського суспільства є затребуваними фахівці, що володіють іноземною мовою, зокрема французькою. Спеціалісти, перекладачі й філологи, потрібні в такій професійній діяльності, як реклама та зв'язки з громадськістю, маркетинг, фінанси та аудит, управління персоналом, організація продажів, медицина, воєнна та військова справа. Окрім того, якщо людина прагне зробити кар'єру, вона обов'язково має володіти іншою, іноземною мовою. Саме тому на сучасному етапі вкрай актуальним є питання вивчення будь-якої нерідної мови або декількох мов узагалі. Адже знання іноземної мови надає можливість доступу до абсолютно нової культури, сприяє нетворкінгу, розвиває людський мозок, розширює світогляд, підвищує впевненість та привабливість, породжує успішність особистості тощо. До того ж, вивчення іноземної мови розвиває пам'ять та мислення, збагачує внутрішній світ людини, допомагає краще зрозуміти національну культуру та особливості рідної мови паралельно з зануренням у інші культури, національні традиції, звичаї, розширює кругозір, формує світогляд, руйнує стереотипи.

Зазвичай у світі багато людей опановують іноземні мови в молодому віці. Однак те, як вивчення іноземної мови впливає на психофізіологію, залишається практично недослідженим феноменом. Цей чинник контрастує з більш-менш дослідженою нейрофізіологією рідної мови. Під час вивчення іноземних мов у головному мозку формуються додаткові мовні центри, які залучають зорову, слухову пам'ять, голосовий апарат (Davis, Gaskell, 2009; Démonet, Thierry, Cardebat, 2005).

Наукові дослідження в області медицини вказують на те, що володіння хоча б однією іноземною мовою покращує когнітивний процес, поліпшує когнітивні навички. Опанування іноземних мов розвиває наш мозок, що вимагає від нас умінь аналізувати, запам'ятовувати та застосовувати складні лінгвістичні правила. Цей процес тренує пам'ять, увагу та здатність до абстрактного мис-

лення. Крім того, це сповільнює розумове старіння, збільшує фокус, самоконтроль та покращує запам'ятовування. На думку вчених, знання мов також захищає від таких захворювань, як деменція та хвороба Альцгеймера (Démonet, Thierry, Cardebat, 2005).

Нещодавно нейробіологи Лундського університету в Швеції розібрались, які частини головного мозку розвиваються, завдяки вивченню іноземних мов. За результатами роботи вчених, це гіпокамп – область, яка регулює засвоєння нової інформації та навігацію в просторі, а також три окремі області кори головного мозку. Для вивчення процесів у мозку вчені досліджували анатомію цього органу в двох групах волонтерів за допомогою магнітно-резонансної томографії. До першої групи ввійшли новобранці Шведської академії військових перекладачів, а до другої – студенти медфакультету університету Умео. Військові перекладачі навчалися іноземним мовам у стислий термін за спеціальною інтенсивною програмою. Студентів тренували вільно говорити арабською, дарі (фарсі) тощо. Групу медиків навчали за спецпрограмою порівнянної інтенсивності, проте з інших предметів. Терміном дослідження вчені обрали три місяці – учасники проекту зробили томограми до та після навчання. Виявилося, що анатомія мозку студентів медичного факультету збереглася, тоді як у студентів-перекладачів знайшли помітне зростання деяких ділянок мозку. До них увійшов гіпокамп, а також три зони кори – ліва середня лобна звивина, нижня лобна звивина і верхня тім'яна звивина. Ці зони не збігаються з зоною Брока, яка регулює моторну складову генерації мовлення. Також студенти з розвинутою верхньою скроневою звивиною виявили найкращі результати щодо вивчення мови. У випробуваних, які доклали більше зусиль під час навчання, також виявилось зростання середньої лобової звивини (Mårtensson, Eriksson, Bodammer, Lindgren, Johansson, Nyberg, Lövdén, 2012).

В умовах сьогодення в вітчизняній системі освіти актуальним є питання впровадження інте-

грованого підходу щодо планування, осмислення та розв'язання складних наукових та практичних задач. У тому числі в контексті реалізації психолінгвістики, що продовжує в інформаційному суспільстві здійснювати пошук «шляхів взаємодії» між мовою та мисленням і свідомістю людини. Традиційно психолінгвістика покликана занурюватись у вирішення низки наступних питань: лінгвістичні та психологічні особливості мовлення людини; способи використання мови в комунікації між людьми; соціальні, психологічні та політичні особливості мови; механізми реалізації та функціонування мови в суспільстві тощо. Заслуговує на увагу питання співвіднесення «мови – свідомості – мислення – образу світу» (Басок, 2006; Гусейнзаде, 2001). На сучасному етапі основними поняттями та категоріями психолінгвістики виступають мовна свідомість, мовленнєва діяльність, асоціативна поведінка, ментальність, образ світу, внутрішній лексикон, внутрішнє мовлення тощо. Таким чином, психічна діяльність віддзеркалюється і в поведінці, і в діяльності, і в трансформації образів, і у взаємодії свідомості та несвідомого та в інші способи, кожен з яких не кращий і не гірший за інші, не скасовує один одного, а передбачає взаємодоповнення.

Аналіз досліджень. Серед наробок останніх років, що стосуються зародження, сприйняття та віддзеркалення мови значущими є психологічні, нейропсихологічні, нейролінгвістичні, лінгвістичні результати досліджень. Завдяки цьому в психолінгвістиці розроблена мережа моделей продукування мови. В них так званий процес мовотворення складається в основному з послідовних етапів, як-то: орієнтування в комунікативній ситуації; сенсове планування; семантичне планування та вимова (Басок, 2006). Усе зазначене знаходить своє відображення й в контексті оволодіння французькою мовою. Знання та використання іноземної мови є незаперечним чинником освіченості, вдачі особистості та передбачає вільність мовленнєвого висловлювання та сприйняття, а також застосування іншої мови в сферах життєдіяльності та галузях науки з використанням відповідної термінологічної лексики. Відомо, що під час оволодіння іноземною лексикою найбільші труднощі виникають в процесі говоріння, вираження думок, а також при сприйнятті іноземної мови на слух, в процесі аудіювання тощо. Це висуває завдання володіння складною системою лексичного поєднання слів, що не є звичним та відрізняється від особливостей рідної мови. Важливим є те, що для мовця його рідна мова, її слова виступають звичним актом, який немов розчиня-

ється в самому мовцеві, зливається, поєднується з ним, занурює в нього. Рідна мова відома мовцю немов на несвідомому рівні, вона сприймається й віддзеркалюється цілісно, автоматично. В той час як нерідна мова вимагає концентрації уваги та значної роботи інших психічних функцій під час спілкування, коли кожна лексична одиниця має асоціюватись з конкретним поняттям.

Лексика мови відтворює систему понять, що складалась історично, протягом багатьох століть, крізь яку люди здатні сприймати дійсність. Поняття є узагальненням зі свідомості уявлення людини про властивості світу, які називаються за допомогою слів. Але через те, що поняття містить не всі якості, ознаки предмета, події чи явища, а лише істотні, значущі, які надають можливість відрізнити предмети між собою, поняття є сутнісним елементом, значенням слова. Хоча одне й те саме поняття може бути висловленим різними, наприклад, синонімічними словами. Таким чином, можуть виникати труднощі під час вибору слова по значенню в процесі комунікації: постає питання доречного та адекватного перекладу. Окрім того, формуванню високого рівня комунікативної компетенції сприяє засвоєння синонімів, що підвищує комунікативні можливості мовців.

Сучасні українські дослідники розглядають синонімію як значуще явище. У вивчення цього питання занурювались І. Білодіда, А. Грищенко, Л. Лисиченко, М. Плющ, О. Пономарев, О. Тараненко та ін. (Жовтобрюх, Кулик, 1965; Грищенко, Мацько, Плющ, 1997). Так, деякі автори зазначають, що «синоніми виникають, по-перше, із необхідності фіксувати в слові нові відтінки явища, уявлення чи поняття. З другого боку, синонімічні слова можуть характеризувати не саме явище, а своєрідність бачення, його оцінки, ставлення до нього. Третій клас синонімів виникає внаслідок диференціації значення або їх синонімічного зближення, що розвиваються в мовній системі» (Мойсієнко, Бас-Кононенко, Бондаренко, 2009).

Мета статті – дослідити психолінгвістичні особливості в оволодінні другою іноземною мовою, французькою, здобувачами вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Синонімія розглядається не тільки як процес запам'ятовування семантично споріднених одиниць, а в свою чергу й як процес опанування нових лексем. Це також спосіб стилістично забарвленого полісемантичного сприйняття та віддзеркалення оточуючої дійсності. Синонімічний ланцюжок, різноманіття лексичних значень слів надають можливість влучно, змістовно, дотично віддзеркалювати в мовленні думки, явища (Басок, 2006; Терещенко,

2000). Сутність синонімії, синонімічних відносин між словами привертає увагу лінгвістів, фахівців у галузі семасіології, оскільки вирішення проблем синонімії пов'язане з питаннями антонімії, полісемії, є важливим для лексикографії, літературознавства, методики викладання. В прикладному аспекті розробка теоретичних питань лексичної семантики сприяє створенню словників, на необхідність яких у мовній практиці вказують фахівці (Benveniste, 1976; Bisconti, 2015).

Синонімія як один із видів зв'язків слів відповідно до їх значення передбачає відносини подібності і відмінності. Особливістю синонімічних зв'язків є те, що сам чинник синонімічності встановлюється на основі семантичної подібності двох або декількох слів, характеристика кожного члена синонімічного ряду надається з урахуванням існуючих між синонімами відмінностей. Характеристика синонімічних зв'язків з погляду їхньої ролі в системній організації лексики передбачає своїм об'єктом не лише окремі синоніми в межах синонімічних рядків, а й синонімічні рядки, оскільки саме зв'язки різних членів рядку один з одним та зв'язки самих синонімічних рядків дозволяють говорити про взаємини особливих частин у складі єдиного цілого – у лексичній системі мови, зокрема французької.

В. Німчук звертає увагу, що перша згадка про синоніми зустрічається в роботі Памви Беринди «Лексіконъ славеноросскій и имени тлькованіє», друкованому церковнослов'янсько-західнороському словнику, виданому в друкарні Києво-Печерського монастиря в 1627 році. Ця праця вважається однією з кращих праць східнослов'янської лексикографії XVII століття. «Памво Беринда не помилився, коли писав у передмові до свого словника, що його праця «у пото(м) ны(х) в(ъ)дАчност(ъ) ѡ(т)несеть. Протягом тривалого періоду цей словник був посібником для тих, хто вивчав церковнослов'янську мову» (Німчук, 1978). Памво Беринда – видатний діяч української культури XVII століття. Він був не тільки талановитим ученим-лексикографом, але й поетом, перекладачем, друкарем і гравером. Та про його життя ми маємо дуже скупі відомості. Основним джерелом вивчення біографії Памви Беринди є присвята (передмова) і післямова до його «Лексикона» (Німчук, 1978). Наразі відомим є сучасне дослідження В. Бісконті, де репрезентовані особливості започаткування вживання синонімії у французькій мові, зокрема в 19 столітті, коли відбувався розквіт вивчення даного питання (Bisconti, 2012; Bisconti, 2015). З цього приводу Г. Нойес зауважує, що розвиток вчення про синоніми взагалі в світі розпо-

чався безпосередньо під впливом французької лінгвістичної науки (Noyes, 1951).

На сучасному етапі науковий інтерес до процесу синонімії проявляється в межах різноманітних підходів та напрямків у системі семантичних відносин мовних одиниць. Його дослідження та вивчення продовжує привертати увагу як зарубіжних, так і вітчизняних фахівців (Bisconti, 2016). Вони виокремлюють наступні ознаки синонімів: спільність понять; наявність одного контекстуального денотату; близькість або тотожність значень; загальна структурна формула дистрибуції; спільність у звучанні; приналежність синонімічних одиниць до однієї частини мови; взаємозамінність лексичних одиниць в одному контексті; тотожність сполучуваності лексем тощо (Ali Bouacha, Bertrand, 1981; Costantini, Arrivé, Darrault-Harris, Coquet, 1996).

Розглядаючи аналіз сполучуваності зазначених складових, фахівці вказують на властивості синонімів, визначаючи ознаки семантичної або смислової тотожності чи близькості слів. Це демонструє різноманіття в розумінні значення та сенсу слів. Перша ознака є актуальною, якщо значення слова визначається його понятійною віднесеністю. Через це розгляд значення слова виходить з позицій денотату. Умова синонімічності слів є можливістю визначати їхню співвіднесеність з одним денотатом. Значення та зміст слова виявляються в його дистрибуції: остання також є умовою синонімії слів тощо. Взагалі, все різноманіття можливих термінологічних варіантів дефініції аналізованого явища можна звести до наступних підходів: семантичного та операційно-семантичного. В межах першого підходу синоніми трактуються як слова, що мають одне й те саме лексичне значення, але з його відтінками, тобто диференційними семантичними ознаками, «прагматичними добавками». Другий підхід представлений концепцією взаємозамінності, сутність якої полягає в тому, що семантичні відмінності синонімів можуть бути нейтралізовані в «однакових контекстах або частково збігаються за характером лексичної сполучуваності в контекстах» (Bisconti, 2012; Bisconti 2015; Lima, 2012).

Потребують детального вивчення питання визначення синонімії як мовного явища, де набудуватимуть більш ретельного дослідження значення слів у певній лінгвокультурі, метамові взагалі. На сучасному етапі слова, що мають співпадаюче, схоже значення, розглядаються як лексичні варіанти. Справжніми ж синонімами вважаються слова, що мають у своїй семантичній структурі диференціальні ознаки (Greimas, 1970). Семантична сут-

ність синонімії передбачає еквівалентність усіх значень лексичних одиниць або значень сем. Це, в свою чергу, є підставою розрізнення повної та часткової синонімії. Тож, абсолютна синонімія є винятково рідкісним явищем (Noyes, 1951).

Так, стовідсоткові синоніми традиційно зустрічаються у французькому словнику синонімів (*Dictionnaire des synonymes*), де, наприклад, знаходимо чітко визначені синоніми до неозначеного прикметника *aucun*: *pas (un), nul, pas un seul, personne* – ні один, жоден тощо (Larousse, 2023; Le Robert, 2023). Уважаться, що це явище зумовлене історичними та етимологічними причинами (Benveniste, 1976). В наведеному вище прикладі одна з лексем має латинське походження, етимологія іншої має віддзеркалення у французькій мові, де вони обидві використовуються. При цьому з часом у активному застосуванні залишається як правило лише один з синонімів: решта слів з синонімічного рядку зникають або починають бути синонімами в ланцюжку інших значень (Haas, 1973).

Існує також думка, що синонімами можуть бути лише ті слова, що повністю співпадають за значенням або збігаються за окремими компонентами (Bisconti, 2015). Деякі фахівці називають синонімами слова, що позначають той самий предмет або віддзеркалюють тотожну думку (Lima, 2012). Усе це вказує на те, що комунікативно-прагматична цінність синонімів полягає не в їхній тотожності, а навпаки, в їхньому різноманітті. Адже, мета комунікації полягає не в дублюванні значення слів, а в адекватному, але поряд із тим стилістично забарвленому висловлюванні відповідної думки (Noyes, 1951).

До синонімічного рядку входять слова, що об'єднані близькістю лексичних значень і такі, що володіють здебільшого тими чи іншими відмінностями, що містяться, наприклад, в змісті значення, в характері зв'язків з іншими словами, в закономірностях вживання, що зумовлені експресивно-стилістичними якостями тощо. Розгляд синонімічного рядку як мікросистеми вимагає встановлення характеру взаємин між його членами, визначення міри семантичної близькості. Для більш чіткішого виявлення структурної організації синонімічного рядку використовується методика компонентного аналізу. Вона передбачає розгляд значення кожного члена досліджуваної групи слів як сукупності мінімальних семантичних компонентів. Компонентний аналіз лексичних одиниць орієнтований насамперед на їхній понятійний зміст як основу лексичного значення. Так, об'єктивним джерелом, що містить

понятійні компоненти (ознаки) значень, можуть бути тлумачні словники тощо (Larousse, 2023; Le Robert, 2023).

Оволодіння синонімічним рядком є однією з психолінгвістичних складових в процесі опанування французької мови здобувачами вищої освіти, перекладачами й філологами. Задля цього робочі тексти для читання й перекладу мають ретельно добиратися викладачем. Їх можна запозичувати з різноманітних рубрик сучасних періодичних або інтернет-джерел, але вони мають бути змістовними, структурованими, цілісними, з дотриманням граматичних правил. Мовний потенціал текстів має створювати простір для пошуково-дослідницької роботи здобувачів освіти, завдяки чому можна впорядковувати й тренувальні вправи, наприклад, на вибудову синонімічного ланцюжку. Що стосується такого виду мовленнєвої діяльності як говоріння, діалогічне та монологічне мовлення, то завдяки запам'ятовуванню синонімів відкривається перспектива оперування дефініціями в різних сферах життєдіяльності та на різноманітні теми. Це ж стосується й аудіювання, коли відбувається швидке сприйняття іншої мови, під час якого не завше дотично спливає на думку влучне слово. Розвинене знання синонімії дозволить швидко зорієнтуватися в ситуації так само, як і під час письма, написання творів тощо.

Розглянемо підтвердження вищезазначеного на невеличкому прикладі перекладу назви заголовку до статті з рубрики *Société* французького електронного видання *Le Monde*. Наданий матеріал використовувався в роботі зі здобувачами освіти спеціальності 035 «Філологія», спеціалізації 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська» першого рівня вищої освіти 4 року навчання (8 семестр) у контексті викладання навчальної дисципліни «Практичний курс перекладу з другої іноземної мови (французької)». Так, в назві заголовку «*Au Sénat, la crise politique couve autour du projet de loi «immigration»*» нас цікавить точний, влучний, відповідний до сенсу інформації переклад дієслова «*couve*» (Le Monde, 2023). У французькій мові дієслово «*couve*» (інфінітив «*couver*») є перехідним дієсловом, підтвердження чого знаходимо в словнику Larousse, та походить від латинського «*subare*», що перекладається як «лежати; бути сонним» (Larousse, 2023).

Окрім того, словник надає наступний синонімічний ланцюжок щодо сенсового вживання дієслова: 1. *En parlant des oiseaux, s'étendre sur les œufs pour leur assurer la chaleur nécessaire au développement normal de l'embryon: Une poule qui*

couve dix œufs (1. По відношенню до птахів, що сидять на яйцях, щоб забезпечити їм тепло, необхідне для нормального розвитку зародка: Курка, що насиджує десять яєць). 2. Entourer quelqu'un de soins attentifs et excessifs de tendresse: Sa mère l'a trop couvé (2. Забезпечувати людину належною турботою і надмірною ніжністю: Мати надто багато доглядала за нею). Синонімічний рядок дієслова «couver» представлений наступним чином: chouchouter (familier) – choyer – dorloter – protéger, що українською перекладається як: сюсюкатися (розмовне) – «носитися» – балувати – оберігати. Протилежне значення: грубити – залякувати. 3. Littéraire. Entretenir secrètement et patiemment un sentiment: Il couve sa vengeance. (3. Літературний. Таємно та терпляче підтримувати почуття: Він розмірковує про свою помсту). В словнику знаходимо також наступну інформацію: «couver» може вживатися як перехідне дієслово (verbe transitif). Наприклад, у виразах: couver des yeux, du regard, regarder quelqu'un, quelque chose longuement, avec tendresse ou avec convoitise. Couver une maladie, en être atteint sans qu'elle se déclare encore nettement. Або як неперехідне дієслово (verbe intransitive): Couver (sous la cendre), être sur le point de se déclarer, d'éclater, en parlant d'un mal, d'un effet violent, etc.

Тож, з метою здійснення адекватного перекладу має значення сенсова структура слова, що передбачає наявність обов'язкової ієрархії: основне значення грає провідну роль, йому підпорядковуються вторинні семантичні досліджуваного слова. Окрім того, визначення співвідношення між членами синонімічного ряду, виявлення ознак подібності та відмінності слів-синонімів, уточнення значення дієслів в нашому випадку, виходячи з аналізу їхньої сполучуваності, становлять важливий аспект вивчення словникового складу французької мови.

Виходячи з вищезазначеного та враховуючи особливості публіцистичного стилю, назва заголовку «Au Sénat, la crise politique couve autour du projet de loi «immigration» може бути перекладена як: «У Сенаті назріває (точиться) політична криза навколо «іміграційного» законопроект».

Таким чином, труднощі під час вибору відповідного, влучного слова за значенням у процесі здійснення перекладу з французької комунікації полягають в самій сутності уміння добирати дотичні слова з синонімічного рядку. Цей процес є складним за своєю природою через сенс, який треба донести до реципієнта, щоби належним чином занурити в ситуацію, в її сприйняття, в її осмислення та в її розуміння. Окрім того, відомо, що значна кількість слів до французької

мови «прийшла» з латинської мови та впродовж століть слова піддавались різноманітним трансформаціям, у тому числі й словотворчим, лексичним. Саме тому лексика французької мови є складною системою, що багаторазово перетинається та за допомогою якої впорядковується різнобарвна інформація про предмети, явища, події навколишнього світу, що віддзеркалюється через поняття. Через це в процесі навчання французької мови варто поставити й питання про впорядкування лексичних одиниць за широким набором семантичних ознак і стилістичних відтінків тощо (Bisconti, 2016).

Слід зазначити, що систематизація слів (в нашому випадку) французької мови полегшує процес запам'ятовування, засвоєння понять та збагачує лексичний запас. Але оскільки слова відрізняються смисловими відтінками, то насамперед доречно систематизувати та організувати засвоєння саме слів синонімічного рядку. З цією метою необхідно підвищувати крос-культурну грамотність, занурювати здобувачів освіти в лінгвокультурний аспект, оскільки у взаємодії між рідною та нерідною мовами існує своя унікальна проблематика, незнання якої ускладнює спілкування між людьми обох культур, а знання зобов'язує до постійної та завзятої співпраці тощо. Отже, засвоюючи, запам'ятовуючи певний синонімічний ланцюжок слів, словосполучень, зворотів в тій чи іншій послідовності, що є дотичними для використання в конкретних ситуаціях спілкування, здійснення перекладу, закладаємо основу для вкрай необхідних складових у володінні нерідною мовою, зокрема французькою, точності, швидкості перекладу, сприйняття та віддзеркалення інформації тощо.

Висновки. Отже, синонімія має розумітися та застосовуватися в мовленнєвому процесі як «звичка до вираження». Звісно, що така «звичка» має бути зумовленою практикою використання як у розмовному, так і в письмовому мовленні. Спонуванням до цього є потреба розумітися з оточуючими, висловлюватися стосовно інших. Так, спілкуючись один з одним, французи можуть сказати, наприклад, «bel» або «bon» («красивий» або «гарний, добрий») по відношенню до людини, предмета, події чи явища і це залежить від мовленнєвої звички, звичаїв, традицій, тієї характеристики, що мається на меті, творчого прояву, місця проживання, розмовного діалекту тощо, але метою завжди буде висловлення, підкреслення чогось сутнісного, важливого. Прагненням до активного використання синонімії в процесі мовлення має стати спонування робити свої висловлювання

багатшими, красивішими, колоритнішими, неповторними, цікавими, яскравими, влучними. Тож, викладачеві французької мови слід прививати здобувачам вищої освіти, майбутнім філологам та перекладачам, звичку активного використання словників, зокрема словників синонімів. Засвоєння матеріалу треба постійно закріплювати виконанням тренувальних вправ, що спрямовані на поповнення словникового запасу здобувачів освіти в контексті використання синонімічних ланцюжків. Під час опанування синонімічних рідків стане в пригоді робота з матеріалами сучас-

них інтернет-джерел, а також творів художньої французької літератури, що є незамінним скарбом під час оволодіння нерідною мовою, сповненим шедеврами та чисельними прикладами вживання значної кількості мовного багатства та різнобарв'я. Вважається за потрібне зосередити зусилля подальших розвідок на вивченні механізмів синонімії, занурившись у дослідження психічних чинників, що спонукають до здійснення мовленнєвої діяльності, яка стимулюється завдяки аналізу поточної ситуації, створюючи в свідомості людини необхідні образи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басок В. А. Контекстуальна синонімія: семантико-стилістичний та прагматичний аспекти: автореф. на здоб. наук. ст. канд. філол. наук: спец.10.02.04 «Германські мови». Київ, 2006. 20 с.
2. Гавриленко К. М. Навчання студентів немовних вузів професійній міжнародній комунікації. Наук. зап. Серія філологічна. Остріг: Вид. Нац. ун-ту «Острозька академія», 2012. Вип.23. С. 241.
3. Гусейнзаде Г. Д. Навчання мовленнєвої комунікації іноземною мовою. Баку: Мутарджим, 2001. 131 с.
4. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.1. Підручник для ф-тів мови і л-ри пед. ін.-тів. Вид. 3-тє. Київ: Рад. школа, 1965. 422 с.
5. Німчук В. В. Словник П. Беринди та його місце і історії лексикографії (До 350-річчя виходу в світ «Лексикона»). Мовознавство. 1978. № 2. С. 24–36.
6. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. / За ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1973. 438 с.
7. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. К.: Знання, 2010. 270 с.
8. Сучасна українська літературна мова: Підручник. / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та інш.; За ред. А. П. Грищенко, - вид. перероб. допов. К.: Вища школа, 1997. 493 с.
9. Сучасна українська літературна мова. / Під ред. М. Я. Плющ. К.: Вища школа, 1994. 414 с.
10. Сучасна українська літературна мова. / За ред. О. Д. Пономарева. К.: Либідь, 2001. 400 с.
11. Терещенко Л. Лексична синонімія. Київ, 2000. С. 25–30.
12. Українська мова. Енциклопедія (Редколегія: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін.). Київ: Укр. енцикл., 2000. 752 с.
13. Ali Bouacha A., Bertrand D. Lectures de récits. Pour une approche sémio-linguistique des textes littéraires; parcours méthodologique de lecture et d'analyse. Paris: Bureau pour l'Enseignement de la Langue et de la Civilisation Française a l'Étranger, 1981. 184 p.
14. Benveniste É. Problemas de linguuistica geral; tradução de Maria da Glória Novak e Luiza Neri; revisão do Prof. Isaac Nicolau Salum. São Paulo, Ed. Nacional, Ed. da Universidade de São Paulo, 1976. 387 p.
15. Bisconti V. «Charles Bally et la synonymie, ou «la communauté d'usage» d'abord», Éla. Études de linguistique appliquée, vol. 178, no. 2, 2015, pp. 195–212. URL: <https://www.cairn.info/revue-ela-2015-2-page-195.htm>
16. Bisconti V. La synonymie dans la seconde moitié du XIXe siècle: description, pédagogie et théorisation. F. Neveu. et al. (éds), Actes du CMLF 2012 – 3e Congrès Mondial de Linguistique Française, Université Lumière Lyon 2, Lyon, 4–7 juillet 2012. EDP Sciences. URL: https://www.academia.edu/23757610/La_synonymie_dans_la_seconde_moitie_C3%A9_du_XIXe_si%C3%A8cle_description_p%C3%A9dagogie_et_th%C3%A9orisation
17. Bisconti V. Le Sens en partage. Dictionnaires et théories du sens, XIXe – XXe siècles, coll. «Langages», préface de Tullio De Mauro, Lyon, ENS Éditions, 2016. 395 p.
18. Costantini M., Arrivé M., Darrault-Harris I., Coquet J.-C. Sémiotique, phénoménologie, discours: du corps présent au sujet énonçant. Paris: L'Harmattan, 1996. 220 p.
19. Davis MH, Gaskell MG. A complementary systems account of word learning: neural and behavioural evidence. Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci, 2009. Dec. 27. 364 p. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19933145/>
20. Démonet JF., Thierry G., Cardebat D. Renewal of the neurophysiology of language: functional neuroimaging. Physiol Rev. 2005 Jan; 85 (1): 49–95. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15618478/>
21. Greimas A. J. Du sens. Essais sémiotiques, tome 1. Edition: Seuil; First Edition. Paris. 1970. 313 p.
22. Haas W. John Lyons. Introduction to theoretical linguistics. Journal of Linguistics. 1973; 9 (1). P. 71–113. doi:10.1017/S0022226700003558
23. Larousse. URL: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/couver/20041>
24. Le Monde. URL: https://www.lemonde.fr/politique/article/2023/11/06/au-senat-la-crise-politique-couve-autour-du-projet-de-loi-immigration_6198459_823448.html
25. Le Robert. URL: <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/autsun>
26. Lima Maria Hozanete Alves de. No (per)curso de Ferdinand de Saussure a hetero-dimensão é fundante. Cadernos de Estudos Linguísticos. 2012, v. 54, n. 2, pp. 265–287.
27. Mårtensson J., Eriksson J., Bodammer NC., Lindgren M., Johansson M., Nyberg L., Lövdén M. Growth of language-related brain areas after foreign language learning. Neuroimage. 2012 Oct. Volume 63, Issue 1, 15. P. 240–244.
28. Noyes G. E. The Beginnings Of The Study of Synonyms in England. PMLA/Publications of the Modern Language Association of America. 1951. 66 (6). 951–970.

REFERENCES

1. Basok V. A. (2006) Kontekstualna synonimiia: semantyko-stylistychnyj ta prahmatychnyj aspekty. [Contextual synonymy: semantic-stylistic and pragmatic aspects] Avtoref. na zdob. nauk. st. kand. filol. nauk: spets.10.02.04 «Hermanski movy», Kyiv. Autoref. on of science Art. Ph.D. philol. Sciences: special. 10.02.04 «Germanic languages», Kyiv. 20. [in Ukrainian].
2. Havrylenko K. M. (2012) Navchannia studentiv nemovnykh vziv profesiynij mizhnarodnij komunikatsii. [Training students of non-language higher education institutions in professional international communication] Nauk. zap. Seriia filolohichna. Ostrih: Vyd. Nats. un-tu «Ostrozka akademiia». Science zap Philological series. Oyster: Type National Ostroh Academy University, 23. 241. [in Ukrainian].
3. Husejnzade H. D. (2001) Navtchannia movlennevoy kommunykatsyy inozemnoj movoj. [Teaching verbal communication in a foreign language] Baku: Mutardzhim. Baku: Mutardzhim, 131. [in Ukrainian].
4. Zhovtobriukh M. A., Kulyk B. M. (1965) Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoj movy. [Course of modern Ukrainian literary language] Ch. 1. Pidruchnyk dlia f-tiv movy i l-ry ped. in.-tiv. Vyd. 3-tie. Kyiv: Rad. Shkola. Part 1. Textbook for language and language pedagogy. etc. Kind. the 3rd Kyiv: Rad. school, 422. [in Ukrainian].
5. Nimchuk V. V. Slovyk P. (1978) Berynda ta joho mistse i istorii leksykohrafii (Do 350-richchia vykhodu v svit «Leksykona»). [The dictionary of P. Berinda and its place and history of lexicography (To the 350th anniversary of the publication of the «Lexikon»)] Movoznavstvo. Linguistics. 2. 24–36. [in Ukrainian].
6. Suchasna ukrainska literaturna mova. Leksyka i frazeolohiia (1973). [Modern Ukrainian literary language. Vocabulary and phraseology] Za red. I. K. Bilodida. Kyiv: Naukova dumka. Under the editorship I. K. Bilodida. Kyiv: Scientific thought. 438. [in Ukrainian].
7. Suchasna ukrainska literaturna mova: Leksykolohiia. Fonetuka: Pidruchnyk (2010). [Modern Ukrainian literary language: Lexicology. Phonetics: a textbook] A. K. Mojsienko, O. V. Bas-Kononenko, V. V. Bondarenko ta in. K.: Znannia. A. K. Mojsienko, O. V. Bas-Kononenko, V. V. Bondarenko and others. K.: Knowledge, 270. [in Ukrainian].
8. Suchasna ukrainska literaturna mova (1997). [Modern Ukrainian literary language] Pidruchnyk / A. P. Hryshchenko, L. I. Matsko, M. Ya. Pliusch ta insh.; Za red. A. P. Hryshchenko, vyd. pererob. dopov. K.: Vyscha shkola. Textbook / A. P. Hryshchenko, L. I. Matsko, M. Ya. Plyusch, etc.; Under the editorship A. P. Hryshchenko, ed. processing added. K.: Higher School, 493. [in Ukrainian].
9. Suchasna ukrainska literaturna mova (1994). [Modern Ukrainian literary language] Pid red. M. Ya. Pliusch. K.: Vyscha shkola. Under the editorship M. Ya. Plyusch. K.: Higher School. 414. [in Ukrainian].
10. Suchasna ukrainska literaturna mova (2001). [Modern Ukrainian literary language] Za red. O. D. Ponomareva. K.: Lybid. Under the editorship O. D. Ponomareva. K.: Lybid. 400. [in Ukrainian].
11. Tereschenko L. (2000) Leksychna synonimiia. [Lexical synonymy] Kyiv, 25–30. [in Ukrainian].
12. Ukrainska mova. Entsyklopediia (2000). [Ukrainian language. Encyclopedia] Redkolehiia: Rusanivskij V. M., Taranenko O. O., Ziabliuk M. P. ta in. Kyiv: Ukr. entsykl. Editorial board: V. M. Rusanivskij, O. O. Taranenko, M. P. Zyabliuk, etc. Kyiv: Ukr. encycl., 752. [in Ukrainian].
13. Ali Bouacha A., Bertrand D. (1981) Letstures de rétsits. Pour une approche sémio-linguistique des tekhtes littéraires; partsours méthodologikue de letsture et d'analyse. [Lestures of retsits. For a semio-linguistic approach to literary techniques; share our methodology of literature and analysis] Paris: Bureau pour l'Enseignement de la Langue et de la Tsivilisation Franchises a l'Étranger. Paris: Office for Language Teaching and Civilization Franchises Abroad, 184. [in French].
14. Benveniste É. (1976) Problemas de linguuuititsa geral; tradução de Maria da Glória Novak e Luiza Neri; revisão do Prof. Isaats Nitsolau Salum. [General linguistic problems; translation by Maria da Glória Novak and Luiza Neri; review by Prof. Isaats Nitsolau Salum] São Paulo, Ed. Natsional, Ed. da Universidade de São Paulo, 387. [in Spanish].
15. Bistsonti V. (2015) «Charles Bally et la synonymie, ou «la tsommunauté d'usage» d'abord». [Charles Bally and synonymy, or «the community of use» first] Éla. Études de linguistikue applikuée. Éla. Studies in Applied Linguistics, 178 (2). 195–212. URL: <https://vvv.tsairn.info/revue-ela-2015-2-page-195.htm> [in French].
16. Bistsonti V. (2012) La synonymie dans la setsonde moitie du 19–20 sietsle: destsription, pédagogie et théorisation. [Synonymy in the second half of the KhIkhe century: description, pedagogy and theorization] F. Neveu. et al. (éds), Atstes du TsMLF 2012 – 3e Tsongrès Mondial de Linguistikue Française, Université Lumière Lyon 2, Lyon, 4–7 iuillet. F. Nephew. et al. (eds), Proceedings of CMLF 2012 – 3rd World Congress of French Linguistics, Université Lumière Lyon 2, Lyon, July 4–7. [in French].
17. Bistsonti V. (2016) Le Sens en partage. Ditstionnaires et théories du sens, 19–20 sietsles. [Shared Meaning. Dictionaries and theories of meaning, 19th – 20th centuries] tsoll. «Langages», préfatse de Tullio De Mauro, Lyon, ENS Éditions. coll. «Langages», preface by Tullio De Mauro, Lyon, ENS Éditions, 395. [in French].
18. Tsostantini, Michel and Darrault-Harris, Ivan (eds) (1999) Sémiotikue, phénoménologie, distsours: du tsorps présent au sujet énonçant [Semiotics, phenomenology, discourse: from the present body to the enunciating subject] Paris: L'Harmattan, 345. [in French].
19. Davis MH, Gaskell MG. (2009) A tsomplementary systems atstout of vord learning: neural and behavioural evidentse. Philos Trans R Sots Lond B Biol Stsi. Dets 27; 364. [in English]. URL: <https://pubmed.ntsbi.nlm.nih.gov/19933145/>
20. Démonet JF, Thierry G, Tsardebat D. (2005) Reneval of the neurophysiology of language: funtstional neuroimaging. Physiol Rev. Yan; 85 (1). 49–95. [in English]. URL: <https://pubmed.ntsbi.nlm.nih.gov/15618478/>
21. Greimas A. J. (1970) Du sens. Essais sémiotikues. [Sense. Semiotic essays] tome 1. Edition: Seuil; First Edition. Paris. volume 1. Edition: Seuil; First Edition. Paris. 313. [in French].
22. Haas V. (1973) John Lyons. Introdutstion to theoretitsal linguistitss. Journal of Linguistitss. 9 (1). 71–113.
23. Larousse. URL: <https://vvv.larousse.fr/ditstionnaires/frantsais/tsouver/20041> [in French].
24. Le Monde. URL: https://vvv.lemonde.fr/politikue/artitsle/2023/11/06/au-senat-la-tsrise-politikue-tsouve-autour-du-projet-de-loi-immigration_6198459_823448.html [in French].
25. Le Robert. URL: <https://ditstionnaire.lerobert.tsom/definition/autsun> [in French].
26. Lima Maria Hozanete Alves de. (2012) No (per)tsurso de Ferdinand de Saussure a hetero-dimensão é fundante. [No (per)curso de Ferdinand de Saussure a hetero-dimensão é fundante] Cadernos de Estudos Linguísticos. Cadennos of Linguistic Studies. 54 (2). 265–287. [in Spanish].
27. Mårtensson J., Eriksson J., Bodammer N., Lindgren M., Johansson M., Nyberg L., Lövdén M. (2012) Growth of language-related brain areas after foreign language learning. Neuroimage. Otst. Volume 63, Issue 1, 15. 240–244.
28. Noies G. E. (1951) The Beginnings Of The Study of Synonyms in England. PMLA/Publitsations of the Modern Language Assotsiata of Ameritssa. 66 (6). 951–970.

УДК 811.162.3'373.23:811.161.2'253
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-30>

Наталія ПЕТРИЦА,
 orcid.org/0000-0003-1205-931X
 кандидат філологічних наук,
 доцент кафедри словацької філології
 Ужгородського національного університету
 (Ужгород, Україна) natalia.petricea@uzhnu.edu.ua

ПРОБЛЕМИ ТРАНСПОЗИЦІЇ ЧЕСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті охарактеризовано окремі проблемні питання транспозиції чеських онімів українською мовою. Дискусійні питання зумовлені рядом об'єктивних та суб'єктивних факторів. До суб'єктивних зазвичай відносимо недотримання перекладачами чинних правописних чи перекладацьких норм. Об'єктивними факторами вважаємо, зокрема, відсутність системного вивчення в українській ономастиці норм передачі слов'янських/західнослов'янських онімів, зрештою, як і онімів інших мов чи груп споріднених мов. Крім відсутності теоретичних основ української перекладознавчої ономастики, непослідовність у відтворенні імен та прізвищ із слов'янських мов у перекладацькій практиці викликані також суперечливістю, недоопрацюванням (а подекуди і відсутністю) окремих норм транспозиції онімів в українському правописі. Відтворення чужомовних онімів непослідовно вирішує також чинна редакція українського правопису 2019 р., котра регулює лише окремі питання: написання окремих суфіксів, подвоєння, передачу літер *z* та *g*, апострофа тощо. У цьому сенсі дискусійним питанням при відтворенні слов'янських імен та прізвищ українською мовою є, до прикладу, відмінювання суфіксальних антропонімів. Оскільки голосний *g* у західнослов'янських суфіксах *ek*, *ec* у непрямих відмінках випадає, а за нормами українського правопису суфіксальний голосний зберігається. У результаті цього при перекладі виникають неприродні за звучанням форми Гашек-Гашекові, Моравек-Моравекові. Так само правопис непослідовно регулює передачу чеських буквосполучень «губний+ѣ» при перекладі онімів. Інша група дискусійних питань стосується саме недотримання правил передачі чеських власних особових назв перекладачами та редакторами у засобах масової інформації. Серед них зокрема є непослідовність передачі літер *h* і *g*, буквосполучення *ji-*, суфіксів *ik/-ík*, *-ič* тощо.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, перекладознавча ономастика, антропоніми, ім'я, прізвище, транслітерація, транскрипція.

Natalia PETRITSA,
 orcid.org/0000-0003-1205-931X
 Candidate of Philological Sciences,
 Associate Professor at the Department of Slovak Philology
 Uzhhorod National University
 (Uzhhorod, Ukraine) natalia.petricea@uzhnu.edu.ua

PROBLEMS OF TRANSPOSITION OF CZECH ANTHROPNYMS INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article describes some problematic issues of the transposition of Czech anthroponyms into the Ukrainian language. Discussion issues are determined by a number of objective and subjective factors. Translation problems are related to the lack of a systematic study in Ukrainian onomastics of the norms of transmission of Slavic/West Slavic onyms, in the end, as well as onyms of other languages or groups of related languages. In addition to the lack of theoretical foundations of Ukrainian translational onomastics, the inconsistency in the reproduction of names and surnames from Slavic languages in translation practice is also caused by inconsistency, incompleteness (and in some cases the absence) of certain norms of transposition of onyms in Ukrainian orthography. The issue of reproduction of foreign-language onyms is also inconsistently resolved by the 2019 version of the Ukrainian orthography, which regulates only the writing of individual suffixes, doubling, transfer of the letters *h* and *g*, apostrophe, etc. In this sense, a debatable issue when reproducing Slavic names and surnames in the Ukrainian language is, for example, declension of suffixed anthroponyms. Since the vowel *e* in the West Slavic suffixes *ek*, *ec* is dropped in the indirect cases, and according to the norms of Ukrainian spelling, the suffix vowel is preserved. As a result, the unnatural-sounding forms Hasek-Hashekov, Moravek-Moravekovi appear during translation. In the same way, the spelling inconsistently regulates the transmission of the Czech letter combinations “labial+ě” when translating onyms. Another group of debatable issues concerns precisely the non-observance of the rules for the transfer of Czech personal names by translators and editors in mass media. Among them, in particular, there is an inconsistency in the transmission of *h* *l* *g*, the letter combination *ji-*, the suffixes *ik/-ík*, *-ič*, etc.

Key words: intercultural communication, translational onomastics, anthroponyms, name, surname, transliteration, transcription.

Постановка проблеми. Інтенсифікація міжнародних зв'язків на зламі ХХ–ХХІ століть пожвавили співпрацю слов'ян у політичній, економічній галузі, у сфері науки, культури, туризму. На теренах сучасної Славії дедалі активніше укладаються двосторонні міжурядові угоди, підписуються торгові договори, оформляються інші документи юридичного характеру, здійснюються переклади наукової, публіцистичної, художньої літератури. Усі ці документи містять значну кількість власних особових та географічних назв, які так само, як і термінологічна лексика, потребують особливої уваги при транспозиції з мови-реципента до цільової мови.

Власні назви (оніми) – особливий пласт лексики кожної мови. Він формувався упродовж століть під впливом мовних та позамовних факторів, набув у кожного народу специфічних національних рис. Оніми, на відміну від апелятивної лексики, індивідуалізують іменованій об'єкт, вирізняють його з класу однотипних. Саме тому пропріальна лексика у процесі перекладу становить особливу групу, яка в контексті міжкультурної комунікації потребує дотримання особливих принципів перекладу. Відтворення онімів українською мовою у білінгвів зазвичай *«викликає багато труднощів, оскільки перекладачеві потрібно не лише максимально точно передати іношомовні власні назви, а й враховувати специфіку звукової та графічної системи мови оригіналу та мови, на яку вони транслітеруються, тобто, з одного боку, якомога ближче наблизитися до мови-джерела, а з іншого, – дотримуватися норм українського правопису»* (Могила 2007: 158).

Однією з причин непослідовного відтворення власних назв у процесі міжкультурної взаємодії дослідники називають невпорядкованість принципів та методів міжмовної передачі пропріальної лексики. Важко не погодитися з українською дослідницею слов'янської ономастики С. Пахомовою у тому, що *«у вітчизняній практиці склалася багаторічна традиція неухваги ба навіть неповаги до пропріальної лексики при перекладі: її не вводять у двомовні словники, автори підручників з перекладознавства, як правило, не торкаються складних питань передачі ономастичної лексики»* (Пахомова 2019: 75).

Крім відсутності теоретичних основ української перекладознавчої ономастики, різнобій та непослідовність у відтворенні слов'янських власних назв у перекладацькій практиці викликані також суперечливістю, недоопрацюванням (а подекуди і відсутністю) окремих норм транспозиції онімів в українському правописі. Адже саме

український правопис є тим засадничим документом, яким керуються перекладачі, редактори, мовознавці. Варто зауважити, що в Україні науковий інтерес дослідників змістився здебільшого в площину вивчення питання транспозиції онімів з неслов'янських мов українською та навпаки. Саме тому в епоху інтенсифікації міжкультурної комунікації слов'ян системна розробка теоретичних засад, принципів та методів транспозиції власних назв є необхідною та на часі.

Аналіз досліджень. Чи не найповнішу інформацію про дослідження у галузі транспозиції пропріальної лексики подає «Бібліографічний довідник з української ономастики», укладений колективом науковців відділу ономастики Інституту української мови НАН України. Довідник засвідчив, що за радянських часів основна увага відводилася вивченню питань відтворення українських антропонімів, топонімів графічними засобами російської мови: праці І. Сунцової (1959, 1962), В. Нежніпани (1964, 1971), Л. Масенко (1985, 1988), В. Горпинича (1986), лексикографічні праці Скрипника, Н. Дзятківської (1960, 1986), С. Левченка (1960, 1972). Поодинокими були дослідження, які стосувалися передачі онімів графікою англійської/німецької мов та навпаки (І. Черненко (1962), О. Ріпецька (1964), Ю. Карпенко (1987, 1991), чи проводилися на матеріалі слов'янських мов (напр. чеської – студії О. Паламарчук (1976, 1978, 1982), польської – розвідка Л. Гумецької (1984)).

Природно, що після здобуття Україною незалежності та набуття українською мовою статусу державної, активізувалося вивчення питань передачі іноземних онімів графічними засобами української мови та навпаки, здебільшого на матеріалі англійської мови (Б. Ажнюк (1993,1995), І. Корунець (1993), А. Гудманян (1994-2000), М. Крижанівська (1996), А. Дяков (1997), М. Вакуленко (1999), Р. Зорівчак (2000), О. Бешкарева (2003), рідше – на матеріалі інших мов (французької мови: О. Чередниченко (1993), І. Бойчук (1998), В. Мазниченко (1999); угорської мови П. Чучка (1995); німецької мови В. Кам'янець (1996), О. Ріпецька (1996), Н. Щербань (1997)). Водночас бракує досліджень, які б всебічно вивчали питання відтворення пропріальної лексики, нормували принципи та методи передачі власних назв у процесі міжкультурної комунікації слов'ян. Періодично проблеми транспозиції власних назв у слов'янських мовах порушують відомі українські славісти: О. Паламарчук (1998, 2000, 2008) – на матеріалі чеської мови, В. Житник (2001) – чеської та польської мов, О. Албул (2007) – на мате-

ріалі чеських та словацьких онімів, Л. Васильєва (2012) – хорватської мови, С. Пахомова (2017, 2019) – на матеріалі словацької мови.

Відсутність чітко продуманих норм передачі слов'янських онімів відчувають сьогодні і перекладачі, і, навіть, науковці-славісти. Це зумовлено кількома причинами: по перше – зміщення фокусу наукових досліджень та правописних норм в бік питань відтворення неслов'янських та російських власних назв українською мовою (що, без сумніву, теж є важливим). По друге – недосконалістю норм українського правопису, який, на жаль, також не розв'язує багатьох проблем передачі слов'янських власних назв українською мовою. По третє, сьогодні незначна кількість наукових праць, що стосується проблем транспозиції пропріальної лексики у контексті міжслов'янської комунікації, містить частково неактуальну інформацію, оскільки враховує правописні норми української мови, чинні на момент написання студій.

У 2019 році уряд України затвердив нову редакцію «Українського правопису», отождосить упорядкованими для потреб практичного вжитку можна вважати низку орфографічних норм. Хоча залишилося ще чимало дискусійних питань, котрі потребують детального вивчення. У дослідженні спробуємо систематизувати та описати найголовніші принципи та способи відтворення чеської пропріальної лексики графічними засобами української мови, виявити типові помилки та запропонувати шляхи їх вирішення.

Мета статті – окреслити найпоширеніші дискусійні питання відтворення чеських власних особових назв, які нині фіксуємо в українському інформаційному просторі, науковій літературі, публіцистиці.

Виклад основного матеріалу. У перекладознавстві сформувалося кілька основних принципів та методів передачі іншомовних онімів: транслітерація, транскрипція, транспозиція, калькування. Вибір найефективніших перекладацьких методик залежить від конкретної комунікативної ситуації. Адже переклад власних назв у художніх текстах та в офіційно-ділових документах вимагатиме від перекладача різних підходів.

Одним із найефективніших способів відтворення власних особових назв вважається транслітерація. При транслітеруванні враховується не лише звуковий склад слова, а буквенна відповідність алфавітів. На відміну від практичної транскрипції, транслітерація орієнтується не на якусь мову, а на певну графічну систему (Могіла 2007: 158). Хоча і тут є чимало проблемних питань, оскільки транслітерація це не механічна

заміна літери чужого алфавіту літерою свого алфавіту або навпаки. І хоч слов'янські алфавіти (польський, чеський, словацький, хорватський, словенський) значно краще відповідають графіці української мови, ніж будь-який західноєвропейський, сьогодні у питанні транспозиції власних назв існує чимало суперечливих моментів (Д'яков, Кияк 1995: 36).

Розглянемо найпоширеніші проблеми транспозиції чеських антропонімів в українських засобах масової інформації та публіцистиці.

1. При передачі чеських власних особових назв перекладачі не дотримуються правила написання літери **и** після шиплячих та **ц**, пункт 6.2: «У польських, чеських і словацьких прізвищах та іменах **і** передаємо через **и** після шиплячих і **ц** та в суфіксах **-ик, -ицьк-, -ич (-евич, -ович)**» (Український правопис 2019: 176). Наприклад, прізвище міністра закордонних справ Чеської Республіки фіксуємо у різних варіантах: *Томаш Петржічек* і *Петршічек* (чеськ. *Petrříček*), а мера Праги – *Зденек Гржіб* (чеськ. *Zdeněk Hřib*), хоча за нормою мали б писати *Петржичек*, *Гржиб*. Аналогічно неправильно відтворені прізвища Лібуше *Тесаржікова* (чеськ. *Libuše Tesaříková*), Рената *Жілакова* (чеськ. *Renata Žiláková*), Марта Шімечкова (*Marta Šimečková*), Мілош *Вустрчіл* (чеськ. *Miloš Vystrčil*, спікер сенату ЧР), замість нормативного *Тесаржикова*, *Жилакова*, *Шимечкова*, *Вустрчил*.

2. Дискусійною є правописна норма передачі чеських літер **е, ě** після приголосних українською **е** (Український правопис 2019: 175). За цим правилом, дві літери, що позначають у чеській мові різні звуки, передаємо однією українською **е**: *Бегоунек* (чес. *Běhounek*), *Нємцова* (чес. *Němcová*), Антонін *Станек* (чес. *Antonín Staněk*, міністр культури ЧР).

У чеській мові літера **ě** вказує на м'якість попереднього приголосного. Напевно тому перекладачі, здебільшого, бойкотують цю норму українського правопису, а в іменах та прізвищах сполучення **dě, tě, ně** передають українською **де, те, не**: чес. *Němcová* – укр. *Нємцова*. Така практика поширюється не лише на усталені імена та прізвища, напр. відомих чеських письменників XIX ст. *Божени Нємцовой*, *Вітезслава Галека*, але й на сучасні власні особові назви: сенаторка *Мірослава Нємцова* (чес. *Miroslava Němcová*), згаданий мер Праги *Зденек Гржиб* (чес. *Zdeněk Hřib*), письменник *Зденек Плугарж* тощо.

Неоднозначність цієї норми полягає в тому, що чеські прізвища на зразок *Berský* і *Běrský*, *Betík* і *Bětík*, *Pesničák* і *Pěsničák*, *Pech* і *Pěch*, *Perková* і *Pěrková*, *Vejmělka* і *Vejmělka* в українській мові матимуть однакове написання та звучання.

У таких випадках варто зважати на правовий статус прізвищ, адже у процесі міжкультурної комунікації прізвища виконують функцію юридичної ідентифікації іноземця. Неточне відтворення прізвища може спричинити непорозуміння правового та етичного характеру.

У цьому контексті також вважаємо, що варто унормувати передачу чеських сполучень «**губний + ё**», адже в чеській мові **ě** після **b, p, v, f** передає два звуки [j+e] та передбачає роздільну вимову, як в українській мові при апострофі: бě [bje], рě [rje], vě [vje], fě [fje]. Тут виникає логічне питання, чому б чеське сполучення «**губний + ё**», не передавати українською через апостроф та **є**, як от у російських прізвищах *Аляб'єв, Ареф'єв, Прокóf'єв* (Український правопис 2019: 178).

Тобто прізвище чеського політика, колишнього гетьмана краю Височина, яке в українських мас-медіа передають або як *Бєгоунек*, або як *Бєгоунек* (за чинною нормою), логічно було б відтворювати як *Їржі Б'єгоунек* (чес. Jiří Běhounek), прізвище чеської письменниці XIX століття – як *Кароліна Св'єтла*, а чеські прізвища *Pech* і *Pěch* – відповідно як *Пєх* і *П'єх*. На наш погляд, це б не суперечило орфоепічним та орфографічним нормам української мови, а також найточніше передавало в українських текстах і вимову, і написання подібних онімів у мові-реципієнті.

3. Іншою проблемою є непослідовне відтворення літер **h** та **g**, котрим в українській мові відповідають **г** та **ґ**. На одному з регіональних інтернет ресурсів прізвища чеських письменників транспонуються як *Франтішек Халас, Владімір Голан* (Чужа 2014). За іменем *Франтішек Халас* важко відразу впізнати постать відомого чеського поета *Франтішка Галаса* (чес. František Halas). Не зрозуміло, чому прізвище *Голан* (чес. Vladimír Holan) у цьому ж реченні відтворено правильно. У цій-таки статті неадекватно відтворені й прізвища інших чеських митців: *Властіміл Хофман* замість нормативного *Гофман* (чес. Vlastimil Hofman), *Карел Готт* замість *Готт* (чес. Karel Gott) (У мільярдера з Чехії 2021).

Подібних помилок є багато й при передачі словацьких антропонімів. На це неодноразово вказувала відома дослідниця слов'янської ономастики С. Пахомова: «і в словацькій і в українській мові звуки, що позначаються цими літерами, розрізняються артикуляційно й акустично, тому під час транспозиції прізвищ їх слід послідовно розмежовувати» (Пахомова 2017: 106).

4. Написання **ї** на початку слов'янських імен та прізвищ ані чинна редакція українського правопису, ані попередні окремо не регулюють. Чеські

та словацькі імена й прізвища, що починаються на **Їі-** перекладачі, здебільшого, відтворюють українською літерою **ї**: імена *Їндра* (чес. Jindra), *Їржі* (чес. Jiří), прізвища *Їрасек* (чес. Jirásek), *Їлемницький* (словац. Jilemnický) тощо. І це природно, адже українська мова має звукосполучення [й + і], зрештою, у мові існують антропоніми *Ївга, Їжакевич, Їжовський* тощо.

Однак насторожує той факт, що в українському правописі ім'я *Їржі* з початковим **І** слугує ілюстративним матеріалом до іншого правила – «написання **-і** в кінці польських, чеських і словацьких прізвищ та імен прикметникового типу: *Єжі, Єнсі, Їржі*» (Український правопис 2019: 176). Правопис 2012 року (а це перевидання правопису 1993 р.) у §104 пропонує також відтворювати чеський антропонім *Jindra* як *Індра*: «у польських, чеських і словацьких прізвищах **ї** передається: через **і** на початку слова та після приголосного: *Івашкевич; Індра, Єдлічка*» (Український правопис 2012: 133). Парадоксально, але тут-таки чеське прізвище *Jedlička* відтворено як *Єдлічка*, тобто з початковою українською йотованою літерою **Є**, а ім'я *Jindra* пропонують писати через **І**, а не **Ї**. Хоча в новому правописі у § 126 зазначено, що в словах іншомовного походження «звук [j] звичайно передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою **й**, а у звукосполученнях [je], [ji], [ju], [ja] буквами **є, і, ю, я**» (Український правопис 2019: 157). Вочевидь, база ілюстративного матеріалу слов'янських онімів у правописах не оновлюється, не розширюється, не доопрацьовується, а переходить із попередньої редакції українського правопису до наступної, подекуди із незначними змінами. Проект незатвердженого правопису Русанівського 2003 р., до слова, передбачав написання **ї** в цьому імені – *Їндра* (Український правопис 2003: 155).

На наше глибоке переконання, подібна практика створює різнобій, невизначеність. Відтворення сполучення **їі-** літерою **і-** корінням сягає того етапу, коли українські правописні норми «підганяли» до російських. По-іншому заміну сполучення **їі-** українською літерою **І** на початку слова пояснити не можна. У російській мові, як відомо, не те що літери **ї**, а й самого звукосполучення [й + і] немає. Якщо воно трапляється в загальних і власних іншомовних назвах, росіяни передають його переважно літерою **И**. Тобто, чеські імена *Jindra* та *Jiří* російською мовою транспонують як *Индра* та *Иржи*, а українські прізвища *Ївженко* та *Їжакевич* – як *Ивженко* та *Ижакевич*. В українській мові на початку таких слів цілком логічно писати **ї**, а не **І**.

5. У процесі відтворення чеських антропонімів українською мовою непослідовним є написання деяких суфіксів та прикметникових закінчень у прізвищах. Так за українською правописною нормою у польських, чеських і словацьких прізвищах літеру **í** передаємо як **и** в суфіксах -ик < -ik/-ík, -ицьк- < -ick-, -ич < -íč (-евич, -ович) (Український правопис 2019: 176). Здебільшого ця норма витримується, однак іноді доводиться фіксувати помилки в написанні цих суфіксів. Прикро, що відтворення навіть усталених прізвищ відомих особистостей минулого подекуди не відповідає орфографічним нормам: «письменником Людвігом Вацуліком», замість нормативного *Людвик Вацулик* (чес. *Ludvík Vaculík*) (Соколов 2018).

Двома помилками супроводжується транспозиція прізвища гетьмана Пардубицького краю *Мартіна Нетоліцького* (чес. *Martin Netolický*) у формі *Нетоліцьки*: неправильно відтворено і суфікс (нормативний -ицьк-), і закінчення (нормативне -ий). Відповідно до пункту 11 § 144 чинного правопису «прикметникові закінчення чеських та словацьких -у́, польських -у, болгарських, македонських і сербських -и, хорватських -і передаємо через -ий» (Український правопис 2019: 178).

Науковці неодноразово вказували на те, що закінчення -и в прикметникових прізвищах автоматично робить їх невідмінюваними в українській мові: «Зникнення кінцевого приголосного **й** у прізвищах ад'єктивного типу і, таким чином, його завершення голосним сигналізує про втрату відмінювання, а отже, призводить до їх граматичної деформації, а це не припустимо, адже і в українській, і словацькій мові прізвища ад'єктивного типу відмінюються» (Пахомова 2017: 103). Цей ряд невідповідностей можемо продовжувати: прізвище старости чеського міста Семіл відтворено як *Ян Фарські*, замість *Ян Фарський* (чес. *Jan Farský*), радника президента як *Несдли* (у статті прізвище не відмінюють – *Мартіна Несдли*) замість *Мартін Несдлий* (чес. *Matrín Nejedlý*), міністр охорони здоров'я Чехії *Ян Блатний* (чес. *Jan Blatný*) як *Ян Блатні* (Надзвичайний стан в Чехії 2021) і як *Ян Блатни* (Піріг 2021).

6. Іноді помилково чеську літеру **ř** передають українською **р**: наприклад ім'я регіонального представника УВКБ ООН у Білорусі, Молдові та Україні *Олдржиха Андрисека* (чес. *Oldřich Andryšek*) транспонують як *Олдріх*; аналогічно ім'я Генерального консула Чеської Республіки в Донецьку *Ондржея Моравека* (чес. *Ondřej Morávek*) відтворюють як *Ондрей Моравек*, прізвище директора Національного парку «Крконоші» *Яна Гржебачки* (чес. *Jan Hřebačka*) передають як *Гребачка*.

7. Дискусійним питанням при відтворенні слов'янських імен та прізвищ українською мовою, на думку дослідників, є відмінювання суфіксальних власних назв. Йдеться про голосний **е** у слов'янських суфіксах, який у західнослов'янських мовах у непрямих відмінках випадає. Однак за нормами українського правопису «у відмінкових формах чеських, словацьких і польських прізвищ на -ек (-ек) суфіксальний **-е-** зберігаємо: *Гашек – Гашека, Гашеківі...; Локетек – Локетека, Локетеківі...»* (Український правопис 2019: с.170).

Прізвища типу *Гашек* у родовому відмінку однини, відповідно до правописних норм, відмінюють українською мовою як *Гашека* (як аналогічні слова української мови): Антоніна *Станека* (чес. *Antonín Staněk*, міністр культури Чехії), Олдріха *Андрисека* (чес. *Oldřich Andryšek*, регіональний представник УВКБ ООН у Білорусі, Молдові та Україні), Томаша *Петржичека* (чес. *Tomáš Petříček*), Якуба *Кулганека* (чес. *Jakub Kulháněk*, міністр закордонних справ Чехії), Яна *Гамачека* (чес. *Jan Hamáček*, голова партії ЧССД), Любомира *Заоралека* (чес. *Lubomír Zaorálek*, міністр закордонних справ Чеської Республіки). Рідше подібні прізвища відмінюють як *Гашка* (як у чеській мові): Властімілом *Воколкем* (чес. *Vlastimil Vokolek*).

Чинні норми українського правопису передбачають також збереження **-е-** при відмінюванні прізвищ з кінцевими **-ер, -ел, -ол**: *Пётер – Пётера...; Пáвел – Пáвела...*, але в іменах він випадає: *Пётер – Пётра...; Пáвел (Пáвол) – Пáвла* (Український правопис 2019: 170).

Однак частим явищем у процесі транспозиції західнослов'янських антропонімів фіксуємо збереження **-е-** також при відмінюванні імен на **-ер, -ел, -ол**: *Карела* Гавлічека замість *Карла* (чес. *Karel Havlíček*, міністр транспорту ЧР), *Павелу* Мусілу, замість *Павлу* (чес. *Pavel Musil*, керівник Чеського дому регіону в Ужгороді) тощо.

Перекладачі також за аналогією зберігають **-е-** при відмінювання слов'янських імен із кінцевим **-ек (-ек)**, типу *Marek, Radek, Zdeněk*, хоча українських правопис окремо не регулює збереження **е** в суфіксі **-ек** у непрямих відмінках слов'янських імен: *Радєка* Матулу (чес. *Radek Matula*, Надзвичайний і Повноважний посол Чеської Республіки в Україні), *Радєком Вондрачеком* (чес. *Radek Vondráček* спікер нижньої палати парламенту ЧР).

За нормами українського правопису, отже, **е** випадає лише в прізвищах із суфіксом **-ець** та в іменах, що закінчуються на **-ер, -ел, -ол** (Український правопис 2019: 170). Хоча у проєкті правопису за редакцією Русанівського (2003) зазначено,

що **е** випадає «при відмінюванні слов'янських імен та прізвищ на **-ер, -ел, -ол**: *Деметер Деметра...*, *Петер-Петра...*, *Павол-Павла...*» (Український правопис 2003: 111).

Важко не погодитися з відомим поетом, перекладачем, знавцем чеської мови В.К. Житником, який наголошував, що в цих нормах немає послідовності: «чому *Павол – Павла* може бути, а *Чанек – Чанка* ні? І нарешті, чому ім'я повинне мати форму *Петер – Петра*, а прізвище *Петер – Петера*, якщо вони в оригіналі не розрізняються?» (Житник 2001: 17).

Ще в 1962 р. відомий перекладач Г.П. Кочур дав В.К. Житнику слушну рекомендацію: «Треба Вам дотримуватись одного – писати в непрямих відмінках так, як це Ви зробили в «Успіху» (вірш чеського поета П. Безруча), – *Фридку*, а не *Фридеку*. Давно пора покінчити з цією варварською традицією (*Чанек – Чанека*, а чому не *молоток – молотокаї*)» (Житник 2001: 17).

Зазначимо, що норма стосовно збереження випадного **е** в суфіксах слов'янських прізвищ в академічній граматиці української мови 1969 року пояснена так: «Суфіксальний голосний [е] в західнослов'янських мовах у непрямих відмінках випадний. В українській мові суфікса **-ек** немає. [...] За мовним чуттям українців західнослов'янські назви з суфіксом **-ек** не сприймаються як відповідник до українських утворень на **-ок**, де голосний випадає. [...] Оскільки традиції написання цих назв з випадними голосними ще немає, а іншомовні слов'янські назви пишуться за зразком українських (порівняй *Домбровський – Dąbrowski*), правомірнішими слід вважати вимову і написання із збереженням [е] (*Гашека*)» (СУЛМ 1969: 101–102).

Водночас В. Житник заперечує тезу про відсутність традиції в українців писати західнослов'янські власні особові назви з випадними голосними (українці за пів століття до цього «вердикту» відмінювали прізвище *Гавличек* як *Гавличка/Гавличка*), адже випадні голосні в суфіксах не є чужі українській мові. Саме тому дослідник рекомендує «зберегти форму непрямих відмінків, властиву їй оригіналові, й українській мові» (Житник 2001: 17).

Стосовно традиції написання випадних голосних у суфіксі **-ек**, можемо покликатися, до прикладу, на учня С. Смаль-Стоцького, авторитетного українського мовознавця, Василя Сімовича, який у статті за 1932 рік відмінював прізвище чеського філолога XIX століття, співредактора шкільних підручників для народів Австрії *Йозефа Їречка* без суфіксальної голосної **е**: *Їречкові, Їречків, Їречковим* (Сімович 1933: 2).

8. Іншим дискусійним питанням є українізація чужомовних імен. Йдеться передусім про відтворення автохтонних слов'янських основ **-mir, -mil, -vit** в іменах-композиціях: *Властиміл чи Властимил, Любомір чи Любомир?* Норма українського правопису рекомендує передавати українськими відповідниками «за традицією лише білоруські та російські імена». На сторінках інтернет-видань імена західних слов'ян зазвичай транслітерують. Здебільшого в питанні транспозиції імен українські перекладачі та редактори є обережними, намагаються максимально відтворити фонемний (звуковий) та графічний склад імені в мові-джерелі, надто, коли йдеться про імена відомих політиків та дипломатів: *Властиміл* Воколек, *Любомір* Заоралек (колишній Міністр закордонних справ Чеської Республіки).

Хоча фіксуємо заміну чеських імен українськими відповідниками. Ім'я міністра закордонних справ Чеської Республіки, до прикладу, відтворюють або як *Любомір* Заоралек (чес. Lubomír Zaorálek), або як *Любомир* Заоралек; ім'я міністра сільського господарства ЧР транспонують і як *Мірослав* Томан, і як *Мирослав* Томан.

Оскільки слов'янські антропоніми **-mir, -mil, -vit** відповідають українським **-мир, -мил, -віт**, імена з цими компонентами повинні відтворюватися українською виключно через **-и-**: *Яромір* Ербен, *Яромір* Йон, *Яромір* Ягр тощо.

Інше питання, чи варто українізувати чеські імена неслов'янського походження. На сторінках кількох загальнодержавних та регіональних інтернет-видань України ім'я чеського прем'єра транспонують або як *Андрей* Бабіш або як *Андрій* Бабіш (Рябчун 2021; Павлюк 2021). Цей приклад більш, ніж показовий. Адже Андрей Бабіш – чеський політик словацького походження, народився у Братиславі за часів комуністичної Чехословаччини, однак його ім'я не було замінено зі словацького *Andrej* чеським іменем *Ondřej* ані в часи існування спільної держави, ані в період існування самостійної Чехії.

На шпальтах інтернет-видань громадськість періодично обговорює суперечливі моменти українського правопису; серед іншого редактори та перекладачі порушують питання щодо українізації іншомовних, у тому числі й слов'янських імен. Усі учасники дискусії практично одностайно висловлюються за транслітерацію імен, закликають опиратися на сучасну світову перекладацьку практику, оскільки українські правописні норми не дають однозначну відповідь на ці питання (Як передавати українською мовою 2005).

Нова редакція українського правопису, як і всі попередні, не містить прямої рекомендації щодо

передачі імен неслов'янської генези, йдеться лише про відтворення імен східних слов'ян (Український правопис 2019: 175).

Важко не погодитися з відомою українською дослідницею Іриною Фаріон у тому, що «національно-мовна адаптація антропоніма – це один з надійних засобів ідентифікації народу» (Фаріон). Адже представники кожної нації усвідомлюють свою особливість, навіть якщо використовують універсальні антропоніми. Саме тому імена *Ондржей* (чес. *Ondřej*), *Андрей* (словац. *Andrej*), *Андржей* (пол. *Andrzej*) мали б слугувати не тільки для юридичної ідентифікації іноземців в Україні, але й національної.

Висновки. Неповний перелік дискусійних питань засвідчив необхідність доопрацювання існуючих правописних норм або ж створення

окремих правил, які б докладніше регулювали транспозицію слов'янських власних назв українською мовою. Адже український правопис підходить до питань відтворення чужомовних онімів «точково», регулює написання суфіксів, подвоєння, передачу літер *z* та *l*, апострофа тощо. Не існує системного опрацювання норм передачі слов'янських/західнослов'янських онімів, зрештою, як і онімів інших мов чи груп споріднених мов. Часто правила поширюються на абстрактне поняття – «слова іншомовного походження». Такий підхід ускладнює процес відтворення західнослов'янських онімів українською мовою. Уважаємо, що для кожної слов'янської мови (або ж підгрупи) необхідно розробити національний стандарт передачі іншомовних власних назв українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Албул О. Передача слов'янських онімів українською мовою: норма і сучасна практика. *Studia Slavistica*. Ужгород, 2007. С. 22–28.
2. Васильєва Л.П., Коць-Григорчук Л. М. Стандартизація слов'янських мов і формування правописних норм в ономастиці. *Мовознавство*. 2008. № 2-3. С. 222–235.
3. Д'яков А., Кияк Т. Латинська транслітерація як складова частина українського правопису. Відтворення українських власних назв (антропонімів і топонімів) іноземними мовами. Київ, 1995. С. 30–47.
4. Житник В.К. Відтворення слов'янських власних назв українською мовою. *Наукові записки. Філологічні науки*. Київ, 2001. Том 18. С. 14–18.
5. Могила Ю.А. До питання відтворення чеських географічних назв українською мовою. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова* – 9. 2007. Вип. 1. С. 157–160.
6. Надзвичайний стан в Чехії продовжили до 14 лютого. *Mukachevo.net*. 23.01.2021. URL: <https://www.mukachevo.net/ua/news/view/2330252>.
7. Павлюк О. Партія прем'єра Чехії (фігуранта Pandora Papers) програє на парламентських виборах. Комуністи програли вперше з 1945-го. *Суспільне*. 09.10.2021. URL: <https://hromadske.ua/posts/partiya-premyera-chehiyi-figuranta-pandora-papers-prograye-na-parlamentskih-viborah-komunisti-prograli-vpershe-z-1945-go>.
8. Паламарчук О. Л. Як перекладати чеські географічні назви. *Культура слова*. 1982. Вип. 23. С. 93–95.
9. Пахомова С.М. Онімійна номінація в діячності. *Пряшів*, 2019. 134 с.
10. Пахомова С.М. Транспозиція словацьких антропонімів в українській мові. *Студії з ономастики та етимології*. 2015–2016. Київ, 2017. С. 99–108.
11. Пиріг В. Керівника МОЗ Чехії звільнили за відмову купувати російську вакцину. *Zaxid.net*. 08.04.2021 URL: https://zaxid.net/ministra_chehiyi_yana_blatni_zvilnili_cherez_rosiysku_vaktsinu_n1517062.
12. Рябчун Ю. Pandora Papers: як реагують світові політики на звинувачення у корупції 4.10.2021. URL: <https://suspihne.media/169023-pandora-papers-ak-reaguut-svitovi-politiki-na-zvinuvacenna-u-korupcii/>.
13. Сімович В. Йосеф Іречек і українська мова. Прага, 1933. С.71.
14. Соколов Б. «Празька весна» як «ідеологічна диверсія». *День*, №147-148. 2018. URL: <https://day.kyiv.ua/article/den-planety/prazka-vesna-yak-ideolohichna-dyversiya>.
15. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Київ: Наукова думка, 1969. 583 с.
16. У мільярдера з Чехії вкрали картину, написану співаком Карелом Готтом. *Mukachevo.net*. 14.03.2021. URL: <https://www.mukachevo.net/ua/news/view/2371303>
17. Українська ономастика: бібліографічний покажчик. Київ, 2013. 366 с.
18. Український правопис. Київ, 2012. 288 с.
19. Український правопис. Київ, 2019. 392 с.
20. Український правопис: Проект найновішої редакції. Київ, 1999. 340 с.
21. Український правопис: проект. Українська національна комісія з питань правопису/ ред. В.М. Русанівський. Київ: Науково-видавничий центр НБУ ім. В.І. Вернадського, 2003. 168 с.
22. Фаріон І. Імена та прізвища як національні ідентифікатори. 2016. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/farion/57af1f56d25b9/>.
23. Чужа О. Чеський геній, якого повинні були забути. *Закарпаття онлайн. Блоги*. 2014. URL: <https://zakarpattya.net.ua/Blogs/126223-Cheskyi-henii-iako-ho-povynni-buly-zabuty>.
24. Як передавати українською мовою чужомовні імена? *Майдан. Форум*. 22.02.2005. URL: <https://maidan.org.ua/arch/mova/1109023524.html>.

REFERENCES

1. Albul O. (2007). Peredacha slovianskykh onimiv ukrainskoiu movoiu: norma i suchasna praktyka [Transferring Slavic onyms into the Ukrainian language: the norm and modern practice]. *Studia Slavistica*. Uzhhorod. P. 22–28. [in Ukrainian].
2. Vasylieva L.P., Kots-Hryhorchuk, L. M. (2008). Standartyzatsiia slovianskykh mov i formuvannia pravopysnykh norm v onomastytsi [Standardization of Slavic languages and formation of spelling norms in onomastics]. *Movoznavstvo*. 2–3. P. 222–235. [in Ukrainian].
3. Diakov A., Kyiak T. (1995). Latynska transliteratsiia yak skladova chastyna ukrainskoho pravopysu [Latin transliteration as a component of Ukrainian orthography]. *Vidtvorennia ukrainskykh vlasnykh nazv (antroponimiv i toponimiv) inozemnyimi movamy* [Reproduction of Ukrainian proper names (anthroponyms and toponyms) in foreign languages]. Kyiv. P. 30–47. [in Ukrainian].
4. Zhytnyk V.K. (2001). Vidtvorennia slov'ianskykh vlasnykh nazv ukrainskoiu movoiu [Reproduction of Slavic proper names in the Ukrainian language]. *Naukovi zapysky. Filolohichni nauky. Tom 18*. Kyiv. S. 14–18. [in Ukrainian].
5. Mohyla Yu.A. (2007). Do pytannia vidtvorennia cheskykh heohrafichnykh nazv ukrainskoiu movoiu [Regarding the issue of reproduction of Czech geographical names in Ukrainian]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova – 9*. Vol. 1. P. 157–160. [in Ukrainian].
6. Nadzvychainyi stan v Chekhii prodovzhyly do 14 liutoho (2021). [The state of emergency in the Czech Republic has been extended until February]. *Mukachevo.net*. 23.01.2021. URL: <https://www.mukachevo.net/ua/news/view/2330252>. [in Ukrainian].
7. Pavliuk O. Partiiia premiera Chekhii (fihuranta Pandora Papers) prohraie na parlamentskykh vyborakh. Komunisty prohraly vpershe z 1945-ho (2021). [The party of the Prime Minister of the Czech Republic (Pandora Papers figure) loses in the parliamentary elections. The Communists lost for the first time since 1945]. *Suspilne*. 09.10.2021. URL: <https://hromadske.ua/posts/partiya-premyera-chehiyi-figuranta-pandora-papers-prograye-na-parlamentskih-viborah-komunisti-prograli-vpershe-z-1945-go>. [in Ukrainian].
8. Palamarchuk O. L. (1982). Yak perekladaty cheski heohrafichni nazvy [How to translate Czech geographical names]. *Kultura slova*. Vol. 23. P. 93–95. [in Ukrainian].
9. Pakhomova S.M. (2019). Onimiina nominatsiia v diakhronii [Onymic nomination in diachrony]. Priashiv, 134 p. [in Ukrainian].
10. Pakhomova S.M. (2017). Transpozysiiia slovatskykh antroponimiv v ukrainskii movi [Transposition of Slovak anthroponyms in the Ukrainian language.]. *Studii z onomastyky ta etymolohii. 2015–2016*. Kyiv. P. 99–108. [in Ukrainian].
11. Pyrih V. Kerivnyka MOZ Chekhii zvilnyly za vidmovu kupuvaty rosiysku vaktsynu [The head of the Ministry of Health of the Czech Republic was fired for refusing to buy a Russian vaccine]. *Zaxid.net*. 08.04.2021. URL: https://zaxid.net/ministra_chehiyi_yana_blatni_zvilnili_cherez_rosiysku_vaktsynu_n1517062. [in Ukrainian].
12. Riabchun Yu. Pandora Papers: yak reahuiut svitovi polityky na zvynuvachennia u koruptsii (2021). [Pandora Papers: how world politicians react to accusations of corruption] 4.10.2021. URL: <https://suspilne.media/169023-pandora-papers-ak-reaguut-svitovi-politiki-na-zvynuvacenna-u-korupcii/>. [in Ukrainian].
13. Simovych V. (1933). Yosef Yirechek i ukrainska mova. [Yosef Yirechek and the Ukrainian language]. Praha, 71 p. [in Ukrainian].
14. Sokolov B. «Prazka vesna» yak «ideolohichna dyversiiia» (2018). [“Prague Spring” as “ideological sabotage”]. *Den*. № 147-148. 2018. URL: <https://day.kyiv.ua/article/den-planety/prazka-vesna-yak-ideolohichna-dyversiya>. [in Ukrainian].
15. Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfolohiia (1969). [Modern Ukrainian literary language. Morphology]. Kyiv: Naukova dumka. 583 p. [in Ukrainian].
16. U miliardera z Chekhii vkraly kartynu, napysanu spivakom Karelom Hottom (2021) [A painting by the singer Karel Gott was stolen from a billionaire from the Czech Republic]. *Mukachevo.net*. 14.03.2021. URL: <https://www.mukachevo.net/ua/news/view/2371303>. [in Ukrainian].
17. Ukrainskyi pravopys (2012) [Ukrainian spelling]. Kyiv. 288 p. [in Ukrainian].
18. Ukrainskyi pravopys (2019) [Ukrainian spelling]. Kyiv. 392 p. [in Ukrainian].
19. Ukrainskyi pravopys: Proiekt nainovishoi redaktsii (1999) [Ukrainian spelling: Project of the latest edition]. Kyiv. 340 p. [in Ukrainian].
20. Ukrainskyi pravopys: proiekt (2003) Ukrainska natsionalna komisiia z pytan pravopysu / red. V.M. Rusanivskyi [Ukrainian spelling: project. Ukrainian National Commission on Spelling / ed. V.M. Rusanivskyi]. Kyiv: Naukovovydavnychiy tsentr NBU im. V.I. Vernadskoho. 168 p. [in Ukrainian].
21. Ukrainska onomastyka: bibliohrafichniy pokazhchyk (2013) [Ukrainian onomastics: bibliographic index]. Kyiv. 366 p. [in Ukrainian].
22. Farion I. (2016). Imena ta prizvyshcha yak natsionalni identyfikatory [Names and surnames as national identifiers]. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/farion/57af1f56d25b9/>. [in Ukrainian].
23. Chuzha O. (2014) Cheskyi henii, yakoho povynni byly zabuty [A Czech genius who should have been forgotten]. *Zakarpattia online. Blohy*. URL: <https://zakarpattya.net.ua/Blogs/126223-Cheskyi-henii-iakoho-povynni-buly-zabuty>. [in Ukrainian].
24. Yak peredavaty ukrainskoiu movoiu chuzhomovni imena? (2005) [How to translate foreign names into Ukrainian]. *Maidan. Forum*. 22.02.2005. URL: <https://maidan.org.ua/arch/mova/1109023524.html>. [in Ukrainian].

УДК 81'271:316.77(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-31>

Неля ПОДЛЕВСЬКА,

orcid.org/0000-0001-6210-265X

кандидат педагогічних наук,

завідувач кафедри слов'янської філології

Хмельницького національного університету

(Хмельницький, Україна) *podlevskaja@ukr.net*

Олена ШЕВЧЕНКО,

orcid.org/0000-0002-5829-2048

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки

Полтавського державного медичного університету

(Полтава, Україна) *shevchenko.36028@gmail.com*

Кирило РЕШЕТИЛОВ,

orcid.org/0000-0002-7114-9107

старший викладач кафедри української мови, літератури та культури

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

(Київ, Україна) *9498@i.ua*

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ І КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІНГВОПРОСТОРІ

У статті досліджується мова як засіб міжгенераційної комунікації, що формує особистість з унікальним баченням реальності вбудованого в мовний ландшафт світу, а також перетворює спільноти людей на народи та створює нації. Українська мова за час свого існування виробила різні форми мовних одиниць, які сприяли правильній передачі знань при збереженні національних традицій культури. Вербальне спілкування є важливим засобом соціальної та особистої взаємодії, має різні ділові стилі і культури мовлення.

Метою статті є розгляд етнокультурних особливостей мовного вираження та спілкування в українському лінгвістичному просторі.

Наукова розвідка виявила, що домінуючою характеристикою в українській мові та культурі є позитивна ввічливість, яка має на меті продемонструвати цікавість адресанта до справ адресата, відкрито наголошуючи на проявах доброти, співчуття, милосердя. Також важливим є використання структурованих висловлювань та виразів, особливо побажань здоров'я, у яких переважає ввічливість, спрямована на посилення позитивного образу адресанта шляхом демонстрації досвіду, підкреслюючи доброту, емпатію та співчуття мовця.

Дослідження показують, що мовна комунікація є важливою у спілкуванні між окремими людьми та суспільством, тому що вона полегшує взаєморозуміння між ними. Мова відповідає за збереження культурної спадщини та формування країни. Національний складник змісту мови проявляється в забезпеченні елементарного та всебічного розуміння світу, створенні образу світу за допомогою мови і піддається впливу культурологічного компонента особистості, формує національний характер, культуру мовлення, а також впливає на невербальну поведінку, пов'язану з мовленням.

Лінгвістична картина світу проявляється як засіб зображення культурних стереотипів, образів і стандартів, притаманних суспільству.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо детальний аналіз аспектів культури віртуальної комунікації.

Ключові слова: лінгвопростір, мовна комунікація, етнолінгвістика, культура, етнос.

Nelia PODLEVSKA,

orcid.org/0000-0001-6210-265X

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Slavic Philology
Khmelnyskyi National University
(Khmelnyskyi, Ukraine) podlevskaja@ukr.net*

Olena SHEVCHENKO,

orcid.org/0000-0002-5829-2048

PhD,

*Associate Professor at the Department of Ukrainian Studies and Humanitarian
Poltava State Medical University
(Poltava, Ukraine) shevchenko.36028@gmail.com*

Kyrylo RESHETYLOV,

orcid.org/0000-0002-7114-9107

*Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Language, Literature and Culture
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
(Kyiv, Ukraine) 9498@i.ua*

ETHNOCULTURAL FEATURES OF LANGUAGE EXPRESSION AND COMMUNICATION IN THE UKRAINIAN LANGUAGE SPACE

The article examines language as a means of intergenerational communication, which forms a personality with a unique vision of the reality embedded in the linguistic landscape of the world, and also transforms communities of people into nations and creates a nation. During its creation, the Ukrainian language developed various forms of language units that contributed to the correct transmission of knowledge while preserving national traditional cultures. Verbal communication is among the means of social and personal interaction, has different business styles and speech culture.

The purpose of the article is to consider the ethno-cultural features of language belief and communication in the Ukrainian linguistic space.

Scientific intelligence has recognized that the dominant characteristic in the Ukrainian language and culture is positive politeness, which aims to demonstrate the addressee's interest in the addressee's affairs, openly emphasizing manifestations of kindness, compassion, and mercy. There is also the use of structured utterances and expressions, especially wishes of health, in which politeness prevails, aimed at reinforcing the positive addressee by demonstrating experience, emphasizing the kindness, empathy and compassion of the speaker.

Research shows that language communication is important in communication between individuals and society because it facilitates mutual understanding between them. The language is responsible for the preservation of cultural heritage and the formation of the country. The national component of the content of the language manifests itself in providing an elementary and comprehensive understanding of the world, creating the shape of the world with the help of language and is influenced by the cultural component of the personality, forms the national character, the culture of speech, and also affects non-verbal behavior related to speech.

The linguistic picture of the world manifests itself as a means of depicting cultural stereotypes, images and standards inherent in society.

As a perspective of further research, we envisage a detailed analysis of aspects of the culture of virtual communication

Key words: *language space, language communication, ethnolinguistics, culture, ethnos.*

Постановка проблеми. Існують розбіжності між регіонами України, які виникли внаслідок історико-політичних та економічних трансформацій, пов'язаних із заселенням українцями, інтеграцією різних територій, їх розвитком, що, у першу чергу, вплинули на географічні та культурні відмінності. Українські регіони мають різний ступінь впливу один на одного і різний ступінь націоналізації. Між ними існують ментальні, соціально-поведінкові, культурні й економічні відмінності, зумовлені передусім різним періодом перебування у складі інших держав. Дослі-

дження в етнолінгвістичному руслі присвячені таким питанням, як асоціація та взаємовплив мов, навколишній світ і етнос, універсальні поняття та концептуалізація мови, вивчення національних понять, значення лексики в культурному аспекті мови, опис значущих фрагментів вийшов на вищий пріоритет у мовній картині світу конкретного етносу тощо. Зачинателем самобутності країни є мова як засіб концептуалізації світу через мовну особистість. Тому аналіз реального складу окремої мови дає змогу виявити особливості національного характеру та погляду на світ.

Аналіз досліджень. Проблеми й окремі питання етнокультурних особливостей у лінгвопросторі розкриті в багатьох публікаціях таких іноземних і вітчизняних науковців, як П. Браун (1978), Д. Полозок (2022), Л. Федорюк (2019), А. Бойко (2023).

Н. Марченко (2019) вказує на те, що основою утворення етноспецифічних реалій буття народу є природно-географічні, культурно-історичні, суспільно-економічні особливості життя певного етносу.

Л. Гнатюк і Ю. Деревянко (2021), а також О. Джеріх (2023) вважають, що культурологічний компонент у змісті мовної особистості формується під впливом фактів культури мови, пов'язаних з мовною і немовною поведінкою. К. Бондарчук і О. Чумаченко (2021) обґрунтували особливості писемної мовної комунікації засобами української мови. Н. Демченко, А. Чала та В. Твердохліб (2022) аналізують етнокультурні концепти українського діалектного дискурсу. В. Попелюк (2020) зосереджує увагу на визначенні поняття мовної особистості в контексті етнічності та культури.

Мета статті – розглянути етнокультурні особливості мовного вираження і комунікації в українському лінгвопросторі.

Виклад основного матеріалу. На формування української культури вплинуло географічне положення України на перетині основних торговельних шляхів і політичних інтересів, але вона була дещо віддалена від основних культурних і політичних центрів як західного, так і східного світів. У зв'язку з цим майже всі дослідники сходяться на думці, що на територіях, які не зазнають сильного впливу центру, зазвичай розвиваються явища і процеси, що замінюють його ідеологічні основи, формується нова ідентичність.

Етнолінгвістика – це наукова галузь на межі етнографії та лінгвістики, яка вивчає взаємозв'язок між мовою та культурою, взаємодію мови, етнічної культури й етнопсихологічних факторів у функціонуванні та розвитку мови. Вона охоплює сферу соціолінгвістики, етнології, паралінгвістики, етногенезу й етнічної історії, етнолінгвістичні процеси у внутрішніх і міжмовних контактах, а також досліджує роль мови в етнічному становленні спільноти, зокрема деталі комунікативної поведінки членів мовної та культурної спільноти конкретної країни (Марченко, 2019: 6).

Етнічна приналежність розглядається як сукупність поведінкових стереотипів, об'єктивних якостей і характеристик, певних емоцій і переживань. Як особлива риса суб'єктивності вона виражається в почуттях індивіда, його досвіді приналежності до певної етнічної групи і його сприйнятті себе як

представника певного народу. Водночас етнічна ідентичність, яка є найбільш стабільним і постійним елементом людської суб'єктивності, заснована на визнанні почуття спільного походження, традицій, цінностей, переконань, історичної спадковості та спадковості між поколіннями. Слід також пам'ятати, що етнічна приналежність є одним зі складників антропоцентричної парадигми, яка також охоплює культуру, расу і стать.

Визначальна роль у культурі відводиться цінностям народу. Етнічний складник у змісті мовної особистості полягає в забезпеченні основного і розгорнутого погляду на світ, формуванні мовного образу світу і під впливом культурного компонента особистості сприяє формуванню національного характеру, реалій культури, пов'язаних з мовленням і невербальною поведінкою. Отже, етнічний компонент відображає систему цінностей і сенсів життя, а культурний компонент – рівень засвоєння культури людиною як ефективного засобу підвищення інтересу до мови. Культурні цінності утворюють систему, яка дає змогу розрізнити універсальні, особисті, домінуючі значення, відображені в мові (Попелюк, 2020: 165).

У зв'язку з цим базові культурні концепти становлять смислове й культурне ядро етномовної свідомості будь-якого культурного простору, фокусуючи в собі систему смислової організації етносвідомості в єдності її парадигматичних, синтагматичних і лінгвокультурних (ціннісно-смислових) зв'язків. Такі концепти, на відміну від понять, не тільки усвідомлюються, але й переживаються, містять у собі не лише раціональне, а й емоції, симпатії та антипатії, що виникають у процесі їх ціннісного осмислення. Саме завдяки цим властивостям культурні концепти служать основним осередком лінгвокультури у структурі мовної ментальності, фантомами мовної свідомості етносу (Демченко та ін., 2022).

Лінгвістичні засоби служать засобом мовної об'єктивації понять і є пояснювачами своєрідного когнітивно-концептуального прояву національного характеру. Словесні концепції існують у тій чи іншій мовній картині світу. Однак поняття як одиниця концептуальної категорії може мати або не мати вербального вираження. Концепція найбільш стисло виражається контекстом в усному мовленні, тому міжособистісне спілкування – це не те саме, що повсякденні розмови у певному типі спілкування (Гнатюк, Джеріх, 2023: 62).

Етнокультурні особливості мовленнєвої діяльності діють на різних рівнях організації комунікативного процесу і формуються під впливом системи факторів, що мають різну структуру і

насамперед пов'язані з культурними традиціями. Всі тексти є продуктами певної культури. Вони виконують функцію колективної культурної пам'яті і водночас самі стають культурним мікрокосмом. Простір, створений текстом, реалізує конкретне значення мовної одиниці. Розташування та взаємодія мовних одиниць в одному тексті допомагає підкреслити культурне маркування стосовно певної сфери, чим збагачує сам зміст тексту. Лексична система значень пов'язана з культурними особливостями носіїв мови, оскільки вона відображає світогляд людей у контексті культурних традицій. Лінгвістична картина світу мовних і культурних спільнот проявляється як засіб втілення культурних стереотипів, символів і стандартів (Попелюк, 2020: 165).

В україномовному просторі слід відзначити тенденцію до розгорнутих експресивних висловлювань. В українському мовленнєвому середовищі домінує позитивна ввічливість, скерована на посилення позитивного іміджу (візерунку) адресанта через демонстрацію зацікавленості адресанта справами адресата, наголошуванні на вияві доброзичливості, симпатії, співчуття (Гнатюк, Деревянко, 2021: 68).

Мовні та культурні здібності, знання історії країни, звичаїв народу, знання, відображені у свідомості у вигляді окремих слів, фразеологізмів, художніх і регіональних історичних текстів, особливості розмовної мови – це фактори, які об'єднують узагальнений досвід народу, повсякденне життя людей, мовні та культурні навички, набуті теоретичні знання і здатність використовувати відповідні навички, наприклад, здатність аналізувати мовну і культурну інформацію. Культура як складна система, особлива форма спілкування, набір духовних і матеріальних цінностей перебуває у тісному контакті з мовою. У центрі уваги лінгвістичних і культурних досліджень – культура людини як носія мови, його мовна діяльність і поведінка, які роблять його частиною певної культури (Полозок, 2022: 10).

Однією з важливих соціальних потреб кожної людини є комунікація – процес активного обміну інформацією в різних сферах життя. Процес спілкування передбачає соціальну взаємодію членів суспільства. Взаєморозуміння між ними досягається за допомогою правил і положень, що регулюють характер комунікації залежно від його мети і засобів. Під час спілкування індивід має враховувати соціальні норми, звичаї, усталені традиції, форми і мовні засоби, що існують у певному суспільстві.

Оскільки основним засобом спілкування є мова, дуже важливо, щоб кожен комунікатор опанував свою культуру в цілому і ділове спілкування

зокрема. У мові відбивається не тільки реальний світ, а й національна самосвідомість, особливості країни, звичаї, мораль, системи цінностей тощо. Мова це, певним чином, культурне дзеркало, вона зберігає лексику, граматику, ідіоматику та культурні особливості різних форм усного та письмового спілкування. Крім того, це засіб комунікації між поколіннями, що формує особистість з унікальним баченням реальності, вбудованим у лінгвістичну картину світу, а також перетворює людей на народи і створює нації. За час свого існування українська мова виробила різні форми мовних одиниць, які допомагають правильно передавати знання, зберігаючи при цьому національні культурні традиції (Боднарчук, Чумаченко, 2021: 149).

Важливо також зазначити, що у сучасному світі різні форми віртуального спілкування стають все більш популярними. Дистанційність електронної комунікації дає змогу експериментувати з індивідуальністю людини, приховувати особистісні якості, що призводить до знеособлення учасників спілкування, виявляти загальні ознаки, спільні риси чоловічої і жіночої мови. Сьогодні найбільш поширеною формою віртуальної комунікації є передача інформації за допомогою месенджерів Viber і Telegram. Для них характерні такі комунікативні якості, як інтерактивність, усно-письмові комунікативні якості, низька культура мови і виразність.

Отже, етнічний складник мовної особистості забезпечує базове і розширене уявлення про світ. Під впливом культурного складника особистості формується мовний образ світу, національний характер, реальність мовної культури, пов'язаної із мовою і невербальною поведінкою.

Висновки. Підсумовуючи сказане, можна констатувати, що мовна комунікація є життєво важливим засобом соціальної та індивідуальної взаємодії між членами суспільства, що має на меті порозуміння між ними. Мова зберігає культурну спадщину та формує націю.

Етнічний складник у змісті мовної особистості полягає в забезпеченні основного і розгорнутого погляду на світ, формуванні мовного образу світу і під впливом культурного компонента особистості сприяє формуванню національного характеру, реалій культури, пов'язаних із мовленням і невербальною поведінкою.

Лінгвістична картина світу проявляється як засіб зображення культурних стереотипів, образів і стандартів, які домінують у конкретному суспільстві.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо детальний аналіз аспектів віртуальної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко, А. Е. Формування гнучких навичок учнів засобами інтеграції англійської мови і мистецтвах в гуртках. *Мистецтво та освіта*. 2023. Випуск 3, № 109. С. 48–53.
2. Бондарчук С.С., Чумаченко О.А. Особливості писемної мовної комунікації засобами української мови (на прикладі офіційно-ділового, епістолярного та розмовно-побутового функційних стилів). *Вісник філології університету Альфреда Нобеля*. 2021. Вип. 1. № 21.
3. Гнатюк Л., Дерев'янюк Ю. Когнітивно-концептуальні аспекти й функційно-прагматичні вияви ввічливості у лінгвокультурному ракурсі (на фактичному матеріалі англійської і української мов). *Лінгвістичні студії*. 2021. № 42. С. 61–73.
4. Гнатюк Л., Джеріх О. Когнітивно-концептуальні вияви національного характеру в англійськомовних та українськомовному просторах. *Лінгвістичні студії*. 2023. № 46. С. 60–67.
5. Демченко Н. Д., Чала А. Г., Твердохліб В. А. Етнокультурні концепти українського діалектного дискурсу. *«Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського», серія: «філологія. журналістика»*. 2022. Вип. 1. № 1. С. 12–17.
6. Полозок Д. С. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту (на матеріалі роману Туна Кіремітчі «Молитви лишаються незмінними»). Київ, 2022. 81 с.
7. Попелюк В. П. Мовне вираження етнокультурної специфіки політичних промов. *Вчені записки Таврійського народного В.І. Вернадського, серія філол. соціальні комунікації*. 2020. Вип. 2. № 4. С. 164–169.
8. Марченко Н.М. Особливості відтворення етнокультурних мовних одиниць в англо-українському перекладі. *thesis*. 2019.
9. Федорюк Л. Специфіка української концептосфери: лінгвокультурологічний вимір (на прикладі концепту «смерть»): монографія. Вінниця, 2019. 185 с.
10. Brown, P. Universals in Language usage: politeness phenomena. [V] Goody, E.N.(ed.) *Questions and Politeness: strategies in social interaction*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978: P. 56–289.

REFERENCES

1. Boiko, A. E. (2023). Formuvannia hnuchkykh navychok uchniv zasobamy intehratsii anhliiskoi movy i mystetstvakh v hurtkakh [Formation of students' soft skills by means of integration of English and arts in extracurricular activities]. *Mystetstvo ta osvita – Art and Education*. 3(109). 48–53. [in Ukrainian].
2. Bondarchuk S.S., Chumachenko O.A. (2021). Osoblyvosti pysemnoi movnoi komunikatsii zasobamy ukrainskoi movy (na prykladi ofitsiino-dilovoho, epistoliarneho ta rozmovno-pobutovoho funktsiinykh styliv)[Features of written language communication by means of the ukrainian language (on the example of official-business, epistolary and conversational-functional styles)]. *Visnyk filolohii universytetu Alfreda Nobelia – Alfred Nobel University Journal of Philology*.1(21) [in Ukrainian].
3. Hnatiuk L., Derevianko Yu. (2021) Kohnityvno-kontseptualni aspekty u funktsiino-prahmatychni vyjavy vvichlyvosti u linhvokulturnomu rakursi (na faktychnomu materialy anhliiskoi i ukrainskoi mov) [Cognitive-conceptual aspects and functional-pragmatic manifestations of politeness from a linguistic and cultural perspective (based on factual material of the English and Ukrainian languages)]. *Linhvistychni studii - Linguistic studies*. 42, 61–73. [in Ukrainian].
4. Hnatiuk L., Dzherikh O. (2023) Kohnityvno-kontseptualni vyjavy natsionalnoho kharakteru v anhliiskomovnykh ta ukrainskomovnomu prostorakh [Cognitive-conceptual manifestations of national character in English-speaking and Ukrainian-speaking areas]. *Linhvistychni studii - Linguistic studies*. 46, 60–67. [in Ukrainian].
5. Demchenko N. D., Chala A. H., Tverdokhlib V. A. (2022). Etnokulturni kontsepty ukrainskoho dialektnoho dyskursu[Ethnocultural concepts of ukrainian dialect discourse]. *«Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho», seriia: «filolohiia. zhurnalistyka» - «Scientific Notes of v. I. Vernadsky Taurida National University», Series: «Philology. Journalism»*. 1(1), 12–17 [in Ukrainian].
6. Polozok D. S. (2022) Linhvokulturolohichnyi analiz khudozhnoho tekstu (na materialy romanu Tuna Kiremitchi «Molytvy lyshaiutsia nezminnymy») [Linguistic and cultural analysis of the artistic text (based on the novel by Tun Kiremitchi «Prayers remain unchanged»)]. Kyiv, 81 p. [in Ukrainian].
7. Popeliuk V. P. (2020) Movne vyrazhennia etnokulturnoi spetsyfyky politychnykh promov [Language expression of ethno-cultural specifics of political speeches]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho narodnoho V.I. Vernadskoho, seriia filol. sotsialni komunikatsii - Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University, Series Philology. Social Communications*. 2(4), 164–169. [in Ukrainian].
8. Marchenko N.M. (2019) Osoblyvosti vidtvorennia etnokulturnykh movnykh odynyts v anhlo-ukrainskomu pereklyadi [Peculiarities of reproduction of ethnocultural language units in English-Ukrainian translation]. *Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody – Pereiaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda*. [in Ukrainian].
9. Fedoriuk L. (2019) Spetsyfyka ukrainskoi kontseptosfery : linhvokulturolohiinyi vymir (na prykladi kontseptu smert) [Specificity of the Ukrainian conceptual sphere: linguistic and cultural dimension (on the example of the concept of death)]. Vinnytsia, 185 p. [in Ukrainian].
10. Brown, P. (1978) Universals in Language usage: politeness phenomena”. [V] Goody, E.N.(ed.) *Questions and Politeness: strategies in social interaction*. Cambridge: Cambridge University Press, 56–289.

ПЕДАГОГІКА

УДК 378.147.091.33-028.17:78.071.2+780.616.432(477.82)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-32>

Лілія ЗАВІРУХА,
orcid.org/0000-0002-9147-0977
викладач фортепіано
Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
(Луцьк, Україна) lili7466@ukr.net

Олена БІЛОЗЕРОВА,
orcid.org/0000-0002-0171-043X
викладач фортепіано
Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
(Луцьк, Україна) alenka.belozerova2013@gmail.com

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-СЛУХОВОЇ АКТИВНОСТІ У ПРОЦЕСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 014.13 СЕРЕДНЯ ОСВІТА (МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО)

У статті висвітлюються основні методи та прийоми формування музично-слухової активності у процесі інструментально-виконавської підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва. Обґрунтовується доцільність їх впровадження в навчально-виконавський процес на освітніх компонентах «Основний музичний інструмент», «Акомпанемент».

Охарактеризовано «музично-слухову активність» здобувачів освіти як слухо-моторну координацію дій піаніста, що надає виконанню оцінки, спонукає до коригування процесу гри на інструменті, аналізу його результатів.

Запропоновано три групи методів формування означеної якості: словесні (пояснення, бесіда, обговорення), наочні (ілюстрація, виконавський показ) та практичні методи навчання (метод фрагментарно виконання, тренувальний метод, читання з аркуша, метод ескізного вивчення твору, метро-слухового самоконтролю).

Важливу роль відведено практичним методам навчання, а саме методу слухового самоконтролю. Наголошено на тому, що даний метод допомагає здобувачам освіти в подоланні виконавських та технічних труднощів, спонукає до активного та цілеспрямованого музично-слухового мислення та слухового контролю.

Зазначено, що формування музично-слухової активності на ОК «Основний музичний інструмент» та «Акомпанемент» залежить від розвитку музично-слухових умінь, внутрішнього слуху студентів та їх слухових уявлень.

Визначено прийоми для розвитку внутрішнього музичного слуху у процесі навчання: робота без інструменту, транспонування, гра в повільному темпі з установкою на «передбачення», безшумна гра, чергування гри «вслух» і «про себе», прийом диригування уявною грою, читання з листа та ескізного вивчення твору.

Наголошено на тому, що вибір методів повинен підпорядковуватись загальній меті і виховним цілям заняття, служити розвитку музично-слухової активності здобувачів освіти. Відповідно до цього, запропоновано завдання для розвитку музично-слухової активності. А саме: у роботі над музичним твором вимагається уважно слухати мелодію, супровід, їх спільне звучання, вслухатися в гармонічну структуру твору тощо.

Ключові слова: музично-слухова активність, слухові завдання, слуховий самоконтроль, музично-слухові уявлення, методи навчання, інструментально-виконавська діяльність.

Lilia ZAVIRUCHA,
orcid.org/0000-0002-9147-0977
Piano Teacher
Communal institution of higher education "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council
(Lutsk, Ukraine) lili7466@ukr.net

Olena BILOZEROVA,
orcid.org/0000-0002-0171-043X
Piano Teacher
Communal institution of higher education "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council
(Lutsk, Ukraine) alenka.belozerova2013@gmail.com

METHODS OF FORMING MUSICAL AND AUDITORY ACTIVITY IN THE PROCESS OF INSTRUMENTAL AND PERFORMANCE TRAINING OF EDUCATION ACQUIRES OF SPECIALTY 014.13 SECONDARY EDUCATION (MUSICAL ART)

This article highlights the main methods and techniques of the formation of musical and auditory activity in the process of instrumental and performance training of future music teachers. The expediency of their introduction into the educational and performing process on the educational components "Basic musical instrument", "Accompaniment" is substantiated.

The "musical-auditory activity" of the students of education is characterized as the auditory-motor coordination of the pianist's actions, which provides an evaluation of the performance, prompts the adjustment of the process of playing the instrument, the analysis of its results.

Three groups of methods of forming the specified quality are proposed: verbal (explanation, conversation, discussion), visual (illustration, performance demonstration) and practical teaching methods (method of fragmentary performance, training method, reading from a sheet, method of sketch study of a work, metro-auditory self-control).

An important role is given to practical methods of learning, namely the method of auditory self-control. It is emphasized that this method helps students overcome performance and technical difficulties, encourages active and purposeful musical-auditory thinking and auditory control.

It is noted that the formation of musical-auditory activity on the EG "Basic musical instrument" and "Accompaniment" depends on the development of musical-auditory skills, inner hearing of students and their auditory perceptions.

Techniques for the development of inner musical hearing in the learning process are defined: work without an instrument, transposition, playing at a slow tempo with the setting on "prediction", silent playing, alternating playing "aloud" and "about yourself", conducting with an imaginary game, reading from a letter and sketch study of the work.

It is emphasized that the choice of methods should be subordinated to the general purpose and educational goals of the lesson, to serve the development of musical and auditory activity of students. In accordance with this, tasks for the development of musical and auditory activity are proposed. Namely, when working on a piece of music, it is required to listen carefully to the melody, accompaniment, their consonance, listen to the harmonic structure of the piece, etc.

Key words: musical-auditory activity, auditory tasks, auditory self-control, musical-auditory representations, teaching methods, instrumental performance activity.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку музично-педагогічної освіти диктують свої вимоги до процесу підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. В пріоритеті інструментально-виконавської підготовки здобувачів освіти важливою постає потреба в підготовці висококваліфікованих спеціалістів, здатних до активної навчальної діяльності. Однією з важливих якостей, якими має володіти майбутній фахівець, є розвинена музично-слухова активність у навчально-виконавській діяльності. Від того наскільки майбутні фахівці будуть усвідомлено вирішувати виконавські завдання, володіти прийомами слухо-рухової координації, здійснювати контролюючі дії у процесі навчання гри на фортепіано залежатиме успіх та перебіг виконавського процесу в цілому.

У зв'язку з цим формування музично-слухової активності, а саме методів її розвитку, має стати першочерговим завданням педагога на заняттях з ОК «Основний музичний інструмент», «Акомпанемент».

Аналіз досліджень. У контексті означеної проблеми чільне місце займають роботи науковців у галузі інструментального виконавства Н. Гуральник, В. Лабунець, Н. Мозгальнової, О. Олексюк, Г. Падалки, М. Шулґіної та ін. Окремі аспекти у галузі мистецької освіти висвітлені у напрацюваннях А. Козир, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Щолокової, В. Шулґіної та ін.

До проблеми формування музично-слухової активності майбутніх учителів музичного мистецтва неодноразово зверталися у своїх дослідженнях Л. Венгрус, С. Сливко, О. Малахова, А. Кіфенко та ін.

Однак процес формування методів музично-слухової активності здобувачів освіти спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво)

у інструментально-виконавській підготовці ще досліджені недостатньо, що й визначило актуальність даної статті.

Мета статті – визначити основні методи формування музично-слухової активності здобувачів освіти у процесі їх інструментально-виконавської підготовки на заняттях з «Основного музичного інструменту» та «Акомпанементу».

Виклад основного матеріалу. Проблема формування музично-слухової активності та методів її розвитку постійно привертає увагу науковців та педагогів.

У сучасній дослідницькій думці феномен «музично-слухова активність» роз'яснюють, як здатність до творення музично-слухових уявлень (С. Миколінська); як «звукотворчу волю» (С. Сливко); як необхідну умову розвитку рельєфного та гнучкого внутрішнього музичного слуху (Л. Дашицька).

За визначенням С. Миколінської, музично-слухова активність є формою організації психічної діяльності особистості, що забезпечує регуляцію слухової діяльності, аналіз та синтез слухових об'єктів, і полягає у спрямуванні слухового аналізатора на звучання музичної тканини та зосередженні слухової діяльності на ньому в даний момент (Миколінська, 2015: 19).

Музично-слухова активність у виконавському процесі формується на певних рівнях слухової уваги: рівень мимовільної, довільної уваги та рівень контролю. Найпростіший рівень – *рівень мимовільної уваги*, характеризується слуховою зосередженістю на окремих й другорядних елементах музичного явища, на тих, які не забезпечують повноцінного художньо-образного сприйняття. Наступний – *рівень довільної уваги*, характеризується слуховою зосередженістю на художньо-значимих елементах музичного твору, виступає передумовою художньо-образного

сприймання. Найвищий рівень – *рівень контролю*, що передбачає усвідомлення контролюючих дій, які в повній мірі сприяють активізації музичного слуху виконавця.

У контексті інструментально-виконавської підготовки здобувачів освіти музично-слухова активність передбачає слухо-моторну координацію дій піаніста, надає виконанню оцінки, спонукає до коригування процесу гри на фортепіано та аналізу його результатів. З метою формування музично-слухової активності ми вважаємо за необхідним застосовувати на заняттях з основного музичного інструменту та акомпанементу наступні методи навчання:

– **словесні методи (пояснення, бесіда та обговорення)**. Впровадження словесних методів навчання дозволить зрозуміти зміст й логіку виконавських дій, забезпечить вербальне розуміння художньої інтерпретації музичного твору, вплине на поточний педагогічний контроль процесу формування музично-слухової активності (пояснення музично-виконавських дій, порівняльний аналіз виконавської інтерпретації, коментування музично-виконавського результату);

– **наочні методи (ілюстрація музичних творів, виконавський показ)**. Варто зазначити, що у музичній педагогіці наочність обумовлена самою природою музики, її змістовою інтонаційно-звуковою формою, тому наочно-слухові методи займають важливе місце у формуванні музично-слухової активності здобувачів освіти на заняттях з ОК «Основний музичний інструмент» та «Акомпанемент».

Ілюстрація музичних творів у запису або у безпосередньому виконанні викладачем використовується з метою ознайомлення з новим музичним твором, створення уявлення про певний варіант його виконавської інтерпретації.

Виконавський показ застосовується для демонстрації піаністичних прийомів, засобів звуковедення, окремих деталей інтонування, фразування, педалізації. З огляду на те, що здобувачі освіти здатні до наслідування, показ завжди повинен бути на високому художньому рівні, призначатись не для копіювання, а для розвитку музичної фантазії та творчої ініціативи.

Запропоновані методи навчання впливають на слухову активність, сприяють зосередженості уваги на окремих елементах твору та розвитку музично-слухових уявлень;

– **практичні методи навчання (тренувальний та фрагментарний)** застосовуються тоді, коли нові знання необхідно отримати в процесі активної практичної та розумової діяльності.

Метод фрагментарного виконання сприяє направленню уваги здобувачів освіти на певні фрагменти твору з метою технічного опрацювання окремих елементів музичної мови, узагальнення та порівняння виконавських прийомів.

Тренувальний метод або метод вправ передбачає багаторазове, усвідомлене повторення дій та операцій з метою формування, закріплення та вдосконалення необхідних практично-виконавських навичок. Студенти вчаться розв'язувати поставлені технічні та художні завдання, відпрацьовувати складні місця у творах, самостійно працювати з нотним текстом. Умовою результативності використання цього методу є розуміння мети виконавських дій та дотримання їх певної послідовності, формування навичок самоконтролю.

Відповідно головна спрямованість слуху піаніста – це контроль музичного виконання на основі співвіднесення еталонного слухового враження з реальним виконавським звучанням. В результаті якого виконавець здатен оцінити якість власної інтерпретації, здійснити аналіз допущених помилок та їх свідоме виправлення;

– **метод слухового самоконтролю** вважається найбільш ефективним методом формування та розвитку музично-слухової активності. Він передбачає формування стійкої слухової уваги під час практичного оволодіння способами виконання музично-слухових дій, розвитку музично-слухових умінь, навичок та їх застосування в практичній діяльності, спонукає до активного та цілеспрямованого музично-слухового мислення виконавця та його слухового контролю.

Як зазначає Т. Гризоглозова, виконавський самоконтроль – це усвідомлений процес концентрації музичного слуху, уяви, регуляція виконавського процесу у відповідності із завданнями художньої інтерпретації музичного твору (Гризоглозова. 2014: 165).

При вихованні навиків слухового самоконтролю на заняттях з основного музичного інструменту та акомпанементу викладач часто зіштовхується з безліччю труднощів, головна з яких полягає у вмінні студента слухати свою гру. Цей процес вимагає постійної зосередженості уваги, що виходиться лише на конкретних вимогах до звучання та постановкою конкретних звукових завдань. Педагогу важливо вчасно проконтролювати виконання поставленого завдання, своєчасно вказати здобувачу освіти на помилки, закріпити досягнуті успіхи, добитися свідомого самоконтролю. Для цього насамперед необхідно здійснити аналіз допущених помилок, свідоме їх виправлення при повторному виконанні.

Показниками свідомого слухового самоконтролю у виконавській діяльності є: уважне і сконцентроване слухання музичної тканини твору, емоційне наповнення гри, усвідомлення якості виконання і відповідна виконавська реакція.

Однак конкретний звуковий образ не з'явиться сам по собі. Напружена та сконцентрована стадія слухового опрацювання всіх деталей, активні пошуки за інструментом оптимального звукового втілення створюють внутрішні слухові уявлення майбутнього фахівця, стимулюють його музично-слухову активність.

Відповідно для того, щоб навчити студента слухати себе, викладачу необхідно зробити слухання невід'ємною частиною його навчально-виконавської діяльності.

Зауважимо, що вибір методів навчання повинен підпорядковуватися загальній меті і завданням заняття, служити цілям розвитку музично-слухової активності здобувачів освіти.

Для систематизації цього процесу ми пропонуємо певні завдання у роботі над твором, які розвиватимуть музично-слухову активність:

1) слухати мелодію (її інтонаційну виразність, темброве забарвлення, плавність та гнучкість; дослуховувати довгі тривалості (звуки); робота над фразування);

2) слухати супровід (рівність, точність і виразність звучання);

3) слухати спільне звучання мелодії та супроводу (співвідношення сили і тембру звучання основної мелодичної лінії та акомпанементу);

4) слухати поліфонічні елементи музичної тканини (підголоски, контрапунктичні лінії, імітаційні побудови, голоси і їх співвідношення);

5) вслухання в гармонічну структуру твору (тонально-модульний, наскрізний гармонічний розвиток, гармонічні співставлення).

Подібна диференціація конкретних «слухових завдань» є умовною, оскільки в роботі часто виникає їх поєднання та взаємодоповнення.

Для того, щоб майбутній фахівець навчився слухати себе, необхідна концентрація слухової уваги і точне розуміння того, що потрібно слухати (фіксує слухання). В зв'язку з цим педагог повинен ставити перед студентом конкретні звукові завдання: граючи окремий голос, мотив, послідовність акордів, студент осмислено працює над ними (часткові, окремі слухові уявлення).

В залежності від рівня виконавської підготовки здобувачів освіти, необхідність розуміти кожний елемент окремо може й не виникнути. Однак після попередньої роботи є можливим зібрати в єдине ціле вже знайомі елементи фак-

тури. А при виконанні творів великої форми студент на початку в повільному темпі, а потім і в більш швидкому зможе здійснити слуховий самоконтроль над його окремими деталями. В результаті виникають внутрішні **слухові уявлення** про даний музичний уривок. Основне завдання на цьому етапі – перейти від фіксує слухання до активного.

Крім того, у роботі над твором важливо удосконалити вміння розподіляти увагу, направляти її на всі прослухані раніше елементи музичної тканини. Велике значення відіграє сформоване до цього часу в свідомості виконавця внутрішнє слухове уявлення твору і вміння співставляти своє реальне виконання з цим внутрішнім звуковим образом.

Як бачимо, важливу роль в розвитку внутрішнього слуху здобувачів освіти відіграють їх слухові уявлення, що знаходяться в нерозривній єдності з рухо-моторним апаратом. Однак, як показує практика, рухо-моторне оволодіння музичним матеріалом нерідко передує слуховому.

На нашу думку, буде корисним виділити методи та прийоми розвитку внутрішнього музичного слуху здобувачів освіти у процесі їх виконавської підготовки:

– робота без інструменту,

– транспонування,

– гра в повільному темпі з установкою на «передбачення»,

– безшумна гра,

– чергування гри «вслух» і «про себе»,

– прийом диригування уявною грою,

– читання з аркуша та ескізне вивчення твору.

Читання з аркуша – ефективний та найшвидший метод створення уявного звукового образу нового твору. В основі перших програвань незнайомого твору відбувається перехід зорових образів в слухові з наступною реалізацією їх на інструментів. Тобто читання з аркуша стимулює виникнення смислових здогадок, так як активізує уяву студентів.

Метод ескізного вивчення твору передбачає узагальнене виконавське охоплення музичної форми. При виконанні музичних творів акцент піаніста зміщується на цілісне втілення звукового образу, а темп та характер наближений до авторського задуму, без страху допустити певні технічні огріхи. Ескізне знайомство з фортепіанним твором вимагає зосередженості уваги, концентрації слуху та активізації рухо-моторних умінь. Музичні уявлення про твір тут виступають на перший план, що стимулює музично-слухову активність виконавця.

Гра в повільному темпі надає можливість сконцентрувати увагу та слух на елементах, деталях авторського задуму. Виконання в повільному темпі також може передбачати технічні завдання, тому зв'язок зорово-слухових та рухо-моторних дій є важливою умовою технічного оволодіння матеріалом.

Уявне вивчення твору або робота без інструменту передбачає довільне, ціленаправлене оперування музичним текстом. Для багатьох студентів є закономірним комбінувати прийоми мисленнєвої гри з роботою за інструментом. Проте найбільш доцільним є поєднання мисленнєвого перегляду-розбору незнайомого тексту перед читанням його з аркуша.

Доповнюючим до методу слухового самоконтролю вважаємо метод *повторного програвання*, який сприяє накопиченню репертуару та встановлює єдність процесу навчання з набутим досвідом за рахунок неодноразового повернення до пройденого матеріалу. Повторне виконання раніше вивчених творів дає змогу інтерпретувати їх по-новому, на більш високому виконавському та художньому рівні.

Дані методи забезпечують музично-слухову активність тільки під повним контролем музичного слуху здобувачів освіти. Тому варто пам'ятати, що вибір методів повинен підпорядковуватись загальній меті і завданням заняття, служити цілям розвитку музично-слухової активності.

З огляду на це впровадження зазначених методів формування музично-слухової активності здобувачів освіти на заняттях з основного музичного інструменту та акомпанементу забезпечать вирішення ряду основних завдань у їх виконавській діяльності, а саме:

1) формування послідовності аналітичних дій музично-виконавського процесу для розвитку музичного слуху;

2) активізація музично-слухового контролю як засобу повноцінного художнього осягнення твору та коригування виконавського втілення;

3) формування навиків критичного мислення та оцінки звукового результату шляхом зіставлення його з внутрішньо-слуховими уявленнями;

4) розвиток здатності до самостійної художньо-осмисленої навчально-виконавської діяльності.

Висновки. Отже, підсумовуючи вище сказане, можемо констатувати, що ефективність формування музично-слухової активності здобувачів освіти спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво) на заняттях з ОК «Основний музичний інструмент» та «Акомпанемент» залежить від педагогічно виправданого вибору викладачем методів та прийомів навчання. До важливих методів формування означеної якості ми відносимо:

– словесні методи: пояснення, бесіда та обговорення;

– наочні методи: ілюстрація, виконавський показ;

– практичні методи: метод фрагментарного виконання, тренувальний метод або метод вправ, метод слухового самоконтролю, метод повторного виконання та читання з аркуша.

Однак багато що залежить від рівня виконавської підготовки студентів їх музично-слухових умінь, здатності до самоконтролю та свідомого аналізу результатів навчально-виконавської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гризоголазова Т. Зміст і сутність самостійної навчально-виконавської діяльності учнів-піаністів. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 14 «Теорія і методика мистецької освіти»: зб. наук. пр. Київ. 2014. Вип. 16 (21). С. 165.
2. Миколінська С. Музично-слухова увага молодших школярів: теорія та методика формування. Навчально-методичний посібник. Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. С. 19.
3. Падалка Г. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
4. Сливко С. Формування музично-слухової активності студентів мистецьких спеціальностей у процесі інструментально-виконавської підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02. Київ, 2013. 20 с.

REFERENCES

1. Hryzohlazova T. (2014) Zmist i sutnist samostiinoi navchalno-vykonavskoi diialnosti uchniv-pianistiv. [The content and essence of independent educational and performance activities of pianist students] Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M.P. Drahomanova. Seriya 14 «Teoriia i metodyka mystetskoï osvity»: zb. nauk. pr. Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanova. Series 14 "Theory and methodology of art education": coll. of science papers, 16 (21). 165. [in Ukrainian].
2. Mykolinska S. (2015) Muzychno-slukhova uvaha molodshykh shkoliariv: teoriia ta metodyka formuvannia. [Musical and auditory attention of younger schoolchildren: theory and methods of formation]. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova. 19. [in Ukrainian].
3. Padalka G. (2008) Pedahohika mystetstva (Teoriya i metodyka vykladannia mystets'kykh dystsyplin) [Teacher of mystery [Pedagogy of art (Theory and methods of teaching art disciplines)]. Osvita Ukraïni, 274. [in Ukrainian].
4. Slivko S. (2013) Formuvannia muzychno-slukhatskoï aktyvnosti studentiv mystetskykh spetsia nostei u protsesi instrumentalno – vykonavskoi pidhotovky [Formation of musical-listening activity of students of art specialties in the process of instrumental-performance training]. Extended abstract of candidate's thesis. Kiev [in Ukrainian].

УДК 378.147.2-057.87

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-33>**Світлана ЗАМРОЗЕВИЧ-ШАДРИНА,***orcid.org/0000-0003-0138-3587**доктор педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри початкової освіти**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) svetlana15050@ukr.net***Олена ЮДЕНКОВА,***orcid.org/0000-0002-6914-5967**кандидатка педагогічних наук,**доцентка кафедри методики професійної освіти та соціально-гуманітарних дисциплін
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти Державного закладу вищої освіти
«Університет менеджменту освіти» НАПН України
(Біла Церква, Київська область, Україна) udenkova2017@gmail.com***Світлана АНТОЩУК,***orcid.org/0000-0002-2857-5274**кандидатка педагогічних наук, доцентка,**завідувачка кафедри відкритих освітніх систем та інформаційно-комунікаційних технологій
Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти»
(Київ, Україна) svetlana_a@itmo.edu.ua*

НАВИЧКИ МАЙБУТНЬОГО В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ: ЯК ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЗМІНЮЄ ВИМОГИ ДО ОСВІТИ

У статті розглядаються питання формування навичок майбутнього у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах цифровізації. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування, дослідження і обґрунтування, які навички майбутнього будуть впливати на якість професійної підготовки фахівців відповідно до вимог сучасного цифрового часу.

Автори аналізують вплив цифровізації на вимоги до освіти, визначають основні м'які та тверді навички, які необхідні фахівцям майбутнього. На основі теоретичного аналізу та емпіричних досліджень авторами встановлено, що цифровізація вимагає від освітніх систем підготовки фахівців, які володіють не тільки професійними знаннями та вміннями, але й системою м'яких та соціальних навичок.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю швидкого реагування сучасних закладів освіти на процеси глобалізації та зміни світових тенденцій у соціально-економічній, освітній, науковій, інформаційній. Для досягнення мети дослідження нами використовувався аналітичний метод, який передбачає вивчення і систематизацію наукової літератури, матеріалів впливу цифровізації та навички майбутніх фахівців. На основі аналізу наукових джерел та в ході педагогічних спостережень, авторами констатовано, щоб забезпечити здобувачів освіти отримувати навички, необхідні для успіху в майбутньому, освітня система повинна змінитися: ці зміни повинні бути всеосяжними і охоплювати всі рівні освіти, від дошкільної до вищої.

В процесі дослідження встановлено, щоб сформувати навички майбутнього в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців необхідно сформувати освітню парадигму, орієнтовану на формування цілісної особистості; застосувати методи навчання, які сприяють розвитку м'яких та твердих навичок; створити освітнє середовище, яке сприятиме практичному застосуванню навичок, розвитку міжособистісних відносин та співпраці.

Ключові слова: *навички, майбутні фахівці, цифровізація освіти, професійна підготовка, цифрові технології.*

Svitlana ZAMROZEVYCH-SHADRINA,

orcid.org/0000-0003-0138-3587

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;
Professor at the Department of Primary Education
Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) svetlana15050@ukr.net*

Olena YUDENKOVA,

orcid.org/0000-0002-6914-5967

Ph.D.,

*Associate Professor at the Department of Methodology and Social and Humanitarian Disciplines
Bila Tserkva Institute of Continuing Professional Education of State Higher Educational Institution
“University of Educational Management” NAES of Ukraine
(Bila Tserkva, Kyiv region, Ukraine) udenkova2017@gmail.com*

Svitlana ANTOSHCHUK,

orcid.org/0000-0002-2857-5274

*PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Open Educational Systems and Information and Communication Technologies
“University of Educational Management”
National Academy of Educational Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) svetlana_a@umo.edu.ua*

SKILLS OF THE FUTURE IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS: HOW DIGITALIZATION IS CHANGING THE REQUIREMENTS FOR EDUCATION

The article deals with the issues of forming the skills of the future in the process of professional training of future specialists in the context of digitalization. The purpose of the article is to theoretically and methodologically substantiate, research and justify which skills of the future will affect the quality of professional training of specialists in accordance with the requirements of the modern digital age.

The authors analyze the impact of digitalization on education requirements, identify the main soft and hard skills that future professionals need. Based on theoretical analysis and empirical research, the authors find that digitalization requires educational systems to train specialists who possess not only professional knowledge and skills, but also a system of soft and social skills.

The relevance of the study is due to the need for a rapid response of modern educational institutions to the processes of globalization and changes in global trends in the socio-economic, educational, scientific, informational. To achieve the purpose of the study, we used the analytical method, which involves the study and systematization of scientific literature, materials on the impact of digitalization and the skills of future specialists. Based on the analysis of scientific sources and pedagogical observations, the authors state that in order to ensure that students acquire the skills necessary for success in the future, the educational system must change: these changes must be comprehensive and cover all levels of education, from preschool to higher education.

The study found that in order to develop the skills of the future in the process of professional training of future specialists, it is necessary to form an educational paradigm focused on the formation of a holistic personality; apply teaching methods that promote the development of soft and hard skills; create an educational environment that will promote the practical application of skills, the development of interpersonal relationships and cooperation.

Key words: *skills, future specialists, digitalization of education, professional training, digital technologies.*

Постановка питання в загальному вигляді.

Навчання стає цифровим як за змістом, так і за формою. Цифрові технології стрімко змінюють світ, і освіта не є винятком. Враховуючи те, як все більше і більше сфер життя стають цифровими, необхідні нові навички та компетенції для успіху в майбутньому. Технологічні рішення є не просто засобом для полегшення освітнього процесу та платформою для навчання, але все частіше стають

невід’ємною частиною навчання – від віртуального класу до освітнього середовища. Технології використовуються у віртуальному класі, тестуванні та оцінюванні, управлінні вступом, сертифікації та планування кар’єри. З індивідуалістичної точки зору, цінність вищої освіти полягає в тому, що вона озброює людину навичками критичного мислення, дозволяючи їй орієнтуватися в інших сферах у межах наявних даних, які формують

його або її оточення. Таким чином, у здобувача освіти з'являються кращі можливості для самореалізації, як на робочому місці, так і в суспільстві та освіті. Зміни в ландшафті вищої освіти відбуваються під впливом чотирьох основні тенденції: діджиталізація, інтернаціоналізація, персоналізація та високі очікування щодо ролі закладів вищої освіти. І розвиток навичок майбутнього є один з пріоритетних завдань закладів вищої та фахової передвищої освіти (далі –ЗВО та ЗФПО).

Мета дослідження. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування, дослідження і обґрунтування, які навички майбутнього будуть впливати на якість підготовки фахівців відповідно до вимог сучасного цифрового часу.

Аналіз наукових досліджень. Питання цифровізації та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в закладах вищої та фахової передвищої освіти розглядали вчені: В. Биков, О. Спірін, Л. Карташова, Ю. Триус, К. Осадча, А. Кононенко, А. Квятковська, Л. Сергеева та ін. Поняття «м'які» та «тверді» навички зустрічаються в працях О. Сосницької, О. Буніна, В. Давидова, О. Спіріна, В. Приймака та ін.

В. Давидов наголошує: «Навички, необхідні для досягнення успіху в сучасному світі та майбутньому, – це допитливість, креативність, ініціатива, мультидисциплінарне мислення та емпатія». Як зазначає у своєму дослідженні В. Приймак (Pryimak, 2023): «..знання та навички працівників повинні відповідати очікуванням роботодавців. Ці очікування включають глибокі теоретичні знання, аналітичне мислення та причинно-наслідкові зв'язки, бажання самостійно здобувати знання з різних джерел, бажання вдосконалюватися та навчатися впродовж життя. Адже серед вимог, які висувають роботодавці, є особистісні навички, а саме: культура спілкування та переговорів, вміння вирішувати претензії та конфліктні ситуації, працювати в команді».

Основна частина дослідження. Набуття Україною статусу кандидата на членство в Європейській Союз означає створення умов для навчання та підготовки майбутніх конкурентоспроможних фахівців. З фундаментальними змінами на ринку праці та проблемами, які постають у нашому суспільстві через глобальні та технологічні фактори, дослідження майбутніх навичок стають дедалі актуальнішими. Термін «майбутні навички» (Kellermann, 2019) визначається як «здатність успішно працювати над складною проблемою в майбутньому, з невідомим контекстом дії». Вони відносяться до схильності людини діяти самоорганізовано та продуктивно.

Варто зазначити, що стан вищої та фахової передвищої освіти в Україні має велике значення в цілому, але в умовах сьогодення супроводжується зниженням відповідальності суспільства за працевлаштування молодих фахівців та повноцінну реалізацію їхніх професійних знань і практичних навичок. Серед інших проблем є протиріччя між ринком праці випускників ЗВО та ЗФПО, з одного боку, та вимогами роботодавців. Проблема вдосконалення процесу підготовки фахівців шляхом індивідуалізації навчання, що передбачає інтенсифікацію освітньої діяльності з використанням сучасних засобів навчання, методів і технологій, є особливо актуальною. Модернізація освіти та піднесення її до рівня розвинутих європейських країн як найважливішої ланки в підготовці майбутніх фахівців та виховання творчої, всебічно розвинутої особистості, є ключовими напрямками (Dziurski, 2014).

З метою здійснення аналізу навичок майбутнього для здобувачів освіти в умовах цифровізації виникає необхідність уточнення понять «майбутніх навичок», сформованість яких має безперечний вплив на ефективність, якість організації та результати освітнього процесу.

Британський науковець S. Kellermann поділяє майбутні навички на три взаємопов'язані виміри (Kellermann, 2019):

– Перший вимір майбутніх навичок. Він пов'язаний із суб'єктивними, особистими здібностями людини до навчання, адаптації та розвитку, для покращення своїх можливостей, формування майбутнього робочого середовища та можливості брати участь у формуванні суспільства, зважаючи на майбутні виклики.

– Другий вимір навичок майбутнього пов'язаний зі здатністю здобувача освіти діяти самоорганізації по відношенню до об'єкта, завдання або певного питання, пов'язаного з вивченням конкретної дисципліни. Він підкреслює новий підхід, який ґрунтується на розумінні, набуттю знань, через мотивацію до навчання.

– Третій вимір навичок. Пов'язаний зі здатністю здобувача освіти самоорганізовуватись по відношенню до свого соціального оточення (соціальний вимір), до суспільства. Це підкреслює подвійну роль людини як куратора свого соціального портфолію, дозволяє переосмислювати організаційний простір та дозволить створювати організаційні структури.

Так наприклад, Саймона Готтшалька, професор кафедри соціології Університету Невади в Лас-Вегасі має наступне розподілення важливих навичок майбутнього:

- М'які навички (soft skills) – це особистісні якості та соціальні навички, які дозволяють людям ефективно взаємодіяти з іншими та успішно виконувати завдання. М'які навички включають такі аспекти, як критичне мислення, творчість, комунікація, співпраця, лідерство та адаптивність (Бабій, 2013).

- Цифрова грамотність (digital literacy) – це набір знань, навичок та вмінь, які дозволяють людям ефективно використовувати цифрові технології. Цифрова грамотність включає в себе такі аспекти, як використання комп'ютерів та інших цифрових пристроїв, створення та редагування цифрових матеріалів, спілкування та співпраця в цифровому середовищі, а також критичне мислення та оцінка інформації, отриманої з цифрових джерел (Bidyuk, 2019).

- Тверді навички (hard skills) – це знання та навички, необхідні для виконання конкретних завдань або робіт. Тверді навички можуть бути пов'язані з певною професією або галуззю, наприклад, програмуванням, інженерією або медициною (Бабій, 2013).

Здійснюючи аналітичний огляд та узагальнення сутнісних характеристик зазначених вище дефініцій, можна зробити висновок про те, що зазначені три навички взаємопов'язані між собою. Наприклад, м'які навички необхідні для успішного використання цифрових технологій та розвитку спеціалізованих навичок. Цифрова грамотність є важливою для успішної роботи та навчання в сучасному цифровому світі. А тверді навички необхідні для успішної реалізації професійної кар'єри.

Модель майбутніх навичок, як показує аналітика, використовується для розробки навчальних програм і програм професійної підготовки, а також для оцінки навичок працівників і здобувачів освіти.

Проаналізуємо навички майбутнього, які є важливими для професійної підготовки здобувачів освіти:

- Креативність і критичне мислення. У цифровому світі важливо бути здатним генерувати нові ідеї та вирішувати проблеми.

- Комунікація і співпраця. У багатoproфільних командах важливо бути здатним ефективно спілкуватися та співпрацювати з людьми з різними навичками та досвідом. Комунікація включає в себе здатність ефективно передавати та отримувати інформацію. Це включає в себе вербальне спілкування (говоріння та слухання), письмове спілкування (читання та письмо) та невербальне спілкування (міміка, жести та тон голосу). Так, зокрема, співпраця включає в себе здатність працювати

разом з іншими для досягнення спільної мети. Це включає в себе здатність об'єднувати зусилля, вирішувати конфлікти та приймати спільні рішення. Обидві ці навички є важливими для успіху в таких сферах, як бізнес, освіта, наука та технології. У сучасному світі, де все більше і більше компаній працюють в глобальному масштабі, важливо бути здатним ефективно спілкуватися з людьми з різних культур і мов. Крім того, в епоху командної роботи важливо бути здатним ефективно співпрацювати з іншими для досягнення спільних цілей.

- Аналітичний розум. У цифровому світі важливо бути здатним швидко аналізувати інформацію та приймати рішення. Так, наприклад Баррі Чудаков, засновник і директор Sertain Research і StreamFuzion Corp., зазначає, що освіта була звільнена, оскільки завдяки цифровим інноваціям кожен може постійно впроваджувати навчання у своє повсякденне життя для чого потрібен аналітичний розум та критичне мислення.

- Вирішення проблем. У цифровому світі важливо бути здатним вирішувати складні проблеми, які не мають очевидних рішень.

- Підприємництво. В умовах сьогодення важливо бути здатним думати як підприємець і створювати нові можливості.

- Цифрова грамотність. Важливо бути здатним використовувати цифрові технології для навчання, роботи та спілкування. Як зазначає В. Церклевич (Церклевич, 2015): цифрова грамотність – це набір знань, навичок та вмінь, які дозволяють людям ефективно використовувати цифрові технології. Вона включає в себе такі аспекти, як:

- Основи комп'ютерної грамотності, такі як використання операційної системи, програмного забезпечення та Інтернету.

- Вміння створювати та редагувати цифрові документи, презентації та інші матеріали.

- Вміння використовувати цифрові технології для спілкування та співпраці з іншими.

- Вміння критично мислити та оцінювати інформацію, отриману з цифрових джерел.

- Вміння безпечно використовувати цифрові технології.

З урахуванням сказаного вищезазначені навички необхідні для успіху в широкому спектрі професій, від технологій і бізнесу до охорони здоров'я та освіти. Щоб забезпечити здобувачів освіти отримувати навички, необхідні для успіху в майбутньому, освітня система повинна змінитися. Освітні програми повинні бути орієнтовані на розвиток цих навичок, а викладачі та педагоги повинні бути навчені навчати їх (Сидоренко, 2009).

Проаналізувавши наукові дослідження (Гуржій, 2023; Ковальчук, 2021), автори приходять до висновку, що необхідно слідувати наступним рекомендаціям, завдяки яким освіта може бути адаптована для розвитку навичок майбутнього:

– Впровадження проєктного навчання. Проєктне навчання дозволяє здобувачам освіти застосовувати свої знання та навички для вирішення реальних проблем.

– Використання технологій. Технології можуть бути використані для створення інтерактивних та захоплюючих навчальних досвідів.

– Взаємодія з бізнесом. Партнерство з бізнесом може допомогти освітнім закладам забезпечити актуальність своїх навчальних програм та напрацювати тверді навички.

Цифрові технології змінюють вимоги до освіти, але також створюють нові можливості для навчання. Освітні заклади, які адаптуються до цих змін, будуть краще підготовлені забезпечити, щоб їхні випускники були готові до успіху в майбутньому. В. Сидоренко (2009), ґрунтовно досліджуючи професійну підготовку майбутніх фахівців виділив декілька етапів, серед яких автори цього дослідження вважають найбільш важливими для отримання здобувачами необхідних навичок:

– Дотримання моделі підготовки фахівців галузі, яка передбачає необхідний рівень науково-педагогічних та науково-педагогічних кадрів, технологів та розробників програмного забезпечення які є досвідченими користувачами комп'ютерних інформаційних систем і завдяки своєму нестандартному мисленню здатні як трансформувати знання в сучасні технології так і вдосконалювати автомобільну галузь та передавати їх наступному поколінню студентів.

– Подолання надмірної теоретичності навчання та посилення його практичної спрямованості за рахунок використання інноваційних технологій, проєктного навчання, тренінгів, імітаційних ігор, опанування сучасних технологій та використання цифрових інструментів.

– Залучення до викладання найбільш компетентних фахівців, розробка ними стандартів навчання, сучасних наочних посібників, враховуючи практику світової та європейської систем підготовки фахівців певної галузі.

– Налагодження відносин корпоративного типу між підприємствами та професійно-технічними закладами освіти з метою напрацювання твердих та м'яких навичок.

Висновки та пропозиції. Враховуючи вищевикладене, ми можемо відзначити, що в умовах навчання майбутніх фахівців в цифровому світі soft та hard skills займають вагомe місце та відіграють однаково важливу роль. Набуття навичок через використання цифрових інструментів є задачею закладів освіти, адже це дозволяє підвищити ефективність внутрішніх процесів; покращити способи передачі знань, створити освітнє середовища, яке більше відповідає стилю життя здобувача освіти (наприклад, за допомогою інтерактивних онлайн-матеріалів або лекцій, або навчання через Інтернет). Щоб залишатися конкурентоспроможними майбутнім фахівцям потрібно пропонувати додаткову цінність: наприклад, персоналізовані підходи, навчальну діяльність, орієнтовану на здобувача освіти, проблемно-орієнтоване навчання та індивідуальний конструктивний зворотній зв'язок. Таким чином, роль цифрових технологій та роль закладів освіти для набуття навичок майбутнього виявилися двома найважливішими факторами у навчанні впродовж життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bidyuk N., Tserklevych, V., Tretko V. The Virtual Museum Space as a Platform for Student Research Activities in the History of Economics. *Information Technologies and Learning Tools*. 2021. Vol. 8 (1). 167-179. (WOS) DOI: 10.33407/itlt.v8i1i1.3385 URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/3385>
2. Dziurski P. Ewolucja branży motoryzacyjnej – trwałe tendencje. *Granice zarządzania*. 2015. pp. 259-271.
3. Kellermann S.. Future Skills – The Future of Learning and Higher education. *Results of the International Future Skills Delphi Survey*. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/332028491_Future_Skills_-_The_Future_of_Learning_and_Higher_education_Results_of_the_International_Future_Skills_Delphi_Survey
4. Kovalchuk V., Soroka V. Training of motor vehicle profile specialists in the conditions of digitalization. *Pedagogical concept and its features, social work and linguology*. 2021. doi: 10.36074/pcaifswal.ed-2.01.
5. Pryimak V. Current trends in the training of vocational education specialists in road transport. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*. 2023. Vol. 9, No. 1. URL: <https://pp-msu.com.ua/en/journals/tom-9-1-2023/suchasni-tendentsiyi-shchodo-pidgotovki-fakhivtsiv-profesiyanoi-osviti-avtotransportnogo-profilu>
6. Sydorenko V.P. Problems of education and professional training of specialists in the motor transport industry of Ukraine. *Actual Problems of Education and Upbringing of People with Special Needs*. 2009. № 6, 145-157.
7. Бабій Г. В. Аналіз вимог до особистісних та професійних якостей інженерів із програмного забезпечення в контексті формування готовності до професійного спілкування. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology*. 2013. №7. С. 17-21.

8. Гуржій А., Карташова Л., Квятковська А., Зайчук В. Підготовка майбутніх фахівців з телекомунікацій у форматі змішаного навчання: рекомендації щодо проведення практично-лабораторних робіт. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. № 3 (127). DOI 10.24139/2312-5993/2023.03/423-450 : URL:<https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/%D0%93%D1%83%D1%80%D0%B6%D1%96%D0%B9.pdf>

9. Церклевич В.С., Кирилюк Ю.М. На допомогу куратору академічної групи: інформаційно-методичний посібник. Хмельницький: ХКТЕІ. 2015. 112 с.

REFERENCES

1. Bidyuk N., Tserklevych, V., Tretko V. (2021). The Virtual Museum Space as a Platform for Student Research Activities in the History of Economics. *Information Technologies and Learning Tools*. Vol. 8 (1). 167-179. (WOS) DOI: 10.33407/itlt.v8i1.3385 URL:<https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/3385>

2. Dziurski P. (2015). Ewolucja branży motoryzacyjnej – trwałe tendencje. [Evolution of the automotive industry – permanent trends] *Granice zarządzania*. pp. 259-271. [in Polish].

3. Kellermann S. (2019). Future Skills – The Future of Learning and Higher education. *Results of the International Future Skills Delphi Survey*. URL:https://www.researchgate.net/publication/332028491_Future_Skills_-_The_Future_of_Learning_and_Higher_education_Results_of_the_International_Future_Skills_Delphi_Survey

4. Kovalchuk V., Soroka V. (2021). Training of motor vehicle profile specialists in the conditions of digitalization. *Pedagogical concept and its features, social work and linguology*. doi: 10.36074/pcaifswal.ed-2.01.

5. Pryimak V. (2023). Current trends in the training of vocational education specialists in road transport. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*. Vol. 9, No. 1. URL: <https://pp-msu.com.ua/en/journals/tom-9-1-2023/suchasni-tendentsiyi-shchodo-pidgotovki-fakhivtsiv-profesiynoyi-osviti-avtotransportnogo-profilu>

6. Sydorenko V.P. (2009). Problems of education and professional training of specialists in the motor transport industry of Ukraine. *Actual Problems of Education and Upbringing of People with Special Needs*. № 6, 145-157.

7. Babii H. V. (2013). Analiz vymoh do osobystisnykh ta profesiynykh yakostey inzheneriv iz prohramnoho zabezpechennia v konteksti formuvannia hotovnosti do profesiynoho spilkuvannia [Analysis of requirements to personal and professional qualities of software engineers in the context of formation of readiness for professional communication.]. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology [Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology]*. №7. pp. 17-21. [in Ukrainian].

8. Hurzhii A., Kartashova L., Kviatkovska A., Zaichuk V.(2023) Pidhotovka maibutnykh fakhivtsiv z telekomunikatsii u formati zmishanoho navchannia: rekomendatsii shchodo provedennia praktychno-laboratorynykh robot [Training of future telecommunications specialists in the format of blended learning: recommendations for practical and laboratory work]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies]*. № 3 (127). DOI 10.24139/2312-5993/2023.03/423-450 URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/%D0%93%D1%83%D1%80%D0%B6%D1%96%D0%B9.pdf> [in Ukrainian].

9. Tserklevych V.S., Kyryliuk Yu.M. (2015). Na dopomohu kuratoru akademichnoi hrupy: informatsiino-metodychnyi posibnyk [To help the curator of the academic group: an information and methodological manual.]. Khmelnytskyi: HKTEI. 112 p. [in Ukrainian].

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-34>**Світлана ЗВЕКОВА,**

orcid.org/0009-0005-6120-2903

*аспірантка кафедри загальної педагогіки і спеціальної освіти
Ізмаїльського державного гуманітарного університету
(Ізмаїл, Одеська область, Україна) zvekovasveta@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядається проблема формування дослідницької компетентності у професійній підготовці майбутніх фахівців спеціальної освіти. Підкреслюється важливість інтеграції мовного і наукового аспектів у процесі підготовки майбутніх фахівців, що сприяє їхньому успішному розвитку у сучасному освітньому середовищі. Дослідження спрямоване на проведення детального аналізу методів, які використовуються для розвитку дослідницької компетентності у майбутніх бакалаврів спеціальної освіти під час вивчення іноземної мови. У статті розкрито сутність поняття «дослідницька компетентність». У рамках дослідження використовувалися різноманітні методи, такі як педагогічні спостереження, анкетування здобувачів вищої освіти та виконання творчих завдань. Для формування дослідницької компетентності майбутніх бакалаврів у галузі спеціальної освіти на заняттях із іноземної мови були запропоновані такі методи та завдання: написання есе на тему, пов'язану з роллю іноземної мови у спеціальній освіті; реалізація дослідницьких проєктів; створення анкет для опитування педагогів та батьків дітей з особливими освітніми потребами щодо використання іноземної мови у навчанні; розробка інтерактивних матеріалів, відео та презентацій, що відображають їхні дослідження з питань взаємозв'язку іноземної мови та спеціальної освіти. Результати дослідження свідчать про ефективність впровадження методів, спрямованих на формування дослідницької компетентності майбутніх бакалаврів спеціальної освіти на заняттях з іноземної мови. Зазначена інтеграція допомагає студентам не лише в освоєнні мови, а й у оволодіння методами наукового пошуку, що є ключовим елементом їхньої професійної підготовки. Результати дослідження можуть бути корисні для вдосконалення навчального процесу та формування конкурентоспроможних фахівців у галузі спеціальної освіти. Використання іноземної мови у підготовці майбутніх бакалаврів спеціальної освіти може бути додатковим інструментом для покращення їхньої професійної підготовки та ефективності роботи з дітьми з особливими потребами.

Ключові слова: дослідницька компетентність, бакалавр спеціальної освіти, педагогічні спостереження, іноземні мови, педагогічні методи, професійна підготовка.

Svitlana ZVIEKOVA,

orcid.org/0009-0005-6120-2903

*Graduate student at the Department of General Pedagogy and Special Education
Izmail State University of Humanities
(Izmail, Odesa region, Ukraine) zvekovasveta@ukr.net*

FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF FUTURE BACHELORS OF SPECIAL EDUCATION IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES

The article examines the problem to form the research competence in the professional training of future special education specialists. The importance of the integration of linguistic and scientific aspects in the process of training is emphasized, which contributes to their successful development in the modern educational environment. The study is aimed at conducting a detailed analysis of the methods used to develop research competence in future bachelors of special education while learning a foreign language. The article reveals the essence of the concept of «research competence». As part of the research, various methods were used, such as pedagogical observations, questionnaires of higher education applicants, and performance of creative tasks. The following methods and tasks were proposed for the formation of research competence of future bachelors in the field of special education in foreign language classes: writing an essay on a topic related to the role of a foreign language in special education; implementation of research projects; creation of questionnaires for surveying teachers and parents of children with special educational needs regarding the use of a foreign language in education; development of interactive materials, videos and presentations reflecting their research on the relationship between foreign language and special education. The results of the study testify to the effectiveness of the implementation of methods aimed at the formation of research competence of future bachelors of special education in foreign language classes. This integration helps students not only in learning the language, but also in mastering the methods of scientific research, which is a key element of their professional training. The results of the research can be useful for improving the educational process and forming competitive specialists in the field of special education. The use of a foreign language in the training of future bachelors of special education can be an additional tool to improve their professional training and effectiveness in working with children with special needs.

Key words: research competence, bachelor of special education, pedagogical observations, foreign languages, pedagogical methods, professional training.

Постановка проблеми. У умовах швидкого оновлення знань проблема формування дослідницької компетентності набуває неабиякого значення. Пріоритетність цієї проблеми в ракурсі професійної підготовки саме майбутніх бакалаврів спеціальної освіти є безсумнівною, оскільки сьогодні випускники закладів вищої освіти мають уміти досліджувати індивідуальні особливості дітей з особливими потребами, підбирати ефективні методи їхнього розвитку, розробляти засоби для реалізації інклюзивного навчання, які є невід'ємною частиною професійного арсеналу сучасного фахівця. Крім того освітній компонент «Іноземна мова» дає можливості формувати дослідницьку компетентність шляхом опрацювання іноземних джерел, їхнього аналізу, порівняння, систематизації, узагальнення, впровадження цінного навчально-виховного доробку у вітчизняний досвід. Наголосимо, що в наші дні, в епоху швидкого соціально-економічного розвитку, де глобалізація, співпраця та міжнародне партнерство є нормою, володіння іноземними мовами стає ключовим аспектом професійного успіху, особливо для фахівців у галузі спеціальної освіти. Загальноприйнятим вважається твердження, що конкурентоспроможний фахівець будь-якого професійного напрямку повинен володіти глибокими знаннями іноземної мови. Найчастіше йдеться про англійську мову як про міжнародну робочу мову всіх конференцій, симпозіумів, семінарів, проєктів тощо, оскільки в основі всіх цих форм наукової взаємодії лежить комунікація іноземними мовами.

Варто наголосити на тому, що вирішення цієї проблеми пов'язане з такими важливими практичними завданнями, як підвищення ефективності науково-дослідницької діяльності студентів, формування у них абстрактного мислення, методологічної культури, здатності до спілкування з експертами та представниками різних сфер.

Аналіз досліджень. Зазначена проблема розглядалася крізь призму висвітлення методологічних засад формування дослідницької діяльності у професійної підготовки майбутніх фахівців (Князян, 2007), теоретичних підходів щодо організації наукового пошуку у вітчизняному та зарубіжному досвіді (Григорович, 2008; Кожухар, 2014), методів формування дослідницької компетентності здобувачів вищої освіти (Галайко, 2020; Микусь, 2019; Udompong, et al., 2019; Kniazian, Khromchenko, 2019).

Проаналізувавши значну кількість наукових робіт, можна зазначити, що на сьогоднішній день не було належно розглянуто основні напрями удо-

сконалення дослідницької компетентності студентів під час вивчення іноземної мови. Таким чином, наявність детального дослідження цього проблемного аспекту залишається актуальною необхідністю.

Мета статті – розкрити методи та методичні прийоми формування дослідницької компетентності у майбутніх бакалаврів спеціальної освіти в ході викладання іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Слід підкреслити, що комунікативна спрямованість сьогодні є основним принципом вивчення іноземної мови у закладі вищої освіти і передбачає розвиток іноземної комунікативної компетенції. Знання іноземних мов не лише полегшує комунікацію для майбутніх бакалаврів спеціальної освіти в умовах різноманітних культурних взаємодій, але також відкриває двері до можливостей дослідження та вивчення аспектів спеціальної освіти на глобальному рівні. Вивчення іноземних мов у контексті зазначеної галузі знань освіти може визначити новий рівень професійної компетентності, де мовні навички не обмежуються лише засобом спілкування. Замість цього, вони стають інструментом для проведення досліджень, розширення горизонтів та збагачення фахових знань у сфері спеціальної освіти. Це відкриває можливості для вивчення найкращих практик та інновацій в галузі спеціальної освіти у країнах світу та в контексті різних культур. Майбутні фахівці можуть застосовувати отримані знання та методології в своїй роботі, сприяючи таким чином розвитку глобальних стандартів та покращенню результатів навчання дітей з особливими потребами. Окреслений глобальний підхід до вивчення іноземних мов у спеціальній освіті може визначити новий рівень професійного розвитку та підготовки майбутніх бакалаврів спеціальної освіти.

Аналізуючи наукові підходи щодо сутності та структури дослідницької компетентності здобувачів вищої освіти, наголосимо, що М. Князян, розкриваючи структуру дотичного до вказаного поняття терміну «науково-пізнавальна компетентність майбутніх учителів іноземних мов», наголошує на необхідності визначення його певних елементів, котрі можуть бути систематизовані та віднесені, наприклад, до мотиваційного компонента (інтелектуально-пізнавальні мотиви, прагнення до творчості та самовдосконалення, альтруїстичні, гностичні та праксичні емоції), когнітивного компонента (система знань про методологію наукового дослідження, сучасні наукові досягнення у сфері педагогічної науки), процесуального компонента (дослідницькі дії

аналізу, порівняння, абстрагування, класифікації, узагальнення, зіставлення різних підходів щодо вирішення наукової проблеми, висунення власних підходів до її розв'язання, рефлексія) (Князьян, 2007: 77–78).

До того ж О. Григорович правомірно на доцільності формування у студентів першого курсу навчально-пізнавальної компетентності, котра розкривається як засіб розвитку загальних і спеціальних умінь, реалізації пізнавальних потреб та інтересів, формування здатності до самоспостереження та самооцінки, готовності до самостійного оволодіння знаннями та професіоналізмом упродовж життя.

Натомість науково-пізнавальна компетентність майбутнього вчителя інформатики висвітлюється Ж. Кожухар як спроможність здобувача вищої освіти на базі сформованих мотивів і цінностей пізнавальної діяльності педагога, знань про закономірності її розгортання самостійно проводити науковий пошук задля забезпечення ефективності освітнього процесу (Кожухар, 2014: 22).

Компетентність майбутнього фахівця у дослідницькій сфері визначається його здатністю ефективно використовувати свій потенціал на практиці для успішної та продуктивної діяльності у всіх сферах (Галайко, 2020).

У цьому контексті дослідницька компетентність представляє собою усвідомлену здатність самостійно рухатися у напрямку засвоєння та створення нових знань, переживаючи етапи розуміння, творчості і особистісного розвитку (Микусь, 2019).

На думку зарубіжних вчених (Udompong et al., 2019), дослідницька компетентність є ключовою характеристикою особистості, яка є необхідною для фахівців усіх галузей. Ця якість сприяє академічному зростанню професійної діяльності, сприяє відкриттю нових знань та інновацій, допомагає у розв'язанні системних проблем, а також надає можливість фахівцям постійно поглиблювати свої знання.

Існує позиція (Kniazian, Khromchenko, 2019), відповідно до якої дослідницька компетентність є здатністю оцінювати свої професійні досягнення, обирати шляхи інтелектуального саморозвитку, особистісного самовдосконалення, практичного втілення змін, контролю ефективності самозмін.

На основі окреслених вище позицій маємо змогу зробити висновок про те, що дослідницька компетентність майбутніх бакалаврів спеціальної освіти зосереджує професійно важливі якості та властивості особистості, що виявляються в готовності і здатності здійснювати дослідницьку діяль-

ність. Окреслена компетентність включає знання, вміння, навички, досвід дослідника, ціннісні установки та особистісні риси; вона проявляється в умінні бачити суть проблеми, визначати мету, предмет, об'єкт та завдання дослідження; програмувати хід власної дослідницької діяльності; до неї відносимо володіння методами наукового пошуку, перевірки сформульованої робочої гіпотези, використання творчого підходу у прийнятті рішень, аналізі та оцінці результатів дослідницької діяльності. Не менш важливою є й здатність аналізувати результати своєї дослідницької діяльності та формулювати відповідні висновки, вміння презентувати власні здобутки під час академічного дискурсу.

Наголосимо, що дослідницька компетентність майбутнього бакалавра спеціальної освіти є невід'ємною складовою загальної та професійної освіченості.

Утім важливим залишається такий аспект формування дослідницької компетентності, як-от підготовка на заняттях з «Іноземної мови» студентів до роботи з дітьми з особливими потребами. У цьому ракурсі має сенс використовувати потенціал зазначених занять, оскільки саме протягом вивчення іноземної мови є можливість пропонувати здобувачам вищої освіти ознайомлюватися з іншомовними науковими працями, вибирати, систематизувати, узагальнювати матеріал, який є важливим для покращення роботи з дітьми. На заняттях з іноземної мови студенти можуть брати участь у обговореннях проблем взаємодії з дітьми з особливими потребами, розгляді іноземних методик та підходів до роботи з цією категорією дітей.

До того ж заняття з іноземної мови можуть включати аналіз та обговорення міжнародних наукових досліджень, а також огляд ефективних практик фахівців з інших країн, що стосуються спеціальної освіти, методів діагностики та корекції, навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами. Це дозволяє майбутнім бакалаврам спеціальної освіти глибше зрозуміти та впроваджувати передові методи та підходи у сфері роботи з дітьми з особливими потребами. Такий підхід не лише підвищує рівень кваліфікації майбутніх спеціалістів, але й сприяє покращенню якості освітнього процесу в цілому.

Крім цього, студентам можуть бути запропоновані завдання, які сприяють розумінню принципів інклюзивної освіти та вдосконаленню методик роботи з дітьми з особливими потребами. Важливо також враховувати, що іноземна мова може служити інструментом для спілкування з міжнародними експертами та педагогами, які ведуть

дослідження в області інклюзивної освіти. Це відкриває можливості для обміну досвідом та участі у міжнародних проєктах, що сприяє більш глибокому розумінню та ефективній реалізації інклюзивних практик. Отож інтеграція вивчення іноземної мови з аспектом роботи з дітьми з особливими потребами виявляється не лише засобом підвищення професійної комунікативної компетентності, але й шляхом активного впровадження важливих аспектів інклюзивної освіти.

Варто підкреслити, що на заняттях з іноземної мови є доречним упроваджувати різноманітні дослідницькі, творчі завдання, елементи проєктної діяльності, проблемного навчання тощо. Це створює як ефективну освітньо-творчу атмосферу для вивчення іноземної мови, так і сприяє розвитку дослідницької компетентності майбутніх бакалаврів спеціальної освіти. Запропонований підхід дозволяє створити стимулююче навчальне середовище, в якому у здобувачів вищої освіти розвиваються критичне мислення та аналітичні навички, є можливість виявляти ініціативу та самостійність у вивченні іноземної мови з одночасним формуванням дослідницької компетентності, яка актуалізується в науковому пошуку щодо розв'язання проблем у галузі спеціальної освіти.

Задля ефективної підготовки майбутніх бакалаврів до роботи з дітьми з особливими потребами нами було розроблено й упроваджено систему самостійних завдань різного рівня складності.

Насамперед слід зазначити, що самостійна робота здобувачів вищої освіти є пізнавальною діяльністю з оволодіння знаннями й практичними вміннями певної професійної галузі під загальним керівництвом викладача, але без його безпосереднього втручання. Неабияке значення має самостійна робота саме в напрямі формування дослідницької компетентності, оскільки ця робота орієнтує на пошук студентами нової наукової інформації, її аналіз, синтез, узагальнення, використання в наступній практичній діяльності. Окрім цього, в ході самостійної роботи є доречним спрямовувати студентів на розробку власних цінних методичних прийомів й апробувати їх у роботі з дітьми з особливими потребами.

Використання іноземної мови у навчальному процесі має кілька переваг:

- доступ до іноземних наукових ресурсів (вивчення іноземної мови дає студентам можливість читати іншомовні наукові праці та публікації, які можуть містити цінні методичні поради і нові підходи до роботи з дітьми з особливими потребами);

- сприяння розвитку критичного мислення (читання і розуміння іншомовних текстів слу-

гує розвитку критичного мислення студентів, оскільки вони повинні розглядати різні точки зору і вибирати найбільш обґрунтовані підходи, форми, методи, виховні прийоми тощо);

- збагачення словникового запасу (вивчення мови розширює професійний словниковий запас (як іноземною, так і українською мовами) студентів, що може бути корисним при спілкуванні з експертами, фахівцями, дітьми з різними видами особливих потреб);

- підвищення мотивації здобувачів вищої освіти (можливість вивчати новий мовний матеріал та застосовувати його у педагогічній практиці сприяє розвитку інтелектуально-пізнавальної мотивації студентів до вивчення мови та самопідготовки до роботи з дітьми з особливими потребами).

Успішне оволодіння дослідницькою компетентністю вимагає розвитку навичок та здатностей, які дозволяють проводити ефективні дослідження та аналізувати отримані дані. Самостійні завдання грають важливу роль у цьому процесі, оскільки вони сприяють розвитку самостійності, критичного мислення та творчості.

Нижче наведемо приклади тих самостійних завдань, котрі виявилися найбільш ефективними у напрямі формування дослідницької компетентності майбутніх бакалаврів спеціальної освіти:

- на основі вивчення англomовних наукових джерел дати визначення понять «інклюзія», «інклюзивна освіта», «особливі освітні потреби», «логопедія», «сенсорні порушення», «порушення мовлення», розробивши словничок іншомовних професійних термінів;

- обрати в англomовних психолого-педагогічних джерелах статті про методи діагностики пізнавальних мотивів дітей з особливими потребами, методичні розробки і нові підходи до роботи з дітьми цієї категорії, систематизувати матеріал, розробити презентації, продемонструвати їх в академічній групі й обговорити найбільш ефективні підходи;

- проаналізувати форми, методи, прийоми та засоби навчально-виховної діяльності з такими дітьми на прикладі однієї з країн світу, написати англійською мовою реферат про інноваційний досвід цієї країни;

- написати анотацію тих іноземних джерел, котрі якнайповніше розкривають методи роботи з дітьми з особливими потребами, підготувати також усні доповіді іноземною мовою, репрезентувати їх на практичних заняттях освітнього компонента «Іноземна мова».

Серед тих методів, котрі були використані нами з метою формування дослідницької компетент-

ності майбутніх бакалаврів спеціальної освіти на заняттях з іноземної мови, було впроваджено також творчу діяльність та проектне навчання.

Зокрема було запропоновано виконати творче завдання на написання есе на одну з тем, пов'язаних з роллю іноземною мови в спеціальній освіті (наприклад, «Дидактичні ігри іноземною мовою для розвитку мовлення старших дошкільників», «Дидактичні можливості іноземної мови у формуванні уваги / пам'яті дошкільників», «Розвиток когнітивних здібностей дітей на заняттях з іноземної мови у закладах дошкільної освіти»). Написання студентами есе сприяє розвитку аналітичних умінь та допомагає студентам глибше розуміти взаємозв'язок іноземної мови та спеціальної освіти.

На додаток ефективним методом розвитку дослідницької компетентності здобувачів вищої освіти в процесі вивчення іноземної мови було проектне навчання. У форматі цього навчання майбутні бакалаври спеціальної освіти вчилися самостійно планувати, створювати та захищати власні проекти, активно взаємодіючи в комунікативному процесі. До того ж була передбачена розробка студентами анкет для опитування педагогів та батьків дітей із спеціальними потребами щодо використання іноземної мови у навчанні; створення інтерактивних матеріалів, відео, презентації, які відображають результати їх досліджень.

Під час цього навчання майбутні бакалаври мали можливість розробляти власні дослідницькі проекти, що дозволило їм самостійно висувати систему виховних прийомів для покращення взаємодії з дітьми з особливими потребами, апробувати їх на практиці, узагальнювати отримані дані та презентувати результати широкій публіці. Розробка анкети для опитування педагогів та батьків сприяло розвитку навичок аналізу різних аспектів проблеми навчання й виховання дітей, прогнозування власного виховного впливу на них.

Створення інтерактивних матеріалів, відео та презентацій, що відображають дослідження здо-

бувачів вищої освіти з питань взаємозв'язку іноземної мови та спеціальної освіти, сприяло вияву творчості щодо представлення результатів дослідження у формі, доступній для аудиторії.

Висновки. Отже, використання іноземної мови у підготовці майбутніх бакалаврів спеціальної освіти є важливим інструментом для формування дослідницької компетентності, покращення їхньої професійної підготовки та забезпечення ефективності роботи з дітьми з особливими потребами. Дослідницька компетентність відображає знання та досвід наукового пошуку, ціннісні установки та особистісні риси; вона виявляється в умінні бачити суть проблеми, визначати мету, завдання, предмет, об'єкт, гіпотезу, методи дослідження, його програмування й здійснювати самооцінку результатів.

Впровадження таких методів на заняттях з обов'язкового освітнього компонента «Іноземна мова», як-от самостійна робота, творча діяльність, проектне навчання, завдань (написання есе, розробка дослідницьких проектів, створення інтерактивних матеріалів), відкриває перед майбутніми бакалаврами спеціальної освіти можливість для самостійного дослідження та поглиблення знань у сферах, які безпосередньо стосуються їхньої майбутньої професійної діяльності. Такий підхід сприяє не лише поглибленню іншомовних знань та мовленнєвих умінь, а й формує у студентів методи наукового пошуку, дослідницькі вміння аналізувати та вирішувати проблеми у сфері спеціальної освіти. Важливо зауважити, що такий підхід визнає важливість іноземної мови не лише як інструменту спілкування, але і як засобу розширення можливостей професійного зростання та вдосконалення фахових навичок майбутніх бакалаврів спеціальної освіти.

Перспективи дослідження заявленої проблеми полягають, на нашу думку, у визначенні потенціалу цифрових технологій у формуванні дослідницької компетентності майбутніх бакалаврів та магістрів спеціальної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галайко Ю. А. Педагогічна система формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів до спеціальної освіти у ЗВО. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: «Педагогічні науки». 2020. № 3. С. 207-213. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1297269.pdf>
2. Григорович О. В. Взаємозв'язок понять «навчально-пізнавальна» та «науково-пізнавальна» компетентність. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського* : Зб. наук. пр. Одеса, 2008. № 12. С. 165-173.
3. Князян М. О. Система формування самостійно-дослідницької діяльності майбутніх учителів іноземних мов у процесі ступеневої підготовки : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Ізмаїл, 2007. 445 с.
4. Кожухар Ж. В. Формування науково-пізнавальної компетентності майбутніх учителів інформатики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Ізмаїл, 2014. 216 с.

5. Микус С. А. Дослідницька компетентність майбутніх фахівців як категорія педагогіки. *Фізико-математична освіта*. 2019. Випуск 2(20). Ч. 2. С. 61-65.

6. Udompong, L., Traiwicikhun, D. & Wongwanich, S. (2019). Causal model of research competency via scientific literacy of teacher and student. *Procedia-Social and Behavioral Science*. 116, P. 1581-1586.

7. Kniazian M., Khromchenko O. The ESP Lecturers' Self-Development Competence in Higher Educational Context. *The Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*. 2019. Vol. 7. № 3. P. 385-393.

REFERENCES

1. Halaiko Yu. A. (2020) Pedagogichna systema formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh bakalavriv do spetsialnoi osvity u ZVO [Pedagogical system of formation of professional competence of future bachelors for special education in higher education institutions]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho*. Seriya: «Pedagogichni nauky». №. 3. S. 207-213. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1297269.pdf> [in Ukrainian]

2. Hryhorovych O. V. (2008) Vzaiemozviazok poniat «navchalno-piznavalna» ta «naukovo-piznavalna» kompetentnist [The relationship between the concepts of «educational-cognitive» and «scientific-cognitive» competence]. *Naukovyi visnyk Pivdennoукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського* : Zb. nauk. pr. Odesa, № 12. S. 165-173. [in Ukrainian]

3. Kniazian M.O. (2007) Systema formuvannia samostiino-doslidnytskoi diialnosti maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov u protsesi stupenevoi pidhotovky [The system of formation of independent research activities of future teachers of foreign languages in the process of graduate training] : dys. ... dokt. ped. nauk: 13.00.04. Izmail. 445 s. [in Ukrainian]

4. Kozhukhar Zh. V. (2014) Formuvannia naukovo-piznavalnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv informatyky [Formation of scientific and cognitive competence of future computer science teachers] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Izmail, 216 s. [in Ukrainian]

5. Mykus S. A. (2019) Doslidnytska kompetentnist maibutnikh fakhivtsiv yak katehoriia pedahohiky [Research competence of future specialists as a category of pedagogy]. *Fizyko-matematychna osvita*. Vypusk 2(20). Ch. 2. S. 61-65

Udompong, L., Traiwicikhun, D. & Wongwanich, S. (2019). Causal model of research competency via scientific literacy of teacher and student. *Procedia-Social and Behavioral Science*. 116, P. 1581-1586.

6. Udompong L., Traiwicikhun D. & Wongwanich S. (2019). Causal model of research competency via scientific literacy of teacher and student. *Procedia-Social and Behavioral Science*. 116, P. 1581-1586.

7. Kniazian M., Khromchenko O. The ESP Lecturers' Self-Development Competence in Higher Educational Context. *The Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*. 2019. Vol. 7. № 3. P. 385-393.

УДК 378.093.5.011.3-051:373.3(100)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-35>

Юлія ЗУБЦОВА,
orcid.org/0000-0003-2366-796X
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна) zubtsova22@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Автором статті зазначено, що дослідження європейських тенденцій у підготовці вчителів відкриває нові можливості для модернізації педагогічної освіти в Україні, а впровадження найкращих практик із збереженням національних надбань має сприяти удосконаленню педагогічної освіти та якісній підготовці здобувачів. В статті проаналізовано зміст Педагогічної Конституції та Національних професійних стандартів країн Європи. Автором визначено основні тенденції підготовки вчителів початкових класів у Польщі, Чехії, Угорщині, Фінляндії, Великій Британії, Німеччині та Франції. Зроблено висновок про те, що особливостями педагогічної освіти в країнах Європи є компетентнісний підхід у навчанні майбутніх вчителів; практикоорієнтоване навчання; формування дослідницької компетентності; застосування активних форм викладання; заохочення до безперервного професійного розвитку. В результаті навчання від майбутнього вчителя очікують, що він буде: володіти знаннями предмета викладання; планувати уроки, з урахуванням сильних сторін та потреб учнів; використовувати оцінювання для забезпечення прогресу учнів; надихати та мотивувати учнів; забезпечувати сприятливе та безпечне середовище навчання; викладати на засадах педагогіки партнерства та ін. Загальними тенденціями, що характерні і для України автором визначено такі: впровадження компетентнісного підходу; гуманізація професійної підготовки; провідний характер педагогічної практики; наявність системи неперервного професійного зростання; підвищення якості надання освітніх послуг, що забезпечить конкурентоспроможність випускників на ринку праці; різноманіття як традиційних, так інноваційних форм та методів викладання в ЗВО; гуманізація в методах і змісті педагогічної освіти та ін. З урахуванням проаналізованого європейського досвіду, в системі підготовки вчителів початкових класів автором запропоновано впроваджувати такі європейські тенденції: посилення правил відбору на педагогічні спеціальності; створення умов для розвитку дослідницької компетентності здобувачів; інтернаціоналізація педагогічної освіти шляхом академічної мобільності здобувачів та викладачів; орієнтація у процесі підготовки майбутніх педагогів на європейські виховні цінності й ідеали; зорієнтованість навчання на індивідуальну, самостійну роботу студента, здобуття досвіду роботи за спеціальністю; підвищення якості педагогічної практики через запровадження підготовки менторів.

Ключові слова: вчитель початкових класів, професійна підготовка, стандарти освіти, компетентності.

Yuliia ZUBTSOVA,
orcid.org/0000-0003-2366-796X
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Preschool and Primary School Education
Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine) zubtsova22@gmail.com

FEATURES OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS' TRAINING IN EUROPEAN COUNTRIES

The author of the article notes that researching European trends in teacher preparation opens up new possibilities for modernizing pedagogical education in Ukraine. The adoption of best practices while preserving national achievements is expected to contribute to the improvement of pedagogical education and the quality training of learners. The article analyzes the content of the Pedagogical Constitution and National Professional Standards of European countries. The author identifies key trends in the preparation of primary school teachers in Poland, the Czech Republic, Hungary, Finland, the United Kingdom, Germany, and France. The conclusion is drawn that distinctive features of pedagogical education in European countries include a competency-based approach to teaching future teachers, practice-oriented learning, the cultivation of research competence, the application of active teaching methods, and encouragement of continuous professional development. Future teachers are expected to possess subject knowledge, plan lessons considering students' strengths and needs, use assessment for student progress, inspire and motivate students, provide a favorable and safe learning environment, teach based on partnership principles, and more. Common trends, also applicable to Ukraine,

include the adoption of a competency-based approach, humanization of professional training, leading pedagogical practice, the existence of a continuous professional growth system, and enhancement of the quality of educational services to ensure graduates' competitiveness in the job market. Additionally, diversity in traditional and innovative teaching methods, humanization of teaching methods and content in pedagogical education, among others, are highlighted. Taking into account the analyzed European experience, the author suggests incorporating European trends into the training of primary school teachers in Ukraine, such as strengthening selection criteria for pedagogical specialties, creating conditions for the development of research competence among learners, internationalizing pedagogical education through academic mobility of learners and instructors, orienting future educators toward European educational values and ideals, emphasizing individual, independent student work and gaining specialized experience, and improving the quality of pedagogical practice through mentor training.

Key words: primary school teacher, professional training, standards of education, competences.

Постановка проблеми. Одним із завдань вищої освіти в Україні є інтеграція до європейського освітнього та наукового простору. Реалізація цього завдання передбачає вивчення та аналіз зарубіжного досвіду професійної підготовки майбутніх педагогів. Дослідження світових тенденцій у підготовці вчителів відкриває нові можливості для модернізації педагогічної освіти в Україні і є джерелом власної стратегії розвитку. Упровадження найкращих практик із збереженням національних надбань має сприяти удосконаленню педагогічної освіти та якісній підготовці здобувачів.

Аналіз досліджень. Тенденції розвитку професійної підготовки вчителів у різних країнах вивчали такі вітчизняні дослідники: Н. Авшенюк, К. Біницька, Т. Десятков, Л. Дяченко, І. Задорожна, С. Ковальова, Ю. Короткова, Т. Кошманова, К. Котун, Т. Кристопчук, Т. Кучай, О. Локшина, М. Марусинець, Н. Мельник, О. Огієнко, Л. Поліщук, Н. Постригач, А. Сбруєва, С. Сисоєва, О. Сулима, Л. Пуховська, В. Филипська, С. Шандрук та ін. Науковці приділяють увагу дослідженню нормативно-правової бази організації професійної підготовки, вивченню системи педагогічної освіти, сучасним технологіям підготовки, гендерним питанням у галузі педагогічної освіти, розвитку післядипломної педагогічної освіти та ін.

Мета статті – визначити провідні тенденції у підготовці майбутніх вчителів початкових класів у країнах Європи.

Виклад основного матеріалу. Загальні тенденції та принципи розвитку педагогічної освіти, базові компетентності, якими має володіти вчитель визначено у таких документах як Педагогічна Конституція Європи та Національні професійні стандарти.

Так, основні ціннісно-методологічні засади підготовки нового вчителя в країнах Європи було проголошено під час проведення Другого Форуму ректорів педагогічних університетів Європи і занотовано у Педагогічній Конституції Європи у м. Франкфурт-на-Майні (травень 2013 р.). В документі визначено принципи розвитку педагогічної

освіти, зміст, умови, цінності та наголошено на тому, що вчитель є одним із ключових суб'єктів позитивних змін та провідником демократичних ідей і високої моральності.

В Конституції зазначено, що навчання педагогів має відбуватися у відповідності до загальнолюдських цінностей та, разом з тим, враховувати національні особливості. Визначено базові компетентності, якими повинен володіти вчитель XXI століття, серед яких комунікативна компетентність, компетентність самоідентичності, справедливості, лідерська, дослідницько-аналітична компетентність, здатність до навчання впродовж життя, емпатія, а також здатність забезпечити освітнє середовище, яке сприяє благополуччю кожної дитини (Pedagogical Constitution of Europe, 10).

Україна була однією із сторін-ініціаторів Педагогічної конституції, відповідно заклади вищої педагогічної освіти мають враховувати провідні положення документу в професійній підготовці майбутніх педагогів.

Розглянемо деякі професійні стандарти та загальні тенденції підготовки вчителів у Європі.

Як правило, Національні професійні стандарти у Європі є основою Акредитаційних програм підготовки педагогів та включають етапи навчання, підготовки, підтримки та професійного розвитку, відображаючи цілісність та безперервність розвитку педагога.

Так, серед загальних тенденцій процесу професійної підготовки майбутніх педагогів в країнах Східної Європи, можна виділити такі:

- забезпечення вчителів універсальними і глибокими знаннями в галузі освіти і педагогіки;
- сприяння усвідомленню відповідальності та активної участі у досягненні соціальних і економічних цілей держави;
- збільшення обсягу педагогічної практики (Біницька, 2018: 312).

До прикладу, освітній процес вищої педагогічної освіти майбутніх вчителів початкових класів у Польщі ґрунтується на положеннях розпорядження «Про стандарти освіти в рамках підго-

товки до вчительської професії», «Про стандарти навчання вчителів» та включає три основних модулі:

1) навчальні дисципліни, пов'язані з певним напрямом навчання / спеціальністю;

2) навчальні дисципліни педагогічного та психологічного спрямування;

3) навчальні дисципліни пов'язані з дидактичною підготовкою У змісті професійної підготовки акцентується на психологічному та виховному аспектах.

Так, у студентів формується готовність до реалізації виховних, піклувальних, терапевтичних функцій. Також під час підготовки наголошується на важливості взаємодії школи, сім'ї, психолого-педагогічних служб та інших виховних інституцій для профілактики залежності від психотропних речовин, попередження агресії й насильства, булінгу, підтримці дітей, що мають відхилення в розвитку. Не тільки у навчальній, а й виховній роботі зосереджується увага на використанні новітніх інформаційних систем, методів та технік виховання.

Провідними формами та методами навчання у польських закладах вищої освіти є е-навчання, дидактичні ігри, вправи, польові заняття, лабораторні роботи, індивідуальні та групові проекти, участь у дискусіях, написання есе, усні та письмові іспити (Біницька, 2018).

Програма навчання у Чехії складається із загальноосвітнього, предметного, предметно-дидактичного, педагогіко-психологічного компонентів та спеціалізації. Практична підготовка майбутніх вчителів є складовою предметної дидактики, педагогіко-психологічного змісту та спеціалізації з компонентами програми (Біницька, 2018: 72).

Формуванню в студентів позитивного ставлення до процесу навчання сприяють такі активні форми навчання, як інтерактивне, кооперативне, проектне, відкрите та віртуальне навчання.

У процесі підготовки вчителів Угорщини широко використовуються:

– інноваційні форми організації освітнього процесу: редуційовані лекції, холізм-лекції, слайд-лекції, семінари-резюме, рефлексивні семінари, тренінги;

– інноваційні методи: метод проектів, кейс-метод, мікрвикладання, портфоліо, дослідницькі, проблемні, ігрові методи;

– інноваційні технології навчання: інтерактивні, проектні, проблемні, контекстні, модульні, групові, мультимедійні, інформаційно-комунікаційні.

Практична підготовка здобувачів ґрунтується на партнерських засадах між закладами вищої освіти та школами, де працюють вчителі-мен-

тори, які мають відповідну акредитацію після проходження курсів з підготовки керівників педагогічної практики (Неперервна педагогічна освіта в зарубіжних країнах, 2018: 86).

Серед країн Північної Європи, особливий інтерес для нас становить педагогічна освіта у Фінляндії, оскільки для здійснення освітньої реформи в Україні використовувався досвід саме цієї країни.

Так, фінська системи підготовки педагогічних кадрів характеризується автономією університетів, реалізацією програми інтернаціоналізації вищої та педагогічної освіти, системою самоуправління без інспекторів. У Фінляндії, де спостерігається високий конкурс вступу на педагогічні факультети, при підготовці майбутніх вчителів початкових класів посилюється роль когнітивного компонента. Разом з тим навчання має гуманістичний характер та здійснюється на засадах компетентнісного підходу. Провідними принципами підготовки є індивідуалізація та диференціація; гнучкість курикулуму; професіоналізм викладачів; креативність у навчанні, формування цілісної особистості та потреби у самовдосконаленні (Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів, 2014).

У положенні про педагогічну освіту Фінської національної ради з освіти визначено компетентності, якими має володіти майбутній вчитель: предметна, емоційна, соціальна, комунікативна, інтелектуальна (здатність до аналітичного мислення), ситуативна (уміння діяти відповідно до ситуації), часова (вміти раціонально розподіляти час), курикулярна (розумінням програми плану викладання та навчання), інформаційно-комунікаційна, компетентність безперервного навчання. Фінську систему підготовки відрізняє особливий підхід до формування дослідницької компетентності. Так, важливою є здатність здобувача мислити і діяти на основі теоретичних знань та наукового дослідження. Вчителі мають розвивати себе на основі нових розробок (Котун, 2014).

Ще однією особливістю фінської системи є забезпечення проходження педагогічної практики не тільки у муніципальних школах, але й спеціальних педагогічних тренувальних школах, що діють при університетах Фінляндії. Враховуюче те, що практичне навчання відбувається протягом всієї педагогічної підготовки, є можливість (та вимога) здійснювати наукове дослідження, що позитивно позначається на якості магістерської роботи (Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів, 2014: 64).

Формуванню дослідницьких умінь шляхом розв'язку запропонованих викладачем різних

типів дослідницьких завдань приділяється увага і у Великій Британії (Филипська, 2021).

Н. Авшенюк, досліджуючи питання професійної підготовки вчителів у Англії й Уельсі, зазначає, що стандартизація педагогічної освіти тут актуалізувала проблему визначення поняття «якісний вчитель» (quality teacher) та, відповідно, чинників, які впливають на якість, ефективність і важливість роботи педагога для досягнення навчальних результатів (Авшенюк, 2005: 12).

Науковиця доводить, що основним механізмом стандартизації педагогічної освіти в Англії й Уельсі на рубежі XXI ст. стала державна акредитація педагогічних навчальних закладів різних типів, яка є необхідною умовою функціонування педагогічного навчального закладу. Критерії, за якими здійснюється акредитація, розподілені за чотирма напрямками, а саме: вимоги до абітурієнтів; підготовка й оцінювання майбутніх учителів; управління партнерськими відносинами в межах базової підготовки вчителів; забезпечення якості підготовки (Авшенюк, 2005: 16).

У преамбулі документу «Стандарти вчителів. Методичні рекомендації для керівників шкіл, працівників школи та органів управління» (Teachers' Standards. Guidance for school leaders, school staff and governing bodies) 2012 року зазначено, що вчителі несуть відповідальність за досягнення найвищих результатів у своїй роботі, мають володіти міцними предметними знаннями, бути самокритичними; повинні будувати позитивні професійні стосунки та працювати з батьками в інтересах учнів.

Згідно цих стандартів вчителі повинні:

- ставити високі очікування, які надихають, мотивують учнів;
- сприяти прогресу та високим результатам учнів;
- демонструвати знання предмета та навчальної програми;
- планувати та проводити якісно структуровані уроки;
- адаптувати викладання, у відповідності до сильних сторін та потреб усіх учнів;
- використовувати оцінювання для забезпечення прогресу учнів;
- ефективно керувати діяльністю, щоб забезпечити сприятливе та безпечне середовище навчання;
- виконувати професійні обов'язки, які не обмежуються лише навчальною діяльністю (спілкування з колегами, батьками; професійний розвиток тощо).

Також в документі наголошується на важливості особистої та професійної поведінки, до

прикладу, вчителі мають: підтримувати високі стандарти етики та поведінки в школі та за її межами; будувати стосунки з учнями, засновані на взаємній повазі; проявляти толерантність і повагу до прав інших; поважати політику та практику школи, в якій вони викладають; діяти в межах законодавчих рамок, які визначають їхні професійні обов'язки та відповідальність (Teachers' Standards, 2021).

Майбутні вчителі, навчаючись в університетах Великобританії більше 50% часу проводять на практиці в школах, з якими укладені угоди про партнерство. Здійснюючи набір абітурієнтів, звертають увагу на вміння налагоджувати відносини з учнями та колегами; наявність почуття гумору; прагнення працювати в команді; схильність до професійно-особистісного спілкування; здатність вирішувати складні життєві та педагогічні ситуації, а також звертається увага на психічне та фізичне здоров'я абітурієнтів (Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів, 2014: 14–15).

Розповсюдженими методами заохочення студентів до самовдосконалення є індивідуальні (внутрішні) методи, а саме, критичний аналіз власної діяльності; рефлексивний метод (Филипська, 2021).

Аналізуючи педагогічну освіту у країнах Західної Європи, цікавою для нас стала практика на професійну придатність у Німеччині, яку мають пройти абітурієнти до початку навчання в університеті (мінімум 20 днів) (Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів, 2014: 45).

Значущість практичної підготовки зберігається і під час навчання, а також приділяється увага психолого-педагогічній підготовці, яка є практикоорієнтованою, спрямованою на розвиток професійних компетентностей і особистої відповідальності майбутнього педагога. З метою ефективної реалізації практичних компонентів у підготовці майбутніх учителів створено центри підготовки вчителів на базі університетів, ключовою метою діяльності яких є забезпечення взаємодії закладу вищої освіти зі школами (Дяченко, 2016: 9).

Результати навчання відбивають у формах організації навчального процесу. Так, традиційним і для нашої підготовки є те, що під час лекцій формуються знання, а під час практичних занять (практикумів) уміння та мотивація до професійної діяльності. Окремо виділяються такі форми організації освітнього процесу як семінар, де відпрацьовуються вміння «володіти» знаннями, проєкт та дипломна робота бакалавра – здатність «змінювати»; робота магістра знаходиться у проміжному положенні між «змінювати» і «створювати», а ступеню «створювати» відповідає дисертація

(Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів, 2014: 48).

Також для німецької системи притаманна неперервність педагогічної освіти, що забезпечується навчанням в університеті, стажуванням в школі (тьюторіал, наставництво, коучінг) та післядипломної освіти (Дяченко, 2016).

Підготовка майбутніх педагогів у Франції містить загальноосвітній компонент (цикл дисциплін суспільно-політичного й культурно-освітнього спрямування), спеціально-предметний (дисциплін зі спеціальності) та психолого-педагогічний компонент (теоретичні дисципліни та педагогічну практику).

В освітньому процесі викладачі використовують дискусії, вправи комунікативно-діалогічного характеру, експериментальні вправи, аналіз педагогічних ситуацій. Зазначимо, що курси загальноосвітнього та спеціально-предметного компонентів зорієнтовані на науково-дослідну діяльність.

Протягом двох років навчання майбутні вчителі обов'язково ведуть уроки в початковій школі, із якою співпрацює заклад освіти. В разі успішного проходження практики здобувач допускається до випускних іспитів (Спіцин, Хміль, 2020: 58).

Відтак, можна стверджувати, що особливостями педагогічної освіти в країнах Європи є:

- компетентнісний підхід у навчанні майбутніх вчителів;
- практикоорієнтоване навчання;
- формування дослідницької компетентності;
- застосування активних форм викладання;
- заохочення до безперервного професійного розвитку.

Аналіз національних систем професійної підготовки вчителів у зарубіжних країнах дозволяє зробити висновок про такі загальні тенденції, що характерні і для України:

- впровадження компетентнісного підходу;
- гуманізація професійної підготовки;
- провідний характер педагогічної практики;
- наявність системи неперервного професійного зростання;
- підвищення якості надання освітніх послуг, що забезпечить конкурентоспроможність випускників на ринку праці;
- різноманіття як традиційних, так інноваційних форм та методів викладання в ЗВО;
- гуманізація в методах і змісті педагогічної освіти та ін.

Схожим є і групування дисципліни за освітніми компонентами: загальноосвітнім, психолого-педагогічного спрямування та дидактичним (предметно-дидактичним).

Не дивлячись на національні особливості кожного стандарту, схожими є і результати навчання. Від майбутнього вчителя очікують, що він буде:

- володіти знаннями предмета викладання;
- планувати уроки, з урахуванням сильних сторін та потреб учнів;
- використовувати оцінювання для забезпечення прогресу учнів;
- надихати та мотивувати учнів;
- забезпечувати сприятливе та безпечне середовище навчання;
- викладати на засадах педагогіки партнерства та ін.

Спільними фаховими компетентності, якими повинен володіти вчитель можна назвати комунікативну, предметно-методичну, лідерську, здатність до навчання впродовж життя, емоційну, інформаційно-комунікаційну.

Разом з тим, вважаємо доцільним, застосувати такі європейські тенденції в процес підготовки вчителів в Україні:

- посилення правил відбору на педагогічні спеціальності (використання тесту на професійну придатність та / або практику на профпридатність до початку навчання у ЗВО);
- створення умов для розвитку дослідницької компетентності здобувачів;
- інтернаціоналізація педагогічної освіти шляхом академічної мобільності здобувачів та викладачів;
- орієнтація у процесі підготовки майбутніх педагогів на європейські виховні цінності й ідеали;
- зорієнтованість навчання на індивідуальну, самостійну роботу студента, здобуття досвіду роботи за спеціальністю;
- підвищення якості педагогічної практики через запровадження підготовки менторів (керівників педагогічної практики).

Висновки. Таким чином, у європейському співтоваристві вчитель розглядається як носій культурних змін, а якісна професійна педагогічна освіта є інструментом соціальної злагоди та економічного зростання. Зміст підготовки вчителів у зарубіжних країнах ґрунтується на компетентнісному та діяльнісному підході шляхом застосування інтерактивних форм та методів навчання, в тому числі, через проблемні, проєктні, дослідницькі технології. Використання позитивного європейського досвіду сприятиме удосконаленню підготовки майбутніх вчителів в Україні з урахуванням національної самобутності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авшенюк Н. М. Стандартизація професійної підготовки вчителів у Англії й Уельсі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2005. 21 с.
2. Біницька К. Підготовка майбутніх учителів початкової освіти у країнах Східної Європи: теорія і практика: монографія / за наук. ред. Г. Терешчука. Хмельницький: ФОП Цюпак А.А., 2018. 376 с.
3. Біницька К. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової освіти в університетах чеської республіки. *Молодь і ринок*. 2018. № 4 (159). С. 70–75.
4. Дяченко Л. М. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл в університетах Федеративної Республіки Німеччина: стан і реалії: метод. рек. Київ: ДКС центр, 2016. 84 с.
5. Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів: аналітичні матеріали / Н. М. Авшенюк, Л. М. Дяченко, К. В. Котун, М. М. Марусинець, О. І. Огієнко, О. В. Сулима, Н. О. Постригач. Київ : ДКС «Центр», 2017. 83 с.
6. Котун К. В. Педагогічна освіта Фінляндії у контексті європейського виміру: метод.рек. Київ: Вид. Ін-ту обдарованої дитини, 2014. 60 с.
7. Неперервна педагогічна освіта в зарубіжних країнах: інформаційно-аналітичні матеріали / Н. М. Авшенюк, К. В. Годлевська, Л. М. Дяченко, К. В. Котун, М. М. Марусинець, О. І. Огієнко, Н. О. Постригач, Я. М. Пилинський; за заг. ред. Н. М. Авшенюк. Київ: ТОВ «ДКС Центр», 2018. 150 с.
8. Спіцин Є., Хміль Т. Особливості професійної підготовки вчителів початкових класів у зарубіжних країнах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка*. 2020. 2(12). С. 54–62.
9. Филиппська В. Заохочення студентів до самовдосконалення: досвід України та Великої Британії (початок ХХІ століття). *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Випуск 194. С. 177–183.
10. Pedagogical Constitution of Europe. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*. 2016. № 8. P. 5–11.
11. Teachers' Standards. Guidance for school leaders, school staff and governing bodies. July 2011 (introduction updated June 2013, latest terminology update December 2021). URL: <https://cutt.ly/ywLLJNSH>

REFERENCES

1. Avsheniuk N. M. (2005) Standartyzatsiia profesiinoi pidhotovky vchyteliv u Anhlii y Uelsi (kinets XX – pochatok XXI st.) [Standardization of professional training of teachers in England and Wales (late 20th – early 21st centuries)]: avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv. 2005. 21. [in Ukrainian].
2. Bynyska K. (2018) Pidhotovka maibutnix uchyteliv pochatkovoї osvity u krainakh Skhidnoi Yevropy: teoriia i praktyka: monohrafiia [Training of future teachers of primary education in the countries of Eastern Europe: theory and practice: monograph] / za nauk. red. H. Tereshchuka. Khmelnytskyi. 376. [in Ukrainian].
3. Bynyska K. (2018) Profesiina pidhotovka maibutnix uchyteliv pochatkovoї osvity v universytetakh cheskoї respubliky [Professional training of future teachers of primary education in the universities of the Czech Republic]. *Molod i rynek*. 4 (159). 70–75. [in Ukrainian].
4. Diachenko L. M. (2016) Psykholoho-pedahohichna pidhotovka maibutnix uchyteliv zahalnoosvitnix shkil v universytetakh Federatyvnoi Respubliky Nimechchyna: stan i realii: metod. rek. [Psychological and pedagogical training of future teachers of secondary schools in the universities of the Federal Republic of Germany: state and realities] Kyiv. 84. [in Ukrainian].
5. Zarubizhnyi dosvid profesiinoi pidhotovky pedahohiv: analitychni materialy (2017) [Foreign experience of professional training of teachers: analytical materials] / N. M. Avsheniuk, L. M. Diachenko, K. V. Kotun, M. M. Marusynets, O. I. Ohienko, O. V. Sulyma, N. O. Postryhach. Kyiv. 2017. 83. [in Ukrainian].
6. Kotun K. V (2014). Pedahohichna osvita Finliandii u konteksti yevropeiskoho vymiru: metod.rek. [Pedagogical education in Finland in the context of the European dimension] Kyiv. 60. [in Ukrainian].
7. Neperervna pedahohichna osvita v zarubizhnykh krainakh: informatsiino-analitchni materialy (2018) [Continuous pedagogical education in foreign countries: informational and analytical materials] / sheniuk, K. V. Hodlevska, L. M. Diachenko, K. V. Kotun, M. M. Marusynets, O. I. Ohienko, N. O. Postryhach, Ya. M. Pylinskyi; za zah. red. N. M. Avsheniuk. Kyiv. 150. [in Ukrainian].
8. Spitsyn Ye., Khmil T. (2020) Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky vchyteliv pochatkovykh klasiv u zarubizhnykh krainakh [Peculiarities of professional training of primary school teachers in foreign countries]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohika*. 2(12). 54–62. [in Ukrainian].
9. Fylypska V. (2021) Zaokhochennia studentiv do samovdoskonalennia: dosvid Ukrainy ta Velykoї Brytanii (pochatok XXI stolittia) [Encouraging students to self-improvement: the experience of Ukraine and Great Britain (beginning of the 21st century)]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*. 194. 177–183. [in Ukrainian].
10. Pedagogical Constitution of Europe (2016). *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*. 8. 5–11.
11. Teachers' Standards (2021). Guidance for school leaders, school staff and governing bodies. July 2011 (introduction updated June 2013, latest terminology update December 2021). URL: <https://cutt.ly/ywLLJNSH>

УДК 378.147.091.33

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-36>

Лариса КАЛІНІНА,
 orcid.org/0000-0002-1106-7329
 кандидат педагогічних наук, професор,
 професор кафедри міжкультурної комунікації та інішомовної освіти
 Житомирського державного університету імені Івана Франка
 (Житомир, Україна) prof.kalinina@gmail.com

Наталія ПРОКОПЧУК,
 orcid.org/0000-0001-6609-8109
 кандидат педагогічних наук, доцент,
 доцент кафедри міжкультурної комунікації та інішомовної освіти
 Житомирського державного університету імені Івана Франка
 (Житомир, Україна) natalkapetr@gmail.com

МОВНА І МЕТОДИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ НОВОГО ПОКОЛІННЯ НА ОСНОВІ МЕТОДИЧНОГО СИНЕРГІЗМУ

У статті розглядається актуальне питання мовної та методичної підготовки майбутніх вчителів іноземних мов у вищих навчальних закладах в умовах глобалізації та діджиталізації. Автори зазначають необхідність формування компетентних та конкурентоспроможних фахівців, здатних адаптуватися до швидких змін у сучасному світі, аргументують необхідність перегляду традиційних підходів та методів навчання, особливо в контексті мультифокальності освітніх цілей та потреб майбутніх вчителів, і пропонують використання методу методичного синергізму у якості вирішення даного питання. Дослідницями наводиться визначення методичного синергізму, який розглядається як засіб синтезу різних підходів до навчання та викладання, та аргументується його ефективність через спроможність створювати умови для розвитку критичного, латерального та творчого мислення майбутніх вчителів іноземної мови. Проаналізувавши наявні в методиці викладання іноземних мов підходи навчання, автори зазначають, що, незважаючи на переваги кожного підходу, на сучасному етапі розвитку навчання іноземних мов, відомому як *Post-Method Era*, жоден з них не може повністю вирішити завдання багатоцільового навчання. Таким чином, запропонована ідея методичного синергізму, спрямована на поєднання ефективних елементів різних підходів для досягнення більшої ефективності навчання іноземних мов. Описавши континіум професійно-методичної підготовки вчителів іноземних мов нового покоління, було запропоновано проблемні технології та різні види кейсів для розвитку мовної та методичної підготовки майбутніх вчителів: практичні, аналітичні навчальні, компаративно-дослідні. Навівши переконливі результати дослідження серед студентів та викладачів Житомирського державного університету імені Івана Франка автори підтверджують успішність методу методичного синергізму до організації навчання та методичної підготовки майбутніх вчителів іноземної мови. Висновки обґрунтовують доцільність подальших досліджень з розширення змісту методичного синергізму та інтеграції нових методів у навчальний процес.

Ключові слова: методичний синергізм, майбутній вчитель іноземної мови, професійно-значущі вміння, континіум професійно-методичної підготовки, методичні кейси.

Larysa KALININA,
 orcid.org/0000-0002-1106-7329
 Candidate of Pedagogical Sciences,
 Professor at the Department of Cross-Cultural Communication and Foreign Languages Education
 Zhytomyr Ivan Franko State University
 (Zhytomyr, Ukraine) prof.kalinina@gmail.com

Nataliya PROKOPCHUK,
 orcid.org/0000-0001-6609-8109
 Candidate of Pedagogical Sciences,
 Associate Professor at the Department of Cross-Cultural Communication and Foreign Languages Education
 Zhytomyr Ivan Franko State University
 (Zhytomyr, Ukraine) natalkapetr@gmail.com

LINGUISTIC AND METHODOLOGICAL PREPARATION OF THE NEW GENERATION FUTURE/PRE-SERVICE FOREIGN LANGUAGE TEACHER BASED ON METHODOLOGICAL SYNERGY

The article addresses the topical issue of linguistic and methodological preparation of future teachers of foreign languages in higher education institutions in the context of globalization and digitalization. The authors emphasize the need to develop competent and competitive professionals capable of adapting to rapid changes in the modern world. They argue for the necessity to reconsider traditional approaches and teaching methods, especially in the context of the

multifocality of educational goals and the needs of future teachers, and suggest the use of the methodological synergy method as a solution to this problem.

The researchers provide a definition of methodological synergy, viewing it as a means of synthesizing various approaches to learning and teaching, and justify its effectiveness in creating conditions for the development of critical, lateral, and creative thinking to future foreign language teachers. Analyzing existing teaching approaches in foreign language methodology, the authors note that, despite the advantages of each approach, in the current stage of foreign language education known as the Post-Method Era, none of them can fully address the challenges of multilateral learning. Thus, the suggested idea of methodological synergy aims to combine effective elements of different approaches to achieve greater efficiency in foreign language education.

Describing the continuum of professional-methodological training for teachers of the new generation, the authors suggest problem-based technologies and various types of cases for the development of linguistic and methodological preparation of future teachers: practical, analytical educational, comparative-experimental. Citing convincing research results among students and faculty at the Zhytomyr Ivan Franko State University, the authors confirm the success of the method of methodological synergy in organizing the education and methodological preparation of future foreign language teachers. The conclusions justify the relevance of further research on expanding the content of methodological synergy and integrating new methods into the educational process.

Key words: *methodological synergy, future foreign language teacher, professionally significant skills, continuum of professional-methodological training, methodological cases.*

Постановка проблеми. Сфера освіти сьогодні знаходиться в епіцентрі змін, продиктованих процесами глобалізації та діджиталізації. В руслі змін, що відбуваються у світі і в Україні, постає питання професійної підготовки спеціалістів нового типу – конкурентоспроможних, компетентних, творчих, здатних критично мислити, аналізувати та швидко і самостійно приймати рішення. Саме підготовка такого професіонала вищого рівня, який володіє усіма вміннями 21 століття, відповідає об'єктивним запитам суспільства і є першочерговим завданням сучасної вищої освіти в Україні.

Разом з тим, здобувачі вищої освіти також реагують на виклики сьогодення. У них з'являються нові інтереси, які не завжди задовольняються підходами та методами, що існують, і які традиційно використовуються у вищих закладах освіти (ЗВО).

Невідповідність об'єктивних потреб суспільства суб'єктивним потребам здобувачів вищої освіти свідчить про необхідність відходу від або видозмінення традиційно прийнятих підходів та методів навчання, їх адаптації та інтеграції, хоча кожний з них має свої чесноти та позитивні якості. Це особливо стосується мовної та методичної підготовки майбутнього вчителя англійської мови, яка в нашій країні вважається мовою ділового спілкування. Мультифокальність освітніх цілей навчання будь-якої іноземної мови, оволодіння вміннями 21 століття, формування здатності брати участь у міжкультурному спілкуванні потребує перегляду існуючих підходів до навчання не тільки іноземної мови, а й методики її викладання. Вчителю сьогодні потрібні гнучкість і нестандартність мислення, вміння адаптуватися до швидких змін умов життя. Сучасним здобувачам вищої освіти, представникам нової генерації вчителів іноземних мов, доведеться на практиці розв'язувати складніші завдання, ніж їх попе-

редникам, а саме: ускладнення змісту навчання іноземної мови; самостійно розв'язувати творчі і дослідницькі завдання в умовах онлайн та змішаного навчання; оволодіння інформаційно-комунікаційними, цифровими та іншими інноваційними технологіями та засобами навчання, новими досягненнями вітчизняного та зарубіжного досвіду у викладанні іноземної мови та розвитку методичної компетентності у стінах ЗВО. Ми припустили, що одним з методів вирішення проблеми, що описується вище, може стати *метод методичного синергізму*, який був запропонований професором Роджерсом, як одним з провідних методів нового мислення.

Метою даної статті є спроба авторів обґрунтувати доцільність методичного синергізму як основи мовної та методичної підготовки вчителя англійської мови у ЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питання ефективності синергетичного підходу є достатньо поширеним. Втім, переважна частина викладених у сучасній науковій літературі точок зору стосується розробки інтеграційних стратегій та міжпредметних зв'язків. Основу таких досліджень становлять наукові праці Atkinson M., Townsend T., Bates R., Richards K., Rogers T.J., Tosun B.C. та інших зарубіжних вчених, які описують сутність синергізму та особливості його використання в інтеграційному процесі.

Більшість українських учених досліджують методичний потенціал різноманітних підходів і інструментів оцінювання ефектів зовнішнього синергізму (Н. Бреславець, О. Вознюк, В. Кремень, О. Карпова, В. Ткаченко, Г. Шевцова та інші). В роботах вищезгаданих дослідників розглянуто та систематизовано різні підходи до застосування педагогічних технологій в освіті на основі синергізму. На думку В. Кременя педагогічна синергетика дає можливість по-новому підійти до

розробки проблеми розвитку педагогічних систем і педагогічного процесу, розглядаючи їх з позицій відкритості, співтворчості та орієнтації на саморозвиток (Кремень, 2009: 4–9). Вчений вважає, що «синергетика як методологічна парадигма стосується філософії людиноцентризму, яка є виміром сучасної людини. Це означає, що в умовах сучасного інформаційного світу недоцільно користуватися старими методами і моделями, оскільки вони використовуються, як базисні методи лінійного мислення» (Кремень, Ільїн, 2009: 27).

Дана точка зору ще раз підтверджує наше припущення про можливість ефективності методичного синергізму, як синтезу базисних методів лінійного мислення, на основі якого формується мислення більш високого рівня – критичне, латеральне, панорамне та творче.

Проте специфіка предмету «Іноземна мова» потребує оцінювання можливих синергетичних ефектів вже існуючих та загальноприйнятих підходів до навчання іноземних мов і методичного розвитку здобувачів вищої освіти у ВЗО, які виникають внаслідок внутрішніх синергічних перетворень. Тому вважаємо доцільним розглянути їх детальніше.

Виклад основного матеріалу. В науково-методичній літературі 20–21 століть гарно висвітлені підходи навчання іноземних мов, які визначають стратегії навчання та вибір методів навчання. Наведемо нижче існуючі в Україні підходи, узагальнені професоркою С. Ніколаєвою.

Комунікативно-діяльнісний підхід, який здійснюється шляхом мовленнєвої діяльності, за допомогою якої учасники спілкування намагаються вирішувати реальні та уявні завдання. При цьому оволодіння фонетичною, лексичною та граматичною компетентностями спрямоване на їх практичне застосування у процесі спілкування для вирішення комунікативних завдань та намірів спілкування.

Компетентнісний підхід, який переорієнтований з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі, у зміщенні акценту з накопичення нормативно визначених знань, навичок й умінь на формування і розвиток у здобувачів вищої освіти здатності практично діяти, застосовуючи досвід успішних дій у конкретних ситуаціях (Ніколаєва та ін., 2013: 84).

Культурологічний підхід, що передбачає тісну взаємодію мови і культури його носіїв. Результатом навчання є формування у студентів іншомовної комунікативної компетентності, яка забезпечує використання мови в умовах певного культурного контексту на основі діалогу культур (Ніколаєва та ін., 2013: 86).

Особистісно-орієнтований підхід означає, що в центрі навчання є студент як суб'єкт навчальної діяльності, його індивідуально-психологічні, вікові особливості, а також інтереси та потреби.

Проблемно-орієнтований підхід, при якому проблемна подача матеріалу залучає особистісний потенціал тих, хто навчається, орієнтує на активізацію розумової, творчої та пізнавальної діяльності, розвиток професійного мислення та створення власного мовленнєвого продукту.

Кожний з вищеперерахованих підходів має власні чесноти та переваги, однак, наш власний досвід свідчить про те, що в умовах сьогодення жоден з них не може повністю ефективно вирішити завдання багатоцільового навчання іноземної мови.

Зарубіжні вчені називають сьогоdnішній етап розвитку підходів і методів в навчанні *Post-Method Era (етап після методу)* і вважають, що він вирізняється різноманітністю спрямувань розвитку і використання методів (Rogers, 2000; Tosun, 2009).

Ідея поєднання ефективних для навчання іноземної мови різних підходів отримала назву *Методичного синергізму Роджерса*. Ми поділяємо точку зору вченого, і наші експериментальні дані підтверджують, що на основі інтеграції методів, що мають загальну методологічну основу, створюються умови для більшої ефективності навчання іноземної мови і методики її викладання, в порівнянні із застосуванням одного, навіть найефективнішого методу.

Синергія в перекладі з грецької означає «співробітництво, співдружність», а синергетика – «спільна, сумісна діяльність». На думку дослідників синергетичного підходу в педагогічній науці (В. Кременя, О. Дубасенюк, Г. Шевцової та інших), він проявляється у поєднанні традиційного і інноваційного підходів, в їх взаємодії та взаємодоповненні. Методичний синергізм, який пропонується нами для використання, увібрав в себе всі переваги перерахованих нами підходів у навчанні іноземної мови і, таким чином, сприяв задоволенню потреб студентів в епоху *Post-Method (після методу)*, для якого характерним є множинність пріоритетів в навчанні.

В ННІ іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка був створений *контініум професійно-методичної підготовки вчителя іноземної мови нового покоління*, котрий інтегрував в себе внутрішні синергетичні перетворення в єдиний процес методичного синергізму від першого (бакалаврського) рівня, до другого (магістерського) рівня. Це надало можливості здобувачам вищої освіти визначити інди-

відуальні стратегії та стиль навчання, виходячи з власного рівня володіння іноземною мовою та прийняти самостійне рішення щодо особистої освітньої траєкторії. Роль викладача полягала в тому, щоб забезпечити студентів інструментами для усвідомлення власних потреб і можливостей, допомогти у виборі способів отримання нових знань та переробки вже відомої інформації і її адаптації до нового контексту, підтримувати мотивацію до навчання впродовж життя.

В умовах методичного синергізму і здобувачі вищої освіти, і викладач отримують автономію в своїх діях. Оскільки під час методичних майстерень професійно-методична підготовка ведеться англійською мовою, викладач пропонує студентам ряд когнітивних і метакогнітивних навчальних технологій, які спрямовані на успішне оволодіння ними як англійською мовою, так і професійно значущими вміннями. Академічна автономія студента не обмежується, оскільки він/вона обирає саме ті навчальні технології, які відповідають його/її стилю навчання, або множинним здібностям, що превалюють, а в разі необхідності студент може скористатися додатковими, самостійно знайденими, стратегіями.

Наприклад, при роботі над темою “Developing Reading Competence” в якості мозкового штурму студентам-магістрантам було запропоноване проблемне завдання у вигляді реального кейсу “A novice teacher complains that her learners in the 10th grade don’t like reading and often ignore reading tasks. She tries to motivate them in different ways: giving different kinds of texts, suggesting various activities but there is no result. Learners remain indifferent and unwilling to read. How would you solve this problem to help the novice teacher?”. Даний компонент *проблемно-орієнтованого підходу* дозволяє організувати активну взаємодію студентів з проблемно представленим змістом навчання, в ході якого вони залучаються до об’єктивних протирічч наукового знання та способів їхнього розв’язання, навчаються мислити, творчо засвоювати знання.

У нашому дослідженні формування професійно-значущих методичних вмінь майбутніх вчителів іноземної мови відбувається на основі ряду *проблемних технологій*, а саме:

- **проблемне питання**, яке розглядається, як проблемне завдання, що має на меті підсумок, інтегрування інформації з певної теми, організовує пізнавальний пошук здобувачів вищої освіти, націлює на виявлення та пояснення причинно-наслідкових причин;

- **проблемне завдання**, яке представляє собою реальну типову проблемну ситуацію, що

моделює процес навчання іноземної мови, і вирішення якого можливе при співвідношенні відомого і невідомого та застосування відповідних знань. Інформаційний конфлікт, що виникає при цьому, створює стимул для активізації пізнавального пошуку і визначає предмет і межі пошуку;

- **проблемна ситуація** – це ситуація інтелектуального утруднення, що створена на основі інформаційної прогалини між відомими студентам знаннями і невідомими, та спонукає їх на пошук нового знання з наступним самооцінюванням або рефлексією до власної ролі в методичній події;

- **проблемна дискусія**, що ґрунтується на обміні думками з певної методичної проблеми та передбачає її поглиблений аналіз.

Наш досвід свідчить про те, що застосування вищеперерахованих проблемних технологій тягне за собою інтеграцію найбільш значущих компонентів *комунікативно-діяльнісного підходу*.

Інтерактивне спілкування здобувачів ВЗО в різних режимах – парах, малих групах, командах і всією групою – веде до спільного обговорення проблемної ситуації або питань, участі у проблемних дискусіях, що демонструє їх здатність ефективного функціонування як членів колективу та проявлення власної соціальної автономії. Крім того, наші спостереження довели, що, працюючи в кооперативних групах, багато здобувачів вищої освіти демонструють свої лідерські якості, ефективно використовують власні здібності та можливості, які пропонує сучасний світ, і які є необхідними для вчителя нового покоління. Спільна робота в груповому режимі потребує структурованої співпраці всіх членів групи, взаємодопомоги в процесі навчання, оптимізації, інтеграції та розвитку умінь співробітництва, що вимагає педагогіка партнерства. Разом з тим, в умовах комунікативно-діяльнісного підходу, здобувачі вищої освіти мають можливості побачити та оцінити власні результати оволодіння академічною та професійно-орієнтованою іноземною мовою, вміння рівноправно брати участь в іншомовному спілкуванні, висловлювати власну точку зору, бути «співатором» вирішення проблеми або створення спільного творчого проекту. Іншими словами, студенти оцінюють власну комунікативну компетентність, яка побудована на поєднанні теоретичних знань, практичних навичок й умінь, ставлень, емоцій, здібностей, досвіду іншомовного спілкування, тобто всього того, що вони можуть мобілізувати для активної комунікативної дії.

В світлі *компетентнісного підходу* здобувачі вищої освіти самостійно оцінюють власний рівень іншомовної комунікативної компетентності згідно

дескрипторів – рівнів, зазначених у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти.

Реалізація переваг *особистісно-орієнтованого підходу* забезпечується використанням «*learner-based techniques*» з опорою не тільки на знання і досвід самих здобувачів вищої освіти, а й на їх індивідуальні інтереси та потреби в рамках оволодіння іноземною мовою та обраною професією. Тому, для більш ефективного оволодіння професійно-значущою лексикою та комунікативними одиницями професійного іншомовного спілкування нами були розроблені **кейси** різного типу:

- **практичні кейси** з детальним описом реальних педагогічних ситуацій, які мають місце на уроках іноземної мови або при обговоренні методичних проблем з вчителями, шкільними менторами, однокласниками та з інформативним аспектом, що передбачає пошук відповіді на проблемне питання, і спрямовані на створення нових знань, формування практичних навичок й умінь та розвиток своєрідного професійного світобачення та світоперетворення;

- **аналітичні навчальні кейси**, інформативним аспектом яких є висловлювання вчених-методистів з різними точками зору на одну проблему, відеоролики з виступами відомих вчених, наприклад, Джеремі Хармера, Х'ю Деллара, Стівена Крашена, Скотта Торнберрі та інших, в тандем-режимі з різними поглядами на використання певних технологій, тощо. Робота з таким автентичним матеріалом, на нашу думку, сприяє не тільки накопиченню професійно-орієнтованого мовного та мовленнєвого матеріалу, а й формуванню аналітичних вмінь майбутніх вчителів іноземної мови, здатності порівнювати протилежні точки зору, співвідносити їх з реальною дійсністю, визначати їх ефективність в різних контекстах навчання, тощо.

- **компаративно-дослідні кейси**, які у нашому дослідженні довели ефективність в двох площинах: у формуванні дослідницьких вмінь здобувачів вищої освіти згідно їх інтересів, та формуванні їх лінгвосціологічної компетентності як складової *культурологічного підходу*. В нашому випадку, ми сформулювали кейси на основі результатів оглядової (observation) практики самих студентів, які виявляли труднощі оволодіння учнями ЗЗСО іноземною мовою. Опис таких труднощів в учнів різних вікових категорій склали інформаційно-проблемний компонент кейсу із завданнями провести власні емпіричні дослідження причин виявлення труднощів та розробки технологій їх усунення.

Кейси в руслі *культурологічного підходу* являли собою відео- або вербальну презентацію куль-

турних помилок іноземців в країнах мови, що вивчається, викликаних не знанням маніфестації культури в іноземній мові, які призвели до їх кроскультурного шоку та непорозуміння. Здобувачам вищої освіти пропонувалося не лише діагностувати помилку, запропонувати правильний варіант вербальної комунікативної поведінки, але й надати приклад культурних помилок в моделях вербальної і невербальної поведінки, які роблять іноземці в Україні, та, на їх основі, запропонувати варіанти технологій навчання мови і культури в ЗЗСО. Наша практика спостереження виявила, що робота студентів з такими кейсами значно підвищила їх власний рівень лінгвосціологічної компетентності, що проявлялося в грамотнішому використанні ними ідіоматичних виразів, фразеологічних дієслів та свідчило про свідомий вибір мовного матеріалу для вираження власних комунікативних намірів.

Організувавши мовну та методичну підготовку вчителя іноземних мов на основі вищеописаного методичного синергізму, в рамках нашого дослідження ми звернулися до викладачів кафедри міжкультурної комунікації та іншомовної освіти ННІ іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка, які займаються методичною підготовкою здобувачів вищої освіти, з метою оцінити ефективність даного підходу з використанням технології ранжування та визначити п'ять найбільш вагомих його переваг, де 1 – найбільш вагома, а 5 – найменш вагома перевага.

На думку респондентів – 98% опитаних – найвагомішою перевагою стало те, що, як студенти, так і викладачі стали рівноцінними учасниками навчального процесу, відповідальними за його успіх. На другому місці – 96% опитаних – була зазначена оцінка автономності викладача, який має можливість вибирати, адаптувати матеріал та технології навчання у відповідності до інтересів, потреб та можливостей студентів групи, в якій він/вона працює. На 3% нижче, проте все-рівно високої оцінки в 93%, отримав той факт, що зміст всіх складників методичного синергізму спрямовано на оволодіння іноземною мовою як в руслі філології, так і в оволодінні професійно-значущими методичними вміннями. Не залишилася поза увагою і самооцінка майбутніми вчителями власних досягнень у формуванні різного роду компетентностей (84%) та підвищення мотивації здобувачів вищої освіти до усвідомленого оволодіння своєї майбутньої професії (81%). В цілому, всі методисти кафедри позитивно оцінили переваги методичної підготовки студентів на основі методичного синергізму.

Крім того, нам було цікаво дізнатися точку зору здобувачів вищої освіти щодо нового підходу. З цією метою, студентам всіх курсів в кінці кожного семестру ми запропонували тест незакінчених речень з оцінкою даного методу, порівняння відповідей якого надало нам змогу дійти певних висновків. Наведемо приклади деяких найвище оцінених та, на їхню думку, значимих відповідей:

1. *В цілому, я вважаю, що використання методичного синергізму* _____ надає змогу розглянути власну мовну методичну підготовку як співробітництво всіх учасників (74%).

2. *У такому підході мені сподобалося* _____ взаємодія всіх технологій, які використовуються на методичних майстернях (72%); застосування різних видів інтеграції (70%); відсутність «ведучої» ролі викладача (68%); можливість колективного прийняття рішень (65%); приріст комунікативних вмій іншомовного спілкування після роботи з кожним розділом (59%).

3. *У цьому підході мені НЕ сподобалось* _____ складність деяких кейсів, пов'язаних з культурними помилками (41%); об'єм завдань для самостійної роботи (40%); нестача власного досвіду та знань для використання деяких завдань (21%).

4. *Мені здається, що в рамках методичного синергізму має бути більше* _____ кейсів компаративно-

дослідницького характеру (37%); проблемних професійно-орієнтованих дискусій (34%); роботи в командах (27%).

5. *Мені здається, що в запропонованому підході повинно бути менше* _____ роботи з мовними навичками (20%); професійної термінології (16%).

Як бачимо з наведених відповідей здобувачів вищої освіти, підхід мовної та методичної підготовки, що розглядається нами, відповідає потребам студентів; в середньому, ми отримали більш, ніж половину позитивних відповідей. Крім того, методисти кафедри і студенти вказують на зріст результативності в їх мовній та методичній підготовці за рахунок взаємозв'язку та системності у формуванні всіх видів компетентностей одночасно на основі внутрішньої інтеграції та всіх переваг описаних методів іноземної мови.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наші дослідження виявили, що поєднання «плюсів» кожного з методів, що використовуються в навчанні іноземних мов, і методичної підготовки, традиційних та інноваційних технологій в єдиному методичному синергізмі забезпечує здобувачів вищої освіти інструментами для усвідомлення своїх потреб, вибору власних навчальних технологій, мотивації до навчання впродовж життя.

Подальші дослідження можуть стосуватися розширення змісту методичного синергізму за рахунок інтеграції інших методів та технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вознюк О.В. Синергетичний підхід до професійно-педагогічної підготовки творчого вчителя. *Професійна педагогічна освіта: акме-синергетичний підхід: Монографія* / За ред. О.А.Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2011. С. 280-300.
2. Карпова С. Синергетичний підхід у підвищенні якості педагогічних досліджень. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 1. С. 98-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_1_20 (дата звернення: 17.12. 2023).
3. Кремень В. Феномен інновацій. *Вища Освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. Київ. 2009. С. 11-16.
4. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Синергетика в освіті : контекст людиноцентризму: монографія. Київ : Педагогічна думка, 2012. 368 с.
5. Методика навчання іноземних мов і культур : теорія і практика / Бігич О.Б. та ін. ; за ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
6. Ткаченко Л.І. Синергетичний підхід у педагогіці : нова парадигма. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. Вип.10 (17). 2013. С. 18-21.
7. Шевцова Г. З. Реалізація концепції організованої синергії. Оцінка ефектів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. Вип. 14(4). С. 111-114. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2015_14\(4\)_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2015_14(4)_29). (дата звернення: 3.01.2024).
8. Цюняк О.П. Синергетичний підхід як методологічна основа дослідження системи професійної підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до інноваційної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2020. С. 123-126. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/20/part_3/28.pdf. (дата звернення: 3.01.2024).
9. Dillon, John M. & Long, A. A. (eds.) (1988). *The Question of "Eclecticism": Studies in Later Greek Philosophy*. University of California Press.
10. Rodgers, Ted. (2000). Methodology in the New Millennium. *English Teaching Forum*, 2000. Vol. 38. #2, p.2-13.
11. Richards K. Trends in qualitative research in language teaching since 2000. *Language Teaching*. 2009. 42(2). P. 147-180. doi:10.1017/S0261444808005612
12. Tosun, B. C. (2009). A new challenge in the methodology of the postmethod era. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 5(2).
13. Townsend, Tony & Bates, Richard. (2007). *Teacher Education in a New Millennium: Pressures and Possibilities*. doi:10.1007/1-4020-4773-8_1.

REFERENCES

1. Voznyuk, O.V. (2011) Synerhetychnyy pidkhdid do profesiyno-pedahohichnoyi pidhotovky tvorchoho vchytelya. [Synergetic approach to professional-pedagogical training of a creative teacher] *Profesiyna pedahohichna osvita: akme-synerhetychnyy pidkhdid: Monohrafiya /Za red. O.A.Dubasenyuk. Professional pedagogical education: Acme-synergetic approach.* Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University Press. P. 280-300 [in Ukrainian].
2. Karpova, S. (2018) Synerhetychnyy pidkhdid u pidvyshchenni yakosti pedahohichnykh doslidzhen. [Synergetic approach in improving the quality of pedagogical research] *Naukovyy visnyk Mykolayivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. O. Sukhomlyns'koho. Pedahohichni nauky. Scientific Bulletin of Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynsky. Pedagogical Sciences.* 1, P. 98-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_1_20 (last accessed 17.12.2023) [in Ukrainian].
3. Kremen, V. (2009) Fenomen innovatsiy. [The phenomenon of innovation] *Vyshcha Osvida Ukrainy: teoretychnyy ta naukovo-metodychnyy chasopys. Higher Education of Ukraine: Theoretical and Scientific-Methodological Journal.* 11-16 [in Ukrainian].
4. Kremen, V.G., & Ilyin, V.V. (2012) Synerhetyka v osviti: kontekst lyudynotsentryzmu. [Synergetics in education: The context of human-centeredness] *Pedahohichna dumka. Synergetics in education: The context of human-centeredness.* Kyiv: Pedagogical Thought. 279 p. [in Ukrainian].
5. Bigich, O.B., Borisko, N.F., Boretska, G.E., et al. (2013) *Metodyka navchannya inozemnykh mov i kul'tur: teoriya i praktyka / za red. S. Yu. Nikolayevoyi. [Methodology of teaching foreign languages and cultures: Theory and practice/ S.Yu. Nikolaeva (Ed.)].* Kyiv: Lenvit. – Kyiv: Lenvit. 590 p. [in Ukrainian].
6. Tkachenko, L.I. (2013) Synerhetychnyy pidkhdid u pedahohitsi: nova paradyhma. [Synergetic approach in pedagogy: A new paradigm] *Osvita ta rozvytok obdarovanyoi osobystosti. Education and Development of Gifted Personality.* 10 (17), P. 18–21. [in Ukrainian].
7. Shevtsova, G.Z. (2015) Realizatsiya kontseptsiyi orhanizovanoyi synerhiyi. Otsinka efektyv [Implementation of the organized synergy concept. Evaluation of effects] *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky. Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences.* 14 (4), 111-114. UTL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2015_14\(4\)_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2015_14(4)_29) (last accessed: 3.01.2024) [in Ukrainian].
8. Tsyunyak, O.P. (2020). Synerhetychnyy pidkhdid yak metodolohichna osnova doslidzhennya systemy profesiynoyi pidhotovky maybutnikh mahistriv pochatkovoyi osvity do innovatsiyanoi diyal'nosti. [Synergetic approach as a methodological basis for studying the system of professional training for future masters of primary education for innovative activities] *Innovatsiyna pedahohika. – Innovative Pedagogy.* #20, P. 123–126. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/20/part_3/28.pdf (last accessed: 3.01.2024) [in Ukrainian].
9. Dillon, John M. & Long, A. A. (eds.) (1988). *The Question of "Eclecticism": Studies in Later Greek Philosophy.* University of California Press.
10. Rodgers, Ted. (2000). *Methodology in the New Millennium.* English Teaching Forum, 2000. Vol. 38. #2, p.2-13.
11. Richards K. Trends in qualitative research in language teaching since 2000. *Language Teaching.* 2009. 42(2). P. 147-180. doi:10.1017/S0261444808005612
12. Tosun, B. C. (2009). A new challenge in the methodology of the postmethod era. *Journal of Language and Linguistic Studies,* 5(2).
13. Townsend, Tony & Bates, Richard. (2007). *Teacher Education in a New Millennium: Pressures and Possibilities.* doi:10.1007/1-4020-4773-8_1.

UDC 378.091:895

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-37>

Maryana KASHCHUK,

orcid.org/0000-0001-5881-3280

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate professor at the Department of Foreign Languages and Culture of Professional Communication

Lviv State University of Internal Affairs

(Lviv, Ukraine) m_kashchuk@ukr.net

Oksana FEDYSHYN,

orcid.org/0000-0002-1685-3003

Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and Culture of Professional Communication

Lviv State University of Internal Affairs

(Lviv, Ukraine) tori_1986_07@ukr.net

EDUTAINMENT IN THE CONTEXT OF MODERN PEDAGOGICAL THEORY: SYNTHESIS OF EDUCATION AND ENTERTAINMENT

The article reveals the essence of one of the most interesting and at the same time the most effective approaches to learning, which is Edutainment, which combines educational tasks with elements of entertainment formats. Using the Edutainment method in the educational process allows you to rethink traditional approaches to education, adapt to modern technologies and the needs of applicants for education.

The tasks necessary for the synthesis of learning and entertainment elements are taken into account, which include the following: consideration of pedagogical concepts and theories based on the principles of interaction, person-oriented learning, interactivity, etc.; thorough analysis of the needs of education applicants, their interests and level of knowledge for the development of Edutainment content; familiarization with Edutainment technologies, their forms; application of the VAK approach; choosing materials that will appeal to learners and integrate educational tasks into an entertaining form.

The advantages of the Edutainment method in learning English are identified, among which the following are highlighted: interest and motivation, learning through context, development of auditory perception skills, learning in a natural way, studying cultural aspects, expanding vocabulary, forming natural speaking skills, combining entertainment and learning, etc. Various types of tasks based on the concept of Edutainment for teaching English to higher education applicants specializing in "Information Systems and Technologies" are considered, aimed at stimulating the interest, motivation and professional development of applicants for education, while at the same time contributing to increasing their level of mastery of specific vocabulary and terminology in this field. A detailed description of the "Tech Talk Show" task, which was performed by applicants for higher education specializing in "Information Systems and Technologies" in a practical English class, including the setting of the task, the purpose of the task, and the steps of the task, is offered.

Key words: *Edutainment, applicant for education, advantages of Edutainment, foreign language, task.*

Мар'яна КАЩУК,

orcid.org/0000-0001-5881-3280

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення

Львівського державного університету внутрішніх справ

(Львів, Україна) m_kashchuk@ukr.net

Оксана ФЕДИШИН,

orcid.org/0000-0002-1685-3003

старша викладачка кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення

Львівського державного університету внутрішніх справ

(Львів, Україна) tori_1986_07@ukr.net

EDUTAINMENT В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ: СИНТЕЗ ОСВІТИ ТА РОЗВАГ

У статті розкрито суть одного з найцікавіших і водночас найефективніших підходів до навчання, яким є Edutainment, що поєднує в собі освітні завдання з елементами розважальних форматів. Використання методу Edutainment у навчальному процесі дозволяє переосмислити традиційні підходи до навчання, адаптуватися до сучасних технологій та потреб здобувачів освіти.

Враховано завдання необхідні для синтезу навчання та розважальних елементів, які включають наступне: розгляд педагогічних концепцій та теорій, які базуються на принципах взаємодії, особистісно-орієнтованого навчання, інтерактивності тощо; ретельний аналіз потреб здобувачів освіти, їхні інтереси та рівень знань для розробки змісту Edutainment; ознайомлення з Edutainment-технологіями, їх формами; застосування VAK підходу; вибір матеріалів, які сподобаються здобувачам освіти та інтегрують освітні завдання у розважальну форму.

Визначено переваги методу Edutainment при вивченні англійської мови, серед яких виділено наступні: зацікавлення та мотивація, навчання через контекст, розвиток навичок слухового сприйняття, навчання природним способом, вивчення культурних аспектів, розширення словникового запасу, формування природних навичок мовлення, поєднання розваг і навчання тощо. Розглянуто різновиди завдань на основі концепції Edutainment для навчання англійської мови здобувачів вищої освіти спеціальності «Інформаційні системи і технології», спрямовані на стимулювання інтересу, мотивацію та професійний розвиток здобувачів освіти, сприяючи водночас підвищенню їхнього рівня володіння специфічною лексикою та термінологією в даній галузі. Запропоновано детальний опис завдання "Tech Talk Show", яке виконували здобувачі вищої освіти спеціальності «Інформаційні системи і технології» на практичному занятті з англійської мови, включаючи постановку завдання, мету завдання, кроки завдання.

Ключові слова: Edutainment, здобувач освіти, переваги Edutainment, іноземна мова, завдання.

Formulation of the problem. Ukraine has chosen a clear and unwavering course for European integration, which is an important strategic decision for the country aimed at improving its position in the world, strengthening democracy, the economy, and raising the standard of living of citizens. Since gaining independence, Ukraine has taken significant steps towards deepening cooperation with the European Union, which is reflected in a series of reforms that the country is implementing based on European standards and values. These reforms concern various aspects of the country's life, including language policy. Thus, Draft Law No. 9432, proposed by President Volodymyr Zelenskyi and adopted by the Verkhovna Rada on November 22, 2023, aims to officially establish English as one of the languages of international communication in Ukraine. This reflects Ukraine's intention to deepen integration with European structures and promote rapprochement with the international community, develop its ties with global partners, and promote the expansion of opportunities for international communication, trade, and cultural exchange. Therefore, the problem of using effective methods of teaching English appears before the English language teaching methodology. In our opinion, comprehensive approaches are needed that take into account the individual needs of applicants for education, teacher training, and access to quality educational resources and technologies. At the current stage, many different methods of teaching a foreign language, in particular English, have been researched and developed, which contribute to the improvement of all types of speech activity (speaking, listening, writing, reading). We should note, first of all, interactive teaching methods that stimulate applicants for education to actively participate in the learning process, contributing to the formation of communication skills and effective learning of speech structures. After all, the use of video lessons, interactive exercises, webinars and online resources

increases the motivation to study and provides a deep understanding of the language. In our research, we will focus on one of the most interesting and at the same time effective approaches to learning English, which is Edutainment, which combines educational tasks with elements of entertainment formats. Thanks to the combination of education and entertainment, modern pedagogy creates new horizons for learning, using interactive methods aimed at activating the intellectual efforts of applicants for education.

Analysis of the latest research. Investigating the issue of using Edutainment in the educational process, and in particular for learning foreign languages, we found a lot of works by both domestic and foreign scientists, which indicates a growing interest, as well as a constant need for the latest approaches to learning.

The importance and peculiarities of the use of Edutainment technology in the educational process, as well as the theoretical and practical aspects of its use, were revealed in their scientific works by A. Mykhaliuk, I. Sukhopara, M. Tymoshchuk, S. Khivrych, T. Leshchenko, and M. Zhovnir.

Investigating the problem of using Edutainment in foreign language learning, Chumak N.A. and Andriienko T.P. pay attention to the new challenges faced by the foreign language teacher in the classroom with applicants for education of generation Z, that is, the generation considered to be "digital aborigines", born in the age of unlimited access to the Internet (Chumak & Andriienko, 2020). Foreign scientists E.G. Rincon-Flores and B.N. Santos-Guevara examine gamification in online learning and its impact on learners, arguing that gamification helps motivate learners to actively participate and improve their performance, and promotes the link between attention, participation and performance (Rincon-Flores & Santos-Guevara, 2021).

Pointing out the significant advantages of using Edutainment, Z. Okan at the same time claims that

equating learning with fun suggests that if students are not enjoying themselves, they are not learning. In other words, learning becomes an obstacle that learners need to overcome (Okan, 2003).

The purpose of our research is to reveal the role and potential of Edutainment in the context of modern pedagogical theory in order to reveal the possibilities of the synthesis of the educational process and entertainment elements to improve the quality of learning and stimulate the interest of applicants for education.

Presenting main material. Modern pedagogy, based on the concept of Edutainment (from the English words “education” and “entertainment”), seeks to combine effective teaching methods with elements of entertainment and interactive educational content. The main point is to make learning more interesting, attractive and effective for learners in today’s digital world. The use of Edutainment in the educational process allows us to reconsider traditional approaches to education, adapt to modern technologies and the needs of applicants for education. This contributes to improving the assimilation of the material, increasing the level of education applicants’ involvement in the lessons, and forming a comprehensive education system that takes into account the individual characteristics of each student. A.M. Mykhaliuk defines Edutainment as “innovative educational technology, which consists of technical and didactic teaching means, based on the concept of learning through entertainment, aimed at the transfer of knowledge, experience and ensures the formation of skills and competencies in active practical activities” (Mykhaliuk, 2023). Edutainment is based on theories of active learning, where learners actively interact with the material through game-based methods and various forms of digital content. This pedagogical concept aims not only to transfer knowledge, but also to stimulate motivation to study the subject, development of creative and analytical abilities.

Applicants for education of the new generation differ from the previous ones in their unique focus on technology, access to a large amount of information and the desire to actively interact with the educational process. As N.A. Chumak and T.P. Andriienko rightly point out, “they like to experiment, prefer visual learning, are good team players, skilled at multitasking, choose game learning from among other forms, because they quickly get tired of focusing their attention on the same task. Taking this into account, the teacher must adjust the educational process in teaching a foreign language in such a way as to meet the requirements of the new generation Z in education” (Chumak & Andriienko, 2020). Taking into account these features, the approach to education

of the new generation learners requires adaptation to their needs and ways of perceiving information. Firstly, since modern applicants for education are more inclined to cooperate and exchange ideas, therefore, the pedagogical approach should promote their active participation in the learning process, using projects, group work and dialogue. Secondly, the new generation of education applicants is highly technological and open to the use of digital tools in education. The use of online resources, multimedia materials, video lectures, and interactive platforms is an effective way of attracting their attention and improving the assimilation of the material. Thirdly, applicants for education may have different rates of assimilation of the material and a unique attitude to learning, so the approach to learning should be non-standard, flexible, allowing education applicants to choose a learning path, taking into account their individual needs and level of knowledge. Fourthly, the modern approach to learning stimulates the development of creative skills and critical thinking. Instead of simply memorizing facts, the emphasis is on analysis, evaluation and application of acquired knowledge in different contexts. Thus, the approach to teaching the new generation of education applicants consists in the use of modern pedagogical methods that promote active participation, interactivity, technological flexibility and the development of creativity and critical thinking to prepare education applicants for the requirements of the modern world. In our opinion, this is the Edutainment method, which goes beyond classic textbooks and offers unpredictable and exciting ways to master any subject, including a foreign language. Based on the very name of the Edutainment technology, many people wonder if learning should be fun or should it bring pleasure. As Z. Okan rightly observes, “without a doubt, computer technologies have great potential for improving the way of learning; through the use of online resources, learners can participate in individualized learning where they can explore and learn concepts and content that meet their specific needs; by combining text, sound, graphics and animation, computer technology enriches education in a way that traditional teaching aids such as books, videos, tape recorders, classroom discussions, role-playing games, etc. can appear irrelevant and boring” (Okan, 2003).

But at the same time, it is important not only to create an attractive form, but also to provide high-quality and valuable content. In the case of Edutainment, we believe it is important to maintain a balance between entertainment and learning. The main goal is for the game to reproduce the learning material or concept in an engaging format that promotes better assimilation

of knowledge. A balanced entertainment moment that does not dominate the educational aspect allows you to attract the attention of education applicants and stimulate their interest in obtaining new information or skills. This may include the elements of challenges, puzzles, or interactive tasks that promote awareness and memorization of the material. It is important that the task is both interesting and productive from the point of view of learning or perceiving information.

In order to synthesize learning and entertainment elements, it is important to take into account the performance of certain tasks. First of all, it is advisable to consider pedagogical concepts and theories based on the principles of interaction, person-oriented learning, interactivity, individualization of learning, etc. It is necessary to carefully analyze the needs of the education applicants, their interests and the level of knowledge for the development of Edutainment content. We should also get acquainted with Edutainment technologies, their forms, analyze their effectiveness and possibilities in the context of the educational process. Moreover, it is important to apply the so-called VAK approach, that is, a combination of visual content, audio trigger (for example, a charismatic speaker), kinesthetic exercises. When applying all three elements in education, it is possible to achieve the maximum attention of the audience (Kushniruk, 2021). Certainly, the impact of Edutainment on learning should be traced by observing the success, motivation and the development of creativity of learners as a result of using Edutainment.

To maximize the effectiveness of Edutainment, it is important to choose materials that appeal to applicants for education and integrate educational tasks into an entertaining form. In general, we believe that combining Edutainment with the practice of communication and traditional learning will help create a comprehensive approach to learning a foreign language and fully reveal the advantages of Edutainment technology.

From our own experience of using Edutainment to teach English to applicants for education, we can highlight its following advantages: *interest and motivation* (an entertaining approach encourages and motivates applicants for education, as the material is interesting and exciting); *learning through context* (Edutainment allows you to learn the language in real situations, and lexical material in the context of entertainment material makes it easier to understand and remember); *development of auditory perception skills* (the use of audio and video materials helps to develop listening skills); *learning in a natural way* (Edutainment provides an opportunity to learn the language of real communication by listening to different accents, speaking styles, different tempos, etc.); *learning about cultural*

aspects (for example, films reflect cultural features and nuances of speech, which can be useful for gaining a full understanding of the English language and culture); *vocabulary expansion* (Edutainment helps to learn new words and expressions in a natural context, which makes it easier to remember and use); *the formation of natural speech skills* (imitation of the speech of characters in films or other audio or video materials helps to develop the skills of correct pronunciation and expression), as well as *the combination of entertainment and learning* (Edutainment allows you to combine the useful with the pleasant, making learning effective and pleasant at the same time), etc.

We offer to consider the types of tasks based on the Edutainment concept for teaching English to applicants for higher education specializing in “Information Systems and Technologies”. These tasks are aimed at stimulating the interest, motivation and professional development of learners, while at the same time helping to increase their level of mastery of specific vocabulary and terminology in this field.

1. Tech Talk Show (students can create and conduct a technical talk show where they discuss the latest achievements, new technologies or IT trends; this activity will help them improve their skills in speaking and presenting in English using specific IT terminology).

2. IT Vocabulary Games (vocabulary games such as crosswords, word searches or “Jeopardy” with IT-related terms; such games help consolidate IT vocabulary in a fun and interactive way).

3. IT News Reporting (applicants for education prepare reports on the latest IT news; this task improves presentation skills).

4. Tech Debates (it is possible to organize debates on controversial IT topics, where applicants for education argue for or against a certain technology, practice or problem; debates promote critical thinking and clear expression of ideas using IT terminology).

5. IT Podcast Creation (learners create a podcast discussing various IT concepts, tools or technologies; this task improves their listening and speaking skills and introduces them to IT terminology).

6. Role-Play Scenarios (teachers create role-play scenarios related to IT situations, such as troubleshooting, customer interaction or work meetings, job interviews or how to prevent cyber security, etc.; this activity helps learners improve their communication skills, using IT terminology in realistic contexts).

7. Tech Blogging (applicants for education can be asked to write a blog post on a popular IT topic or technology they are interested in; this task improves their writing skills and encourages them to research and use specific IT terminology).

8. Virtual Tech Exhibition (applicants for education are offered to create a virtual exhibition that presents various IT innovations or projects that interested them, or a presentation on the topic of the lesson using animation elements, etc.; this activity includes research, presentation and use of IT terminology).

This list of tasks can be continued, but the choice of activities by teachers and learners should, first of all, be aimed at optimal activation of acquired knowledge in accordance with a specific subject. For each of the proposed tasks, it is necessary to develop a step-by-step scenario, instructions, and set goals that must be achieved during its implementation. We offer a detailed description of the “*Tech Talk Show*” task, which was performed by applicants for higher education specializing in “Information Systems and Technologies” in a practical English class.

Task statement: create your own interactive talk show, where applicants for education discuss and present in English the latest technological news, innovations or projects in the field of IT.

The purpose of the task: development of language and speech skills in the English language in the context of IT.

Task steps:

- 1) creation of talk shows team (applicants for education are divided into teams and choose roles: host, expert, journalist, etc.);
- 2) discussion of current topics (for example, the hacker attack on Kyivstar, how to prevent cybercrimes, etc.);

- 3) preparation and presentation (each team prepares a short presentation on the topic, using terms and expressions in English; the host asks questions, experts answer, and journalists report on news and interesting facts);

- 4) interactive elements (add video elements to the discussion topic or conduct a quiz to guess terms by their definitions);

- 5) summaries (discuss the completed task, express comments and evaluate the work of the applicants for education).

By thinking about such tasks in advance, the teacher compiles a lexical minimum of terms and expressions for use by applicants for education.

Conclusions. Edutainment, as a synergistic approach to learning, opens up new opportunities to involve applicants for education in the process of acquiring knowledge, by using game, interactive and multimedia tools. Taking into account the positive impact of Edutainment technology on education applicants, we consider it appropriate to use it in the study of educational disciplines, in particular, the English language. However, the entire educational process should not be reduced to a game. Therefore, we consider it advisable to follow a combined approach in the educational process, that is, using Edutainment together with traditional methods, such as theoretical elements, practical exercises, homework, etc. Regarding the perspective of further research, we suggest to investigate and analyze in more detail the influence of Edutainment technology on effectiveness in learning English.

BIBLIOGRAPHY

1. Chumak N. A., Andrienko T. P. Edutainment in teaching foreign language to generation Z students. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 195–197.
2. Okan Z. Edutainment: is learning at risk? British Journal of Educational Technology. Vol 34. No 3. 2003. P. 255–264.
3. Rincon-Flores, E. G., & Santos-Guevara, B. N. Gamification during Covid-19: Promoting active learning and motivation in higher education. Australasian Journal of Educational Technology, 2021. 37(5). P. 43–60. <https://doi.org/10.14742/ajet.7157>
4. Кушнірук М. Edutainment як один з найефективніших методів навчання персоналу. 2021. URL: <https://peopleforce.io/uk/blog/edutainment-yak-odin-z-najefektivnishih-metodiv-navchannya-personalu>
5. Лещенко Т.О., Жовнір М. М. Технологія едьютейнменту в навчальному процесі медичного ЗВО: доцільність впровадження й переваги. Медична освіта за новими стандартами: виклики та інтеграція в міжнародний освітній простір : матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 30 березня 2023 р. Полтава, 2023. С. 141–143.
6. Михалюк А.М. Edutainment як сучасна інноваційна технологія. Наукові записки Малої Академії Наук України. 1(26). 2023.С. 72–79.
7. Рада прийняла за основу законопроект, який надає англійській статус однієї з мов міжнародного спілкування в Україні. 2023. URL: https://www.lb.ua/society/2023/11/22/585459_rada_priynuala_osnovu.html
8. Сухопара І. Г., Тимошук М. А. Особливості застосування технології едьютейнмент на уроках «Я досліджую світ». Молодий вчений. 2021. № 10 (98). С. 73–77.
9. Хіврич С. Використання прийомів едьютейнмента на теренах сучасної української освіти та регіональному рівні. Ціннісні засади реалізації ідей Нової української школи : тези науково-практичної конференції (Біла Церква, 12 березня 2019 р.). Біла Церква : КНЗ КОП «КОІПОПК», 2019. С. 61–65.

REFERENCES

1. Chumak N. A., Andrienko T. P. Edutainment in teaching foreign language to generation Z students. Scientific notes of the National University «Ostroh Academy»: series «Philology». Ostrog: Publication of NaUOA, 2020. Issue 10(78). pp. 195–197.

2. Okan Z. Edutainment: is learning at risk? *British Journal of Educational Technology*. Vol 34. No 3. 2003. P. 255–264.
3. Rincon-Flores, E. G., & Santos-Guevara, B. N. Gamification during Covid-19: Promoting active learning and motivation in higher education. *Australasian Journal of Educational Technology*, 2021. 37(5). P. 43–60. <https://doi.org/10.14742/ajet.7157>
4. Kushniruk M. Edutainment yak odyn z naiefektyvnishykh metodiv navchannia personalu [Edutainment as one of the most effective methods of personnel training]. 2021. URL: <https://peopleforce.io/uk/blog/edutainment-yak-odin-z-najefektivnishih-metodiv-navchannya-personalu> [in Ukrainian]
5. Leshchenko T.O., Zhovnir M. M. Tekhnolohiia ediuteinmentu v navchalnomu protsesi medychnoho ZVO: dotsilnist uprovadzhennia y perevahy [Edutainment technology in the educational process of medical higher education: expediency of implementation and advantages]. *Medical education according to new standards: challenges and integration into the international educational space: educational and scientific materials of conference with international participation*, Poltava, March 30, 2023. – Poltava, 2023. – pp. 141–143. [in Ukrainian]
6. Mykhaliuk A.M. Edutainment yak suchasna innovatsiina tekhnolohiia [Edutainment as a modern innovative technology]. *Scientific notes of the Small Academy of Sciences of Ukraine*. 1(26). 2023. pp. 72–79. [in Ukrainian]
7. Rada pryiniala za osnovu zakonoproiekt, yakyi nadaie anhliiskii status odniiei z mov mizhnarodnoho spilkuvannia v Ukraini [The Council adopted as a basis the draft law, which gives English the status of one of the languages of international communication in Ukraine]. 2023. URL: https://www.lb.ua/society/2023/11/22/585459_rada_priynyala_osnovu.html [in Ukrainian]
8. Sukhopara I. H., Tymoshchuk M. A. Osoblyvosti zastosuvannia tekhnolohii ediuteinment na urokakh «Ia doslidzhuiu svit» [Peculiarities of using edutainment technology in «I explore the world» lessons]. *A Young scientist*. 2021. № 10 (98). pp. 73–77. [in Ukrainian]
9. Khivrych S. Vykorystannia pryiomiv ediuteinmenta na terenakh suchasnoi ukrainskoi osvity ta rehionalnomu rivni [The use of edutainment techniques in the field of modern Ukrainian education and at the regional level]. *Value principles of the implementation of the ideas of the New Ukrainian School: theses of the scientific and practical conference (Bila Tserkva, March 12, 2019)*. Bila Tserkva: KNS KOR «KOIPOP2019». pp. 61–65. [in Ukrainian]

Володимир КЕМІНЬ,

orcid.org/0000-0002-1372-7968

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри практики англійської мови і методики її викладання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) volodymyrkem@gmail.com*

Галина КЕМІНЬ,

orcid.org/0000-0001-8708-3950

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри практики англійської мови і методики її викладання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) keminhalyna@dspu.edu.ua*

ПІДКАРПАТСЬКА РУСЬ (1918–1939): КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ АСПЕКТИ

У статті досліджено процес включення Закарпаття під назвою Підкарпатська Русь до складу новоутвореної Чехословацької республіки у вересні 1919, що створило якісно нові умови для розвитку освіти і культури не тільки русинів, але й інших народів краю на новій демократичній основі. За конституцією 1920 року всі народи Чехословащини проголошувалися рівноправними, всі одержували широкі політичні права і можливості для розвитку матеріальної і духовної культури.

У Чехії була розвинена міська інфраструктура, чисельним був і загін інтелігенції, що сприяло розвитку освіти, літератури, мистецтва, архітектури і т.д.

Нами доведено, що входження Закарпаття до складу Чехословащини з її демократичними установами створювало незрівнянно кращі умови для розвитку культури в порівнянні з періодом австро-угорського панування. Русини Закарпаття позбулися вікового гніту угорських і австрійських гнобителів. Настав кінець жорстокій політиці асиміляції русинів. У новій слов'янській державі створилися і кращі умови розвитку культури.

Значні успіхи шкільництва Закарпаття у міжвоєнний період відбулися на фоні демократичної освітньої політики Чехословацького уряду. Однак велику роль у зростанні мережі шкіл відіграли культурно-освітні діячі та педагоги краю, зокрема такі як А. Волошин, О. Маркуш, В. Бірчак, І. Панькевич та ін. Особливо велике значення в розвитку шкільництва на Закарпатті належить визначному вченому-педагогу Августину Волошину (1874–1945). На час включення Закарпаття до складу Чехословащини А. Волошин уже став відомим педагогом. Він успішно очолював Ужгородську учительську семінарію, редагував ряд важливих видань і був відомий як автор цілого ряду (близько 17) підручників, виданих в умовах австро-угорського гніту. Вчений брав безпосередню участь у приєднанні Підкарпатської Русі до Чехословащини, вважає, що в складі цієї країни край матиме кращі перспективи розвитку.

Ключові слова: Підкарпатська Русь, шкільництво, культурно-освітня діяльність, просвітництво, література, драматургія, мистецтво.

Volodymyr KEMIN,

orcid.org/0000-0002-1372-7968

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;
Head of the Department of English Language Practice and Methodology of its Teaching
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) volodymyrkem@gmail.com*

Halyna KEMIN,

orcid.org/0000-0001-8708-3950

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of English Language Practice and Methodology of its Teaching
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) keminhalyna@dspu.edu.ua*

SUBCARPATHIAN RUS (1918–1939): CULTURAL AND EDUCATIONAL ASPECTS

The article examines the process of inclusion of Transcarpathia under the name of Subcarpathian Rus into the newly formed Czechoslovak Republic in September 1919, which created qualitatively new conditions for the development of

education and culture not only for Rusyns but also for other peoples of the region on a new democratic basis. According to the 1920 constitution, all peoples of Czechoslovakia were proclaimed equal, and all received broad political rights and opportunities for the development of material and spiritual culture.

The Czech Republic had a well-developed urban infrastructure and a large group of intellectuals, which contributed to the development of education, literature, art, architecture, etc.

We have proved that the incorporation of Transcarpathia into Czechoslovakia with its democratic institutions created incomparably better conditions for the development of culture compared to the period of Austro-Hungarian rule. The Rusyns of Transcarpathia got rid of the centuries-old oppression of the Hungarian and Austrian oppressors. The cruel policy of assimilation of Rusyns came to the end. The new Slavic state created better conditions for the development of culture.

The significant successes of the Transcarpathian school system in the interwar period took place against the background of the Czechoslovak government's democratic educational policy. However, cultural and educational figures and teachers of the region, such as A. Voloshyn, O. Markush, V. Birchak, I. Pankevych, and others, played a major role in the growth of the school network. A particularly important role in the development of schooling in Transcarpathia belongs to the prominent scientist and teacher Augustyn Voloshyn (1874–1945). By the time Transcarpathia was incorporated into Czechoslovakia, A. Voloshyn had already become a well-known teacher. He successfully headed the Uzhorod Teachers' Seminary, edited a number of important publications, and was known as the author of a number of textbooks (about 17) published under Austro-Hungarian oppression. The scholar was directly involved in the accession of Subcarpathian Rus to Czechoslovakia, believing that the region would have better prospects for development as a part of this country.

Key words: Subcarpathian Rus, schooling, cultural and educational activities, enlightenment, literature, drama, art.

Постановка проблеми. В нас час науковці все частіше досліджують історію існування тоталітарних режимів та їх вплив на формування української ідентичності та на долю нашого народу. Серед актуальних питань, які заслуговують на увагу культурно-освітні процеси та трансформації, які відбувалися на території Підкарпатської Русі у 1918–1939 роках. Ця проблема досі не має однозначного тлумачення, що пов'язано з різними політичними підходами до розв'язання національних проблем у сфері освіти.

Аналіз досліджень. Досліджуючи цю проблематику, ми вивчали праці В. С. Кульчицького, М. І. Кухти, А. П. Ткача, В. Ю. Ганчина, О. В. Кузьминця, В. С. Калиновського, П. А. Дігтяра, Л. І. Рябошапка, М. М. Нагорняка, М. П. Гетьманчука, С. В. Віднянського, М. Є. Горелова, О. П. Моця, П. Ю. Стерчо, Ю. Химинця, А. Штефана, С. О. Сірополка та ін.

Мета статті – дослідити та проаналізувати культурно-освітні процеси та трансформації, які відбувалися на території Підкарпатської Русі у 1918–1939 роках.

Виклад основного матеріалу. Після Першої світової війни у 1918 році і розвалу Австро-Угорщини імперія припинила своє існування. Чимало закарпатців, галичан, буковинців, які воювали у цісарській армії, повернувшись до дому з фронтів, прагнули змін своєї власної держави.

Переїнявши новими ідеями у січні 1919 року, вони почали створювати народні місцеві ради у Старій Любовні, Сваляві, Хусті, Сиготі, а також ухвалюють рішення про приєднання Закарпаття до УНР. У селищі Ясіня проголошують Гуцульську Республіку.

Водночас, карпато-русинські емігранти з США на початку 1918 року почали обговорювати про-

блему майбутнього політичного, економічного суспільного, культурно-освітнього ландшафту їхньої батьківщини. Адвоката русинського походження І. Жаткович запропонував формат іншої конфігурації майбутніх кордонів Карпатської Русі. Це мала бути Чехословаччина і Підкарпатська Русь з правами автономії. Тобто, Підкарпатська Русь має свою територію і право на самоврядування, признає органи управління, видає власні закони і розпорядження, але не є окремою державою, а тільки частиною іншої держави. Центральний уряд Чехословаччини виділив для Карпатської Русі цілий ряд повноважень, пов'язаних з її автономним статусом, гарантованим Міжнародними договорами (Сен-Жерменським у 1919 р. та Тріанонським у 1920 р.) (Українські Карпати, 1993: 98).

Угорський уряд новоствореної республіки пропонував русинам Закарпаття ідею щодо створення автономного регіону «Руська Країна» (Руська Земля) з адміністративним центром в Мукачеві.

Разом з тим у кінці грудня 1918 року на початку січня 1919 року лідери Карпатських русинів кілька разів зустрічалися на національних радах, де обговорювали діаметрально протилежні можливості політичного об'єднання з такими варіантами: Угорщина, Росія, Україна, Чехословаччина.

У травні 1919 року Центральна Руська Народна Рада в Ужгороді визнала, що русини, які живуть на південь від Карпат мають об'єднатися з чехами і словаками як «третя держава» у новій республіці Чехословаччині. Таким чином, Чехословаччина вибрала централізовану модель державного управління. На політичній карті Чехословаччини виникла нова адміністративна одиниця «Підкарпатська Русь».

Включення Закарпаття до складу Чехословацької республіки під назвою Підкарпатська Русь у

вересні 1919 року створило якісно нові умови для розвитку освіти і культури не тільки українців, але й інших народів краю на новій демократичній основі, створювало незрівнянно кращі умови для розвитку культури в порівнянні з періодом австро-угорського панування. Русини Закарпаття позбулися вікового гніту Угорщини. Настав кінець, жорстокій політиці асиміляції русинів. У новій слов'янській державі створилися і кращі умови суспільно-політичного розвитку. За конституцією 1920 року всі народи Чехословаччини проголошувалися рівноправними, вони одержували широкі політичні права і нові можливості для розвитку матеріальної і духовної культури (Шандор, 1993: 121).

У Чехословаччині була досить високо розвинена міська інфраструктура, чисельним був і загін інтелігенції, що сприяло розвитку освіти, літератури, мистецтва, архітектури і т. д. на Закарпатті. Саме у цей період тут були побудовані якісні дороги, комунікації, запрацювала система охорони здоров'я, шкільництво, культура і освіта.

Значні успіхи шкільництва на Закарпатті у міжвоєнний період відбулися на фоні демократичної освітньої політики чехословацького уряду. Особливу роль у зростанні мережі шкіл відіграли культурно-освітні діячі та педагоги краю, зокрема такі як А. Волошин, О. Маркуш, В. Бірчак, І. Панькевич та ін. Велика заслуга у розвитку шкільництва на Закарпатті належить визначному вченому-педагогу Августину Волошину (1874–1945 рр.). На час включення Закарпаття до складу Чехословаччини А. Волошин уже став відомим педагогом. Він успішно очолював Ужгородську учительську семінарію, редагував ряд важливих видань і був відомий як автор цілого ряду підручників, виданих в умовах австро-угорського гніту. Він брав безпосередню участь у приєднанні Підкарпатської Русі до Чехословаччини, вважав, що у складі цієї країни він матиме кращі перспективи для Карпатської Русі (України).

В кінці 1919 р. А. Волошин стає ініціатором заснування на Закарпатті культурно-освітнього товариства «Просвіта». 9 травня 1920 р. на загальних зборах «Просвіти» в Ужгороді було затверджено статут товариства, обрано правління. Закарпатська «Просвіта» проіснувала до березня 1939 р. і проводила величезну культурно-освітню роботу, переважно у селах, організувала сотні читалень, самодіяльних хорових і драматичних гуртків, включилася в акцію ліквідації неписьменності населення. Заходами «Просвіти» було видано сотні художніх творів і науково-популярних книжок для народу. А. Волошин спрямовував діяльність «Просвіти» на популяризацію

української культури, збереження рідної мови, утвердження української національної свідомості. Закарпатська «Просвіта» діяла у тісних взаєминах з галицькою «Просвітою» і відіграла провідну роль у культурно-національному відродженні закарпатських українців у 20–30-х рр. А. Волошин працював заступником голови «Просвіти» до останніх днів її існування. Йому належить велика заслуга у вихованні просвітянських кадрів, залученні до роботи в гуртках «Просвіти» учительства (Вайда, 1959: 90).

На Закарпатті вона проводила й науково-дослідницьку діяльність, зокрема «Науковий збірник «Товариства просвіта»» за редакцією В. Гаджеги, А. Волошина, І. Панькевича, В. Бірчака. При відділі товариства було створено бібліотеку, архів, історичний музей, етнографічний музей. Крім Ужгорода такі музеї було створено у Мукачеві і Хусті (Нариси історії Закарпаття, 1995: 12).

У 1937 р. відбувся з'їзд «Просвіти» в Ужгороді. В його роботі взяло участь 30 тисяч просвітянських активістів з усіх сіл і містечок краю. У «Маніфесті до українського народу Підкарпаття», випущеному до з'їзду і підписаному керівниками 25 громадських організацій, партій, редакцій, говориться: «Ми добровільно прилучилися до Чехословацької республіки, ми є вірними громадянами нашої демократичної держави, але в мовних і культурних справах ми були й будемо частиною великого 50-мільйонного українського народу і цієї нашої народної та культурної єдності ніколи нізащо не зречемося!» Під цим «Маніфестом» є і підпис А. Волошина: від імені Першої Руської Народної Ради і Педагогічного товариства Підкарпатської Русі (Баран, 1995: 42).

Педагогічне покликання А. Волошина найбільше виявилось на освітянській ниві – вихованні учительських кадрів, написанні та виданні підручників і організаційній роботі серед працівників освіти. Від Австро-Угорщини Закарпаття одержало жалюгідну освітянську спадщину. Більше половини населення було неписьменним. Мадяризація освіти, вершиною якої став закон Апоні 1907 р., звела на нівець усю народну освіту. Державні школи було переведено на угорську мову викладання, а початкову освіту в церковних школах відкинута на рівень XVII ст.

Уряд Чехословацької республіки після 1919 р. приділив значну увагу освіті на Закарпатті. У народних школах заведено обов'язкове восьмирічне навчання, розпочато будівництво нових шкільних приміщень. Головною проблемою стала відсутність кваліфікованих вчителів.

На Закарпаття прибуло багато російських емігрантів, галицьких «москвофілів», колишніх малограмотних чеських легіонерів, які влилися в ряди учительства і спричинили той мовний хаос, який панував тут впродовж двох десятиліть. У 1921 р. на Закарпатті було створено русофільське «Учительське товариство Подкарпатської Русі», яке під російським імперським прапором орієнтувалося на Угорщину, проводило антиукраїнську діяльність. Більшість старшого покоління місцевого учительства мали проугорські настрої. Чеський уряд так само більше підтримував «карпаторосів», намагався віддалити край від України (Вегеш, 2021: 147).

Після численних спроб порозумітися й об'єднатися з «Учительським товариством» на його з'їздах молоде народове учительство на чолі з А. Волошином організувало в 1929 р. «Учительську громаду», яка проіснувала до 1939 р. Постійним почесним її головою був А. Волошин. У 1930 р. «Учительська громада» нараховувала 220 членів, 1937 р. в роботі її конгресу брало участь 630 членів. «Учительська громада» об'єднала все національно свідоме українське вчительство Закарпаття, видавала два фахові журнали – «Учительський голос» і «Наша школа», на сторінках яких часто друкувався А. Волошин.

Важливий внесок у розбудову українського шкільництва на Закарпатті у міжвоєнний період належить Володимиру Бірчаку, доктору української філології та історії Східної Європи, директору першої приватної гімназії Дрогобича та Самбора. Був дійсним членом НТШ. В Ужгороді працював урядовцем в організації шкільних закладів. Видав чотири читанки для горожанських шкіл та гімназій, організував семінари для вчителів. Створив уніфіковані підручники з літератури, за допомогою яких 11–15-річні гімназисти знайомляться з літературами інших країн Європи. В. Бірчак очолював скаутський рух на Закарпатті.

У 1921–1922 шкільному році вихідці із Закарпаття створили «Союз підкарпатських руських студентів у Празі». Саме при цьому «Союзі» в 1927 році був організований аматорський драматичний гурток під керівництвом Августина Шерегія та відомого режисера «Руського театру» товариства «Просвіта» Михайла Біличенка. Цей гурток на початку називався «Верховина», а з 1931 року отримав нову назву – «Веселка».

На базі творчого колективу «Веселки» і за участю учительства та учнів Великого Бичкова і Хуста на початку лютого 1934 року спочатку при «Пласті» була організована драматична секція, а згодом, у 1936 році, при філії товариства «Просвіта»

в Хусті – театральна група під назвою «Український театр «Нова сцена» (Кондратович, 1924: 38).

У листопаді 1938 року, у часи існування Карпатської України, театр «Нова сцена» отримав статус стаціонарного державного театру з офіційною назвою «Український державний національний театр «Нова сцена» в Хусті».

Праця «Нової сцени» по відродженню національної свідомості українців Закарпаття відзначалася насамперед наявністю в репертуарі театру вистав за творами українських драматургів.

Український класичний репертуар Хустського театру «Нова сцена» складала такі вистави, як «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, «Суєта» І. Карпенка-Карого, «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Маруся Богуславка» і «Сорочинський ярмарок» (за М. Гоголем) М. Старицького, «Нахмарило» Б. Грінченка, «Над Дніпром» О. Олеся, «Отаман Хмара» Ю. Горліс-Горського (Онуфрик, 1995: 32).

Вистави за творами закарпатських авторів складала «Як сади зацвітуть» В. Гренджі Донського, «Огонь» І. Невицької, «Танго для тебе» («Флірт і кохання»), «Нова генерація» і «Часи минають» Августина Шерегія (композитор Євген Шерегій). Якщо «Танго для тебе» – перша спроба закарпатської оперети, то «Часи минають» – «драматичні образки на 3 дії з прологом і епілогом про відродження Карпатської України», отже, вистава на злободенну сучасну тематику.

У міжвоєнний період у Празі було створено український гурток студія пластичного мистецтва. Наприкінці 1923 р. цей гурток трансформувався в Українське товариство пластичного мистецтва, яке очолив Д. Антонович. Саме цьому товариству і належить заслуга у заснуванні студії пластичного мистецтва в Празі – фактично академії мистецтв найбільшого осередку мистецької діяльності українців за кордоном.

Матеріальна підтримка цього навчального закладу з боку урядових програм була незначною – 3000 крон у місяць від Міністерства закордонних справ. В деякі роки допомога була взагалі відсутньою. При таких несприятливих умовах праці вона успішно функціонувала тільки завдяки енергії та ініціативі її засновника проф. Д. Антоновича (Карпатська Україна, 1939: 25).

Структура студії нагадувала західно-європейські вищі художні школи. Прийом до студії відбувався на конкурсних засадах. Термін навчання становив чотири роки. Після участі у 4-х річних виставках студії й складання іспитів з теоретичних дисциплін випускники студії отримували дипломи майстра мистецтв.

На чолі студії з самого початку стояла рада під головуванням директора студії, проф. історії мистецтва Д. Антоновича. До складу ради входили як керівники окремих мистецьких відділів, так і професори теоретичних дисциплін. Перші роки заступником директора студії був професор рисунку і малярства С. Мако. Крім нього, професором цієї ж дисципліни працював І. Кулець. Клас графіки й прикладного мистецтва вів Мозалевський, клас скульптури – К. Стаховський, клас архітектури – С. Тимошенко. Теоретичні дисципліни в студії викладали такі професори, як Ф. Слюсаренко – пластичну анатомію, д-р І. Мірчук – пластичну анатомію, кафедру пластичної анатомії з 1925 року очолив д-р Ю. Русов.

Контингент студії складали, головним чином, українці, але високий рівень навчання у ній приваблював також і неукраїнців. Серед студентів студії було багато чехів, німців, білорусів, росіян, французів, вірмен та ін. Популярності студії сприяли і щорічні мистецькі виставки, які проводилися у її стінах, а також хороші відгуки у пресі.

Прийом всіх бажаючих на навчання до студії був обмеженим через недостатність фінансування з боку урядових кіл, тому кількість студентів не була великою, в середньому тут навчалося близько 70 студентів. Через брак коштів, умов існування студії та творчої праці студентів були досить важкими, та все ж студія готувала висококваліфікованих митців, що засвідчили її виставки, які відбувалися щороку. Свою виставкову діяльність студія розпочала виставкою праць своїх професорів у 1924 році, вона репрезентувала твори І. Кулеця, І. Мозалевського, С. Мако, К. Стаховського, С. Тимошенка. Ця виставка мала на меті показати творчий потенціал викладацько-професорського складу новоутвореної студії. Дмитром Антоновичем було видано цілий альбом цієї виставки («Сучасне українське мистецтво. Група Празької студії» Прага, 1925) українською та французькою мовами. Згодом, ця виставка стала щорічною, тут студенти могли виставляти свої роботи для широкого загалу (Сабол, 1951: 12).

Студія брала участь у Міжнародному конгресі мистецького виховання (1926). Її мали можливість оглянути всі учасники конгресу, експозиція знаходилася в конгресовому павільйоні.

Випускниками студії стали відомі українські митці: К. Антонович, Н. Білецька, Ю. Вовк, П. Громицький, С. Зарицька, І. Іванець, В. Касіян, С. Колядинський, М. Кричевський, О. Ляту-

ринська, Г. Мазепа, С. Норман, П. Омельченко, І. Паливода, М. Тушицька-Рудак, Я. Фартух, П. Холодний, В. Хмелюк, В. Цимбал, М. Частухіна, Н. Шиманська-Левицька.

Досить своєрідним явищем у культурно-освітньому житті української еміграції у Чехословаччині була Група Празької студії, до складу якої входили викладачі Української студії пластичного мистецтва. І. Кулець свою мистецьку творчість зосередив на малярських композиціях, в яких намагався виразити свої філософські погляди в поєднанні твердих ліній рисунку і яскравістю колориту фарб. С. Мако був, головним чином, майстром реалістичного портрету. І. Мозалевський в своїх естампах й ілюстраціях основну увагу приділяв артистизму техніки і стилевості. Скульптор К. Стаховський визначався як майстер творів, яким характерна спокійна статичність і монументальність. Архітектурні проекти С. Тимошенка характеризувалися своєрідними формами історичного українського будівельного мистецтва. Р. Лісовський розвивав свою творчість у книжковій графіці. Д. Антонович дав таку характеристику цій «мистецькій групі»: «Група Празької Студії має всі ознаки групи, зібраної не на підставі якогось мистецького кредо, як звичайно буває з групами, що об'єднуються на ґрунті праці для мистецьких досягнень» (Кемінь, 1997: 92).

Група Празької студії була більше об'єднання навколо самостійних мистецьких індивідуальностей.

Українська студія пластичного мистецтва проіснувала до 1947 року. Не дивлячись на короткий період своєї діяльності, вона мала надзвичайно велике значення для української культури в цілому, адже це був єдиний навчальний заклад мистецького спрямування закордоном, де талановита українська молодь, не тільки з числа емігрантів, але й карпатських українців, мала змогу отримати вищу мистецьку освіту.

Висновки. Проаналізувавши культурно-освітні процеси та трансформації, які відбувалися на території Підкарпатської Русі у 1918–1939 роках, можемо констатувати, що входження Закарпаття до складу Чехословаччини з її демократичними установами створювало незрівнянно кращі умови для розвитку культури в порівнянні з періодом австро-угорського панування. На фоні демократичної освітньої політики Чехословацького уряду на Закарпатті розвивалося шкільництво, література, драматургія та мистецтво.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандусяк М. Карпатська Україна: за кулісами подій 1938-1939 рр. Карпатський край. 1995. № 5-8. С. 36-37.
2. Баран О. Чехо-Словаччина і уряд Карпатської України. Карпатська Україна і Августин Волошин. Матеріали міжнародної наукової конференції «Карпатська Україна – пролог відродження української держави». Ужгород. Гражда. 1995. С. 41-47.
3. Вайда М. Монсенйор д-р Августин Волошин. Календар «Провидіння». 1959. С. 89-93.
4. Вегеш М., Чаварга А. В обороні Карпатської України : Карпато-Українська держава та світове українство (1938–1939) : монографія. Ужгород. «АУТДОР-ШАРК». 2021. 378 с.
5. Карпатська Україна: географія – історія – культура. Львів. 1939.
6. Кемін В. П. Розвиток освіти і педагогічної думки українців у країнах Центральної, Східної та Південно-Східної Європи (1918 – 1996): монографія. 1997. 234 с.
7. Кондратович Іриней. Історія Подкарпатскої Русі для народу. Ужгород. 1924. С. 109.
8. Маркусь В. В пошуках дороги до самого себе. Українські Карпати: етнос, історія, культура. 1993. С. 145-153.
9. Нариси історії Закарпаття: 1918-1945. Ужгород: Закарпаття. 1995. Т. 2. С. 21.
10. Онуфрик В. Спомин з Карпатської України. 1938-1939. Торонто-Ужгород. 1995.
11. Сабол С. (Боржава Юрій). Від Угорської Русі до Карпатської України. Філадельфія-Пенсільванія: Карпатський голос. 1951.
12. Стерчо П. Карпато-Українська держава: 3 історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках. Торонто. 1965.
13. Українські Карпати: Матеріали міжнародної наукової конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура». Ужгород. 1993. 610 с.
14. Шандор В. Закарпаття. Історично-правний нарис від X ст. до 1920. Нью-Йорк. 1992. 292 с.

REFERENCES

1. Bandusiak M. (1995) Karpatska Ukraina: za kulisy podii 1938-1939 rr. [Carpathian Ukraine: Behind the Scenes of the Events of 1938-1939]. Karpatskyi krai, 5-8. 36-37. [in Ukrainian].
2. Baran O. (1995) Chekho-Slovachchyna i uriad Karpatskoï Ukrainy. Karpatska Ukraina i Avhustyn Voloshyn. [Czechoslovakia and the government of Carpathian Ukraine. Carpathian Ukraine and Augustine Voloshyn]. Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Karpatska Ukraina – proloh vidrodzhennia ukrainskoi derzhavy». Uzhhorod. Hrazhda. 41-47. [in Ukrainian].
3. Vaida M. (1959) Monsenior d-r Avhustyn Voloshyn. [Monsignor Dr Augustine Voloshin]. Kalendar «Provydinnia». 89-93. [in Ukrainian].
4. Vehesh M., Chavarha A. (2021) V oboroni Karpatskoï Ukrainy : Karpato-Ukrainska derzhava ta svitove ukrainstvo (1938–1939) [In Defence of Carpathian Ukraine : The Carpatho-Ukrainian State and the World Ukrainians (1938-1939)]: monohrafiia. Uzhhorod. «AUTDOR-ShARK». 378. [in Ukrainian].
5. Karpatska Ukraina: heohrafiia – istoriia – kultura. (1939) [Carpathian Ukraine: geography – history – culture.] Lviv. [in Ukrainian].
6. Kemin V. P. (1997) Rozvytok osvity i pedahohichnoi dumky ukrainsiv u krainakh Tsentralnoi, Skhidnoi ta Pivdenno-Skhidnoi Yevropy (1918 – 1996). [Development of Education and Pedagogical Thought of Ukrainians in the Countries of Central, Eastern and South-Eastern Europe (1918 – 1996)]: monohrafiia. 234. [in Ukrainian].
7. Kondratovych Irynei. (1924) Ystoriia Podkarpatskoï Rusy dlia naroda. [History of Subcarpathian Rus for the people]. Uzhhorod. 109. [in Ukrainian].
8. Markus V. (1993) V poshukakh dorohy do samoho sebe. Ukrainski Karpaty: etnos, istoriia, kultura. [Searching for the road to oneself. Ukrainian Carpathians: Ethnicity, History, Culture]. 145-153. [in Ukrainian].
9. Narysy istorii Zakarpattia: 1918-1945. (1995) [Essays on the History of Transcarpathia: 1918-1945]. Uzhhorod. Zakarpattia, 2. 21. [in Ukrainian].
10. Onufryk V. (1995) Spomyn z Karpatskoï Ukrainy. 1938-1939. [Memories from Carpathian Ukraine. 1938-1939]. Toronto-Uzhhorod. [in Ukrainian].
11. Sabol S. (Borzhava Yurii). (1951) Vid Uhorskoï Rusy do Karpatskoï Ukrainy. [From Hungarian Rus to Carpathian Ukraine]. Filadelfiia-Pensilvaniia: Karpatskyi holos. [in Ukrainian].
12. Stercho P. (1965) Karpato-Ukrainska derzhava: 3 istorii vyzvolnoi borotby karpatskykh ukrainsiv u 1919-1939 rokakh. [The Carpatho-Ukrainian State: 3 histories of the liberation struggle of the Carpathian Ukrainians in 1919-1939]. Toronto. [in Ukrainian].
13. Ukrainski Karpaty` (1993). [Ukrainian Carpathians: Materials of the International Scientific Conference «Ukrainian Carpathians: Ethnicity, History, Culture»]. Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Ukrainski Karpaty: etnos, istoriia, kultura». Uzhhorod. 610. [in Ukrainian].
14. Shandor V. (1992) Zakarpattia. Istorychno-pravnyi narys vid Kh st. do 1920. [Transcarpathia. Historical and Legal Essay from the Tenth Century to 1920]. Niu-York. 292. [in Ukrainian].

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-39>

Юлія КЛОЧКОВА,

orcid.org/0000-0002-9323-4142

доктор філософії,

старший викладач кафедри спеціальної освіти

Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»

Запорізької обласної ради

(Запоріжжя, Україна) *yuliya.tv@gmail.com*

Альона КОРОЛЬ,

orcid.org/0000-0003-0392-4113

доктор філософії,

асистент кафедри дошкільної освіти

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

(Вінниця, Україна) *akorolin@gmail.com*

Сніжана СКУГОРОВА,

orcid.org/0009-0003-6592-9849

студент IV курсу факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв

імені Валентини Волошиної

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

(Вінниця, Україна) *snizhana190103@gmail.com*

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ЛОГОПЕДА У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано сучасний стан методологічної готовності логопеда у системі неперервної освіти. Розкрито особливості розвитку методологічної готовності логопеда в системі неперервної освіти. Розглянуто сучасні тенденції в області методологічної підготовки фахівців, зокрема у контексті перепідготовки дорослого здобувача освіти. Метою статті є висвітлення теоретичного аналізу наукової літератури щодо розвитку методологічної готовності логопедів у контексті неперервної освіти.

У ході дослідження розкрито ключові аспекти формування методологічної готовності, враховуючи вимоги сучасного освітнього середовища. Проаналізовано ефективні методи та педагогічні стратегії, які спрямовані на підвищення якості професійної підготовки логопедів та забезпечення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці.

Встановлений прямий зв'язок між методологічною готовністю логопеда та його професійною компетентністю. Визначено поняття «професійна компетентність фахівця» та виділено основні її критерії.

Зазначено основні критерії, які характеризують професійну компетентність логопеда, серед яких важливе значення має глибоке розуміння методологічних аспектів роботи, адекватне сприйняття і використання інновацій у педагогічній практиці, а також здатність до самоаналізу та постійного професійного удосконалення.

Окреслено чітку структуру методологічної готовності логопедів, до якої увійшли гносеологічний, аксіологічний, праксеологічний, професійно-особистісний компоненти. Розкрито важливість підвищення компетентності логопеда у контексті інклюзивної освіти. Завдяки вдосконаленню своїх знань, навичок та підходів, логопед може забезпечити належну підтримку та розвиток кожного учня, враховуючи їхні індивідуальні потреби та особливості.

На основі проведеного дослідження у статті пропонуються конкретні стратегії та підходи до підвищення методологічної готовності логопедів, сприяючи вдосконаленню їхньої професійної компетентності в умовах системи неперервної освіти.

Ключові слова: логопед, система освіти, інклюзивна освіта, неперервна освіта.

Yuliia KLOCHKOVA,

orcid.org/0000-0002-9323-4142

Doctor of Philosophy,

Senior Lecturer at the Department of Special Education

Municipal Institution of Higher Education "Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy"
of Zaporizhzhia Regional Council
(Zaporizhzhia, Ukraine) yuliya.tv@gmail.com**Alona KOROL,**

orcid.org/0000-0003-0392-4113

Doctor of Philosophy,

Assistant at the Department of Preschool Education

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
(Vinnytsia, Ukraine) akorolin@gmail.com**Snizhana SKUHOROVA,**

orcid.org/0009-0003-6592-9849

fourth-year bachelor's Student at the Faculty of Preschool, Primary Education and Arts
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
(Vinnytsia, Ukraine) snizhana190103@gmail.com

STRATEGIES FOR DEVELOPING METHODOLOGICAL READINESS OF SPEECH THERAPISTS IN CONTINUING EDUCATION SYSTEM

The article analyzes the current state of methodological readiness of speech therapists in the system of continuous education. It reveals the peculiarities of developing methodological readiness of speech therapists in the context of continuous education. Modern trends in the field of methodological training of specialists are considered, particularly in the context of adult education. The aim of the article is to highlight the theoretical analysis of scientific literature on the development of methodological readiness of speech therapists in the context of continuous education.

The research uncovers key aspects of forming methodological readiness, considering the requirements of the modern educational environment. Effective methods and pedagogical strategies aimed at improving the quality of professional training for speech therapists and ensuring their competitiveness in the job market are analyzed.

A direct correlation between the methodological readiness of speech therapists and their professional competence is established. The concept of «professional competence of a specialist» is defined, and its main criteria are outlined.

The main criteria characterizing the professional competence of speech therapists are specified, emphasizing the importance of a deep understanding of methodological aspects of work, adequate perception and use of innovations in pedagogical practice, as well as the ability for self-analysis and continuous professional improvement.

A clear structure of methodological readiness for speech therapists is outlined, incorporating epistemological, axiological, praxeological, and professional-personal components. The importance of enhancing the competence of speech therapists in the context of inclusive education is emphasized. Through improving their knowledge, skills, and approaches, speech therapists can provide proper support and development for each student, considering their individual needs and characteristics.

Based on the conducted research, the article proposes specific strategies and approaches to enhance the methodological readiness of speech therapists, contributing to the improvement of their professional competence in the conditions of continuous education.

Key words: speech therapist, education system, inclusive education, continuous education.

Постановка проблеми. Систематичні та технологічні зміни у галузі освіти вимагають розробки та впровадження нових стратегій, спрямованих на підвищення рівня методологічної готовності логопедів для ефективної роботи в умовах неперервної освіти. Дослідження спрямоване на визначення оптимальних шляхів розвитку методологічної готовності логопедів, що дасть змогу враховувати індивідуальні особливості учнів та найновітніші педагогічні підходи, сприяючи якісній підготовці фахівців для вирішення

викликів сучасної освітньої парадигми. Сучасна післядипломна освіта є не лише складовою, але й важливою педагогічною системою, що визначається конкретним змістом, формами та методами навчання, що постійно перебувають у процесі удосконалення та адаптації. Ця система вписується у загальний концепт неперервної освіти, який відображає необхідність постійного навчання протягом життя для досягнення високого професійного рівня та відповідності вимогам сучасного світу. Сучасна післядипломна освіта враховує можли-

вість зміни спеціальності та кваліфікації, а також сприяє підвищенню кваліфікації як процесу постійного вдосконалення професійних знань і загальної професійної компетентності.

Особливо, сучасна перепідготовка логопедів розглядається як отримання іншої спеціальності, ґрунтуючись на раніше отриманому кваліфікаційному рівні та практичному досвіді, а підвищення кваліфікації розглядається як засвоєння нових педагогічних знань для поступового розвитку їхньої професійної особистості. Перевагами післядипломної освіти для логопедів є можливість гнучкого реагування на суспільні зміни та трансформації змісту навчання та форм роботи в процесі підвищення кваліфікації відповідно до сучасних вимог.

Модернізація системи освіти в Україні реалізується на різних рівнях: національному, регіональному, обласному, місцевому та районному, а також в конкретних закладах загальної середньої освіти. На національному рівні впроваджуються нові освітні стандарти. Паралельно з цим розробляються та впроваджуються нові підходи до навчання та оцінювання якості освіти.

На рівнях регіонального та обласного управління освітою впроваджуються та організовуються заходи, спрямовані на розвиток освітнього сектору. Зокрема, активізується процес підвищення кваліфікації педагогічних працівників, спрямований на забезпечення їхньої готовності до впровадження інноваційних технологій, методів та засобів навчання при взаємодії з учнями. Крім традиційних курсів підвищення кваліфікації, для педагогічних працівників організовуються тренінги, семінари, конференції, фестивалі та інші події, що визначають основу системи підтримки педагогічних колективів.

Методична компетентність виступає ключовим компонентом професійних характеристик педагогічного працівника. Відповідно до Закону України «Про освіту», компетентність визначається як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, методів мислення, переконань, цінностей, та інших особистих якостей, яка визначає здатність особи успішно соціалізуватися і здійснювати професійну або подальшу навчальну діяльність.

Таким чином, на сучасному етапі еволюції національної системи освіти відбувається значуща модернізація, спрямована на систематичне удосконалення освітнього процесу, підвищення його якості та формування компетентностей як у педагогічних працівників, так і серед освітніх учасників. Ці трансформації істотно впливають на процес навчання, мають на меті забезпечення готовності нового покоління громадян до успіш-

ної адаптації та функціонування в сучасному змінюваному світі. Окрім того, вони сприяють підвищенню конкурентоспроможності і визначають якість їхнього майбутнього особистісного та професійного розвитку, що є значущим для професійного зростання логопеда.

Аналіз досліджень. Методологічна готовність логопеда — це виражена здатність та компетентність фахівця в застосуванні системи методів, прийомів та науково обґрунтованих підходів у процесі логопедичної діяльності. Ця готовність передбачає усвідомлення логопедом основних принципів та теоретичних засад логопедії, здатність до аналізу і вибору оптимальних методик та стратегій в роботі з різними категоріями клієнтів, а також постійний пошук та використання новітніх наукових розробок у сфері логопедії. Методологічна готовність логопеда є важливою складовою його професійного рівня та визначає успішність логопедичного втручання та розвитку клієнтів.

Дослідження методологічної компетентності педагога в різних наукових областях також вивчається різними вченими. Наприклад, Я. Гаєвець, В. Щур, та Т. Гарачук проводять аналіз методологічної компетентності вчителів початкових класів. І. Кучеренко, Л. Сімоненко, В. Студенікіна та інші зосереджують увагу на методологічній готовності вчителів української мови. П. Самойленко, Н. Шиян та інші фокусуються на методологічній компетентності вчителів хімії. Н. Грицай, В. Кірман, Г. Чаус, Ю. Шапран та інші досліджують методологічну готовність вчителів біології. О. Семерня, Л. Ніколенко (Ніколенко, 2019) та інші проводять аналіз методологічної готовності освіти дорослих. О. Мартиненко, Л. Михайленко, О. Папач, О. Матяш, В. Ольшевський та інші досліджують методологічну компетентність вчителів математики.

Методологічна готовність логопеда до професійної діяльності невідривно пов'язана із професійною компетентністю. Компетентність, на наш погляд, розглядається як готовність, включаючи теоретичну та практичну підготовку, інтелектуальну, діяльну та суб'єктну здатність, а також наявність позитивних ставлень та сформованих якостей. Особиста готовність, включаючи професійну, особистісну, психологічну тощо, розглядається як суб'єктна готовність до конкретного виду діяльності. У цьому визначенні ми враховуємо багатозначність компетентності, оскільки існують різні її варіанти.

Різні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів стали об'єктом глибоких досліджень

відомих науковців, серед яких В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, Г. Кравченко (Кравченко, 2017), Т. Сорочан та інші. Питання, пов'язані із проблемами професійної компетентності майбутніх учителів, систематично вивчаються у працях О. Абдуліної, О. Біляковської (Біляковська, 2011), З. Васильєва, В. Євдокимова, А. Кірсанова та інших вчених. Окрема увага приділяється проблемам професійної компетентності майбутніх учителів-логопедів, що висвітлені в наукових розвідках Я. Баранець (Баранець, 2022), Т. Корнійченко, О. Марченко, С. Калашкікової (Калашнікова, 2010), Ю. Рібцун, Н. Сінопальникової та інших дослідників. Вивчення проблем професійної підготовки майбутніх спеціальних педагогів, зокрема учителів-логопедів, здійснюється в наукових дослідженнях В. Бондаря, Я. Гаєвця (Гаєвць, 2012), І. Дмитрієвої, С. Миронової, Н. Пахомової, Л. Федорович, С. Цимбал-Слатвінської та інших.

Мета статті. Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми розвитку методологічної готовності логопедів в процесі неперервної освіти.

Виклад основного матеріалу. На підставі аналізу різних підходів до визначення поняття «професійна компетентність фахівця» виділено основні критерії, які включають:

1. Знання, уміння та навички, що представляють собою сукупність психічних утворень, формуючи загальний та професійний інтелект, загальнонаукову, особистісну та професійну підготовленість фахівця для відповідної сфери діяльності;

2. Професійна позиція фахівця, що включає систему сформованих настанов, ціннісних орієнтацій, ставлень і оцінок внутрішнього та зовнішнього досвіду, а також особистісні досягнення фахівця в професійній діяльності;

3. Індивідуально-психологічні особливості, що визначаються стійким поєднанням різних структурно-функціональних компонентів психіки, формуючи індивідуальність та особливість фахівця;

4. Акмеологічні інваріанти фахівця, які є внутрішніми чинниками, що визначають потребу фахівця в саморозвитку та самовдосконаленні.

Однією із ключових складових, яка сприяє забезпеченню високої якості навчання та розвитку всіх учнів, зокрема дітей з особливими освітніми потребами (ООП), є розвиток методологічної компетентності логопеда. У контексті інклюзивної освіти, ця компетентність відіграє важливу роль у створенні рівних можливостей для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних характеристик та потреб.

Глибоке розуміння сутності інклюзивної освіти та її цілей є фундаментальним аспектом розвитку методологічної компетентності логопеда. Принципи інклюзивної освіти, врахування прав та потреб дітей з ООП, а також використання різних підходів до їхнього навчання та підтримки є основоположними принципами, на яких ґрунтується методологічна компетентність логопеда.

Розглянемо структуру методологічної компетентності логопеда як систему нероздільних та тісно пов'язаних компонентів, які включають:

1. Когнітивний компонент. Заснований на професійних знаннях, що базуються на володінні психолого-педагогічними та методичними дисциплінами. Включає обізнаність з традиційними методами організації освітньої діяльності, ознайомленість з педагогічними інноваціями, а також здатність користуватися сучасними джерелами інформації в освітньому процесі.

2. Діяльнісний компонент. Розглядається через ефективне проведення професійної діяльності та застосування на практиці професійних знань і вмінь. Включає накопичений досвід та творчу самореалізацію.

3. Ціннісно-орієнтаційний компонент. Характеризується спрямованістю професійної діяльності на загальнокультурні цінності.

4. Мотиваційний компонент. Передбачає усвідомлення системи мотивів, цілей, завдань, бажань педагога, його зацікавленість у роботі та позитивне ставлення до учнів.

5. Професійно-особистісний компонент. Передбачає наявність професійних психолого-педагогічних якостей та професійну спрямованість учителя.

Г. Васильєва висвітлює різноманітний підхід до розгляду компонентів методологічної компетентності педагогічних працівників в умовах інклюзивного середовища, ідентифікуючи наступні аспекти:

1. Гносеологічний компонент. Визначається адекватним сприйманням, осмисленням, відображенням, пізнанням і конструюванням освітнього процесу в умовах інклюзивного середовища.

2. Аксиологічний компонент. Зосереджується на суб'єктивній ціннісній позиції педагогічних працівників ЗЗСО щодо учнів з особливими освітніми потребами.

3. Праксеологічний компонент. Включає методичні знання, вміння та навички, необхідні для організації освітньої діяльності в з учнями, які мають особливі освітні потреби.

4. Професійно-особистісний компонент. Сфокусований на особистісно-професійних якостях, необхідних для забезпечення психолого-педагогічного супроводу освітньої діяльності учнів з особливими освітніми потребами.

Отже, методологічна компетентність логопеда в інклюзивному середовищі не обмежується засвоєнням інклюзивних підходів. Вона включає в себе навички ефективного спілкування з учасниками освітнього процесу та вміння використовувати ефективні технології та методи навчання, спрямовані на розвиток учнів з особливими освітніми потребами. Надто важливим є вміння логопеда планувати та організовувати навчальний процес, що охоплює розробку індивідуальних навчальних планів для учнів з особливими потребами, відбір відповідних навчальних матеріалів та методик, а також оцінку навчальних досягнень кожного учня.

Фундаментальні аспекти розвитку методологічної компетентності логопеда в інклюзивному освітньому середовищі ґрунтуються на важливих теоретичних підходах, принципах і цінностях інклюзивної освіти, а також на основних її концептах (Данілавічюте, Литовченко, 2012). Логопед має працювати в команді психолого-педагогічного супроводу, тому важливим є партнерство та взаємодія, як ключові елементи розвитку методологічної компетентності логопеда.

Ключовими аспектами розвитку освіти для дорослих можна визначити наступне: зростання зацікавленості в цій сфері; розвиток інноваційних технологій, методів, засобів та форм навчання; адаптацію до вимог ринку праці; гнучкість і індивідуалізацію; підтримку залученості та різноманітності; а також соціальну відповідальність і громадянську активність.

Підвищення методологічної готовності логопеда відбувається в процесі проведення заходів з підвищення кваліфікації. Інститутом післядипломної педагогічної освіти розроблено типову програму для підвищення кваліфікації логопеда включаючи такі теми:

- Як логопеду бути ефективним.
- Цифрова трансформація освіти: роль штучного інтелекту в модернізації навчального процесу. Логопедія.
- Формування навичок аналізу та підбору цікавих ігор та іграшок для логопедичної роботи.
- Техніки та вправи для роботи вчителя-логопеда.
- Стратегії навчання дітей з мовленнєвими порушеннями у початковій школі.
- Практика логопедичних вправ для покращення дикції учнів.

- Вправи на розвиток уваги, пам'яті, мислення для учнів з ООП. «Тренажери для мозку». Логопедія.

- Інклюзія. Особливості роботи вчителя-логопеда в групі дітей з ООП «Тренажери для мозку». Вправи на розвиток уваги, пам'яті, мислення. Логопедія.

Поняття навчання протягом усього життя широко визнане як освітня мета та обов'язковий елемент професійного розвитку. Компетентності, отримані у закладах освіти, можна успішно використовувати за їхніми межами. Така можливість визначає динаміку та активність процесу навчання. Отже, ті, хто займається навчанням, перетворюються на особистості, здатні самостійно керувати та продовжувати здобувати знання протягом усього життя. Концепція навчання протягом усього життя включає в себе цінності та принципи, спрямовані на постійне здобуття, інтеграцію та застосування нових знань протягом усього життя.

Підвищення кваліфікації логопедів у системі неперервної освіти є сучасним та важливим завданням, що відзначається наростанням усвідомлення важливості підтримки навчання й розвитку впродовж всього життя. Цей процес є результатом розширення соціальної відповідальності та усвідомлення потреби у розвитку професійних компетентностей. Зараз електронне навчання набуває великої популярності, сприяючи поширенню різноманітних онлайн-курсів, вебінарів, конференцій та інших форм цифрової освіти. Це значно розширює можливості логопедів для підвищення кваліфікації, роблячи цей процес більш доступним та різноманітним. Крім того, підвищення кваліфікації сприяє адаптації логопедів до вимог ринку праці, враховуючи технологічний прогрес та постійні зміни в сучасному суспільстві, що вимагають постійного професійного вдосконалення.

Висновки. На основі вивчення літературних джерел та нормативних актів виявлено, що розвиток методологічної готовності логопеда є багатограничним завданням, що вимагає врахування останніх змін у розвитку інклюзивної освіти. Компетентісний підхід залишається актуальним у сучасній вітчизняній системі освіти, не зважаючи на те, що виник багато років тому. Цей підхід є актуальним також для системи неперервної педагогічної освіти.

На підставі аналізу літератури визначено, що неперервна освіта є фундаментальним компонентом професійного розвитку логопедів, і навчання має проходити протягом усього їхнього життя. Логопеди

можуть підвищувати свою кваліфікацію через різноманітні форми, включаючи навчання за програмами підвищення кваліфікації, участь у семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо, а також використовувати можливості стажування.

Методологічна готовність логопедів має чітку структуру, що включає у себе декілька компонентів: гносеологічний компонент, аксіологічний

компонент, праксеологічний компонент, професійно-особистісний компонент.

Перспективою подальших досліджень є розробка критеріїв вимірювання зазначених компонентів методологічної готовності логопедів у закладах освіти та проведення експерименту щодо дослідження цих компонентів у закладах дошкільної та середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранець Я. Види професійної компетентності сучасного педагога. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти*. Філософія. Педагогіка. 2022. Т 2 (3). С. 47–53.
2. Біляковська О. О. Професійна компетентність учителя як складова ефективної педагогічної діяльності. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 2011. С. 229–234
3. Васильєва Г. Організаційно-педагогічні умови формування методичної компетентності учителів інклюзивної форми навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. Т 2 (106). С. 193–210.
4. Гаєвць Я. С. Методична компетентність як мета та результат підготовки вчителя початкових класів. *Наука і освіта*. 2012. Вип. 8. С. 38–42.
5. Данілавичютє Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі. Навчально-методичний посібник. Київ : «А.С.К.», 2012. 239 с.
6. Калашнікова С. А. Компетентісно орієнтований підхід: базові поняття та положення. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія*. 2010. Ч 1. С. 67–71.
7. Кравченко Г. Ю. Система підвищення кваліфікації в умовах вищого навчального закладу. Збірник наукових праць: Керівник нової української школи: світоглядно-професійні орієнтири. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. С. 76–80.
8. Ніколенко Л. Науково-методичний супровід формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/pislya_dyplom_ospvina/1_2016/%D0%9D%D0%98%D0%9A%D0%9E%D0%9B%D0%95%D0%9D%D0%9A%D0%9E.pdf

REFERENCES

1. Baranets Ya. (2022) Vidy profesiinoi kompetentnosti suchasnoho pedahoha. [Types of professional competence of a daily teacher]. Newsletter of the Dnieper Academy of continuous coverage. Philosophy. Pedagogy. T 2 (3). pp. 47–53. [in Ukrainian].
2. Biliakovska O. O. (2011) Profesiina kompetentnist uchytelia yak skladova efektyvnoi pedahohichnoi diialnosti. [Professional competence of a teacher as a basis for effective pedagogical activity]. Scientific newsletter of the Melitopol State Pedagogical University. Series: Pedagogy. pp. 229–234. [in Ukrainian].
3. Vasyliieva H. (2021) Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia metodychnoi kompetentnosti uchyteliv inkluzyvnoi formy navchannia. [Organizational and pedagogical mental formation of methodological competence of teachers in an inclusive form of teaching]. Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies. T 2 (106). pp. 193–210. [in Ukrainian].
4. Haievets Ya. S. (2012) Metodychna kompetentnist yak meta ta rezultat pidhotovky vchytelia pochatkovykh klasiv. [Methodical competence is the meta and result of training for a teacher of cob classes]. Science and education. VIP. 8. pp. 38–42. [in Ukrainian].
5. Danilavichiutie E. A., Lytovchenko S. V. (2012) Stratehii vykladannia v inkluzyvnomu navchalnomu zakladi. [Strategies for investing in an inclusive initial mortgage]. Basic methodological textbook. Kiev: “A.S.K.”, 239 p. [in Ukrainian].
6. Kalashnikova S. A. (2010) Kompetentnisno oriientovanyi pidkhid: bazovi poniattia ta polozhennia. [Competently oriented approach: basic concepts and provisions]. Pedagogical awareness: theory and practice. Pedagogy. Psychology. Part 1. P. 67–71. [in Ukrainian].
7. Kravchenko H. Yu. (2017) Systema pidvyshchennia kvalifikatsii v umovakh vyshchoho navchalnoho zakladu. [The system of advanced qualifications in the minds of a great initial deposit]. Collection of scientific works: Kerivnik of the new Ukrainian school: clear-cut professional guidelines. Kiev: View of NPU im. M. P. Dragomanova., pp. 76–80. [in Ukrainian].
8. Nikolenko L. Naukovo-metodychnyi suprovit formalnoi, neformalnoi ta informalnoi osvity doroslykh. [Scientific and methodological support of formal, informal and informal education for adults.] URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/pislya_dyplom_ospvina/1_2016/%D0%9D%D0%98%D0%9A%D0%9E%D0%9B%D0%95%D0%9D%D0%9A%D0%9E.pdf [in Ukrainian].

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051:80.162.1]:004](045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-40>

Валентина КОВАЛЬ,
orcid.org/0000-0002-7698-3600
доктор педагогічних наук,
професор кафедри української мови та методики її навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) v.o.koval@udpu.edu.ua

Лія ЛУКІНА,
orcid.org/0000-0001-6133-5902
аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту,
викладач кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) lija-lukina@ukr.net

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ПОЛОНІСТІВ

Особливість XXI століття відображена в динамічному розвитку ІТ та Інтернету. Сучасні технології стрімко входять у всі сфери нашого життя. Процес впровадження інформаційних технологій не оминув і сферу освіти. Сьогодні можна говорити не тільки про можливості, але й про необхідність використання інноваційних засобів у навчальному процесі.

Сучасна система освіти зазнає глобальних змін, тому майбутні фахівці мають бути повністю готовими до життя у відкритому інформаційному просторі, розвиваючи навички, необхідні у XXI столітті, з метою забезпечення їх безперервної освіти протягом життя. У сучасному суспільстві ми спостерігаємо нові глобальні тенденції – технологічні, економічні, культурні, екологічні, які входять до складу швидких і нерівномірних процесів глобалізації.

У статті визначено поняття «інформаційно-комунікаційні технології» та «цифрові технології», охарактеризовано технічні можливості обробки інформації за допомогою комп'ютерних технологій, розглянуто цифрові ресурси та їх засоби, які використовують у процесі вивчення польської мови, виділено переваги використання цифрових технологій у процесі професійної підготовки майбутніх учителів польської мови.

Зазначено, що володіння засобами ІКТ – є однією з основних вимог до професійної підготовки не лише майбутнього учителя польської мови, а й інших фахівців.

Доведено, що використання цифрових технологій забезпечує майбутнім учителям-полоністам доступ до нових джерел інформації, підвищує ефективність саморозвитку, відкриває нові можливості для творчого самовираження, формування й розвитку професійних компетентностей, а також дає можливість застосовувати інноваційні методи навчання.

Зроблено висновок, що використання комп'ютерів та інших пристроїв у поєднанні з цифровими інструментами дозволяє студентам відігравати більш активну роль і бути у центрі освітнього процесу. Технології Web 2.0 полегшують студентам створення контенту, співпрацю з колегами, оцінку роботи один одного та заохочують до спільного навчання.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, цифрові технології, Інтернет-ресурси, професійна підготовка, учитель польської мови.

Valentyna KOVAL,*orcid.org/0000-0002-7698-3600**Doctor of Pedagogical Sciences,**Professor at the Department of Ukrainian Language and Teaching Methods**Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University**(Uman, Cherkasy region, Ukraine) v.o.koval@udpu.edu.ua***Liia LUKINA,***orcid.org/0000-0001-6133-5902**Graduate student at the Department of Pedagogy and Educational Management,**Lecturer at the Department of Applied Linguistics, Foreign Literature and Journalism**Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University**(Uman, Cherkasy region, Ukraine) lija-lukina@ukr.net*

DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE POLONIST TEACHERS

The peculiarity of the 21st century is reflected in the dynamic development of IT and the Internet. Modern technologies are rapidly entering in all spheres of our lives. The process of introducing information technologies has not bypassed the sphere of education. Today, we can talk not only about the possibilities, but also about the necessity of using innovative means in the educational process.

The modern education system is undergoing global changes, therefore, future specialists must be fully prepared for life in the open information space, developing the skills needed in the 21st century in order of to ensure their continuous education throughout life. In modern society, we observe new global trends – technological, economic, cultural, ecological, which are part the rapid and uneven processes of globalization.

The article defines the concepts of «information and communication technologies» and «digital technologies». It characterizes the technical possibilities of information processing with the help of computer technologies, highlights the advantages of using digital technologies in the process of professional training of future teachers of the Polish language.

It is noted that the possession of ICT tools is one of the main requirements for professional training not only of a future teacher of the Polish language, but also of other specialists.

It has been proven that the use of digital technologies provides future Polish teachers with access to new sources of information, increases the effectiveness of self-development, opens up new opportunities for creative self-expression, formation and development of professional competences, and also provides an opportunity to apply innovative teaching methods.

It was concluded that the use of computers and other devices in combination with digital tools allows students to play a more active role and be at the center of the educational process. Web 2.0 technologies make it easier for students to create content, collaborate with colleagues, evaluate each other's work, and encourage collaborative learning.

Key words: *information and communication technologies, digital technologies, Internet resources, professional training, Polish teacher.*

Постановка проблеми. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) суттєво вплинули на зміну підходу до освіти та ролі учителя та учнів у сучасній школі. Вони стерли межу між «цифровими іммігрантами» (учителями) і «цифровими тубільцями» (учнями), оскільки нові технології увійшли в наше життя і стали його невід'ємною частиною. Ми постійно вчимося функціонувати в онлайн-світі, і пандемія та війна додатково показали, що ми можемо робити це все дуже ефективно.

Зростаюча глобальна взаємозалежність сучасних громадян, особливо молодого покоління, вимагають участі в ефективному вирішенні глобальних проблем місцевого та національного суспільного життя. Тому необхідно здійснювати системну та якісну підготовку студентів, а також розвивати важливі ключові компетентності, зокрема цифрові, щоб ефективно функціонувати

в інформаційному суспільстві, заснованому на знаннях в контексті глобалізації та інтернаціоналізації.

Законом України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні», іншими нормативно-правовими актами визначено «необхідність розвитку інформаційного суспільства, орієнтованого на інтереси людей, відкритого для всіх, в якому кожна людина може створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, мати можливість повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяти суспільному і особистісному розвитку та підвищувати якість життя» (Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні, 2007).

Аналіз досліджень. Проблеми використання сучасних ІК та цифрових технологій в освітньому процесі досліджуються нині досить активно.

Такі вчені як Г. Швавич, В. Толстой, Л. Петречук, Ю. Іващенко, О. Гуляєва, О. Соболенко у навчальному посібнику «Сучасні інформаційно-комунікаційні технології» детально проаналізували поняття, переваги та недоліки ІКТ і їх використання в освітньому процесі.

Варто звернути увагу на ґрунтовні дослідження інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі вчених Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. Серед численних праць учених цього інституту у контексті проблеми нашого дослідження увагу привертають наукові розвідки Л. Сав'юк та О. Войченко, які стосуються залучення молоді до он-лайн курсів; О. Ковтун досліджував проблеми формування комунікативної культури в сучасному інформаційному середовищі; І. Веретінова, О. Попель, Н. Добровольська у своїх дослідженнях особливу увагу звертають на формування навичок іншомовного мовлення у віртуальному середовищі ЗВО.

Особливості використання цифрових технологій у процесі вивчення іноземної мови досліджують В. Краснопольський, Л. Морська, Є. Полат, П. Сердюков та інші.

Можливості інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у вивченні польської мови як іноземної та полоністичній глоттодидактиці зокрема студіюють О. Бамбрович, М. Валкевич, Й. Ласковська, М. Лісецька, Н. Моїсеєнко, Б. Ольчик, Д. Раєвич, М. Франя.

Мета дослідження – аналіз використання цифрових технологій у процесі професійної підготовки майбутніх учителів польської мови.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутніх учителів іноземних мов регламентується Конституцією України (2021), Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання (англ. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment) (2003), законами України «Про вищу освіту» (2023), «Про освіту» (2019), Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти (2011), Державним стандартом вищої освіти (2021) та ін., у яких наголошується на необхідності оновлення змісту, форм і методів професійної підготовки учителів іноземних мов на основі прогресивного розвитку та запровадження інноваційних технологій навчання.

З розвитком комп'ютерних технологій з'явилися нові стратегії навчання та нова термінологія. Сьогодні досить відомими є такі поняття: CAI (Computer Aided Instruction) – навчання за допомогою комп'ютера, CAL (Computer Assisted

Learning) – вивчення за допомогою комп'ютера, CBI (Computer Based Instruction) – освіта на основі комп'ютерних технологій. Стосовно вивчення іноземних мов були розроблені наступні концепції: CALT (Computer Assisted Language Teaching) – навчання іноземних мов за допомогою комп'ютера, MALL (Mobile Assisted Language Learning) – вивчення мови з використанням мобільних технологій і найпопулярніше CALL (Computer Assisted Language Learning) – вивчення іноземних мов за допомогою комп'ютера.

Оскільки цифрові технології є складовою інформаційно-комунікаційних технологій, спочатку розглянемо поняття інформаційно-комунікаційних технологій.

Поняття інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) походить від англ. Information and communications technology, ICT – часто використовується як синонім до інформаційних технологій (ІТ), хоча ІКТ це загальніший термін (Лукіна, 2023: 80).

«Інформаційно-комунікаційні технології» – технології опрацювання інформації за допомогою комп'ютера та телекомунікаційних засобів (Гресь, Фатєєва, 2016: 108), а цифрові технології – це електронні інструменти, пристрої та ресурси, які обробляють, генерують або зберігають дані.

Отже, до цифрових ресурсів та їх засобів, які використовують у процесі вивчення польської мови можна віднести:

- електронні підручники, посібники та словники;
- автентичні матеріали, тобто матеріали взяті з оригінальних джерел. Сюди належать аудіо- (пісні, радіопередачі, звернення, подкасти, аудіокнижки) та відеоматеріали (художні фільми, документальні фільми, мультфільми, серіали, відео, телепередачі, ток-шоу, інтерв'ю, кліпи, рекламні ролики, трейлери до фільмів тощо);
- спеціальні навчальні ресурси для вивчення польської мови (Po Polsku Po Polsce, Polski.info, Polskijazyk.pl, LingoHut та ін.);
- прикладні програми (MS Word, MS PowerPoint, веб-браузери, вебзастосунки);
- синхронні (за типом Google Meet, ZOOM, Microsoft Teams, Skype) та асинхронні (електронна пошта, чати, форуми, групи в соціальних мережах) засоби навчання;
- електронні додатки та електронні навчальні ігри.

Дослідниці Тесцова О. та Лопата І. зауважують, що новітні інформаційні технології значно розширюють аудиторію студентів, даючи можливість навчатися не лише в Україні, а й пере-

буваючи за її межами. Дистанційне навчання, що стало вимушеною формою здобуття знань із часів COVID-19, і досі триває для України через повномасштабне вторгнення, змушує викладачів вибирати методи та принципи навчання, що були б ефективними у віртуальному освітньому середовищі (Гесцова, Лопата, 2023: 74).

Найпопулярнішою освітньою платформою для дистанційного навчання є Moodle, тобто Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment. Її творцем є австралійський інформатик і педагог Martin Dougiamс. Перша версія платформи була запущена в 2002 році. З тих пір він використовується багатьма установами, пов'язаними з освітою (університетами, коледжами, школами) приватними підприємствами, некомерційними організаціями, лікарнями, бібліотеками тощо.

Використовуючи платформу Moodle, викладач може створювати курси та наповнювати їх контентом: лекціями, допоміжною інформацією, тестами, завданнями, аудіо та відео файлами. Після виконання завдань студентами викладач оцінює роботи та публікує свій коментар. Таким чином платформа Moodle є осередком створення навчального матеріалу та забезпечення ефективної взаємодії між учасниками освітнього процесу.

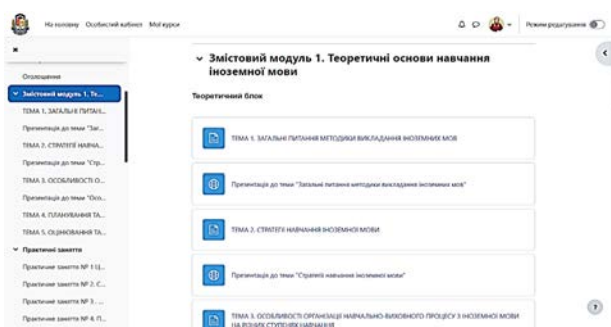

Рис. 1. Навчальний курс на платформі Moodle з дисципліни «Методика навчання польської мови»

Застосування інформаційних технологій суттєво змінило методи викладання багатьох дисциплін, зокрема польської мови. Польська дослідниця Йоланта Ласковська наголошує на тому, що комп'ютер є засобом, який можна по різному використовувати в глоттодидактиці та який дає змогу застосовувати більш комплексні програми, ніж традиційні, електронні носії, такі як відео- або компакт-диски. Технічні можливості обробки інформації за допомогою комп'ютера можна використати в навчанні:

- як джерело інформації – швидкість пошуку інформації стає неоціненною;
- як засіб формування навичок – граматичні та стилістичні вправи можна виконувати за допомогою комп'ютера для швидкого, цікавого й ефективного закріплення матеріалу;
- як засіб демонстративного навчання – відповідно до принципу демонстративного навчання комп'ютер ефективніше замінює, наприклад, крейду чи дошку;
- як засіб імітації та моделювання – допомога в реконструкції процесів, подій, аналізі та оцінці подій;
- як засіб висловлювання – використовується, наприклад, у коректурних роботах (Laskowska, 2019: 162).

Науковець А. Черненко виділяє такі переваги використання цифрових технологій у процесі навчання майбутніх учителів іноземних мов, а саме: 1) надання великого обсягу автентичної інформації; 2) вплив на всі канали сприйняття за рахунок використання мультимедійних технологій (текст, графіка, звук, мультиплікація, відео); 3) адаптивність; 4) нелінійність надання інформації; 5) висока зацікавленість у навчальному процесі (Черненко, 2019: 196).

Висновки. Розвиток інформаційних технологій зумовлює зміни у навчанні, в тому числі в глоттодидактиці. Такі зміни носять передусім позитивний характер, тому що контекст навчання іноземної мови розширено за рахунок віртуального простору. ІК технології урізноманітнюють процес навчання та підвищують мотивацію студентів. Нова навчальна віртуальна реальність допомагає розширювати знання та процес самоосвіти молоді та дорослих.

Використання цифрових технологій у підготовці майбутніх учителів польської мови сприяє вирішенню таких основних дидактичних завдань, а саме: підвищення мотивації студентів до вивчення мови, активізація пізнавальної діяльності, вдосконалення творчих здібностей і готовності до самостійного вивчення мови, індивідуалізація навчання, інтенсифікація навчання, розвиток логіки та мислення.

Перспективним для нашого дослідження є аналіз особливостей використання дистанційних освітніх технологій у професійній підготовці майбутніх учителів польської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гресь А., Фатєєва В. Особливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі вивчення іноземної мови. *Наукові праці. Педагогіка*. Випуск 258. Том 270. 2016. С. 108–111.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти від 23.11.2011 р. № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-p#Text> (дата звернення: 20.01.2024).

3. Державний стандарт вищої освіти від 11.05.2021 р. № 520. URL:<https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti> (дата звернення: 20.01.2024).
4. Закон України «Про вищу освіту» Редакція від 27.12.2023. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 20.01.2024).
5. Закон України «Про освіту» № 10 р/2019 від 16.07.2019. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.01.2024).
6. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 9 січня 2007 року № 537-V. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/537-v-5433> (дата звернення: 20.01.2024).
7. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. URL:http://www.khotivnkv.edukit.kiev.ua/Files/downloads/zagalnoyevrop_rekom.pdf (дата звернення: 20.01.2024).
8. Конституція України. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/commemorative_constitution_2021.pdf (дата звернення: 20.01.2024).
9. Лукіна Л., Теоретичні основи використання інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці майбутніх учителів польської мови. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Випуск 3(206). Кропивницький: Видавничий дім «Гельветика». 2023. С. 78-82.
10. Тесцова О., Лопата І. Роль цифрових технологій у процесі вивчення іноземної мови. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Випуск 1 (204). 2023. С. 71-76.
11. Черненко А. Цифрові технології у процесі навчання майбутніх учителів іноземних мов. *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. Харків. 2019. Вип. 61. С. 193-200.
12. Laskowska J. Technologie cyfrowe w nauczaniu języka polskiego jako obcego. *Kształwienie polonistyczne cudzoziemców*, № 26. 2019. S. 161-170.

REFERENCES

1. Hres A., Fatieieva V. (2016) Osoblyvosti zastosuvannya informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u protsesi vyvchennia inozemnoi movy. [Peculiarities of the use of information and communication technologies in the process of learning a foreign language] *Naukovi pratsi. Pedahohika. – Scientific works. Pedagogy*. 258, 270. 108–111. [in Ukrainian].
2. Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity. [State standard of basic and full general secondary education] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-p#Text> (last accessed: 20.01.2024). [in Ukrainian].
3. Derzhavnyi standart vyshchoi osvity. [State standard of higher education] URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti> (last accessed: 20.01.2024). [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu». [Law of Ukraine On Higher Education] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (last accessed: 20.01.2024). [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». [Law of Ukraine On Education] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (last accessed: 20.01.2024). [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady rozvytku informatsiinooho suspilstva v Ukraini». [The Law of Ukraine On the Basic Principles of Information Society Development in Ukraine] URL: <https://www.president.gov.ua/documents/537-v-5433> (last accessed: 20.01.2024). [in Ukrainian].
7. Zahalnoievropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia. [Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment] http://www.khotivnkv.edukit.kiev.ua/Files/downloads/zagalnoyevrop_rekom.pdf (last accessed: 20.01.2024). [in Ukrainian].
8. Konstytutsiia Ukrainy. [Constitution of Ukraine] URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/commemorative_constitution_2021.pdf (last accessed: 20.01.2024) [in Ukrainian].
9. Lukina L., (2023) Teoretychni osnovy vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv polskoi movy. [Theoretical foundations of the use of information and communication technologies in the training of future teachers of the Polish language] *Naukovi zapysky. Serii: Filolohichni nauky. – Proceedings. Series: Philological sciences*. 3(206). 78-82. [in Ukrainian].
10. Testsova O., Lopata I. (2023) Rol tsyfrovyykh tekhnolohii u protsesi vyvchennia inozemnoi movy. [The role of digital technologies in the process of learning a foreign language] *Naukovi zapysky. Serii: Filolohichni nauky. – Proceedings. Series: Philological sciences*. 1 (204). 71-76. [in Ukrainian].
11. Chernenko A. (2019) Tsyfrovi tekhnolohii u protsesi navchannia maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov. [Digital technologies in the process of training future teachers of foreign languages] *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohika ta psykholohiia»*. – Collection of scientific works «Pedagogy and psychology». 61. 193-200. [in Ukrainian].
12. Laskowska J. (2019) Technologie cyfrowe w nauczaniu języka polskiego jako obcego. [Digital technologies in teaching Polish as a foreign language] *Kształwienie polonistyczne cudzoziemców*. – Polish language education for foreigners, 26. 161-170. [in Polish].

УДК 378.017:316.77]: [378.018.8:373.011.3-051:78]:378.091.31/.39-025.14: [37.091.214.18:78.087.68](045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-41>

Ольга КОЗІЙ,

orcid.org/0000-0002-3225-991X

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри музикознавства та вокально-хорового мистецтва
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) *olgakozii19@gmail.com*

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ПРИ ВИВЧЕННІ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена надзвичайно актуальній проблемі сьогодення – розвитку комунікативних навичок майбутніх учителів музичного мистецтва в умовах змішаного навчання. Зазначається, що використання дистанційного навчання в освітньому процесі значно загострює проблему комунікації, особливо при вивченні диригентсько-хорових дисциплін. Автор характеризує переваги дистанційного та традиційного навчання та зауважує, що змішана форма навчання передбачає можливість збереження загальних принципів організації традиційного навчання із використанням сучасних електронних освітніх платформ і ресурсів, визначає сприятливі умови для розвитку комунікативних навичок здобувачів вищої освіти у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін. Мета статті полягає у визначенні підходів розвитку комунікативних навичок майбутніх учителів музичного мистецтва при диригентсько-хоровій підготовці та дослідженні форм розвитку комунікативних навичок при змішаній формі навчання. Зокрема, уточнюються дефініції: «комунікативні навички», «комунікація», «комунікативна компетентність».

«Комунікативні навички» розуміємо як сукупність окремих професійних та психологічних якостей, які в результаті комунікативної підготовки виражають міру основних прийомів спілкування у професійній діяльності. Визначені найбільш сприятливі умови для розвитку комунікативних навичок майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вивчення предмету «Хорове диригування».

Зроблено висновок про те, що комунікативні навички є важливою складовою професійної компетентності педагога, які сприяють оптимальній організації взаємодії вчителя музичного мистецтва з учнями, саме тому необхідно зосередити увагу на їх розвитку під час вивчення диригентсько-хорових дисциплін, визначені підходи які сприяють формуванню комунікативних навичок.

Ключові слова: комунікативні навички, комунікація, комунікативна компетентність, майбутні вчителі музичного мистецтва, диригентсько-хорові дисципліни, змішане навчання.

Olga KOZII,

orcid.org/0000-0002-3225-991X

Candidate of Pedagogic Sciences (Ph.D.),

Associate Professor at the Department of Musicology and Vocal and Choral Arts

Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University

(Uman, Cherkasy region, Ukraine) *olgakozii19@gmail.com*

DEVELOPMENT OF THE COMMUNICATION SKILLS OF THE FUTURE MUSIC TEACHERS WHEN STUDYING CONDUCTING AND CHORAL DISCIPLINES IN CONDITIONS OF THE HYBRID EDUCATION

The article is devoted to a very relevant problem of nowadays – the development of the communication skills of the future music teachers in the conditions of the hybrid education. It is noted that the use of distance learning in the educational process significantly elevates the problem of communication, especially when studying conducting and choral disciplines. The author characterizes the advantages of distance and traditional education and notes that the hybrid form of education provides the possibility of preserving the general principles of the organization of traditional education with the use of modern electronic educational platforms and resources, determines favorable conditions for the development of communication skills of students of higher education in the process of studying conducting and choral disciplines. The purpose of the article is to determine the approaches to the development of communicative skills of future music teachers during conducting and choral training and to study the forms of communication skills development in a hybrid form of education. In particular, the definitions: «communicative skills», «communication», «communicative competence» are clarified.

We understand «communicative skills» as a set of individual professional and psychological qualities that, as a result of communicative training, express the extent of basic communication techniques in professional activity. The most favorable conditions for the development of communication skills of future music teachers in the process of studying the subject «Choir Conducting» have been determined.

It was concluded that communication skills are an important component of a teacher's professional competence, which contribute to the optimal organization of the interaction of a music teacher with students, that is why it is necessary to focus on their development during the study of conducting and choral disciplines, the approaches that contribute to the formation of communication skills have been determined.

Key words: communication skills, communication, communicative competence, future music teachers, conducting and choral disciplines, hybrid learning.

Постановка проблеми. Гуманізація освіти третього тисячоліття спонукає до пошуку нових ефективних форм комунікації та до створення умов для духовного та інтелектуального розвитку особистості. В усьому світі пандемія дала поштовх, а повномасштабне збройне вторгнення росії в Україну зумовило перехід з традиційної форми навчання до дистанційного та змішаного навчання. Використання дистанційного навчання в освітньому процесі значно загострює проблему комунікації, особливо при вивченні мистецьких дисциплін. Змішана форма навчання інтегрує аудиторну та позааудиторну форми навчальної діяльності здобувачів вищої освіти на основі використання технологій традиційного, дистанційного, електронного, мобільного навчання.

В умовах сьогодення, основною метою у поведінці педагогічного процесу є формування та розвиток культурної, високодуховної, патріотичної, інтелектуальної, творчої, ініціативної, креативної особистості, успішної та корисної для суспільства, фахівця нової генерації, здатного до розвитку та самовдосконалення впродовж життя. Від культури вчителя, загальної ерудиції, рівня професійної та педагогічної майстерності залежить вміння критично мислити, розуміти сучасні методи і технології викладання дисциплін, розуміти методи та способи ефективно комунікації. Нині, в музичній педагогіці проблема розвитку комунікативних здібностей майбутнього вчителя музики вимагає особливої уваги з боку фахівців.

Праця сучасного вчителя музичного мистецтва – це постійна взаємодія з іншими суб'єктами (учнями, колегами, митцями, батьками, адміністрацією). Дотримання учителем педагогічного такту, культури спілкування, вміння встановлювати психологічний контакт також вимагає мистецького володіння засобами вербальної та невербальної комунікації. Л. Василевська-Скупа наголошує на тому, що «професійним обов'язком вчителя, який має розвивати емоційно-почуттєву сферу учнів засобами музичного мистецтва, удосконалювати їхній духовний розвиток є здійснення умінь: слухати співрозмовників, встановлювати з ними психологічний контакт, враховувати індивідуальні особливості вихованців» (Василевська-Скупа, 2014: 42).

У дослідженнях науковців дефініція «комунікація» зазвичай ототожнюється з поняттям «спілку-

вання», але А. Соколов зауважує, що спілкування є лише однією із форм комунікативної діяльності. Ю. Волкова акцентує увагу на тому, що у європейських наукових дослідженнях присутній лише термін «комунікація»: німецькою – kommunikation, англійською – communication, іспанською – comunicación, французькою – communication, італійською – comunicazione. Авторка у своєму дисертаційному дослідженні «Формування художньо-комунікативних умінь майбутніх учителів музики і хореографії» тлумачить комунікацію як спілкування з мистецтвом, «спілкування рівноправних партнерів як діалогу «через мистецтво» в процесі інтерактивної поліфонічної взаємодії» (Волкова, 2016: 15).

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу ми не знайшли однозначного висвітлення окремих аспектів означеної проблеми, а різносторонність наукових поглядів спонукає до глибшого вивчення питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ціла низка науковців досліджувала розвиток комунікативної компетентності в майбутніх учителів музики серед яких Н. Бібік, В. Давидов, А. Козир, О. Комаровська, О. Отич, Г. Падалка, О. Щолокова та інші.

На важливій ролі комунікативних умінь учителя наголошували такі науковці: О. Бодальова, О. Гармаш, А. Годлевська, О. Гузар, Т. Іванова, І. Когут, В. Кузьменко, Г. Міськова, Л. Петровська, С. Салій, О. Рудницька та інші. Структурні компоненти та технології розвитку комунікативних умінь майбутнього вчителя досліджували: А. Асмолова, А. Дубаков, А. Капська, О. Мерзлякова, Ю. Рібцун. Питання засад формування комунікативної компетентності у майбутніх учителів музики досліджували: Л. Василевська-Скупа, К. Кушнір, І. Полубоярина, Є. Проворова та інші.

Нині, високий рівень комунікативної компетентності є необхідним елементом у всіх сферах суспільного життя, однією з головних характеристик професійної компетентності та спеціальної підготовки фахівців, особливо у сфері надання освітніх послуг. Проблема формування комунікативних навичок у майбутніх вчителів знайшла своє висвітлення у наукових працях багатьох дослідників, але умови навчання змінюються і окремі аспекти проблематики залишаються

недостатньо вивченими. Зокрема, потребує аналізу питання розвитку комунікативних навичок при диригентсько-хоровій підготовці здобувачів вищої освіти в умовах змішаного навчання.

Мета статті: визначити підходи розвитку комунікативних навичок при диригентсько-хоровій підготовці здобувачів вищої освіти, дослідити форми розвитку комунікативних навичок при змішаній формі навчання.

Виклад основного матеріалу. Розвиток комунікативних навичок майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін є невід'ємною складовою багатогранного процесу формування комунікативної компетентності. Комунікативну компетентність майбутніх учителів музичного мистецтва розуміємо як здатність реалізовувати ефективну комунікативну взаємодію з метою вирішення професійних завдань.

На важливості розвитку комунікативних навичок вчителя музичного мистецтва, наголошує у своїй праці Л. Василевська-Скупа. Науковиця обґрунтувала методологічні засади, педагогічні умови, методи формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової вокально-хорової підготовки. Визначила сутність її складових компонентів – комунікативних умінь, що визначають здатність учителя до спілкування з учнями засобами музичного мистецтва, здійснюють морально-етичний вплив на вихованців, транслюють їм власний досвід художньо-педагогічного спілкування, що сприяє соціокультурному вихованню школярів, формуванню їхніх художніх смаків, ціннісних орієнтацій, національної самосвідомості (Василевська-Скупа, 2014: 73).

Володіння культурою писемного та усного мовлення, педагогічною майстерністю – одна з найважливіших умов для професійної комунікації майбутнього вчителя. Сучасні науковці «комунікативну компетентність» визначають як: «сукупність сформованих професійних знань, комунікативних та організаторських здібностей, здатності до самоконтролю, імпліцитної культури вербальної та невербальної взаємодії, а комунікативні здібності вчителя – здібності до спілкування з дітьми, вміння знайти правильний підхід до учнів, встановити з ними доцільні, з педагогічної точки зору, взаємовідносини; наявність педагогічного такту» (Ходанич, Палько, 2018: 34).

Виходячи з особливостей музично-педагогічної комунікації І. Полубоярина визначила особливості та умови забезпечення її продуктивності із урахуванням: емоційно-естетичної спрямованості

змісту музики; особливостей музичного сприйняття учнів; характеру взаємодії учителя й учнів у процесі музичної діяльності; семантики музичної мови з усіма її змістовними, виражальними та комунікативними властивостями; комунікативних процесів у музично-естетичному навчанні та вихованні (Полубоярина, 2006: 137).

У своєму дисертаційному дослідженні Є. Проворова визначає такі методичні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики: дотримання педагогічних принципів навчальної діяльності (наочності, системності, усвідомленості, самостійності та активності); створення спеціально організованих умов (осмислення теоретичних аспектів і засвоєння студентами ґрунтовних знань із комунікативних процесів у навчанні); формування установки на розвиток комунікативної компетентності; організація семінарських і практичних занять із використанням сучасних технологій навчання та інтерактивних методик; створення сприятливого навчального середовища для проведення тренінгів; розроблення та впровадження методик психолого-педагогічного діагностування рівнів комунікативної компетентності; впровадження й поетапне застосування методів, що сприяють формуванню комунікативної компетентності, дозволяючи розробити певну педагогічну технологію (Проворова, 2008: 12).

Погоджуючись із дослідницею хочеться зауважити, що в умовах дистанційного навчання всі методи і форми потребують коректив. Змішана форма навчання передбачає можливість збереження загальних принципів організації традиційного навчання з використанням сучасних електронних освітніх платформ і ресурсів. Перевагами дистанційного навчання можемо вважати: індивідуалізацію, гнучкість, інтерактивність, адаптованість як можливість організації навчального процесу для здобувачів вищої освіти з різним рівнем підготовки та різними потребами; переваги традиційного навчання: емоційна складова особистісного спілкування викладача зі студентами, використання тактильних, вокально-слухових, музично-образних та інших специфічних методів навчання, які ефективно впливають на диригентсько-виконавську діяльність здобувачів вищої освіти.

Підготовка до практики з хоровим колективом розпочинається в класі хорового диригування, коли здобувачі вищої освіти активно включаються у процес моделювання умов репетиційної роботи, відбору та апробуванню технічних прийомів, необхідних для керування колективом. Розпочинається робота над хоровим твором з ознайом-

лення, вивчення та аналізу хорової партитури, яка є основним інформаційним джерелом, де автори закодували художній образ. Для розкодування цієї інформації необхідні теоретичні знання та практичні навички не лише з предметів диригентсько-хорового циклу («Хорознавство», «Хоровий клас», «Хорове диригування», «Методика роботи з хором»), а й знання з музично-теоретичних дисциплін, володіння грою на фортепіано та власним голосом.

Важливим чинником під час вивчення предметів диригентсько-хорового циклу є психоемоційне тло: доброзичливість, довіра, мотивація, емоційна свобода, невимушеність між усіма учасниками навчального процесу та використання індивідуального підходу до кожного здобувача вищої освіти, враховуючи психо-фізіологічні особливості, емоційний стан, умови, в яких перебувають під час навчання студенти. Комунікативна природа хорового мистецтва несе невичерпні можливості збагачення індивідуального досвіду здобувачів освіти, зокрема комунікативного. Розвинута емпатія викладача сприяє когнітивному поєднанню, яке і слугує ядром комунікації. В хоровому диригуванні головними фігурантами комунікації являється композитор, диригент, хор та слухачі.

Розширення тезаурусу здобувачів вищої освіти у різних жанрах і видах мистецтва, накопичення художнього досвіду є першочерговим завданням у підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва до комунікації.

Застосовуючи герменевтичний («герменевтика – мистецтво розуміння та осягнення смислу і значення знаків, теорія та загальні правила інтерпретації текстів» (Енциклопедія освіти, 2021: 242) та семіотичний («семіотика – наука про різні системи знаків, які використовуються у процесах комунікації для передачі повідомлення, інформації... спеціальну систему знаків або сигналів, призначену для передачі повідомлення, називають кодом» (Філософський словник, 2002: 575) підходи при розучуванні нового хорового твору в класі хорового диригування, під час аналізу літературного тексту, мелодичної лінії, гармонії, фактури та різних засобів музичної виразності, після прослуховування твору для розширення словникового запасу здобувачам вищої освіти пропонується описати образ і почуття, які викликає певний хоровий твір, знайти яскраві асоціації для глибшого емоційного сприймання та розуміння авторського задуму. Тому, володіння вербальними комунікативними навичками важливе для того, щоб зрозуміло і чітко висловлювати думки та вміти передати образно-емоційні почуття, аргументу-

вати власні ідеї, володіти професійною термінологією, вести діалог з виконавцями та заохочувати їх, адже комунікація – це активний процес обміну інформацією. Важливим засобом мовної виразності є інтонація, її підвищення, зниження, емоційне забарвлення. Окрім комунікативної функції, мовна інтонація сприяє виділенню найважливіших слів, словосполучень, а також конкретизує ставлення диригента до предмета висловлювання. Найбільша виразність мови досягається за допомогою чіткої артикуляції, продуманого використання логічних наголосів та психологічних пауз, різноманітності темпу та ритму мовлення.

Художньо-мистецька комунікація, яка залежить від правильного прочитання задуму композитора в контексті історичних подій, епохи, соціальної картини, ставлення до загального образу інтерпретатора і його психо-емоційного стану дає можливість правдиво відтворити ідею твору, хоча, як слушно зауважує І. Бермес: «кінцевий результат залежатиме як від професійної майстерності співаків (їх музичних, вокальних і артистичних здібностей), так і контакту, що встановлюється між диригентом і хористами у процесі виконання» (Бермес, 2020: 170).

На думку Ю. Волкової: «художньо-образний вид мислення в процесі художньо-педагогічної комунікації дозволяє вербалізувати художньо-образний зміст твору мистецтва на основі суб'єктного мистецького досвіду та асоціативних зв'язків, тобто створити його художньо-вербальну інтерпретацію, яка є компонентом художньої інтерпретації» (Волкова, 2016: 39). Диригент повинен викладати думки образно, емоційно, чітко, використовуючи відточені ємні формулювання, підкріплюючи їх власним показом: жестом, вокальним виконанням чи звучанням на фортепіано. Для активізації діяльності виконавців у мовленні диригента бажано використовувати образні порівняння, метафори, різноманітні аналогії.

Хоровий спів – особливий вид комунікації, який підсилює вплив невербальними засобами комунікації та має свої художньо-виражальні можливості. До невербальної комунікації О. Коваль відносить: «1) оптико-кінетичну систему (жести, міміку, пантоміміку); 2) пара-екстралінгвістичну систему (інтонацію, немовні додатки, паузи); 3) систему «контакту очима» (візуальні засоби); 4) систему організації простору і часу комунікації (дистанцію, розташування)» (Коваль, 2013: 106). Всі навички як вербальної так і невербальної комунікації відпрацьовуються в класі хорового диригування, хоровому класі, практикуму роботи з хором, педагогічній практиці.

Для формування комунікативних навичок нами визначений *герменевтичний підхід*, який пов'язаний із формуванням навичок розуміння образного змісту хорового твору, авторського задуму та *семіотичний підхід*, який сприяє побудові художньої комунікації на умовах осмислення знакових систем хорового мистецтва та розуміння виразного смислового наповнення елементів музичної мови.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що завдяки стрімкому розвитку інформаційно-комунікаційних технологій змішане навчання надає можливість комунікувати викладачам зі студентами, розвивати комунікативні навички здобувачів вищої освіти при вивченні диригентсько-хорових дисциплін та проєктувати навички комунікації з хоровим колективом.

Дослідження розвитку комунікативних навичок дозволяє усвідомити складність їх структури, обумовлену як соціальними так і природними чинниками. У складі сформованих комунікативних навичок можемо виділити: здатність до оптимізації міжособистісних відносин; вплив на співрозмовників; регуляцію власної поведінки та поведінки інших учасників взаємодії тощо. Визначено також спеціальні алгоритми вдосконалення навичок педагогічного спілкування на заняттях хорового диригування в умовах змішаного навчання.

Наше дослідження не вичерпує всієї глибини означеної проблеми. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні етапів формування комунікативних навичок при позааудиторній діяльності здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бермес І. Л. Особливості комунікації «композитор – слухач» у хоровому виконавстві. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ : ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. Вип. №2. С. 168–173.
2. Василевська-Скупа Л. П. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва : монографія. Вінниця : Планер, 2014. 208 с.
3. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. Київ : Академія, 2006. 256 с.
4. Волкова Ю. І. Формування художньо-комунікативних умінь майбутніх учителів музики і хореографії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2016. 323 с.
5. Енциклопедія освіти / НАПН України ; [голов. ред. В. Г. Кремень та ін. 2-ге вид., допов. та переробл. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
6. Коваль О. Тематичний словник-довідник з психології та педагогіки : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. та переробл. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. С. 106.
7. Полубоярина І. І. Формування професійної компетентності майбутніх учителів музики в педагогічному коледжі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2008. 20 с.
8. Проворова Є. М. Методичні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2008. 19 с.
9. Професійне мовлення вчителя : короткий словник термінів / уклад.: Ходанич Л. П., Палько Т. В. Ужгород, 2018. 84 с.
10. Філософський енциклопедичний словник / Шинкарук В. І. (голов. ред.) та ін.; Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. Київ : Абрис, 2002. С. 575.

REFERENCES

1. Bermes, I.L. (2020). Osoblyvosti komunikatsii «kompozytor – slukhach» u khorovomu vykonavstvi [Peculiarities of “composer-listener” communication in choral performance]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Managers of Culture and Arts*, 2, 168-173 [in Ukrainian].
2. Vasylevska-Skupa, L.P. (2014). *Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Formation of communicative competence of future teachers of musical art]*. Vinnytsia : Planer [in Ukrainian].
3. Volkova, N.P. (2006) *Profesiino-pedahohichna komunikatsiia : navch. posib [Professional and pedagogical communication]*. Kyiv: Academy [in Ukrainian].
4. Volkova, Yu.I. (2016). *Formuvannia khudozhno-komunikatyvnykh umin maibutnykh uchyteliv muzyky i khoreohrafiy [Formation of artistic and communicative skills of future teachers of music and choreography]*. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
5. Kremen, V.H. (Ed.). (2021). *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]*. Kyiv : Yurinkom Inter [in Ukrainian].
6. Koval, O. (2013). *Tematychnyi slovnyk-dovidnyk z psykholohii ta pedahohiky [Thematic dictionary-reference in psychology and pedagogy]*. (2nd ed., rev.). Ternopil : TNEU [in Ukrainian].
7. Poluboiaryna, I.I. (2008). *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv muzyky v pedahohichnomu koledzhi [Formation of professional competence of future music teachers in the pedagogical college]*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Zhytomyr [in Ukrainian].
8. Provorova, Ye.M. (2008). *Metodychni zasady formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia muzyky [Methodical principles of formation of communicative competence of the future music teacher]*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Khodanych, L.P., & Palko T. V. (Comps.). (2018). *Profesiine movlennia vchytelia [Professional speech of teachers: a short dictionary of terms]*. Uzhhorod [in Ukrainian].
10. Shynkaruk, V.I. (Ed.). (2002). *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*. Kyiv : Abrys [in Ukrainian].

УДК 811.521'243'367.335

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-42>

Костянтин КОМІСАРОВ,

orcid.org/0000-0002-2164-6244

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри японської мови і перекладу

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *k.komisarov@kubg.edu.ua*

Юлія БОРИШПОЛЕЦЬ,

orcid.org/0009-0001-9958-9315

старший викладач кафедри японської мови і перекладу,

заступник декана з науково-методичної та навчальної роботи

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *y.boryshpolets@kubg.edu.ua*

ПРОБЛЕМА АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНУВАННЯ РЕЧЕННЯ У КОНТЕКСТІ НАВЧАННЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У японській лінгводидактиці проблема актуального членування речення репрезентується, здебільшого, як «проблема часток ВА і ГА». Вартимми вивчення на матеріалі японської мови видаються ефективність методів кваліфікації актуального членування речення, роль різнопланових засобів актуального членування у процесі повсякденного живого мовлення, питома вага кожного зі складників актуального членування з огляду як на суто лінгвістичні, так і на лінгвокультурні особливості.

У нашому дослідженні ми перенесли фокус уваги з підходів до кваліфікації актуального членування речення і аналізу його засобів у сучасній японській мові як таких на підвищення ефективності інтерпретації цих засобів здобувачами освіти, що опановують японську мову як іноземну, а також на підвищення загального рівня обізнаності щодо понять теми і реми, адже сьогодні відчувається нагальна потреба у ретельній систематизації інформації про тему-рематичну прогресію та виробленні шляхів її оптимальної репрезентації під час навчання японської мови. У зв'язку з цим, проаналізувавши низку цінних наукових та науково-методичних праць, а також керуючись нашим власним викладацьким досвідом, ми запропонували кілька практичних підходів до такої репрезентації.

У результаті дослідження було, зокрема, встановлено, що аналіз синтаксичного оточення, в якому використовуються частки ВА та ГА, видається цілком доречним і цікавим з огляду на визначення та представлення позиційних характеристик засобів актуального членування речення в японській мові. На окрему увагу заслуговують специфічні японські синтаксичні конструкції *ハ-ガ文*.

На нашу думку, неабияку ефективність демонструє метод залучення здобувачів освіти до активного розмірковування на тему актуального членування речення і вироблення гіпотез у процесі відстеження наслідків заміни часток у реченнях, спостереження за явищем тематизації різних синтаксичних позицій тощо.

Було підтверджено, що вагоме значення має аспект новизни інформації, або ж дихотомія *既知 відоме ↔ 未知 невідоме*, і на цьому варто неодмінно наголошувати у навчальному процесі на всіх його стадіях.

На початковому рівні опанування японської мови ми рекомендуємо застосовувати спрощений підхід до пояснення матеріалу щодо актуального членування речення, повідомляючи здобувачам освіти про: аспект важливості інформації, що передається; бажання мовця на чомусь сфокусувати увагу співрозмовника; особливості оформлення опису та базові синтаксичні правила.

Ключові слова: лінгводидактика, актуальне членування речення, тема, рема, підмет, частка.

Kostiantyn KOMISAROV,

orcid.org/0000-0002-2164-6244

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of the Japanese Language and Translation
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) k.komisarov@kubg.edu.ua

Yulia BORYSHPOLETS,

orcid.org/0009-0001-9958-9315

Senior Lecturer at the Department of the Japanese Language and Translation,
Deputy Dean for Scientific, Methodical and Educational Work
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) y.boryshpolets@kubg.edu.ua

FUNCTIONAL SENTENCE PERSPECTIVE IN THE CONTEXT OF LEARNING JAPANESE AS A FOREIGN LANGUAGE

In the Japanese linguistic didactics, the problem of functional sentence perspective is mostly represented as “the problem of particles WA and GA”. Effectiveness of the methods of qualification for functional sentence perspective, role of various means of functional sentence perspective in the process of everyday communication, specific weight of each component of functional sentence perspective in the view of linguistics and culture are worth studying on the material of the Japanese language.

In our research, we have shifted the focus of attention from the approaches to qualification of functional sentence perspective and the analysis of its means in the modern Japanese language to increasing the effectiveness of comprehending these means by students learning Japanese as a foreign language, as well as to increasing the general level of awareness of the concepts of theme and rheme, because nowadays there is an urgent need for a thorough systematization of information about thematic and rhematic progression as well as development of ways of its optimal representation during Japanese language learning. In this regard, after analyzing a number of valuable scientific and scientific-methodical works, and being guided by our own teaching experience, we have proposed several practical approaches to such a representation.

As a result of the study, it has been found, in particular, that the analysis of syntactic environment, in which particles WA and GA are used, seems to be quite relevant and interesting in view of the definition and presentation of positional characteristics of the means of functional sentence perspective in the Japanese language. Specific Japanese syntactic constructions ハーガ文 deserve special attention.

In our opinion, the method of engaging students in active reflection on the topic of functional sentence perspective and developing hypotheses in the process of tracking consequences of replacing particles in sentences, observing the phenomenon of thematization of various syntactic positions, etc., demonstrates considerable effectiveness.

It was confirmed that the aspect of newness of information, or the dichotomy of 既知 known ↔ 未知 unknown, is of great importance and this should be emphasized in the educational process at all its stages.

At the initial level of mastery of the Japanese language, we recommend using a simplified approach to explaining the material regarding functional sentence perspective, informing learners about: the aspect of importance for the information being conveyed; the speaker's desire to focus the interlocutor's attention on something; peculiarities of the design of description and the basic syntactic rules.

Key words: linguistic didactics, functional sentence perspective, theme, rheme, subject, particle.

Постановка проблеми. Актуальне членування речення – це комунікативно-змістове членування його в актуальному мовленні, що містить дане (відоме) і нове (повідомлюване) із позиції адресата повідомлення, тобто тему і рему. Засобами актуального членування можуть бути інтонація, порядок слів, видільно-обмежувальні прислівники, артиклі, ремовидільні конструкції, контекст. Різні лінгвісти вважали домінантною або тему, або рему. Окрім того, було визначено третій складник актуального членування речення – дифузну зону, яка має подвійний зв'язок як із темою, так і з ремою. Чимало висловлювань живого мовлення можуть складатися лише з реми. Як констатує

Олена Селіванова, традиційно виокремлюють три підходи до кваліфікації актуального членування речення: семантичний, синтаксичний, логіко-граматичний та комунікативний (Селіванова, 2006: 21).

Наведені вище відомості щодо специфіки розробки у лінгвістиці проблеми актуального членування речення є, безперечно, релевантними і для японської мови. Не викликає заперечень актуальність вивчення на матеріалі цієї національної мови таких основоположних питань, як ефективність методів кваліфікації актуального членування речення, роль різнопланових засобів актуального членування у процесі повсякденного

живого мовлення, питома вага кожного зі складників актуального членування з огляду як на суто лінгвістичні, так і на лінгвокультурні особливості. Проте, формулюючи тему нашого дослідження, ми були готові до перенесення фокусу уваги з підходів до кваліфікації актуального членування речення і аналізу його засобів у сучасній японській мові як таких на підвищення ефективності інтерпретації цих засобів здобувачами освіти, що опановують японську мову як іноземну, а також на підвищення загального рівня обізнаності щодо понять теми і реми, тобто уже відомого і нового для адресата повідомлення, адже під час користування рідною мовою у процесі комунікації таке комунікативно-змістовне членування речення майже не усвідомлюється ані мовцями, ані адресатами мовлення, а попередній досвід вивчення іншої іноземної мови (наприклад, англійської) хоч і може стати у пригоді в цьому сенсі, вірогідно, не буде достатньо ілюстративним з огляду на специфіку системи японської мови.

У японській лінгводидактиці проблема актуального членування речення репрезентується, здебільшого, як «проблема часток ВА (~は) і ГА (~が)». Перша з них є підсилювально-видільною (取り立て助詞), а друга – відмінковою (格助詞). Як у середовищі педагогів, так і серед здобувачів освіти за багато десятиліть сформувалися стереотипні уявлення про те, що ці частки надзвичайно складні в актуальному використанні, і навіть носії японської мови не завжди спроможні дати однозначну відповідь, який із двох граматичних показників потрібно вжити у якомусь конкретному випадку. Також, іноді можна почути думку про те, що тільки носії корейської мови можуть навчитися вправно використовувати частки ВА і ГА у процесі опанування мови японської. Окрім того, студенти, рідна мова яких не володіє такими елементами зовнішньої флексії, не завжди можуть оперативної й ефективно сформулювати цілісне та адекватне уявлення про систему таких граматичних засобів у японській мові. На жаль, проблематичність актуального членування японського речення для навчального процесу цим не вичерпується, і відчувається потреба у ретельній систематизації інформації про тему і рему та виробленні шляхів її оптимальної репрезентації під час навчання японської мови як іноземної.

Аналіз досліджень. Підходи до інтерпретації понять теми і реми, а також проблема репрезентації актуального членування японського речення у навчальному процесі у різні часи ставали предметом вивчення багатьох дослідників, і насамперед – на теренах Японії. Так, Нода Хісаші пропо-

нує п'ять головних способів пояснити різницю у використанні часток ВА та ГА. Перший полягає у протиставленні «старої» (旧情報) та «нової» (新情報) інформації. Якщо коротко, то перша вводиться часткою ВА, а друга – часткою ГА: 鈴木さんは校長です。 *Пан Судзукі – директор школи; 鈴木さんが校長です。 Директором школи є пан Судзукі.* Другий спосіб заснований на розрізненні факту (現象文) і судження (判断文): підмет речень першого типу представлений часткою ГА, а другого – часткою ВА: 犬が寝そべっている。 *Лежить собака; それは私の傘です。 То моя парасолька.* Для третього способу пояснити різницю між зазначеними частками важлива релевантність підмета всьому реченню чи тільки його частині: 父は晩酌をするとき、冷や奴を食べる。 *Коли мій батько випиває вечорами, то їсть охолоджений сир тофу; 父が晩酌をするとき、つきあう。 Коли мій батько випиває вечорами, я складаю йому компанію.* Четвертий спосіб правильно обрати частку полягає у розрізненні зіставлення та ексклюзивності: 犬は好きだが、猫は嫌いだ。 *Собак люблю, а котів ненавиджу; 私が責任者だ。 Відповідальна особа – я.* П'ятий спосіб базується на виділенні специфікаційних (指定文) та предикаційних (措定文) речень. Підмет та іменну частину присудка перших можна поміняти місцями без втрати значення, і у таких конструкціях може використовуватися як частка ВА, так і частка ГА. Для речень другого типу описана вище операція не є можливою, і тут уживається лише частка ВА (用語内容).

На нашу думку, запропоновані дослідником способи мають суттєве практичне значення, проте розраховані, переважно, на японську аудиторію і не можуть бути достатньою мірою адаптовані для аудиторії іноземної. Особливе занепокоєння викликає останній із розглянутих способів, адже тут узагалі відсутня остаточна відповідь на питання, яку частку слід обирати.

Японський лінгвіст Іорі Ісао окреслює, насамперед, синтаксичне оточення, в якому використовуються частки ВА та ГА, а потім наголошує на важливості урахування двох ключових лінгвістичних понять: 主語 *підмет* та 主題 *тема*. При цьому згадується, що свого часу інший провідний японський мовознавець Мікамі Акіра звертав увагу наукової спільноти, зокрема, на те, що в японській мові не існує підмета у такому ж розумінні, як, скажімо, в європейських мовах, наприклад, в англійській. Якщо точніше, то йдеться про відсутність «граматичного підмета» (文法的主語). Такий підхід не міг не викликати критику з боку цілої низки японських філологів, зокрема Харада

Шін'ічі та Шібатані Масайоші. Проте, більш прискіпливий розгляд дає можливість зрозуміти, що у працях Мікамі Акіра йдеться не так про заперечення поняття підмета, як про часткове переосмислення сутності часток ВА та ГА і, у цьому зв'язку, широке залучення понять 主語 та 主題, про які ми щойно згадали. Відповідно до концепції Мікамі Акіра, 主題 (тема) знаходиться на початку речення, означає «якщо говорити про...» і повідомляє реципієнтам інформації, про що саме йдеться у цьому реченні. Що ж до 主語 (підмета), то він утворює єдність із присудком, як і в європейських мовах, і феномен виникнення такої єдності японський дослідник вважає «привілейованою організуючою функцією фрази з іменником у називному відмінку». Саме таку фразу Мікамі пропонує вважати підметом, зауважуючи при цьому, що підметом саме у такому сенсі японська мова не володіє (庵, 2018: 1–5).

Ми вважали за доцільне спиратися на цю концепцію у процесі нашого дослідження і оперувати саме поняттями 主語 *підмет* (репрезентований часткою ГА) та 主題 *тема* (репрезентована часткою ВА), а не, скажімо, розповсюдженими у сучасній лінгводидактиці «тематичним підметом» (ВА) та «рематичним підметом» (ГА), хоча самі терміни «тема» і «рема» ми вживаємо і рекомендуємо використовувати у викладацькій діяльності, але без жорсткої прив'язки до поняття підмета.

Мета статті – проаналізувавши головні підходи до інтерпретації понять теми і реми та різнобічно вивчивши історію проблеми репрезентації актуального членування японського речення у навчальному процесі, запропонувати раціональні схеми інтеграції цього матеріалу у контекст навчання японської мови як іноземної у ЗВО на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Отже, у межах цієї нашої розробки ми пропонуємо низку підходів до репрезентації понять теми і реми, темо-рематичної прогресії, чи актуального членування речення, у процесі навчання японської мови як іноземної.

Перший підхід можна успішно розробити, спираючись на доробок уже згаданого нами провідного японського лінгвіста Іорі Ісао (庵, 2018), і насамперед пропонується наголосити на синтаксичному оточенні, щоб, так би мовити, взагалі зрозуміти, де саме в реченні можна зустріти частки ВА та ГА.

Так, по-перше, частка ВА може зустрічатися після різних членів речення, які нормативно (коли не тематизовані) маркуються відповідними показниками: підмета (зазвичай маркується відмінковим

показником ГА), прямого додатка (О), непрямого додатка (НІ; КАРА): 太郎はこの本を書いた。 *Таро написав цю книгу*; 花子からは昨日連絡があった。 *Від Ханако вчора була звістка*. Окрім того, частка ВА може вживатися після складених граматичних показників, наприклад, НІ ЦУЙТЕ: その問題については私が説明します。 *Щодо того питання, пояснення надам я*. По-друге, ВА можна зустріти після деяких сполучників: 私が家に帰ったときは彼女はもう家にいなかった。 *Коли я повернувся додому, її вдома вже не було*. По-третє, що найцікавіше, ця частка може зустрічатися усередині присудка: 私はその手紙をまだ読んではいない。 *Не прочитав я ще той лист*.

Якщо говорити про синтаксичне оточення для частки ГА, то вона вживається, по-перше, на позначення у реченні суб'єкта дії чи події, носія стану, ознаки чи почуттів: ネコがネズミを追いかけている。 *Кіт переслідує мишу*; 窓ガラスが割れている。 *Віконне скло розбите*; 太郎が怒った。 *Таро розсердився*. По-друге, ця частка може позначати об'єкт почуттів чи фізіологічних проявів: 太郎は花子が好きだ。 *Таро подобається Ханако*; 私は頭が痛い。 *У мене болить голова*. По-четверте, частка ГА використовується в реченнях, де виражається категорія граматичного стану без вказівки на кількість чи ступінь: 私にはこの本が読みやすい。 *Як на мене, ця книжка легко читається*; 太郎はフランス語が話せる。 *Таро може говорити французькою*.

По-п'яте, зустрічаємо цей відмінковий показник у специфічних японських синтаксичних конструкціях, які традиційно називають «ハ-ガ文» (речення за схемою «ВА – ГА»): 像は鼻が長いです。 *У слона довгий ніс* (букв.: *Щодо слона, то ніс довгий*); 日本は山が多いです。 *В Японії багато гір* (букв.: *Щодо Японії, то гори численні*). Стосовно цих конструкцій студентам необхідно зробити щонайменш два додаткові пояснення. Перше стосується різниці між реченнями а) 像は鼻が長いです。 *У слона довгий ніс* (ВА – ГА) та б) 像の鼻は長いです。 *Ніс слона довгий* (НО – ВА). І тут варто повернутися до питання теми (主題): у реченні (а) темою є 像 *слон*, а у реченні (б) – 像の鼻 *ніс слона*, і відповіддю на питання 像はどんな動物ですか。 *Слон – це яка тварина?* буде речення (а), а не речення (б) (Коту). Друге пояснення може видатися складнішим і навіть викликати питання щодо своєї доцільності (щонайменш, на початковому етапі вивчення японської мови), проте ми вважаємо його цінним з точки зору дотримання системності у процесі викладення граматичного матеріалу. Отже, далеко не всі речення, в яких ми спостерігаємо спочатку ВА,

а потім ҐА, належать до категорії ㄏ-ガ文. Наприклад, конструкції з тематизованим прямим додатком (この本は太郎が書いた。 *Цю книгу написав Таро*), а також конструкції з об'єктом почуттів чи фізіологічних проявів та конструкції з категорією граматичного стану без вказівки на кількість чи ступінь (ми говорили про них вище) класичними прикладами ㄏ-ガ文 не вважаються (庵, 2018: 2).

Другий підхід до презентації навчального матеріалу, безпосередньо пов'язаного з актуальним членуванням речення, пропонує перевірений часом збірник дидактичних матеріалів 『ケーススタディー日本文法』 «Японська грамати́ка за кейс-методом» (寺村, 2002). Граматичні особливості часток ВА та ҐА здобувачам освіти спершу пропонується спробувати визначити самостійно. Зокрема, потрібно відстежити, що відбудеться, якщо ВА змінити на ҐА у низці речень. Так, у реченнях 高橋さんは病気です。 *Пан Такахаши хворіє* та 子供たちは外で遊んでいる。 *Діти граються на вулиці* заміна частки не призводить до руйнування речення, і загальне значення суттєво не змінюється. Водночас, у реченнях 靴はここで脱いでください。 *Взуття, будь ласка, знімайте тут*, 来年は和子も20才になる。 *Наступного року Кадзуро виповниться 20 років* та 女子の体操ではルーマニアが優勝した。 *У гімнастиці серед жінок перемогу здобула Румунія* заміна ВА на ҐА не є можливою без утрати сенсу. У такий спосіб студентів підводять до висновку про те, що, по-перше, зазначена заміна можлива виключно тоді, коли ВА є маркером підмета, і, по-друге, використання ВА помітно виходить за межі категорії підмета. Отже, ми знову говоримо про дихотомію 主語 ㄏㄏㄏ ⇔ 主題 ㄏㄏㄏ.

Далі думка розгортається у напрямку тематизації різних синтаксичних позицій (про це йшлося також під час опису нами першого підходу). Заключні частини простих речень із часткою ВА пропонується трансформувати так, щоб отримати складнопідрядні речення (при цьому застосовуються субстантиватор こと і сполучний формант ~たら), наприклад: あのお酒は全部飲んでしまいました。 *Те sake уже все випили* → あのお酒を全部飲んでしまったことを知っていますか。 *Ви знаєте, що те sake уже все випили?*; → あのお酒を全部飲んでしまったら、次は何を買おうか。 *Коли вип'ємо все те sake, що іще купимо?* (寺村, 2002: 6–7). Таким чином, «відновлюються» відмінкові частки О (знахідний відмінок), ҐА (називний відмінок), НІ (позначення місцезнаходження тощо), ДЕ (позначення місця дії тощо), а також фіксуються випадки, коли на місці ВА нічого не «з'являється»: 昨日は一日中雨が降っ

ていた。 *Учора цілий день ішов дощ* → 昨日、一日中雨が降っていたことを知っていますか。 *А ви знаєте, що вчора цілий день ішов дощ?*

Отже, стає достатньо зрозуміло, що частка ҐА має ту ж функцію, що й інші відмінкові частки, які приєднуються до іменників, а саме – показує відношення іменника до присудка; частка ВА зустрічається у різних синтаксичних позиціях і вказує на те, що саме цей член речення є темою, предметом висловлення. Також необхідно звертати увагу здобувачів освіти на те, що при тематизації відмінкові показники ҐА та О неодмінно зникають, ніби поступаючись місцем частці ВА, до інших же показників ВА може приєднуватися, утворюючи так званий «подвійний відмінок» (наскільки коректним є таке формулювання – предмет окремої дискусії).

Далі демонструються головні випадки актуального використання часток ВА і ҐА. Так, як ми вже знаємо, ВА широко використовується як маркер теми речення. Окрім того, наводиться зіставна функція цієї частки: 雨は降っていますが、雪は降っていません。 *Дощ іде, а сніг не іде*. Частка ҐА має функцію загального опису (総記): 太郎が学生です。 *(Саме) Таро (а не хтось інший) є студентом*. Також, ця частка володіє функцією нейтрального твердження (中立叙述): 雨が降っています。 *Йде дощ* (寺村, 2002: 8–10).

Окрім того, у цьому збірнику дидактичних матеріалів наголошується на аспекті новизни інформації, або ж на дихотомії 既知 ㄏㄏㄏ ⇔ 未知 ㄏㄏㄏ. У зв'язку з цим пропонується вставити ВА або ҐА на місці пропусків у невеликих за обсягом фрагментах текстів, наприклад: 昔々ある所にあじいさんとおばあさん(が)住んでいました。おじいさん(は)毎日、山へ柴刈りに、おばあさん(は)川へ洗濯に行っていました。 *У давні часи були собі дід та баба. Дід щодня ходив до лісу збирати хмиз, а баба – до річки прати*. І тут здобувачам освіти пропонується гіпотеза: елемент, що з'являється у мовленні вперше, маркується часткою ҐА, а елемент, про який уже йшлося – часткою ВА. На перший погляд, все видається доволі простим. Проте, подальші експерименти показують, що нові елементи, як і було встановлено раніше, позначаються за допомогою ҐА, а от із відомими елементами не все однозначно: вони можуть позначатися як часткою ВА, так і часткою ҐА. І це подається як нова гіпотеза. Однак, належить таки розібратися, коли яку частку потрібно вживати за правилами. Подальші роздуми призводять до висновку, що говорити потрібно не про елементи, що з'являються у мовленні, а про елементи, які є відомими чи невідомими.

мими для співрозмовника на думку мовця. Однак, і це виявляється недостатнім для того, щоб сформулювати струнке правило. Тому пропонується розглянути ще два приклади: *きみが責任者だ。Ti – відповідальна особа; ウルトラマンの身長は東京タワーの高さである。Зріст Ультрамена дорівнює висоті Токійської вежі. Як чергова нова гіпотеза і остаточний висновок подається твердження про те, що, по-перше, ми повинні говорити не про окремих «елемент», а про «пропозицію» чи «тезу», до складу якої входить цей елемент; по-друге, значення має не так «відоме» та «невідоме», як «вихідна теза» (前提命題) і «фокус уваги» (焦点命題) повідомлення. Отже, елемент, що репрезентує вихідну тезу, маркується показником ВА, а елемент, що вказує на фокус уваги, – показником ІА (寺村, 2002: 134–139).*

Переходячи до третього і останнього пропонуваного у цій розвідці підходу до розв'язання проблеми актуального членування речення у контексті викладання японської мови як іноземної, не можемо не відзначити, що попередньо розглянуті два – характеризуються комплексністю та інформативністю, проте можуть бути недостатньо ефективними на початковій стадії вивчення мови з огляду на недостатній рівень лінгвістичної компетенції здобувачів освіти. Для роботи з початківцями ми рекомендуємо якісно інший метод, що може зазнавати критики через помітну стислість і спрощеність теоретичної інформації, проте, на нашу думку, тут навряд чи можна констатувати брак об'єктивності висвітлення лінгвістичного явища, про яке йдеться.

Насамперед, пропонується підійти до питання актуального членування речення з точки зору важливості інформації, що передається. Якщо точніше, то йдеться про те, що саме автор хоче сказати найбільше за допомогою свого речення: якщо важлива річ, інформація, задля якої, власне, і було народжене це речення, знаходиться одразу після умовного місця, куди необхідно вставити частку, то використовується частка ВА, якщо ж перед, то частка ІА: *田中社長は3時に来ます。Директор фірми Танака прийде о третій годині* (хотіли повідомити про час прибуття директора); *田中社長が3時に来ます。О третій годині прийде директор фірми Танака* (хотіли повідомити, хто саме прийде о третій годині). Якщо у мовленні з'являються питальні слова, то перед питальним словом вживається частка ВА, а після питального слова – частка ІА: *これは何ですか。Що це?; だれが来ましたか。Хто прийшов?* (友松, 和栗, 2006: 10).

Наступний важливий момент – це коли у мовця виникає бажання на чомусь особливо наголосити

(сфокусувати увагу співрозмовника). У таких випадках частка ВА використовується як маркер теми розмови, й іноді після неї ставиться кома: *あの映画は、3年前に国で見ました。Той фільм я дивився на батьківщині три роки тому; お酒は好きなんですが、すぐ顔が赤くなってしまいます。Випити люблю, але обличчя одразу ж червоніє; わたしのうちに犬はいません。Собаки у мене вдома немає* (у заперечних реченнях ВА в експресивній функції вживається доволі часто). І тут також наголошується на зіставній функції частки ВА: *ワインは飲めますが、ウイスキーは飲めません。Вино можу пити, а віскі – не можу* (友松, 和栗, 2006: 11).

І останнє, на що пропонується звернути увагу, якщо йдеться про спрощений підхід до інтерпретації та засвоєння засобів актуального членування, – це особливості оформлення опису та базові синтаксичні правила. По-перше, потрібно пам'ятати про те, що коли хтось щось споглядає або чує і констатує це, використовується частка ІА: *あ、鳥が水を飲んでます。О! Пташка п'є водичку*. По-друге, важливо знати, що підмет головної предикативної частини складно-підрядного речення маркується часткою ВА, а підмет підрядної – часткою ІА: *わたしは子どもがかいた絵を見ました。Я бачив малюнок, що його намалювала дитина*. По-третє, звертається увага на існування категорії речень *ハ-ガ文*, про яку вже йшлося (щоправда, тут до неї зараховуються всі можливі конструкції, що мають схему «ВА – ІА»): *この部屋は窓が大きいです。У цій кімнаті великі вікна; わたしは頭が痛いです。У мене болить голова* (友松, 和栗, 2006: 13–15).

Висновки. Здійснене нами системне вивчення проблеми актуального членування речення у контексті навчання японської мови як іноземної дозволило дійти низки висновків. По-перше, аналіз синтаксичного оточення, в якому використовуються частки ВА та ІА, видається доволі цінним з огляду на визначення та представлення позиційних характеристик засобів актуального членування речення в японській мові. По-друге, варто приділити окрему увагу специфічним японським синтаксичним конструкціям *ハ-ガ文*, наголосивши, зокрема, на принциповій різниці між схемами «ВА – ІА» та «НО – ВА». По-третє, високі результати дає метод залучення здобувачів освіти до активного розмірковування на тему актуального членування речення і вироблення гіпотез, коли, наприклад, пропонується: відстежити, що відбудеться, якщо ВА змінити на ІА у низці речень; поспостерігати над процесом тематизації різних синтаксичних позицій, що передбачає трансформацію заключних

частин простих речень із часткою ВА; колегіально проаналізувати головні випадки актуального використання часток ВА і ГА. По-четверте, вагоме значення має аспект новизни інформації, або ж дихотомія 既知 *відоме* ↔ 未知 *невідоме*, на чому слід неодмінно наголошувати у навчальному процесі. По-п'яте, для початкового рівня опанування япон-

ської мови варто застосовувати спрощений підхід до пояснення матеріалу щодо актуального членування речення, повідомляючи здобувачам освіти про: аспект важливості інформації, що передається; бажання мовця на чомусь сфокусувати увагу співрозмовника; особливості оформлення опису та базові синтаксичні правила.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Koty. 『ハーガ構文（1）』. *SUKA nippon*. URL: <https://ameblo.jp/koty/entry-10169730246.html> (アクセス年月日: 18.01.2024).
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
3. 庵 功雄. 「は」と「が」の新しい捉え方についての考察 - 「は」と「が」はこんなに簡単だった!. 一橋日本語教育研究. 2018. № 6. 1-10 頁. URL: <https://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/hermes/ir/re/70051/jle0000600010.pdf> (アクセス年月日: 18.01.2024).
4. 寺村 秀夫. ケーススタディ日本文法. 東京 : おうふう, 2002. 165 頁.
5. 友松 悦子, 和栗 雅子. 短期集中初級日本語文法総まとめ ポイント20. 東京 : スリーエーネットワーク, 2006. 129 頁.
6. 用語内容. 日本語教師目指すなら日本語教師養成講座、日本語教育能力検定試験対策のアーカデミー. URL: <https://yousei.arc-academy.net/manbow/index.php/term/detail/1031> (アクセス年月日: 18.01.2024).

REFERENCES

1. Koty. “WA – GA kōbun (1)” [WA – GA Syntax (1)]. *SUKA nippon*. URL: <https://ameblo.jp/koty/entry-10169730246.html> (accessed: 18.01.2024). [in Japanese].
2. Selivanova O. (2006) Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern Linguistics: a Terminological Encyclopedia]. Poltava : Dovkillia-K, 716. [in Ukrainian].
3. Iori Isao (2018) “WA” to “GA” no atarashī toraekata ni tsuite no – kōsatsu – “WA” to “GA” wa kon’nani kantandatta! – [A study on a new way of understanding “WA” and “GA” – “WA” and “GA” turned to be so easy!]. Ichibashi Japanese Language Education Research. No 6. PP. 1-10. URL: <https://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/hermes/ir/re/70051/jle0000600010.pdf> (accessed 18.01.2024). [in Japanese].
4. Teramura Hideo (2002) Kēsusutadi Nihon bunpō [Case Study Japanese Grammar]. Tōkyō: Ōfū. 165 p. [in Japanese].
5. Tomomatsu Etsuko, Waguri Masako (2006) Tanki shūchū shokyūnihongo bunpō sō matome pointo 20 [Short-Term Intensive Beginner’s Japanese Grammar Summary 20 Points]. Tōkyō: Suriēnettowāku. 129 p. [in Japanese].
6. Yōgo naiyō. Nihongo kyōshi mezasunara nihongo kyōshi yōsei kōza, nihongo kyōiku nōryoku kentei shiken taisaku no ākuakademī [Terminology content. If you want to become a Japanese teacher, check out ARC Academy, a Japanese language teacher training course and preparation for the Japanese Language Teaching Proficiency Test]. URL: <https://yousei.arc-academy.net/manbow/index.php/term/detail/1031> (accessed 18.01.2024). [in Japanese].

УДК 378.3:811

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-43>**Вікторія КОЧУБЕЙ,**

orcid.org/0000-0003-0015-6884

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
(Кропивницький, Україна) vikochubei@ukr.net**Ольга ДОЛГУШЕВА,**

orcid.org/0000-0001-9558-5846

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
(Кропивницький, Україна) dolgusheva@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ ТЕСТІВ IELTS ДЛЯ РОЗВИТКУ ВМІНЬ УСНОЇ РЕЦЕПЦІЇ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена обґрунтуванню доцільності використання тестів IELTS для розвитку вмінь усного сприйняття учнів старших класів закладів загальної середньої освіти. Тести IELTS є міжнародно визнаною системою вимірювання рівня володіння англійською мовою тих, хто вивчає її як іноземну. Блок Listening тесту IELTS складається з чотирьох частин та спрямований на оцінювання широкого спектру аудитивних умінь. У статті висвітлені переваги використання тестів IELTS на уроках англійської мови в старшій школі. Тематика тестів на усне сприйняття широка та відповідає тематиці ситуативного спілкування учнів 10–11 класів. Аудіотексти IELTS сприяють розвитку соціокультурної компетентності, оскільки вміщують інформацію про реальність життя в іншій країні. Завдання до тестів сформульовані так, що вони утримують увагу слухача та стимулюють вміння виділяти важливі елементи аудіотексту, і водночас сприймати текст цілісно. Аудіотексти відповідають критерію автентичності, оскільки ілюструють функціонування мови у природньому контексті, вміщують мовленнєві звороти та синтаксичні конструкції, які є типовими для англійської мови між носіями мови. Особливістю тестів IELTS є одноразове прослуховування, що максимально наближає виконання тесту до умов реальної комунікації. Тривалість аудіозаписів коливається в межах 3–5 хвилин, що відповідає вимогам навчальної шкільної програми. Така тривалість є оптимальною для максимальної зосередженості учнів на завданні. Зміст текстів викликає пізнавальний інтерес, заохочує до прослуховування. Аудіотексти IELTS є інформативними, їх можна використовувати для подальшої роботи з навчання говоріння. Важливою перевагою використання тестів є те, що вони сприяють формуванню стратегій усного сприйняття, які користувачі мови можуть застосовувати в інших, неакадемічних ситуаціях для забезпечення успішної комунікації. До стратегій усного сприйняття належать: передбачення контексту та прогнозування можливих варіантів відповідей; фокусування уваги на деталях завдання; розрізнення жіночого й чоловічого тембру голосу; розпізнавання синонімів та перефразування; усвідомлення логічної послідовності ідей та відповідей; попереднє ознайомлення з візуальною інформацією: діаграмою, планом, тощо; визначення ключових слів аудіоповідомлення, ігнорування незнайомих слів. Тести IELTS є потужним засобом покращення аудитивної компетентності учнів старших класів.

Ключові слова: тести IELTS, вміння усного сприйняття, аудитивна компетентність старшокласників, переваги використання тестів IELTS, стратегії усного сприйняття.

Viktoriia KOCHUBEI,

orcid.org/0000-0003-0015-6884

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Germanic Languages, World Literature and Teaching Methodology
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
(Kropyvnytskyi, Ukraine) vikochubei@ukr.net**Olga DOLGUSHEVA,**

orcid.org/0000-0001-9558-5846

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Germanic Languages, World Literature and Teaching Methodology
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
(Kropyvnytskyi, Ukraine) dolgusheva@ukr.net

USING IELTS TESTS FOR DEVELOPING HIGH SCHOOL STUDENTS' AURAL RECEPTION SKILLS

The article advocates advisability of using IELTS tests for developing aural reception skills of senior students at institutions of general secondary education. IELTS tests are an internationally acknowledged system of measuring English learners' language skills. IELTS listening part consists of four sections and aims at testing a wide range of speech

perception skills. The paper reveals the advantages of using IELTS tests at English lessons at high school. Listening comprehension tests cover a wide range of topics that correspond to the topics of EFL curricula for years 10–11. IELTS audio texts facilitate the development of sociocultural competence as they contain information about lifestyle realities in other countries. Test tasks are designed to keep the listener's attention and shape the skills of identifying important elements of the audio text as well as the skills of its holistic comprehension. Audio texts meet the requirements of authenticity as they illustrate language use in its natural context and contain word combinations and syntactic constructions which are typical of native speech. IELTS tests can be heard only once – this peculiarity of the test resembles real life communication context. The duration of audio texts fluctuates between 3 and 5 minutes, which aligns with EFL school curriculum. Such duration is optimal for ensuring pupils' maximal concentration. The text content arouses students' cognitive interest and encourages them to listen. IELTS audio texts are informative; they can be used for the follow-up speaking teaching. Another important advantage of using IELTS tests lies in their potential to foster listening comprehension strategies that can be used in other non-academic contexts for maintaining successful communication. These listening comprehension strategies include predicting context and possible answers; focusing attention on task details; distinguishing between female and male voices; recognizing synonyms and paraphrase; understanding logical succession of ideas and answers; examining visual information: a diagram, a plan, etc.; identifying key words, and overlooking unknown words. IELTS tests are a powerful tool for improving high school students' listening comprehension competence.

Key words: IELTS tests, aural reception skills, high school students' listening comprehension competence, advantages of using IELTS tests, listening comprehension strategies.

Постановка проблеми. Володіння навичками усного сприйняття є базовим для людей. У часи цифрової трансформації, коли онлайн комунікація займає все більше місця в нашому житті, ми щодня сприймаємо на слух велику кількість інформації – аудіоповідомлення, подкасти, відеоконтент, відеоконференції. Аудіювання є невід'ємною частиною живого спілкування: запорукою успішної комунікації є вміння чути співрозмовника та активно взаємодіяти з ним. Зрозуміло, що йдеться не стільки про здатність розпізнавати та ідентифікувати звуки та слова, скільки про вміння зрозуміти суть і деталі повідомлення, яке ми сприймаємо на слух.

Для тих, хто вивчає англійську мову, особливо для випускників шкіл та студентів, надзвичайно важливо виробити навички свідомого сприйняття інформації, вміння слухати критично, розрізняти факти та судження. Такі навички й уміння потрібно вибудовувати поступово і важливим орієнтиром для цього є програми та матеріали міжнародних іспитів, зокрема International English Language Testing System (IELTS).

Аналіз досліджень. Аудіювання як одне з базових комунікативних вмінь є предметом досліджень педагогів, методистів, філологів, психологів. Різні аспекти аудіювання знаходили висвітлення в працях відомих методистів С.Ю. Ніколаєвої (2002), О.Б. Бігіч, Н.Ф. Бориско, Г.Є. Борецької (2013), О.Б. Тарнапольського (2019). Когнітивні механізми розпізнавання усного мовлення досліджували Ш. Хелд та Г. Насбаум (Held and Nusbaum, 2014), Б. Мур, Л. Тайлор, В. Мерсел-Вілсон (Moore, Tylor and Marsel-Wilson, 2007). Значна кількість праць присвячена різноманітним засобам навчання аудіювання, зокрема використанню автентичних відео (М.В. Шевченко, 2015), а також вивченню ролі аудіювання у формуванні комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів (О.Є. Мартиненко, 2016;

Л.В. Мороз, С.С. Василькевич, 2018; І.В. Стогній, Л.І. Ніконова, 2018).

Останнім часом збільшується кількість наукових публікацій, які висвітлюють особливості підготовки до складання міжнародних іспитів з англійської мови. В центрі уваги знаходяться такі аспекти, як вплив граматичної компетентності на успішність складання частини Listening тесту IELTS (Sawitri, Riyanto, 2022), когнітивні навички категоризації під час виконання завдання аудіювання IELTS (Xiwen, 2023). Дослідження Р. Суворова та З. Лі (Suvorov, Li, 2023) було спрямовано на з'ясування відмінностей у сприйнятті учасниками тестування відеотекстів та аудіотекстів та їх впливу на результативність тесту (Suvorov, Li, 2023). Зважаючи на широку розповсюдженість тестів IELTS у світі, більш детального вивчення вимагає питання доцільності використання матеріалів тестів у шкільній практиці викладання англійської мови в Україні, зокрема в старших класах профільної школи.

Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності використання тестів IELTS для розвитку вмінь усного сприйняття старшокласників.

Виклад основного матеріалу. Традиційно аудіювання відносять до рецептивних видів діяльності, на відміну від продуктивних, де мовці самостійно будують власний дискурс залежно від прагматичної мети. Згідно Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (в подальшому – ЗЄР), існують три види рецептивної діяльності: усне сприйняття (аудіювання), зорове сприйняття (читання) та сприйняття аудіо-візуальної інформації (перегляд відеоконтенту) (CEFR, 2018: 54). Рецептивна діяльність є не менш складною, ніж продуктивна, особливо коли йдеться про аудіювання. Ми зазвичай повинні сприйняти інформацію, що звучить, з одного разу, не маючи можливості повернутись і переглянути текст знову, як це відбувається під час читання. Аудіювання

вимагає від слухачів повної уваги та сконцентрованості на повідомленні, вміння відділяти важливе від несуттєвого, розуміти логіку тексту, розрізнявати ставлення мовця до того, що він повідомляє. Метою аудіювання є розкриття смислових зв'язків, осмислення почутого повідомлення (Кочубей, 2022: 149). Звернувшись до ЗЄР, ми помічаємо, що всі дескриптори вмінь аудіювання за рівнями від А1 до С2 вміщують ключове слово “understand” (розуміти). Користувачі мови, залежно від рівня, здатні зрозуміти (тобто осмислити) широке різноманіття текстів, починаючи від коротких текстів на знайомі теми, пов'язані з повсякденним життям, закінчуючи абстрактними та складними текстами на широке коло тем. Разом із розширенням тематики, ускладнюються змістова і звукова сторони аудіотекстів, пришвидшується темп, розширюється лексичний інвентар, вживаються більш складні граматичні структури. Аудіотексти демонструють фонетичну різноманітність, оскільки авторами можуть бути представники різних країн. У «Нових навчальних програмах з іноземних мов для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти» зазначені такі очікувані результати сприймання на слух на кінець 11 класу: «учень розуміє основну думку складних за змістом та структурою висловлень на конкретні та абстрактні теми..., якщо мовлення нормативне. Стежить за поширеним висловленням і складною аргументацією в дискусії за умови, що тема досить знайома, а напрям дискусії позначено чіткими маркерами» (Навчальні програми, 2018: 23).

Формування компетентності в аудіюванні відбувається поступово. На початковому етапі виконують вправи на слухову диференціацію звукосполучень і слів. Ці вправи здебільшого є умовно-комунікативними та некомунікативними, спрямованими на розвиток рецептивних фонетичних, лексичних і граматичних навичок. Аудитивні навички є базою для формування механізму впізнавання та ідентифікації звукових одиниць мовлення. Рецептивні навички лежать в основі аудитивних вмінь, до яких відносять механізми відтворення думки. Осмислення тексту слухачем відбувається на основі сформованих мовленнєвих, навчальних, інтелектуальних та компенсаційних вмінь (Кочубей, 2022: 150).

Які ж саме аудитивні вміння повинні сформувати учні на кінець 11 класу? Проаналізувавши шкільні навчальні програми, ми виділили такі вміння сприйняття інформації на слух:

– вміння слідкувати за складною аргументацією,

– вміння розуміти хронологічну послідовність мовлення,

– вміння відрізнити основну думку від недоречностей та відступів за умови нормативного мовлення,

– вміння відрізнити точку зору доповідача / лектора від фактів,

– вміння розуміти деталі інструкції, розуміти основний зміст оголошень (Навчальні програми, 2018).

Зазначені вміння співвідносяться з видами аудіювання, до яких відносять аудіювання з розумінням основного змісту аудіотексту, аудіювання з метою пошуку необхідної інформації, аудіювання з повним розумінням змісту аудіотексту (Бігич, Бориско, 2013: 289). Природньо, що для формування згаданих комунікативних вмінь сприйняття на слух потрібна систематична робота, яка потребує методичної підтримки з боку вчителя, а також підбір таких засобів навчання, які б сприяли формуванню аудитивної компетентності в повній мірі.

Успішність слухання, під якою розуміємо точність і глибину сприйняття інформації на слух, залежить від багатьох факторів, які можна поєднати в три групи: 1) умови сприйняття аудіоповідомлення, 2) індивідуально-психологічні особливості слухача, 3) мовні характеристики повідомлення (Бігич, Бориско, 2013: 289). Якщо перша група факторів вимагає відповідного технічного та організаційного забезпечення освітнього процесу, то інші дві напряму залежать від цілеспрямованих зусиль суб'єктів навчання, а також від підбору вчителем тих навчальних матеріалів, які відповідають цілям навчання.

Аудитивна компетентність мовця – це вміння, яке вимагає постійного тренування. В основу сучасних підручників англійської мови покладений комунікативний підхід. Добір текстів до навчальних посібників здійснюється на основі таких критеріїв, як автентичність, ситуативність, інформативність, пізнавальна цінність, проблемність, міжкультурне спілкування, прагматичність тексту, функціональність, відповідність змісту тексту віковим особливостям та інтересам учнів (Полонська, 2016: 380). Важливим критерієм добору навчальних текстів є саме автентичність, оскільки тільки автентичні тексти здатні типово репрезентувати теми та ситуації іншомовної комунікації (Тарнопольський, Кабанова, 2019: 127). Оптимально, коли автентичні тексти стимулюють інтеграцію всіх видів мовленнєвої діяльності. До аудіотекстів, які використовуються в навчальному процесі, висуваються додаткові вимоги (Бігич, Бориско, 2013: 290).

В освітньому процесі вчитель доповнює навчання дидактичними матеріалами, які є джерелом мовного й мовленнєвого матеріалу, містять певну соціолінгвістичну та соціокультурну інформацію. Різноманіття англомовного аудіо- та відео-контенту мережі Інтернет далеко не завжди може бути використане з навчальними цілями. Різноманітні навчальні платформи вміщують аудіо матеріали, які можна підібрати відповідно до тематики уроку, проте частина з них не сприяють формуванню аудитивних вмінь в повній мірі.

Тести IELTS є міжнародно визнаною системою вимірювання комунікативних вмінь тих, хто вивчає англійську мову як іноземну. Тест складається з чотирьох частин: Reading, Listening, Writing, Speaking.

Частина Listening тесту IELTS спрямована на оцінювання широкого спектру аудитивних вмінь, включаючи те, наскільки добре слухач розуміє основні ідеї та конкретну фактичну інформацію, а також думки, установки та цілі доповідача. Блок Listening тесту IELTS уміщує чотири складові, а саме:

Частина 1: розмова між двома людьми, що відбувається в повсякденному соціальному контексті.

Частина 2: монолог неакадемічного характеру на широке коло тем, наприклад, обговорення місцевих подій.

Частина 3: розмова між чотирма людьми, що відбувається в освітньому контексті, наприклад, викладач університету та студент обговорюють завдання.

Частина 4: монолог на академічну тему, наприклад, університетська лекція.

Аудіотексти та завдання до них розташовані за принципом нарощування складності. Завдання до текстів можуть бути таких типів:

- 1) завдання множинного вибору (multiple choice),
- 2) завдання на знаходження відповідностей (matching),
- 3) завдання на створення підписів до діаграми, плану чи мапи (labelling a diagram, plan or map),
- 4) короткі відповіді на питання (short-answer questions),
- 5) заповнення пропусків в реченні (sentence completion),
- 6) завдання на заповнення нотаток по тексту/ резюме тексту/ таблиці/ блок-схеми (notes / summary/ table / flow-chart completion),
- 7) завдання на класифікацію (classification).

Опрацювання завдань перших трьох типів вимагає вибору правильного варіанту із запропонованих, у той час як інші типи завдань потребують від учня вміння продукувати відповідь (написати слово, декілька слів та / або цифру).

Для успішного виконання завдань на усне сприйняття варто застосовувати стратегії обробки інформації. В статті “Some Thoughts on Key Listening Strategies” автори А. Фрідріх, С. Бігунова та Д. Бігунов визначають три групи стратегій аудіювання: когнітивні стратегії, які пов’язані з опрацюванням завдання, написанням нотаток, збільшенням концентрації уваги, метакогнітивні стратегії, які допомагають планувати процес сприйняття та полегшити його через застосування мнемонічних прийомів, та соціо-афективні, що спрямовані на підтримання позитивного ставлення до аудіювання, зменшення тривожності (Фрідріх, Бігунова, Бігунов, 2023: 163). Корисним у навчанні аудіювання є використання комплексу стратегій, який називають TQLR: Tuning (ментальне налаштування на уважне прослуховування, ігнорування сторонніх відволікаючих думок), Questioning (намагання подумки задати на питання What will the speaker say about this topic? What is the speaker’s background?), Listening (організування почутої інформації, розуміння логіки викладу), Reviewing (підсумовування та оцінювання прослуханого, відокремлення основних ідей від другорядних) (Shamsitdinova, Smetana, 2023: 59).

Проаналізувавши доступні в мережі Інтернет ресурси з підготовки до складання тестів IELTS, зокрема розроблені методистами British Council та Cambridge Assessment, а також навчальні посібники по підготовці до тестування (Aish, Tomlinson, 2011), ми можемо виокремити такі стратегії, які варто відпрацьовувати не лише для підготовки до складання міжнародного іспиту, а і для свідомого уважного сприйняття усного тексту. До стратегій належать:

- 1) передбачення контексту та прогнозування можливих варіантів відповідей,
- 2) фокусування уваги на деталях завдання,
- 3) розрізнення жіночого та чоловічого тембрів голосу,
- 4) розпізнавання синонімів та перефразування в аудіотексті та завданнях,
- 5) усвідомлення лексичної послідовності ідей та відповідей,
- 6) попереднє ознайомлення з візуальною інформацією: діаграмою, планом, назвами колонок та рядків в таблиці, тощо,
- 7) визначення ключових слів аудіоповідомлення,
- 8) ігнорування незнайомих слів.

Тести IELTS є цінним ресурсом, де можна знайти аудіозаписи та завдання, які відповідають рівню учнів старших класів. Тематика тестів на усне сприйняття доволі широка – освіта, тран-

спорт, подорожі, література, мистецтво, спорт, природа, навколишнє середовище, соціальні проблеми суспільства, життя в сучасному місті, міжкультурна комунікація, політика, психологія та ін. Теми відповідають тематиці ситуативного спілкування 10-11 класів, отже є додатковим джерелом поповнення лексики, а також розмовних кліше. Відсутність складної термінології в монологіях, розмовні кліше в діалогах робить аудіотексти IELTS корисним засобом розвитку лексичної компетентності учнів. Водночас аудіотексти IELTS сприяють розвитку соціокультурної компетентності, оскільки вміщують інформацію про реальне життя в іншій країні.

Частина Listening тесту IELTS репрезентує різні варіанти вимови, на відміну від текстів на аудіювання більшості навчально-методичних комплексів, в яких зазвичай звучить Received Pronunciation – британський вимовний стандарт. Учням старшої школи потрібно знайомитись з різними варіантами англійської мови – американським, австралійським тощо, оскільки вони мають бути готовими до ситуацій реального спілкування, де англомовним співрозмовником може бути представник будь-якої країни. Відтак, використання тестів IELTS є чудовою можливістю набуття рецептивних навичок в навчальному контексті.

Завдання та аудіотексти частин 3 та 4 частини Listening тесту IELTS складніші порівняно з частинами 1 та 2, проте виходячи з принципу зони найближчого розвитку (Л. Виготський), учні профільної школи зможуть впоратись із завданнями за умови систематичного тренування.

Підсумовуючи, назвемо такі переваги використання тестів на усне сприйняття IELTS:

1. Різноманіття тем та форм спілкування (монологи та діалоги).

2. Прагматична мета, що забезпечує концентрацію уваги протягом усього часу прослуховування. Виконання практичних завдань на трансформацію інформації, напр., прослухати монолог або діалог та заповнити таблицю або коротке резюме тексту, використовуючи прослухану інформацію. Подібні завдання утримують увагу слухача та сприяють виробленню вміння виділяти важливі елементи аудіотексту, водночас сприймаючи текст цілісно.

3. Аудіотексти ілюструють функціонування мови у природному контексті, вміщують мовленнєві звороти та синтаксичні конструкції, які є типовими для англомовного спілкування між носіями мови.

4. Аудіотексти відповідають критерію автентичності.

5. Особливістю тестів IELTS є одноразове прослуховування, що максимально наближає виконання тесту до умов реальної комунікації.

6. Тривалість аудіозаписів коливається в межах 3–5 хвилин, що відповідає вимогам навчальної шкільної програми. Така тривалість є оптимальною для максимальної зосередженості учнів на завданні.

7. Аудіотексти IELTS є інформативними, які можна використовувати для подальшої роботи з навчання говоріння.

8. Аудіотексти є цікавими, тематика та змістове наповнення текстів викликає пізнавальний інтерес, заохочує до прослуховування.

9. Виконання тестів на аудіювання сприяють формуванню стратегій усного сприйняття, які користувачі мови можуть застосовувати в інших, неакадемічних контекстах для забезпечення успішної комунікації.

Висновки. Усне сприйняття є невід'ємною частиною процесу вивчення англійської мови. Розвиток аудитивної компетентності можна забезпечити шляхом впровадження в навчальний процес автентичних аудіоматеріалів, які дадуть учням змогу удосконалювати лексичні й граматичні рецептивні навички та аудитивні вміння. Дидактична цінність тестів на аудіювання полягає в їх інформативності, пізнавальній та мотиваційній цінності, автентичності, практичності застосування, тематичній та жанровій різноманітності, застосуванні декількох вимовних варіантів, уживанні сучасної лексики й синтаксичних конструкцій. Прагматичні установки завдань забезпечують концентрацію увагу протягом прослуховування та допомагають формуванню важливих стратегій аудіювання, які сприяють активному й ефективному слуханню. Відтак, тести IELTS мають значний дидактичний потенціал і є потужним засобом покращення аудитивної компетентності учнів старших класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бігіч О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студентів класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, 2013. 590 с.
2. Іноземні мови : Нові навчальні програми для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту, профільний рівень): Методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України. К.: УОВЦ «Оріон», 2018. 88 с.

3. Кочубей В.Ю. Стратегії розвитку комунікативного вміння аудіювання на рівні незалежних користувачів англійської мови. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. Випуск 204. С. 149-153.
4. Полонська Т.К. Автентичний текст як основний структурний компонент навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов для учнів профільної школи (на прикладі навчального посібника “Culture and Art of Great Britain”). *Проблеми сучасного підручника*, 2016. Вип. 17. С. 377-388. URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/380>
5. Тарнопольський О.Б., Кабанова М.Р. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі: підручник. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 256 с.
6. Aish F., Tomlinson J. Listening for IELTS. HarperCollins Publishers, 2011. 144 p.
7. British Council. Take IELTS. URL: <https://takeielts.britishcouncil.org/take-ielts/prepare/free-ielts-english-practice-tests/listening>
8. Common European framework of reference for languages: learning, teaching assessment. Companion volume with new descriptors. (2018). Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/cefr-companion-volume-with-new-descriptors-2018/1680787989>
9. Fridrih A., Bihunova S., Bihunov D. Some thoughts on key listening strategies in EFL classroom. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 60 Том 5. С. 158-164.
10. IELTS official. URL: <https://ielts.org/take-a-test/preparation-resources>
11. Sawitri R., Riyanto The need to teach grammar in IELTS listening class. *Journal of English Language Teaching*. 2022. Vol. 07 Issue 01. P. 93-97. URL: <https://journal.lppmunindra.ac.id/index.php/SCOPE/article/view/9978>
12. Shamsitdinova M., Smetana J. Teaching listening comprehension and facilitating listening process in the classroom. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*. 2023. Vol. 05 Issue 05, 2023. P. 57-60.
13. Suvorov R., & Li Z. Investigating the effect of interactive videos on test-takers' performance on the listening section of IELTS. *IELTS Research Reports Online Series*. 2023. No. 2/23. British Council, Cambridge Assessment English and IDP: IELTS Australia. URL: <https://www.ielts.org/teaching-and-research/research-reports>
14. Xiwen L. Exploring IELTS teaching in listening part based on schema theory. SHS Web of Conferences 4th International Conference on Mental Healthm Education and Human Development. 2023. Volume 171. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202317102006>

REFERENCES

1. Bihich O.B., Borysko N.F., Boretska H.E. (2013) *Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka: pidruchnik dlia studentiv klasychnykh, pedahohichnykh i lnhvistychnykh universytetiv*. [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice]. K.: Lenvit. 590 p. [in Ukrainian].
2. Inozemni movy : Novi navchalni prohramy dlia 10–11 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity (riven standartu, profilnyi riven) (2018) [New curricula for 10-11 forms of institutions of general secondary education]: *Metodychni komentari providnykh naukovtsiv Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainy* [Methodology Comments of leading scientists from Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]. K.: Orion. 88 p. [in Ukrainian].
3. Kochubei V.Yu. (2022) *Stratēhii rozvytku komunikatyvnoho vminnia audiiuvannia na rivni nezaleznykh korystuvachiv anhliiskoi movy* [Strategies for developing the communicative skill of listening at the independent user of English level]: *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky* [Academic Notes. Series: Pedagogical sciences], 204. 149-153. [in Ukrainian].
4. Polonska T.K. (2016) *Avtentychnyi tekst yak osnovnyi strukturnyi komponent navchalnykh posibnykiv elektyvnykh kursiv z inozemnykh mov dlia uchniv profilnoi shkoly (na prykladi navchalnoho posibnyka “Culture and Art of Great Britain”)* [Authentic text as a main structural component of elective courses textbooks in foreign languages for the students of profile school (on the basis of the textbook “Culture and Art of Great Britain”): *Problemy suchasnoho pidruchnyka* [Problems of the modern textbook], 17. 377-388. URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/380> [in Ukrainian].
5. Tarnopolskyi O.B., Kabanova M.R. (2019) *Metodyka vykladannia inozemnykh mov ta yikh aspektiv u vyshchii shkoli: pidruchnyk* [Methods of teaching foreign languages and their aspects in higher educational establishments]. Dnipro: Universytet imeni Alfreda Nobelia, 256 p. [in Ukrainian].
6. Aish F., Tomlinson J. Listening for IELTS. HarperCollins Publishers, 2011. 144 p.
7. British Council. Take IELTS. URL: <https://takeielts.britishcouncil.org/take-ielts/prepare/free-ielts-english-practice-tests/listening>
8. Common European framework of reference for languages: learning, teaching assessment. Companion volume with new descriptors. (2018). Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/cefr-companion-volume-with-new-descriptors-2018/1680787989>
9. Fridrih A., Bihunova S., Bihunov D. Some thoughts on key listening strategies in EFL classroom. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 60. Том 5. С. 158-164.
10. IELTS official URL: <https://ielts.org/take-a-test/preparation-resources>
11. Sawitri R., Riyanto (2022) The need to teach grammar in IELTS listening class. *Journal of English Language Teaching*. Vol. 07 Issue 01. P. 093-097. URL: <https://journal.lppmunindra.ac.id/index.php/SCOPE/article/view/9978>
12. Shamsitdinova M., Smetana J. (2023) Teaching listening comprehension and facilitating listening process in the classroom. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*. Volume 05 Issue 05, 2023. P. 57-60.
13. Suvorov R., & Li Z. (2023) Investigating the effect of interactive videos on test-takers' performance on the listening section of IELTS. *IELTS Research Reports Online Series*. No. 2/23. British Council, Cambridge Assessment English and IDP: IELTS Australia. URL: <https://www.ielts.org/teaching-and-research/research-reports>
14. Xiwen L. Exploring IELTS teaching in listening part based on schema theory. SHS Web of Conferences 4th International Conference on Mental Healthm Education and Human Development. 2023. Volume 171. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202317102006>

УДК 378.6(477.87):78.01:793.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-44>**Олена КРАВЧУК,***orcid.org/0000-0003-1049-3155*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри мистецьких дисциплінКомунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради
(Ужгород, Україна) *allbestdance@gmail.com*

МОДЕЛЬ ПАНОРАМНО-МУЗИЧНОГО МИСЛЕННЯ У КОНТЕКСТІ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається тема, пов'язана з необхідністю формування інтегральної компетентності майбутніх випускників мистецьких закладів вищої освіти – вирішення складних неоднозначних проблем у невизначених ситуаціях. Постановка проблеми виявлення, осмислення та широкого впровадження моделей мистецького типу мислення з панорамним баченням усіх можливих альтернативних рішень та наслідків обраних варіантів рішення складних ситуацій на сучасному етапі розвитку мистецької освіти дозволяє запропонувати теоретичну модель формування у студентів-хореографів панорамного музичного мислення в системі вищої хореографічної освіти.

Сформульовано поняття та сутнісні характеристики сучасного музичного матеріалу як такого, що в різні історичні епохи у найбільш широкому сенсі означало все те, «з чого робиться музика», а з початку ХХ ст. почало еволюціонувати особливо інтенсивно та вибагливо, включаючи різні практики. Зроблено оцінку інформативності сучасного музичного матеріалу за допомогою синтаксичного, семантичного та прагматичного підходів. Для реалізації цих підходів використовуються індивідуальні моделі перетворення інформації, які в цілому формують параметри панорамного музичного мислення майбутнього хореографа.

Модель панорамно-музичного мислення у фаховій підготовці майбутніх хореографів у закладах вищої освіти призначена для формування можливості вийти за рамки того, що вивчається, здатності самостійно визначити динаміку формування ключових компетентностей, що впливає на вибір та адаптацію існуючих методів і підходів, а також на прагнення створити конкурентноздатний виконавський або балетмейстерський продукт. Робиться висновок, що сформоване панорамне мислення дозволяє побачити весь обсяг необхідних змін та інновацій завдяки активізації інтелектуально-пізнавальної сфери, самоосвіти і саморозвитку здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: моделювання, музичний матеріал, панорамне мислення, мистецька комунікація, хореографічна освіта.

Olena KRAVCHUK,*orcid.org/0000-0003-1049-3155*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Artistic DisciplinesCommunal Institution of Higher Education "Academy of Culture and Arts"
of the Transcarpathian Regional Council
(Uzhhorod, Ukraine) *allbestdance@gmail.com*

MODEL OF PANORAMIC-MUSIC THINKING IN THE CONTEXT OF CHOREOGRAPHIC EDUCATION

The article deals with the topic related to the need for the formation of integral competence of future graduates of art institutions of higher education - solving complex and ambiguous problems in uncertain situations. Setting the problem of identifying, understanding and widely implementing models of artistic thinking with a panoramic vision of all possible alternative solutions and the consequences of the chosen solutions to difficult situations at the current stage of the development of art education allows us to propose a theoretical model of the formation of panoramic musical thinking among choreographer students in the system of higher choreographic education.

The concept and essential characteristics of modern musical material as such, which in different historical eras in the broadest sense meant everything «from which music is made», and since the beginning of the 20th century, have been formulated. began to evolve particularly intensively and fastidiously, including various practices. The informativeness of modern musical material was assessed using syntactic, semantic and pragmatic approaches. To implement these approaches, individual models of information transformation are used, which in general form the parameters of the panoramic musical thinking of the future choreographer.

The model of panoramic-musical thinking in the professional training of future choreographers in institutions of higher education is intended for the formation of the ability to go beyond what is studied, the ability to independently determine the dynamics of the formation of key competencies, which affects the choice and adaptation of existing methods and approaches, as well as the desire to create a competitive performing or choreographic product. It is concluded that the formed panoramic thinking allows you to see the entire volume of necessary changes and innovations thanks to the activation of the intellectual and cognitive sphere, self-education and self-development of higher education seekers.

Key words: modeling, musical material, panoramic thinking, artistic communication, choreographic education.

Постановка проблеми. В умовах феноменально швидкого науково-технічного прогресу, заснованого на потужному штучному інтелекті, зростає увага до актуалізації специфічних особливостей інтелектуально-пізнавальної сфери людини в галузі мистецтва. В рамках Болонської конвенції на сучасному етапі розвитку мистецької освіти існують вимоги до майбутніх випускників закладів вищої освіти щодо необхідності формувати інтегральну компетентність – вирішення складних неоднозначних проблем у невизначених ситуаціях – пов'язані з виявленням, осмисленням та широким впровадженням моделей мистецького типу мислення з панорамним баченням усіх можливих альтернативних рішень та наслідків обраних варіантів рішення складних ситуацій.

Для майбутніх хореографів бачення широкого спектру можливих варіантів рішення складних неоднозначних проблем гіпотетично пов'язана з подоланням поверхово-формального підходу до використання музичного матеріалу у процесі викладання музичних та фахових дисциплін, переходу до синтетичного панорамного мислення, розуміння художньо-інформативних смислів музичного матеріалу, особливо сучасного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Музичне мислення в пізнавальній сфері особистості розглядається у дослідженнях сучасних когнітивістів, філософів, культурологів, мистецтвознавців, психологів, педагогів. Значні теоретичні та практичні здобутки у царині розвитку музичного мислення пов'язані із розумінням цього феномену як соціально та історично сформованого явища та засобу художньої комунікації (теорія масової комунікації М. Маклюєна, теорія художніх повідомлень А. Моля), базового механізму соціокультурного процесу, що забезпечує збереження, перетворення і переробку соціального досвіду в культурному часі і просторі (Ю. Хабермас, Ю. Шрейдер та ін.), цілісного матеріально-ідеального утворення, представленого як «звукове повідомлення» із співвіднесенням в ньому понять «мова», «знак», «символ», «код» (Н. Діденко, О. Злотник, Н. Сулова та ін.), одним з основних критеріїв сформованості культури, музичного сприймання, естетичного ставлення до дійсності та мистецтва (В. Бутенко, А. Козир, О. Костюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Шульгіна, О. Щолокова та ін.), виявом самостійних музично-пізнавальних здібностей та особистісного ставлення людини до музичного мистецтва, в якому представлений синтез чуттєвих та раціональних компонентів (Н. Дяченко, Г. Павлій, С. Петриков та ін.).

З початку ХХ ст. у дисертаційних дослідженнях, наукових публікаціях посилюється увага до художньо-естетичних принципів, змісту і функцій музичного мислення особистості, а також до аналізу музично-художнього мислення учнівської молоді (Л. Григоровська, Е. Григорян, У. Грядова). У дослідженнях Н. Антонєць, Х. Василькевич, І. Полякової, Г. Тарасова розглядаються різні методичні заходи, що сприяють формуванню музичного мислення студентів.

В цьому контексті панорамне музичне мислення як прояв широкого синтетичного художнього мислення активізує у перцептора-хореографа мисленнєвий процес бачення символічно-закодovаних повідомлень, сприяє розумінню їх смислу у музично-хореографічній практиці, для чого спочатку необхідно концептуалізувати у певну модель доступні одиниці загальної системи та поєднувати їх із вже відомим, категоризованими для кращого розуміння та усвідомлення.

Мета і завдання статті – окреслити специфіку моделі формування панорамно-музичного мислення майбутнього хореографа у закладах вищої освіти.

Завдання статті: розкрити художньо-інформативний зміст сучасного музичного матеріалу для майбутніх хореографів, скласти теоретичну модель формування панорамно-музичного мислення для вдосконалення фахових hard skills.

Виклад основного матеріалу. Метод моделювання змістовно-тематичних елементів музичного матеріалу для майбутніх хореографів в мистецькій педагогіці, психології, естетиці ґрунтується на способі відтворення складної системи за допомогою більш простої. Складність проблематики формування цілісно-смислового бачення у контексті мистецької освіти визначається складністю самої людини, її залежності від багатьох чинників різноманітної природи та практично виключають можливість побудови однозначної особистісної або діяльнісної моделі. За словами педагога-гуманіста В. Сухомлинського, бачення навколишнього світу є певною мірою суб'єктивним процесом, що ускладнює та робить неоднозначно трактованим педагогічне моделювання та педагогічну творчість, пов'язану з моделюванням мистецької комунікації (Пономарьов, 2019: 23).

Відомі фахівці у галузі філософії освіти підкреслюють, що педагогічні моделі у мистецькій освіті зрідка бувають математичними, частіше «вони близькі до метафор, порівнянь та інших поетичних засобів фіксації вражень про світ, вони погано піддаються формалізації, упорядкованому запису». І далі: «Різні моделі ... інколи

схожі на чарівні казки, настільки багату метафоричну структуру вони собою являють» (Бабаєв, 2015: 26). Дослідники зазначають, що моделювання зумовлюється побудовою спеціальної моделі, в якій з різноманітних властивостей і якостей об'єкта досліджується лише деяка допоміжна система, до якої привертається увага. Це сприяє більш чіткому проникненню у сутність явищ, що вивчаються, дає змогу ясно сформулювати певну концепцію.

Створення моделі панорамно-музичного мислення майбутнього хореографа в системі хореографічної освіти має сьогодні важливе значення в силу того, що, по-перше, презентує велику роль музики як способу художньої комунікації у контексті руйнації традиційної схеми (автор – художній твір – перцептор – середовище); по-друге, фіксує серйозні зміни головного елементу комунікації – музичного матеріалу (музична мова, онтологічний статус); по-третє, дає можливість методично виважено будувати систему викладання музичних дисциплін у межах вищої хореографічної освіти.

Досліджуючи загальну типологію мислення особистості, О. Тимохов зазначає, що формування широкого смислового поля для вирішення складних завдань потребує роботи з систематизацією множинних факторів та нюансів, які потрібно враховувати. Саме панорамне мислення працює як мислення широкого спектру, вирішуючи різноманітні завдання. Також панорамне мислення називають багатофункціональним, діагностичним, об'ємним, масштабним, винахідницьким, паралельним і системним (Тимохов, 2015: 86–90).

В основі музичного мислення лежать психофізіологічні закономірності, характерні для панорамного мислення: рефлексорна природа, аналітико-синтетичні діяльнісні параметри, активація під впливом внутрішніх інтенцій або об'єктів зовнішнього середовища. Крім того, до музично-хореографічного мислення мають відношення майже всі елементи музичної теорії (від мелодії, ритму, темпу – до форми та драматургії) (Булатова, 2016). Музична теорія висвітлює аспекти, які складають сутнісний зміст музичного мислення та пов'язані з ними смисли мистецтва взагалі, в тому числі хореографічного.

Панорамність дає можливість одномоментно або на протязі певного періоду сприймати не лише відокремлені феномени, а й цілий комплекс супутніх їм об'єктів та процесів, що так чи інакше можуть взаємодіяти з останніми та чинити на них вплив. Панорамність дає можливість вихопити з реальності максимально широкий комплекс подій і процесів, для аналізу яких вже не достат-

ньо одного обраного методу, моделі або схеми. Суб'єкт-перцептор стає вимушений їх комбінувати або модифікувати. Таким чином, результати мислячої діяльності перестають бути передбачуваними, набувають ознак оригінальності та новизни, і дійсно, в ряді випадків, можуть створювати нові, а іноді і новітні контексти художнього бачення у процесі фахового розвитку.

Завдання хореографічної освіти полягають не лише в тому, щоб навчити вирішувати фахові виконавські, балетмейстерські, педагогічні задачі, але і в тому, щоб розуміти причини їх виникнення, бачити спільне в поодиноких фактах, сприймати творчі ситуації вибору музичного матеріалу або його оптимальної хореографічної інтерпретації у їх цілісності і взаємозв'язку. Володіючи лише професійно спрямованим лінійним предметно-дієвим мисленням, що дозволяє засвоювати інформацію через хореографічний рух, студент має реальні переваги у швидкості, глибині або правильності власних дій або висновків: мобілізує навички для ситуацій швидкого реагування, всі фактори для вирішення однієї задачі, здійснює повну фіксацію уваги з відсіканням непотрібних елементів.

Але з проявом множинності зв'язків між великою кількістю об'єктів та складових факторів у широкому панорамному вигляді лінійне мислення не може знайти виходу з складної невизначеної ситуації. Сформоване панорамне мислення цілком відповідає інтуїтивному, яке оперує великими блоками і дає коротку ємну і швидко інтуїтивну відповідь на завдання з безліччю складових.

Сучасний музичний матеріал характеризується появою багатьох нових складових, які потрібно врахувати, множинних непрояснених деталей, що відкриваються не одразу, і саме сформоване панорамне мислення дозволяє відбутися «схопленню» інформативного контенту, багатьох різних точок зору на проблему та розумінню того, як працює ціла музична система (Дубінець, 2013: 100–112).

Поняття «музичний матеріал» в різні історичні епохи мало різне значення, яке у найбільш широкому сенсі означало все те, «з чого робиться музика». З початку ХХ ст. музичний матеріал еволюціонує особливо інтенсивно та вибагливо, включаючи різні практики, наприклад, для традиційного виконання або слухання – нотний текст, певну традицію або стилістичну манеру, мелодичні або гармонічні формули з різних творів та ін. Знаходження в традиції надає можливість вже мати набір «будівельних пазлів» музичного стилю, але в сучасну епоху (постмодерн, метамодерн) композитори відкрили можливість по-іншому, нетрадиційно використовувати відомі та закрі-

плени в історико-культурній практиці «будівельні пазли», розміщувати їх, користуючись випадковою логікою, сміливо модифікувати (переривати, скорочувати або розтягувати), незвичним чином комбінувати. Традиційні музичні форми та жанри як усталені алгоритми творення музики також можуть бути орієнтиром для використання певної структури, яка нагадує те, що вже відомо, тобто може слугувати музичним матеріалом.

На початковому етапі формування панорамно-музичного мислення музичний матеріал для хореографів може бути представлений як такий, який важко поділити у свідомості на категорії розважальної музики та музики, яка є носієм великої кількості смислових посилань або рівнів, оскільки музика у хореографічній практиці добирається за іншими критеріями.

В якості подолання інерції пропонується фактологічна спроба побачити музику як на певну специфічну структуру та подивитися на професійну хореографічну діяльність як на алгоритм осмислення власних дій, який може відповідати (або не відповідати) музичній структурі, побачити можливість у певний момент свідомо зреагувати на музичний матеріал незвичним для себе способом, тобто аналітично підійти до власної практики.

В процесі кількісної практики та якісної порівняльної аналітики з'являються критерії відбору музичного матеріалу (за красою, функціональністю, елементами визначеного образу або за знайомими формальними структурами та ін.), працює феноменологічний підхід: відбувається точне запам'ятовування відчуттів, пов'язаних з музикою, що сприяє широкому розумінню художньо-інформаційного масиву музики.

Інформативно-художні смисли музичного матеріалу визначаємо як наповненість інформацією або відомостями (інформативним змістом), інформативним характером, інформативним викладом, інформативними функціями, інформативною завантаженістю або перевантаженістю.

З теорії маркетингових та соціальних досліджень (за Р. І. Колядюком) користуємось даним поняттям як мірою інформативності досліджень, «узагальнюючою характеристикою їх якості» (Колядюк, 2017: 41). Інформативність музичного тексту трактується у широкому панорамному сенсі як увесь зміст, у вузькому – як виявлення нового знання, що з'являється у тексті.

Інформативність музичного матеріалу можемо оцінювати за допомогою синтаксичного, семантичного та прагматичного підходів, де перший означає розробку критеріїв та прийомів оцінювання інформаційного навантаження відомих систем без

опори на зміст, другий – різноманітність варіативної оцінки змістовної частини комунікативного повідомлення, третій – проєктивну оцінку повідомлення по відношенню до отримувача-перцептора, враховує наявність рівня засвоєних знань.

Для реалізації цих підходів використовуються індивідуальні способи перетворення інформації, які в цілому формують параметри синтетичного панорамного музичного мислення, а саме:

- предметно-дієве мислення, властиве майбутнім хореографам з високим рівнем координації тілесних рухів, які засвоюють інформацію через рух, спрямовується на розвиток критичного ставлення до традиційних та інноваційних ідей в царині музики та критичне осмислення художніх проблем, пов'язаних з внутрішнім звуковим простором, де звук – не кінцевий результат, а відправна точка (локалізація та фактурна координація звукових мас; аналогія з фізичними процесами напруження-розрядки, генерація природних структур – копіювання, масштабування та ін.); динамічними стереотипами всіх можливих елементів руху (пульс і ритм розподілу звукових подій; маса тіла, що рухається; інерція і темп руху, уповільнення і прискорення; траєкторія у просторі, фізичний опір середовища та ін.);

- абстрактно-символічне мислення спрямовується на здатність швидко схоплювати єдність цілісного художнього смислу музичної мови за допомогою декодування знаків і символів культури, абстрактних формул та операцій (просторові фігури-символи розподілу енергії, трансформація часу, аналогії розгортання смислової динаміки та ін.) для подальшої адаптації до комунікативних ситуацій діалогової взаємодії музики і хореографії;

- словесно-логічне мислення (або вербальний інтелект) спрямовується на вдосконалення процесу осмислення та метафоризованої трансляції власних думок, що дозволяє сприймати новизну музичного матеріалу, свідомо вбудовувати (або не вбудовувати) його в систему власних художніх уявлень; на організацію аргументованого оцінювання з різних точок зору творчої або педагогічної ситуації з використанням музичного матеріалу;

- наочно-образне мислення спрямовується на знаходження нових інтерпретацій, пов'язаних із застосуванням в хореографічному мистецтві музичних образів, які раніше не використовувалися або використовувалися в іншому значенні; на сміливість з'єднувати різні художні елементи для максимально швидкого досягнення запланованої мети.

Побудова моделі панорамно-музичного мислення передбачає виділення наступних вагомих елементів:

– визначення найбільш суттєвих компонентів мотиваційного ставлення до художньо-інформаційного змісту музичного матеріалу;

– об'єднання інформативно-художніх елементів в інформаційно-діяльній системі, що сприяє свідомому і цілеспрямованому засвоєнню панорамних знань;

– вибір методів і прийомів практичної реалізації панорамно-музичного мислення в професійно-фаховій діяльності.

В розробленій моделі мотиваційний компонент представлений єдністю особистісно-аксіологічної, методологічної, пізнавальної спрямованостей. Реалізується протягом двох етапів теоретичної підготовки, що передбачає накопичення і розширення знань студентів на основі оволодіння основними принципами і науковими методами пізнання музичного мистецтва, а також інтегрованих ними курсів з історії мистецтв і психолого-педагогічних дисциплін. Використовуються знайомі або емпіричні методи дослідження, здійснюється пізнавальна робота з самостійного пошуку необхідних матеріалів для підтвердження і ілюстрації своїх теоретичних припущень.

Розробка другого елементу системи - об'єднання інформативно-художніх елементів в інформаційно-діяльній системі, що сприяє свідомому і цілеспрямованому засвоєнню знань, вимагає узгодження питань аналізу теорії і практики викладання музики в системі хореографічної освіти. Крім того, завдання професійної освіти хореографів потребують створення умов для розвитку особистісних якостей та здобуття відповідних педагогічних умінь студентів. Якщо врахувати те, що загальну соціально-гносеологічну установку на формування світоглядної позиції студентів в цілому забезпечує реалізація змісту історико-філософських, психолого-педагогічних та мистецьких дисциплін, стає зрозумілою необхідність узгодження усіх форм роботи, в яких раціональний вплив обов'язково поєднується з розвитком емоційних реакцій реципієнта (емпатія, емоційна пам'ять, адекватне сприйняття та ін.), що в результаті забезпечує широкий панорамний обсяг донесення смислів музичного повідомлення в активній формі.

Другий елемент системи реалізується за таких педагогічних умов, як інтерактивна співпраця на методичних майстернях у різних режимах музично-хореографічної практики, де відбува-

ється розвиток емоційної сфери студентів, активізація їх вольових зусиль, що реалізуються в процесі самостійних занять, а також здійснюється індивідуальний підхід до студентів з урахуванням їх музичної освіченості (виконання спеціально організованих самостійних пошукових завдань).

Третій елемент моделі презентує методи формування панорамно-музичного мислення майбутніх хореографів – групу дидактичних методів, що класифікуються за ступенем усвідомленості та самостійності навчальної діяльності студентів. Найбільш доцільним виявилось групування на інформаційно-репродуктивні, проблемно-пошукові типи методів та методи оптимізації прийомів поживлення мови. Так, виявилось доцільним використовувати методи метафоризації, драматизації (апеляція до ототожнення слухача з певною життєвою або уявною ситуацією, проведення паралелей між минулим та сучасним, відомим та гіпотетичним, логічним та суперечливим, реальним та фантастичним), метод співпереживання, який посилює емоційну складову інформаційного навантаження, метод апеляції до авторитету (використання прямої мови видатних науковців, виконавців, балетмейстерів народного танцю) та ін.

Досвід показує, що включення студентів у самостійний навчально-пізнавальний процес сприяє зближенню пізнавальної, дослідної і предметно-практичної діяльності, а самостійно сформовані способи музичного мислення сприяють породженню та функціонуванню продуктивних асоціацій, алюзій, порівнянь, ремінісценцій та ін., що викликає до життя нові технології, навчальні матеріали і засоби навчання і в цілому свідчить про наявність у студентів панорамного мислення.

Висновки. Модель панорамно-музичного мислення у фаховій підготовці майбутніх хореографів у закладах вищої освіти призначена для формування можливості вийти за рамки того, що вивчається, здатності самостійно визначити динаміку формування ключових компетентностей засобами панорамно-музичного мислення, яке впливає на вибір та адаптацію існуючих методів і підходів, а також на прагнення створити конкурентноздатний виконавський або балетмейстерський продукт. Саме панорамне мислення дозволяє побачити весь обсяг необхідних змін та інновацій завдяки активізації інтелектуально-пізнавальної сфери, самоосвіти і саморозвитку здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабаєв В. М., Пономарьов В. М., Пазиніч С. М. Соціальне пізнання і логіка управління. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. 182 с.
2. Булатова Л. О. Музичне мислення особистості як спосіб музичної комунікації. 2016. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/3/83.pdf> (дата звернення: 19.03.2023).

3. Дубінець І. В. Категорія музичного мислення у психологічній і фаховій літературі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Педагогічні науки: зб. наук. пр. Бердянськ : ФОП Ткачук О.В. 2013. Вип. 1. С. 100–112.
4. Колядюк Р. І. Дослідницькі технології AMGC для стратегічного маркетингу. *Маркетингові дослідження в Україні*. Харків: НВФ Студцентр. 2017. 41 с.
5. Пономарьов О. С., Черемський М.П. Моделирование педагогической деятельности и мастерности: методичні вказівки. 2-ге вид. Харків : Видавець Мачулін Л.І., 2019. 88 с.
6. Тимохов О. В. Панорамне мислення, як дієвий інструмент у формуванні новітніх соціокультурних концептів. *Філософські науки*. № 12/1 (17), 2015. С. 86–90.

REFERENCES

1. Babaiev V. M., Ponomarov V. M., Pazynich S. M. (2015) Sotsialne piznannia i lohika upravlinnia. [Social cognition and management logic]. Kharkiv: KhNUMX named after O. M. Beketova, 182. [in Ukrainian].
2. Bulatova L. O. (2016) Muzychne myslennia osobystosti yak sposib muzychnoi komunikatsii. [Musical thinking of the individual as a way of musical communication]. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/3/83.pdf> (data zvernennya: 19.03.2023)
3. Dubinets I. V. (2013) Katehoriia muzychnoho myslennia u psykholohichnii i fakhovii literaturi. [Category of musical thinking in psychological and professional literature] *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Pedahohichni nauky: zb. nauk. pr. - Scientific notes of Berdyan State Pedagogical University. Berdyansk: FOP Tkachuk O.V., 1. 100–112. [in Ukrainian].
4. Koliadiuk R. I. (2017) Doslidnytski tekhnolohii AMGC dlia stratehychichnoho marketynhu. [AMGC research technologies for strategic marketing] *Marketynhovi doslidzhennia v Ukraini*. - Marketing research in Ukraine. Kharkiv: NVF Student Center, 41. [in Ukrainian].
5. Ponomarov O. S., Cheremskiy M.P. (2019) Modeliuvannia pedahohichnoi diialnosti i maisternosti [Modeling pedagogical activities and skills: methodological guidelines]: metodychni vkazivky. Kharkiv: L.I. Machulin Publisher, 88. [in Ukrainian].
6. Tymokhov O. V. (2015) Panoramne myslennia, yak diievyyi instrument u formuvanni novitnikh sotsiokulturnykh kontseptiv. [Panoramic thinking as an effective tool in the formation of the latest sociocultural concepts] *Filosofski nauky*. - Philosophical sciences, 12/1 (17). 86–90. [in Ukrainian].

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-45>**Анастасія КУЗЬМЕНКО,**

orcid.org/0000-0003-1189-1438

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мовної підготовки та гуманітарних наук

Дніпровського державного медичного університету

(Дніпро, Україна) anastasiiakuzmenko90@gmail.com

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У НАУКОВИХ РОЗВІДКАХ ДИСЕРТАНТІВ: ДОСВІД КРАЇН ПРИБАЛТИКИ

У статті розкрито особливості дотримання культури академічної доброчесності у країнах Прибалтики, а саме Латвії, Литви та Естонії. Особливе зацікавлення викликали саме ці держави через їх вдалу інтеграцію в освітньо-науковий простір Європейського союзу, та подолання освітніх штампів Радянського союзу. Метою цієї розвідки є простежити шляхи посилення реалізації культури академічної доброчесності серед майбутніх докторів філософії країн Прибалтики. З'ясовано, що у цих країнах розвинена наукова діяльність та використовується базис формування академічної доброчесності за досвідом Європи. Прояви порушення культури академічної доброчесності вважаються неприпустимими та розцінюються такими, що шкодять безпеці держави. Серед видів порушень найвагомішим виділяють корупцію, а найпоширенішим – плагіат. Для посилення протидії проявам академічної нечесності ЗВО прийняло низку радикальних дій: зміна внутрішніх правил та етичних кодексів, щоб посилити відповідальність персоналу та студентів за випадки плагіату; підготовка матеріалів та розповсюдження інформації про захист прав інтелектуальної власності та негативний вплив плагіату на якість навчального процесу; створення якісних робочих місць та баз даних для зберігання науково-дослідних робіт. Поширення набула також практика підписання декларацій з дотримання культури академічної доброчесності кожним учасником освітньо-наукового процесу. Також подібна політика викоринення академічної нечесності набула підтримки і на законодавчому рівні – у країнах розроблено низку законів про авторське право та інтелектуальну власність. Ефективності набули рішення на національному рівні щодо аудиту політики плагіату в процес інституційної акредитації та щорічний збір інституційної статистики про академічні проступки.

Ключові слова: академічна доброчесність, академічна нечесність, плагіат, інтелектуальна власність, якість освіти, доктор філософії.

Anastasiia KUZMENKO,

orcid.org/0000-0003-1189-1438

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Language Training and Humanities

Dnipro State Medical University

(Dnipro, Ukraine) anastasiiakuzmenko90@gmail.com

ACADEMIC INTEGRITY IN SCIENTIFIC INVESTIGATIONS OF DISSERTATION STUDENTS: EXPERIENCE OF THE BALTIC COUNTRIES

The article deals with the peculiarities of observing the culture of academic integrity in the Baltic countries, namely Latvia, Lithuania and Estonia. These states were of particular interest due to their successful integration into the educational and scientific space of the European Union and overcoming the educational strains of the Soviet Union. The purpose of this investigation is to trace the ways of strengthening the implementation of the culture of academic integrity among the future PhDs of the Baltic countries. It was found that scientific activity is widely developed in these countries and the basis of formation of academic integrity based on European experience is used. Manifestations of violation of the culture of academic integrity are considered to be unacceptable and are thought to be harmful to the security of the state. Corruption is the most serious among the types of academic misconduct, and plagiarism is the most common one. Universities adopted a number of radical actions: changing internal rules and ethical codes to strengthen the responsibility of staff and students in cases of plagiarism; preparation of materials and dissemination of information on the protection of intellectual property rights and the negative impact of plagiarism on the quality of the educational process; creation of high-quality workplaces and databases for storage of research works in order to strengthen the fight against manifestations of academic dishonesty. The practice of signing declarations on compliance with the culture of academic integrity by each participant in the educational and scientific process has also become widespread. Also, a similar policy of eradicating academic dishonesty has gained support at the legislative level. Thus, a number of laws on copyright and intellectual property have been developed in the countries. Decisions at the national level regarding the audit of the plagiarism policy in the process of institutional accreditation and the annual collection of institutional statistics on academic misconduct have become effective.

Key words: academic integrity, academic dishonesty, plagiarism, intellectual property, quality of education, doctor of philosophy.

Постановка проблеми. Скільки націй / країн / народів, стільки культур / менталітетів / світоглядів, це відбито в унікальності цінностей, інтересів, поведінки, потреб, моралі та принципів. Подібне не омине і сферу освіти та науки, яка також будується на певних засадах етичних норм у взаємовідносинах між суб'єктами академічної діяльності. Фундаментально тут є академічна доброчесність, яка і визначає норми адекватної поведінки серед учасників науково-педагогічного процесу. Академічна доброчесність, з одного боку, є складною міждисциплінарною категорією, яка поєднує в собі етичні норми та правила поведінки людини в освітньому та науковому середовищі та механізми та інструменти реалізації останніх на практиці. З іншого боку, існує цілий комплекс факторів, насамперед морально-культурних, інституційних, освітніх, які впливають на університет ззовні чи зсередини, визначаючи його здатність і бажання протидіяти академічній нечесності. У будь-якому разі запровадження нового виду відповідальності зумовлене трансформацією всієї системи освіти і науки, адже переформатування низки норм, правил, пристроїв потребує значних ресурсів, часу і навіть волі та сміливості окремих людей (Тицька, 2018: 194). Нашу увагу привернув досвід імплементації ідей академічної доброчесності у країнах Прибалтики (Латвія, Литва та Естонія), які стали відносно новими державами-учасницями ЄС, та спромоглися змінити вектор політичної освіти від радянського до європейського.

Аналіз досліджень. Питання розвитку вищої освіти та її інтеграції до освітнього простору ЄС підіймали М. Згуровський (2006), Ю. Малогулко та М. Затхей (2018); Н. Батечко (2019), Я. Тицька (2018) та ін. приділяли увагу проблемам формування академічної доброчесності.

Мета статті. Метою цієї розвідки є простежити шляхи посилення реалізації культури академічної доброчесності серед майбутніх докторів філософії країн Прибалтики.

Виклад основного матеріалу. Університети країн Європи вважають академічну нечесність загрозою своїй безпеці, хоча при цьому за розвідками Transparency International (2018) наявне поширення корупції в освіті у різних країнах (від 7% до 72%), жодна країна не є виключенням, та в середньому в Європейському середовищі рівень такої корупції складає близько 34% (Батечко Н., Дурдас А., 2019: 89). Тож інтелектуальна чесність подібна іншим чеснотам: велика кількість людей її вітає, проте замало осіб її втілює (Berthet, 2016). Саме ця ситуація зумовила враховувати академічну доброчесність на законодавчому рівні як складову якості освіти.

Впровадження Болонського процесу (1999) та реалізація Лісобонської стратегії з підвищення конкурентоспроможності, а також міжнародний проект «Гармонізація освітніх структур в Європі» (2000) призвело до зросту вимог щодо дотримання етичних норм академічної доброчесності, про що свідчить проведення у вересні 2004 р. Міжнародної конференції з цього приводу у Бухаресті та чітка регламентованість етичних цінностей, норм та принципів вищої освіти Європи в Бухарестській декларації.

З'ясовано, що серед різновидів академічної нечесності, найбільшу увагу приділяють саме списуванню та плагіату. Так, протягом 2010–2013 років у країнах Європейського союзу було проведено дослідження (IPPNEAE – Impact of Policies for Plagiarism in Higher Education Across Europe – Вплив політик щодо плагіату у вищій освіті в Європі) з розповсюдження плагіату у вищій освіті. Спостереження відбувалося у 27 країнах: Австрії, Бельгії, Болгарії, Кипрі, Чеській Республіці, Німеччині, Данії, Естонії, Фінляндії, Франції, Греції, Угорщині, Ірландії, Італії, Латвії, Литві, Люксембурзі, Мальті, Голандії, Польщі, Португалії, Румунії, Словачії, Словенії, Іспанії, Швеції та Сполученому Королівстві.

Пропонуємо до розгляду деякі значущі результати цієї роботи для ефективності подальшої розвідки.

Кабінет Міністрів Латвійської Республіки 5 серпня 2010 р. прийняв План заходів щодо необхідних реформ у галузі вищої освіти та досліджень на період 2010–2012. Для реалізації цього плану ВНЗ були зобов'язані: змінити внутрішні правила та етичні кодекси, щоб посилити відповідальність персоналу та студентів за випадки плагіату; підготувати матеріали та розпочати розповсюдження інформації про захист прав інтелектуальної власності та негативний вплив плагіату на якість навчального процесу; розпочати створення якісних робочих місць та баз даних для зберігання бакалаврських та магістерських робіт, щоб у майбутньому можна було створити єдине сховище для всіх ВНЗ для зберігання робіт студентів.

Плідними стали рішення на національному рівні про надання дозволу агентству з якості SSEQ включати аудит політики плагіату в процес їхньої інституційної акредитації, щорічний збір інституційної статистики про академічні проступки як засіб моніторингу ситуації на національному рівні, співпраця установ над створенням сховища академічних джерел, яке буде використано для сприяння виявленню плагіату (Plagiarism Policies in Latvia).

Основним правовим актом, що регулює використання інтелектуальної власності в Литві, є Закон про авторське право та суміжні права, прийнятий 18 травня 1999 р. Об'єктом захисту цим законом є «літературні, наукові та художні твори (авторське право)» (LIETUVOS RESPUBLIKOS AUTORIŲ TEISIŲ, 1999). У цьому документі зазначено, що використання інтелектуальної власності, включаючи наукову продукцію, доступне лише за згодою автора та виплати винагороди. Статистичних даних про кількість випадків плагіату у ВНЗ Литви не знайдено. Ці дані не є публічно доступними або на веб-сайтах ВНЗ. Один із способів нагадати здобувачам вищої освіти Литви про необхідність належного використання інтелектуальної власності – попросити їх підписати декларацію про оригінальність письмових робіт та / або академічну чесність. Литва випереджає деякі країни у розробці національного сховища для магістерських та докторських дисертацій. У разі виявлення академічної нечесності застосовуються легкі санкції у вигляді усних попереджень або відсутності дій взагалі (Plagiarism Policies in Lithuania).

Основний правовий акт, що регулює використання інтелектуальної власності в Естонії – «Закон про авторське право» від 11.11.1992 р. (Autoriõiguse seadus, 1992), у якому зазначено, що використання інтелектуальної власності, включаючи наукове виробництво, доступне лише за згодою автора та виплати винагороди. У цьому законі також визначені випадки, які є дуже важливими в процесі досліджень, коли використання інтелектуальної власності може бути дозволено без згоди автора та без виплати винагороди, але із вказівкою на імені автора твору, заголовок цього твору та джерело, в якому його опубліковано. «Закон про авторські права» (1998) містить такі положення:

1) абстрагувати або цитувати законно опубліковані твори в іншому творі в розумній мірі та під зобов'язання точно повідомляти значення твору, який абстраговано або цитовано в цілому, включаючи реферати та цитування статей газет та періодичних видань з метою подання звіту преси;

2) використовувати законно опублікований твір або його частини як ілюстрацію в публікаціях ... для навчальних цілей;

3) відтворювати статті та уривки з опублікованих праць репрографічними засобами виключно для викладання та наукових досліджень в навчальних та науково-дослідних установах, діяльність яких не приносить прямих чи непрямих комерційних прибутків.

Регулювання авторських прав та процесів навчання та досліджень та функціонування вищих

навчальних закладів та дослідницьких установ в Естонії передбачено такими законодавчими актами: Законом про авторське право, Законом про університети, Законом про професійні вищі навчальні заклади та Законом про приватні школи. Жоден із цих документів не містить визначення плагіату чи інших форм академічної нечесності, але вони визначають основні права та обов'язки авторів. Принципи академічної етики визначені в Етичних кодексах або окремих вищих навчальних закладах.

Відповідно до вищезазначеного законодавства вищі навчальні заклади Естонії відповідають за створення та впровадження системи забезпечення якості внутрішніх досліджень і повинні регулярно забезпечувати самооцінку та вдосконалення цієї системи. Агентство з якості вищої освіти відповідає за нагляд за якістю вищих навчальних закладів в Естонії. Аудит політики щодо академічної доброчесності, плагіату та академічної нечесності є частиною візитів до інституційної акредитації, під час яких необхідно оцінити функціонування внутрішньої системи забезпечення якості.

Прагнучи створити спільну інфраструктуру для перевірки письмових робіт студентів, обміну передовими практиками та раціонального використання обмежених фінансових ресурсів, підписано документ «Угода про належну практику щодо якості» 8 вересня 2011 року. У восьмому пункті цього документа сказано: «Університети підвищують загальну обізнаність у питаннях інтелектуальної власності та співпрацюють у запобіганні та виявленні творчих крадіжок. Для досягнення цілі університети роблять доступними в Інтернеті дипломні роботи студентів та розробляють спільну систему виявлення плагіату. З метою запобігання зловживанню роботою академічного працівника іншого університету університети приділяють увагу навчанню та інформуванню своїх працівників. Також університети ставлять набуття знань та навичок захисту інтелектуальної власності одним із обов'язкових результатів докторантури» (Plagiarism Policies in Estonia).

Висновки. Можна узагальнити, що кожна з країн Прибалтики активізує дотримання культури академічної доброчесності учасниками освітньо-наукового процесу на законодавчому рівні, створюючи закони про авторське право та інтелектуальну власність, що безпосередньо є найбільш вагомим для дисертантів, оскільки їх розвідки мають інноваційний неповторний характер та мають бути ретельно захищені. На рівні університетів розроблені кодекси з етичної поведінки, які мають більш деталізовану та специфічну структуру і зміст. Наявне існування декларацій для учасників акаде-

мічного середовища, у яких зазначаються норми культури академічної доброчесності.

Перспективним вважаємо подальші дослідження з культури академічної доброчесності,

формуванні системи інтеграції інновативних методів розвитку культури академічної доброчесності серед української освітянської спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батечко Н., Дурдас А. Академічна доброчесність в контексті європейської практик: досвід Франції. Неперервна професійна освіта: Теорія і практика. Серія : Педагогічні науки. Вип. 3 (60). 2019. С.88-94
2. Згуровський М. Дипломована псевдоосвіта, або Суперечності перехідного періоду у сфері вищої освіти України. Дзеркало тижня. 2006. URL: http://gazeta.dp.ua/EDUCATION/diplomovana_psevdoosvita_abo_superechnosti_perehidnogo_periodu_u_sferi_vischoyi_osviti_ukrayini.html
3. Малогулко Ю.В., Затхей М.В. Проблеми академічної доброчесності в Вищих Навчальних закладах. Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ. 2018. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hcvt/all-hcvt-2018/paper/view/3857>
4. Тицька Я. «Академічна доброчесність» та «академічна відповідальність» у забезпеченні якості освіти. Підприємство, господарство і право. Теорія держави і права. 11. 2018. С.192-195.
5. Berthet, V. Les 6 règles de l'honnêteté intellectuelle. 2016. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/les-6-r%C3%A8gles-de-lhonn%C3%AAtet%C3%A9-intellectuelle-vincent-berthet>
6. Autoriõiguse seadus. Vastu võetud 11.11.1992 RT I 1992, 49, 615 jõustumine 12.12.1992. 47c.
7. LIETUVOS RESPUBLIKOS AUTORIŲ TEISIŲ IR GRETUTINIŲ TEISIŲ. ĮSTATYMAS 1999 m. gegužės 18 d. Nr. VIII-1185 Vilnius. 34c.
8. Plagiarism Policies in Estonia. Impact of Policies for Plagiarism in Higher Education Across Europe. URL: <http://plagiarism.cz/ippheae/files/D2-3-08%20EE%20RT%20IPPHEAE%20ASU%20Survey%20EstoniaNarrative.pdf>
9. Plagiarism Policies in Latvia. Impact of Policies for Plagiarism in Higher Education Across Europe. URL: <http://plagiarism.cz/ippheae/files/D2-3-18%20LV%20RT%20IPPHEAE%20ASU%20Survey%20Latvia.pdf>
10. Plagiarism Policies in Lithuania. Impact of Policies for Plagiarism in Higher Education Across Europe. URL: <http://plagiarism.cz/ippheae/files/D2-3-16%20LT%20RT%20IPPHEAE%20ASU%20Survey%20Lithuania.pdf>

REFERENCES

1. Batechko N., Durdas A. (2019). Akademichna dobrochesnist v konteksti yevropeyskyi praktyk: dosvid Frantsii [Academic integrity in the context of European practices: the experience of France]. Neperervna profesiyna osvita: Teoriya i praktyka. Seriya: Pedahohichni nauky. [Continuous professional education: Theory and practice. Series: Pedagogical sciences]. Vol. 3 (60). P.88-94 [In Ukrainian].
2. Zgurovskiy M. (2006). Dyplovovana psevdooosvita, abo superechnosti perekhidnoho periodu u sferi vyshchoyi osvity Ukrainy. [Diploma pseudo-education, or Contradictions of the transition period in the sphere of higher education of Ukraine]. Dzerkalo tyzhnya. [Mirror of the week]. URL: http://gazeta.dp.ua/EDUCATION/diplomovana_psevdoosvita_abo_superechnosti_perehidnogo_periodu_u_sferi_vischoyi_osviti_ukrayini.html [In Ukrainian].
3. Malogulko Y.V., Zathej M.V. (2018). Problemy akademichnoyi dobrochesnosti v Vyshchykh Navchalnykh zakladakh. [Problems of academic integrity in Higher Educational Institutions]. Materialy XLVII naukovo-tekhnichnoi konferentsii pidrozdiliv VNTU [Materials of the XLVII scientific and technical conference of VNTU subdivisions]. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hcvt/all-hcvt-2018/paper/view/3857> [In Ukrainian].
4. Tytska Ya. (2018). «Akademichna dobrochesnist» ta «akademichna vidpovidalnist» u zabezpecheni yakosti osvity. Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo. [“Academic integrity” and “academic responsibility” in ensuring the quality of education. Entrepreneurship, economy and law]. Teoriya derzhavy i prava. [Theory of state and law]. 11. P.192-195. [In Ukrainian].
5. Berthet, V. (2016). Ly 6 regle de lonetete intelektuel [The 6 rules of intellectual honesty]. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/les-6-r%C3%A8gles-de-lhonn%C3%AAtet%C3%A9-intellectuelle-vincent-berthet> [in French]
6. Autorioiguse seadus. (1992) [Copyright law]. RT I 1992, 49, 615. 47c. [in Latvian]
7. Lietuvos Respublikos autorio teisiu ir gretutiniu teisiu. (1999) [Copyright of the Republic of Lithuania and necessary rights]. Istatimas. [The law]. 18 d. Nr. VIII-1185 Vilnius. 34c. [in Lithuanian]
8. Plagiarism Policies in Estonia. Impact of Policies for Plagiarism in Higher Education Across Europe. URL: <http://plagiarism.cz/ippheae/files/D2-3-08%20EE%20RT%20IPPHEAE%20ASU%20Survey%20EstoniaNarrative.pdf>
9. Plagiarism Policies in Latvia. Impact of Policies for Plagiarism in Higher Education Across Europe. URL: <http://plagiarism.cz/ippheae/files/D2-3-18%20LV%20RT%20IPPHEAE%20ASU%20Survey%20Latvia.pdf>
10. Plagiarism Policies in Lithuania. Impact of Policies for Plagiarism in Higher Education Across Europe. URL: <http://plagiarism.cz/ippheae/files/D2-3-16%20LT%20RT%20IPPHEAE%20ASU%20Survey%20Lithuania.pdf>

УДК 811.161.2'37'367.335

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-46>**Тетяна ЛЕВЧЕНКО,***orcid.org/0000-0002-4275-7701**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української лінгвістики і методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) tanyalevchenko2010@ukr.net***Тетяна ЧУБАНЬ,***orcid.org/0000-0002-7199-0684**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української лінгвістики і методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) chuban1960@ukr.net***Тетяна ШИНКАР,***orcid.org/0000-0002-3500-1869**кандидат філологічних наук,
викладач кафедри української лінгвістики і методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) tatianaparanchenko@ukr.net*

ЗНАННЯ ПРО РЕЧЕННЯ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У матеріалі статті автори порушують проблему чільного місця викладання розділу «Синтаксис» освітнього компонента «Сучасна українська літературна мова» у процесі підготовки бакалаврів і магістрів спеціальності 014 Середня освіта (українська мова і література).

Оцінку широкого різноматіття українських речень дістала думка авторів, постульована як вихідне положення простого і складного синтаксису. Оскільки викладання у ЗВО мовознавчих дисциплін, зазвичай, пов'язане з описовим вивченням мовної системи, запропоновано створення описів синтаксичних явищ на матеріалі речень, які дібрано з роману Володимира Лиса «В'язні зеленої дачі».

Проаналізовано особливості вивчення у ЗВО типологічної класифікації простих і складних речень щодо будови, модальності та інтонаційного оформлення. У цій розвідці досліджено питання про роль спостереження над одиницею синтаксичного ярусу – реченням при вивченні синтаксису сучасної української мови. Схарактеризовано своєрідність викладання ОК «Сучасна українська літературна мова».

Статтю створено на власних дослідженнях авторів та підсумках згідно з отриманими реальними результатами.

Мета роботи – встановити методичні особливості вивчення синтаксичної одиниці-речення при опрацюванні матеріалу з простого і складного синтаксису, розкрити диференційні ознаки речень різної типології, та довести значення структурного дослідження у вивченні українських речень.

Методологія. ОК «Сучасна українська літературна мова» є основною формою організації наукового пізнання, адже мета викладання цього освітнього компонента – формування у здобувачів фахових компетентностей, систематизованих теоретичних знань про характеристики речення української мови; ознайомлення із сучасними лінгвістичними студіями. Використано певну суму методів і принципів дослідження, які застосовано як елементи дисциплінарної методології, – дослідницькі методи (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, конкретизація). Виокремлено емпіричний метод наукового дослідження: спостереження. Сума доказів, яку отримано за допомогою цих методів, є основою для подальших розвідок та зіставлення мовних процесів.

Наукова новизна. Потребу опрацьованої теми визначено тим, що у методичці викладання українського синтаксису немає достатньо широких праць, у яких би комплексно описувалися особливості вивчення синтаксичної одиниці-речення.

Висновки. Вивчення та опис динамічних процесів у синтаксисі речення сучасної української літературної мови на лекційних і практичних заняттях, а також впродовж самостійної роботи у педагогічних закладах вищої освіти ефективні за допомогою ілюстративних прикладів.

Ключові слова: простий синтаксис, складний синтаксис, речення, елементарне речення, модальність.

Tetiana LEVCHENKO,
orcid.org/0000-0002-4275-7701
Doctor of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Linguistics and Teaching Methods
Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav
(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) tanyalevhenko2010@ukr.net

Tetiana CHUBAN,
orcid.org/0000-0002-7199-0684
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Linguistics and Teaching Methods
Hrihory Skovoroda University in Pereiaslav
(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) chuban1960@ukr.net

Tetiana SHYNKAR,
orcid.org/0000-0003-0704-0059
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Linguistics and Teaching Methods
Hrihory Skovoroda University in Pereiaslav
(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) tatianapanchenko@ukr.net

KNOWLEDGE OF THE SENTENCE IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION FOR STUDENTS OF THE FIRST (BACHELOR'S) LEVEL OF HIGHER EDUCATION

In the article, the authors raise the problem of the prominent place of teaching the section «Syntax» of the educational component «Modern Ukrainian Literary Language» in the process of training bachelors of the specialty 014 Secondary Education (Ukrainian Language and Literature).

The authors' opinion, postulated as the starting point of simple and complex syntax, was evaluated in terms of the diversity of Ukrainian sentences. Since teaching linguistic disciplines in higher education institutions is usually associated with the descriptive study of the language system, it is proposed to create descriptions of syntactic phenomena on the basis of sentences selected from Volodymyr Lys's novel «Prisoners of the Green Dacha».

The features of studying the typological classification of simple and complex sentences in terms of structure, modality and intonation in higher education institutions are analyzed. The article examines the role of observation of the unit of the syntactic level – the sentence – in the study of the syntax of the modern Ukrainian language. The originality of teaching the course «Modern Ukrainian Literary Language» is characterized. The article is based on the authors' own research and the results of the actual results obtained.

The purpose of the study is to establish the methodological features of studying the syntactic unit-sentence when working on the material on simple and complex syntax, to reveal the differential features of sentences of different typology, and to prove the importance of structural analysis in the study of Ukrainian sentences.

Methodology. The CI «Modern Ukrainian Literary Language» is the main form of organization of scientific cognition, because the purpose of teaching this educational component is to form students' professional competencies, systematized theoretical knowledge about the characteristics of the Ukrainian language sentence; familiarization with modern linguistic studies. A certain amount of research methods and principles are used, which are applied as elements of disciplinary methodology – research methods (analysis, synthesis, comparison, generalization, specification). The empirical method of scientific research is distinguished: observation. The sum of evidence obtained with the help of these methods is the basis for further research and comparison of language processes.

Scientific novelty. The necessity of the topic is determined by the fact that in the methodology of teaching Ukrainian syntax there are no sufficiently broad works that would comprehensively describe the peculiarities of studying the syntactic unit-sentence.

Conclusions. The study and description of dynamic processes in the sentence syntax of the modern Ukrainian literary language in lectures and practical classes, as well as during independent work in pedagogical institutions of higher education, are effective with the help of illustrative examples.

Key words: simple syntax, complex syntax, sentence, elementary sentence, modality.

Постановка проблеми. Викладачі української мови завжди дбають про те, щоб його студенти користувалися мовою як засобом розкриття своєї особистості. У викладанні українського простого синтаксису, а саме: вивченні закономірностей, що діють у будові речення, велике значення має

спроба розвідки структури речення. Проблема полягає у дослідженні значення методів наукового дослідження: спостереження і узагальнення при вивченні речення, а також у доведенні значення структурного дослідження у вивченні українського простого і складного речення.

Аналіз наукових джерел. Вікторія Федорівна Дороз свою працю «Методика викладання української мови у вищій школі» спрямувала на допомогу викладачам ЗВО з організації вивчення навчального курсу «Методика викладання української мови у вищій школі». У посібнику подано навчальну програму з методики викладання української мови у вищій школі (загальні положення; розподіл навчального часу за модулями; зміст лекційного курсу, практичних і лабораторних занять; теми, винесені на самостійне опрацювання; систему семестрового контролю й оцінювання теоретичної та практичної підготовки магістрантів) (Дороз, 2008: 4).

Упорядники А. Мойсієнко, В. Чумак і С. Шевель підготували і видали у двох частинах працю «Синтаксис української мови : хрестоматія», яка «... покликана закласти міцний теоретичний підмурок, який дасть змогу виформувати царину новітньої синтаксикології, що послідовно врахує вітчизняну наукову традицію, поєднавши її з найважливішими здобутками провідних українських граматистів» (Мойсієнко, Чумак, Шевель, 2019: 4).

Змістовним є навчально-методичний посібник для студентів українського відділення філологічного факультету Венжинович Н. Ф. і Пискач О. Д. «Сучасна українська літературна мова. Морфологія», у якому є тестові завдання, зразки завдань для модульних контрольних робіт, перелік питань на іспит для студентів (Венжинович, Пискач, 2022).

Мета роботи – встановити методичні особливості вивчення синтаксичної одиниці-речення при опрацюванні матеріалу з простого і складного синтаксису, розкрити диференційні ознаки речень різної типології, та довести значення структурного дослідження у вивченні українських речень.

Виклад основного матеріалу. Актуальність і значення праці зумовлені необхідністю розширення теоретичної бази знань у здобувачів ЗВО з питань одного з найважливіших розділів граматики – синтаксису. Сучасний стан розвитку теорії синтаксичної науки тісно пов'язаний з першочерговою ідеєю про необхідність аналізу одиниць мови, з урахуванням особливостей їх структури та семантики, а також рівнів, представниками яких вони є, що і є метою вивчення курсу.

Обов'язкова навчальна дисципліна «Сучасна українська літературна мова» (ОК18) є складовою професійної підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, є базовою для вивчення мовознавчих дисциплін. Це важливо тому, що у процесі навчання формуємо таку програмну компетентність (фахову): ФК 5. Здатність вільно володіти українською мовою, адекватно використовувати мовні ресурси, демонструвати сформовану мовну й мовленнєву компетенції в процесі фахової і міжособистісної комунікації, володіти різними засобами мовної поведінки в різних комунікативних контекстах.

У сучасній лінгвістичній літературі наявні певні суперечності щодо визначення структури і стилістичних особливостей речення, його типів, місця та ролі в організації речення граматичного центру. Тому ілюстративний матеріал для опису другої синтаксичної одиниці підібрано з мовного наповнення роману Володимира Лиса «В'язні зеленої дачі» (Лис, 2019), яка є прикладом живого слова українського народу.

Мова має певні рівні, найвищим з яких є синтаксис. Синтаксичний ярус мови є завершальним об'єктом вивчення курсу «Сучасна українська літературна мова (Простий синтаксис. Складний синтаксис)». Метою викладання навчальної дисципліни є формування у здобувачів загальних і фахових компетентностей, систематизованих теоретичних знань про характеристики трьох синтаксичних одиниць та синтаксичних явищ сучасної української літературної мови; ознайомлення студентів із сучасними течіями вивчення українського простого і складного синтаксису та найновішими гіпотезами, що сформувалися в межах теорії синтаксису. Завданням вивчення навчальної дисципліни є вивчення основних об'єктів синтаксичного дослідження: особливостей формальної (власне синтаксичної) структури речення, формальних (граматичних) способів творення речень, а також граматичної (синтаксичної) специфіки словосполучень, будови тексту, використання досягнень сучасної науки в галузі теорії української мови. Головне завдання – викладання синтаксичної теорії відповідно до сучасного етапу її розвитку, прилучення здобувачів до досягнень лінгвістичної думки. ОК «Сучасна українська літературна мова» належить особливе місце серед дисциплін, які формують лінгвістичне мислення здобувачів-філологів. Обов'язкова навчальна дисципліна «Сучасна українська літературна мова» (ОК) є складовою професійної підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Організацію діяльності здобувачів спрямовано на оволодіння сумою знань про три синтаксичні одиниці: словосполучення, речення і текст. Особливої уваги заслуговують дослідження синтаксичної одиниці-конструкції – речення, адже воно є одиницею комунікативного рівня. Здобувачі повинні знати основні функції й закони розвитку мови як суспільного явища, різномірневу (системну) організацію української мови та її норми, особливості використання синтаксичної одиниці-речення у певному контексті.

Відповідно до «Освітньо-професійної програми «Середня освіта (українська мова і література)» підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 середня освіта (українська мова і література) галузі знань 01 освіта/педагогіка» визначено компетентності і програмні результати навчання

для ОК «Сучасна українська літературна мова». Контроль знань і умінь студентів (поточний і підсумковий) з дисципліни здійснюють згідно з кредитно-модульною системою організації навчального процесу. Рейтинг студента із засвоєння ОК визначається за 100 бальною шкалою.

Наведемо фрагмент програми, а саме зі змістового модуля «Синтаксис простого речення». Тема: Двоскладне речення. Типологія простого речення як основної знакової одиниці мови.

1. Методи і завдання дослідження синтаксису речення.

2. Поділ простих неелементарних речень відповідно до формального вияву предикативного зв'язку.

3. Функціональні типи речень та їх диференційні ознаки.

4. Двоскладне речення у мовленні.

Тема: Прості двоядерні речення у сучасній українській мові.

1. Головні ознаки простих двоскладних речень

2. Форми вираження головних членів речення.

3. Складні випадки та помилки при узгодженні підмета й присудка.

Підбираємо ілюстративний матеріал.

Із власного досвіду вважаємо, що потрібно надати найпершим речення, яке має лише два головні члени, напр.: «*Дзвіночки мовчали*» (Лис: 149). Це речення – просте елементарне, у якому немає жодного другорядного члена (ПРЕ). Потім – речення хоча б з одним другорядним членом, напр.: «*Тепер Яринка бігла*» (Лис, 2019: 149), «*Очі його сміються*» (Лис: 127).

У ПР головний член може бути один і таке речення називається односкладним, напр.: «*Подивися на карту*» (Лис, 2019: 100), «*Підійти й собі погомоніти?*» (Лис, 2019: 9), «*Але дача?*» (Лис, 2019: 107).

Є речення ускладнені: однорідними членами, напр.: «*Яринка пропускала світ крізь своє серце й крізь себе легко та безболісно*» (Лис: 112), «*Маня глянула на неї здивованим жовтим оком, брикнулась легенько всім тілом і пішла геть від своєї мучительки*» (Лис, 2019: 60); звертаннями, напр.: «*Усе буде добре, Юрчику*» (Лис, 2019: 9); вставними і вставленими словами, напр.: «*Правда, перевелася на півставки*» (Лис: 168), «*Вечір, однак, пройшов із підкресленою ввічливістю*» (Лис: 18).

У тексті роману є різні типи складних речень. Здобувачам вказуємо, що є складні речення різноманітні за складом, щодо кількості двох чи більше граматичних основ: складні речення елементарні (СРЕ) з двома граматичними центрами, напр.: «*Не повинен був тобі казати, бо не люблю пхати носа в чужі діла*» (Лис, 2019: 134), «*І тут він відчув, як на плечі звалюється неймовірна втома*» (Лис, 2019: 9), чи трьома і більше парами головних чле-

нів, напр.: «*Кохання посилювалося, коли вона довідалася, що цей молодий чоловік – один із кількох перших у Вербівську підприємців*» (Лис, 2019: 109), які називаються складними неелементарними реченнями (СРНЕ).

Щодо способу пов'язування частин складних речень, є речення зі сполучниковим синтаксичним зв'язком, напр.: «*Таїса сміялася, і цей сміх ніби гасив насторогу, що її вона тримала в кутиках своїх великих, із ледь помітною зизинкою, очах*» (Лис, 2019: 19) (СРС), і речення з безсполучниковим синтаксичним зв'язком (СРБС) – конструкції особливої синтаксичної форми, напр.: «*Невже я ревную?*» – *подумав Геннадій Петрович*» (Лис, 2019: 17).

В тексті часто вживаними є складні речення зі сполучниковим підрядним зв'язком (СПР), напр.: «*Що ж подумає Таїса, якщо тільки отримає (хоча навряд – певне ж, давно там не живе) його послання?*» (Лис, 2019: 146), «*Її спинив вигляд натягнутого ланцюга, який не пускав Мані далі*» (Лис, 2019: 60), і складні речення зі сполучниковим сурядним зв'язком (ССР), напр.: «*Треба було тобі це в будинку сказати, та я ще вагався*» (Лис, 2019: 135).

Складнопідрядні речення і складносурядні можуть об'єднувати кілька частин. Є складні речення із різними типами зв'язку, напр.: «*Видно було, що вона намагається не виказати хвилювання, та все ж легкий рум'янець уміло підфарбував припудрені щоки*» (Лис, 2019: 17).

Є в романі окличні речення, які виражають емоційний стан мовця, з відповідними розділовими знаками в кінці речення, напр.: «*Боже, як вона дивилась!*» (Лис, 2019: 8). Інтонація спонукальних і окличних речень, що передає різні емоційні відтінки значень у таких текстах, відповідна, хоча часом не легко домогтися правильного інтонування складних речень. Здобувачам вказують, що в усякому складному реченні в кінці кожної частини, крім останньої, голос треба підвищувати.

Стилістично за метою висловлювання використовують речення з розповідною модальністю, напр.: «*Коли вже виходив, зіткнувся у дверях з Павликом із сусідньої кімнати*» (Лис, 2019: 100); питальною модальністю, напр.: «*Сподіваюся, ти прийшов не для того, щоб я знайшов тобі новоявленого терориста?*» (Лис, 2019: 127), «*Чому ти так вирішив?*» (Лис: 18); спонукальною модальністю, напр.: «*Кажіть, Романе Івановичу*» (Лис: 135), «*Сідайте, Сідайте*» (Лис: 18), бажальною модальністю. Модальність вказує на віднесеність основного змісту речення до дійсності і є складником зовнішньо-синтаксичної сфери структури речення. Вираження синтаксичної категорії модальності речення здійснюють форми дієслова-присудка, частки та інтонація речення.

Коли у всіх частинках речення є всі наявні члени для розуміння його змісту, то такі речення

є повними, напр.: «Ось уже кілька місяців Юрій Серєда їздив ночувати до лісу, на зелену дачу» (Лис, 2019: 171).

Та в художніх текстах можуть бути ПР і СР зі складовими частинками, які є неповними: ситуативними, коли неназваний член встановлюється із ситуації мовлення, і контекстуальними, у яких неназваний член речення можна відтворити із попередніх речень, напр.: «Бізнесом?» (Лис, 2019: 107).

За характером відношення до дійсності та за наявністю граматичних засобів вираження заперечення у творі знаходимо стверджувальні речення, напр.: «Він оглянувся» (Лис, 2019: 8), та заперечні, напр.: «Тоді не знаю» (Лис, 2019: 100).

Є певна кількість у романі незакінчених речень, напр.: «Маринка дивилась...» (Лис, 2019: 8), «Я думала...» (Лис, 2019: 103), «Н-ні...» (Лис, 2019: 15).

Незакінчені структури належать до частих явищ синтаксису усного та писемного розмовного мовлення.

Обираючи форми оцінювання, підсумкове модульне оцінювання (тестові завдання), підсумкове семестрове оцінювання (тестовий контроль, екзамен), надаємо тестові питання типу:

1. За чієї редакції підготовлено «Сучасну українську літературну мову» у 5 томах?

а) К. Городенської б) К. Шульжука в) О. Безпояско г) І. Білодіда.

2. Завдання синтаксису полягають у визначенні законів, згідно з якими відбувається мовне оформлення і вираження чого?

а) думки б) звука в) афікса г) слова.

3. Зіставні відношення передаються за допомогою слів яких?

а) або, чи, а чи, то ... то, не то ... не то, чи то ... чи то б) а, але, проте, так, та (в значенні але),

однак, зате в) і (й), та г) не тільки ... а й, не тільки ... але й.

4. Іларіон Іларіонович Слинько – автор скількох праць у галузі мовознавства?

а) понад 50 наукових праць б) понад 100 наукових праць в) понад 10 наукових праць г) понад 11 наукових праць.

5. Праці «Нариси з функціонального синтаксису української мови» хто автор?

а) Вихованець І. Р. б) Грищенко А. П. в) Дудик П. С. г) Доленко М. Т.

6. Книгу «Односкладні речення» для вчителів підготував хто?

а) А. Загнітко б) К. Городенська в) В. Горяний г) І. Вихованець.

7. Книгу «Теоретична граматики української мови: Синтаксис» підготував який мовознавець?

а) А. Загнітко б) К. Городенська в) В. Горяний г) І. Вихованець.

8. Конструкції у діалогічному мовленні наявні які?

а) лише слова-речення б) різні типи складних конструкцій в) мала кількість складних конструкцій г) лише прості речення.

Висновки. У процесі підготовки майбутніх вчителів української мови викладачі ЗВО повинні надати матеріал з простого і складного речення сучасної української літературної мови, щоб здобувачі отримали максимум знань, що буде становити основу для вироблення програмних результатів навчання (ПРН), а саме: ПРН. Знає основні функції й закони розвитку мови як суспільного явища, різнорівневу (системну) організацію мови та їхні норм, особливості використання мовних одиниць у певному контексті, мовний дискурс художньої літератури й сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дороз Н. Ф. Методика викладання української мови у вищій школі : навч. посібн. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 176 с.
2. Синтаксис української мови: хрестоматія: у 2 ч. Упоряд.: А. Мойсієнко, В. Чумак, С. Шевель. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2019. Ч. 1. 559 с.
3. Венжинович Н. Ф., Пискач О. Д. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: навчально-методичний посібник для студентів українського відділення філологічного факультету. Ужгород: Гражда, 2022. 176 с.
4. Лис В. В'язні зеленої дачі. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 272 с.

REFERENCES

1. Doroz N. F. (2008) *Metodyka vykladannia ukrainiskoi movy u vyshchii shkoli : navch. posibn.* [Methods of teaching the Ukrainian language in higher education: education manual]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 176 s. [in Ukrainian].
2. *Syntaksys ukrainiskoi movy: khrestomatiia: u 2 ch.* (2019) [Syntax of the Ukrainian language: a textbook in: 2 parts]. Uporiad.: A. Moisiienko, V. Chumak, S. Shevel. Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet». Ch. 1. 559 s. [in Ukrainian].
3. *Venzhynovych N. F., Pyskach O. D. (2022) Suchasna ukrainiska literaturna mova. Morfolohiia: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv ukrainiskoho viddilennia filolohichnoho fakultetu.* [Modern Ukrainian literary language. Morphology: educational and methodological manual for students of the Ukrainian branch of the Faculty of Philology]. Uzhhorod: Grazhda. 176 s. [in Ukrainian].
4. *Lys V. (2019) Viazni zelenoi dachi.* [Prisoners of the green dacha]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia». 272 s. [in Ukrainian].

UDC 37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-47>

Metanet Sarkhan NURIYEVA,

orcid.org/0009-0000-7461-9912

Doctoral Candidate

Azerbaijan State Pedagogical University

(Baku, Azerbaijan) metanet.nuriyeva91@gmail.com

SAMPLE LESSON PLAN ON THE TOPIC 'FACTORS AFFECTING THE RATE OF CHEMICAL REACTIONS' IN THE CHEMISTRY COURSE OF 8TH GRADE IN SECONDARY SCHOOLS, BASED ON THE 5E INSTRUCTIONAL MODEL

The establishment of a conducive learning environment is delineated for the pedagogical delivery of the subject «Factors Influencing the Velocity of Chemical Reactions» within the educational module «Categorization of Chemical Reactions. Equilibrium» in comprehensive educational institutions. Emphasis is placed on explicating principles, statutes, and experimental paradigms germane to the subject by contextualizing them within everyday scenarios, fostering students' autonomous resolution of computational quandaries grounded in their comprehension. The didactic framework, predicated on the 5E instructional model, seeks to enrich students' cognizance through both theoretical and applied dimensions, cultivating logical, evaluative, and inventive cogitation. The execution of the extant instructional blueprint involves the application of theoretical and empirical insights, as well as authentic contextualizations, employing a concatenated pedagogical methodology. The research additionally investigates the deployment of the 5E instructional model in instructing «Factors Influencing the Velocity of Chemical Reactions,» with a particular focus on appraising students' assimilated knowledge during practical and laboratory exercises. The article also underscores the significance of evaluating students' proficiency in procedural knowledge development through regulated practical tasks pertaining to the subject matter. The inclusion of content standards in the chemistry curriculum, presented in the format of knowledge and skills, is predicated on the objective that students comprehend not only fundamental concepts pertaining to the instructed topics but also discern the significance of the theoretical and experimental knowledge they acquire in their actual lives. Moreover, it aims to empower them to apply this knowledge pragmatically in their daily lives.

Key words: 5E instructional model, integration, chemical kinetics, rate of chemical reactions, catalytic reaction, nature of substances, catalyst, solubility, pressure, temperature.

Метанет Сархан НУРІЄВА,

orcid.org/0009-0000-7461-9912

докторант

Азербайджанського державного педагогічного університету

(Баку, Азербайджан) metanet.nuriyeva91@gmail.com

ЗРАЗОК ПЛАНУ-КОНСПЕКТУ УРОКУ З ТЕМИ «ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ШВИДКІСТЬ ХІМІЧНИХ РЕАКЦІЙ» З КУРСУ ХІМІЇ 8 КЛАСУ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗА НАВЧАЛЬНОЮ МОДЕЛЛЮ 5Е

Передбачено створення сприятливого навчального середовища для педагогічного викладання предмету «Фактори, що впливають на швидкість хімічних реакцій» у рамках навчального модуля «Категоризація хімічних реакцій. Рівновага» в загальноосвітніх навчальних закладах. Основна увага приділяється роз'ясненню принципів, положень та експериментальних парадигм, пов'язаних із предметом, шляхом контекстуалізації їх у повсякденних сценаріях, сприяючи самостійному вирішенню студентами обчислювальних труднощів, заснованих на їхньому розумінні. Дидактична структура, заснована на навчальній моделі 5Е, прагне збагатити знання студентів за допомогою як теоретичних, так і прикладних аспектів, культивує логічне, оціночне та винахідливе мислення. Виконання наявного навчального плану передбачає застосування теоретичних та емпіричних ідей, а також автентичних контекстуалізацій із застосуванням об'єднаної педагогічної методології. Дослідження додатково вивчає розгортання навчальної моделі 5Е під час навчання «Фактори, що впливають на швидкість хімічних реакцій», з особливим акцентом на оцінці засвоєних знань студентів під час практичних і лабораторних занять. У статті також підкреслено важливість оцінювання навичок студентів у формуванні процедурних знань через регламентовані практичні завдання, що стосуються навчального матеріалу. Включення змістових стандартів у навчальну програму з хімії, представлених у форматі знань і вмінь, базується на меті, щоб учні зрозуміли не лише фундаментальні поняття, що стосуються тем, що навчаються, але й усвідомили значення теоретичних та експериментальних знань, які вони набувають у їх реальне життя. Крім того, він має на меті надати їм можливість прагматично застосовувати ці знання у повсякденному житті.

Ключові слова: навчальна модель 5Е, інтеграція, хімічна кінетика, швидкість хімічних реакцій, каталітична реакція, природа речовин, каталізатор, розчинність, тиск, температура.

Introduction. According to our investigation, a constructivist learning theory based on a teaching model grounded in real-life scenarios not only mitigates challenges encountered in imparting theoretical and practical understanding but also ameliorates adverse learning conditions hindering the assimilation of these concepts.

In our illustrative planning instance for the topic «Factors Affecting the Rate of Chemical Reactions», we implemented the 5E instructional model. The 5E instructional model encompasses the subsequent stages:

➤ **Engagement Stage:** At this stage, the educator directs students' focus toward initial understandings of chemical kinetics, ensuring active participation in the instructional process. Motivational knowledge at this stage is not only fundamental but critically emphasizes students' enthusiasm for the topic, primarily by relating it to their daily lives.

➤ **Exploration Stage:** The second stage involves research or focusing, being the phase where students are most active. Here, the educator utilizes various teaching forms, such as class discussions and experiments, to shape students' knowledge and skills related to the topic.

➤ **Explanation Stage:** The third stage is termed the explanation or information discussion phase. In this stage, the educator and students elucidate the topic in a discussion environment, clarifying important insights and definitions collaboratively. This stage aims not only to highlight significant understandings and definitions but also to prevent the formation of misconceptions among students regarding the topic.

➤ **Elaboration Stage:** The fourth stage is known as the deepening or creative application phase, where students apply newly acquired knowledge in various situations. This stage primarily determines principles such as solving theoretical problems, experimental inquiry, and research projects.

➤ **Evaluation Stage:** The final stage of the model involves the assessment and evaluation of students' demonstrated knowledge and skills within the framework of teacher-student collaboration.

Additionally, in teaching the subject, the educator should use controlled practical tasks related to the topic to assess students' procedural knowledge development. In this manner, the instructional plan includes specific laboratory experiments and experimental assignments that students can independently perform under the teacher's supervision.

Degree of Elaboration of the Problem – Numerous methodological instruments and scholarly

articles have been disseminated concerning the implementation of the 5E instructional model in the pedagogical delivery of subjects associated with chemical kinetics (M. Abbasov, 2014; Bybee, R., et al., 2006; Alipaşa Ayas, 2017). Exploring the integration of the topic «Factors Affecting the Rate of Chemical Reactions» with real-life scenarios (S. Çepni, 2014; M. Abbasov, 2018; H. Kutu, 2011), diverse outcomes of scientific research endeavors have been scrutinized. The primary focus of our research is to ensure the cultivation of students' logical and creative thinking regarding the advancement of both theoretical and experimental knowledge in the instruction of the topic «Factors Affecting the Rate of Chemical Reactions» within the 8th-grade chemistry curriculum in comprehensive educational institutions, employing the 5E instructional model.

Objectives and Goals. The principal aim of this research is to guarantee the active cognitive engagement of students in the instructional process of the topic «Factors Affecting the Rate of Chemical Reactions» in 8th-grade classrooms of general education schools, applying the 5E instructional model grounded in real-life contexts. Specific objectives encompass the meticulous assimilation of theoretical foundations, the evolution of experimental knowledge, and the profound comprehension of acquired knowledge, facilitating its correct application to the resolution of experimental challenges. Another pivotal goal involves assessing the efficacy and efficiency of the recently applied instructional model in prompting students to execute independent tasks through the utilization of active/interactive pedagogical methods in the discourse of the topic «Factors Affecting the Rate of Chemical Reactions».

Methods. Depending on the delineated objectives, efficacious methodologies, investigative approaches, problem-solving techniques, logical methodologies, and independent study modalities, crafted with contemporary pedagogical technologies, have been employed in elucidating subjects associated with chemical kinetics predicated on the 5E instructional model.

Main section

Integration of Theory and Practice in Chemistry Lessons with Real-Life Relevance

The teaching of the topic «Factors Affecting the Rate of Chemical Reactions» aims to motivate students in the direction of understanding scientific concepts related to chemical kinetics by integrating theory and practice with real-life relevance, providing them with conditions to perceive the importance of what they learn (Çepni, 2014: 121-171). During this process, we can not only engage students who aspire to specialize in chemistry but also generate interest in

the topic among other students. Enhancing students' interest in the field of chemistry is crucial in laying the foundation for their potential future activities in any chemistry-related field. The cultivation of logical, critical, and creative thinking, as well as the development of skills in acquiring, organizing, analyzing, and modeling information independently, is stimulated through the utilization of the 5E instructional model based on real-life scenarios in teaching topics related to chemical kinetics in general education schools.

Therefore, the application of the 5E instructional model in teaching topics related to chemical kinetics, specifically the «Factors Affecting the Rate of Chemical Reactions», in the 8th-grade chemistry course, not only serves to motivate students towards scientific understanding but also facilitates the development of independent skills such as acquiring, organizing, analyzing, and modeling information, which are essential for their future endeavors. We present an illustrative instructional plan that we have prepared and implemented based on the 5E instructional model for the topic «Factors Affecting the Rate of Chemical Reactions» in the 8th-grade chemistry course.

Topic: Factors affecting the rate of a chemical reaction

Sub-standards:

2.2.1. Organizes reaction kinetics for important inorganic compounds.

2.2.2. Conducts calculations based on reaction kinetics for important inorganic compounds.

3.1.1. Conducts observation and experiments for important inorganic compounds, and expresses opinions on the results.

Training outcomes:

1. Organizes reaction kinetics to determine factors affecting the rate of chemical reactions and expresses opinions on the results.

2. Expresses opinions on various methods of solving calculation problems related to determining factors affecting the rate of chemical reactions.

3. Conducts observations and experiments to determine factors affecting the rate of chemical reactions and expresses opinions on the results.

Training format: Group work

Training method: Debate, cluster

Resources: Mortar and pestle set, 5 test tubes, crushed iodine crystal, zinc powder, pipette, distilled water, sodium metal, copper sulfate solution.

Stages of the Lesson

Stage I: Engagement Stage

In this stage, we organize a small demonstration experiment to capture the students' attention

(Abbasov, 2018: 14). The main objective of conducting this demonstration experiment is to create subject-specific integration by providing students with a tangible observation of the impact of a catalyst on the rate of a chemical reaction. The aim is to connect students' prior knowledge of the topic with new insights.

Materials: Mortar and pestle set, crushed iodine crystal, zinc powder, pipette, distilled water.

Procedure: We mix zinc powder with crushed iodine crystals in a china dish. When no changes occur, students observe the separation of violet clusters on top of this mixture when 2-3 drops of distilled water are added from the pipette into the container where the experiment is conducted.

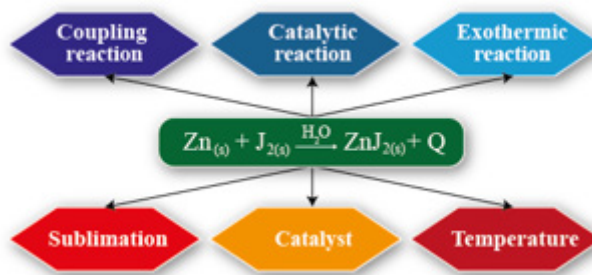
Research Question: What factors influence the rate of chemical reactions?

Stage II: Exploration Stage

In this stage, we note the reaction kinetics of the demonstration experiment conducted at the center of the board. We divide the students into four groups and instruct each group to write, in the form of small headings, the factors they will investigate related to this event.

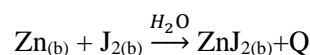
Firstly, the idea generator creates conditions for students in each group to note terminologies associated with the reaction kinetics. Essential terms are then recorded (Alipaşa Ayas, 2017: 233).

Scheme 1.

Stage III: Explanation Stage – During this stage, the teacher provides brief explanations to create connections between students' previous knowledge and the newly introduced concepts. In this way, the combined knowledge is reinforced for the students. The theoretical foundations of the topic are explained in response to the questions posed (Abbasov, 2022: 26-29).

Thus, we record the explanation of the theoretical foundations of the topic by providing answers to the posed questions (Abbasov, 2022: 26-29):

➤ What type of reaction is indicated by the chemical reaction demonstrated in the experiment in terms of the number and composition of reactants and substances obtained? (Combination reaction).

Combination reactions refer to reactions resulting from the combination of two or more simple or complex substances, leading to the formation of a new complex substance.

➤ Which reactions involve the separation of heat? (With some exceptions, all combination reactions are exothermic, i.e., heat is released upon separation of substances).

➤ Does the chemical reaction conducted in the experiment involve the absorption of heat or its release? (Since it is a combination reaction, it involves the release of heat during the separation of substances).

➤ What are reactions called that occur with the participation of a catalyst? (Catalytic reactions).

➤ How was the temperature created that caused the sublimation of iodine crystals during the course of the experiment? (During the exothermic reaction, the sublimation of crystalline iodine occurred, transforming it into violet-colored iodine vapors as a result of the heat released).

➤ How is the rate of a homogeneous reaction calculated? $v_{homogen} = \frac{\Delta v}{V \cdot \Delta \tau}$

➤ What is a catalyst? (Substances that alter the speed of reactions but remain unchanged themselves).

While answering the question of what a catalyst is, the teacher must also explain the relationship with activation energy.

1. Activation Energy – The minimum amount of energy required for molecules to enter a chemical reaction.

2. Catalyst – Substances that alter the speed of a chemical reaction but remain unchanged themselves. At this point, the teacher should create a small interdisciplinary integration related to the 7th-grade topic of oxygen in the laboratory. Pouring 3% hydrogen peroxide into the test tube and adding MnO₂, the teacher should then ask why the waste approaches the tube when a match is brought close to its mouth. Simultaneously, there should be a discussion between the teacher and the students and among the students themselves about the role of MnO₂ in the reaction. Later on, the teacher notes in the explanation of the experiment's reaction kinetics that water is a catalyst for this reaction. However, it should be emphasized that a catalyst does not create conditions for a reaction that would not occur otherwise. Essentially, in reactions with very low speeds, catalysts increase the reaction speed by reducing the activation energies of

the reactants and increasing their collision frequencies. Catalysts that decrease speed are called inhibitors.

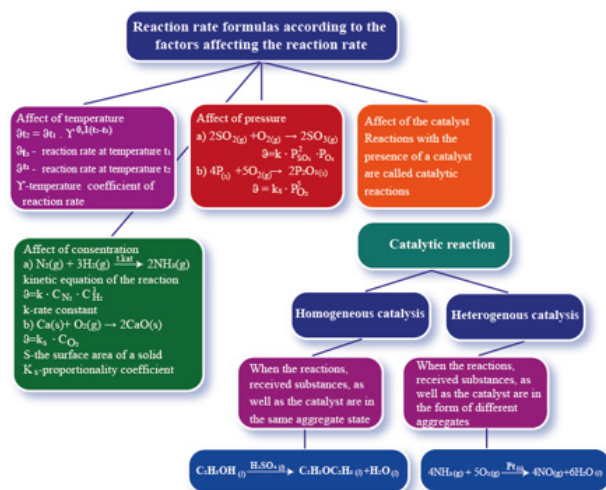
Thus, knowledge about the main factors influencing the speed of chemical reactions is generalized: (*nature of substances, surface area of substances, effect of concentration, temperature effect, pressure effect, catalyst effect*).

• **Nature (Activity) of Substances Involved in the Reaction** – The heightened reactivity of the substances engaged in the reaction correlates positively with the reaction's pace. To illustrate this principle, the instructor should procure three assay tubes and uniformly introduce water into each. Subsequently, the first tube should receive sodium (Na) metal, the second zinc (Zn) metal, and the third copper (Cu) metal. Through this observation, students will discern that the highly reactive sodium metal manifests a more vigorous response to water, the moderately reactive zinc metal displays a comparatively subdued reaction, and the inert copper (Cu) metal, as anticipated, remains unresponsive to water.

• **Variation in the Surface Area of Substances** – In heterogeneous reactions, the surface area or granularity of solid substances directly influences the reaction speed. To illustrate this, by acquiring two assay tubes, and adding an equal measure of 0.5 mol/l chloride solution to each, the instructor can proceed. Subsequently, introduce m grams of zinc (Zn) metal into the first tube and m grams of finely powdered zinc dispersed in the second tube. Observing the disparate reaction rates between the two tubes, students will discern that the reaction in the second tube occurs more expeditiously.

In order to facilitate the students' application of the acquired knowledge to problem-solving, we present the impact of other factors influencing the rate of chemical reactions in the following schematic representation (Abbasov, 2013: 129-134):

Scheme 2.

Stage IV. – Reaction rate formulas according to the factors affecting the reaction rate. Catalytic reaction is divided into homogeneous analysis (when the reactants, received substances, as well as the catalyst are in the same aggregate) and heterogeneous analysis (when the reactants, received substances, as well as the catalyst are in different aggregates).

Elaboration Stage – In order to develop students' essential skills and foster creative thinking related to the topic, the teacher directs targeted questions:

Based on the knowledge gained from discussions, answer the following questions:

1. Explain the importance of catalysts for living organisms based on examples from your daily life (Kutu, 2011: 29-60).

2. While engaging in sports or consuming food, millions of chemical reactions occur in our bodies. What factors contribute to the occurrence of such chemical reactions? (Abbasov, 2018: 55-56).

In the direction of developing vital skills related to the topic, these questions, posed both interdisciplinarily with the biology subject and integrated into our daily lives, shed light on the integration of these questions into the overarching sciences.

Stage V: Evaluation Stage. In this stage, students are given a classroom assignment aimed at reinforcing their knowledge and skills related to the topic:

Students are given colorful cards with tasks, and are required to independently work on the assigned tasks related to the topic:

1. Substances that change the speed and activation energy of chemical reactions but remain unchanged in the end are called 1-----.

2. If a reaction with a temperature coefficient of 2 reaches completion in 20 minutes at 20°C, how many minutes will it take for the same reaction to complete at 50°C? 2-----

3. Catalysts in the same phase as the reacting substances or reactants are called 3-----, while catalysts in different phases are referred to as 4-----

4. Catalyst's energy of the activated complex 5-----

5. The principle of dependence of the reaction rate on temperature is 6-----

6. When the temperature coefficient of the reaction rate is 2, as the temperature decreases from 60°C to 40°C, how does the reaction rate change? 7-----

7. $N_2 + 3H_2 \rightarrow 2NH_3$ reaction rate with respect to ammonia is $0,6 \frac{mol}{l \cdot san}$, and the reaction rate with respect to hydrogen is $(\frac{mol}{l \cdot san})$ 8-----

8. In this reaction that occurs at a constant temperature, $3X(q) + Y(q) \rightarrow X_3Y$:

9. Reaction rate in case of doubling substance X concentration on 9-----

10. Reaction rate in case of halving substance Y concentration 10-----

11. The minimum energy required for a chemical reaction to occur is referred to as 11-----

12. If the volume of the reaction vessel is halved, the rate of the reaction is 12-----

13. Catalysts that increase the speed of chemical reactions are called 13-----, and those that decrease it are called 14-----

14. When the volume of the container in which the reaction $2SO_2 + O_2 \rightarrow 2SO_3$ occurs is reduced by half, the speed of the reaction is 15-----

Thus, the evaluation of the results of experimental assignments based on interdisciplinary and cross-disciplinary integration during the lesson is carried out using a predetermined criterion table.

Conclusion

1. The pedagogical methodology of instructing the subject "Influential Factors on Chemical Reaction Rates" in the eighth-grade chemistry curriculum within general education institutions has been formulated by investigating and applying, thereby establishing a constructive and developmental instructional environment in alignment with contemporary educational system requirements through the application of novel pedagogical technologies.

2. In the instruction of the subject "Influential Factors on Chemical Reaction Rates," an illustrative lesson plan, amalgamating both theoretical and empirical knowledge pertaining to the subject with the everyday experiences of students, has been devised. The implementation of the 5E instructional model, emphasizing the creation of an interconnected comprehension of theoretical-empirical knowledge and the application of skills in daily life, has been employed to cultivate both theoretical and practical competencies in students, particularly in resolving empirical assignments and laboratory experiments.

3. To facilitate the instruction of topics related to chemical kinetics, apt laboratory experiments and empirical assignments have been curated to evaluate and cultivate students' proficiency in applying their accrued knowledge in novel situations. This endeavor aims to augment students' capabilities in applying their acquired knowledge in the direction of subject instruction and for evaluative purposes.

BIBLIOGRAPHY

1. Abbasov M.M., Əliyev A.H və b. Ümumtəhsil məktəbləri üçün kimya fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulum) (VII-XI siniflər üçün) / "Kimya məktəbdə" jurnalı, 2-3 (46-47). 2014

2. Boddy, N., Watson, K and Aubusson, P. Atrial of the five Es: a referent model for constructivist teaching and learning. *Research in Science Education*, 2003. p. 38-40.
3. Bybee, R. W., Taylor, J.A., Gardner, A., Scotter, P.V., Powell, J.C., Westbrook, A. and Landes, N. *The BSCSC 5E Instructional Model: Origins and Effectiveness*. BSCS. 5415. Mark Dabling Boulevard Colorado Springs, CO 80918, 2006
4. Çepni, S. ve Özmen, H. Yaşam (Bağlam) temelli ve beyin öğrenme kuramları ve fen bilimleri öğretimindeki uygulamaları. S.Çepni (Ed). *Kuramdan uygulamaya fen ve teknoloji öğretimi içinde* (s.121-171). Ankara: Pegem Yayıncılık, 2014
5. Abbasov, M.M. Ümumtəhsil məktəblərinin kimya kursunda kimya eksperimentinin əhəmiyyəti / M.M.Abbasov, G.H.Əliyeva, I.S.İbrahimli [və.b] // *Kimya məktəbdə*, 2018. №1
6. Alipaşa Ayas, Mustafa Sözbilir. *Kimya öğretimi* Ankara, Pegem Yayıncılık. 2017. 810 s.
7. Abbasov, V.M., Abbasov M.M., Tağıyeva A.M., Abbaszadə S.M., Mürsəlov, N.İ. *Kimyanın nəzəri əsaslarının suallara cavablarla izahi*. Bakı: Elm, 2022. 400 s.
8. Abbasov V.M., Abbasov M.M., Əliyev.R. və.b *Kimya. VIII-IX siniflər üçün dərslik*. Bakı: Təhsil, 2013. 440 s.
9. Kutu, H. ve Sözbilir, M. Yaşam temelli ARCS öğretim modeliyle 9. Sınıf kimya dersi “Hayatinizda Kimya” unitesinin öğretimi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim fakültesi Dergisi*, 2011, 30 (1).
10. Abbasov M.M., Abbasov V.M., Əliyev V., Quliyeva G., Abışov N. *7-ci siniflər üçün Kimya dərsliyi. Aspoliqarf*”, Bakı: 2018

REFERENCES

1. Abbasov M.M., Əliyev A.H və b. (2014). Ümumtəhsil məktəbləri üçün kimya fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulum) (VII-XI siniflər üçün) [Chemistry education program (curriculum) for secondary schools (for classes VII-XI)]. “Kimya məktəbdə” jurnalı, 2-3 (46-47) [in Azerbaijani].
2. Boddy, N., Watson, K and Aubusson, P. (2003). Atrial of the five Es: a referent model for constructivist teaching and learning. *Research in Science Education*. p. 38-40
3. Bybee, R. W., Taylor, J.A., Gardner, A., Scotter, P.V., Powell, J.C., Westbrook, A. and Landes, N. (2006). *The BSCSC 5E Instructional Model: Origins and Effectiveness*. BSCS. 5415. Mark Dabling Boulevard Colorado Springs, CO 80918
4. Çepni, S. ve Özmen, H. (2014). Yaşam (Bağlam) temelli ve beyin öğrenme kuramları ve fen bilimleri öğretimindeki uygulamaları [Life (Context) based and brain learning theories and their applications in science education]. S.Çepni (Ed). *Kuramdan uygulamaya fen ve teknoloji öğretimi içinde* (s.121-171). Ankara: Pegem Yayıncılık [in Turkish].
5. Abbasov, M.M. (2018). Ümumtəhsil məktəblərinin kimya kursunda kimya eksperimentinin əhəmiyyəti [The importance of chemistry experiments in the chemistry course of general education schools]. / M.M.Abbasov, G.H.Əliyeva, I.S.İbrahimli [və.b] / *Kimya məktəbdə*, №1 [in Azerbaijani].
6. Alipaşa Ayas, Mustafa Sözbilir. (2017). *Kimya öğretimi* [Chemistry teaching]. Ankara: Pegem Yayıncılık. 810 s. [in Azerbaijani].
7. Abbasov V.M., Abbasov M.M., Tağıyeva A.M., Abbaszadə S.M., Mürsəlov N.İ. (2022). *Kimyanın nəzəri əsaslarının suallara cavablarla izahi* [Explanation of the theoretical foundations of chemistry with answers to questions]. Bakı: Elm. 400 s. [in Azerbaijani].
8. Abbasov V.M., Abbasov M.M., Əliyev.R. və.b. (2013). *Kimya. VIII-IX siniflər üçün dərslik* [Chemistry. Textbook for grades VIII-IX]. Bakı: Təhsil, 440 s. [in Azerbaijani].
9. Kutu H. ve Sözbilir M. (2011). Yaşam temelli ARCS öğretim modeliyle 9. Sınıf kimya dersi “Hayatinizda Kimya” unitesinin öğretimi [Teaching the „Chemistry in Your Life“ unit of the 9th grade chemistry course with the life-based ARCS teaching model.]. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim fakültesi Dergisi*, 30 (1) [in Turkish].
10. Abbasov M.M., Abbasov V.M., Əliyev V., Quliyeva G., Abışov N. (2018). *7-ci siniflər üçün Kimya dərsliyi* [Chemistry textbook for 7th grades]. Aspoliqarf, Bakı. [in Azerbaijani].

УДК 811.11

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-48>

Ольга ОДИНЦОВА,

orcid.org/0000-0001-5644-3394

*старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна) o.odintsova@donnu.edu.ua*

Володимир БАЛТРЕМУС,

orcid.org/0000-0003-4370-1328

*кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри українознавства
Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова
(Вінниця, Україна) baltremys@ukr.net*

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена актуальним аспектам процесу вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти. Автори аналізують основні проблеми формування іншомовної компетентності та розглядають важливість її розвитку в контексті сучасного ринку праці, висвітлюють основні чинники, які ускладнюють вивчення іноземних мов. У сучасному світі, де глобалізація визначає економічні та соціокультурні взаємодії, іншомовна професійна компетентність стає ключовою для пристосування до міжнародних стандартів та вимог ринку праці, а зростаюча потреба в міжкультурній комунікації вимагає від фахівців усвідомлення та розвитку цієї компетентності для успішної співпраці з представниками різних культур. З огляду на це, в сучасному вищому освітньому середовищі акцент робиться на інтерактивній та практичній освіті, де іншомовна професійна компетентність виявляється як важлива складова академічного розвитку. Мета статті полягає в тому, щоб не лише визначити проблеми, але й надати конкретні рекомендації для подолання цих труднощів та покращення результативності процесу формування іншомовної професійної компетентності серед здобувачів вищої освіти. Автори наголошують на необхідності впровадження кейс-методу в освітній процес. Структура статті включає огляд завдань, які можуть бути використані під час застосування кейс-методу для покращення іншомовної професійної компетентності студентів юридичних, медичних, економічних та військових спеціальностей. Крім того, автори висвітлюють виклики, з якими зіштовхуються викладачі та студенти в процесі формування іншомовної професійної компетентності в умовах вищої освіти. Стаття сприяє дискусії щодо можливих шляхів удосконалення цього процесу та впровадження ефективних стратегій навчання в майбутньому.

Ключові слова: *іншомовна професійна компетентність, кейс-метод, мотивація, практична освіта, симуляція.*

Olga ODINTSOVA,

orcid.org/0000-0001-5644-3394

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages for Specific Purposes
Vasyl Stus Donetsk National University
(Vinnytsia, Ukraine) o.odintsova@donnu.edu.ua*

Volodymyr BALTREMUS,

orcid.org/0000-0003-4370-1328

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Lecturer at the Department of Ukrainian Language and Culture
National Pirogov Memorial Medical University
(Vinnytsia, Ukraine) baltremys@ukr.net*

PROBLEMS OF FORMING FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

The article is devoted to the actual aspects of the process of learning a foreign language in higher education institutions. The authors analyze the main problems of forming foreign language competence and consider the importance of its development in the context of the modern labor market, highlighting the main factors that complicate foreign language learning. In today's world, where globalization determines economic and socio-cultural interactions, foreign language professional

competence is becoming key to adapting to international standards and labor market requirements, and the growing need for intercultural communication requires professionals to realize and develop this competence for successful cooperation with representatives of different cultures. In view of this, the modern higher education environment emphasizes interactive and practical education, where foreign language professional competence is an important component of academic development. The purpose of the article is not only to identify the problems, but also to provide specific recommendations for overcoming these difficulties and improving the effectiveness of the process of forming foreign language professional competence among higher education students. The authors emphasize the need to implement the case method in the educational process. The structure of the article includes an overview of the tasks that can be used when applying the case method to improve the foreign language professional competence of students of law, medicine, economics and military specialties. In addition, the authors highlight the challenges faced by teachers and students in the process of developing foreign language professional competence in higher education. The article contributes to the discussion on possible ways to improve this process and implement effective teaching strategies in the future.

Key words: foreign language professional competence, case method, motivation, practical education, simulation.

Постановка проблеми. Відповідно до Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти вона відіграє важливу роль «у формуванні освіченої та творчої особистості, яка вміє використовувати здобуті знання в професійних ситуаціях, розуміє, що вдосконалення культури спілкування з огляду на діалог культур, залучає процеси самопізнання, збуджує самоактуалізацію, спрямовує самореалізацію в напрямок інтеграції, викликані новітнім інтелектуально освітнім і науково-технологічним середовищем» (Загальноєвропейські Рекомендації, 2003: 41).

Формування іншомовної професійної компетентності у здобувачів вищої освіти може стикатися з різними проблемами, які варто враховувати та вирішувати. Використання застарілих методів навчання може призвести до втрати інтересу та низького рівня засвоєння матеріалу, адже здобувачі можуть не бачити чіткої мотивації для вивчення іноземної мови, якщо вони не бачать прямого зв'язку між цим і професійним розвитком. Крім того, відсутність можливостей використання іноземної мови в реальних професійних ситуаціях може призвести до втрати навичок через недостатню практику. Недостатнє розуміння культурних відмінностей може стати перешкодою для вивчення іноземної мови та ефективної комунікації в професійному оточенні. Деякі студенти можуть відчувати тривогу щодо використання іноземної мови, що може призвести до недооцінки їхнього потенціалу та обмежувати комунікаційні можливості.

Для розв'язання цих проблем можна впроваджувати сучасні методи навчання, забезпечувати доступ до відповідних ресурсів, створювати можливості для практичного застосування та сприяти інтерактивній комунікації в іноземній мові. Також важливо підтримувати студентську мотивацію та розвивати їхню інтеркультурну компетентність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичне та практичне обґрунтування форму-

вання іншомовної компетентності здобувачів освіти відображене у розвідках вітчизняних та закордонних науковців. К. Галацин та А. Фещук (2020) розглядали мотиваційний аспект у навчанні іноземних мов за допомогою інноваційних технологій. К. Ключова та Л. Рикова (2018) досліджували використання сервісу flipcity для підвищення навчальної мотивації. Т. Лисенко, К. Лісецький та С. Мойсеєнко (2021) вивчали досвід застосування сучасних онлайн-платформ у професійній підготовці майбутніх інженерів при вивченні англійської мови. Г. Васильківська (2023) зосереджує увагу на формуванні комунікативної компетентності особистості як основної проблеми сучасної лінгводидактики. Однак потребують додаткового розгляду методи, що спрямовані на формування іншомовної професійної компетентності у здобувачів вищої освіти.

Мета статті полягає в тому, щоб надати конкретні рекомендації для покращення результативності процесу формування іншомовної професійної компетентності серед здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Формування іншомовної професійної компетентності в здобувачів вищої освіти вимагає впровадження ефективних засобів мотивації, щоб зберегти інтерес та підтримати студентів у навчанні. Одним з таких ключових засобів мотивації є розуміння практичного застосування іноземної мови у реальних професійних сценаріях.

У цьому контексті слід згадати про кейс-метод, який є педагогічною стратегією, що використовується в навчанні, особливо у вищій освіті, для розвитку аналітичних та критичних навичок студентів. Основна ідея полягає в тому, щоб представляти студентам реальні або вигадані ситуації (кейси), з якими вони можуть стикнутися в професійній практиці, і надавати їм можливості аналізувати, обговорювати та розв'язувати проблеми, які виникають у цих сценаріях.

Основні аспекти кейс-методу включають власне кейси, групові дискусії, активну участь,

розв'язання проблем, практичний досвід та рефлексію.

Кейси – це конкретні сценарії або ситуації, які відображають реальні проблеми чи завдання в конкретній сфері. Вони можуть бути зібрані з реальних випадків або створені викладачами. Студенти розглядають кейси в групах та обговорюють різні аспекти ситуації. Це сприяє обміну ідеями та розширенню різноманітних поглядів на проблему. Учасники використовують свої знання та навички для аналізу кейсу та виносять власні ідеї та рішення. Іншими словами, мета кейс-методу полягає у розвитку вміння студентів аналізувати проблеми, робити висновки та розробляти стратегії вирішення проблем. Кейс-метод надає студентам можливість випробувати свої знання та навички в реальних або прирівняних до реальних ситуаціях. Важливим є те, що студенти рефлексують свій досвід та навчаються з проблем, які вони розв'язували, що сприяє поглибленню розуміння предмета.

Кейс-метод дозволяє створити освітнє середовище, в якому студенти можуть застосовувати теоретичні знання до практичних ситуацій та розвивати навички критичного мислення та комунікації. Він широко використовується в бізнес-освіті, медичних та юридичних школах, а також в інших сферах вищої освіти.

Використання кейс-методів на заняттях з іноземної мови для студентів *юридичних спеціальностей* може бути ефективним способом формування іншомовної професійної компетентності. Розглянемо приклади кейс-методів, які можна використовувати зі студентами-юристами на заняттях з іноземної мови.

1. Аналіз юридичних ситуацій: запропонуйте студентам реальні або вигадані юридичні кейси іноземною мовою. Спонукайте їх аналізувати факти, формулювати правові питання та обговорювати можливі рішення.

2. Моделювання судових слухань: попросіть студентів підготувати або вигадати судову ситуацію, яку вони потім розглядатимуть, виступаючи в ролі адвокатів, суддів чи інших учасників. Це допомагає розвивати навички дискусій та ведення судових переговорів.

3. Вирішення правових конфліктів: запропонуйте студентам вирішувати конфліктні ситуації, розглядаючи різні правові аспекти та шляхи вирішення, використовуючи іноземну мову для обговорення та представлення своїх позицій.

4. Рольові ігри: використовуйте рольові ігри для симуляції різних юридичних ситуацій, таких як переговори, клієнтські консультації чи прове-

дення слідства. Це сприяє розвитку комунікативних навичок та вивченню термінології.

5. Публічні виступи: запрошуйте студентів виступати з публічними виступами на теми, пов'язані зі сферою права, використовуючи іноземну мову. Це сприяє розвитку вмінь публічного виступу та використання специфічної термінології.

6. Обговорення правових прецедентів: розглядайте реальні правові прецеденти, щоб студенти могли обговорювати іноземною мовою їхні обставини, вирішення та можливі наслідки.

7. Групові проекти: заохочуйте студентів працювати в групах для розробки та презентації проектів, пов'язаних із конкретною юридичною темою, використовуючи іноземну мову.

Використання цих кейс-методів допоможе студентам розвивати навички юридичної мови та забезпечить практичне застосування їхніх знань у реальних ситуаціях.

Використання кейс-методів на заняттях з іноземної мови для студентів *медичних факультетів* може стати ефективним інструментом для формування іншомовної професійної компетентності. Нижче наведено приклади кейс-методів для такого контексту:

1. Клінічні випадки: подавайте студентам клінічні випадки англійською мовою, вимагаючи від них аналізувати та обговорювати діагнози, методи лікування та можливі шляхи розв'язання медичних питань.

2. Рольові ігри в медичному оточенні: симулюйте сценарії лікарської практики, де студенти виконують ролі лікарів, медичних сестер чи пацієнтів. Це допомагає вдосконалювати медичну термінологію та комунікативні навички.

3. Групові дискусії з етики медицини: спонукайте студентів обговорювати етичні питання, пов'язані з медичною практикою, використовуючи іноземну мову. Це може включати питання про права пацієнтів, експерименти над тваринами та інші етичні аспекти.

4. Медичні прес-конференції: запросіть студентів виступити в ролі лікарів, які ведуть прес-конференцію щодо актуальної медичної теми. Це сприяє розвитку навичок говоріння та використання медичної термінології.

5. Обговорення наукових статей: запропонуйте студентам наукові статті іноземною мовою для аналізу та обговорення. Це сприяє розвитку читальських та критичних іншомовних навичок.

6. Вирішення медичних криз: запропонуйте студентам сценарії медичних криз, де їм потрібно швидко та ефективно розв'язувати проблеми та приймати рішення іноземною мовою.

7. Взаємодія з іноземними пацієнтами: симулюйте ситуації взаємодії лікарів з іноземними пацієнтами, де студенти вивчають особливості комунікації та використання мови для надання якісної медичної допомоги.

Використання цих кейс-методів сприяє інтеграції медичної термінології з вивченням іноземної мови та покращує комунікативні навички студентів медичних факультетів.

Для студентів *економічних факультетів* на заняттях з іноземної мови можна використовувати кейс-методи, що враховують їхні професійні інтереси та навички. Нижче наведено кілька ідей:

1. Стратегічне планування компанії: студентам надається кейс щодо компанії, де вони повинні аналізувати ринок, формулювати стратегію та розв'язувати економічні проблеми. Це сприяє розвитку вміння стратегічного мислення та іноземної мови.

2. Фінансовий аналіз підприємства: надайте студентам фінансові звіти компанії, де вони повинні провести аналіз та визначити фінансовий стан підприємства, розробити рекомендації щодо покращення. Це розвиває навички фінансового аналізу та використання фахової термінології.

3. Міжнародна торгівля та логістика: створіть кейс, в якому студентам доведеться розв'язувати питання щодо міжнародної торгівлі та логістики, включаючи розробку стратегій експорту/імпорту, вибір ринків та управління логістикою.

4. Маркетингові дослідження та стратегії: надайте кейс, де студенти мають розробити маркетинговий план для нового продукту чи ринку, включаючи аналіз конкуренції, сегментацію ринку та стратегії продажів.

5. Управління ризиками в бізнесі: створіть кейс, де студентам доведеться аналізувати та управляти ризиками в бізнесі, враховуючи фінансові, стратегічні та ринкові аспекти.

6. Створення бізнес-плану: поставте завдання створити бізнес-план для нового підприємства, включаючи фінансовий план, маркетингову стратегію та аналіз ризиків.

7. Публічні виступи та переговори: організуйте ситуації, де студентам потрібно виступати з публічними виступами іноземною мовою, представляти свої ідеї та вести переговори на бізнес-теми.

Ці кейс-методи допомагають студентам не лише розвивати мовні навички, але і впроваджувати їх у практичних ситуаціях, що стимулює їхній професійний розвиток.

Для студентів *військових спеціальностей* можна використовувати кейс-методи, які будуть спрямовані на формування іншомовної професій-

ної компетентності та розвиток військових навичок. Нижче подано приклади таких кейс-методів:

1. Стратегічне планування військових операцій: студентам подається військовий кейс, де вони повинні аналізувати та розробляти стратегічний план для вирішення військової ситуації. Це вимагає використання специфічної термінології та практичних аспектів військової справи іноземною мовою.

2. Міжнародні військові операції: поставте завдання вивчити та аналізувати різні аспекти міжнародних військових операцій, враховуючи політичні, економічні та соціальні чинники. Симулюйте обговорення іноземною мовою.

3. Військова логістика та управління ресурсами: створіть сценарій, в якому студенти розробляють плани логістики для постачання та управління ресурсами під час військових операцій.

4. Ведення переговорів та дипломатії в армії: симулюйте ситуації переговорів між військовими командами та дипломатичні відносини. Студенти вправляються у веденні переговорів іноземною мовою.

5. Аналіз військових стратегій та тактик: запропонуйте студентам вивчити та розібрати історичні та сучасні приклади військових стратегій та тактик, аналізуючи їхні успіхи та невдачі іноземною мовою.

6. Вивчення іноземної мови через військову лексику: розробіть завдання, де студенти вивчають іноземну мову через вивчення військової лексики та виразів, що використовуються в їхній професійній сфері.

Ці кейс-методи допоможуть студентам військових факультетів розвивати іншомовну професійну компетентність та адаптувати свої мовні навички до конкретних військових сценаріїв.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, використання кейс-методу в формуванні іншомовної професійної компетентності здобувачів вищої освіти свідчить про його значущість та ефективність в сучасному освітньому середовищі. Кейс-метод стимулює активну участь студентів у навчальному процесі, оскільки вони залучаються до аналізу та вирішення реальних професійних ситуацій, що сприяє поглибленню їх розуміння та застосуванню іншомовних професійних навичок. Кейс-метод дозволяє впроваджувати міждисциплінарний підхід, що дозволяє студентам використовувати знання з різних областей для аналізу та розв'язання проблем.

Перспектива подальших розвідок полягає у розширенні області дослідження на різні факультети та спеціальності для визначення універсальності застосування кейс-методу в контексті різних освітніх напрямів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васківська Г. Формування комунікативної компетентності особистості як основна проблема сучасної лінгводидактики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2016. № 1(1). С. 33-38.
2. Галацін К. О., Фешук А. М. Інформаційні технології як засіб мотивації студентів до формування професійної англійської компетентності. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2020. № 3(36). Ч. I. С. 204–211.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / за ред. С. Ю. Ніколаєвої. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.
4. Ключева К. О., Рикова Л. Л. Використання сервісу flippity для підвищення навчальної мотивації. Інформаційні технології – 2018: Збірник тез V Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців (17 травня 2018 року, м. Київ). 2018. С. 80-81.
5. Лисенко Т. П., Лісецький К. А., Мойсеєнко С. М. Досвід застосування сучасних онлайн-платформ у професійній підготовці майбутніх інженерів при вивченні англійської мови. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 39. С. 171-174.
6. Мамчур Л. І. Реалізація комунікативних вправ як ефективний чинник формування комунікативної компетентності учня. *Стратегічні напрями розвитку сучасної української лінгводидактики: монографія / за ред. Е. Палихати, О. Петришиної*. Тернопіль: Підручники і посібники, 2021. С. 126-138.

REFERENCES

1. Vaskivska H. (2016) Formuvannya komunikatyvnoi kompetentnosti osobystosti yak osnovna problema suchasnoi lnhvodydaktyky [The formation of communicative competence of the individual as the main problem of modern language didactics]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Pedagogichni nauky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Pedagogical sciences*, 1(1), 33-38 [in Ukrainian].
2. Halatsyn K. O. Feshchuk A. M. (2020) Informatsiini tekhnolohii yak zasib motyvatsii studentiv do formuvannya profesiinoi anhlomovnoi kompetentnosti. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu* [Information technologies as a means of motivating students to form professional English language competence]. *Pedahohichni nauky – Bulletin of Zaporizhzhya National University. Pedagogical sciences*, 3(36), I, 204–211 [in Ukrainian].
3. Zahalnoievropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia (2003). K.: Lenvit [in Ukrainian].
4. Kliuieva K. O., Rykova L. L. (2018) Vykorystannia servisu flippity dlia pidvyshchennia navchalnoi motyvatsii [Using the flippity service to increase educational motivation]. *Informatsiini tekhnolohii – 2018: Zbirnyk tez V Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh naukovtsiv – Information technologies - 2018: Collection of theses of the 5th All-Ukrainian scientific and practical conference of young scientists (17 travnia 2018 roku, m. Kyiv)*, 80-81 [in Ukrainian].
5. Lysenko T. P., Lisetskyi K. A., Moiseienko S. M. (2021) Dosvid zastosuvannia suchasnykh onlain-platform u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh inzheneriv pry vyvchenni anhliskoi movy [Experience of using modern online platforms in the professional training of future engineers while learning English]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 39, 171-174 [in Ukrainian].
6. Mamchur L. I. (2021) Realizatsiia komunikatyvnykh vprav yak efektyvnyi chynnyk formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti uchnia [Implementation of communicative exercises as an effective factor in the formation of the student's communicative competence]. *Stratehichni napriamy rozvytku suchasnoi ukrainskoi lnhvodydaktyky: monohrafiia / za red. E. Palykhaty, O. Petryshynoi*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 126-138 [in Ukrainian].

УДК 378.811

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-49>**Олена ОСАДЧА,***orcid.org/0000-0003-1414-6345**старший викладач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(Дніпро, Україна) elena.osadcha@gmail.com*

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ СТРАТЕГІЙ МНОЖИННОГО ІНТЕЛЕКТУ

У статті розглянуто можливості застосування стратегій множинного інтелекту як один з шляхів індивідуалізації процесу вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти. Зміни у взаємодії студента та викладача зумовили актуальність даної теми. Дослідження ставить за мету проаналізувати вплив стратегій теорії множинного інтелекту на успішність вивчення іноземної мови, виокремити та охарактеризувати різні підходи до індивідуалізації навчання та визначити ефективні форми роботи з метою якомога повного використання потенціалу студентів у навчальній діяльності. Зроблено аналіз наукових досліджень вітчизняних та закордонних науковців. Визначено поняття індивідуалізації освіти. Проаналізовано методи діагностики інтелекту, факторні моделі обдарованості. Встановлено зв'язок між типами інтелекту та різними аспектами мови. Розглянуто ефективні стратегії вивчення іноземної мови у контексті теорії множинного інтелекту Г. Гарднера. Запропоновано систему завдань та вправ, пов'язаних з певними типами інтелекту та спрямованих на їх розвиток. Доведено, що основні положення теорії множинного інтелекту Г. Гарднера дозволяють змінювати структуру, зміст та організацію навчального процесу, впроваджувати варіативність навчальних програм та застосовувати принцип модульного навчання. У статті досліджуються шляхи індивідуалізації навчання як умови, за яких кожний студент може розвиватися згідно зі своїми здібностями, інтересами та потребами. Виокремлено та охарактеризовано такі основні принципи індивідуалізації, як урахування індивідуальних потреб студента, гнучкість та адаптивність, різноманіття методів та форм роботи, співпраця та взаємодія. Спираючись на проведений аналіз, можна зробити висновок про необхідність подальшого поглибленого вивчення зв'язку між типами інтелекту студентів та новими стратегіями в інтелектуальній, когнітивній та мовленнєвій активності студентів.

Ключові слова: теорія множинного інтелекту, індивідуалізація навчання, навчальні стратегії, потенціал студента.

Olena OSADCHA,*orcid.org/0000-0003-1414-6345**Senior Lecturer at the Department of English for Non-Philological Specialities
Oles Honchar Dnipro National University
(Dnipro, Ukraine) elena.osadcha@gmail.com*

INDIVIDUALIZATION OF THE PROCESS OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS THROUGH APPLYING THE STRATEGIES OF MULTIPLE INTELLIGENCES

The research deals with the possibilities of applying the strategies based on the theory of multiple intelligences as one of the ways of individualization of the process of learning foreign languages at higher education institutions. The relevance of the paper is determined by the changes in the way a student and a teacher interact. The purpose of the research is to analyze the impact of the strategies within the theory of multiple intelligences on the progress in learning a foreign language, to separate and characterize various approaches to individualization of learning and to identify the most effective practices with a view to using the students' learning potential to the full. The scientific research into this problem carried out by national and foreign scientists has been analyzed. The concept of individualization of education has been defined. The methods for intelligence diagnosing, as well as the factor models of giftedness, have been considered. The connection between intelligences and different language aspects has been traced. The effective strategies of learning foreign languages in the light of H. Gardner's theory of multiple intelligences have been considered. The system of tasks and exercises related to certain intelligences and aimed at their development has been proposed. It has been proved that the basic ideas of the theory of multiple intelligences allow changing the structure, content, and organization of the educational process. They make it possible to implement the curriculum variability and introduce the principle of module learning. The article deals with the ways of individualization of education as a condition that enables every student to develop according to his abilities, interests and needs. The basic principles of individualization, such as considering individual needs of a student, flexibility and adaptability, a variety of methods and practices of learning, cooperation and interaction, have been identified and characterized. Based on the conducted research, it can be concluded that there exists a necessity for further in-depth studying the relation between the intelligences of students and the strategies of their intellectual, cognitive and communicative activities.

Key words: theory of multiple intelligences, individualization of education, learning strategies, student's potential.

Постановка проблеми. Під впливом реалій сьогодення змінюються цілі і цінності освіти, розширюються її можливості, форми та методи. Те, що здавалося неможливим десять років тому, стає сучасною реальністю. Здобувачі вищої освіти отримали доступ до різноманітних джерел новітньої інформації, набули досвід дистанційного навчання, отримали змогу брати участь у програмах академічної мобільності. Це зумовило зміни у характері взаємодії викладача і студента. Цю взаємодію скоріше можна охарактеризувати як творче співтовариство, у межах якого студент прагне отримати педагогічну підтримку, що передбачає визначення інтересів студента, його цілей та можливостей, а також шляхів подолання проблем та перешкод у процесі навчання. У цьому контексті студент розглядається як особа зі своєю індивідуальністю, сукупністю не тільки природних рис та характеристик, але й таких, що сформувалися під впливом індивідуального досвіду. Кожному студенту притаманні певні пізнавальні стилі, інтелект, швидкість переробки та засвоєння інформації, які варто брати до уваги, обираючи методи, підходи та форми навчання.

Попри те, що існує багато досліджень, присвячених проблемам індивідуалізації освіти у цілому та використанні індивідуальних підходів у навчанні іноземної мови, залишається ще безліч проблем, що потребують уваги. З одного боку, існує суттєва необхідність оволодіти іноземною мовою на рівні, що є достатнім для професійного спілкування, академічної мобільності та використання джерел, які видаються іноземними мовами, а з іншого боку, студенти втрачають інтерес до навчання через те, що стикаються з труднощами у процесі опанування іноземною мовою. Урахування індивідуальних інтелектуальних особливостей здобувачів вищої освіти та вибір відповідних стратегій навчання дозволить подолати певні перешкоди та зробити процес отримання знань та формування умінь цікавим та ефективним. Теорія множинного інтелекту, створена Г. Гарднером, вже давно стала частиною навчального процесу у багатьох країнах світу. Вона дає розуміння того, що люди мають різні типи інтелекту, які взаємодіють, розвиваються та покращуються залежно від обставин, підтримки та створених умов навчання. Не існує студентів, які не здатні опанувати іноземну мову. Отже, задача викладача визначити тип інтелекту (або поєднання декількох) та розробити стратегії освітнього процесу, враховуючи їх потенціальні можливості та вплив на пізнавальну діяльність. Це визначає актуальність даного дослідження для індивідуалізації навчання та викорис-

тання відповідних стратегій в інтелектуальній, емоційній та мовленнєвій активності студентів, що сприятиме успішному оволодінню іноземною мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У 1983 році Г. Гарднер опублікував свою роботу «Frames of Mind», в якій він стверджує, що людина має декілька видів інтелекту, кожен з яких визначається як здібність вирішувати специфічну проблему або створювати корисний продукт. Професор Г. Гарднер відхиляє тести IQ як такі, що ґрунтуються тільки на вербальному та логіко-математичному інтелекті і засвідчують результат навчання людини. Він розглядає інтелект як багатогранне поняття і виділяє 8 його типів: вербально-лінгвістичний, логіко-математичний, візуально-просторовий, музично-ритмічний, кінестетичний, міжособистісний, внутрішньоособистісний та природничий (Gardner, 1983). Теорія Г. Гарднера вивчалася та аналізувалася з різних аспектів. Є безліч прихильників цієї теорії, але є й дослідники, які підходять до неї більш критично. Вони вважають, що під типами інтелекту слід мати на увазі пізнавальні стилі, деякі зазначають, що існують певні труднощі, пов'язані з вимірюванням певного типу інтелекту.

Українські дослідники В.П. Тименко, А.В. Малиношевська розробили методи діагностики практичного інтелекту учнівської молоді, які базуються на теорії множинного інтелекту Г. Гарднера, теорії потрійного інтелекту Р. Стернберга та концепції інтелекту Дж. Гілфорда. Вони виокремили такі типи розуму й ума, як спонтанний (природний), спровокований (придбаний), аналітичний, синтетичний, об'єктивний, суб'єктивний, теоретичний, практичний, соціальний, емоційний, методичний, порівняльний, логічний та математичний. Вчені розглядають розум не у загальному розумінні цього слова, а як низку множинних різноманітних розумових та психічних зв'язків (Тименко та ін., 2017: 9). Питанню природи обдарованості також присвячені дослідження О.П. Бартош. Фахівець звертається до аналізу факторних моделей обдарованості (п'ятифакторна модель обдарованості А. Танненбаума, концептуальна модель обдарованості, трикільцева модель Дж. Рензулі) та концептуальної моделі обдарованості – теорії множинного інтелекту Г. Гарднера. Аналіз підтверджує, що інтелект охоплює логічне й абстрактне мислення, прийняття складних ідей, планування, вирішення проблем та здатності до швидкого навчання (Бартош, 2022: 19).

Можливості застосування ідей множинного інтелекту у сфері викладання іноземних мов

досліджувалися багатьма фахівцями. Л.І. Байсара пропонує викладачам «переглянути їх найкращі надбання і зрозуміти, чому одні з них працюють, а деякі ні» (Байсара, 2010: 3). У дослідженні автор розглядає передумови виникнення теорії множинного інтелекту, надає характеристики видів інтелекту, розглядає різницю між талантом, здібностями, інтелектом та надає критерії визначення видів інтелекту. Автор зазначає, що для кожного типу інтелекту притаманна своя система символів: для вербально-лінгвістичного – алфавіт для мов з фонетичною системою; для логіко-математичного – комп'ютерні мови, математичні знаки; для візуально-просторового – ідеографічні мови (китайська); для кінестетичного – азбука Брайля, мова знаків; для музично-ритмічного – нотна система; для міжособистісного – жести, вираз обличчя; для природничого – символи флори і фауни (Байсара, 2010: 16). З урахуванням кожного виду інтелекту розроблено систему вправ для вивчення іноземної мови. В.В. Лучкевич пов'язує тип інтелекту з аспектами у мові: вербально-лінгвістичний – з семантикою і лексикою, логіко-математичний – з морфологією, внутрішньоособистісний – з емотивною сферою мовлення, міжособистісний – з прагматикою, натуралістичний – зі взаємозв'язками між текстами, мовами, культурами, музичний – з фонологією та просодією (Лучкевич, 2022: 106).

Спираючись на дослідження вітчизняних та закордонних вчених, можна зробити висновок, що інтеграція стратегій теорії множинного інтелекту у процес вивчення іноземних мов, урахування когнітивних особливостей студентів є важливим фактором індивідуалізації навчального процесу та основою ефективної взаємодії студента з навчальним середовищем. Подальші наукові розвідки у цьому напрямку є доцільними та перспективними.

Метою статті є дослідження впливу стратегій теорії множинного інтелекту на успішність вивчення іноземної мови, виокремлення та характеристика різних підходів до індивідуалізації навчання та пошук ефективних форм роботи для якомога повного використання потенціалу студентів у навчальній діяльності.

Виклад матеріалу. Підготовка кваліфікованого фахівця та розвиток його професійних компетенцій стають все більш актуальними в умовах інтеграції України у Європейську спільноту. Запорукою успішного досягнення цієї мети є індивідуалізація навчального процесу. Індивідуалізація навчання передбачає створення умов, за яких кожний студент може розвиватися згідно зі сво-

їми здібностями, інтересами та потребами. Основні принципи індивідуалізації включають урахування індивідуальних потреб студента, гнучкість та адаптивність, різноманіття методів та форм роботи, співпрацю та взаємодію. Індивідуалізація навчання передбачає використання технологій та підходів, серед яких виділяються диференційований підхід, індивідуальні плани навчання, використання сучасних технологій, робота у малих групах, індивідуальні консультації. Підходи до розв'язання проблеми індивідуалізації навчання знайшли своє відображення у дослідженнях вітчизняних науковців. Розглядалася індивідуалізація навчального середовища, індивідуалізація в процесі вивчення іноземної мови, індивідуалізація навчання студентів з особливими потребами. Г. Терещук наголошує на важливості вирішення питання об'єктивного оцінювання навчальних можливостей та виявлення індивідуальних відмінностей, загальних та спеціальних здібностей кожного учня, створення індивідуальної траєкторії навчання (Терещук, 2017: 10).

О.В. Барановська розглядає та характеризує такі види індивідуальної форми роботи, як індивідуальна (самостійне виконання студентами однакових завдань у єдиному темпі), індивідуалізована (отримання студентом окремого завдання, що враховує його навчальні можливості), індивідуалізовано-групова (створення умов, за яких є можливість не допустити відставання більш слабких студентів, та умов для розвитку обдарованих більш обдарованих) (Барановська, 2010: 56).

У процесі вивчення іноземної мови принцип індивідуалізації вважається одним з факторів комунікативно-когнітивного підходу. Основні положення теорії множинного інтелекту Г. Гарднера дозволяють змінювати структуру, зміст та організацію навчального процесу, впроваджувати варіативність навчальних програм, застосовувати принцип модульного навчання. Студенти можуть обирати теми для вивчення, змінювати види мовленнєвої діяльності, такі як говоріння, аудіювання, письмо та читання. Окремі студенти можуть потребувати допомоги у розвитку певних навичок та умінь.

Стратегії навчання є суттєвим компонентом у створенні освітнього середовища. У загальному сенсі стратегія – це модель узагальнення дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координування та розподілу ресурсів. Ефективні стратегії допомагають студентам не тільки оволодіти матеріалом, але й розвинути впевненість у своїх знаннях та навчальних здібностях. Ціла низка науковців та практиків приділяла увагу розро-

бленню стратегій навчання. Д. Либофф пропонує 17 стратегій, які можна імплементувати на занятті (Leboff, 2020). Ми проаналізуємо декілька з них у світі теорії множинного інтелекту. По-перше, це стратегія «Think – pair – share». Студенти обдумують нові поняття, структури, записують їх (вербальний інтелект), створюють логічні карти (просторовий інтелект). Потім розбиваються на пари і обговорюють теми (міжособистісний інтелект). Нарешті студенти діляться своїми думками з цілою групою (міжособистісний інтелект). Інша стратегія – це Retrieval practice, коли студенти беруть участь в обговоренні, спираючись тільки на той матеріал, що було засвоєно (внутрішньоособистий інтелект). На наш погляд, стратегія Peer instruction (взаємне навчання) також варта уваги. Студенти просять своїх одногрупників пояснити незрозумілі поняття. Ця стратегія розвиває уміння вирішувати проблеми (логіко-математичний інтелект), поглиблює розуміння теми та підвищує самооцінку (внутрішньоособистий інтелект). Ще одна стратегія – це Gamification (привнесення елемента гри). Вона особливо цінна для вивчення іноземних мов, що, як відомо, супроводжується значним психічним напруженням. Можна застосовувати пересування по класу та виконання рухів (кінестетичний інтелект). Ця стратегія передбачає елемент змагання (міжособистісний інтелект). Встановлено, що студенти, які успішно вивчають іноземну мову, мають свої власні навчальні стратегії. І навпаки, ті, хто використовують рандомні стратегії, не досягають значних успіхів. Успішні студенти схильні більше спілкуватися, швидко засвоюють мовні моделі, шукають можливості для навчання усюди, залучаючи навіть тексти іноземних пісень (музичний інтелект). Вони здатні ідентифікувати труднощі та прогалини, контролювати свої емоції та відмічати прогрес. Безумовно, вибір навчальної стратегії студентами пов'язаний з типом інтелекту. З. Гаврилидоу та А. Псалтоу-Джойси виділяють такі фактори, що впливають на вибір навчальної стратегії: рівень володіння іноземною мовою, вік, стать, мотивація, стиль навчання, професійні орієнтири, культура, вимоги до завдань, переконання, методи викладання іноземної мови, мова, що вивчається (Gavriilidou, Psaltou-Joysey, 2010).

Основний вплив застосування теорії множинного інтелекту полягає у мобілізації можливостей студента протягом усього навчального процесу. Вчені довели, що навчання та навчальні стратегії, адаптовані згідно з теорією множинного інтелекту є більш ефективними у порівнянні з традиційними методиками викладання. Д. Станчиу та І. Орбан

провели експеримент, у якому студенти з експериментальної групи вивчали тему «Animal species» із застосуванням стратегій множинного інтелекту (візуально-просторовий, кінестетичний, міжособистісний). Студенти контрольної групи вивчали цю ж тему, використовуючи традиційні методики (з домінуванням вербального інтелекту). Кількісний аналіз показав, що зацікавленість студентів у контрольній групі спадала, спостерігалися навіть пропуски занять та порушення дисципліни, тоді як у студентів експериментальної групи підвищувалася мотивація, успішність та емоційний стан (Stanciu, et al, 2011: 94). Розвиваючи теорію Г. Гарднера у контексті її інтегрування у навчальний процес, Т. Армстронг виділяє 4 ключові положення:

1. Кожна людина має усі вісім типів інтелекту. Вони функціонують унікальними шляхами.
2. Типи інтелекту працюють разом, створюючи складну систему, жоден не існує сам по собі. Наприклад, щоб приготувати їжу, треба прочитати рецепт (лінгвістичний), порахувати інгредієнти (логіко-математичний), підготувати меню, що задовольнить інших (міжособистісний) та себе (внутрішньоособистісний).
3. Типи інтелекту можна розвивати.
4. Є багато способів бути розумним (Armstrong, 2008).

Результати багатьох досліджень доводять позитивний зв'язок стратегій множинного інтелекту та вивчення іноземної мови. Безперечно, вербально-лінгвістичний інтелект відіграє провідну роль у вивченні іноземних мов. З ним пов'язане читання, засвоєння лексичних одиниць, творче письмо, дебати, виступи, розповідь історій, створення кросвордів, пояснення слів, складання віршів, переклад творів. Але не варто зосереджуватися тільки на цьому типі інтелекту. Інші теж мають потужний потенціал. Так, застосування музично-ритмічного фрейму дає можливість відчувати ритм, мелодію мови, варіювати темп, апроксимовано копіювати вимову. Доцільно слухати записи, підспівувати, вчити нові пісні, добирати музичний твір для ілюстрації літературного тексту. Візуально-просторовий інтелект дозволяє студентам сприймати всі елементи: форму, лінію, простір та колір. Він включає спроможність графічно репрезентувати концепти та ідеї. У цьому сенсі доцільно використовувати mind-mapping як спосіб репрезентації зв'язків між поняттями. Можна запропонувати намалювати події та персонажів оповідання, використовувати кольорові маркери, працюючи над текстом. Застосування логічно-математичного фрейму пов'язано із умінням вста-

новлювати логічні зв'язки, передбачати події, а також засвоювати мовленнєві зразки та структури. Тут доцільно застосовувати формули, символи, графічну організацію, виконання завдань типу *gap filling, sentence transformation*). Інтеграція кінестетичного інтелекту тісно пов'язана з драматизацією, грою та рухами під час заняття (завдання типу *Find someone who...*, *Guess the object*), засвоєння лексичних одиниць через рухи, жести, міміку, створення танців. Перегляд відео матеріалів також сприяє кращому засвоєнню матеріалу. Студенти намагаються застосувати набуті знання на практиці, їм потрібно рухатися, торкатися, спостерігати. Тому для них є ефективними рольові ігри, вивчення кейсів, ситуацій, читання в ролях, створення малюнків, анімації, сценаріїв, діалогів, запис відео, презентація інформації через рухи. Міжособистісний фрейм відкриває безмежні можливості для вивчення іноземної мови, адже це, насамперед, комунікація, яка є і ціллю, і змістом у процесі оволодіння мовою. Цей тип інтелекту пов'язаний зі здібністю розуміти та інтерпретувати настрій, почуття, наміри та мотивацію іншої людини. Тут доречні такі стратегії навчання, як метод проєктів, розподіл завдань, робота у команді, емпатійні практики. Це може бути написання розповіді разом, аналіз ідеї літературного твору, інтерпретація вчинків персонажів, читання віршів, виконання вправ у парах, драматизація діалогів. Внутрішньоособистісний інтелект допомагає студентам краще зрозуміти себе, свої сильні та слабкі сторони, настрій, бажання, наміри, порівняти себе з іншими, обрати правильну поведінку. На занятті з іноземної мови часто обговорюється ставлення студентів до різних аспектів життя людини і суспільства, їх власний досвід. Студенти вчать виражати свої уподобання. Існує навіть думка, що викладач іноземної мови часто знає про

студента більше, ніж його родина. Застосування природничого фрейму допомагає студентам фокусувати свою увагу на довкіллі поза межами аудиторії, розвивати здатність класифікувати рослини, тварини, розпізнавати культурні артефакти, описувати свою країну, місто. Аналізуючи навчальні комплекси з іноземної мови, можна помітити, що вони містять безліч різноманітних текстів пізнавального характеру, пов'язаних з навколишнім світом. Студенти із задоволенням шукають цікаву інформацію, діляться нею на уроці, що розвиває продуктивні навички говоріння та письма. Крім того, використання цього фрейму дає можливість реалізації міжпредметних зв'язків, що є найбільш актуальним для студентів нефілологічних спеціальностей. Таким чином, враховуючи когнітивно-стильові характеристики мислення та психофізіологічні особистості студентів, мотиваційний аспект, викладач може успішно реалізовувати індивідуальний підхід та широко використовувати можливості теорії множинного інтелекту.

Висновки. Спираючись на проведений аналіз, можна зробити висновок, що положення теорії множинного інтелекту стали невід'ємною частиною процесу викладання іноземної мови. Доведено, що певні типи інтелекту пов'язані з її конкретними аспектами. Визначення та урахування типів інтелекту під час вивчення іноземних мов сприяє індивідуалізації навчання, розкриттю інтелектуального потенціалу студентів та зменшує емоційну та психічну напругу. Вибір відповідної стратегії навчання дозволяє підвищити ефективність засвоєння матеріалу та подолати перешкоди, що можуть виникнути у навчальному процесі. Перспективу убачаємо у подальшому поглибленому дослідженні зв'язків між типом інтелекту та вибором ефективних стратегій навчання іноземної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байсара Л. І. Множинність прояву видів інтелекту. Д.: РВВ ДНУ. 2010. 96 с.
2. Барановська О.В. Розвиток творчої особистості в умовах диференційованого навчання. Райдуга творчості: Практично зорієнтований посібник/ Гол. ред.. В. І. Сафіулін. К.: Освіта України. 2010. С. 53–60.
3. Бартош О.П. Багатофакторні моделі обдарованості: до проблеми розуміння природи обдарованості. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*. № 80. т.1. 2022. С. 19. URL: <https://www.researchgate.net/publication/359553241>.
4. Лучкевич В.В. Теорія множинного інтелекту у навчанні іноземних мов. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 50. Том 1. 2022. С. 104–108.
5. Терещук Г. Індивідуалізація навчання в контексті ідей концепції нової української школи. *Наукові записки. Серія: педагогіка*. 2017. № 2. С. 6–16.
6. Тименко В.П., Малиношевська А.В., Мельник М.Ю., Грицан О.Г. Методика діагностики практичного інтелекту учнівської молоді. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. 156 с.
7. Armstrong T. *Multiple intelligences in the classroom*. 2008. California: Alexandria.
8. Gavriilidou Z., Psaltou-Joycey A. *Language Learning Strategies: an Overview*. 2010. URL: <https://www.researchgate.net/publication/353044181>.
9. Gardner H. *Frames of mind: the theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books. 1983.

10. Lazear D.J. Teaching for Multiple Intelligences. Phi Delta Kappa Intl Inc. 1992. 46 p.
11. Leboff D. 17 Learning Strategies to Implement In Your Classroom. Top Hat. 2020. URL: <https://www.tophat.com/learningstrategies>
12. Stanciu D., Orban I., Bocos M. Applying the Multiple Intelligences Theory into Pedagogical Practice. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 11 (2011). pp. 92–96.

REFERENCES

1. Baisara L.I. (2010). Mnozhynnist proiavu vydiv intellektu [Multiple manifestations of intelligences]. D.: Publishing house of DNU. 96 p. [in Ukrainian].
2. Baranovska O.V. (2010). Rozvytok tvorchoii osobystosti v umovakh dyferentsiovanoho navchannia. Raiduha tvorchoosti [Development of creative personality under conditions of differentiated learning. Creativity rainbow]. Practical manual / Edited by Safiulin V.I. K.: Osvita Ukrainy. P. 53–60 [in Ukrainian].
3. Bartosh O.P. (2022). Bahatofaktorni modeli obdarovanosti: do problemy rozuminnia pryrody obdarovanosti [Multifactor models of giftedness: to the problem of understanding the nature of giftedness]. *Pedagogika of formuvannia tvorchoii osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkoli*. No. 80. Vol. 1. P. 19 URL: <https://www.researchgate.net/publication/359553241>. [in Ukrainian].
4. Luchkevych V.V. (2022). Teoriia mnozhynnoho intelektu u navchanni inozemnykh mov [Multiple intelligences theory in teaching foreign kanguages]. *Innovative pedagogics*. Issue 50. Vol. pp. 104–108 [in Ukrainian].
5. Tereshchuk H. (2017). Indyvidualizatsiia navchannia v konteksti idei kontseptsii novoi ukrainskoi shkoly [Learning individualization in the context of ideas of the concept of the new Ukrainian school]. *Scientific notes. Series: pedagogics*. No. 2. pp. 6–16 [in Ukrainian].
6. Tymenko V.P., Malynoshevska A.V., Melnyk M.Y., Hrytsan O.H. (2017). Metodyka diahnostryky praktychnoho intelektu uchnivskoi molodi [Methods of diagnosing the practical intelligence of learning youth]. K.: Institute of gifted child of the NAPS of Ukraine. 156 p. [in Ukrainian].
7. Armstrong T. Multiple intelligences in the classroom. 2008. California: Alexandria.
8. Gavriilidou Z., Psaltou-Joycey A. Language Learning Strategies: an Overview. 2010. URL: <https://www.researchgate.net/publication/353044181>.
9. Gardner H. Frames of mind: the theory of multiple intelligences. New York: Basic Books. 1983.
10. Lazear D. J. Teaching for Multiple Intelligences. Phi Delta Kappa Intl Inc. 1992. 46 p.
11. Leboff D. 17 Learning Strategies to Implement In Your Classroom. Top Hat. 2020. URL: <https://www.tophat.com/learningstrategies>
12. Stanciu D., Orban I., Bocos M. Applying the Multiple Intelligences Theory into Pedagogical Practice. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 11 (2011). pp. 92–96.

УДК 378.34+811:001.9

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-50>

Юлія ПЕРЕБИЙНІС,
orcid.org/0000-0002-9431-3555
докторка філософії,
викладачка кафедри теоретико-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(Полтава, Україна) julia.v.pere@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПРАВА

У статті охарактеризовано такий аспект іношомовної підготовки майбутніх бакалаврів права, як формування їхньої готовності до професійно орієнтованого іношомовного спілкування засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Цей процес ґрунтується на прищепленні студентам відповідних дискурсивних компетентностей, зумовлених специфікою спілкування у галузі права. Ключову ж роль у його ефективності відіграє дидактичний інструментарій.

З'ясовано низку чинників, які визначають доречність відбору методів, засобів і прийомів для успішного опанування іноземної мови за професійним спрямуванням названої категорії здобувачів освіти: соціальні детермінанти, вимоги нормативних документів, соціально-педагогічні умови, специфіка майбутнього фаху, індивідуально-психологічні риси студентів, як-от їхня система ціннісних орієнтацій і прагнень, рівень мотивації та попередньо набутої іношомовної компетентності й психофізіологічні особливості, що передбачає варіативність едукативних ресурсів для аудиторної, позааудиторної і самостійної роботи.

Наголошено, що оскільки іношомовна підготовка майбутніх бакалаврів права переважно спрямована на аналіз й тлумачення інформації, отриманої унаслідок опрацювання спеціальних текстів, аудіо- й відеоматеріалів, доцільним є застосування як традиційних, так й інноваційних методів і прийомів навчання (ігрових, дискусійних, дослідницьких, колективно-групового, проблемного, ситуативного навчання).

Використання зазначеного дидактичних засобів залежить від етапу опанування навчального курсу, теми і мети аудиторного заняття, типу самостійної чи індивідуальної роботи, рівня іношомовної компетентності здобувачів освіти. Виокремлено низку інформаційно-комунікаційних технологій, як-от інструмент Google, освітні платформи і сервіси, доречні для проведення аудиторних та позааудиторних занять, підготовки до них та розміщення навчального матеріалу в умовах освітнього середовища університету. Репрезентовано й авторський електронний навчально-методичний посібник "English for Future Lawyers", який сприяє зацікавленню майбутніх правників у підвищенні свого рівня готовності до комунікації у межах обраного фаху та робить пізнавальну діяльність комунікативно наповненою, а відтак ефективною.

Ключові слова: відкрите іношомовне комунікативне середовище, готовність майбутніх бакалаврів права до професійно орієнтованого іношомовного спілкування, інформаційно-комунікаційні технології, дидактичні інструменти, іношомовна підготовка.

Yuliia PEREBYINIS,
orcid.org/0000-0002-9431-3555
Doctor of Philosophy,
Lecturer at the Department of Theoretical Legal Subjects
Poltava Law Institute of Yaroslav the Wise National Law University
(Poltava, Ukraine) julia.v.pere@gmail.com

APPLICATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF FUTURE BACHELOR OF LAW

The article characterizes such an aspect of foreign language training of future bachelors of law as the formation of their readiness for professional foreign language communication by means of information and communication technologies. This process is based on instilling in students appropriate discursive competences determined by the specifics of communication in the field of law. Innovative didactic tools play the key role in its effectiveness.

A number of factors that determine the appropriateness of selecting methods, means and techniques for the successful mastering of a foreign language according to the professional direction of the named category of education seekers has been clarified: social determinants, requirements of regulatory documents, socio-pedagogical conditions, specifics of the future

profession, students' individual and psychological features, such as their system of value orientations and aspirations, their level of motivation and previously acquired foreign language competence as well as their psychophysiological features, which provides for the option of educational resources for the classroom, extracurricular and independent activities.

It has been emphasized that since the foreign language training of future LLB is mainly aimed at the analysis and interpretation of information obtained as a result of reading special texts, dealing with audio and video materials, it is appropriate to use a combination of both traditional and innovative methods and techniques (game, discussion, research, collective-group, problem-based, situational learning).

The use of the specified didactic tools depends on the stage of mastering the subject, topic and purpose of a lesson, type of an independent or individual activity, as well as students' level of foreign language competence. A number of information and communication technologies including Google tools, educational platforms and services appropriate for conducting lessons and extracurricular classes, preparing for them, placing educational materials in the conditions of the educational environment of the university has been singled out. The author's electronic educational and methodical guide «English for Future Lawyers», which enables future lawyer's interest in increasing their level of readiness for communication within the chosen profession and makes their cognitive activity filled with communication and therefore more effective, has been represented.

Key words: *open foreign language communicative environment, readiness of future bachelors of law for professional foreign language communication, information and communication technologies, didactic tools, foreign language training.*

Постановка проблеми. Реалії інформаційного суспільства трансформують вимоги ринку праці, що суттєво впливає на підготовку здобувачів освіти до успішної майбутньої діяльності за обраним фахом. Це стосується й процесу іншомовної підготовки майбутніх спеціалістів у галузі права.

Зважаючи на глобалізацію, налагодження зв'язків і співпрацю із міжнародними організаціями, іноземними партнерами та клієнтами, проблема належної підготовки студентів-правників до ефективного здійснення діяльності за фахом за допомогою іноземних мов є актуальною. Завданням викладача іноземних мов у юридичному ЗВО є перетворення освітньої діяльності на максимально пізнавальний, ефективний процес формування їхньої готовності до професійно орієнтованої іншомовної комунікації.

Аналіз досліджень. Сьогодні актуалізує моделювання відкритого іншомовного комунікативного середовища, що давало б можливість підготовки майбутніх юристів до максимально наближеного до реального професійного спілкування. Цей процес важко уявити без залучення інформаційно-комунікативних технологій, тому насамперед доречно охарактеризувати категорію «інформаційно-комунікативне середовище». Т. Маркова, Н. Сорокіна та Л. Смовженко зазначають, що воно передбачає наявність сучасних за змістом едукативних засобів, методів, прийомів, способів, технологій, має спрощений доступ до мережових освітніх ресурсів, вирізняється послуговуванням мультимедійних продуктів, які уможливають його інтерактивність (Маркова, 2014: 193-196; Сорокіна, Смовженко, 2018: 67, 72-73).

М. Арно, А. Бейтс, Р. Маєр, О. Осова, С. Хафнер, В. і К. Хортони підкреслюють (Осова, 2020; Arnó, 2006; Bates, 2005; Hafner, 2008; Horton, Horton, 2003: 526-540; Mayer, 2010: 180),

що комп'ютерно-опосередкована комунікація – невід'ємний компонент освітнього середовища ЗВО, тому застосування технологічних інновацій для іншомовної підготовки обов'язкове. За І. Верейтіною, О. Попель і Н. Добровольською, передумовою розвитку іншомовленнєвих комунікативних навичок студентів є існування усередині штучно сформованого комп'ютерно-інтегрованого освітнього простору інтерактивного освітнього середовища, яке вирізняється віртуально організованою системою дидактичних засобів (Верейтіна та ін., 2018: 28).

О. Онопченко додає, що до інформаційно-комунікаційних технологій, які формують назване середовище, відносять цілий спектр методів, похідних процесів та технічних засобів, що інтегруються задля відбору, обробки, зберігання, поширення, репродукції й активного використання іншомовної інформації (Онопченко, 2015: 95-96). Г. Чередніченко, Л. Шапран і Л. Куниця звертають увагу на те, що їхнє залучення до аудиторної та позааудиторної роботи забезпечує створення керованого комунікативного простору, націленого на підготовку студентів до подолання перешкод у спілкуванні й продуктивному розвитку їхньої комунікаційної компетентності (Чередніченко та ін., 2011: 136).

О. Осова указує, що сучасні методики й технології навчання іноземних мов поділяються на «комунікативно орієнтовані, особистісно орієнтовані, інтегровані, проєктні, розвивальні, інтерактивні, інтенсивні, інформаційні, віртуальні, технології гейміфікації тощо». На її думку, послуговування ними вирізняється єдністю двох вимірів: інформаційно-комунікаційного, націленого на ширше застосування інформаційно-комунікаційних технологій у викладанні іноземних мов, та комунікативно-діяльнісного, що призводить до перенесення природного мовного середовища

в аудиторію і допомагає формувати професійні уміння й навички (Осова, 2020: 13).

Мета статті – схарактеризувати особливості інформаційно-комунікаційних технологій, доречних для застосування у межах відкритого іншомовного комунікаційного середовища в юридичному університеті з метою підготовки здобувачів освіти до професійно орієнтованого іншомовного спілкування.

Виклад основного матеріалу. Діяльність педагога вищої школи націлена на стимулювання здобувача освіти до самоорганізації через проєктування освітнього простору як системи умов для його пізнавальної активності (Ярошинська, 2015: 112). Відтак, спираючись на актуальність у межах освітнього середовища університету постійної суб'єкт-суб'єктної взаємодії студента та викладача, у структурі концепту «готовність майбутніх бакалаврів права до професійно орієнтованого іншомовного спілкування» виокремлюємо чотири складники: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний і рефлексійний (Перебийніс, 2023: 70). Їхнє формування є комплексним процесом, оптимізувати який викладачеві допомагає оптимально відібраний набір методичного інструментарію.

Перш за все з'ясуємо, які саме чинники слід узяти до уваги при визначенні слухних методів, засобів і прийомів навчання іноземних мов за професійним спрямуванням у сучасних умовах. Погодимось з В. Босою стосовно того, що відбір спектру методичних засобів для іншомовної підготовки залежить від таких соціальних детермінантів, як мовна глобалізація, парадигма інформаційного простору, мовна й освітня політика держави, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, доступність освітнього середовища, націленість на освіту упродовж життя, підвищення якості професійної підготовки, готовність до життєдіяльності у полікультурному середовищі (Боса, 2023: 201-202). Авторка акцентує увагу і на значенні нормативних документів (Боса, 2023: 203). Серед державних нормативних документів, які регулюють надання освітніх послуг юридичними університетами, виокремимо стандарт вищої освіти для першого (бакалаврського) рівня у галузі знань 08 Право, затверджений 2018 р., оскільки до уміщеного у ньому переліку загальних компетентностей майбутніх спеціалістів у галузі права додано здатність спілкуватися іноземною мовою.

Зауважимо й соціально-педагогічні умови, у яких здійснюється здобуття фаху майбутніми бакалаврами права (обмеження традиційного навчально-виховного процесу через пандемію COVID-19 і повномасштабне вторгнення країни-

агресора), що змусили освітян певною мірою переорієнтуватися на дистанційну та змішану форми навчання шляхом ознайомлення з особливостями низки дидактичних інструментів, наявних у всесвітній мережі, та розробки вправ і завдань для виконання студентами й віртуально, і традиційним чином.

Юридичний дискурс є багатожанровим, має специфічну терміносистему, тобто досить складний для опанування першокурсниками, причому його вивчення супроводжується цілеспрямованим прищепленням їм відповідних дискурсивних умінь і навичок (Перебийніс, 2023: 70-71). Формування системи компетентностей, наявність яких передбачено особливостями майбутнього фаху, відбувається унаслідок дії як зовнішніх, так і внутрішніх стимулів, адже для успішної пізнавальної діяльності це повинно мати для здобувачів освіти особистісний смисл. Іншими словами, йдеться про вплив на їхні ідеали, переконання, потреби, уявлення, ціннісні орієнтації, інтереси, нахили та запити.

Пам'ятаючи про зазначені вище особливості, не можемо не згадати й про важливість індивідуалізації й диференціації процесу навчання, що забезпечуються шляхом докладання педагогом систематичних зусиль. Рівень попередньо набутої іншомовної компетентності студентів, їхні індивідуально-психологічні риси, зокрема і психофізіологічні особливості, являють собою ще один чинник, що детермінує успішність. Відтак, важливою є варіативність аудиторної та позааудиторної, особливо самостійної роботи, яка досягається завдяки виконанню здобувачами освіти різнотипових і відмінних за складністю вправ та завдань, що ґрунтуються на автентичних едукативних ресурсах й інформаційних джерелах.

Безсумнівними є переваги інтерактивного навчання: воно дозволяє підвищити відсоток засвоєння нового, мотивує студентів, упливаючи на їхню свідомість, емоції та почуття, сприяє ефективнішій суб'єкт-суб'єктній взаємодії учасників освітньої діяльності, допомагає їм рефлексувати із приводу рівня набутої й бажаної іншомовної компетентності. Певною мірою ступінь інтерактивності навчання корелює із тим, наскільки успішно педагог використовує сучасні інформаційно-комунікаційні засоби (Horton, Horton, 2003), з чим ми не можемо не погодитися, особливо беручи до уваги зміщення акцентів у бік самостійної роботи, посилення індивідуалізації та диференціації у реаліях освітнього середовища. Важливим є і зворотній зв'язок його учасників, адже якість їхньої інтеракції за допомогою інфор-

маційно-комунікаційних технологій може бути досить високою за умови її детального планування і модерації (Bates, 2005: 62).

Показовими є результати опитування професорсько-викладацького складу (31 особа) й студентів 1–4 курсів (163 особи) Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого: переважна більшість колег (90,3 %) переконана у доцільності комбінування традиційних й інноваційних засобів навчання; на думку ж 67,5 % здобувачів освіти, слушним є залучення онлайн-ресурсів до процесу формування їхнього уміння комунікувати іноземною мовою. Виходячи із методики предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) та контекстного підходу, принципів професійної спрямованості і міжпредметної інтеграції, очевидно, що оптимальним є поєднання інтерактивних методів із традиційними; при цьому, звісно, не обійтися без залучення інформаційно-комунікаційних технологій.

Процес формування готовності до професійно орієнтованого іншомовного спілкування передбачає опанування майбутніми бакалаврами права певних мовних норм й набуття системи відповідних компетентностей, що стосуються компонентів мовленнєвої діяльності: говоріння, читання, аудіювання і письма. Ґрунтуючись на принципі комунікативності, який передбачає конструювання освітньої діяльності за зразком реального спілкування (Ю. Пассов), беручи до уваги діалог і полілог як провідні форми навчально-пізнавальної взаємодії, викладачеві іноземної мови доречно насамперед використовувати систему комунікаційних вправ. Проведений педагогічний експеримент дозволив виокремити методи і прийоми, які слушно, на наш погляд, залучити до пізнавальної діяльності майбутніх правників: колективно-групового («Мозковий штурм», «Мікрофон»), проблемного (проблемний виклад матеріалу, частково-пошуковий), ситуативного (кейс-метод) навчання, ігрові (мовні, мовленнєві ігри), дискусійні («Зустріч експертів», «Шкала думок») і дослідницькі (проект, вебквест) (Перебийніс, 2023).

Без сумніву, відбір дидактичного інструментарію, зокрема й інформаційно-комунікаційних технологій, диктується етапом вивчення навчальної дисципліни, темою і метою заняття чи виду самостійної роботи, залежить від рівня попередньо набутої студентами іншомовної компетентності. Зосібна, на початковому етапі вивчення навчального курсу «Іноземна мова (за правознавчим спрямуванням)» (модуль «Юридична про-

фесія. Правові системи») актуальним є розвиток у майбутніх юристів бажання опанувати специфіку комунікації у галузі права, тому уважаємо, що найефективнішими на цьому етапі є методи проблемного, колективно-групового навчання й ігрові. Продовження ознайомлення з особливостями писемного та усного модусів юридичного дискурсу (модулі «Судочинство. Кримінальне право та процес», «Приватне право») передбачає подальше формування у них системи знань про суть і структуру професійного дискурсу, а також спонукання до інтенсивної розумової активності задля розвитку відповідних умінь і навичок завдяки методам колективно-групового, проблемного навчання, дискусійним та ігровим. Наприкінці курсу (модуль «Міжнародне право. Право Європейського Союзу») майбутні бакалаври права мають виробити уміння здійснювати об'єктивний аналіз і корекцію комунікативної поведінки, тому доцільно удаватись до методів колективно-групового й ситуативного навчання, дискусійних, ігрових і дослідницьких (Перебийніс, 2023: 71-73).

Ураховуючи особливості комунікації у галузі права, наголосимо, що ключовим для цієї категорії здобувачів освіти є опрацювання спеціальних текстів під час різних видів читання (ознайомлювального, оглядового (пошукового), вивчального), націленого на синтез інформації й узагальнення змісту прочитаного, а також робота із автентичними аудіо- та відеоресурсами (Перебийніс, 2023: 71), під час чого й коригуються попередньо набуті компетентності та формуються нові. Це має супроводжуватись виконанням відібраної системи дидактичних вправ (рецептивних, репродуктивних, рецептивно-репродуктивних, продуктивних, рецептивно-продуктивних) на засвоєння юридичної термінології та суспільно-політичної лексики шляхом аналізу мовного матеріалу. При цьому залучаються такі традиційні прийоми, як фронтальне обговорення спеціальних текстів чи аудіовізуальних ресурсів, тлумачення термінів шляхом їх дефініції, підбору до них синонімів й антонімів, почерговий короткий переказ чи пояснення змісту матеріалу, обговорення дискусійних питань тощо. Що ж до інноваційних прийомів, які базуються на залученні інформаційно-комунікаційних технологій, до них відносимо створення студентами відеороликів, вебсторінок, мультимедійних презентацій унаслідок дослідження певної проблеми. За їх допомогою педагог уможливило комунікативну наповненість процесу опрацювання едукативних ресурсів, розвиває навички усного та писемного мовлення. Вони сприяють мінімізації й подальшому усуненню психологіч-

них бар'єрів, а також полегшують моніторинг пізнавальної діяльності здобувачів освіти.

Виходячи із власного досвіду, можемо упевнено стверджувати, що у сучасних умовах організація взаємодії учасників освітнього процесу значно фасилітується завдяки використанню інструментів *Google*, зокрема *Google Classroom*, *Google Docs*, *Google Books* та *Google Forms*, а також освітніх платформ і сервісів *Moodle*, *Zoom*, *Meet*, *Skype* та ін. (для проведення аудиторних та позааудиторних занять), *Padlet*, *Kahoot*, *EasyTestMaker*, *LearningApps*, *Liveworksheets* тощо (для підготовки до них), *Edmodo*, *Goodle Drive*, *Google Blogger* та ін. (для розміщення едукативних ресурсів). Слушним вважаємо залучення і соціальних мереж (*Viber*, *Telegram*) для підтримання зворотнього зв'язку зі студентами, надання посилань на едукативні ресурси для усієї групи й індивідуальних тестових завдань для моніторингу набутих компетентностей тощо, – вони допомагають ефективніше організувати навчально-пізнавальну діяльність.

Ураховуючи вимоги часу і перераховані вище чинники, нами розроблено електронний навчально-методичний посібник "*English for Future Lawyers*", що складається із тринадцяти блоків, присвячених різним аспектам навчального курсу «Іноземна мова за правознавчим спрямуванням». Він відповідає робочій програмі дисципліни й містить систематизовані посилання на електронні ресурси, розміщені нами на платформі *Google Blogger*, для регулярного залучення до аудиторної, позааудиторної та самостійної роботи студентів: автентичні відеоматеріали (навчальні ролики, художні й мультиплікаційні фільми), відеоблоги, подкасти, групи у соціальних мережах, презентації та статті із сайту *TEDEd*, онлайн-курси, мобільні застосунки, тести для визначення рівня лексичної та граматичної компетентностей, словники, навчальні посібники і відеокурси,

науково-популярну й художню літературу (переважно із сервісу *Google Books*) та ін.

Особливе місце у процесі формування готовності майбутніх бакалаврів права до професійно орієнтованого іншомовного спілкування займає і позааудиторна робота, адже неоціненним є їхнє неформальне спілкування із викладачами іноземних мов і спеціальних дисциплін, носіями мови, юристами-практиками у межах дискусійних груп, кіноклубів чи читацьких гуртків, вікторин, конкурсів та брейн-рингів. Проведення щомісячних засідань дискусійного клубу "*English Club*", на якому обговорюються цікаві проблеми, дотичні до основного курсу, також може успішно відбуватися із активним залученням названих інструментів, сервісів та згаданого авторського посібника, суттєво мотивуючи його учасників до подальшого удосконалення іншомовної компетентності й у кінцевому підсумку значною мірою впливаючи на якість іншомовного комунікативного простору.

Висновки. Резюмуючи, зазначимо, що застосування відібраних педагогом інноваційного дидактичного інструментарію, зокрема інформаційно-комунікативних технологій, відіграє важливу роль у процесі формування готовності майбутніх бакалаврів права до професійно орієнтованого іншомовного спілкування в освітньому середовищі університету. У статті наведено низку чинників, які визначають доречність відбору методів, засобів і прийомів для успішного опанування іноземної мови за правознавчим спрямуванням. Названо групу традиційних й інноваційних методів та прийомів навчання, використання яких залежить від етапу опанування навчального курсу, типу, теми і мети аудиторного заняття, самостійної чи індивідуальної роботи, рівня іншомовної компетентності студентів. Виокремлено низку інструментів *Google*, освітніх платформ і сервісів, доцільних для використання в умовах освітнього середовища університету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боса В. Детермінуючі фактори методичної системи професійної підготовки майбутніх філологів засобами сучасних інформаційних технологій. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер.: Педагогіка. 2023. Вип. 68. Т. 1. С. 200-206.
2. Вереїтіна І. А., Попель О. В., Добровольська Н. Л. Розвиток іншомовленневих комунікативних навичок в умовах інтерактивного освітнього середовища. Інформаційні технології в освіті. 2018. № 2 (35). С. 27-39.
3. Маркова Т. В. Інформаційно-комунікативне середовище як засіб підвищення майстерності педагога. Андрагогічний вісник. 2014. Вип. 5. С. 191-197.
4. Онопченко О. Відкрите освітнє середовище та його інтеграція у віртуальний простір інтернету. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. 2015. Вип. 1. С. 94-100.
5. Осова О. О. Дидактичні засади навчання іноземних мов студентів філологічних спеціальностей із застосуванням технологічних інновацій : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09. Полтава, 2020. 43 с.
6. Перебийніс Ю. В. Сучасний методичний інструментарій підготовки майбутніх правознавців до професійно орієнтованої комунікації іноземною мовою. Інноваційна педагогіка. 2023. Вип. 55. Т. 2. С. 69-73.

7. Сорокіна Н. В., Смовженко Л. Г. Створення професійно спрямованого навчального іншомовного інформаційно-комунікативного середовища для майбутніх учителів-філологів. Інформаційні технології і засоби навчання. 2018. Т. 66. № 4. С. 65-77.

8. Чередніченко Г., Шапран Л., Куниця Л. Мультимедійні технології у процесі викладання дисципліни «Іноземна мова» у вищих технічних навчальних закладах. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер.: Педагогіка. 2011. № 4. С. 134-138.

9. Ярошинська О. О. Теоретичні і методичні засади проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Умань, 2015. 544 с.

10. Arnó M. E., Soler C. A., Rueda R. C. Information Technology in Languages for Specific Purposes: Issues and Prospects, Berlin: Springer, 2006. 267 p.

11. Bates A. W. Technology, E-learning and Distance Education. 2nd edition. London, New York: Routledge, 2005. 257 p.

12. Hafner C. A. Designing, Implementing, and Evaluating an Online Resource for Professional Legal Communication Skills : thesis ... PhD in Linguistics. Sydney, 2008. 390 p.

13. Horton W., Horton K. E-learning Tools and Technologies. Indianapolis: Wiley Publishing Inc., 2003. 591 p.

14. Mayer R. E. Learning with Technology. The Nature of Learning: Using Research to Inspire Practice. OECD Publishing, 2010. P. 179-198.

REFERENCES

1. Bosa V. (2023) Determinuiuchi faktory metodychnoi systemy profesiinonii pidhotovky maibutnih filolohiv zasobamy suchasnyh informatsiinyh tehnolohii [Determinative factors of the methodical system of professional training of future philologists by means of sucker information technologies] Aktual'ni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuziv's'kyi zbirnyk naukovykh prats' molodykh vchenykh Drohobyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Pedahohika. - Topical Issues in the Humanities: Intercollegiate Collection of Scientific Papers of Young Scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series: Pedagogy. 68. 1. 200-206 [in Ukrainian].

2. Vereitina I., Popel O., Dobrovolska N. (2018) Rozvytok inshomovlennievnykh komunikatyvnykh navychok v umovakh interaktyvnoho osvith'oho seredovyshecha [Development of foreign-language communicative skills in the interactive educational environment] Informatsiini tekhnolohiii v osviti. - Information Technologies in Education. 2 (35). 27-39 [in Ukrainian].

3. Markova T. (2014) Informatsiino-komunikatyvne seredovysheche iak zasib pidvyshechennia maisternosti pedahoha [Information and communication environment as means of improving teacher's skills] Andrahohichnyi visnyk. - Andragogic herald. 5. 191-197 [in Ukrainian].

4. Onopchenko O. (2015) Vidkryte osvithnie seredovysheche ta ioho intehratsiia u virtual'nyi prostir internetu [Open educational environment and its integration in the virtual space of the Internet] Pedahohichni innovatsiini: ideii, realiii, perspektyvy. - Pedagogical Innovations: Ideas, Realities, Perspectives. 1. 94-100 [in Ukrainian].

5. Osova O. (2020) Dydaktychni zasady navchannia inozemnykh mov studentiv filolohichnykh spetsial'nostei iz zastosuvanniam tekhnolohichnykh innovatsii [Didactic principles of teaching foreign languages to students of philological specialties with the application of technological innovations] : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.09. - Abstr. of thesis ... Dr. of Ped. Sc. Poltava : 13.00.09. 43 p. [in Ukrainian].

6. Perebyinis Yu. (2023) Suchasnyi metodychnyi instrumentarii pidhotovky maibutnih pravoznavtsiv do profesiino oriientovanoi komunikatsiini inozemnoi movoiu [Modern methodological toolkit for training future lawyers for professionally oriented foreign language communication] Innovatsiina pedahohika. - Innovative Pedagogy. 55. 2. 69-73 [in Ukrainian].

7. Sorokina N., Smovzhenko L. (2018) Stvorennia profesiino spriamovanoho navchal'noho inshomovnoho informatsiino-komunikatyvnoho seredovyshecha dlia maibutnih uchyteliv-filolohiv [Creation of professionally directed educational foreign informatively-communicative environment for future teachers-philologists] Informatsiini tekhnolohiii i zasoby navchannia. - Information Technologies and Learning Tools. 66. 4. 65-77 [in Ukrainian].

8. Cherednichenko H., Shapran L., Kynytsia L. (2011) Mul'tymediini tekhnolohiii u protsesi vykladannia dystsypliny «Іноземна мова» у вищих технічних навчальних закладах [Multimedia technologies in the process of teaching the discipline «Foreign Language» at higher educational technical establishments] Naukovi zapysky Ternopil's'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka. Serii: Pedahohika. - The Scientific Issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: Pedagogy. 4. 134-138 [in Ukrainian].

9. Iaroshyn's'ka O. (2015) Teoretychni i metodychni zavdannia proektuvannia osvith'oho seredovyshecha profesiinonii pidhotovky maibutnih uchyteliv pochatkovoi shkoly [Theoretical and methodological principles of designing educational environment for future primary school teachers' professional training] : dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04. - Thesis ... Dr. of Ped. Sc. : 13.00.04. Uman. 544 p. [in Ukrainian].

10. Arnó M. E., Soler C. A., Rueda R. C. Information Technology in Languages for Specific Purposes: Issues and Prospects, Berlin: Springer, 2006. 267 p.

11. Bates A. W. Technology, E-learning and Distance Education. 2nd edition. London, New York: Routledge, 2005. 257 p.

12. Hafner C. A. Designing, Implementing, and Evaluating an Online Resource for Professional Legal Communication Skills : thesis ... PhD in Linguistics. Sydney, 2008. 390 p.

13. Horton W., Horton K. E-learning Tools and Technologies. Indianapolis: Wiley Publishing Inc., 2003. 591 p.

14. Mayer R. E. Learning with Technology. The Nature of Learning: Using Research to Inspire Practice. OECD Publishing, 2010. P. 179-198

УДК 37.035.6

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-51>**Вікторія ПЕРЕВОЗНЮК,**

orcid.org/0000-0001-9225-34

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри лінгводидактики та журналістики

Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

(Кременчук, Полтавська область, Україна) viktoriaperevozniuk@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЛОКАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ («PLACE-BASED EDUCATION») В КОНТЕКСТІ НУШ

Стаття розглядає концептуальні засади локально орієнтованої освіти («Place-based Education» або PBE) в контексті НУШ. Реформування української освітньої системи, зокрема, запровадження концептуальних засад НУШ, характеризується відкритістю освіти до світової педагогічної інновації. Одним з популярних напрямів зарубіжної педагогіки є локально орієнтована освіта («Place-based Education» або PBE). Цей педагогічний підхід виник у США наприкінці ХХ століття і зараз активно розвивається, охоплюючи нові регіони. Основним фокусом педагогічного підходу є вирішення реальних життєвих проблем і виховання громадянськості. У локально орієнтованій освіті зміст навчання сфокусований на тематиці, характерній для місцевості, де проживають учні, що сприяє усвідомленню регіональних проблем. Навчання передбачає партнерські відносини з місцевими організаціями, підприємствами та органами місцевого самоврядування. Головним результатом навчання є виховання любові до свого краю, його культури і традицій. Локально орієнтована освіта може успішно реалізовуватися в українських школах, оскільки засадничі принципи PBE-педагогіки відповідають концепції НУШ і сприяють формуванню десяти ключових компетентностей. У зв'язку з цим актуальним вважаємо компаративний аналіз концептуальних засад НУШ і локально орієнтованої освіти, що і є метою статті. Проведено порівняльний аналіз засадничих принципів, ключових компетентностей і наскрізних вмінь НУШ і педагогічного підходу локально орієнтованої освіти, який показав, що в їх основу покладено схожі концепції. Оскільки головним завданням української освіти є виховання свідомого громадянина із сформованою національною ідентичністю, здатного зберігати і примножувати багатства рідного краю, працювати на його благо, ідеї локально орієнтованої освіти варті запровадження в українські освітні практики.

Ключові слова: НУШ, концептуальні засади, ключові компетентності, наскрізні вміння, локально орієнтована освіта.

Viktoriiia PEREVOZNIUK,

orcid.org/0000-0001-9225-3459

PhD in Pedagogy, Associated Professor,

Associate Professor at the Department of Linguodidactics and Journalism

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) viktoriaperevozniuk@gmail.com

CONCEPTUAL BASIS OF PLACE-BASED EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The article examines the conceptual principles of Place-based Education in the context of the New Ukrainian School (NUS). The reform of the Ukrainian educational system, in particular, the implementation of the conceptual foundations of the NUS, is characterized by the openness of education to global pedagogical innovations. One of the popular directions of foreign pedagogy is Place-based Education or PBE. This pedagogical approach originated in the USA at the end of the 20th century and is now actively developing, covering new regions. The main focus of the pedagogical approach is the solution of real life problems and the education of citizenship. In Place-based Education, the learning content is focused on topics specific to the area where students live, which contributes to the awareness of regional problems. Training involves partnership relations with local organizations, enterprises and local self-government bodies. The main result of education is the cultivation of love for one's land, its culture and traditions. Place-based Education can be successfully implemented in Ukrainian schools, as the basic principles of PBE pedagogy correspond to the concept of the NUS and contribute to the formation of ten key competencies. In this regard, we consider the comparative analysis of the conceptual foundations of the NUS and Place-based Education relevant, which is the purpose of the article. A comparative analysis of the basic principles, key competencies and cross-cutting skills of the NUS and the pedagogical approach of Place-based Education was conducted, which showed that they are based on similar concepts. Since the main task of Ukrainian education is to educate a conscious citizen with a formed national identity, capable of preserving and multiplying the wealth of the native land, working for its benefit, the ideas of Place-based Education are worth introducing into Ukrainian educational practices.

Key words: NUS, conceptual foundations, key competencies, cross-cutting skills, Place-based Education.

Постановка проблеми. Реформування української освітньої системи, зокрема, упровадження концептуальних засад НУШ, характеризується відкритістю освіти до світової педагогічної інноватики. Одним з популярних напрямів зарубіжної педагогіки є локально орієнтована освіта («Place-based Education» або PBE). Цей педагогічний підхід виник у США наприкінці ХХ століття і зараз активно розвивається, охоплюючи нові регіони. Локально орієнтована освіта може успішно реалізовуватися в українських школах, оскільки засадничі принципи PBE-педагогіки відповідають концепції НУШ і сприяють формуванню десяти ключових компетентностей. У зв'язку з цим актуальним вважаємо компаративний аналіз концептуальних засад НУШ і локально орієнтованої освіти.

Аналіз досліджень. Ідеї та принципи НУШ знаходяться в центрі уваги української науки про освіту. В аспекті нашого дослідження важливими є наукові розвідки, що розглядають потенціал міжпредметної інтеграції (І. Кучеренко (Кучеренко І. А., 2018: 40–46)), уроки на природі (Л. Колток, Л. Стахів (Колток Л., Стахів Л., 2019: 42–47)), національно-патріотичний компонент навчання (Н. Бондаренко і С. Косянчук (Бондаренко Н. В., Косянчук С. В., 2022: 64), Т. Яценко (Яценко Т. О., 2023: 276–280)), специфіку вивчення літератури рідного краю (Н. Шацька (Шацька Н. М., 2021: 73–81)). Нормативною базою дослідження є Закон України «Про освіту» (Про освіту: Закон України від 05.09.2017), Концепція НУШ (НУШ. Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016), Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року, 2022). Ідеї локально орієнтованої освіти («Place-based Education») ґрунтовно висвітлюються у працях Д. Грюневальда (Gruenewald) (Gruenewald D., 2003: 3–12), Г. Менніона і К. Еді (Mannion & Adey) (Mannion G., Adey C., 2011: 35–58), Г. Сміта (Smith) і Д. Собеля (Sobel) (Smith G., Sobel D., 2010; Sobel D., 2004), Б. Вотчю і М. Брауна (Wattchow & Brown) (Wattchow B., Brown M., 2011).

Мета статті. Метою дослідження є аналіз концептуальних засад локально орієнтованої освіти («Place-based Education») в контексті НУШ.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про освіту» головною метою визначено «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспіль-

ству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу» (Про освіту: Закон України від 05.09.2017), тобто акцент робиться на виховання свідомого громадянина, носія української ідентичності, творчої людини.

Саме на цьому акцентує увагу НУШ. Її упровадження було викликано кризою традиційної освіти, адже, як зазначають розробники концепції НУШ, «учні спроможні лише відтворювати фрагменти несистематизованих знань, проте часто не вміють застосовувати їх для вирішення життєвих проблем» (НУШ. Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016: 4).

Вирішення реальних життєвих проблем і виховання громадянськості є основним фокусом педагогічного підходу локально орієнтованої освіти («Place-based Education»). Засновники напряму (Д. Грюневальд, Г. Сміт, Д. Собель) шукали відповіді на ті самі питання, що й ідеологи НУШ. Західна освіта стикнулася з цими викликами (відрив освіти від реалій життя, глобалізація, екологічна криза) раніше за українську – на початку нового тисячоліття вчені США, Австралії, Канади та європейських країн усвідомили важливість локалізації навчання, тобто закорінення у місцевий контекст, налагодження співпраці з громадою, упровадження міждисциплінарного підходу і проєктного методу навчання.

У табл. 1 подано порівняльний аналіз засадничих принципів НУШ і локально орієнтованої освіти.

Таблиця 1
Порівняння засадничих принципів НУШ і локально орієнтованої освіти

НУШ	Локально орієнтована освіта
тісна співпраця з батьками, громадами і підтримка з їхнього боку (НУШ. Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016: 9).	міцний зв'язок шкіл і громад (Sobel D.: 2004).
плекання української ідентичності (НУШ. Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016: 19).	формування національної ідентичності (Wattchow B., Brown M., 2011).
формування учнів як відповідальних членів суспільства, здатних самостійно долати проблеми повсякденного життя, вибирати шлях подальшого навчання відповідно до своїх інтересів і здібностей (НУШ. Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016: 22).	виховання громадянськості, відповідальності за свою громаду і місце проживання (Gruenewald D., 2003: 3–12).
зростання частки проєктної, командної, групової діяльності у педагогічному процесі (НУШ. Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016: 28).	широке використання проєктного методу: учні обирають кейси, актуальні для громади (Smith G., Sobel D., 2010).

У локально орієнтованій освіті зміст навчання сфокусований на тематиці, характерній для місцевості, де проживають учні, що сприяє усвідомленню регіональних проблем. Навчання передбачає партнерські відносини з місцевими організаціями, підприємствами та органами місцевого самоврядування. Головним результатом навчання є виховання любові до свого краю, його культури і традицій.

Локально орієнтована освіта, так саме як і НУШ, базується на компетентнісному підході. У табл. 2 подано порівняльний аналіз ключових компетентностей НУШ (НУШ. Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016: 11–12) і локально орієнтованої освіти (Wattchow B., Brown M., 2011).

Таблиця 2
Порівняння компетентностей НУШ і локально орієнтованої освіти

НУШ	Локально орієнтована освіта
Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами	Відповідальне ставлення до рідної мови
Основні компетентності у природничих науках і технологіях	Дизайн-мислення
Ініціативність і підприємливість	Економічна компетентність. Свобода і самостійність
Соціальна та громадянська компетентності	Соціальна і громадянська компетентності
Обізнаність та самовираження у сфері культури	Відповідальне ставлення до рідної культури
Екологічна грамотність і здорове життя	Екологічна свідомість

Порівняльний аналіз показав, що з десяти ключових компетентностей НУШ, шість перегуковуються із компетентностями, на формування яких спрямована локально орієнтована освіта.

Між наскрізними вміннями, які формуються НУШ та локально орієнтованою освітою, також спостерігається кореляція. У табл. 3 подано порівняльний аналіз наскрізних вмінь НУШ (НУШ.

Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016: 13) і локально орієнтованої освіти (Wattchow B., Brown M., 2011).

Таблиця 3
Порівняння наскрізних вмінь НУШ і локально орієнтованої освіти

НУШ	Локально орієнтована освіта
вміння читати	увага до літератури рідного краю
уміння доносити думку	спілкування з громадою
критичне мислення	акцент на дослідженні, допитливості
логічний захист позиції	захист проєктів
ініціативність	ініціативність, самостійність
проблеми, ризики і рішення	учні досліджують проблеми економічного, екологічного, соціально-політичного та культурного характеру, роблячи прогнозування, збирання та аналіз даних, формулюючи висновки.
емоційний інтелект	соціально-емоційне навчання
робота в команді	навички командної роботи
творчість	креативність

Концептуальні перетини між НУШ і педагогічним підходом локально орієнтованої освіти, ефективність якого є визнаною у світі і перевірена багаторічною практикою, переконливо доводять те, що українська шкільна освіта рухається в правильному напрямку, наслідуючи кращі методики і технології навчання.

Висновки. Порівняльний аналіз засадничих принципів, ключових компетентностей і наскрізних вмінь НУШ і педагогічного підходу локально орієнтованої освіти показав, що в їх основу покладено схожі концепції. Оскільки головним завданням української освіти є виховання свідомого громадянина із сформованою національною ідентичністю, здатного зберігати і примножувати багатства рідного краю, працювати на його благо, ідеї локально орієнтованої освіти варті упровадження в українські освітні практики.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в аналізі специфіки локальної освіти в різних країнах світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.
- Колток Л., Стахів Л. Уроки серед природи в рамках нової української школи. Педагогічні науки: зб. наук. праць. 2019. С. 42–47.
- Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року. Наказ МОНУ від 06.07.2022 № 527. URL: <https://drive.google.com/file/d/1B-dJxlljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view?pli=1>
- Кучеренко І. А. Інтеграція у вивченні української мови та літератури в новій українській школі. Наукові записки науково-дослідної лабораторії «Проблеми підготовки студентів-філологів до українознавчої роботи в школі»: зб.

наук. праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми літературної освіти (пам'яті О. Р. Мазуркевича та П. К. Волинського)». Умань: АЛМІ, 2018. С. 40–46.

5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017. Набрання чинності 28.09.2017. URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2231/>

7. Шацька Н. М. НУШ: особливості й традиції проведення уроків літератури рідного краю. IX Волошинські читання. Шкільна літературна освіта: традиції і новаторство: зб. матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 95-річчя Інституту педагогіки НАПН України / за заг. ред. Т. О. Яценко. К.: Педагогічна думка, 2021. С. 73–81.

8. Яценко Т. О. Національно-патріотичний компонент навчання української літератури в реаліях Нової української школи. Виховання громадянина-патріота в умовах реалізації завдань концепції «Нова українська школа»: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конференції, присвяченої 145-й річниці від дня народження Г. Ващенко, 15.03.2023 / уклад. О.Е. Жосан. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2023. С. 276–280.

9. Gruenewald D. The best of both worlds: A critical pedagogy of place. *Educational Researcher*. 2003. Vol. 32(3). P. 3–12.

10. Mannion G., Adey C. Place-Based Education Is an Intergenerational Practice. *Children, Youth and Environments*. 2011. Vol. 21. Iss. 1. P. 35–58.

11. Smith G., Sobel D. Place- and community-based education in schools. New York: Routledge, 2010.

12. Sobel D. Place-based education: Connecting classrooms & communities. Great Barrington, Mass.: Orion Society, 2004.

13. Wattochow B., Brown M. A pedagogy of place: Outdoor education for a changing world. Clayton, Australia: Monash University, 2011.

REFERENCES

1. Bondarenko N. V., Kosianchuk S. V. (2022). Natsionalno-patriotychne vykhovannia u konteksti suchasnykh vyklykiv: metodychni rekomendatsii. [National-patriotic education in the context of modern challenges: methodical recommendations]. Kyiv: Feniks. [in Ukrainian]

2. Koltok L., Stakhiv L. (2019). Uroky sered pryrody v ramkakh novoi ukrainskoi shkoly. [Lessons of the vision of middle nature at the pedagogic schedule V. O. Sukhomlinsky]. Pedagogichni nauky: zb. nauk. prats. – Pedagogical sciences: coll. of science papers 42–47. [in Ukrainian]

3. Kontseptsii natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy do 2025 roku. [Concepts of national and patriotic education in the education system of Ukraine until 2025]. Nakaz MONU vid 06.07.2022 № 527. [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated July 6, 2022. No. 527.] URL: <https://drive.google.com/file/d/1B-dJxlljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view?pli=1> [in Ukrainian]

4. Kucherenko I. A. (2018). Intehratsiia u vyvchenni ukrainskoi movy ta literatury v novii ukrainskii shkoli. [Integration in the study of Ukrainian language and literature in the new Ukrainian school] Naukovi zapysky naukovo-doslidnoi laboratorii «Problemy pidgotovky studentiv-filolohiv do ukrainoznavchoi roboty v shkoli»: zb. nauk. prats za materialamy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Aktualni problemy literaturnoi osvity (pamiaty O. R. Mazurkevycha ta P. K. Volynskoho)». [Scientific notes of the research laboratory «Problems of preparing philology students for Ukrainian studies work at school»: coll. of science papers based on the materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference «Actual problems of literary education (in memory of O. R. Mazurkevych and P. K. Volynskiy)»] Uman: ALMI. 40–46. [in Ukrainian]

5. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles secondary school reform]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian]

6. Pro osvitu. Zakon Ukrainy vid 05.09.2017. Nabrannia chynnosti 28.09.2017 [About education. Law of Ukraine dated September 5, 2017. Entry into force 09/28/2017]. URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2231/> [in Ukrainian]

7. Shatska N. M. (2021). NUSh: osoblyvosti y tradytsii provedennia urokiv literatury ridnoho kraiu. [The new Ukrainian school: peculiarities and traditions of conducting lessons in the literature of the native land.]. IX Voloshynski chytannia. Shkilna literaturna osvita: tradytsii i novatorstvo: zb. materialiv vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z nahody 95-richchia Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainy; za zah. red. T. O. Yatsenko. [Voloshyn readings. School literary education: traditions and innovation: coll. materials of the all-Ukrainian scientific and practical conference on the occasion of the 95th anniversary of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine; in general ed. T. O. Yatsenko]. K.: Pedagogichna dumka. 73–81. [in Ukrainian]

8. Iatsenko T.O. (2023). Natsionalno-patriotychnyi komponent navchannia ukrainskoi literatury v realiiakh Novoi ukrainskoi shkoly. [The national-patriotic component of teaching Ukrainian literature in the realities of the New Ukrainian School]. Vychovannia hromadianyna-patriota v umovakh realizatsii zavdan kontseptsii «Nova ukrainska shkola»: zb. mater. Vseukr. nauk.-prakt. konferentsii, prysviachenoi 145-y richnyi vid dnia narodzhennia H. Vashchenka, 15.03.2023 / uklad. O.E. Zhosan. [Education of a patriotic citizen in the context of the implementation of the tasks of the «New Ukrainian School» concept: coll. the mother ALL-Ukrainian science and practice of the conference dedicated to the 145th anniversary of the birth of H. Vashchenko, 15.03.2023 / comp. O.E. Josan]. Kroпивnytskyi: KZ «KOIPPO imeni Vasylia Sukhomlinskoho». 276–280. [in Ukrainian]

9. Gruenewald D. (2003). The best of both worlds: A critical pedagogy of place. *Educational Researcher*. 32(3). 3–12.

10. Mannion G., Adey C. (2011). Place-Based Education Is an Intergenerational Practice. *Children, Youth and Environments*. 21. 1. 35–58.

11. Smith G., Sobel D. (2010). Place- and community-based education in schools. New York: Routledge.

12. Sobel D. (2004). Place-based education: Connecting classrooms & communities. Great Barrington, Mass.: Orion Society.

13. Wattochow B., Brown M. (2011). A pedagogy of place: Outdoor education for a changing world. Clayton, Australia: Monash University.

УДК 37.015.3:811.111'243:355.002.6
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-52>

Тетяна ПИЛАЄВА,
orcid.org/0000-0002-7897-5428
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національної академії Національної гвардії України
(Харків, Україна) typilasha@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ВІЙСЬКОВИХ ПОТРЕБ

Стаття присвячена інноваційним підходам та технологіям у вивченні англійської мови, спрямованим на підвищення комунікативних навичок військовослужбовців. Дослідження включає огляд різноманітних програм та курсів, спеціально адаптованих для військових, з подальшим висновком про їхню роль у формуванні навичок військового спілкування. Стаття пропонує систематизацію та класифікацію сучасних засобів, таких як віртуальна реальність, онлайн-платформи, мобільні додатки, адаптовані навчальні програми та електронні курси. Особливий акцент робиться на якісному визначенні та класифікації цих технологій з точки зору їхнього впливу на розвиток комунікативних навичок військовослужбовців. Детально розглянуто не лише технічні аспекти використання технологій, але й їхню ефективність у підвищенні рівня володіння англійською мовою, зокрема в контексті реальних військових обставин. Основні технології розглядаються як інструменти, спрямовані на створення умов для практичного використання англійської мови у військових сценаріях. Особлива увага приділяється технологічним методам, які дозволяють створити атмосферу військового середовища для навчання та підвищення комунікативних навичок. В статті представлені конкретні рекомендації щодо впровадження та оптимізації навчальних програм для військових, сприяючи їхньому успішному вивченню англійської мови в контексті військових викликів. Стаття надає детальну класифікацію симуляцій та практичних завдань, що імітують реальні військові обставини, як важливий елемент для підвищення рівня англійської мови у військовій сфері. Підкреслюється важливість врахування методичних вимог при впровадженні технологій у навчальний процес. В статті розкрито ключові переваги та перспективи застосування технологій для підготовки військовослужбовців до ефективного використання англійської мови.

Ключові слова: підготовка військовослужбовців, англійська мова, інноваційні технології, віртуальна реальність, мобільні додатки.

Tetiana PYLAIEVA,
orcid.org/0000-0002-7897-5428
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
National Academy of the National Guard of Ukraine
(Kharkiv, Ukraine) typilasha@gmail.com

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN ENGLISH LANGUAGE LEARNING FOR MILITARY NEEDS

The article is dedicated to innovative approaches and technologies in the study of the English language aimed at enhancing the communicative skills of military personnel. The research includes a review of various programs and courses specifically adapted for military personnel, with subsequent conclusions about their role in shaping military communication skills. The article proposes the systematization and classification of modern tools such as virtual reality, online platforms, mobile applications, adapted educational programs, and electronic courses. Special emphasis is placed on the qualitative definition and classification of these technologies in terms of their impact on the development of military communication skills. Not only the technical aspects of technology usage are examined in detail, but also their effectiveness in improving English language proficiency, particularly in the context of real military circumstances. The main technologies are considered as tools aimed at creating conditions for practical use of the English language in military scenarios. Special attention is given to technological methods that allow the creation of a military environment for learning and improving communication skills. The article provides specific recommendations for the implementation and optimization of educational programs for military personnel, contributing to their successful learning of the English language in the context of military challenges. It offers a detailed classification of simulations and practical tasks that simulate real military situations as an important element for enhancing English language proficiency in the military sphere. The importance of considering methodological requirements when implementing technologies in the educational process is emphasized. The article explores the key advantages and prospects of applying technologies to prepare military personnel for the effective use of the English language.

Key words: military personnel training, English language, innovative technologies, virtual reality, mobile applications.

Постановка проблеми. У світі, де глобалізація й швидкість інформаційних потоків стають ключовими складовими успішного функціонування, розвиток навичок спілкування англійською мовою стає необхідністю, особливо в контексті військової сфери. Проблематика виникає від відсутності адаптованих підходів до розвитку цих навичок в армії.

У військовій сфері актуальність володіння англійською мовою стає критичною з огляду на постійне змішання національних контингентів у миротворчих місіях та участі в міжнародних операціях. Недоліки в мовній підготовці можуть призвести до непорозумінь, помилок в комунікації та, в крайньому випадку, загрози безпеці у військовому середовищі. Інтеграція України у європейський освітній простір та умови війни підвищують вимоги до іншомовної професійної підготовки, зокрема в Українській армії.

Аналіз досліджень. Вивченням англійської мови студентами присвячені дослідження І. Мельничук, Л. Ребухи, Т. Завгородньої, тощо. І. Блощинський, О. Галус, І. Почечалін та Д. Таушан розглядали використання електронних навчально-методичних комплексів для навчання іноземної мови професійного спрямування майбутніх військових. Проблемою методів навчання англійської мови майбутніх військових займалися Н. Казакова, І. Ребрій, Л. Романишина. На нашу думку на сьогодні невирішеною залишається проблема використання інноваційних технологій у вивченні англійської для військових потреб.

Метою статті є дослідження специфіки впровадження та використання інноваційних технологій у вивченні англійської мови для військових потреб. Робота спрямована на аналіз та систематизацію сучасних підходів до викладання англійської мови у військових навчальних закладах, враховуючи специфіку військової сфери та її вимоги до комунікативних навичок. Для вирішення поставлених завдань та реалізації мети дослідження було використано комплекс взаємопов'язаних методів, як-от: вивчення та аналізу літератури, нормативних та правових документів; порівняння, узагальнення, систематизація та синтез отриманих даних – для аналізу наукової літератури та нормативних документів; як допоміжний метод – метод перекладу автентичної літератури для використання наукового матеріалу з першоджерел.

Виклад основного матеріалу. Наразі рівень володіння іноземною мовою військовослужбовцями ЗСУ визначає STANAG 6001, який містить тестові завдання рівнів C1P1 та C1P2, які пред-

ставлені у «Концепції мовної підготовки особового складу Збройних Сил України», затвердженій наказом Міністра оборони України від 01.06.2009 року № 267 (Про напрями та завдання щодо удосконалення мовної підготовки у Збройних Силах України, 2012).

Цей документ доповнюється наказом Міністра оборони України від 01.07.2002 року № 217 «Про затвердження Положення про курси іноземних мов у Збройних Силах України», що регламентує організацію саме курсової мовної підготовки особового складу ЗСУ (Про затвердження Інструкції про курси іноземних мов у Збройних Силах України, 2017).

Військовослужбовці на рівні 2 («Functional») повинні вміти спілкуватися в повсякденних соціальних і рутинних робочих ситуаціях, а також описувати людей, місця і речі; розповідати про поточну, минулу і майбутню діяльність повними, але простими абзацами; констатувати факти; порівнювати і протиставляти; давати прямі вказівки і розпорядження; ставити і відповідати на передбачувані запитання. Вони повинні бути готовими впевнено вести більшість звичайних, невимушених розмов на конкретні теми, такі як робочі процедури, сім'я, особисте життя та інтереси, подорожі, поточні події. Курсанти повинні вміти давати складні, детальні та розгорнуті вказівки, а також вносити нестандартні зміни до плану подорожей та інших домовленостей. Вони також можуть об'єднувати та пов'язувати речення у дискурс довжиною в абзац. Прості структури та базові граматичні зв'язки, як правило, контролюються, тоді як складніші структури використовуються неточно або уникаються. Використання словникового запасу є доречним для високочастотних висловлювань, але незвичним або неточним в інший час. Помилки у вимові, лексиці та граматиці можуть іноді спотворювати зміст (STANAG 6001, 2017).

Перегляд фахової літератури з психології та педагогіки вказує на необхідність вирішення кількох ключових завдань при організації професійно-орієнтованої підготовки з іноземної мови. Серед них: визначення цілей, стимулювання мотивації, систематизація та структурування навчального матеріалу на основі міждисциплінарного підходу, урахування особистісних психологічних особливостей, застосування ефективних навчальних стратегій, а також створення та втілення сприятливих організаційно-педагогічних умов для успішної реалізації цього навчального процесу (Канова, 2023: 312). Основним завданням підготовки з іноземної мови, орієнтованої на професійний контекст, є адаптація змісту та методів

викладання іноземної мови до конкретних практичних потреб військовослужбовців, зокрема, до здатності вільно спілкуватися з представниками країн НАТО під час спільної взаємодії. Ключовий аспект цього процесу полягає в ретельному відборі та критичному аналізі навчального матеріалу. Вибір контенту повинен враховувати останні досягнення у різних галузях людської діяльності та наукові досягнення, що відповідають професійним інтересам військовослужбовців, забезпечуючи їм можливість професійного зростання (Канова, 2022).

Погляд дослідниці Ребрій І. на ефективні методи навчання англійської мови, такі як інтерактивний, ситуативний та метод проблемних завдань, вказує на їхню адаптованість для військового навчання. Зокрема, вона наголошує на методі проблемних завдань, який є сучасною версією комунікативного підходу до вивчення іноземних мов, вона вважає його найбільш підходящим для дорослих військових з великим життєвим та бойовим досвідом, які повністю усвідомлюють свою відповідальність за навчання (Ребрій, 2018).

У контексті військового спілкування важлива не лише передача інформації, але й точне розуміння, координація дій та прийняття стратегічних рішень. У сучасному військовому середовищі, де операції мають міжнародний характер, важливість ефективного військового спілкування стає визначальною. Вміння висловлювати думки та розуміти культурні та мовні особливості інших націй стають критичними для успіху військових операцій.

Військове спілкування – це ключовий елемент взаємодії військових, що визначається не лише ефективністю передачі інформації, але й здатністю до точного розуміння, координації дій та прийняття стратегічних рішень (Гарсія, 2012).

У військовому контексті стратегії розвитку мовних навичок повинні бути спрямовані не лише на оволодіння мовою, а й на розвиток специфічних навичок, які необхідні для ефективного спілкування в цій сфері. Включення військової термінології, вивчення специфічних комунікативних ситуацій та акцент на реальних військових сценаріях є ключовими елементами в таких стратегіях.

Підходи до викладання англійської для військових повинні бути адаптованими до особливостей цільової аудиторії. Це включає в себе не лише формальне вивчення мови, але й врахування контексту військової діяльності, впровадження інтерактивних методів, спрямованих на підвищення комунікативних навичок та розвиток вмінь використовувати англійську мову у військовому середовищі.

На нашу думку, військове спілкування, стратегії розвитку мовних навичок та підходи до викладання англійської для військових є важливими аспектами у вивченні мови в цій специфічній сфері.

У військовій сфері існує широкий спектр комунікативних потреб, які потребують володіння англійською мовою. Це включає в себе офіційні комунікації з іншими військовими структурами, міжнародні операції та співпрацю з альянсами, переговори та обговорення стратегій. Розуміння англійської важливе не лише в бойових ситуаціях, але й у мирний час для проведення різноманітних міжнародних переговорів та спілкування.

Особливу увагу слід зосередити на психологічних аспектах військового спілкування, які включають в себе адаптацію до стресових ситуацій, викликаних вимогою швидкого та точного спілкування, а також здатність виражати думки чітко та конкретно у ситуаціях, коли це критично важливо. Практичні аспекти охоплюють вивчення специфічної військової термінології та особливостей спілкування в армійському середовищі.

Ці фактори значно впливають на процес вивчення та розвитку навичок військового спілкування засобами англійської мови. Розуміння цих аспектів дозволить ефективніше адаптувати стратегії навчання до потреб військових у вивченні мови.

Методи викладання, орієнтовані на розвиток військового сленгу та професійної термінології в англійській мові, є важливою складовою вивчення мови для військових осіб. Ці методи створюють можливості не лише для розширення лексичного запасу, а й поглиблення розуміння військових термінів та виразів, які використовуються у військовому середовищі.

Один із методів викладання, спрямованих на розширення лексичного запасу, полягає у використанні інтерактивних уроків, що акцентують увагу на специфічній лексиці, яку використовують військові. Це охоплює вивчення сленгових виразів, спеціальних термінів та військової термінології, які важливі для ефективного спілкування у військових ситуаціях. Заняття такого роду сприяють активному використанню цих термінів у реальних сценаріях, що дозволяє курсантам не лише запам'ятовувати їх, але й використовувати у військовому середовищі.

Додатковий метод, що виявляється дієвим у розвитку професійної термінології, це заняття, орієнтовані на аналіз ситуацій, що виникають у військовому житті. Це може бути аналіз реальних військових звітів, симуляція стратегій військових операцій або навіть практичне використання термінів у військових завданнях. Такий підхід дозво-

ляє курсантам зануритися в атмосферу, де вони можуть застосовувати отримані знання на практиці, що значно полегшує їх запам'ятовування та розуміння.

Паралельно з цим, важливим елементом є систематичне використання військової лексики та професійної термінології в процесі комунікації під час тренувань та реальних військових ситуацій. Збільшення практичних можливостей використання цих термінів військовими в реальному часі допомагає їм не тільки оволодіти цією лексикою, але й використовувати її з впевненістю та ефективністю у стресових ситуаціях.

Інноваційні підходи до навчання також включають в себе використання мультимедійних ресурсів, інтерактивних платформ та відеосимуляцій, що демонструють реальні військові ситуації. Ці засоби надають можливість візуального та аудіовізуального занурення в специфічну військову термінологію, забезпечуючи більш глибоке розуміння та запам'ятовування.

Загалом, методи викладання, спрямовані на розширення військової професійної термінології, виконують важливу роль у формуванні навичок ефективного спілкування військових у військовому середовищі. Ці методи не лише допомагають оволодіти мовою, а й підготовлюють військових до ефективного та точного спілкування у стресових ситуаціях.

Використання інноваційних комп'ютерних технологій дає можливість створити якісно нове інформаційне освітнє середовище без кордонів і з можливістю використання глобальної системи дистанційного навчання (Баной, 2023).

Широкий спектр сучасних технологій сприяє розвитку комунікаційних навичок та покращує засвоєння мови в умовах, що імітують військові ситуації. Наведемо класифікацію сучасних інноваційних технологій у вивченні іноземної мови військовими:

1) *Використання віртуальної реальності.* Симулятори та програмні засоби віртуальної реальності можуть імітувати реальні військові сценарії, де військові можуть навчатися спілкуватися на англійській мові у напруженому військовому середовищі. Це дає можливість зануритися у віртуальний світ, де створені умови сприяють практиці використання військової лексики та спеціальної термінології. Використання віртуальної реальності в навчанні іноземних мов має п'ять основних переваг: наочність (VR дозволяє деталізовано показувати процеси та явища, надаючи можливість стати учасником мовної ситуації), безпека (імітація обставин без ризику для життя),

залучення (можливість змінювати сценарії, впливати на експеримент та вирішувати завдання в ігровій формі), фокусування (віртуальний світ допомагає зосередитися на матеріалі без відволікання), присутність (відчуття своєї присутності у віртуальному світі дозволяє проводити уроки цілком у віртуальній реальності, забезпечуючи іммерсивний досвід (Кулешов, 2019).

2) *Інтерактивні онлайн-платформи* з вправами та завданнями, орієнтованими на військовий контекст, дозволяють військовим розвивати вдосконалювати знання англійської мови. Вони можуть містити відповіді на ситуаційні випадки, діалоги та сценарії, що сприяють реалістичному відображенню військових обставин. Платформа «Military Language» пропонує інтерактивні вправи та завдання, спеціально створені для військових. Вона орієнтується на покращення знань англійської мови, а також використання термінології у військовому середовищі. Курси адаптовані до потреб військових персоналу та можуть бути доступні онлайн у будь-який зручний для них час. Платформа «Combat Training Hub» надає інтерактивні завдання, спрямовані на підвищення ефективності комунікації в англійській мові у військовому контексті. Вона пропонує вправи зі сценаріями, що відтворюють реальні ситуації, що можуть виникнути у військовій діяльності. Онлайн-платформа «Military English Hub» спеціалізується на використанні інтерактивних вправ та завдань для вивчення англійської мови в контексті військової діяльності. Вона містить різні рівні складності завдань та дозволяє військовим підвищувати свої мовні навички.

3) *Мобільні додатки* – застосунки для вивчення військової термінології та англійської мови у військовому контексті стають усе популярнішими. Вони пропонують короткі уроки, вправи та тести, дозволяючи військовим тренувати свої навички у будь-який час та в будь-якому місці. Наприклад, «Military English» надає короткі уроки з термінологією, вправи для покращення навичок і тести для перевірки знань; «Army Lingo Trainer», «Combat English» включають сценарії та завдання, що відтворюють реальні військові ситуації. Вони допомагає військовим вдосконалювати свої навички в англійській мові через симуляцію та віртуальні сценарії.

4) *Адаптовані навчальні програми*, які спеціально розроблені для військових, інтегрують у себе специфічні військові теми, вправи та завдання. Вони можуть включати інтерактивні елементи, відео- та аудіоматеріали для кращого засвоєння матеріалу. Програма «Military English

Mastery Program» розроблена з урахуванням потреб військових і містить специфічні теми, які відображають ситуації у військовому середовищі. Вона включає інтерактивні вправи, відео- та аудіо-матеріали для кращого засвоєння матеріалу.

Програми «Armed Forces Language Proficiency Course», «Military Language Skills Enhancement Program» спрямовані на підвищення рівня володіння англійською мовою в рамках військової діяльності. Вона включає в себе специфічні теми, вправи та завдання, які орієнтовані на реальні військові сценарії та може містити інтерактивні елементи для кращого засвоєння матеріалу.

5) *Електронні курси з військовим контекстом* – це онлайн-курси спрямовані на вивчення військового спілкування на англійській мові, які розроблені з урахуванням специфіки військової діяльності. Вони надають можливість військовим збагачувати свою лексику та розуміння англійської мови у військових ситуаціях. «Military English Communication Course», «Combat English Proficiency Program», «Military Communication Skills Online Course» розроблені з урахуванням специфічних потреб військових у вивченні англійської мови. Вони пропонують модулі, які орієнтовані на покращення навичок військового спілкування та надає можливість військовим вдосконалювати свою взаємодію на англійській мові в військових ситуаціях.

Крім розгляду сучасних інноваційних технологій, варто звернути увагу на симуляції – ефективний інструмент, який допомагає військовим вдосконалювати свої навички та вивчати англійську мову в контексті реалістичних військових ситуацій.

Симуляція у вивченні англійської мови для військових – це процес використання віртуальних або імітованих сценаріїв, що відтворюють реальні або потенційні військові ситуації, які дозволяють військовим вдосконалювати свої мовні навички в англійській мові. Ці симуляції можуть включати інтерактивні завдання, рольові гри та ситуаційний аналіз, що сприяють практичному застосуванню мовних знань у військовому контексті. Основна мета симуляцій – допомогти військовим удосконалити свою спроможність ефективно спілкуватися англійською мовою в різних ситуаціях, які вони можуть зустріти в своїй службі. Роль симуляцій та практичних завдань у формуванні навичок ефективного військового спілкування важлива та невід’ємна. Ці методи навчання надають військовослужбовцям реалістичні сценарії, що відображають різні військові ситуації та вимагають використання англійської мови. По-перше, симуляції дозволяють військовим практикувати використання військового сленгу та термінології в умовах, що наближені до реальних бойових обставин. Це допомагає формуванню спеціалізованих навичок спілкування та розширенню словникового запасу. По-друге, практичні

завдання забезпечують взаємодію з військовими сценаріями через виконання конкретних завдань на англійській мові. Це може включати розв’язання ситуаційних завдань, спілкування під час тренувань та вирішення завдань командної роботи. Такий підхід дозволяє військовослужбовцям отримати практичний досвід та навички, які можна застосовувати в реальних умовах.

Симуляції та практичні завдання сприяють розвитку навичок реального часу, виробленню стратегій взаємодії та поліпшенню мовленевих навичок. Вони також стимулюють військових до швидкого та точного реагування на виклики, що є критичними у військових сценаріях. Усе це сприяє підготовці військових до ефективного використання англійської мови в реальних військових умовах, підвищуючи рівень їхнього професійного військового спілкування.

Використання інноваційних технологій, таких як віртуальна реальність, онлайн-курси з інтерактивними завданнями та мобільні додатки, може значно полегшити та збагатити процес вивчення англійської мови для військових. Ці технології створюють можливості для практичного використання мови у військових контекстах та допомагають зберегти зацікавленість курсантів.

Симуляції та практичні завдання, що відтворюють реальні військові сценарії, виявляються вельми корисними для формування навичок ефективного спілкування англійською мовою у військовій сфері. Це можуть бути рольові ігри, симуляції бойових ситуацій або практичні завдання, що дозволяють військовим урізноманітнювати свої комунікативні навички у специфічних умовах.

Ці стратегії спрямовані на інтенсивний та систематичний розвиток навичок військового спілкування засобами англійської мови, забезпечуючи військовим не лише лінгвістичні знання, але й практичні вміння використовувати мову в реальних військових умовах.

Необхідно зауважити, що кожен викладач, який використовує ІКТ для викладання іноземних мов, повинен усвідомлювати, що будь-яка освітня технологія повинна відповідати таким методичним вимогам: концептуальність, узгодженість, ефективність, гнучкість, динаміка та відтворюваність (Іваненко, 2023).

Висновки. Таким чином, використання інноваційних технологій у вивченні англійської мови для військових є важливим та перспективним напрямком. Зокрема, електронні курси з військовим контекстом, симуляції та практичні завдання з використанням віртуальної реальності, інтерактивні онлайн-платформи та мобільні додатки можуть в значний спосіб поліпшити якість та ефективність вивчення англійської мови для військовослужбовців. Інноваційні технології виконують важливу роль у вивченні англійської мови

військовими, надаючи їм практичні навички та готуючи до ефективного спілкування у військових сценаріях.

Враховуючи високий потенціал та переваги використання інноваційних технологій у вивченні

англійської мови для військових, рекомендується подаліше наукове та практичне дослідження в цьому напрямку для подальшого удосконалення методології та технологій, які використовуються у військовому навчанні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іваненко Н. В., Герасименко Ю. А., Костенко В. Г. Інноваційні підходи щодо модернізації філологічної освіти та науки України: відповідь на виклики воєнного часу. Академічні Візії, 18. 2023. Режим доступу: <https://zenodo.org/records/7795088>
2. Кулешов С. О. Використання VR-технологій в процесі викладання іноземної мови. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології»; 2019. С. 61–64.
3. Про затвердження Інструкції про курси іноземних мов у Збройних Силах України: Наказ Міністра оборони України від 23.05.2017 № 286. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0746-17>
4. Про напрями та завдання щодо удосконалення мовної підготовки у Збройних Силах України: Наказ Міністра оборони України від 16.11.2012 року № 767. Режим доступу: https://www.mil.gov.ua/content/other/MOU767_2012.pdf
5. Ребрій І. М. Сучасні методи навчання англійської мови для військових потреб. Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. 2018. № 1. С. 180–184. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2018_1_27
6. Banyoi, V., Kharkivska, O., Shkurko, H., & Yatskiv, M. Tools for Implementing Distance Learning during the War: Experience of Uzhhorod National University, Ukraine. Arab World English Journal. 2023. Special Issue on Communication and Language in Virtual Spaces. Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4348364>
7. Garcia H.F. Power of Communication: The Skills to Build Trust, Inspire Loyalty, and Lead Effectively. FT Press, Upper Saddle River, 2012. 295 p.
8. Kanova L. Interactive methods in the process of teaching English in military field. The 9th International scientific and practical conference «International scientific innovations in human life» (March 16-18, 2022), Cognum Publishing House, Manchester, United Kingdom, 2022. P. 108–111.
9. Kanova L. Professional language training of military officers of Ukrainian higher military educational institutions during the war. The scientific paradigm in the context of technological development and social change : Scientific monograph. Part 2. Riga, Latvia. “Baltija Publishing”, 2023. P. 309–328.
10. STANAG 6001 (Edition 4) Language Proficiency Levels. Режим доступу: www.mod.gov.rs/stanag/srpski_stanag_6001/STANAG%206001%20Ed%204%20LANGUAGEPROFICIENCY%20LEVELS.pdf.

REFERENCES

1. Ivanenko, N. V., Herasymenko, Yu. A., & Kostenko, V. H. (2023). Innovatsiyni pidkhody shchodo modernizatsiyi filolohichnoyi osvity ta nauky Ukrainy: vidpovid' na vyklyky voyennogo chasu [Innovative approaches to the modernization of philological education and science in Ukraine: response to the challenges of wartime] Akademichni Viziyi, 18. Retrieved from: <https://zenodo.org/records/7795088> [in Ukrainian]
2. Kuleshov, S. O. (2019). Vykorystannya VR-tekhnolohiy v protsesi vykladannya inozemnoyi movy. [The use of VR technologies in the process of teaching a foreign language]. Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya «Innovatsiyni naukovy doslidzhennya u haluzi pedahohiky ta psykhohohiyi». 61–64. [in Ukrainian]
3. Ministry of Defense of Ukraine. (2017). Pro zatverdzhennya Instruktseyi pro kursy inozemnykh mov u Zbroynykh Sylakh Ukrainy: Nakaz vid 23.05.2017 No. 286. [On approval of the Instruction on foreign language courses in the Armed Forces of Ukraine: Order of May 23, 2017 No. 286] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0746-17> [in Ukrainian]
4. Ministry of Defense of Ukraine. (2012). Pro napryamy ta zavdannya shchodo udoskonalennya movnoyi pidhotovky u Zbroynykh Sylakh Ukrainy: Nakaz vid 16.11.2012 No. 767. [On the directions and tasks for improving language training in the Armed Forces of Ukraine: Order of November 16, 2012 No. 767.] Retrieved from: https://www.mil.gov.ua/content/other/MOU767_2012.pdf [in Ukrainian].
5. Rebriy, I. M. (2018). Suchasni metody navchannya anhliys'koyi movy dlya viyskovykh potreb. [Modern methods of teaching English for military needs] Zbirnyk naukovykh prats' Kharkivs'koho natsional'noho universytetu Povitryanykh Syl, 1, 180–184. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2018_1_27 [in Ukrainian]
6. Banyoi, V., Kharkivska, O., Shkurko, H., & Yatskiv, M. (2023). Tools for Implementing Distance Learning during the War: Experience of Uzhhorod National University, Ukraine. Arab World English Journal, Special Issue on Communication and Language in Virtual Spaces. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4348364> [in English].
7. Garcia, H. F. (2012). Power of Communication: The Skills to Build Trust, Inspire Loyalty, and Lead Effectively. FT Press [in English].
8. Kanova, L. (2022). Interactive methods in the process of teaching English in military field. *The 9th International scientific and practical conference «International scientific innovations in human life»* (March 16-18, 2022), Cognum Publishing House, Manchester, United Kingdom. 108–111 [in Ukrainian].
9. Kanova, L. (2023) Professional language training of military officers of Ukrainian higher military educational institutions during the war. The scientific paradigm in the context of technological development and social change : Scientific monograph. Part 2. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”. 309–328. [in Ukrainian].
10. NATO Standardization Agency. (2017). STANAG 6001 (Edition 4) Language Proficiency Levels. Retrieved from: <https://ru.scribd.com/document/477444078/STANAG-6001-LEVELS-pdf> [in English].

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Валерій КАПЕЛЮШНИЙ, Ростислав КОНТА ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ ДАНИЛА МОРДОВЦЯ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС.....	4
Валерія КЛАПЧУК ІСТОРИЧНІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ КОБЗИ ТА БАНДУРИ: РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ.....	10
Світлана КОРКАЧ, Олена КАЛІНОВИЧ ОСОБЛИВОСТІ ДРУКОВАНИХ ПАМ'ЯТОК САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА XVII–XVIII СТ. НА ПРИКЛАДІ КИРИЛИЧНИХ СТАРОДРУКІВ ФОНДОВОЇ КОЛЕКЦІЇ НЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ»....	15
Петро КОТЛЯРОВ, Валентина КУРИЛЯК ЕПІДЕМІЯ, ВАКЦИНАЦІЯ, ХЕЙТИНГ: ПРОТЕСТАНТСЬКА ЦЕРКВА І ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИК...	22
Микола КУЛІНІЧ, Галина САГАН УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В ЯПОНІЇ ТА ЇЇ ПІДТРИМКА БІЖЕНЦІВ З УКРАЇНИ.....	32

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Олександр ЗАСТАВНИЙ ВІДТВОРЕННЯ ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ В ХОРЕОГРАФІЧНІЙ КОМПОЗИЦІЇ «ВЕСІЛЛЯ НА ОПІЛЛІ».....	41
Павло ЗІБРОВ, Владислав ЗАЙЦЕВ ВОКАЛЬНА МАНЕРА ЯК ОСНОВА ТВОРЧОГО СТИЛЮ ПОП-ВИКОНАВЦЯ.....	48
Юлія КАРЧОВА НАРОДНОПІСЕННА ВИКОНАВСЬКА ПАРАДИГМА У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ ЧОЛОВІЧИХ ГУРТІВ.....	53
Софія КНИЖНИКОВА ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В ДИЗАЙНІ ТИТРІВ ДО УКРАЇНСЬКИХ КІНОСТРІЧОК.....	59
Олександр КРОТЕВИЧ МУРАЛ ЯК СУЧАСНА ДИЗАЙНЕРСЬКА ПРАКТИКА ТА ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО ПРОСТОРУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ.....	66
Надія КУКУРУЗА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МИСТЕЦТВА СЛОВА В СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ХХ СТОРІЧЧЯ.....	72
Георгій КУРБАНОВ СВІТ АНІМЕ ТА ТВОРЧІСТЬ ХАЯО МІЯДЗАКІ.....	79
Тетяна ЛУГОВЕНКО ПЕРФОРМАТИВНЕ МИСТЕЦТВО ТА НАРОДНО-СЦЕНІЧНА ХОРЕОГРАФІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ ЧИ НЕВДАЛИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ?.....	87
Ольга МАРТИНІВ, Любомир МАРТИНІВ КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ХОРЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	93
Юлія МОСКВІЧОВА, Олена ТЕПЛОВА, Василь ФРИЦЮК ВПЛИВ МИТЦІВ ПОЛЬСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ НА СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ І ВИКОНАВСТВА НА ПОДІЛЛІ.....	99
Олена МУДАЛІГЕ ЗАСОБИ ДИЗАЙНУ ШРИФТОВОГО ПЛАКАТУ ЕКОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ.....	106
Світлана ОБОРСЬКА РОМСЬКЕ МАТЕРИНСТВО В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ЖИВОПИСІ.....	112
Владислав ПРУС ФЕНОМЕН ПАНІСТА-КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА ТА СУТНІСТЬ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ.....	119

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Андрій ІСАКОВ КОРПУСНИЙ АНАЛІЗ ДИСКУРСУ ЖАХІВ У ТВОРАХ HOWARD PHILLIPS LOVECRAFT.....	124
Любов КОПАНИЦЯ ДОСЛІДНИЦЬКА ІНТЕНЦІОНАЛЬНІСТЬ ТА ВІЗІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ СУЧАСНОЇ КИЇВСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИЧНОЇ ШКОЛИ.....	128
Наталія КОРОТКА ЛЕКСИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ.....	138
Олександр КОТЯШ, Алла ПАВЛОВА ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ФОЛЬКЛОРНОГО ПРОЦЕСУ РІВНЕНЩИНИ: НОМЕНИ КУХОННОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО НАЧИННЯ.....	143
Леся КРАВЧЕНКО ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У СТАРШІЙ ШКОЛІ ЯК РУШІЇ КОМПЕТЕНТІСНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ: ІНТЕРМЕДІАЛЬНИЙ ПІДХІД.....	150
Лариса МАКАРЕНКО, Олена ПОПОВА, Валентина ГОНЧАРУК СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ В УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ КУРСАХ ДЛЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ.....	155
Євгенія МАКАРСЬКА, Ірина ГЛАДКИХ ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ НАВЧАННЯ ЛЕКСИКИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	163
Ольга МЕЛЕНЧУК, Валентина ГУЙВАН АВТОБІОГРАФІЗМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ СОФІЇ ПАРФАНОВИЧ ТА СПОГАДИ РОМАНА ВОЛЧУКА ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ПІЗНАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ПИСЬМЕННИЦІ.....	170
Роксолана МЕЛЬНИЧУК ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІСЕМІЇ Й ОМОНІМІЇ У ФОНОСЕМАНТИЗМІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	178
Надія ПАВЛЮК, Валерія ШВАЙКА НОВЕЛА О. КОБИЛЯНСЬКОЇ «VALSEMELANCOLIQUE»: СПЕЦИФІКА НАРАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ.....	184
Оксана ПАГАВА ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ В ОВОЛОДІННІ ДРУГОЮ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ, ФРАНЦУЗЬКОЮ, ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ПЕРЕКЛАДАЧАМИ Й ФІЛОЛОГАМИ.....	190
Наталія ПЕТРИЦА ПРОБЛЕМИ ТРАНСПОЗИЦІЇ ЧЕСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	198
Неля ПОДЛЕВСЬКА, Олена ШЕВЧЕНКО, Кирило РЕШЕТИЛОВ ЕТНОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ І КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІНГВОПРОСТОРІ.....	206

ПЕДАГОГІКА

Лілія ЗАВІРУХА, Олена БІЛОЗЕРОВА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-СЛУХОВОЇ АКТИВНОСТІ У ПРОЦЕСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 014.13 СЕРЕДНЯ ОСВІТА (МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО).....	211
Світлана ЗАМРОЗЕВИЧ-ШАДРИНА, Олена ЮДЕНКОВА, Світлана АНТОЩУК НАВИЧКИ МАЙБУТНЬОГО В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ: ЯК ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЗМІНЮЄ ВИМОГИ ДО ОСВІТИ.....	216
Світлана ЗВСКОВА ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	222
Юлія ЗУБЦОВА ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ.....	228

Лариса КАЛІНІНА, Наталія ПРОКОПЧУК МОВНА І МЕТОДИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ НОВОГО ПОКОЛІННЯ НА ОСНОВІ МЕТОДИЧНОГО СИНЕРГІЗМУ.....	234
Maryana KASHCHUK, Oksana FEDYSHYN EDUTAINMENT IN THE CONTEXT OF MODERN PEDAGOGICAL THEORY: SYNTHESIS OF EDUCATION AND ENTERTAINMENT.....	241
Володимир КЕМІНЬ, Галина КЕМІНЬ ПІДКАРПАТСЬКА РУСЬ (1918–1939): КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ АСПЕКТИ.....	247
Юлія КЛОЧКОВА, Альона КОРОЛЬ, Сніжана СКУГОРОВА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ЛОГОПЕДА У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ.....	253
Валентина КОВАЛЬ, Лія ЛУКІНА ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ПОЛОНІСТІВ....	259
Ольга КОЗІЙ РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ПРИ ВИВЧЕННІ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ.....	264
Костянтин КОМІСАРОВ, Юлія БОРИШПОЛЕЦЬ ПРОБЛЕМА АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНУВАННЯ РЕЧЕННЯ У КОНТЕКСТІ НАВЧАННЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	269
Вікторія КОЧУБЕЙ, Ольга ДОЛГУШЕВА ВИКОРИСТАННЯ ТЕСТІВ IELTS ДЛЯ РОЗВИТКУ ВМІНЬ УСНОЇ РЕЦЕПЦІЇ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ.....	276
Олена КРАВЧУК МОДЕЛЬ ПАНОРАМНО-МУЗИЧНОГО МИСЛЕННЯ У КОНТЕКСТІ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ....	282
Анастасія КУЗЬМЕНКО АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У НАУКОВИХ РОЗВІДКАХ ДИСЕРТАНТІВ: ДОСВІД КРАЇН ПРИБАЛТИКИ.....	288
Тетяна ЛЕВЧЕНКО, Тетяна ЧУБАНЬ, Тетяна ШИНКАР ЗНАННЯ ПРО РЕЧЕННЯ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	292
Metanet Sarkhan NURIYEVA SAMPLE LESSON PLAN ON THE TOPIC ‘FACTORS AFFECTING THE RATE OF CHEMICAL REACTIONS’ IN THE CHEMISTRY COURSE OF 8TH GRADE IN SECONDARY SCHOOLS, BASED ON THE 5E INSTRUCTIONAL MODEL.....	297
Ольга ОДІНЦОВА, Володимир БАЛТРЕМУС ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	303
Олена ОСАДЧА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ СТРАТЕГІЙ МНОЖИННОГО ІНТЕЛЕКТУ.....	308
Юлія ПЕРЕБИЙНІС ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПРАВА.....	314
Вікторія ПЕРЕВОЗНЮК КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЛОКАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ («PLACE-BASED EDUCATION») В КОНТЕКСТІ НУШ.....	320
Тетяна ПИЛАЄВА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ВІЙСЬКОВИХ ПОТРЕБ.....	324

CONTENTS

HISTORY

Valerii KAPELIUSHNYI, Rostyslav KONTA LITERARY WORKS OF DANYLO MORDOVETS: HISTORIOGRAPHICAL DISCOURSE.....	4
Valeriia KLAPCHUK HISTORICAL WAYS OF DEVELOPMENT OF KOBZA AND BANDURA: REGIONAL ASPECTS....	10
Svitlana KORKACH, Olena KALINOVYCH FEATURES OF PRINTED MONUMENTS OF SACRAL ART OF THE 17TH–18TH CENTURIES ON THE EXAMPLE OF CYRILLIC OLD PRINTS FROM THE FUND COLLECTION OF NHER “PEREIASLAV”.....	15
Petro KOTLIAROV, Valentyna KURYLIAK EPIDEMIC, VACCINATION, AND OPPOSITION: THE PROTESTANT CHURCH’S RESPONSE TO THE CHALLENGE.....	22
Mykola KULINICH, Galyna SAGAN THE UKRAINIAN DIASPORA IN JAPAN AND ITS SUPPORT FOR REFUGEES FROM UKRAINE....	32

ART STUDIES

Oleksandr ZASTAVNYI REPRESENTATION OF THE TRADITIONAL WEDDING CUSTOMS IN THE CHOREOGRAPHIC COMPOSITION “WEDDING IN OPILLIA”.....	41
Pavlo ZIBROV, Vladyslav ZAITSEV VOCAL MANNER AS THE BASIS OF A POP SINGER’S CREATIVE STYLE.....	48
Yulia KARCHOVA THE FOLK-SONG PERFORMANCE PARADIGM IN THE WORK OF CONTEMPORARY MALE BANDS.....	53
Sofia KNYZHNYKOVA ETHNIC IDENTITY IN THE DESIGN OF TITLE FOR UKRAINIAN FILMS.....	59
Oleksandr KROTEVYCH MURALS AS MODERN DESIGN PRACTICE AND MEANS OF FORMING THE INTERIOR SPACE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION.....	66
Nadiia KUKURUZA SOURCE STUDY ASPECTS OF RESEARCHING THE ART OF SPEECH IN THE UKRAINIAN DIASPORA OF THE 20TH CENTURY.....	72
George KURBANOV THE WORLD OF ANIME AND CREATIVITY OF HAYAO MIYAZAKI.....	79
Tetyana LUGOVENKO PERFORMANCE ART AND FOLK-STAGE CHOREOGRAPHY: REALITY OR FAILED EXPERIMENT?.....	87
Olha MARTYNIV, Liubomyr MARTYNIV COMPETENT APPROACH IN PROFESSIONAL CHOREOGRAPHIC EDUCATION AT THE MODERN STAGE.....	93
Yuliia MOSKVICHOVA, Olena TEPLOVA, Vasyl FRYTSIUK THE INFLUENCE OF ARTISTS OF POLISH ORIGIN ON THE FORMATION OF PROFESSIONAL MUSIC EDUCATION AND PERFORMANCE OF PODILLIA.....	99
Olena MUDALIGE TOOLS FOR THE DESIGN OF THE ENVIRONMENTAL FONT POSTER.....	106
Svitlana OBORSKA ROMA MATERNITY IN THE EUROPEAN PAINTING.....	112

Vladyslav PIRUS

THE PHENOMENON OF A COLLABORATIVE PIANIST AND THE ESSENCE OF HIS ACTIVITY...119

LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES**Andrii ISAKOV**CORPUS ANALYSIS OF THE DISCOURSE OF HORROR IN THE WORKS
OF HOWARD PHILLIPS LOVECRAFT.....124**Liubov KOPANYTSIA**RESEARCH INTENTIONALITY AND VISIONS OF THE REPRESENTATIVES
OF THE MODERN KYIV FOLKLORE SCHOOL.....128**Nataliia KOROTKA**

LEXICAL TRANSFORMATION IN THE TRANSLATION OF LEGAL TEXTS.....138

Oleksandr KOTYASH, Alla PAVLOVAETHNOLINGUISTIC SOURCES OF THE FOLKLORE PROCESS
OF RIVVENSHINA: NAMES OF KITCHEN AND HOUSEHOLD UTENSILS.....143**Lesia KRAVCHENKO**INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR TEACHING FOREIGN LITERATURE IN HIGH SCHOOL
AS FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF PERSONAL COMPETENCE: INTERMEDIAL APPROACH...150**Larysa MAKARENKO, Olena POPOVA, Valentyna HONCHARUK**MODERN APPROACHES TO THE ANALYSIS OF A LITERARY WORK
IN UNIVERSITY COURSES FOR FUTURE PHILOLOGY TEACHERS.....155**Yevheniia MAKARSKA, Iryna HLADKYKH**VISUALIZATION AS AN EFFECTIVE TOOL FOR TEACHING VOCABULARY
AT THE INITIAL STAGE OF LEARNING THE GERMAN LANGUAGE.....163**Olha MELENCHUK, Valentyna HUIVAN**AUTOBIOGRAPHISM IN THE LITERARY WORKS OF SOFIA PARFANOVYCH
AND THE MEMOIRS OF ROMAN VOLCHUK AS A SOURCE
FOR UNDERSTANDING THE CREATIVE PERSONALITY OF THE WRITER .....170**Roksolana MELNYCHUK**THE FUNCTIONING OF POLYSEMY AND HOMONYMY IN PHONOSEMANTICS
IN MODERN GERMAN LANGUAGE.....178**Nadiya PAVLIUK, Valeria SHVAIKA**

O. KOBYLYANSKA'S NOVEL "VALSEMELANCOLIQUE": SPECIFICITY OF NARRATIVE MODELS....184

Oksana PAGAVAPSYCHOLINGUISTIC FEATURES IN LEARNING A SECOND FOREIGN LANGUAGE, FRENCH,
APPLICANTS OF HIGHER EDUCATION, TRANSLATORS AND PHILOLOGISTS.....190**Natalia PETRITSA**PROBLEMS OF TRANSPOSITION OF CZECH ANTHROPNOMS
INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE.....198**Nelia PODLEVSKA, Olena SHEVCHENKO, Kyrylo RESHETYLOV**ETHNOCULTURAL FEATURES OF LANGUAGE EXPRESSION
AND COMMUNICATION IN THE UKRAINIAN LANGUAGE SPACE.....206**PEDAGOGY****Lilia ZAVIRUCHA, Olena BILOZEROVA**METHODS OF FORMING MUSICAL AND AUDITORY ACTIVITY
IN THE PROCESS OF INSTRUMENTAL AND PERFORMANCE TRAINING OF EDUCATION
ACQUIRES OF SPECIALTY 014.13 SECONDARY EDUCATION (MUSICAL ART)..... 211**Svitlana ZAMROZEVYCH-SHADRINA, Olena YUDENKOVA, Svitlana ANTOSHCHUK**SKILLS OF THE FUTURE IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING
OF FUTURE SPECIALISTS: HOW DIGITALIZATION IS CHANGING
THE REQUIREMENTS FOR EDUCATION..... 216

Svitlana ZVIEKOVA FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF FUTURE BACHELORS OF SPECIAL EDUCATION IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES.....	222
Yuliia ZUBTSOVA FEATURES OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS' TRAINING IN EUROPEAN COUNTRIES.....	228
Larysa KALININA, Nataliya PROKOPCHUK LINGUISTIC AND METHODOLOGICAL PREPARATION OF THE NEW GENERATION FUTURE/ PRE-SERVICE FOREIGN LANGUAGE TEACHER BASED ON METHODOLOGICAL SYNERGY..	234
Maryana KASHCHUK, Oksana FEDYSHYN EDUTAINMENT IN THE CONTEXT OF MODERN PEDAGOGICAL THEORY: SYNTHESIS OF EDUCATION AND ENTERTAINMENT.....	241
Volodymyr KEMIN, Halyna KEMIN SUBCARPATHIAN RUŠ (1918–1939): CULTURAL AND EDUCATIONAL ASPECTS.....	247
Yuliia KLOCHKOVA, Alona KOROL, Snizhana SKUHOROVA STRATEGIES FOR DEVELOPING METHODOLOGICAL READINESS OF SPEECH THERAPISTS IN CONTINUING EDUCATION SYSTEM.....	253
Valentyna KOVAL, Liia LUKINA DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE POLONIST TEACHERS.....	259
Olga KOZII DEVELOPMENT OF THE COMMUNICATION SKILLS OF THE FUTURE MUSIC TEACHERS WHEN STUDYING CONDUCTING AND CHORAL DISCIPLINES IN CONDITIONS OF THE HYBRID EDUCATION.....	264
Kostiantyn KOMISAROV, Yulia BORYSHPOLETS FUNCTIONAL SENTENCE PERSPECTIVE IN THE CONTEXT OF LEARNING JAPANESE AS A FOREIGN LANGUAGE.....	269
Viktoriia KOCHUBEI, Olga DOLGUSHEVA USING IELTS TESTS FOR DEVELOPING HIGH SCHOOL STUDENTS' AURAL RECEPTION SKILLS.....	276
Olena KRAVCHUK MODEL OF PANORAMIC-MUSIC THINKING IN THE CONTEXT OF CHOREOGRAPHIC EDUCATION.....	282
Anastasiia KUZMENKO ACADEMIC INTEGRITY IN SCIENTIFIC INVESTIGATIONS OF DISSERTATION STUDENTS: EXPERIENCE OF THE BALTIC COUNTRIES.....	288
Tetiana LEVCHENKO, Tetiana CHUBAN, Tetiana SHYNKAR KNOWLEDGE OF THE SENTENCE IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION FOR STUDENTS OF THE FIRST (BACHELOR'S) LEVEL OF HIGHER EDUCATION....	292
Metanet Sarkhan NURIYEVA SAMPLE LESSON PLAN ON THE TOPIC 'FACTORS AFFECTING THE RATE OF CHEMICAL REACTIONS' IN THE CHEMISTRY COURSE OF 8TH GRADE IN SECONDARY SCHOOLS, BASED ON THE 5E INSTRUCTIONAL MODEL.....	297
Olga ODINTSOVA, Volodymyr BALTREMUS PROBLEMS OF FORMING FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS.....	303
Olena OSADCHA INDIVIDUALIZATION OF THE PROCESS OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS THROUGH APPLYING THE STRATEGIES OF MULTIPLE INTELLIGENCES	308
Yuliia PEREBYINIS APPLICATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF FUTURE BACHELOR OF LAW.....	314
Viktoriia PEREVOZNIUK CONCEPTUAL BASIS OF PLACE-BASED EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL.....	320
Tetiana PYLAIEVA INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN ENGLISH LANGUAGE LEARNING FOR MILITARY NEEDS.....	324

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК:**

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES:**

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

**ВИПУСК 71. ТОМ 2
ISSUE 71. VOLUME 2**

Редактори-упорядники

Микола Пантюк

Андрій Душний

Василь Ільницький

Іван Зиморя

Здано до набору 05.02.2024 р. Підписано до друку 29.02.2024 р.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 39,06. Зам. № 0224/130. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.